Osmanlı tasavvuf düşüncesi

MAKÂSID-I ALİYYE Fİ ŞERHİ'T-TÂİYYE

İSMAİL RUSÛHÎ ANKARAVÎ

vefa yayınları

OSMANLI TASAVVUF DÜŞÜNCESİ

- İbn'ül- Fârız'ın Kasîde-i Tâiyye'si ve Şerhi -

(Makāsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâiyye)

ISBN : 978-9944-5066-6-3
Sertifika No: 0107-34-007151

Kitabın Adı
Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi
Makāsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâiyye

Yazarı
İsmail Rusûhî Ankaravî

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

Kapak Düzeni
Erhan AKÇAOĞLU
Mizanpaj
Ensar
Baskı-Cilt
Kahraman Ofset
0212 629 00 01
1. Basım
Haziran 2007

Vefa Yayınları bir Ensar Neşriyat organizasyonudur.

İsteme Adresi
Vefa Yayınları
Süleymaniye Cad. No: 13 Süleymaniye / İstanbul
Tel : (0212) 513 43 41 – 527 15 39
Faks : (0212) 522 46 02
www.ensarnesriyat.com.tr

OSMANLI TASAVVUF DÜŞÜNCESİ

- İbn'ül- Fârız'ın Kasîde-i Tâiyye'si ve Şerhi -

(Makāsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâiyye)

İsmail Rusûhî Ankaravî

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

İstanbul 2007

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

1942'de Konya'da doğdu. 1965'te İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü bitirdi. 1984'te "doktor" ünvanını aldı. 1987'de "doçent", 1994'te "profesör" oldu. Halen Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Tasavvuf öğretim üyesidir.

Kitaplarından birkaçı:
Yûnus Emre'de İlâhî Aşk ve İnsan Sevgisi
Türkistan Notları
Yahya Kemal ve Mehmed Âkif'te Tasavvuf
Mevlânâ'dan Düşünceler
Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler
İbadetlerle Mânevî Boyut
Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar
Tasavvuf ve Ahlâk Yazıları

İbnü'l-Fârız
Osmanlı tasavvuf düşüncesi İbnü'l-Fârız'ın Kasîde-i Tâiyye'si ve şerhi : Makāsıd-ı Aliyye fi Şerhi't-Tâiyye / İbnü'l-Fârız; şrh. İsmail Rusûhî Ankaravî, haz. Mehmet Demirci .-- 1.bs .— İstanbul: Vefa Yayınları, 2007
482 s. ; 23,5 cm.
ISBN: 975-9944-5066-6-3
1. İslâm Tasavvufu; 2. Osmanlı Devleti_Sosyal Yaşam ve Gelenekler
297.4 DC20
Bibliyografik niteleme Anglo-American Rules 2 (AACR2)'ye göre yapılmıştır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz ... 11
İbnü'l-Fârız ... 17
İsmâil Ankaravî ... 19
Şârihin Önsözü ... 21

MUKADDİME

Birinci Maksad: "Vücud" Hakkındadır ... 27
İkinci Maksad: İsim ve dıfatlar hakkındadır ... 30
Üçüncü maksad: Hazarât-ı Hams hakkındadır ... 33
Dördüncü maksad: Istılahlar hakkındadır ... 39
Kasîdede geçen tasavvuf ıstılahları ... 41
Beşinci maksad: İlâhî muhabbet hakkındadır ... 48
İlâhî muhabbetle maddî şarap arasındaki benzerlikler ... 50

KASÎDE-İ TÂİYYE ŞERHİ

İlâhî tecellîler üç kısımdır: Zât, isim ve fiil tecellîleri ... 1.beyit
Tecellî-i Efâl ... 2.b.
Gönül mü göz mü? ... 3.b.
Sarhoşlukta korku yok olur ... 5.b.
Görmenin şartları ... 8.b.
Ayıklık halleri ... 10.b.
Âşıkın hâli, Nuh Tûfânı ve İbrâhim'i yakan ateş gibidir ... 13-15.b.
Muhabbetin bendeki tesirini kimse anlayamaz ... 39.b.
Ruhlar kadim midir? ... 41.b.
Sümnûn kıssası ... 43.b.
Aşk belâsı nîmettir ... 49.b.
Âşıkları kıskanan ve kötüleyenler ... 51-52.b.
Aşk ve muhabbet belâ getirir ... 59-61.b.
Âşıkların dini Allah'tır ... 64.b.
Muhabbet ezelîdir ... 68.b.
Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı ... 71.b.

"Rahmetim gazabımı geçti" .... 73.b.
Cemâl-i Mutlak .... 75.b.
Melâmet neşvesi .... 80-81.b.
Hayret 83
Besmeledeki "be" harfi .... 84.b.
Sadakanın manası .... 92.b.
Tevazu, be'nin noktası .... 94.b.
Mühtedî kimdir .... 96.b.
Malı ve aşkı uğrunda ölen şehiddir .... 108.b.
Sevgili uğrunda ölüm .... 109.b.
İki türlü uzaklık .... 115.b.
İrâdî ölüm nedir? .... 116.b.
Aşk ve ölüm .... 120.b.
Muhabbetin şartı .... 128.b.
Tenzîh-teşbîh .... 130.b.
Hâtıra (havâtır) ve çeşitleri .... 137.b.
Kıskançlık (gayret) ve çeşitleri .... 144.b.
Kulağın görmesi .... 146.b.
Hasedin üç derecesi .... 147.b.
Şatıh-şathiyye ifadeleri .... 149.b.
"Beni tanırsanız bana secde edersiniz...." .... 150.b.
"Salât"ın iki manası .... 152.b.
Cem' makamındaki birlik .... 153-154.b.
Seyr-i mahbûbî .... 157.b.
Zât hazretleri/mertebeleri .... 160.b.
Cem' makāmından .... 162.b.
İttihâd bâtıldır .... 165.b.
"Kurbanlarınız büyük olsun" .... 170.b.
Tam fakr .... 171-173.b.
Tefrika mertebeleri .... 174.b.
Sûfi ibnü'l-vakttir .... 179.b.
Muhabbet rüzgârı .... 187.b.
Fakr kesretin zâil olmasıdır .... 188.b.
İhlâs ve riya hakkında .... 190.b.
Kıyl ü kāli terk .... 191.b.
Hikmeti ehline vermek .... 192.b.
Sükûttaki kibir .... 193-194.b.
Nefse dikkat .... 196.b.
Nefsin yedi mertebesi .... 197-198.b.
Nefsin halleri .... 199-202.b.
Ubûdet-ubûdiyet .... 203.b.
Seven sevilen birdir .... 205.b.

Cem'den sonraki fark ... 206.b.
Hakîkî vahdet tecellîsi ... 208.b.
Seyr/sefer dörttür ... 209.b.
Hakk'ı görmek ... 210.b.
Kesrette vahdet ... 211.b.
Cem'den sonra fark, mahvdan sonra sahv ... 213-214.b.
İkliğin kalkması, tam vahdet ... 215-218.b.
İkiyi bir görmek ... 220.b.
Sar'a illeti ... 223.b.
Mânevî ittihâdın imkânı ... 224-225.b.
Gizli şirk, tevhîd-i ef'al ... 227.b.
Tevhid iddiası şirktir ... 229-231.b.
Vahdet-i zât ... 234.b.
İki çeşit "fark" hali ... 235.b.
Mücâhede-mükâşefe ... 236-237.b.
Tefrika gizli şirktir ... 240.b.
Her güzellik O'ndandır ... 242.b.
Zuhûrunun şiddetinden dolayı gizlidir ... 246.b.
Âdem'in Havvâ'ya ilgisi ... 247-249.b.
İlâhî zuhur ve hafânın hikmeti ... 250.b.
Gitmek gelmektir, ölüm hayattır ... 258.b.
Tevhid, tenâsüh ve hulûl değildir ... 258.b.
Güneş tek, yansımaları çok ... 261.b.
Zât'la ve sıfatla maiyyet ... 264.b.
Maiyyet bi'l-gayrın nefyi ... 267.b.
Bidâyet ehlinin durumu ... 268.b.
Tâliblere lâzım olan dört şey ... 272
Vera' ... 273.b.
Ebrâr ve ahyâr ... 275.b.
Hulûl ve ittihâd muhaldir ... 278-284.b.
Cebrâil-Dıhye ... 281.b.
Ateş şeklinde tecellî ... 285.b.
Hakk'ın telebbüsü ... 285.b.
Makām-ı Muhammedî ... 286.b.
İlâhî ilimler ... 287.b.
Tevhîd-i zâta vüsul ... 288.b.
"Yetîm" tefsiri ... 289.b.
Fütüvvet sâhibi ... 290.b.
Mertebe-i Muhammedî ... 291.b.
Gavsiyyet-Kutbiyyet ... 293.b.
Muhabbet engel mi? ... 295.b.
Âbid-Ârif ... 296.b.

Hikemiyenin eksiği ... 298.b.
Hz. Peygamber'in himmeti ... 299.b.
Müstağnîlik ... 300.b.
Üç nevi ittihad ... 301.b.
Haddi aşmamalı ... 309.b.
Hakîkat-i muhammediyye vârisi ... 310-313.b.
Sahv-ı cem' makāmı ... 311-312,317.b.
Mürid-murad ... 315.b.
Sırf vahdet (Cem'u'l-cem') ... 321-324.b.
Ahadiyyet-i cem' ... 325.b.
Tefrikasız cem' ... 328.b.
Gavs-i Ekber ... 331.b.
Aşk halleri ... 336.b.
Tecellî-i zât ... 337.b.
Seviginin gücü ... 349.b.
Kahrın da hoş lûtfun da ... 350.b.
Ölümdeki hayat ... 352.b.
Her geceyi kadir bil ... 356.b.
Dehr ... 363-364.b.
Kurb-i kurb ... 327.b.
Kutbiyyet makāmı ... 386.b.
Ahadiyyet-i cem' makāmı ... 389-392.b.
Sekrden sonra sahv ... 394.b.
Gizli şirk? ... 402.b.
Kutbiyyet mertebesi ... 403.b.
Feyz-i Akdes, feyz-i mukaddes ... 404.b.
Hakîkat-i Muhammediyye ... 404.b.
Semâ' ... 407.b.
Gayriyet yoktur ... 408.b.
Cenâb-ı Hakk'ın mahsüs tecellisi ... 412.b.
Sekr hali ... 414.b.
Sırf vahdet ... 418.b.
Semâ hakkında görüşler ... 425-426.b.
Semâ' "elest"i duymak ... 432.b.
Semâ' raks mıdır? ... 434.b.
Semâ' ... 436-440b.
Hacerü'l-Esved ... 449.b.
"Âdem su ile çamur arasında iken Nebî idim" ... 466.b.
Cem' makāmı ... 468.b.
Retk ve fetk ... 470.b.
Hadd ve müddet tevhîde aykırıdır ... 474.b.
Ârifin iki yüzü: cem'-kesret ... 478.b.

Sahvın ve mahvın üç mertebesi .... 481.b.
Mi'râc .... 493.b.
"Elest"de soran ve cevaplayan kim? .... 496.b.
Abdal, kutb, üçler, yediler..., bunların insan bedenindeki karşılıkları .... 500-501.b.
Vecd ve muhabbetin anlaşılmazlığı .... 512.b.
İleme'l-yakînden ayne'l-yakîne sefer .... 513-514.b.
Vahdet-i zât, cem' .... 516.b.
İhlâsın kemâli .... 531.b.
Eşyâyı Allah'la tanımak .... 536.b.
Fehm ve ilim .... 538.b.
Sıfat isimleri, fiil isimleri .... 538.b.
Zât sıfatlarının tenezzül seyri .... 548.b.
Evliyânın tasarrufu .... 551-552.b.
Esmâ-i hüsnâda tezat ve tekābül .... 554.b.
Müşâhede-murâkabe makāmı .... 564.b.
Esmânın feyzinin dört neticesi .... 574.b.
Meczûb-i sâlik, sâlik-i meczûb .... 575.b.
Kesret vahdete mânî değildir .... 578.b.
Havârikın aslı nedir? .... 593.b.
Tayy-i zaman ve mekân .... 594, 598.b.
Nefsin terki rûhun kuvvetidir .... 600.b.
Peygamberlerin mûcizeleri cem' makāmında .... 601-613.b.
Hz. İbrâhim'in kuşları .... 607.b.
Hz. Mûsâ'nın asası .... 608.b.
Hz. Îsa'nın mûcizesi .... 613.b.
Hakîkat-i Muhammediyye .... 615-616.b.
"Ümmetimin âlimleri...." .... 617.b.
Kerâmet-hilâfet .... 619-621.b.
Hz. Ebû Bekr'in kerâmeti .... 622.b.
Hz. Ömer'in kerâmeti .... 623.b.
Hz. Osman'ın kerâmeti .... 624.b.
Hz. Ali'nin kerâmeti .... 625.b.
"Ashâbım yıldızlar gibidir" .... 626.b.
Mü'minlerin evliyâsı .... 628.b.
Hakîkat-i Muhammediyye .... 629-642.b.
Tenâsüh (mesh-fesh-resh) .... 653-654.b.
Serûcî'nin hikayesi .... 658.b.
Dağlardaki huzur .... 663.b.
Bâtılı inkâr etme! .... 679.b.
Fâil-i Hakîkî O'dur .... 681.b.
Hokkabaz örneği .... 682-703.b.
Biz kuklayız .... 684.b.

Zulmetin nûru .... 707.b.
Perde kalkınca .... 712-715.b.
Hızır kıssasının yorumu .... 715-716.b.
Herşey onu tesbih eder .... 718.b.
Tevhîdin delili olan hadis .... 721.b.
Tevhid sebepleri yok eder .... 724.b.
Tevhid ve cem' hâli .... 730.b.
İncil'in ve Tevrat'ın kudsiyeti .... 733-734.b.
Putperesti inkâr? .... 736.b.
Cem' diliyle küfrün hükmü? .... 737.b.
"Allah'a varan yollar..." .... 739.b.
"Mecûsîlerin ibadeti banadır" .... 742.b.
Zerdüşt kimdir? .... 742.b.
Nûrun nâr görünmesi .... 742.b.
Vücud perdesi olmasa idi .... 743.b.
Herşey ilâhî isimlerin tecellîsi .... 746.b.
Ettahiyyâtü duâsının hakîkati .... 752.b.

EKLER

Metnin sâdeleştirilmemiş hâlinden bir örnek 452

İNDEKSLER

Âyetler 455
Hadisler 461
Kibâr-ı kelâm 465
Görüntüler 469
Dizin 475

ÖNSÖZ

Miladi 13. yüzyılın başlarından kalma olan İbnü'l-Fârız'ın Kasîde-i Tâiy-yesi edebiyat ve tasavvuf çevrelerinden ilgi çekmiş ve etkisi büyük olmuştur. Arap edebiyâtı ve şiiri bakımından fevkalâde değerlidir. Ayrıca ilahî aşk ve tasavvuf düşüncesi konusunda tükenmez bir hazîne hüviyetindedir.

Tâiyye şiirdir, zor bir metindir. İbn Fârız Divan'ının tamâmını şerh eden bâzı şârihler zorlandıklarını itiraf edip Tâiyye'yi şerhten vaz geçmişlerdir. el-Bûrinî ve el-Alemî adlı şârihler böyledir. Bu eserdeki sûfiyâne incelikler ve mânevî hakikatleri kavramakta zorlanmışlardır. *(Abülhalık Mahmud, Dîvânu İbni'l-Fârız, s. 219, Kahire trs.)* Onun için Tâiyye'yi tercüme ve şerhetmeye cesaret eden az çıkmıştır.

Tâiyye, İsmail Ankaravî'nin dikkatini çekmiştir. Ona göre bu manzûme parlak sözleriyle insanın içini aydınlatır. Onu yeterince anlatmak zordur. Bu kadar değerli bir kasîde ne yazık ki Arap dili perdesiyle örtülü olup o güne kadar Anadolu'daki tâlib ve âşıklara yüzünü göstermemiştir.

Ankaravî onu Türkçe'ye kazandırmaya niyet eder. Şârihimizin önsö-zünden anladığımıza göre, bu ay yüzlü Arap güzelinin cemâlinden bizim insanımız da istifâde etsin diye düşünür. Fakat her defasında hakkıyla bu işi yapamam diye geri durur. Ama bunu çok da istemektedir. Bu tereddütlü durum onu hayli rahatsız eder, sonunda Cenâb-ı Hakk'a yönelip istihârede bulunur, Allah'a sığınır ve yazmaya karar verir.

Ankaravî beyitlerin şerhinden önce mukaddime kısmında bir kısım tasavvuf terimlerini açıklama ihtiyacı duymuştur. Burada önce "vücud" kavramı, "isim ve sıfatlar" ve "hazarât-ı hams" hakkında bilgi verir. Sonra bir kısım tasavvuf ıstılahlarını kısa kısa açıklar, nihâyet "ilâhî muhabbet" konusunu izah eder.

Kasîdenin şerhinde tuttuğu yol şöyledir: Önce beyitte geçen **lügat**lerin kelime mânâları ve etimolojisi üzerinde durur. Yeri geldikçe bunların farklı kullanılışına dair örnekler verir. Kelimenin şiirdeki anlamı ve konusuyla alâkalı lüzumlu gördüğü mâlûmâtı nakleder. "**İ'râb**" kısmında ise sarf ve nahiv (Arap grameri) bakımından beyitte yer alan kelimelerin tahlîlini yapar.

Elinizdeki neşir sırasında lügat ve i'râb bölümleri geniş okuyucu kitlesi için gereksiz olabilirdi. Bu sebeple bir ara bunları çıkarmayı düşündüm. Ama o zaman eserin bütünlüğü bozulacaktı. Ayrıca bu bölümlerde de yeri geldikçe fikrî, tasavvufî konulara değinildiği oluyordu. Meraklıları için lügat ve Arap grameri bakımından faydalı olabileceği kanaatine vardım. Bu bölümleri farklı ve küçük puntoyla yazarak okurken atlamak isteyenlere de kolaylık sağladık. Bu bölümlerin sâdeleştirmesinde, gramere ait teknik konular olduğundan ve şârihin üç dili harmanlayan bir cümle yapısı kullanmasından dolayı, zorlandığımı ve tutarlı bir üslup geliştiremediğimi îtiraf etmeliyim. Gene de biraz dikkatle, anlaşılabileceğini sanıyorum.

Ankaravî asıl söyleyeceklerini "**ma'nâ**" ve "**tahkîk**" kısmında söylemiştir. Şerhte Osmanlı dönemi tasavvuf anlayışının yetkin bir örneğini görebiliriz. Buradaki bilgi ve görüşler İbn Fârız, İbn Arabî, Mevlânâ ve İran-Horasan tasavvuf düşünce ve kültürünün harmanlanması olarak ifade edilebilir. Şârihimiz başta Mevlânâ olmak üzere, tasavvufî Fars edebiyâtına vâkıf olduğundan oralardan sıkça alıntılar yaparak şerhini zenginleştirmiştir.

Bâzıları, İbn Fârız, Mevlânâ ve İbn Arabî arasında düşünce farkı görür ve ilk ikisinin anlaşılmasında şârihler yüzünden İbn Arabî hâkimiyeti ağır basmıştır derlerse de; Osmanlı entelektüel tasavvuf düşüncesi bunların hepsini mezcetmeyi başarmıştır denebilir. Tevhîd ve ilâhî aşk tasavvufun ve bu üç mümtaz şahsın temel meselesidir. Elbette her biri kendi üsluplarıyla bunları işlemiştir. Ama aralarında ciddi farklılık olduğunu söylemek doğru değildir. Tasavvuf düşüncesinde süreklilik vardır. "Tevhîd ağacını Bayezid-i

Bestamî dikti, Hallâc-ı Mansur onu kanıyla suladı, İbn Arabî de meyvelerini derledi" şeklindeki temsîlî ifâde bütün sûfi şâir ve müellifler için geçerlidir diyebiliriz.

Elinizdeki Tâiyye şerhi bu çizginin güzel bir örneği sayılır. Burada, Bağdat-Şam, Mısır'dan başlayıp, Horasan'da renklenen, Endülüs'te yeni bir derinlik kazanan, Anadolu'da ve Osmanlı'da harmanlanıp kıvâma eren tasavvuf inanış ve düşüncesine dâir çeşitli konuların izahları görülür.

Meselâ: Vücud, hazarât-ı hams, ilâhî muhabbet, tecellî ve melâmete temas edilir. Aşk ve ölüm, tevhid, mücâhede ve mükâşefe, mürid-murad üzerinde durulur. Hakîkat-ı Muhammediyye, elest bezmi, mîraç, semâ' kutb, kutbiyet, kerâmet hakkında bilgi verilir. Cem' ve tefrika, vahdet ve kesret, tenâsüh, zulmet ve perde, ilâhî isimler ve tecellîlerine temas edilir.

Bütün bunlar ve pek çok benzerleri, Osmanlı tasavvuf düşüncesini anlamamıza yarayacak unsurlardır.

Şerhlerin bir özelliği olarak, elinizdeki Tâiyye şerhinde de sâdece tasavvufî konular değil, o dönemde genel geçer din, tarih ve edebiyat kültürüne dair başka bir çok konulara ve bilgilere rastlamamız mümkündür.

Bu çalışmanın kısa hikâyesi:

Ankaravî'nin Kasîde-i Tâiyye şerhini neşre hazırlamakla ilgili ilk adımlar M. Tahralı'nın yönlendirmesiyle 1980'li yılların sonlarında atıldı. Eserin Süleymâniye Kütüphanesinde çok sayıda nüshası var:

1- Hacı Mahmud Efendi, 3914.
2- Hamidiye, 654.
3- Hacı Mahmud Efendi, 3348.
4- Hacı Mahmıd Efendi, 3422.
5- Hâlet Efendi, 220.
6- Hâlet Efendi, 221/1.
7- Hâlet Efendi, 322.
8- Nâfiz Paşa, 550.
9- Pertev Paşa, 276.

Sanırım yazısının güzelliğine bakarak, önce 178 varaklık Pertev Paşa, 276 numaradaki nüshanın mikrofilmini aldım. O yıllarda bu iş zahmetli, masraflı ve gecikmeliyidi. Mikrofilmden fotoğraf kağıtlarına aktartarak metni çeviri yazıyla istinsah ettim. Metinde bir takım tereddütler vardı. Kütüphane araştırması sırasında Hâlet Efendi, 221/1'deki nüshanın müellife ait olduğunu görünce bu defa onun mikrofilmden fotokopisini aldım. Bu arada birkaç yıl geçtiği ve teknoloji geliştiği için bunu temin daha kolay ve ucuz oldu. Metni baştan itibaren iki nüshayı karşılaştırarak yenisine göre düzenledim. Bu ikinci nüshanın yazısı ilki kadar estetik değildi. Ama doğruydu. Müellif nüshası olarak kabul edildiği için güven verici idi.

Yayımlamak için üzerinde çok çalışılması gerekiyordu. Dil ve üslûbu bugünkü neslin anlamasına imkân vermeyecek kadar ağırdı. Sâdeleştirmekten başka çâre göremedik. Sâdeleştirmenin çok zor bir iş olduğunu, ne kadar gayret edilirse edilsin tam başarı sağlanamayacağını bile bile bu yola başvurduk. Araya başka işler girdiği için epeyce bekledi. Bu arada bilgisayar teknolojisi gelişti, Arapça ve Farsça metinleri aynı anda kendi harfleriyle yazma imkânı doğdu.

Bu uzun metinden istifadeyi kolaylaştırmak için bir fihrist denemesi yaptım. İçindekiler'de Mukaddime bölümüne ait numaralar sayfayı, şerh bölümündeki rakamlar ise beyit numaralarını göstermektedir. Metin içindeki (/../) işareti arasındaki rakamlar Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 221/1'e ait yazmanın varak numaralarıdır.

Şerhte pek çok Farsça şiir var. Bunların yerlerinin bulunması ve Türkçe'ye aktarılması konusunda Doç. Dr. Necdet Tosun'un yardımı oldu. Mesnevî'dekileri mevcut tercümelerden aldım. Bunları *(M, I, M, II)* şeklinde gösterdim. Onun dışındakileri Necdet Tosun Türkçe'ye çevirdi. Kendisine teşekkür ederim. Bazı Arapça ifâdeler için Prof. Dr. Abdulkadir Şener'in bilgisine başvurdum. En sonunda bilgisayarla yazım işini Ar. Görevlimiz Süleyman Gökbulut'la birlikte yaptık. Her ikisine de teşekkürler. Asıl teşekkürümüz Prof. Dr. Mustafa Tahralı içindir. Onun devamlı ve ısrarlı teşvik ve tâkibi olmasaydı bu çalışma sonuçlanamazdı.

Son olarak da özellikle Tasavvuf Tarihi araştırmacılarının ve Tasavvuf meraklılarının ilgisini çekeceğini sandığım bu çalışmanın basımını üstlenen Ensar Yayın Grubundan Vefa Yayınlarına teşekkür ederim.

Okunup anlaşılmasını ve Cenâb-ı Hak'tan, tesirini halk etmesini niyaz ederim.

2006-İzmir

Prof. Dr. Mehmet Demirci
Dokuz Eylül Ü. İlâhiyat Fakültesi
Tasavvuf Anabilim Dalı Başkanı

İBNÜ'L-FÂRIZ

Ömer İbnü'l-Fârız (1181-1235) Kâhire'de doğdu. İlk bilgileri âlim ve zâhid bir kimse olan babası Ali b. Mürşid'den öğrendi. Ayrıca hadis, fıkıh, dil ve edebiyat dersleri gördü.

Genç yaşta tasavvufa yöneldi. Babasından izin alarak Mukattam Dağı'nda eski bir mescidde ibâdet ve tefekkürle vaktini geçirmeye başladı. Çileli bir hayatı seçmesine rağmen bir türlü istediği mânevî zevki yakalayamamıştı. Şeyh Bakkal isimli Melâmî meşreb bir zât, beklediği fetih ve feyzi Mekke'de bulabileceğini söyledi.

Mekke'ye giden İbnü'l-Fârız orada da dağlarda ve çöllerde riyâzet ve çileye önem verdi. 15 yıl kadar süren bu çetin dönem onun rûhî hayatında derin tesirler bıraktı. İçinden bir ses dönme vaktinin geldiğini söyledi. Mısır'da Şeyh Bakkal'ın cenazesinde bulundu.

İbnü'l-Fârız son yıllarını Kahire'de Ezher Câmii'nde vaaz ve sohbetlerle geçirdi. Mısır Eyyûbî hükümdarlarından saygı gördüyse de onlarla içli dışlı olmamaya özen gösterdi. Kahire'ye dönünce hükümdârın kendisine bir türbe yaptırma teklîfini kabul etmedi.

İbn'l-Fârız son derece hassas ruhluydu. Herşeyin arka plânındaki güzelliği fark eder ve etkilenirdi. Duyduğu seslerin, nağmelerin, şiirlerin, ağıtların, türkülerin tesirinde kalır ve onlarla coşardı. Bu coşkuyla nâra atıp raksettiği bile olurdu. Zaman zaman kendinden geçip hayret ve dehşet içine girip yiyip içmeden, uyumadan uzun süre gaybûbet hali yaşadığı anlatılır. Tâiyye kasidesini öyle bir hâlin geçmesinden sonra söylemeye başladığı ifâde edilir.

632/1235 ocağında vefat etti. Mukattam Dağı'nın eteğindeki Karâfe'de Ârız Mescidi'nin yanında defnedildi. Ölüm yıldönümünde ve Cuma günlerinde gelenek hâlinde kabri ziyâret edilir ve şiirleri ilâhiler şeklinde okunur.

İbnü'l-Fârız şiirlerinde ilâhî ve tasavvufî aşkı dile getirmiştir. Mutlak cemâlin etkisiyle kendisinden geçen şâir her şeyi sevgilisi olarak görür. İkiliği kaldırarak varlığın Hak'tan ibâret olduğunu söyler.

İbnü'l-Fârız'ın şiirleri zâhir ulemâsını rahatsız etmiş ancak bu durum onun saygı görmesine engel olmamıştır. İbn Teymiyye ona şiddetle muhâliftir. Bununla birlikte İbnü'l-Fârız'ın savunucuları muhâliflerinden çoktur. Mutasavvıflâr ve edebiyatçılar onu hep yüceltmişlerdir.

İbn Fârız Dîvân'ının İslâm dünyasında ve Batıda çeşitli şerhleri vardır. Bu kitabın en meşhur iki bölümü Kasîde-i Tâiyye ve Hamriyye'dir. Her ikisi de muhtelif kişilerce şerh edilmiştir.

İbnü'l-Fârız Dîvân'ındaki en önemli şiir Kasîde-i Tâiyye veya "et-Tâiyyetü'l-Kübrâ" diye bilinen uzun şiirdir. Şâir bu kasîdeye önceleri başka adlar vermişse de daha sonra Hz. Peygamber'in işareti üzere "Nazmü's-Sülûk" diye isimlendirmiştir.

761 beyitten oluşan bu kasîde İbn Fârız'ın bir tür mânevî yolculuğunun ve rûhî mâcerâsının tasvîridir. Nazmü's-Sülûk'un çeşitli şerhleri vardır.

1- Sa'düddin el-Ferganî (700/1301), *Meşârikü'd-Derârî*

2- Abdürrezzak el-Kâşânî (730/1329), *Keşfü Vücûhi'l-Gurr Fî Şerh-i Nazmi'd-Dürr*

3- Dâvud-ı Kayserî (751/1350), *Şerhu Kasîdeti't-Tâiyye* (*Şerhu Tâiyyeti'bni'l-Fârıd el-Kübrâ*, haz. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004)

4- İsmail Ankaravî (1041/1631), *Makâsıd-ı Aliyye Fî Şerhi't-Tâiyye*

5- Abdülğanî Nablûsî (1144/1731), *İbn Fârız Dîvanı Şerhi* içinde

(Süleyman Uludağ, "İbnü'l-Fârız", DİA, XII'den istifâde ile yazılmıştır. M.D)

İSMAİL ANKARAVÎ

Ankara'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1041/1631'de vefat etti. "Rüsûhî Dede" ve yazdığı Mesnevî şerhinin şöhreti dolayısıyla "Hz. Şârih" lakablarıyla anılır. Ankara'da devrinin ilimlerini iyi bir şekilde tahsil etti. Arapça ve Farsça'yı şiir yazabilecek seviyede öğrendi. O çevrede yaygın olan Bayrâmiyye tarîkatına girdi, şeyhlik seviyesine çıktı. İrşad görevini sürdürürken gözlerine bir perde indi ve göremez oldu. İlme, okumaya ve araştırmaya meraklı olan bir yaradılışa sahipti; göremez hale gelmesinden büyük ıstırap duydu. Ankara'da yapılan tedâvilerden bir fayda göremedi.

Mânevî bir işâretle Konya'ya gitti, Hz. Mevlânâ'yı ziyâret etti. O sırada Mevlevî Dergâhı'nda şeyh, Bostan Çelebi idi. Onun dua ve inâyet-i nazarıyla gözleri iyileşti. Buna çok sevinen Ankaravî, Bostan Çelebi'nin irşâdıyla Mevleviliğe intisap etti, telifâtına hız verdi. İstanbul'a geçti. 1610 senesinde Galata Mevlevihânesi'ne şeyh olarak nasb edildi. Buradaki görevi vefâtına kadar fâsılasız 21 yıl sürdü. Çok verimli olan hayâtı son bulunca Galata Mevlevîhânesi hazîresine defnedildi.

XVII. yüzyıl Osmanlı'da Kadızâdeliler denen mutaassıp bir zümre ile tasavvuf erbâbı arasında fikrî ve fiilî çatışmaların yaşandığı bir dönemdir. Devrinin meşhur şeyhlerinden olan Hz. Şârih de bir takım hücumlara mâruz kalmış ve bu yüzden sürgüne uğramıştır.

Ankaravî, çağındaki ilim ve fikir hayâtına hâkim olan şerhçiliğin etkisiyle, Herevî, İbn Arabî, İbn Fârız ve Mevlânâ gibi büyük mutasavvıfların eserlerini şerhetti. Çok geniş tasavvuf kültürü sâyesinde meselelere yeni yorumlar kattı. O bakımdan eserleri sıradan şerhlerden farklı özellikler taşır. Başka bir çok şerhler gibi, bunlar da en az telif eserler kadar değer taşır.

İsmâil Ankaravî velûd bir müelliftir. Başta Mesnevî Şerhi olmak üzere bir çok esere imzâ atmıştır. Bunların çoğu Mesnevî, Mevlevilik ve genel tasavvuf kültürüne aittir. İbnü'l-Fârız'ın Tâiyye, Mîmiyye ve Hamriyye kasidelerini şerh etmiştir. Minhâcü'l-Fukarâ, Zübdetü'l-Fuhûs Fî Nakşi'l-Fusûs, Risâle-i Hucceti's-Semâ' başlıca eserleridir. *(Bkz. Erhan Yetik, "Ankaravî, İsmail Rüsûhî", DİA, III; aynı yazar, İsmail-i Ankaravî, İşaret Yayını, İstanbul 1992)*

ŞÂRİHİN ÖNSÖZÜ

/1-b/بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين

[Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlar, O'ndan yardım dileriz.]

Bizi bu hidâyet yoluna koyan Allah'a hamd olsun. Allah bize hidâyet yolunu göstermeseydi, biz hidâyete eremezdik, Rabbim bize hidâyet eyle. Rabbimizin elçileri ve Hâlikımızın velîleri "Hakk"ı getirdiler ve bizlere hakîkat cennetinin ve mârifet bahçesinin yollarını gösterdiler. Bunlar bize bu dünyâda velîler ve nebîlerden mîras kalmıştır. O Allah'a şükrolsun ki, bizleri âriflerin ve asfiyânın sırlarına ulaştırarak zahmeti bizden gidermiş, hüzün ve belâyı uzaklaştırmıştır. Fazlının eseri olarak bizi müşâhede evine ve "muâyene" bahçesine koymuştur. Öyle ki orada bizim için ne bir hastalık ve dert, ne de yorgunluk ve yok olma söz konusu değildir. O'nun Celâlinin azamet ve nûrunda âlimlerin ve hakîmlerin akılları hayrette kalır, O'nun kemâlini öğretmekte fesâhatçi ve belâğatçilerin dilleri bağlanır. O'nun dâimîlik denizlerinde Büdelânın ruhları, Nükabânın anlayışları boğulur. O kendi kudsiyyeti ile mukaddestir, kendi kibriyâsında saltanat ve izzetle muazzamdır, mülk ve melekût bakımından işlerinde mübârektir. Mülkünde ulûhiyet ve ceberût yönünden yücedir.

Ey Rabbim sen ki: Velîlerinin kelâmını tâliblerin kalblerinde aydınlatıcı bir lâmba kıldın, bekâ ve likâya müştak olanların gönül dertlerini izâle için ışıklı bir güneş eyledin. Onların kalblerini muhabbet ve dostluk incilerine mahal kıldın, göğüslerini irşad ve hidâyet mücevherleri için hazîne yaptın.

Ey Rabbim, bizi helâk ve mahvolma ateşinden kurtar. Bize eşyâyı olduğu gibi göster ki hakkı hak olarak, bâtılı bâtıl olarak müşâhede edelim. Unuttuğumuz veya hatâ yaptığımız zaman bizi muâheze etme. Gücümüzün yet-

meyeceği yükü bize yükleme. Bizi affet, bize mağfiret et, bize merhamet et. Sen bizim Mevlâ'mızsın. En yüce olan sensin. Duâlara en iyi şekilde cevap verirsin.

Nebîlerin efendisi, velîlerin dayanağı ve cezâ gününün şefâatçisine salât ve selâm kıl. O kâinâtın göz bebeğinin nûrudur. *مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى bahçesinin ışığıdır. **وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَى nın bülbülüdür. Bu sözümle Muhammed Mustafâ'yı kasdediyorum. O, dünyâ ve âhirette yüce derecelerin, güzel makamların, fazîletli üstünlüklerin yol göstericisidir.

Onun âilesine ve ashâbına da salât ve selâm eyle; onlar bilgisizlik ve dalâlet karanlıklarında ümit ışıkları ve karanlığı aydınlatan lâmbalar gibidirler.

Emmâ ba'd: Bu fakîr ve hakîr Mevlevî, yâni **Şeyh İsmâil Ankarevî** – Allah maddî ve mânevî sırlarını kendisine açsın- derim ki: Büyük zatların ve güvenilir kişilerin hayat verici sözlerini çok zaman elime alıp göz atardım, onların hidâyete eriştirici sözleriyle rûhum devamlı mest ve mesrûr olurdu. Onların çok fasîh ve belîğ şiirlerinin sırlarıyla gönlüm ve rûhum sevinç ve huzûra gark olurdu.

Bunlardan bilhassa; âriflerin kutbu, âşıkların ve vâsılların mürşidi, hakka'l-yakîn sırlarının mazharı, tarîkat müşkillerinin kâşifi, mârifet ve hakîkatin güçlüklerini açıklayıcı, âlim, âmil, efendi, fazîletli, millet ve dînin şerefi olan Ebû Hafs Ömer b. Ali es'Sa'dî el-Mısrî, ki **İbnü'l-Fârız** diye bilinir, Allah onun parlak nûru ve ince sırrıyla kalblerimizi aydınlatsın, işte onun buyurduklarıdır ki, bunlar benim rûhumun gıdâsı, kadehimin içkisi ve sebeb-i fütûhum olmuştu. Muharririn beyti: ***/2-a/***

Nasb-ı aynım ve matmah-ı nazarım
Ravh-ı rûhum ve bîniş-i basarım
Gece gündüz lisânımın virdi
Hem cinân-ı cennâtımın verdi
Kurretü'l-ayni a'refü'l-urefâ
Dürretü't-tâci efsahu fusahâ

---

* "Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı." (Necm suresi, 53/17).
** "O (Muhammed) kendi hevesine göre konuşmaz." (Necm, 53/3).

Demek istediğim Ömer İbn Fârız'ın ***Kasîde-i Tâiyye'***sidir ki, kendisi bunu sülûk ehlinin ârifleri için yazıp onlara hediye etmiştir.

چه خوشست این قصیده' رعنا   که کشاید بر عاشقان درها
غرر لفظیدر درون افروز   درر معنیسی کنوز رموز
حبذا اللفظ حبذا المعنی   کشف العارفین وجه بقا

[Bu güzel kasîde ne hoştur; o, âşıklara kapılar açar. Sözünün parlaklığı insanın içini aydınlatır, onun mânâsının incileri rumûz hazîneleridir. Bu ne güzel söz, bu ne güzel mânâ; o, âriflere bakā yüzünü açar.]

هان مکن از بدی بدین انکار   کی کند اهل دین بدان این کار
عقل بی نور ازین چه در یابد   چشم حق بین شهود جان باید

[Sakın, kötülükten dolayı bunu inkâr etme. Din ehli bu işi nasıl yapar, bil! Nursuz akıl bundan ne anlar; canın müşâhedesine Hakk'ı gören göz lâzımdır.]

Bu şiir âşıkların burnuna güzel kokudur; burnu kötü kokulara alışık olanlar için ise zehirdir. Onun vasfını anlatanlar yetersiz kaldılar. Biz onu hakkıyla bilemedik.

Gerçek şu ki, bu son derece değerli bir kasîde olup, onun güzel sözlerinin eteği ayıp ve kusur tozlarından arınmış haldedir. O bir kelâm-ı dilârâdır ki, onun mânâlarını mütâlaa etmek ebedî hayat müjdesi gibidir, bu konuda şüphe ve tereddüt yoktur.

En ileri Arap belâğatçileri onun ifâde ve kerâmet beyan eden istiârelerine hayrandır. Adnan kabîlesinin en fâsîh kişileri ve Kahtan'lı belâğatçiler[1] ile nice ilim ve irfan inceliklerini tartanlar, bu kasîdenin nükte ve işâretleri sahrâsında şaşkın haldedirler. Nazarî kıyaslar ve aklî mukaddimeler onun idrak sahrâsında âtıl ve bâtıldır. Onu şerh ve beyan etmek sanki uçsuz bucaksız bir çöl gibidir; öyle ki, daha işin başında iken, ileri gelen ulemânın himmet ayakları bile orada yaya kalır. Onun nur dolu mânâsı kuds âleminin gizliliklerini açıcı; yüce terkibli sözleri ise üns sırlarının definelerinin matlaıdır.

Onun gönlü zenginleştiren mânâsı sanki süslenmiş bir sevgili ve gönül çelen âşıktır. Ne ki o mânâ Arap dili perdesiyle örtülü olup, bu güne kadar Anadolu'daki tâlip ve âşıklara yüzünü göstermemiştir ve onun bâkir sırları Türk dilinde ortaya çıkmamıştır.

Adnan ve Kahtan Araplar'ın iki ana kolu. Hz. İsmâil soyundan gelen Adnânîer, aynı zamanda Hz. Peygamber'in soy kütüğünde yer alır. (Bk. DİA).

Bu kasîdenin güzelliklerle dolu bâkir mânâlı yüzünün kalbime her aksedişinde şunlar hatırıma gelirdi: Keşke Anadolu'nun anlayışlı âşık ve tâlipleri de bu ay yüzlü Arap güzelinin cemâl-i bâ-kemâlini görselerdi ve ona kavuşmanın zevkine erselerdi! Lâkin gereksiz bir endîşe yolumu kesip, sermâye azlığı ve kifâyetsizlik gibi sebeplerle korku ve ümitsizlik verip bu isteğin husûlüne mâni olur ve bu arzûya kavuşmayı uzaklaştırırdı. Fakat içimdeki istek ve mahzun gönlümün arzûsu tekrar başka bir yönden bu türlü gereksiz korkuları atıp beni öylesine sarıp istîlâ eder oldu ki, bu yüzden kimseyle konuşmaya kudretim kalmadı, herhangi bir şeyle ülfet edemedim, râhat ve sükûnetim kaçtı. Sonunda Cenâb-ı Hakk'a yönelip istihârede bulununca, gayb âlemînin Cebrâili –ki onun sözlerinin yanağı ayıp ve şüphe tozundan muarrâ ve müberrâdır- akıl kulağına bu şiirin sevinci gerektiren mefhûmunu ilkâ eyledi, beyt:

این مستی تو مستی مست دگرست   وین هستی تو هستی هست دگرست
روسر بگریبان تفکر در کش */2-b/*   کین دست زاستین دست دگرست

[Senin bu sarhoşluğun, başkasının sarhoşluğundandır; senin bu varlığın, başkasının varlığındandır. Yürü, başını tefekkür yakasının içine çek, çünkü bu el başkasının elinin yenindendir.]

قلب المؤمن بين اصبعين من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء (Mü'minin kalbi Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır, onu dilediği gibi çevirir)[2] hadîs-i şerîfi fehvâsınca, Hz. Allah'ın kudreti, irâdemin ve kararsız rûhumun yularını bu tarafa çevirdi. مثل القلب كريشة فى ارض فلاة يقلبها الرياح ظهرا لبطن (Kalb, bomboş bir arâzide rüzgârın iyice evirip çevirdiği tüy gibidir)[3] hikmetinin gereği olarak ilâhî irâde, açılan gönlümü bu maksada yöneltti.

آن چنان كه از عطسه واز خامياز   این دهان گردد بناخواه تو باز

[Aksırık ve esnemekle de bu ağzın istemediğin halde açılır ya, işte öyle! M, IV, 3299]

دست نه تا دست جنباند بدفع   نطق نه تادم زند از ضر و نفع

[Gergefin eli yok ki onu def' için kımıldatsın; dili yok ki, fayda zarar husûsunda ses çıkarsın. M, I, 614]

ضر و نفع ما همه از حق بود   حکم حق بر فرق ما مطلق بود

[Bize gelen zarar ve fayda Hak'tandır. Hakk'ın hükmü başımız üstünde mutlaktır (serbest dolaşır).]

Müslim, kader, 17.
Ahmed b. Hanbel, IV, 419.

Böylece انه على ما يشاء قدير "Şüphesiz O dilediğine kâdirdir." hükmüne uygun olarak, aczimi ve kusûrumu da idrak ederek, içimdekini ortaya çıkarmaya, takrîre ve yazıya geçirmeye başladım. Ne fazla uzun ne de fazla kısa olmamasına dikkat edip, ifrat ve tefrit arasında orta bir yol tutarak takrir ve tahrir ipliğine bu mücevherleri ve parlak yıldızları dizdim; sonra da ***Makâsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâiyye*** diye bir isim verdim.

Beyitlerin şerhlerinden önce bu yüksek tâifenin ıstılah ve işâretlerinden lâzım olan ibâreleri **Mukaddime**lerde belirttim ki, tâlipler ve âşıklara ma'kûlâtın anlaşılması ve rumuzlu ifâdelerin keşfi kolay hâle gelsin.

Amma sakın ve sakın ola ki, din büyükleri ve ehl-i yakînin ileri gelenlerinin sır dolu sözlerini ve hâkîkatli ifâdelerini ayıplama ve inkâr cihetine gitmeyesin. Tâ ki ateş çukuruna, helâk mahalline düşmeyesin.

MUKADDİME

BİRİNCİ MAKSAD: "VÜCUD" HAKKINDADIR

Bil ki –Allah seni fehm-i sahih ve keşf-i sarihle teyid etsin- "Vücud", vücud olma îtibâriyle (min haysü hüve), hâricî ve zihnî olan vücuddan başka bir şeydir. Zîrâ bu ikisi vücud nevi'lerinden bir nevi'dir. Oysa "Vücud" kayıtsız şartsız vücud olmak îtibâriyle (min haysü hüve hüve lâ bi-şart-ı şey'), yâni ıtlak ve takyid ile mukayyed olmaksızın, cüz'î ve küllî, umûmî ve husûsî diye sıfatlanmaksızın düşünülmelidir. Sayılanlar ise mertebeler ve makamlar itibâriyle söz konusudur. Mertebeler itibâriyle, küllî cüz'î, mutlak ve mukayyed, umûmî ve husûsî, tek ve çok denir.

İlk ifâde edilmek istenen mertebeye Zât-ı Baht, Makām-ı Ahadiyyet, Hakîkatü'l-Hakāyık, Künh-i Zât, Gayb-ı Hüviyyet, Gaybü'l-Gayb, Ebtân-ı küll-i bâtın ve Hüviyyet-i Mutlak gibi isimler verilir. Bu mertebe belirsiz (en lâ-taayyün) olduğundan dolayı; vahdetten, vücûb-i vücuddan, mebdeiyyetten, bir eser sudûrundan, kendini ve başkasını bilmek gibi hususlardan uzaktır; bunlar bu mertebede söz konusu değildir. Zîra bu hususların hepsi belirlenme ve kayıtlanmanın bir gereğidir (muktazâ-yı taayyün ve tekayyüd). Şüphe yok ki her taayyünün akledilmesi "en lâ-taayyün"den öncedir. Ve bu mertebe en lâ-taayyün (belirsiz olmaklık) itibâriyle mutlak mechuldür. Tahayyül ve evhâmın câsusları bu makāmın çevresinde dolaşamaz, akıl ve idrak kuşları bu mertebede seyredemez ve uçamaz. Beyt:

بخيال در نگنجد تو خيال خود مرنجان　　　زجهت بود مبرا مطلب هيچ سويش

[O hayâle sığmaz, hayâlini azarlama, cihetten münezzehdir, onu hiçbir yönde arama.]

Miftâhu'l-Gayb'da Sadr-i Konevî */3-a/* hazretleri buyururlar ki: Zât-ı Mutlaka'nın mutlak mechul olması bilgi yokluğundan dolayıdır; bunun da

sebebi mezâhir, merâtib ve tayyünâttan soyutlanmış olmaklıktır. Zîra bu bakımdan Allah'la eşyâ arasında münâsebet yoktur. O halde Cenâb-ı Hakk'a bu haysiyetten münâsebet olmayıp, bu cihetten bir kimsenin ma'lûmu olması söz konusu değilse, bu husûsa tevessül etmek tahsîli hâsıl gibidir ve faydasız, bâtıl bir iştir.

Lâkin bu ahadiyyetin kendisi ve tek hakîkat, bir şartla söz konusu olsa, yâni bütün isim ve sıfatlarla ele alınsa, bu takdirce, bu mertebeye Ulûhiyyet ve Vâhıdiyyet mertebesi derler.

Ahadiyyet ve Vâhidiyyet mertebesinin farkı şudur: Ahadiyyet mertebesinde isim ve sıfatlar düşünülmez, mutlak zat söz konusudur. Vâhidiyyet mertebesinde ise, isim ve sıfatlar eserleriyle birlikte düşünülür.

Birinci mertebede hayat, ilim, irâde, kudret ve benzeri sıfatlar zâtla aynı şeydir. Zîra bu mertebede sıfat ve mevsuf, isim ve müsemmâ yoktur, ancak zat vardır. İkinci mertebede ise, sıfat ve mevsuf, isimler ve müsemmâ belirlenmiş (muayyen) olup, ilâhî hakîkatlerin bâzısı bâzısından seçilip ayrılmış olur.

Fakat zuhûrun çokluğu Zât'ın birliğine zarar vermez. Seçilip ayrılması zâtı ve sıfatları itibâriyledir, fazladan bir tayyünle değildir ki zarar versin. Zîra, hakîkatte Hakk'ın vücûduna mugâyir başka bir şey yoktur ki ondan ayrılsın. Demek ki O'nun zâtının birliği, çokluk karşıtı olan birlik gibi değildir. O bir "birlik"tir ki, هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ "O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır" (Hadid, 57/3) âyetinin hükmüne göre, eşyânın aynı, zıdların aynı ve çokluğun aynıdır.

هو الاول والآخر والظاهر والباطن بجز يا هو و يا من هو كسى ديگر نمى دانم

[O evveldir, âhirdir, zâhirdir, bâtındır. "Yâ hu" ve "Yâ men hû"dan başka kimseyi bilmem.]

Bu vâhidiyyet mertebesine, isimlerin mezâhirine feyz ulaştırdığından dolayı "Rubûbiyet mertebesi" derler. Bu mertebeye, suver-i ilmiyyenin sübûtu şartıyla düşünülse, "Bâtın" isminin mertebesi derler ve o, Rabbü'l-a'yâni's-sâbite olan ism-i Alîm'dir. Sâdece bütün eşyâ söz konusu olmak şartıyla düşünülse "Rahman" isminin mertebesidir ki Rabb-i Akl-i Evveldir. Bu Akl-i evvele Levh-i kazâ ve Ümmü'l-kitab ve Kâlem-i a'lâ da denir.

Bu mertebede külliyyat ve cüz'iyyat mufassal olarak külliyâtı ile perdelenmeksizin düşünülse "Rahîm" isminin mertebesidir ki, O, Rabbü'n-nefsi'l-külliyyedir; bu nefs-i külle levh-i kader, levh-i mahfuz ve kitâb-ı mübîn de derler.

Cüz'î sûretlerin teğayyür ve tebeddülü şartıyla düşünülse, Mâhî, Mümît, Muhyî ve Müsbit isminin mertebesidir ki Rabb-i nefs-i muntabiadır. Küllî cisimdeki bu nefs-i muntabıaya Levh-i mahv ve isbat derler.

Rûhânî ve cismânî sûretleri kabul edici yönüyle düşünülse, ism-i Kâbil mertebesidir ki, Rabb-i heyûlâ-yı külliyedir. Bu küllî heyûlâya Kitâb-ı mestûr ve Rakk-ı menşûr derler.

Te'sir ve teessür olduğu îtibâriyle düşünülse, ism-i Fâil ve Mûcid ve Hâlik mertebesidir ki Rabb-i tabîat-ı küldür.

Duyulan ve görülen (mahsüse ve meşhûde) sûretler şartıyla düşünülse, ism-i Zâhir mertebesidir ki, Rabb-i âlemi'l-mülk ve şehâdettir.

İnsân-ı kâmil mertebesi ise bütün bu ilâhî ve kevnî mertebelerden ibârettir. Onun için halîfe-i kâmildir. Zîra "Allah" isminin mazharıdır. "Allah" ismi zâtın ismidir, bütün sıfatları kendinde toplamıştır. /*3-b*/ O halde insân-ı kâmil bütün mertebeleri kuşatıcı olur.

Tetimme: Hazret-i Hak hakîkat ve zât cihetinden bütün eşyâdan gizli ve ziyâdesiyle örtülüdür. Zîra künh-i zât ve gayb-ı hüviyet bir kimse tarafından bilinemez ve müşâhede olunamaz. Nitekim Allah kendi zâtından şöyle haber verir: وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا "Onlar bilgice Allah'ı kavrayamazlar" (Tâhâ 20/110) Cenâb-ı Hakk'ın zâtı akıl kıyas ve duyularla kavranan şeylerden münezzehtir. Ve O'nun mârifet sâhası vehimlerin tereddüdünden ve idraklerin gücünden yüce ve mukaddestir. Fakat isimler ve sıfatlarla tahakkuk cihetinden, güneşten daha açıktır. Ve O'nun gizli olması, zuhûrunun şiddetindendir, O'nu tanımanın zorluğu kemâl-i zuhûrundandır. فمن طلب البيان بعد العيان فهو الخسران عند اهل العرفان (Apaçık gördükten sonra açıklama isteyen kimse, irfan ehline göre ziyan içinde demektir.)

İKİNCİ MAKSAD: İSİMLER ve SIFATLAR HAKKINDADIR

"İsim" o şeydir ki, müsemmâyı akıl ve fehm nezdinde hazır hâle getirir, hayal ve zihin nezdinde hatırlatır; müsemmâ hazır ve gâib olsun farketmez. Meşâyıha göre söz konusu olan, halkın dilinde meşhur olan ve telâffuz edilen isimler değildir. Belki "isim", müsemmâ olan zâtın muayyen bir sıfatıdır. O bakımdan, zâtın bir sıfatla tecellîsine "isim" derler. Meselâ "Rahmân" rahmeti olan zat demektir. "Kahhâr" kahrı olan zattır. Öyleyse telâffuz edilen bu isimler, ismin ismi olur.

İlâhî isimler üç kısımdır: Zâtiyye, sıfâtiyye ve ef'âliyye. Bu üç kısım da iki nevi üzeredir. Bir nev'ine sıfât-ı "sübûtiyye" ve "îcâbiyye" de derler. Bir nev'ine "selbiyye" derler. **Sıfât-ı îcâbiyye**: Hayat, ilim, irâde, kudret ve bunların benzerleridir. **Sıfât-ı selbiyye**: Sübbûh, Kuddûs, Ganî gibi sıfatlardır.

Îcâbiyye ve selbiyyenin farkı şudur: Sıfât-ı îcâbiyye Hak'ta ve halkta müşterektir. Sıfât-ı selbiyye ise sâdece Hakk'a mahsustur.

Esmâ-i zâtiyye şunlar ve benzerleridir. Allah, Hüve, Hak, Mâlik, Kuddûs, Ehad, Vâhid, Samed, Azîz,, Kebîr, Müteâl, Aliyy, Azîm, Zâhir, Bâtın, Evvel, Âhir, Celîl, Cemîl, Mecîd, Ganiy, Nûr ve benzerleri.

Bâzı isimler vardır ki, Zât'ın zuhûru olmak itibâriyle "zat ismi" denir; sıfatların zuhûru olmak itibâriyle "sıfatların ismi"; fiillerin zuhûru olmak itibâriyle "fiil ismi" denir. Meselâ "Rab" ismi, "sâbit" mânâsı murad olunsa zat ismi olur; "mâlik" mânâsı murad olunsa sıfat ismi olur; "mürebbî" ve "muslih" mânâsı murad olunsa fiil ismi olur. Kendi zâtı, sıfatları ve fillerinin ismini bilen kimse zâtî sıfatları ve fillerinin isimlerinin ne idiğini anlar.

Esmâ-i sıfâtiyye: Hayy, Şekûr, Kahhâr, Muktedir, Kadîr, Rahmân, Rahîm, Kerîm, Gaffar, Vedûd, Raûf, Halîm, Sabûr, Rezzâk, Vehhâb, Alîm, ve benzeri isimlerdir.

Esmâ-i Ef'âliyye: Mübdi', Muîd, Hâlik, el-Bâis, el-Mücîb, el-Vâsi', el-Mâni', el-Mu'tî, el-Müzill, el-Muizz, el-Bârî, el-Muhyî, el-Mümît, el-Hâdî, er-Reşîd ve bunların benzerleridir.

İlâhî sıfatların asılları, nâmütenâhî olan isimlerin anneleri mesâbesinde olan isimlere "eimme-i seb'a" (yedi imam) denir ki, o isimler şunlardır:

Hayy, Alîm, Mürîd, Kâdir, Semî', Basîr, Kelîm. Bâzıları Semî', Basîr ve Kelîm yerine; Kâbil, Cevâd ve Muksıt isimlerini ileri sürmüşlerdir.

Cilâ ve isticlânın kemâli olan hakîkî matlûb bu yedi isim üzere mevkuf ve mürettebdir. Zîra "Hayat" varlık ve huzûru gerektirir, ilim /**4-a**/ ve şuûrun sebebidir. Eğer hayat olmasa ilim, irâde, kudret ve başkakaları zuhur bulmazdı. Aynı şekilde, "ilim" bir nurdur ki; küllî işlerin tâbi' ve metbû' hakîkatlerin, vücud ve isimlerin teayyünâtının tafsil ve tedbîri ona bağlıdır. "Mürîd" bütün bu işleri mertebe ve zuhûr plânında tahsis edici (muhassıs)dir. "Kâdir", murad olunan şeyleri, olduğu üzere (alâ mâ hüve aleyh) ızhar ve ihdâsa kudreti olmaktır. "Sem'" zâtî kelâmın hakîkatine müteallik olan ilmin tecellîsinden ibârettir, zâhiren veya bâtınen olur, şühud yoluyla olmaz. "Basar" şühud yoluyla hakāyık ve a'yâna ilmin taallukundan ibârettir. "Kelâm" gayb âleminden olan eşyânın esrârını ızhar eylemekten ibârettir.

Bütün ilâhî isimler dört ismin altında dâhildir, bu dört isim: Evvel, Âhir, Zâhir ve Bâtın'dır. Zîra eşyâ bu dörtten hâlî değildir. İbdâ ve îcadla ilgili isimler "Evvel" altına dâhildir. İâde ve imâteye müteaallık olan isimler "Âhir"e dâhildir. Zuhûrla işgili bütün isimler "Zâhir"dedir. İçe (bütûna) müteallik olan "Bâtın"a dâhildir. Bütün isimleri içine alanlar ise "Allah" ve "Rahman" isimleridir. Zîra Allah zâtın ismidir ve bütün sıfatları kendi içinde bulundurur. "Rahmân" umûmî rahmetin ismidir ki vücud ile müsemmâ olan eşyâyı وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır" (A'raf 7/156) hükmüyle ihâta etmiştir. Onun için قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى "Deki: İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünki en güzel isimler O'na hastır." (İsrâ 17/110) âyeti vârid olmuştur ki, esmâ-i husnâ bu iki ismin ihâtası içine dâhildir.

Meşâyıhın "**nefes-i rahmânî**" dedikleri şudur: "Nefes" "tenfîs"ten gelmedir. Tenfis, vücûdu sıkıntıdan kurtarıp râhatlatmak için içeriden dışarıya sıcak hava gönderip soğuk hava almaktır. Zîra teneffüs eden kimse ancak sıkıntıyı defetmek için teneffüs eder. Bu bakımdan meşâyıh bu mevcûdâta "nefes-i rahmânî" dediler ve bu zuhûrâtı, insanın nefesine benzettiler. İkisi arasındaki benzerlik şudur: Cenâb- Hak celle şânühû, kenz-i mahfîliği hâlinde, ki bu mertebe كان الله ولم يكن معه شئ (Allah vardı ve O'nunla birlikte bir şey

yoktu)[1] mefhûmuna uygun olan mertebedir., işte bu mertebede iken her bir isim, kendi özelliklerine uygun şekilde Hak'tan zuhûr taleb edip vücud sâhasına gelmek istediler.

Cenâb-ı Hakk'ın onları bâtın mertebesinden zâhire çıkarması, sanki sıkıntıyı atması demek olur. Nitekim teneffüs eden kimsenin içinde habsolmuş olan sıcak hava dışarı çıkmayı gerektirir, meydana çıkınca teneffüs eden şenelir, râhatlar. İşte bu mevcûdâta "nefes-i rahmânî" denmesi bu bakımdandır. Cenâb-ı Hak zuhûru itibâriyle "zâhir"in kendisidir. Aynı şekilde bütûnu itibâriyle "bâtın"ın kendisidir. O, isim ve sıfatlarıyla dâimâ bu a'yan-ı âlemde tecellî etmektedir. O'nun isimlerinden bâzısı eşyânın var olmasını gerektirir, bâzısı da yok olmasını gerektirir. Nitekim Vâcid, Bâis, ve Hâlık îcâdı gerektirir; Mümît, Muhît, Muîd ve Kahhar îdâm ve fenâyı gerektirir. Ve Hak Sübhânehû **/4-b/** bâzan var olmayı gerektiren isimleriyle, bâzan da yok olmayı ve zevâli gerektiren isimlerle tecellî eder; hattâ her anda her ikisiyle de tecellî edip durmaktadır. Yâni bütün eşyâ her an yokluğa dönüp, Hakk'ın Bakā sıfatıyla yine o anda var olmaktadır. Bu varlıktan soyulma ve giyinme dâimâ vâkîdir. Zîra bütün mevcûdat "araz"dır ve: "Araz iki zamanda bâkî olmaz" düstûru gereğince, iki zaman bâkî durmaz velâkin âlem halkı bu sırra vâkıf olmaz. Nitekim Allah buyurur: بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ "Onlar ki yeni bir yaratma husûsunda şüphe içindedirler." (Kaf, 50/15).

Şöyle bir sual sorulabilir: Bâzı şeyler aynı şekilde bir üslûb üzere istikrarlı görünüyor; tek bir halde iken fenâ ve bakā nasıl düşünülebilir? Cevap şöyledir: Onların dâimî olarak istikrar üzere görünmesi teceddüd-i mütemâsile (benzer şeylerin yenilenmesi) ve taayyün-i mütevâfıka (uygun şeylerin belirlenmesi)nin bir gereğidir. Akan su buna bir misaldir. Akmakta olan sudan bir mikdar akıp geçse, derhal onun yerine, onun benzeri başka bir mikdar arkasından gelir ve devamlı olarak aynı şekildeymiş gibi görünüp gider. Herne kadar duyu, parçaların birbirine benzemesi yüzünden, ikinci parçayı birinci parçanın aynı zannederse de, sağlıklı akıl ve açık keşif bunun aksini kabul eder. Mesnevî:

---

[1] Benzeri bir hadis için bk. Buhari, Bed'ü-l-halk, 1: كان الله و لم يكن شئ غيره (Allah vardı, O'ndan başka bir şey yoktu."

هر نفس نومی شود دنیا و ما — بی خبر از نوشدن اندر بقا
آن زتیزی مستمر شکل آمدست — چون شررکش تیز جنبانی بدست
شاخ اتش را بجنبابی بساز — در نظر اتش نماید بس دراز
این درازی مدت از تیزیٔ صنع — می نماید سرعت انگیزیٔ صنع

[Her nefeste dünyâ yenilenir. Fakat biz, dünyâyı öylece durur gördüğümüzden, bu yenilenmeden haberdâr değiliz.

Elinde hızlı hızlı oynattığın ucu ateşli bir sopa nasıl upuzun ve tek bir ateş hattı gibi görünürse, ömür de pek çabuk akıp gittiğinden dâimî bir şekilde görünür.

Ucu yanan bir dalı sallasan ateş gözüne upuzun görünür.

Bu ömür uzunluğu da Tanrı'nın tez tez halketmesindedndir. M, I, 1144-1148]

ÜÇÜNCÜ MAKSAD: HAZARÂT-I HAMS HAKKINDADIR

Sûfiyye meşâyıhına göre merâtib-i külliyye beştir ve buna "Hazarât-ı Hams" denir.

Birincisi hazret-i gayb ve maânî ki, ilk tecellî ve taayyün itibâriyle hazret-i zâttır. Bu mertebeye "gayb" denmesi, kevnî eşyânın kendi nefislerinden bu mertebede gaybeti olduğu içindir. Zîra bu mertebede hiçbir şeyin zuhûru yoktur ve Hakk'ın zuhûrunda hepsi yok olmuş haldedir. Bu mertebeye taayyün-i evvel derler.

Vücûdun taayyün-i evvele tenezzülünden sonra ikinci taayyün söz konusudur, ki bu, zâtın ikinci mertebesidir ve vücûdun tenezzülü diye kabul edilir. Birinci mertebenin hilâfına eşyâ bütünüyle ilmî temyiz ile zâhir olur ve temeyyüz eder; ilim plânında biri birinden ayrılıp ayrı ayrı ve çok sayıda özler (a'yan) olur. Zîra ilk mertebede ilmî plânda dahî birden fazlalık (teaddüd) söz konusu değildir. Bu mertebeye "tâne" misal olarak düşünülebilir ki, tâne ağacın aslıdır. Biz onu alelâde bir tâne farz ettiğimiz halde, onun taayün ve tecellîsi kendi kendisine olur. Kök, dal, çiçek, yaprak, gövde ve meyve gibi ayrıntı ve özelliklerin hepsinde tânenin kâbiliyeti vardır. İşte bu lâteayyün mertebesi bunların hepsine kâbiliyeti olan bir vahdettir ve bütün kâbiliyetlerin aslıdır. Zuhûr ve butûn bu mertebeye müsâvîdir ve i'tibârî şeylerin var veya yok olmasıyla kayıtlı değildir. Belki zâtın bunların hepsine kâbiliyeti sûretîdir.

İkinci mertebe şöyle izah edilebilir: Meselâ o "tane"yi tasavvur etsen; yaprağı, yemişi, çiçeği, kökü ve dalını ilmen söz konusu etsen, ilmî sûretler

ile /5-a/ mâlûm olup her biri ötekinden ayrılmış olur. Bu ilmî sûretlere Zât'tan gelen feyze "**Feyz-i akdes**" derler ki, kesret şâibesinden tamâmen uzaktır. Zîra feyz-i ilâhî iki kısım olup, birine feyz-i akdes, birine feyz-i mukaddes derler. Feyz-i akdesle a'yân-ı sâbite ve a'yân-ı sâbitenin istîdatları hâsıl olur. **Feyz-i mukaddes**le ise a'yân-ı sâbite levâzımı, hassaları ve tâbileriyle hâriçte vücud bağlar.

A'yân-ı sâbite Hakk'ın ilminin sûretleri olup, hukemâ buna "meydâna çıkarılmamış" (gayr-i mec'ûl) mâhiyetler der. Meşâyıh-ı sûfiyye ise "a'yân-ı sâbite" derler. **A'yân-ı sâbite:** Muvahhid şeyhler ve muhakkık olan hukemâ a'yân-ı sâbitenin ve mümkin mâhiyetlerin meydâna getirilmiş (mec'ûle) olmadıklarında ittifak hâlindedirler. Meydâna gelme (ca'l) özlerin (a'yânın) hâricî vücudda mevcud olmasından ibârettir ve hâriçte vücûdu olmadığında şüphe yoktur. Zîra bunlar Hakk'ın ilminin sûretleridir. O halde hâriçte vücûdu olmayınca meydana getirilmişliğin imkânsızlığı sâbit olur. Nitekim Hz. Şeyh (İbn Arabî), İdris Fassı'nda şöyle buyururlar: الاعيان الثابتة ما شمت رايحة من الوجود Yâni a'yân-ı sâbite Hakk'ın ilminin sûretleri olup aslî yokluk üzere sâbittir ve hâricî vücuddan bir koku bile koklamamıştır. Bu demektir ki, a'yân-ı sâbite "butûn" mertebesinde henüz sâbit kalıcıdır, asla dış varlıkta görünmemiştir. Dış varlıkta görülen eşyâ a'yânın hükümleri ve eserleridir.

Mevcûdâtın hakîkatleri olan a'yân-ı sâbite, iki şekilde değerlendirilir: Birincisine göre "a'yan" Hakk'ın varlığının aynası ve isim ve sıfatların göründüğü yerdir. İkinci veche göre ise Hakk'ın varlığı, a'yân-ı sâbitenin aynasıdır ve a'yan, Zat aynasında görünen sûrettir. Birinci veche göre bu, vücûdü hâricinde görünen Hakk'ın varlığıdır ki çeşitli a'yan aynalarında görünücü ve tecellî edicidir. Bu anlayışa göre zâhirde Hak'tan gayrı bir şey yoktur ve a'yan örtülü ve gizlidir. Bu tarzdaki müşâhede, vahdet nûrunun kendisi üzerinde gâlip olduğu muvahhıdin hâlidir.

İkinci şekildeki ele alışta ise, varlıkta zâhir olan a'yândır ve Hakk'ın varlığı örtülü ve gizlidir. Bu müşâhede ise halkın şühûdu, kendisi üzerinde gâlip olan kimsenin hâlidir. O bakımdan bu mertebe örtülü olanların (mahcûbîn) mertebesidir. Amma "kâmil" olan, bu iki mertebeyi de şahsında birleştirmiştir; onda ne kesret vahdete mâni olur, ne de vahdet kesrete mâni olur

A'yân-ı sâbiteden hiçbir "ayn"ın zat, sıfat ve fiil yönünden zâhir olması kâbil değildir, ancak Allah'ın ilminde olduğu üzeredir, Allah'ın ilminde aslî kâbiliyeti ve zâtî isti'dâdı nasılsa bilinen o kâbiliyet üzere zâhir olur. Zîra "ayn" Hakk'ın zâtî işleridir. O bakımdan zâtî olan şeylerin değişmesi ve başkalaşması noksanlık ve fazlalık kabul etmesi mümkün değildir.

Hakk'ın ilmi **/5-b/** mâlûma tâbi olur. Mâlûmdan murad a'yân-ı sâbitedir. İlm-i Hakk'ın mâlûma tâbi olması ve ezelî ilmin mâlûmla münâsebeti şöyledir: Allah'ın ezelî ilminde var olan bir şeyin ma'lûmullahta yok olması, yok olan bir şeyin de var olması söz konusu değildir. Hakk'ın ilminin mâlûma taallûku ise şu şekildedir ki, hadd-i zâtında malûm ona uygundur; kazâ ve kader sırrı dedikleri budur.

Eşyânın hakîkatleri, mutlak vücûdün "ilim" mertebesinde belirlenmesinden ibârettir. Eşyânın varlıkları ise "ayn" mertebesinde olan belirlenmelerden ibârettir. O halde eşyânın hakîkatleri ve varlıkları, "hakîkat" itibâriyle mutlak vücûdün "ayn"ıdır ve başkalık ve farklılık hiç söz konusu değildir. Fakat "taayyün" itibâriyle bunlar birbirinden başkadırlar ve mutlak vücuddan da bir yönden başkalıkları vardır. Bu başkalık yönü sûret, özellikler, eserler ve hükümler itibâriyledir.

Mutlak vücuddan başkalıkları ise kendilerine mahsus taayyünleri sebebiyledir. Fakat hakîkî vücûdun bir varlıktan başkalığı yoktur, belki küllîde küllî cüz'îde cüz'î ve ba'zîde ba'zîdir. Bu merâtib ve taayyünât ise itibârî bir meseledir.

Meselâ denize Araplar "bahr" derler. Mutlak bir hakîkat olan "bahr" (deniz) çırpınınca ve dalgalarla belirli bir hal alınca ona "dalga" denir. Rüzgârın çıkmasıyla köpüklenince ona "habâb" (su üzerindeki hava kabarcığı) denir. Güneşin harâreti sonucu havaya yükselince "buhar" denir. Buharın birikmiş hâline "bulut" denir. Bulut damla damla dökülünce "yağmur" denir. Yağmur suları toplanınca "sel" denir ve denize ulaşınca yine "deniz" denir. Bütün bunlar aslında tek hakîkattir. Yâni mutlak sudur ki çok sayıda isimle anılmıştır.

Üçüncü Hazret, Hazret- ervahtır ki bu âleme emr âlemi, gayb âlemi, ulvî âlem ve melekût âlemi derler. Bu âlem iki kısım üzeredir. Bir kısmı cisimler

âlemine herhangi bir şekilde taalluk etmez ve bu âlemde idâre ve tasarrufları yoktur., bu kısma "Kerrûbiyan" derler.. Bunların âlemine "Ceberût" da denir. Bunlar da iki kısımdır, bir kısmı âlemlerden ve âdemlerden habersizlerdir, âlem ve âdemin yaradılmış olduğunu bilmezler. Bu kısma "Müheyyemûn" denir. Bir kısmı da herne kadar Hakk'ın kayyûmiyetini müşâhede ile hayrete düşmüş ve deli iseler de bunlar ulûhiyet makāmının perdesi ve rubûbiyet feyzinin vâsıtasıdırlar. Bunların başına Rûh-i a'zam, Kalem-i a'lâ ve Akl-ı evvel de denir ki Hazret-i Muhammediyye (sa)nin hakîkatidir. Bu tâifenin ilk safında olan, rûh-i a'zamdır, son safında ise rûhu'l-kuds bulunur ki Cebrâil'dir.

Öteki kısım, cisimler âleminde tasarruf ve idârede bulunur, onlara "Rûhâniyan" derler. Bunlar da iki kısımdır. Bir kısmı semâvî âlemlerde iş görürler. Bunlara "Melekût ehli" derler. Hiçbir şey yoktur ki üzerine bir nice melek hükmetmemiş olmasın. Nitekim âyet-i kerîmede فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ "Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şânı ne kadar yücedir." (Yâsin 36/83) buyrulur.

Dördüncü Hazret, hazret-i hayâliyyedir ki buna misal âlemi derler. **/6-a/** Muvahhid şeyhler ve muhakkık hakîmlere göre, mücerred ruhlar âlemi ve maddî cesedler âlemi arasında bir âlem vardır ki ona "Misâl âlemi" denir. Kesif cisimlerden ve latîf ruhlardan kesiftir. Bölünme ve parçalanmaya elverişli olmada cisimlerle ortaktır. Heyûlâ ve sûretten soyutlanmış olmada ise ruhlara müsâvîdir, iki âlem arasında sınırdır. İki şey arasında geçit olanın her iki yöne de benzerliği söz konusudur.

Bu âlemde var olan her şeyin misal âleminde sûreti vardır. Bu sûret ya birleşik olur, meselâ "su"yun misâli, misal âleminde de sudur; veya başka olur, meselâ ilmin misâli, misal âlemînde süt olur. Aynı şekilde, güzel ahlâk ve amellerin misâli, bahçeler, reyhanlar, meyveler, içimi hoş nehirlerdir. Düşük ahlâk ve kötü amellerin misâli akrepler, yılanlar, zulmet ve karanlıklar, irin ve kanlı cerâhattır. Bu keyfiyeti bütün insanlar rüya âleminde, vâkıa hâlinde uyuklama esnâsında ve uykuda müşâhede ederler.

Sülûk erbâbı bu âlemi iki kısma bölmüşler ve şöyle açıklamışlardır: Eğer bu keyfiyetin idrâki akıl ve hayal kuvvetiyle mümkün olursa ona "mukay-

yed hayal" ve "muttasıl misal" derler. Şâyet akıl ve hayal kuvvetinin, onun idrâkinde bir rolü olmazsa ona "mutlak hayal" ve "mutlak misal" derler.

Bâzı arınmış kişiler (asfiyâ) riyâzet ve mücâhede kuvvetiyle bu âleme girip vilâyetlerden ve ülkelerden haber verirler. Bu zümreden biri şöyle der: Bu âlemde iki şehir vardır, birinin adı **Câbülsâ** ve birinin adı **Câbülka**'dır. Bu şehirlerin yaratıklarının sayısında akıllar ve idrakler şaşkındır. Melekler temesssül eyleseler bu âlemde temessül ederler. Nitekim Hz. Meryem'e Cebrâil düzgün bir insan olarak temessül etti. فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا "O kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü" (Meryem 19/17). Hz. Peygamber, Dıhye-i Kelbî şeklinde Cebrâil'i bu âlemde gördü. Bütün nebî ve velîlerin ruhları ve başka ölüler bu âlemde müşâhede edilir. Aynalarda saf suda ve başka parlatılmış cisimlerde görünen sûretler bu âlemdendir. Bu âlemde, herkesin kendisine uygun bir sûreti vardır. Nitekim insanların en bilgilisi Hz. İbn Abbas şöyle buyurur: "Benim gibi, bu âlemde bir İbn Abbas daha vardır." İnsân-ı kâmiller bu âlemden istedikleri şekle bürünüp, diledikleri kimseye o şekilde görünürler.

Ruhların bedenden ayrıldıktan sonra ulaştıkları âlem bu misal âleminden başkadır. Zîra vücûdun iniş mertebeleri "devrî"dir. Dünyâya doğuştan önceki "misal" mertebesi, rûhun iniş mertebesidir; onun bedenden ayrılmasından sonra olan misal âlemi rûhun yükseliş mertebesidir. Bu son berzahta gördüğü sûretler, amellerinin sûretidir; ilk berzahtakinin aksine, bu sûretleri dünyâya gelişte hâsıl etmiştir. Fakat bu ikisi, maddî olmayan rûhânî ve nûrânî cevher olmaklıkta birbirine benzerler. Şeyh-i Ekber de *Fütûhat*'ta böyle açıklar.

Misal âleminden sonra cisimler âlemi gelir. Cisimler âlemi de ulvî ve süflî olmak üzere iki kısımdır. <u>Ulvî olanlar</u>: Arş, Kürsî, semâlar, sâbit yıldızlar, seyyar yıldızlardır. Keşf ehli, arş ve kürsînin unsurî olmayıp tabiî olduğunda, kevn ve fesâda elverişli olmadığında müttefiktirler. /6-b/ Zîra arş cennetin tavanıdır, kürsînin damı da cennetin zemînidir. Haberde de böyle rivâyet edilmiştir. Başka semâlar ise yarılıp onarılmaya elverişlidir (kâbili-hark ve iltiyam). <u>Süflî olanlar</u> bâsît unsurlar ve başka mürekkeb varlıklardır ki bunlar da cansızlar, bitkiler ve hayvanlardır.

İnsân-ı kâmil; rûhânî olsun cismânî olsun, ma'kûlât, mahsüsât ve misâliyat olsun, bütün bu âlemleri içine alır. Zîra insan görünüşte küçük âlem ise de mânâca büyük âlemdir. Âlem, görünüşte büyük âlemse de mânâca küçük âlemdir. Ali b. Ebû Tâlib (ra) şöyle der:

دواء فيک وما تبصر وداء منک وما تشعر
و انت الكتاب المبين الذى باحرفه يظهر المضمر
و تزعم انک جرم صغير وفيک انطوى العالم الاكبر

"İlâç sendedir, görmüyorsun; hastalık sendendir, farkında değilsin. Sen, harfleriyle gizli şeylerin ortaya çıktığı apaçık bir kitapsın. Sen kendini küçük bir cisim sanıyorsun, oysa sende en büyük âlem dürülü vaziyettedir."

Yüce Allah, kendi sonsuz sıfatlarından her insanın vücûduna bir mikdar örnek koydu: Hayat, ilim, irâde, kudret, sem', basar, kelâm vs. gibi. Tâ ki insan bu azdan çoğu anlayabilsin. لان القليل يدل على الكبير والجرعة تدل على الغدير والحفنة تدلّ على البيدر الكبير (Çünki az çoğa delâlet eder, bir yudum su göle, bir avuç tane büyük harmana delâlet eder.)

Sultan Veled hazretleri buyurur:

هست دکان حق تن انسان اندرونش صفات الرحمن
گر قليل است اين صفات منير سير کن زين قليل سوى کثير

[İnsan bedeni Hakk'ın dükkânıdır, içinde Rahmân'ın sıfatları vardır. Az olsa bile bu sıfatlar aydınlatıcıdır, bu azdan çoğa doğru seyret!]

İnsân-ı kâmil bu âlemin rûhu gibidir. Ve âlem ona cisim ve kalıp mesâbesindedir. Sultânî ruh bedenin rûhânî ve cismânî kuvvelerinde nasıl hâkim ve muttasıl ise, insân-ı kâmil de bu âlemin ulviyat ve süfliyâtında öyle mutasarrıftır ve insân-ı kâmil Hz. Peygamber'dir ve ona kâmil mânâda vâris olan her kim ise odur. Hz. Mevlânâ bu âlemi "hum" (küp) ve "hâne"ye benzetip, insân-ı kâmilin vücûdunu şehir ve nehre temsil eder ve şöyle der:

گر تو آدم زادهٔ باو نشين جمله ذرياترا در خود ببين
چيست اندر خم که اندر نهر نيست چيست کاندر خانه کان در شهر نيست
اين جهان خم است و دل چون جوى آب اين جهان خانه است و دل شهر عجاب

[Sen de Âdemoğluysan onun gibi ol, bütün zürriyetleri kendinde gör!
Testide ne var ki nehirde olmasın; evde ne vardır ki şehirde olmasın!
Bu âlem bir testidir, gönül de ırmak suyuna benzer. Bu âlem odadır, gönülse görülmedik ve şaşılacak şeylerle dolu bir şehir! M, IV, 809-811]

DÖRDÜNCÜ MAKSAD: ISTILAHLAR HAKKINDADIR

Meşâyıhın ıstılahlarından biri **Tevhid**'dir. Tevhid üç kısımdır: İlmî tevhid, hâlî tevhid, ilâhî tevhid.

İlmî tevhid şudur: Sâlik tasavvuf yolunun başlangıcında şunu bilecektir: Şânı yüce ve âlemin sâhibi olan Allah'tan başka hakîkî varlık ve mutlak müessir yoktur; kâinâtın bütün zerreleri, zat ve sıfatlar, mevcûdâtın fiillerinin hepsi O'nun zat ve sıfatlarının parıltılarında yok olmuştur ve "hiç" mesâbesindedirler. Her zâtı O'nun zâtından bir parıltı, her sıfatı O'nun sıfatlarının ışığından bir doğuş; her ilim, kudret, irâde, sem' ve basarı onun ilim, kudret, irâde, sem' basarından bir eser bilmektir. Bu ilmî tevhid öyle bir seviyeye varır ki, hâlî tevhidden ona bir mikdar karışıp; وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ عَيْناً يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ "Karışımı tesnîmdendir. O tesnîm Mukarrebûnun içecekleri bir kaynaktır." (Mutaffifîn 27-28) âyet-i kerîmesi bu tevhid şarâbının vasfı olup; onu "Mukarrebûn" denen kimseler içerler. Bunlar, ilâhî fiillerin bağları olan sebeplerin varlığını aradan kaldırıp unutmuşlardır. Fakat bâzan ilimlerinin muktezâsıyla perdelenip vücud bakıyyeleri kaldığından, gizli şirkten hâlî kalmazlar.

Hâlî tevhid şudur: Burada tevhid, muvahhıdin zâtının ayrılmaz parçası olmalıdır; varlık resimlerinin karanlıkları, bâzı kalıntılar hâriç, ortadan kalkmalıdır.

Bu makamda muvahhıdin varlığı, Vâhid-i hakîkînin cemâlini müşâhede etmekte öylesine kendinden geçer ki, Allah'ın zat ve sıfatlarından başka **/7-a/** bir şey görmez olur. Bir damla gibi tevhid dalgalarının çırpınışına gark olup vahdet denizinden başka bir şeyi müşâhede edemez. Hz. Cüneyd bu tevhid hakkında şöyle buyurur: التوحيد معنى يضمحلّ فيه الرسوم و يندرج فيه العلوم و يكون الله كما لم يزل (Tevhid öyle bir mânâdır ki, onda şekiller yok olur, ilimler toplanır ve Allah ezeldeki gibi olur). Bu makamda gizli şirk bakıyyeleri tamâmen ortadan kalkar.

İlâhî tevhid şudur: Hak sübhânehû ve Taâlâ öncesizliğin öncesinde كان الله و لم يكن معه شئ (Allah vardı O'nunla berâber bir şey yoktu) hükmüne göre vahdâniyet ve ferdâniyet vasfıyla muttasıf idi. Şimdi de öyledir (الآن كما كان) ve

ezelen ve ebeden bâkî ve ahadiyette "nasıl?" sorusunun söz konusu olmadığı zattır. Bütün eşyâ hâlen de yoktur ve mevcud değildir. Nitekim Allah كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ "Her şey helâk olucudur" (Kasas 28/88) buyurdu; "helâk olur" buyurmadı.

Bilinmelidir ki, bütün eşyâ Allah'ın zâtının ezelî kudretinde el'an yok olmuş durumdadır. Basîret ve sır sâhipleri, bilâ vücud bu şühudla müşâhede kılarlar. Müşâhede eden ve edilen, kasdeden ve edilen, şükreden ve edilen hepsi bir varlık olup, ağyar ve mâsivâ bertaraf olmuştur. Nitekim Şeyh Ebû Abdullah Ensârî hazretleri *Menâzilü's-Sâirîn*'de bu mânâda olmak üzere şöyle söyler:

ما وحّد الواحد من واحد   وكل من وحّده جاحد
توحيد من ينطق عن نعته   عارية ابطلها الواحد
توحيده اياه توحيده   و نعت من ينعته لاحد[2]

Bu beyitlerin mânâsı şöyledir: İnsanlardan herhangi biri "Vâhid" olan Allah'ı tevhid edemez. Zîra O'nu tevhid etmek isteyen muvahhid, kendisini birleyen ve O'nu birlenen olarak kabul ettiği takdirde, Allah'tan gayrı bir şeyde varlık gördüğünden dolayı inkârcı olacaktır. Beyt:

Muvahhid kim çağırır vâhid oldur
Girû tevhîd içinde câhid oldur

توحيد من ينطق عن نعته: "Vâhid olan Allah'tır, o Allah'ın vasfını söyleyen kimsenin tevhîdi", عارية ابطلها الواحد "O sözle olan âriyet bir vasfetmedir ki, hakîkî vâhid o âriyeti ibtal eder." Zîrâ ahadiyette sıfat, söz ve resm yoktur ve Hazret-i vâhıdiyyette "vücud"la isimlenen ne olursa olsun, vücud Hakk'ın olduğundan dolayı başkası için, ödünç veren nezdinde âriyettir. فيجب ردها الى مالكها حتى يصحّ التوحيد و يبقى الحق واحدا احدا: O halde onu esas sâhibine geri vermek gerekir, tevhid de böylece sıhhat bulur ve hak, Vâhid ve Ehad olarak bu şekilde bâkî kalır. Esâsen hakîkî vâhid o âriyeti ve gayriyeti ibtal eder. Zîra ehadiyyet mertebesinde âriyet ve gayriyet bâtıldır.

Menâzilü's-Sâirîn, metin ve Fransızca'ya tercümesi için bk. S.de Langier de Beaurecueil, Kahire 1962, s. 113.

توحيده اياه توحيده Yâni Hakk'ın tevhîdi, Zât'ın kendi kendini tevhîdidir ki gerçek tevhiddir.

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ "Allah, kendisinden başka ilâh olmadığına şehâdet etmiştir." (Al-i Imran 3718) fehvâsınca O, kendi kendini tevhîd edicidir.

و نعت من ينعته لاحد Onu vasfeden kimsenin vasfı Hak yolundan ayrılmış ve sırât-ı müstakîmden çıkmıştır. Zîra ahadiyet mertebesinde na't, vasıf, resim ve eser yoktur; bunların hepsi vâhidiyet mertebesinde söz konusudur. Anla ve inkâr etme.

فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ "Sana verdiğimi al." (A'raf, 7/144) "Ve şükredicilerden ol." (Zümer 39/66) "Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbine kulluk et." (Hıcr 15/99)

[KASÎDEDE GEÇEN TASAVVUF ISTILAHLARI]

Bu kasîdede geçen tasavvuf ıstılahlarını açıklamak gerekiyor. Bunlar latif ibâreler, garib ve güzel ifâdelerdir. Şöyleki:

Erâyik-i tevhîd (ارايک توحيد): Bununla kasdedilen ilâhî isimlerdir ki zâtın mazharlarıdır.

Istılâm (الاصطلام): Kalb üzerine galip olan velehe (hayret / hayranlık / şaşkınlık) denir.

İnzi'âc (الانزعاج): Va'z ve semâ' **/7-b/** tesiriyle kalbin Hak tarafına doğru harekete geçmesi ve yönelmesidir.

Bârika (البارقة): Cenâb-ı feyz-i akdesten sâlike âşikâr olup sür'atle sönen haldir ki, keşfin başlangıcıdır.

Berzah (البرزخ): İki şey arasını bölen ve perde olan şeydir.

el-Berzahu'l-Câmi' (البرزخ الجامع): İnsân-ı kâmile denir; vâhidiyyet mertebesine denir ki bu bütün berzahların aslıdır.

Basîret (البصيرة): Kalbde bir nûrdur ki, onunla eşyânın hakîkatleri ve bütün işlerin içyüzleri anlaşılır. Nitekim gözle de, duyulan ve görülen şeyler anlaşılır. Hakîmler buna "kuvve-i âkıle-i nazariyye" derler.

Celâ' (الجلاء): Zât-ı mukaddesin, zâtı için zâtında zuhûrudur.

İsticlâ' (الاستجلاء)Hakk'ın teayyünâtta kendi zâtı için zuhûrudur.

Cem' (الجمع): Hakk'ın halk olmaksızın müşâhedesidir. (Şühûdü'l-Hakk bilâ halk).

Cem'ul-cem' (جمع الجمع): Halkı Hak'la kāim olarak müşâhededir. (Şühûdü'l-halk kāimen bi'l-Hakk). Bu makāma "fark ba'de'l-cem' ve "sahv ba'de'l-mahv" de denir.

Cennet-i ef'âl ve cennet-i a'mâl (جنة افعال و جنة اعمال): Sâlih amellere karşılık mükâfat olarak verilen maddî sevap (hasene)dir; lezzetli yiyecekler, zevkli içecekler, güzel bahçeler ve sevimli hûriler gibi.

Cennet-i sıfât (جنة الصفات): İlâhî isim ve sıfatların sâliki örtmesidir.

Cennet-i zât (جنة الذات): Ahadiyyet cemâlinin müşâhedesidir.

Dürret-i beyzâ (الدرة البيضاء): Akl-ı evveldir. Nitekim Nebî (as) şöyle buyurur: "Allah'ın ilk yarattığı şey ed-dürretü'l-beyzâdır."

Hebâ (الهباء): Cenâb-ı Hakk'ın âlemin maddesini kendisinden meydana getirdiği şeydir.

Heyûlâ (الهيولى): Kendisinden sûretin zâhir olduğu bâtın.

Hevâ (هوا): Nefsin bir şeye meyletmesidir.

Hevâcis (هواجس): Nefsânî düşünceler.

Velâyet (الولاية): Nefsin fâniliği ile, kulun Hak'la kāim olması ve her işini üzerine almasıdır.

Hurûf-i âliyât (حروف عاليات): Zâtın işleri (şuûnu) gaybî hakîkatler ve a'yân-ı sâbitedir.

Hürriyet (حرّية): Ağyâr bağından, mâsivâ kaydından, nefsin arzû ve isteklerinden kurtulmaktır.

Tams (طمس): Hakk'ın zâtında sâlikin şeklinin yok olmasıdır.

Hakîkatü'l-hakāyık (حقيقة الحقايق): Bütün hakîkatleri içinde bulundurmakta olan Zât-ı Ahadiyyettir; hazret-i vücud da denir.

Hakîkat-i Muhammediye (حقيقة المحمدية): Zâtın ilk taayyün ve esmâ-i husnâ itibâriyle olan mertebesidir.

İlme'l-yakîn (علم اليقين): Nebîler ve velîlerin getirdikleri ilimler ve mârifetlerle Hakk'ı bilmek.

Ayne'l-yakîn (عين اليقين): Kalbî müşâhede ile hakîkî vahdeti müşâhede etmek.

Hakka'l-yakîn (حق اليقين): Cem'-i ahadiyyet makāmıyla Hakk'ı müşâhede etmek.

Hikmet (الحكمة): Eşyânın hakîkatinin hikmetini, özelliklerini, gerekli şeylerini (levâzımını), hükümlerini ve eserlerini olduğu gibi bilmek ve îcâbınca amel etmektir.

el-Hıkmetü'l-mantûku bihâ (الحكمة المنطوق بها): Şerîat ve tarîkat ilmi.

el-Hıkmetü'l-Meskûtü anhâ (الحكمة المسكوت عنها): Hakîkatin sırlarıdır ki, zâhir (rüsûm) ulemâsı onları bilmez.

Lebs (لبس): Rûhânî ve ilâhî hakîkatlerin giyindiği maddî (unsurî) sûret.

Latîfe-i insâniyye (لطيفه انسانيه): Meşâyıhın "kalb" dediği nefs-i nâtıkadır.

et-Tahakkuk (التحقق): Hakk'ı bir taayyünde kayıtsız ve taayyünsüz bir şekilde müşâhede etmektir.

Leyletü'l-kadr (ليلة القدر): Sâlike özel bir tecellînin vuku bulduğu ve o tecellî ile Allah'ın kudretini ve Hakk'ın mertebelerini bildiği gecedir.

Mahv (محو): Kulun varlığının hakk'ın zâtında yok olmasıdır.

Mahk (محق): Kulun sıfatlarının Hakk'ın sıfatlarında yok olmasıdır.

el-Muhâdese (المحادثة): Hakk'ın kula hitâbetmesi ve konuşmasıdır.

el-Matla' (المطلع): Hakk'ı müşâhede makāmı.

Mağribü'ş-şems (مغرب الشمس) Hakk'ın taayyünâtta gizlenmesi ve rûhun cesedle gizlenmesidir.

Meâlim (معالم): Sıfatların mahallidir, yâni göz, dil, kulak ve eldir ki bunlar sıfatların asıllarının ve mânâlarının görünme yerleridir.

el-Mekr (المكر): Hakk'ın, (kula) Rabbinin rizâsına muhâlif olmakla birlikte nîmetler vermesidir ve Hâlikının izni olmaksızın keşif ve kerâmet **/8-a/** göstermesidir.

Mevt (موت): Bunların ıstılahında, nefsin isteğini izâle ve tabiî arzûları yok etmektir. Câfer-i Sâdık hazretleri "mevt tövbedir" demiştir. Nitekim Yüce Allah buyurur: فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ "Yaradanınıza tövbe edin ve nefislerinizi öldürünüz" (Bakara, 2/54). فمن تاب فقد قتل نفسه (Tövbe eden nefsini öldürmüş demektir). Her kim nefsinin gereği olan arzû ve istekleri yok ederse, ebedî hayatla diri olur.

el-Mevtü'l-Ebyaz (الموت الابيض): Açlıktır, zîrâ açlık kalbi nurlandırır ve içyüzü beyazlaştırır. Sâlik açlığı alışkanlık hâline getirirse zihin açıklığında kemâle ulaşır.. Tokluğa mübtelâ olursa zekâ ve zihin açıklığı ölür. Nitekim البطنة تميت الفطنة (Tokluk zihin açıklığını öldürür) demişlerdir.

el-Mevtü'l-Ahdar (الموت الاحضر): Eski hırkaya kanaat etmek, yaşayacak kadar rızık ve az azığa râzı olmaktır. Bu hâle mevt-i ahdar (yeşil ölüm) denmesi, kanaatle yaşayışını güzelleştirdiği içindir. Yâni yaşayış biçimi ve kanaatkâr kalbinin yüzü, yeşillik ve tâzelik üzere olduğundandır.

el-Mevtü'l-Esved (الموت الاسود): Halktan gelen sıkıntılara katlanıp, nefsinde üzüntü ve sıkıntı görmemektir.

el-Esfâru'l-Erbaa (الاسفار الاربعة): Meşâyıha göre sefer dörttür.

Birinci Sefer: Seyr ilallah'tır (Allah'a seyr). Yâni nefis mertebesinden hakîkî vücud tarafına olan manevî seyirdir. Bu ilk sefer, isimlerin tecelîlerinin başlangıcıdır. Birinci seferin nihâyeti, vahdetin yüzünden kesret perdesinin kalkmasıdır.

İkinci Sefer: Seyr fillâhtır (Allah'ta seyir). Yâni, ilâhî sıfatlarla sıfatlanmak, Allah'ın isimleriyle mütehakkık olmak ve Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmaktır. Bu ikinci sefer vâhıdiyyet hazretinin nihâyetidir. Bu seferin nihâyeti, ilmî kesretin yüzündeki örtülerin kalkmasıdır.

Üçüncü Sefer: Seyr maallahtır (Allah'la seyir). Bu üçüncü sefer ayn-ı cem'a ve ahadiyyet hazretine sâlikin terakkî etmesidir. Eğer ikilik şüphesi tamâmen ortadan kalkmazsa "Kabe kavseyn" makāmı derler. Şâyet tamâ-

men kalkarsa "Ev ednâ" makamı denir ki bu, velâyetin nihâyetidir. Bu üçüncü seferin nihâyeti zâhiren ve bâtınen, ahadiyyet-i ayni'l-cem' mertebesinde kayıtların ve zıtlıkların son bulmasıdır.

Dördüncü Sefer: Seyr anillâhtır (Allah'tan seyir). Bu, tâlipleri kemâle erdirmek ve irşad isteyenleri irşad etmek içindir. Bu makāma "Bekâ ba'de'l-fenâ", "sahv ba'de'l-mahv" ve "Fark ba'de'l-cem' gibi isimler de verilir. Bu dördüncü seferin nihâyetinde, istikāmet ve adâletle Hak'tan halka rücû edip, kesrette vahdeti müşâhede etmek; Hakk'ın halkta tecellî ettiğini ve halkın Hak'ta yok olduğunu görmek sözkonusudur.

Sırru'-tecelîyât (سر التجليات): Her şeyi her şeyde müşâhede etmektir. Bu zevkin husûlü kalbin, ahadiyyet-i cem'i isimler arasında müşâhede ettiği zaman olur. Zîrâ her isim, ehadiyyet mertebesinde bütün isimlerle muttasıf ve birlik hâlindedir

Sevâdü'l-vechi fi'd-dâreyn (سواد الوجه فى الدارين): Fenâ fillâh hâline derler; böyle denmesinin sebebi şudur: Sâlikin zâhirî, bâtınî, dînî, dünyevî ve uhrevî bakımdan varlığı kalmamalıdır; o, hakîkî fakra ve aslî yokluğa rücû edip bütün varlığı Hakk'a âit görmelidir. Onun için اذا تم الفقر فهو الله (Fakr tamam olduğu vakit işte O Allah'tır) demişlerdir.

el-Âlem (العالم): Ehlüllaha göre zıll-i sânîdir (ikinci gölge). Birinci gölge, âlemlerin Hakk'ın ilmindeki sûretleridir; gerçekte bu ancak Hakk'ın mümkinâtın sûretlerinde zuhûrundan ibarettir. Taayyünât bakımından bu âleme "sevâd-ı gayr" ve "mümkin" ismi verilir. Zîrâ hakîkat cihetinden mümkinin vücûdu yoktur, ancak nisbetler ve izâfetler söz konusudur; işin aslında ise vücud Hakk'ındır. O halde âlem Hakk'ın sûreti ve Hak âlemîn hüviyetidir.

el-Amâ' (العماء): Bâzılarına göre ahadiyyet hazretidir. Bu mertebeye "amâ" denmesi, **/8-b/** Hak'tan başka kimsenin idrak gözü ona erişmemesinden ve basîret gözünün onu görmemesindendir. Bâzıları buna vâhidiyyet mertebesi demişlerdir. Mutasavvıflara göre amâ "gaym-ı rakîk" (ince bulut) manâsınadır. İnce bulut ise yerle gök arasında perdedir. Vâhidiyyet hazreti de ahadiyyet semâsı ile vahidiyyet arzı arasında perdedir. Fakat hadîs-i şerife uygun olan evvelki mertebedir. Zîrâ bir bedevînin Resûlüllah (sa)e sorusu ve

aldığı cevap şöyledir: يا رسول الله اين كان ربنا قبل ان يخلق الخلق؟ فقال عليه السلام: في عماء ما فوقه هواء ولا تحته

"-Yâ Resulellah, mahlûkâtı yaratmazdan önce Rabbimiz nerede idi?. Aleyhisselâm cevap verdi:

-Üstünde ve altında hava olmayan Amâ'da idi."[3]

el-Iyd (العيد): Kalbe tecellî-i Hak'tan dönen vakit.

el-Furkan (الفرقان): Hakla bâtılı birbirinden ayıran tafsîlî ilim.

el-Kur'an (القران): Hakîkatleri kendinde toplayan icmâlî ledünnî ilim.

eş-Şühûd (الشهود): Hakk'ı halkla görmek.

eş-Şuûn (الشؤن): Fiiller.

eş-Şuûnü'z-zâtiyye (الشؤن الذاتية): Hakîkatler ve a'yân-ı sâbite.

et-Tasavvuf (التصوف): İlâhî ahlâkla ahlâklanma.

et-Telvîn (التلوين): كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ "O her an bir iştedir" (Rahman, 55/29) âyet-i gereğince, bir halden bir hâle veya bir makamdan bir makāma devamlı olarak dönmek ve değişmektir. Bâzılarına göre bu makam eksiktir, bâzılarına göre ise gâyet yüksek mertebedîr. Bu mertebenin makbûliyeti, cem'a vâsıl olduktan sonraki telvîn olmasındandır ki, fenâdan sonra gelen bakā hâlinde isimlerin tecelîlerinin arka arkaya gelmesiyle renkten renge girer. Hz. Muhyiddin şöyle buyurur: "Bize göre o, makamların en tamıdır." Burada kasdettiği cem'den sonraki fark'ın telvînidir.

Zü'l-Akl (ذو العقل): Halkı zâhir ve Hakk'ı bâtın gören kimse.

Zü'l-Ayn (ذو العين): Hakk'ı zâhir ve halkı bâtın gören kimse.

Zü'l-Akl ve'l-ayn (ذو العقل والعين): Halkı Hak'ta ve Hakk'ı halkta müşâhede eden ve birinin ötekine perde olmadığı kâmil kimse. Hz. Şeyh-i ekber şu rubâîyi söylemiştir:

ففى الخلق عين الحق ان كنت ذا عين
ففى الحق عين الخلق ان كنت ذآ عقل
و ان كنت ذا عين و عقل فما ترى
سوى عين واحد فيه بالشكل

---

[3] Hadîsin tam metni için bk. İbn Mâce, mukaddime, 13 ; Tirmizî, tefsru sure 12, 1.

"Eğer sen göz sâhibi olsan halkta Hakk'ın hakîkatini (ayn) görürsün. Akıl sâhibi olsan Hak'ta da halkın hakîkatini (ayn) görürsün. Şâyet göz ve akıl sâhibi olsan bir tek şeyin hakîkatinden başka bir şey görmezsin."

Aslında meşâyıh ıstılahlarının sonu yoktur. Fakat lüzumlu ve müşkil olanları söyleyerek, geri kalanını bırakıp bu kadarla iktifâ edildi.

هر آن دادست که تا جویی دگر — تو مگو نیستش جز این قدر
زان نماید چند خرما باغبان — تا بدانی نخل و دخل بوستان
کفّ گندم زان دهند خر یاررا — تا بداند گندم انباررا
نکتهٔ زان شرح گوید اوستاد — تا بدانی علم اورا مستزاد

[Başka yok, bu, bu kadardır deme. Daha arayıp isteyesin diye ihsan etmiştir.
Bağcı, bostanının fidanlarını, mahsûlünü bilesin diye sana birkaç elma verir.
Buğdaycı, alıcıya bir avuç buğday verir ama anbarındakini anlasın diye verir.
Bilgisini, bilgisinin çokluğunu anlayasın diye hoca, sana birkaç ince mesele anlatır. M, V, 2116-2119]

Ey mutlu tâlib ve mürîd, tevhid erbâbının kudsî sözlerini mütâlaa etmek, vecd sâhibi kimselerin mübârek beyanları üzerinde teemmül ve tefekkür etmek, kemâl tahsîli içindir, bunların tahkîkine teşvik içindir. Esâsen bunların ilim ve irfânı zevkî ve ve vicdânîdir; naklî, taklîdî, aklî ve delîle dayalı değildir. O bakımdan zevk ve vicdânı, Allah'ı müşâhede arayışını **/9-a/** terk edip, sâdece boş dedi kodu ve faydasız sözlerle meşgul olmak ehlullaha göre cehâletin kemâli ve dalâletin ta kendisidir. Zîrâ dil ile vicdan arasında çok büyük fark, işitme ve yâr ile birlikte olmak arasında sayısız dereceler vardır. Şekerin tadını binlerce defa zikretsen, bizzat tatmadıkça ağzını tadlandırmaz; miski her ne kadar tavsif edip ve târif etsen de onu koklamadıkça burnun misk kokusu almaz.

دریاست حقیقت و سرابست سخن سیراب — کسی نشود هرگز بسراب
مغرور سخن مشو که توحید خدای — واحد دیدن بود نواحد گفتن

[Hakîkat deryâdır, söz seraptır. Kimse serap ile doymaz. Söze aldanma, çünkü Allah'ın tevhîdi tek görmektir, tek olduğunu söylemek değil.]

Ey Hudâ'nın sırlarını arayan ve ey hidâyet yoluna koşan; sen dahi, vücûdunu ilâhî sırların en değerli incisine sâdef yapıp, من عرف نفسه فقد عرف ربه "Nefsini bile Rabbini bilir" hazînelerinin bekçisinin rumuzlarından nâsiplenmek istersen; dünyâya âit çerçöp ve süprüntüyü mâsivâ düşüncelerini, kir ve

pasını kalb zâviyesinden uzak tut, maddî-mânevî ilgi ve engellerden uzaklaş, ceberût dergâhlarının köşesinde oturan ve melekût câmilerini tesbihle süsleyen, lâhut sırrının âriflerinden ve nâsut mülkünün hükümdarlarından birinin izzetli hizmetlerini kendine şan ve şeref bilip dâimâ sevinçli huzurlarından feyz almaya bak. Tâ ki can gözünle hakîkati görücü ve yakîn sâhibi olasın.

پیر را بگزین که بی پیر این سفر　　　　هست بس پر افت و خوف و خطر

[Pîri bul ki bu yolculuk, pîrsiz pek tehlikeli, pek korkuludur, âfetlerle doludur. M I, 2943]

پس بهر دوری ولی قایمست　　　　از مایش تا قیامت دایمست

[Şu halde her devirde peygamber yerine bir velî vardır, bu sınama kıyâmete kadar dâimîdir. M, II, 815]

Zîra bu evliyâya hizmet, bütün isteklerin üzerinde durduğu şey, asfiyâya bîat da en yüksek mertebelere ulaşma vesîlesidir. Sâlik, şefkatli bir mürşide bağlanmadıkça ve bir tevfik kılavuzuyla sohbet etmedikçe, onun can gözü beşeriyet kirlerinden temizlenip vahdet şarâbıyla mest ve coşkun hâle gelmez; bâkî olan sâkîden muhabbet şarâbını içip dünyâ sevgisini unutamaz.

عشق آن زنده گزین کو باقیست　　　　کز شراب جانفزایت ساقیست

[O dirinin aşkını seç ki bâkîdir ve canına can katan şaraptan sana sâkîlik eder. M, I, 219]

/9-b/ BEŞİNCİ MAKSAD: İLÂHÎ MUHABBET HAKKINDADIR

İlim ve nazar sâhibi kimseler "muhabbet"i şöyle târif ederler: المحبة ميل النفس الى الشئ بكمال ادراک فيه "Muhabbet, nefsin bir şeye, onu idrâki ölçüsünde meyletmesidir." Bu mânânın gerçekleşmesi ancak iki cisim arasında olur. Zîra meyleden ancak cisimdir. Aynı şekilde, kendisine meyledilen de ancak cisim veya cismânî olur. O bakımdan Cenâb-ı Hakk'ın bir şeyi hakîkî muhabbetle sevmesi diye bir husus olamaz. Kezâ kul da Cenâb-ı Hakk'ı hakîkî muhabbetle sevemez. Zîra muhabbete cinsiyet lâzımdır. Bu meselede ise cinsle ilgili olmak imkânsızdır. Onun için hakîkî muhabbet imkânsızdır. Cenâb-ı Hakk'ın eşyâdan bir şeye muhabbeti "tam ihsan"dan kinâyedir. Sebebi zikretmek ve müsebbebi kasdetmek kabîlinden olur. Kulun Hakk'a muhabbeti de mecazdır, tâat ve ibâdet mânâsına kullanılır.

Muhakkıklara göre ise, bunların hakîkatin mânâsını mecâza çevirip bu şekilde târif etmeleri, örümceğin evi gibi çok zayıftır. Fakat muhabbet mes-

leğini seçmiş âşıklar, sevgi endîşesiyle yanıp tutuşan gönlü yaralılar, muhabbeti şu şekilde târif, sevgi ve aşkın hakîkatini şu tarzda ifâde etmişlerdir: المحبة ميل الجميل الحقيقى الى جماله جمعا و تفصيلا Yâni: Muhabbet hakîkî cemâl sâhibinin kendi güzeliğine aslî meylidir ve zat aynasında zâtının güzelliğini, kâinat vâsıtasıyla olmaksızın cem' ve vahdet makāmında müşâhede etmesidir. Veyahut kâinat vâsıtasıyla, mevcûdat aynalarında kendi isim ve sıfatlarının güzelliğinin görüntü ve eserlerine muhabbet etmesidir. İster cem' bakımından tafsîle muhabbeti olsun, isterse ayrıca tek olarak (alâ hıdetin) tafsil bakımından her mazharın ötekine muhabbeti olsun; her iki durumda da kadîm muhabbetin eserleridir.

Hakk'ın muhabbeti kadîm, kulun muhabbeti ise hâdistir.

يحبهم و يحبونه چه گفتارست | درون پرده مگر خويشرا خريدارست

["Allah onları sever, onlar da Allah'ı." Nasıl bir sözdür, perde içinde belki kendine müşteri olmaktır.]

يحبهم (Allah onları sever) cem' makāmının tafsîle meylidir, يحبونه (Onlar Allah'ı severler) tafsîl makāmının cem'a meylidir. Eğer hakîkati gören gözle müşâhede olunsa, bütün mertebelerde seven ve sevilen olarak Hak'tan başka bir şey yoktur. Beyt:

اى حسن تو كرده جلوها در پرده | صد عاشق و معشوق پديد آورده

بر بوى تو ليلى دل مجنون برده | وز شوق تو وامق غم عذرا خورده

[Ey güzelliği perdede cilve eden, yüz âşık ve maşûku ortaya çıkaran, senin kokun ile Leylâ Mecnûn'un gönlünü çaldı. Senin şevkın ile Vâmık Azrâ'nın hasretini çekti.]

Sözün özü budur ki, Hz. Zülcelâl ezelde, كان الله و لم يكن معه شئ "Allah vardı O'nunla birlikte bir şey yoktu" kelâmının mefhûmuyla isimlendirilmiş olduğu mertebede ve كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف /10-a/ "Ben gizli bir hazîne idim, bilinmeyi sevdim..."[4] hadîsinin delâlet ettiği makamda, kendi zâtının cemâlini kendisi müşâhede edip, hem seven hem de sevilen idiyse de; فاحببت ان اعرف "Bilinmeyi sevdim" hükmü üzere tafsîl bakımından da isim ve sıfatlarının güzelliğini kâinat ve mevcûdat aynalarında müşâhede etmeyi kadîm muhabbeti gerektirip "bütûn" mertebesinden "zuhûr" sâhasına gelerek zuhûr ve tecellî (celâ ve isticlâ) hâsıl oldu.

Keşfü'l-Hafa, II, 173.

"Celâ" tasavvuf ıstılahı olarak, Zât-ı mukaddesin kendi zâtı için zâtında zuhûr etmesidir. "İsticlâ", îtibârî olarak çeşitli olan mezâhir-i kevniyyede ve eserleri muhtelif olan halk aynalarında zuhûr edip Hakk'ın kendini müşâhede etmesidir.

Hiç te'vilsiz ان الله جميل يحب الجمال "Allah güzeldir güzelliği sever"[5] hadîsinin hükmüne göre, cemâl ve kemâli sevmek Allah'ın kadîm sıfatıdır. Bu ezelî muhabbet ve sonsuz meyil, bütün muhabbetlerin aslı, bütün aşk ve sevgilerin sermâyesi oldu. Her güzellik, her fazîlet ve kemâl, o hakîkî "Cemâl"in dalları ve ışıkları oldu.

كل مليح حسنه من جمالها معار له بل حسن كل مليحة

"Bütün güzellerin güzelliği O'nun cemâlinden ödünç alınmıştır"

Tetimme: Muhabbette cinsle ilgili olma ve münâsebet lâzımdır diyenlere şu cevap verilebilir: Evet muhabbet sevenler arasındaki münâsebetin meyvesidir. Hak'la kul arasındaki zâtî münâsebet iki şekildedir: Biri, mertebeler bakımından kul, Hakk'ın varlığının tecellîsinin mazharıdır. Öteki, kulun ilâhî mertebelerin cem'ıyyetinden nasîb almasıdır. Yâni ilâhî ahlâkla ahlâklanması ve sonsuz vasıfları gerçekleştirmesidir. O bakımdan, kimin hakkânî vasıflarla sıfatlanması fazla olırsa, onun Hakk'a sevgisi ve âşinâlığı daha çok olur.

Şöyle bir sual sorulabilir: Ârifler ve hak âşıkları Allah sevgisini şaraba benzetirler; ikisi arasındaki ilgi ve benzerlik yönü nedir? Bu sorunun cevâbı şudur: Aşk ve muhabbetin maddî şaraba bir çok yönden tam bir benzerliği vardır.

a) Şarâbın ilk makāmı ve asıl bulunduğu yer şarap küpünün dibidir, kaynama ve galeyan vâsıtasıyla çıkmaya ve görünmeye meyleder. Aynı şekilde muhabbet şarâbı, âşıkların sînesinde ve her muştâkın kalbinin ortasında gizli iken, küpteki şarâbın galeyânı gibi, sevret (şiddet) ve iştiyâkın galebesi sonucu zuhûra mecbur olur.

b) Maddî şarap /10-b/ bütün organlarda nasıl sârî ise muhabbet de âşıkın vücûdunda öyle sârîdir.

---

5 Müslim, iman, 147.

c) Şarap, kendisini içen kimseyi nasıl cömert ve eli açık hâle getirirse , aynı şekilde aşk da âşıkı, cimri ve pinti ise bile cömert ve kerem sâhibi yapar. Şu var ki şarapla sarhoş olan para pul verirken, aşk sarhoşu kararı kaçmış canını ortaya koyar.

d) Her ikisi de sarhoş, kirli ve lâubâlî-meşreptirler, korkudan uzaktırlar. İkisi de tatlı canlarına doymuş, büyüklük ve hayâ perdesini kaldırmış, nâmus ve korku perdesini atmış, varlık kaydından kurtulmuş ve sarhoşluktan zevk almakta ihtisas sâhibi olmuşlardır.

e)Benzerlik taraflarından biri de alçak gönüllülük ve yalvarıcılıktır. Zîra şarap ve muhabbet, içeni ve âşıkı üstünlük ve başı yükseklerde olmaktan kulluk eşiğine ve boynu büküklüğe indirir ve cihânın nice büyüklerini izzet doruğundan zillet çukuruna atarak zelil ve hakîr kılar.

f) Benzerlik yönlerinden biri de sırları ifşâ etmektir. Nitekim şarap içen, içindeki sırrı ifşâ eder. Diri olan âşık da hakîkatleri, iç buluşlarını ve içe âit sırları ortaya çıkarır. Nitekim Allah'ın çok velîleri, mânâlara ve hakîkatlere söz elbisesi giydirerek aklî olanları duyularla anlaşılabilecek seviyeye indirirler. Böylece, duyulara habs olup kalanlar ve tahmin ve kıyas perdesi ile örtülü olanlar, hakîkatlerden ve mânâlardan nasiplenmiş olurlar; ma'kûlâtı, remz ve işâretle anlatılan şeyleri (mermûzât) idrak edebilirler. Şâyet onlar, alışılmış olana ve nefse uygun gelene zıt bir şekilde bu hususlarda söz söyleselerdi, ola ki anlaşılması ve kavranması zor olabilirdi. Bunun bir faydası da şudur: Eğer mânâlar ve hakîkatler maddî şekil olmaksızın (bî-libâs-ı sûret) ortaya konsa, ondan mânâ ehlinden başka kimse bir şey anlamaz. Fakat duyulara hitab eder şekilde ortaya konunca faydası umûmî ve tam olur. Çoğunlukla, nice şekil düşkünleri mânâları ve hakîkatleri sûret elbisesi içinde görüp, tabîatlarının gereği ona tam bir şekilde ilgi duyarak, sûret vâsıtasıyla mânâya ulaşmışlardır. O bakımdan tasavvuf sâhasının ekserî büyükleri inci saçan sözlerini bu tarzda söyleyip, sevgilinin zülfü, beni, goncası ve nazı, mey, meyhâne, bâde, peymâne, aklı gitmiş, mestâne gibi söz ve ifâdeler kullanırlar. Böylece nice kimseler şekilden /11-a/ mânâya ulaşırken, niceleri de sırlardan gâfil olurlar. Bu zümrenin çoğu kâmilleri, zâtî muhabbeti gerçekleştirmiş ve vahdet sıfatıyla ahlâklanmışlardır.

"Zât" müennestir (dişil). O bakımdan sâdık bir muhib her ne söylerse sevdiğinin hâline münâsip söyler ve onun şânına uygun konuşur. Bu sebeple Hz. Şeyh nâzım (İbn Fârız) rahmetullahi aleyh, bu kasîdeyi başından sonuna kadar müennes kelimeler kullanarak söylemiş ve Hazret-i Zât-ı Mahbûbe'yi kasdetmiştir.

KASÎDE-İ TÂİYYE ve ŞERHİ

/12-b/ 1– سَقَتْنى حُمَيّا الحُبِّ راحَةُ مُقْلَتى   وكَأْسى مُحَيّا مَنْ عَنِ الحُسْنِ جَلّتِ

Lügatler: السقى: Sulamak. الحميا: Şarâbın ismidir, böyle denmesi şiddet ve harâret îtibâriyle kuvveler üzerindeki şiddet-i galebesi ve o kuvveleri yok etmesi dolayısıyledir. Nitekim ona "hamr" denmesinin sebebi de aklın görüşünü örttüğü içindir. Ayrıca akıl ve his üzerindeki galebesi ve onları kaplaması sebebiyle ona شمول denir. Râhatlıkla kullanıldığı için راح da derler.

الراحة: El ayası. الحب: Nefsin bir şeylere meyletmesi. المقلة: Nâzıru'l-ayn, gözün beyaz ve siyahı. الكاس: Şarapla dolu olan kap; bâzıları boş hâline "kadeh" derler. Bâzıları aradaki farkı göz önünde bulundurup, şarapla dolu olan büyük kaba "tas"; daha küçük olan ve tastan aktarılarak doldurulan kaba "ke's" derler. "Kadeh" ise ke'sten daha küçük olana denir ki, sâkî kâseden alıp onunla ikrâm eder. Şâirin şu beyti buna delâlet eder: شربناها بطاسات و كاسات و اقداح (Ondan taslarla, kâselerle ve kadehlerle içtik).

المحيا: Yüz demektir, görme sırasında hayat verdiğinden böyle denmiştir.

حسن: Yumuşaklık ve uygunluk demektir. **Kavram ve örf îtibâriyle güzellik dört nevidir: a) Duyulara yönelik (hissî) olan güzellik, boy bos ve güzellikteki tenâsüb ve ölçülü oluş, şekil ve vücud güzelliği gibi. b) Aklî güzellik, bunun idrâki akılladır; adâlet, rahmet, muvâfakat ve benzerleri gibi. c) Rûhânî güzellik, ahlâkta olan güzellik gibi. d) Şer'î güzellik, dînî işlerde olan güzellik gibi. Meselâ şâriin emrine uymak, cemaati gözetmek, inanç sağlamlığı ve bunlara benzeyen hususlar bu kısma girer.**

Bunların hepsinin mukâbil ve zıddı "kubh" kabul edilir. Bu dört mertebenin ötesinde Allah nezdinde ve evliyâsı nezdinde "hüsn"ün bir derecesi daha vardır ki, çoğunluğun idrâki dışındadır, onlar bunu kavrayamaz. Bilinen hüsnde olduğu gibi, bunun mukâbili olan bir "kubh" yoktur.

İbn Fârız'ın beyitte عن الحسن جلت buyurması, bu dört mertebeden tenzih, yâni onların üstünde tutmak içindir. Şunu demek istemiştir: Dört mertebede bilinen ve anlaşılan hüsnden büyük ve yüce oldu.

Hz. Nâzımın bu kasîdede hakîki mahbûbu tamâmen müennes kelimelerle anması, hakîkî Arap üslûbuna riâyet içindir. Zîra Arap fasîhleri sevdiklerini müennes olarak zikredip tâzim kasdederler. Ayrıca حضرت sözünü gizleyip (müennes) zamirleri de ona ircâ ederler; bunu, sevgilinin şânını anlatmak için yaparlar.

İ'rab: سقتى Fi'l-i mâzî; nun, vikâye nûnu ى mütekellim yâsı, i'rabdan mahallen mansub, سقى'nın birinci mef'ûlüdür. İkinci mef'ûlü حبا dir ve حبّ'e muzâftır.

/13-a/ راحة: Lâfzan merfû, سقتى nin fâilidir. وكاسى 'de vav hâliyye; كاسى: takdîren merfû mübtedâ, محيا: takdîren merfû haberdir ve مَن-i mevsûle muzâftır. من'den murad Zât-ı mahbûbedir.

جلّت'in fâili altında olan zamirdir ki, zat olmak îtibâriyle من'e âittir ve cümle mevsûlün sılasıdır.

Mânâ: Bana muhabbet şarâbını nazarımın eli ve gözümün sâkîsi içirdi, halbuki benim kâsem o şaraba sevgilinin yüzüdür, ki o hazret bilinen ve anlaşılan kayıtlı güzelikten münezzeh ve yücedir. (Sayfa kenarında ilâve: راحة 'tan murad, göz bebeği ve istirâhat mânâsı olup sevgiliden kinâyedir. Nitekim sevgiliye "kurretü'l-ayn" derler. Buna göre mânâ şöyle olur. O râhat-ı aynım ve göz bebeğim olan sevgili, muhabbet şarâbını içirdi. Halbuki benim kadehim o hazretin cemâl-i bâ-kemâlidir ki bilinen güzellikten üstündür.)

Tahkik: Ey sırlara istekli olan bil ki, şeyhlere göre ilâhî tecellî üç kısımdır: Zat tecellîsi, isim ve sıfatların tecellîsi ve fillerin tecellîsi. Bunların her birinin sayısız yolları ve çeşitli geliş tarzları vardır ki tafsîlâtlı olarak ifâdesi mümkün değildir. Kısaca zikri şöyledir: Sâlikin tecellî-i ef'âli müşâhede etmesi, nefsânî perde ve engellerin basîret gözünden kalkması ve kalb aynasının parıldaması ile olur. Bu ise rabbânî bir bir yardım eliyle, rahmânî bir cezbe ile, Allah'ın zikrine devam ederek veya müslümanın haklarını edâ ederek gerçekleşebilir. Böylece, tevhid nûru akıl, ruh, kulak göz ve bütün organlarına tamâmen tesir edip bu nur ile boyanınca; bütün eşyâyı Hakk'ın âleti görüp, onlardan zuhûr eden hayır, şer, fayda, zarar hangisi olursa olsun hepsini Hakk'ın fiilleri olarak görür.

Meselâ bir gölge oyununu (hayâl-i zıll) düşünelim; bu oyunu seyretmekte olan kimse, o perdenin arkasından muhtelif şekiller, çeşitli fiiller ve farklı farklı olaylar görür. İlk bakışta bütün bunlar cansız şekillerden oluyor zannedilir. Fakat akıl kesin olarak bilir ki, onların fâili birdir, cansız cisimleri harekete geçirir ve idâre eder ve o fiiller gerçekte o şahısların değildir. Bununla birlikte, perdenin arkasında olan fâili, zâtıyla ve sıfatlarıyla müşâhede edemez. İşte tecellî-i ef'âli müşâhede edenler buna benzer.

Sâlik için isimlerin ve sıfatların tecellîsi şöyle mümkün olur. Sâlik "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanın" beyânına uygun olarak, riyâzat ve mücâhedeyle kötü huylardan ve beşer sıfatlarından vücûdunu arındırıp beşerî sıfatlardan tam olarak temizlenince, ilâhî sıfatların tecellî nurları onun vücûdunda görünür; bu nazarla bu tayyünât ve mümkinâta baktığında, vahdet hükmüyle kendi sıfatlarını ve bütün eşyânın sıfatlarını Allah'ın sıfatlarının bir yansıması olarak görür. Sâlikin bu mertebede kemâle ulaşması, Hakk'ın bütün sıfatlarıyla sıfatlanmasıyla olur. Hattâ öldürme ve diriltmeyle sıfatlanır. Ancak Allah'ın vücûb-i zâtîsiyle /13-b/ sıfatlanmak söz konusu değildir. Nitekim Şeyh-i Ekber ve Sadreddin Konevî bu husûsa işâret etmişlerdir.

Zât tecellîsi, gören ve görülenin, müşâhede eden ve edilenin bir olup, ikiliğin kalkması demektir. İbn Fârız'ın عن الحسن جلّت "güzellikten yücedir" buyurması vahdet-i zâta işârettir; O, mezâhirin sınırlı (mukayyed) olan güzelliğinden münezzehtir. Eğer zâhirî hayât îtibâriyle bu kâmil kişiler mukayyed güzelliklere de baksalar, mukayyedde mutlak cemâli görürler. Zîra bunların müşâhede gözlerine mezâhir ve kayıtlar engel değildir. Fakat tecellî-i ef'âlde kalanlar, onları da kendileri gibi mukayyed güzelliği seyrediyor sanırlar. Mesele böyle değildir. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî şöyle buyurur: "Ben otuz seneden beri Allah'la konuşuyorum, halbuki insanlar kendileriyle konuştuğumu zannederler."

Şu beyit de bu mânâyı gösterir:

2– وَاَوْهَمْتُ صَحْبِي اَنَّ شُرْبَ شَرَابِهِمْ   بِهِ سُرَّ سِرّى فِي انْتِشَائِ بِنَظْرَتِي

Lügatler: اوهمت:وهم den, غالطتُ mânâsına. Yâni "galat ve vehmi bıraktım".صحب İsm-i cem' veya صاحب'in cem'i olabilir.سُرَّ Fi'l-i mâzî mechul, سرور'dan müştak. "Sır" yaratıklardan gizli olan şeydir. Burada "kalb" kasdediliyor.انتشا sarhoşluğun ilk hâlidir.نظرة bir kere bakmaklık.

İ'rab: اوهمت Fi'l-i mâzı nefs-i mütekellim, iki mef'ul alır. Birinci mef'ûlü صحبى, ikincisi أنّ ile başlayan cümledir. شرب شرابهم: Mahzûf masdarın sıfatıdır. Takdîri: شرب مثل شرب شرابهم demektedir. به'de bâ harf-i cerdir, daha sonraki سرّ'yı müteallıktır.

سری Takdîren merfû, سُرَّ'nin fâilidir. انتشائ فی'de câr mecrûr ile müteallıktır سُرَّ'ye, i'raptan mahalli mansuptur hâliyye olmak üzere. بنظرة'de ba müteallıktır اوهمت'ye.

Mânâ: Ben, tevhîd-i ef'âl mertebesinde kalan tarîkat dost ve arkadaşlarımı vehim ve galata bıraktım. Bunun sebebi onların sevdikleri ve içtikleri şeye bakmamdır. Hakîkaten benim içişim de bunların içişi gibidir. Böyle bir içiş sebebiyle de sarhoşken kalbim sevinç doldu.

Tahkik: Şühud şarâbını gözle görünen bir sevgilinin yüzündeki kadehten tadıcı olmakta, tecellî-i ef'alde olan arkadaşlarımla birleşip, mukayyed güzelliğe mezâhir ve taayyünâtta zâhir îcâbı olarak onların bakışı gibi bakınca; onlar benim zevk ve şühûdumu kendi müşâhedelerinin bir benzeri sandılar. Onların bu mukâyeselerinden kalbim sevinçle doldu ve bu halle onların idrak gözlerinden uzak kaldım. Fakat benim şühud mertebemde mukayyed ayn-ı mutlak; bakış, bakan ve gözün baktığı (bakılan) hepsi bir olmuştur. Mesnevi:

تو قیاس از خیش میگیری و لیک /14-a/ دور دور افتاده' بنگر تو نیک

[Sen kendince aklından bir kıyas yapmaktasın ama çok, pek çok uzaklara düşmüşsün, iyi bak! M, I, 246]

کار پاکانرا قیاس از خود مگیر گرچه ماند در نبشتن شیر و شیر

[Temiz kişilerin işini kendinden kıyas tutma; gerçi yazıda (aslan mânâsına gelen) "şîr" (süt mânâsına gelen) "şîr"e benzer. M, I, 263]

آن نه دانستند ایشان از عمی هست فرقی درمیان بی منتها

[Onlar körlüklerinden aralarında uçsuz bucaksız bir fark olduğunu bilmediler. M, I, 267]

از محقق تا مقلد فرقهاست کاین چو داودست وان دیگر صداست

[Muhakkıkla mukallid arasında çok fark vardır. Biri Dâvud gibidir, öbürü ses gibi. M, II, 493]

3– وبالحَدَقَة استَغْنَيْتُ عَنْ قَدَحي ومِنْ شَمايِلِها لاَ عَنْ شَمُولِي نَشْوَتي

Lügat: الحدقة: Göz bebeği veya görme gücünün kāim olduğu göz bebeği. كذا استغنيت deyince, onunla yetinip başkasından yüz çevirdim mânâsı kasdedilir. قدح: Kâseye denir, boş veya dolu her iki durum için geçerlidir. شمايل: شمال'in cem'idir, bu da "huy" demektir. شمول: Hâlis şarap. نشوة: Sarhoşluğun ilk hâli.

İ'rab: بالحدقة'de eliflâm muzâfun ileyhin karşılığıdır. Yâni بحدقى demektir ve câr mecrûr ile, yâni بحدقى mahallen mansub olarak استغنيت'nün mef'ûlüdür. و من

شمايلها'da vav ibtidâiyye; من شمايلها mahzûf müteallakıyla, i'rabdan mahallen merfû mukaddem haber; نشوتى: İ'rabdan mahallen merfû muahhar mübtedâ ve müennes zamir mahbûbeye râcidir.

Mânâ: Gözüm Zât'ın cemâlini müşâhede ettiği için kadehimden yüz çevirdim. Zîrâ benim neşvem ve sarhoşluğum o hazretin zâtının ve sıfatlarının tabiatındandır, şaraptan değildir. Şaraptan murad şekil güzelliğidir.

Tahkik: Hiçbir kayda tâbi olmayan zâtın cemâlini müşâhede etmem ve mutlak güzelliği görmem sebebiyle bu mezâhir ve mevcûdatta olan kadehlerimden yüz çevirdim. Sanki her mazhar Hakk'ın tecellî şarâbıyla dolu bir kadeh gibidir. Nitekim azizlerden biri şöyle söyler:

و كل شخص بدا لى انه قدحى　　　و كل لحظ اراه فهو لى ساقى

"Bana görünen her şahıs benim kadehimdir, gördüğüm her bakış benim sâkimdir."

Benim sarhoşluğum ve zevkim zât-ı ilâhînin tecellîlerindendir. Her ne kadar sülûkün başlangıcında, onlar gibi benim de, bu mezâhir kadehim idiyse de; ben artık maddî ve fiilî tecellîlerle bağımlı olanlar gibi zâhirî kadehlerden içmem.

Şöyle bir sual hatıra gelebilir: Müşâhede âleti göz bebeği değildir, temiz kalptir. O halde yüz çevirmeyi (istiğnâ) neden göz bebeği için söz konusu etti.

Göz bebeği temiz kalpten istiâre olabilir. Veya şu maddî âlemde görmenin başlangıcı gözün görmesidir. Göz önce şu duyular dünyâsında istîdâdı kadarını görür, görüntüyü nefse ulaştırır, nefs vehme ulaştırır, vehim ondan cüz'î mânâyı kavrayıp akla ulaşır ve akıl da küllî mânâyı kavrayarak rûha ulaşır. Ruh da kendi âleminde o hakîki cemâlin müşâhedesiyle aydınlanır, vahdet nûrunun galebesi akla sirâyet eder; akıldan da vehme, nefse ve öteki organlara öylesine sirâyet eder ki /14-b/ اشباحنا ارواحنا ارواحنا اشباحنا "Cisimlerimiz ruhlarımız, ruhlarımız cisimlerimizdir" hâliyle vasıflanır. Böylece يوم تبدل ارض الوجود الى غير الارض[1] و اشرقت ارض البدن بنور ربها[2] "O gün vücud toprağı arzdan başka bir şeye değiştirilir ve beden toprağı Rabbinin nûruyla aydınlanır." sırrını hâsıl edince bu göz bebeği, ancak şekilde göz bebeği olur. O bakımdan kendi ce-

İbrahim Suresi, 14/48. "Yer başka bir yere değiştirilir" يَوْمَ تُبَدَّلُ الأَرْضُ غَيْرَ الأَرْضِ

Zümer suresi, 39/69. "Yeryüzü Rabbinin nûruyla aydınlanır" وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَ

mâlini gören yine Hakk'ın nûrudur. Fakat bu âlemde görmenin başlangıcı göz bebeği olduğu için o kelime kullanılmıştır.

4– فَفِى حان سُكْرِى حانَ شكْرِى لفتْيَةٍ   بِهِمْ تَمَّ لِى كَتْمِى الْهَوَى مَعَ شُهْرَتِى

Lügatler: Birinci حان; şarap satılan yere derler, cem'i حانات gelir. Kullanılışı (te) iledir (حانة) nitekim meyhaneye حانة الخمار derler. Fakat burada "te" şiirin gereği olarak hazfolunur. İkinciحان fii'l-i mâzidir, haynûnet'ten müştaktır. حين bir şeyin vakti ve husûlü erişmiş olmaktır. حان كذا demek بلغ حينه و اوانه demektir. فتية: فتا'nın çoğuludur. فتا lügatte tâze yiğide derler. Vasıflar ve ahlâk yönünden olan bu tarâvet ve tazelik sonra mânevî sâhalarda da kullanıldı. Her kimin vasıfları tâze ve temiz olsa ona "fetâ" derler.تم الشى ifâdesi, bir şey son sınırına ulaşıp dışardan başka bir şeye ihtiyaçsız hâle gelince kullanılır. كتم ve كتمان: sözü gizlemeye derler. Başka yerde de kullanılır. هوا: nefsin arzûya meyletmesine derler, aşka olan meyl için de kullanılır. Burada kasdedilen de budur. شهرة: işin açığa çıkmasına derler.

İ'râb: ف: Mahzûf şartın cevâbı. فى harf-i cer. حان lafzan mecrurdur, سكر 'e muzâftır. حان fiil-i mâzi. شكرى mahallen merfû fâilidir حان'nin. لفتية'de lâm حان'ye müteallıktır. هم'de sebebiyyedir. تمّ: fiil-i mâzi, كتمى: i'raptan mahallen merfû, تمّ'nin fâilidir. الهوى: كتم'in mef'ûlüdür. مع شهرتى: haldir. كتمى'deki mütekellim yâ'sının hâlidir, o da كتم'in fâilidir.

Mânâ: Hal böyle olunca, sarhoş olduğum yerde şükür vaktim erişti. Yâni sarhoş olduğum mekânda vakit yetişti ve şükrettim; bu, tarîkatteki mübtedîler içindir. Onlar sebebiyle tamamlandı ve benim Hak arzûsunu ve vücûd-i mutlak sevgisini örtmem icap etti. Oysa insanlar arasında ben muhabbetle tanınan birisiyim.

Tahkik: Hânet-i sekr (sarhoş olunan yer)'den murad muhabbet-i ef'âliyyedir ve bu sarhoşluğu gerektirir. "Fitye"den murad, ef'âl tecellîsi sâhipleri ve maddî güzelliği müşâhede edenlerdir. Tecellî-i ef'âl mertebesi, sarhoş edici nice şeyi ve sarhoşlar sınıfını içinde bulunduran bir makamdır. Zîrâ her mazhar, Hak tecellîsi şarâbıyla dolu mûteber bir kadehtir ve o mazhara bağımlı ve bağlı olanlar onunla sarhoşturlar. O bakımdan İbn-i Fârız buyurur:

Her ne kadar ben de bu meyhânede zâhiren /15-a/ içersem de, hakîkatte zât tecelîsinin hâlis şarâbını içerim. Ammâ bu zümre ve öteki insanlar beni bu mertebeyle bağımlı ve ona alışmış zannederler. Bu zümre benim zevk ve

şühûdumu gizleme nîmetine sebep olduklarından bunlara teşekkür borçluyum.

Hz. Şeyh hakîkat aşkının gizlenmesini büyük nîmet saymıştır. Zîra zuhûrunda nice korkular ve hîleler söz konusudur. Nefsânî hazlara yol açmak îtibâriyle; makam lezzeti, kabul görme hazzı, halkın îtibârı, riyâset sevgisi ve bunlara benzer hîlelerin zuhûrundan sakınmak sûretiyle gizlenmeyi büyük nîmetten sayıp, sebep olanlara teşekkürü gerekli görerek gizliliğe büründü. Büyüklerden biri şöyle buyurur:

تسترت عن دهری بظلّ جناحه فعینی یری دهری و لیس یرانی

فلو تسأل الایام ما اسمی ما درت و این مکانی ما درین مکانی

"Gölgesi sayesinde zamanımdan gizlendim, böylece o beni görmediği halde gözüm zamanımı görüyor. Şâyet günler ismimi soracak olsalar, ben ismimi bilmem, mekânımın nerede olduğunu da onlar bilmezler."

5- وَلَمَّا انْقَضَى صَحْوِى تَقَاضَيْتُ وَصْلَهَا وَلَمْ يَغْشَنِى فِى بَسْطِهَا قَبْضُ خَشْيَتِى

Lügatler: انقضى الشئ: Bir şey ayrılıp gider ve geriye herhangi bir şey kalmayınca bu ifâde kullanılır. صحو: İnsanın aklıyla kendi arasında sarhoşluktan ârız olan şeyin gitmesi ve akıl âlemine dönüp ayık hâle gelmesine denir. تقاضى فلان و اقتضى فلان دينه: Bir kimse borcunun ödenmesini istediği vakit bu ifâde kullanılır. وصل: Bir şeyin bir şeye ulaşması. يغشى: غشيان'dan müştaktır. غشيان: gelmeklik demektir. بسط: Bir şeyin genişletilmesine denir, daha sonra genişleme ve nefsin açılmasında kullanıldı, "kabz"ın zıttıdır. خشيت: Korkuya denir.

İ'râb: انقضى : Fi'l-i mâzi. صحوى: fâilidir. وصلها: تقاضيت 'nün mef'ûlüdür. و لم يغشى 'da vav hâliyedir. بسطها ve وصلها 'daki zamirler Hz. Mahbûbeye râcidir. قبض: يغشى'nın fâilidir. خشية 'e muzâftır.

Mânâ: Benim ayıklığım son bulup da sarhoşluk bana gâlip gelerek korku kalkınca Hz. Mahbûbeye kavuşmayı istedim. Halbuki bana o sevgilinin gönül ferahlığında korkumun sıkıntısı da gelmemişti. Zîrâ kabz, sahvı gerektirir. O bakımdan ayıklıkta sevgilinin büyüklüğü ve nefsin hakîrliği müşâhede edilir. Bunun da netîcesi kabz ve korku olur. Sarhoşlukta korku kalkar. Sonucu ümit ve iç genişliği olur. İşte hakîki sevgili de Kâbız ve Bâsıt isimleriyle sâlikleri terbiye eder. Kâbız isminin eseri korku ve haşyet, Bâsıt isminin eseri ise ümittir. 15/b/

یک نیمه رخت الست منکم ببعید — یک نیمه دگر انّ عذابی لشدید
کرد و ولیت بنشته یُحیی و یُمیت — من مات من العشق فقد مات شهید

[Yüzünün (yanağının) bir yarısı "Ben sizden uzak değil miyim?", diğer yarısı "Muhakkak ki azâbım şiddetlidir" der. Etrafında ve yüzünde "Diriltir ve ölüdürür" yazılmış. Aşktan ölen kişi şehid olarak ölmüştür.]

6– وابْثثُها ما بِی ولَمْ یَكُ حاضِری — رَقیبُ بَقَا حَظٌّ بِخَلْوَةِ جَلْوَةِ

Lügatler: ابثث فلانا سری: Bir kimseyi sırrından haberli kılınca bu ifâde kullanılır. ابثثت السر و ابثثه : Ben sırrımı izhar ettim demektir. بث: Hüzün ve gam mânâsına da gelir. رقيب: Gözeten ve koruyana denir بقا: Aslında memdûdedir, vezin zarûretinden dolayı burada maksûre olmuştur. حظ: Nasîb demektir. خلوة: Boş yer mânâsına da gelir, masdar da olabilir. خلا يخلو خلاء: Burada "boş yer" olması uygundur. جلوة: Zuhûr ve keşf mânâsınadır.

İ'râb: ابثث: Nefs-i mütekellim.ها: Bâriz zamir, i'rabda mahallen mansub, ابثث 'nün birinci mef'ûlüdür. Zamir mahbûbeye râcidir. ما: الذى mânâsınadır. بى 'de ba harf-i cer, ya mahallen mecrur; car ile mecrur, mahzûf fiile müteallıktır; takdîri: نزل بى demektir. Mahzûf fiil müteallıkıyla birlikte mâ-i mevsûlün sılasıdır. Mevsul sılasıyla birlikte i'rabdan mahallen mansub olarak ابثث 'nün ikinci mef'ûlüdür. ولم يك 'de vav hâliyedir. يك: Nâkıs fiillerdendir, cezim harfiyle sonunda nun harfi düşmüştür. رقيب بقا حظ ifâdesi, nâkıs fiilin muahhar ismi, حاضرى mukaddem haberidir, bu sonuncusu mütekellim yâsına muzâftır. بخلوة'te bâ istiânet mânâsınadır. Eğerخلوة mastar kabul edilirse ابثث 'ye mütaallık olur ve eğer ism-i mekân خالى olursa bâ, فى mânâsına olur. حاضر 'a veya ابثث 'ye mütaallık olur.

Mânâ: Mest olup o sevgiliye kavuşmayı istediğim vakit, celvetimin halvetinde, yâni sevgilimin bana tecellî ve zuhûr eylediği halvette muhabbet belâsından ve fenâ meşakkatinden bana inen şeyi kendisine izhar ettim ve onu haberdar kıldım. Kasdedilen kalptir. O sırada nefsânî haz bakıyyesi ve cismânî nasîb rakîbi de benimle birlikte değildi. Hakîkî sevgili nasîbimden başka her şey, sâlikle onun arasında rakîbdir; müşâhede, kavuşma ve suâle başlamaktan sâliki alıkoyar.

7– و قلت و حالى بِالصَّبَابَةِ شَاهِدٌ — وَ وَجْدى بِهَا مَا حِيٌّ والفقْدُ مُثْبِتى

Lügatler: حال: lügatte sıfat mânâsına da kullanılır, burada sıfat mânâsınadır. صبابة: Muhabbete, şevk ve harâret inceliğine ve aşkın şiddetine denir. شاهد مع

المشهود: Baş veya kalp gözüyle hazır olmaya denir. **وجد**: Bulmak demektir. Istılahta kalbin tecelî nûru bulmasına denir. /16-a/ **محو**: Eseri yok etmeye denir, burada kastedilien beşerî sıfatların izâlesidir. **فقد**: Bir şeyin var olduktan sonra yok olmasıdır. Bu ya kaybolarak veya fânî olarak olur. **اثبات**: Mahvın zıttıdır.

İ'râb: قلت و'de vav âtıfa, ابثث'ye mâtuftur. قلت: fiildir, mef'ûlü ve mâkûlü müteâkıb beyitteki هبى'dır. حالى و'de vav hâliye, حالى: i'rabda takdîren merfû, mübtedâ. بالصبابة'de bâ sıla için, شاهد'e müteallıktır. شاهد بالصبابة: Mübtedânın haberidir ve mübtedâ haberiyle birlikte, قلت'nün zamîri için mahallen mansub haldir. وجدى'de vav âtıfa hâli üzre ma'tuftur. بها'da ba sebebiyye, zamir صبابة'ye râcidir, muzâf takdîri üzeredir, yâni بغلبة حبها demektir. ماحى: İsm-i fâildir, mütekellim yâsına muzâftır. Mütekellim yâsı vavdan maklub olan yâ'da müdğam olup, bedeline şedde verilerek yâ'nın fethi ve şedde ile ماحِيّ denilmiştir.

Mânâ: Bu beytin mânâsı, alttaki beyte bağlıdır, birlikte verilecektir.

8- هَبِى قَبْلَ يُفْنِى الحُبُّ منِّى بَقِيَّةً   اراک بها لِى نَظْرَةَ الْمُتَلَفِّتِ

Lügatler: هبى: Emr-i hâzırın müfred müennesidir, وهب يهب هبة'den gelir. Mânâsı "hibe kıl" demektir. قبل: altı yönden "ön"e denir; "arka"nın zıttıdır. يُفْنى: İf'al bâbından, ifnâ mânâsınadır. بقية: Faîle vezninde fâile mânâsına, بقا'dan. تلفت: الفات'tan tekellüf eylemektir. الفات: Yüzünü bir taraftan öteki tarafa döndürmektir.

İ'râb: هبى: Emr-i hâzır, kavlin makûlüdür. قبل: Zarfiyyet üzere mansubdur ve يفنى'ye muzâftır. يفنى: Te'vil-i masdarda mahallen mecrur, muzâfun ileyhtir. الحب: Fâilidir. بقية: Mef'ûlüdür. اراک بها: Mahallen mansub sıfatıdır بقية'nin. Zamir بقية'e âittir. نظرة: Lafzan mansub, هبى'nin mef'ûlüdür, متلفة'e muzâftır.

Mânâ: Ben sevgiliye, ey hakîkat sultanı bağışla, benim sıfatım muhabbetin şiddetine şâhittir, benim o mahbûbu bulmam ve cemâlinin nûrunu idrak etmem, muhabbetin baskın çıkması sebebiyle beni mahvedicidir. Onu bulmamam ve kaybetmem ise beni var edici (müsbit)tir. Muhabbet benden vücud bakıyyesini yok etmezden önce hibe eyle ki, ben o bakıyye ile seni görürüm. Yüz çevirenin (müteleffit) nazarı gibi hibe eyle dedim. Beytin takdîri şu şekilde olabilir: هب لى نظرة مثل نظرة المتلفت قبل افناء الحب منّى بقية اراک بها "Sevgi vücud bakıyyemi yok etmeden, bana müteleffitin bakışı gibi bir bakış lutfeyle de onunla seni göreyim."

Tahkik: Meşâhiya göre görmenin şartları vardır. Bunların bir kısmı göreni, bir kısmı görüleni ilgilendirir. Görenin şartı şudur: Basîret gözü, görmeye mâni olan engellerden sâlim olmalıdır. Görülenin şartı: /16-b/ Ya zâhir

cihetinden veya rubûbiyet mertebesinden tecellîdir, ta ki vücud bakıyyesi ile birlikte görme kâbil olsun. Hakk'ı rubûbiyet îtibâriyle dünyâ ve âhirette müşâhede, sünnet mezhebine göre mümkündür. Nitekim Hz. Mûsâ (as) ربّ ارنی "Rabbim bana (kendini) göster" dedi. (A'raf, 7/143) Eğer görmek mümkün olmasaydı Hz. Mûsâ istemezdi. Zîrâ peygamberlerin imkânsız olan şeyi istemesi muhaldir. Hz. Peygamber de şöyle buyurur: رأيت ربی فی احسن صورة "Rabbimi en güzel sûrette gördüm."[3] Âhirette bu haydi haydi olur. Nitekim hadiste belirtilir: ستروں ربكم كما ترون القمر ليلة البدر "Rabbinizi dolunay gecesinde ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz."[4]

Hz. Peygamber'in لن يرى احدكم ربه حتى لا يموت "Hiç biriniz ölünceye kadar Rabbini göremez" buyurmaları tabiî ve irâdî ölüme şâmildir. Mü'minler tabiî ölümden sonra görürler, âşıklar ise "ölmeden evvel ölünüz" hâlini elde edince vâdeleri dolup burada müşâhede ederler. Onların mertebesine göre bu dünyâ âhiretin aynı olur. İbn Fârız'ın talebi, bu âlemde yok olmaya bağlı olan görme değildir. Belki akıl ve rûhun varlığıyla birlikte istîdât gözüne uygun görmedir; tâ ki bu sûretle ayrılık acısı, şevk ve mihnet ateşi sönmüş olsun.

9– وَ مُنِّی عَلَى سَمْعِی بِلَنْ اِنْ مَنَعْتَ اَنْ اَرَاکَ فَمِنْ قَبْلِی لِغَیْرِی لَذَّت

Lügatler: مُنّی Emir sîgası, müennestir منّ'ten müştaktır. منّ: İhsan ve minnet karşılığında imtinân etmektir. لَنْ: Harf-i nefydir. منع: İsteyen ve istenen arasında engel kılmaktır. لذة: Bir şeyi tatmak ve hoş olanı idrak demektir.

İ'râb: مُنّی: Emr-i hâzır müfred, müennes. علی Müteallıktır مُنّی 'ye. بلن'deki bâ da ona müteallıktır. Muzâf mahzûftur, yâni بقولک لن ترانی takdîrinedir. ان: Harf-i şart, منعت: Fiil-i şart, önceki مُنّی cezâ-yı şarttır. Veya, cezâ-yı şart mahzûf olur, karîne مُنّی dir. ان اراک'de اَنْ masdariyye. اراک: Te'vîl-i masdarda mahallen mansub olup منعت 'nin mef'ûlüdür. Yâni ان منعت الرؤية demektir. فمن'de fâ ta'lil içindir. لذت: Fil-i mâzi, fâili altında gizlidir. Ve لن kelimesine râcidir.

Mânâ: Eğer benim seni görmemi ve cemâl-i bâkemâlini müşâhedemi yasaklamışsan, bâri لن ترانی demek sûretiyle işitmeme lütufta bulun, zîrâ benden evvel, başkasına o لن kelimesi lezzet verdi. Kasdedilen Hz. Mûsâ'dır. Şöyle

---

Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, bâb: I, no: 931.
Buhari, Mevâkît, 16, 26; Müslim, Mesâcid, 211.

buyrulur: بِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي "Rabbim bana (kendini) göster, sana bakayım, dedi. Rabbi: sen beni asla göremezsin. Fakat şu ağaca bak, eğer o yerinde durabilirse, sen de beni göreceksin, dedi." (A'raf,7/143) Bu âyetin tahkîkini *Câmiu'l-Âyât* isimli kitabımızda yeterli ölçüde ele aldık.

10- فَعنْدى لسُكْرِى فَاقَةٌ لافَاقَةٍ — لها كَبَدى لَوْ لاَ الهَوَى لم تُفتَّت

Lügatler: الفاقة: İhtiyaç. افاقة: Sarhoşluk, cinnet veya sar'a ile kaybolduktan sonra akıl ve fehmin insana rücû etmesine denir. Mutlak mânâ sarhoşluğun yok olmasına da denir ki burada kasdedilen budur. كبد: ciğere denir. تفت: Parça parça olmağa denir.

İ'râb: فعندى'de fâ, fâ-i sebebiyye veya ta'lil içindir. لسكرى'de lâm الى mânâsınadır. لافاقتى'de lâm illet mânâsınadır. لولا: Hurûf-i tahsisten bir harftir. الهوى'da elif-lâm muzâfın ileyhin yerini tutar. Yâni هوا ها demektir. تفت لم'in fâili altındaki zamîr-i müstetirdir ki كبد'e râcîdir. Zîrâ كبد semâî müennestir. تفت aslında تتفت idi, tâlardan biri hazfolundu. ها daki zamir mahbûbeye râcidir. Bâzıları ise افاقة'ya râci saymışlardır.

Mânâ: Benim kulağıma لَن تَرَانِي sesini işittirmekle lütufta bulun, eğer dîdârını göstermezsen bâri لَن تَرَانِي sözünü bağışla. Zîrâ benim katımda sarhoş olmaya ihtiyaç vardır; onun aşkı ve muhabbeti olmasaydı, o sevgili için benim ciğerim parça parça olmazdı.

Şöyle bir soru hatıra gelebilir: Âşık için sarhoşluk ayık olmaktan daha iyi olduğu halde, İbn Fârız'ın ayılmayı talep etmesinin sebebi nedir? Cevap: Ayılmayı istemesinin iki sebebi vardır:

a) Aklı başında iken sevgilinin hitâbının lezzetini tadmak söz konusudur. Bu hitap lütufla olsun, paylayarak olsun sonuç değişmez. Zîrâ âşıklar paylamada dahî öyle bir lezzet bulurlar. Nitekim göz görmekten lezzet aldığı gibi kulak da sesten hoşlanır. Fakat bu zevki idrak etmek sarhoşlukta ve vücudsuzluk âleminde mümkün olmaz.

بهشیاری توانستم می از ساغر جدا کردن — کنون از غایت مستی می از ساغر نمی دانم

[Ayıklık sebebiyle şarabı kadehten ayırabiliyordum. Oysa şimdi aşırı sarhoşluktan şarap ile kadehi birbirinden ayıramıyorum.]

b) Görme isteğinde acelecilik gösterdiğinden tevbe ve istiğfar etmeyi düşünmüş olabilir. Nitekim Hz. Mûsâ (as):فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ "Vakta ki ifâkat bulup akıl âlemine gelince dedi ki: Ey benim mahbûbum, sevme konusunda sana herhangi bir şeyin ortak kabul edilmesinden ben seni tenzih ederim. Senden başka sevgili yoktur, senin vechinden ve sana kavuşmaktan başka istenecek bir şey de yoktur. Ben nefsimden, enâniyetimden, nefsime âit olan lezzetlerden ve hazlardan tevbe ve rücû ettim, ben inananların ilkiyim"[5]

Bundan sonraki beyitlerde tecelîyât-ı esmâiyye ve zâtiyye konu edilir.

11– وَلَوْ انَّ مَا بِى بالجبالِ و كانَ طُو   رُ سِينَا بها قَبْلَ التَّجلّى لَدُكَّتِ

Lügatler: طور سينا: Hz. Mûsâ'ya tecelî olunan dağdır. دكت: Fi'l-i mâzi meçhuldür, دك'den müştaktır. دك: Yere düşüp parça parça olmaya denir.

İ'rab: لو şart harflerindendir, başka bir şeyin imkânsızlığından dolayı bir şeyin imkânsızlığına delâlet eder. انّ: Hurûf-i müşebbehe bi'l-fiil'den bir harftir. ما: Mâ-i mevsûle, bâ: Harf-i cer, mütaallekı mahzûf, mahzûf müteallakı ile i'râbda mahalli yok, mevsûlün sılasıdır. Ve sılasıyla birlikte mevsul ان'nin ismidir. بالجبال'de bâ harf-i cer, müteallakı mahzûf fiil, takdîri: حلّ بالجبال. Ve bu cümle ان'nin haberidir. كان: Nâkıs fiillerdendir, ismi طور سينا'dır. بها'da bâ, مع mânâsınadır, müteallakıyla كان'nin haberidir, zamir جبال'e râcidir. لدكت: لو'in cevâbıdır, fâili altında gizlidir, جبال'e âittir.

Mânâ: Muhabbet yolunda bana gelen belâ ve meşakkat, dağlara inseydi /17-b/ muhakkak ki o dağlarla birlikte Tûr-ı Sînâ tecellîden önce parça parça olup yerle bir olurdu.

Şâir aşk belâsı ve sevgi mihnetinden ne hallere düştüğünü anlatmak üzere şöyle der:

12– هَوَىً عَبْرَةٌ نَمَّتْ بها وجَوَىً نمتْ   به حُرَقٌ اَدْواؤُها بِى اَوْدَت

Lügatler: عَبْرَةٌ: Göz yaşı, gözün içinden dışına çıkıp yanaklara taştığı için bu isim verilmiştir. نمت: نميمة'den müştaktır. Nemîme, sözü naklederek açığa çıkarmaya denir. Ferrâ şöyle der: يقال ابل نمة اذا لم يبق لى جوفها شىء "Devenin karnında

[5] Bu yorumlu tercüme aynen Ankaravî'ye âittir. Âyetin çıplak meâli şöyledir: "Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim ve ben inananların ilkiyim" (A'raf, 7/143)

ya denir. Ferrâ şöyle der: يقال ابل نمة اذا لم يبق فى جوفها شىء "Devenin karnında herhangi bir şey kalmadığı vakit ابل نمة denir." جوى: Kalp hastalığı ve aşk kederi. نمت: نما'dan müştaktır, نما: ziyâdeliğe denir. حرق: حرقة'in cem'idir. حرقة: Yanmadan hâsıl olan eserin ismidir. ادوا: داء'in cem'idir. داء: Hastalığa denir. اودت: اهلكت mânâsınadır, bir kimse bir kimseyi helâk etse اودى فلان فلانا derler.

İ'râb: هوى ve جوى ikisi birlikte takdîren merfû, mahzûf mübtedânın haberidir. Takdîri:هو هوى هو جوى demektir ve bu zamirler, bir evvelki beyitte olan mâ-i mavsûle râcidir. عبرة: Mübtedâ-i nekredir.لها نمت haberidir. نمت'in üzerine takdîmi tashîh-i mübtedâ içindir. شر اهر ذاناب kabîlindendir, min vechin tahsis kesbetmiştir. Takdîr-i kelâm يا عبرة ساكية جارية demek olmalıdır veya ما نم الا عبرة olabilir. عبرة نمت cümlesi هوى'nın sıfatıdır. لها'daki zamir هوى'ya râcidir muhabbet îtibâriyle. Müzekker zamir ile به de câiz olur. O zaman هوا'nın lafzına rücû eder. Bu takdirce به و'deki zamir جوى'ya râcidir. Her ikisinde de bâ ilsak içindir. ادواها'da zamir حرقت'e râcidir. ادواها lafzan merfû mübtedâ, بى اودت mahllen merfû onun haberidir. Mübtedâ haberiyle birlikte mahallen merfû حرق'ın sıfatıdır. نمت به حرق başka bir cümledir ve جوى'nın sıfatıdır.

Mânâ: Bana gelen öyle bir hevâ ve muhabbettir ki gözümün yaşı nemmamlık edip onu açığa çıkardı; dert ve belâ da o sebeple arttı. İçimin yanıp tutuşması ve bu yanmanın hastalık ve sıkıntısı beni helâk eyledi.

Şâirin bu hallerini bu şekilde dile getirmesi, olayı hikâye ederek mübtedîlerin bundan hisse almaları içindir, yoksa şikâyet için değildir.

13- فطُوفَانُ نُوحٍ عندَ نَوْحِي كأدْمُعِي و ايقَادُ نِيرانِ الْخَلِيلِ كَلَوعَتِي

Lügatler: طوفان 'ın aslı طوف'tandır. طوف: Bir şeyin etrâfını dolanmaya derler, Nuh kavmini çevrelediği için o çok suya طوفان dediler. نَوْح: نوحا ينوح ناح 'dan masdardır, feryat ve figanla ağlamaya denir. ادمع: دمع'ın cem'idir. ايقاد: Ateş yakmak. نيران الخليل: Nemrud'un /18-a/ Hz. İbrâhim için yaktığı ateştir. لوعة: Muhabbet yanığı.

İ'râb: طوفان: mübtedâ, كادمعى haberi. ايقاد: Mübtedâ. كلوعتى: Haberi.

Mânâ: Âlemi suya boğmuş olan Hz. Nûh'un tûfanı, benim feryat ve figanla ağlamam yanında âdetâ benim göz yaşım gibidir. Hz. İbrâhim'in ateşinin tutuşturulması benim içimin yanması gibidir.

Her ne kadar bu fasîh beyitlerde söylenen haller mübâlağa gibi görünse de, işin aslı îtibâriyle hakîkati ifâde eder. Zîrâ Hz. İbrâhim'in ateşi cismânîdir. Ve cismânî olan sonludur. Muhabbet ateşi ise rûhânîdir ve sonsuzdur.

Rûhânî zevk ve safâ, cismânî zevkten ne kadar leziz ve latif ise rûhânî azab ve belânın da cismânî azabdab şiddetli olması tabiîdir.

Bir cevap da şudur: Aslında muhabbet Hakk'ın sıfatıdır. Çünkü فاحببت ان اعرف (Bilinmeyi sevdim) ve يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ (O, onları sever, onlar da O'nu severler" (Mâide, 54) buyrulmaktadır. O bakımdan muhabbet Hakk'ın kadîm sıfatlarındandır ve sonlu değildir, başka şeyler Allah'ın sıfatlarına nisbetle sonludur. Hal böyle olunca, ilâhî sevgi bir âşıkta göründüğü vakit, onun bir çok eserleri de ortaya çıkar. Meselâ, sevginin, kendisinden ayrılmayan bir harâreti vardır ki sevenin sevilenden ayrılma hükümlerini yok eder. Yine bâzen öyle olur ki, bu sevginin meyil ve yâra kavuşma ümîdinden rutûbet eseri zuhûr eder, o zaman coşkunluk, tazelik ve neşeyi mûcib olur. Bâzen bu sevginin ateşinden dolayı, mahrûmiyet korkusu ve ayrılık endîşesi düşüncesiyle, sevene katılık ve kurulluk ârız olup onu gam ve kedere sürükler. Ne zaman ki gam ve kedere düşer, hüzün katılığı ve keder kuruluğundan, sevenin organlarına zayıflık, düşkünlük ve perîşanlık ârız olur. Sevgi ateşi ve hüzün kuruluğu şiddetlenirse, o yanmadan dolayı içinin buharı kat kat artar. Bu buhar ciğer tarafına giderse ağlayıp inlemeye, feryat ve figâna yol açar. Şâyet dimağa yükselirse, dimağdaki aslî rutûbetle vasıflanarak göz pınarından göz yaşı şeklinde çıkar. İşte bu göz yaşı yanaklara kadar inerse ona "abera" (عبرة) denir.

Bu husus anlaşıldıysa şu ortaya çıkıyor: Göz yaşının sebebi, buharın çokluğu; buhar çokluğunun sebebi, harâretin şiddeti; harâret şiddetinin sebebi, sevginin kuvveti; sevgi kuvvetinin sebebi ise güzelliğin çokluğu ve kemâlin letâfetidir ki bu ikisi nihâyetsizdir. O bakımdan, sebebinin aslı sonsuz olduğundan dolayı, bu güzelliği sevenin göz yaşı ve yanıp yakılmasının nihâyetsiz olmasına şaşılmamalıdır. Sebebi sonlu olduğu için Nuh tûfanı sonludur. O halde göz yaşı ve elemlerin sebebi, Nuh tûfanı ve Hz. İbrâhim'i yakan ateşin sebebinden daha fazladır. Bu bakımdan zayıfı kuvvetliye teşbih kâidesiyle tûfanı göz yaşına, ateşi de /18-b/ iç yanığına benzetti.

14– فَلَو لاَ زَفِيرِى اغْرَقَتْنِى ادْمُعِى وَلَو لاَ دُمُوعِى احرَقَتْنِى زَفْرَتِى

Lügatler: الزفرة والزفير: Ateş gürültüsü, inlemek, şiddetli ses ve nefesini içeri çekip göğsünü öttürmeye derler. اغراق: Gark olmak.

İ'râb: Fâ, cevâb-ı şart-ı mahfuz. ادمعى: اغرقتنى'nin fâilidir. زفرتى: fâilidir احرقتنى'nin.

Mânâ: Hal böyle olunca, eğer benim iç yanığım ve acıklı âhım olmasaydı, göz yaşlarım beni gark ederdi, eğer göz yaşlarım olmasaydı, ateşim ve yanışım beni yakardı. Göz yaşlarım bağrımın ateşini söndürür ve gönül yanığım göz yaşımı yok eder. İşte bu ikisinin hâsıl ettiği dengede bu varlık âleminde durabiliyorum. Aksi halde eğer böyle olmasa ve biri gâlip olsa helâk olmam kesinleşirdi.

15- وَ حُزْنِى ما يَعْقوبُ بَثَّ اَقَلُّهُ وُكُل بَلا اَيُّوبَ بعْضُ بَلِيَّتِى

Lügatler: حزن: Hânın fethasıyla olursa arzda olan katılık demektir. حُزن: Zammeyle insan nefsinde gamdan hâsıl olan katılık ve kuruluğa denir. بث: İstemeksizin ortaya koymak ve dağıtmak. بلية: Bir nevi belâ.

İ'râb: و حزنى: Mübtedâ. ما: Mâ-i mevsûle. بث يعقوب: Mevsulün sılasıdır. Mevsul sılasıyla birlikte mahallen merfû, ikinci mübtedâ. اقله: İkinci mübtedânın haberidir ve ikinci mübtedâ haberiyle birlikte birinci mübtedânın haberidir. كل: Başka bir mübtedâ. بلا'ya muzâftır. بلا'nın maksur olması zarûret-i şi'r içindir. بلا da ايوب'a muzâftır. بعض: Mübtedânın haberidir, بلية'ye muzâftır.

Mânâ: Yâkub'da görülen hüzün benim hüznümden daha azdır. Eyyub'un çektiği belânın tamamı bile benim belâmın sâdece bir kısmı sayılır. Zîra Yâkub'un hüznünün aslı Yûsuf'un kaybolmasından dolayı idi. Bu hüzün ve bu kayıp, bir araya geldiklerinde son bulur. Lâkin bunun hüznü Allah sevgisinin kemâlidir ki; sebebi, sonsuz olan ilâhî güzelliktir. Sonlu olan ise sonsuz olana nispetle azın da azıdır. Eyyub'un belâsı ise cismânîdir. Cismânî olan her şey sonludur. Burada söz konusu olan belâ (gam, keder) ise rûhânîdir ve sonlu değildir. O bakımdan cismânî belâ, rûhânî belânın ancak bir parçasıdır. Bunun böyle olması sebebine nazarandır. Nitekim zikrolundu.

16- و آخَرُ ما اَلْقَى الْاولَى عَشقوا الى الرَّدَى بعْضُ مَا لاَقَيْتُ اوَّل محْنَتِى

Lügatler: الاخر: Evvelîn karşıtıdır. اول: üzerine başka şeylerin saklandığı şey. القا: bir şeyi atmaya denir. الى: Hemzenin zammıyla, cemidir, lafzından müfredi yoktur, başka lafızdan müfredi, müzekker için الذى , müeennes için التى'dir. العشق: Sevginin şiddetlisidir. الردى: Yok olma. لاقيت: Mülâkattan müştaktır. /19-a/ ملاقت: Birisinin yüzünü görme ve yetişme. محنة: İmtihan olunan şeyin ismidir.

İ'râb: آخر: Mübtedâ, بعض: haberidir ve kendisi mâ-i mevsûfa muzâftır. القى: Fi'l-i mâzi; fâili altında gizli zamîridir. Ve mâ-i mevsûfe râcidir. الاول: Mahallen

mansubdur, القى'nın mefulüdür. عشقوا الى'nın sılasıdır. الردى الى 'da الى , القى ya müteallıktır. اول: Zarfiyyet üzre mansub olup محنة'e muzâftır.

Mânâ: Âşık olup da kendilerini helâke atanların belâ ve sıkıntılarının en son noktası bile, benim bu imtihanda karşılaştığım belânın sâdece bir kısmıdır. Onların, işin başında çektiklerini ben daha başlangıçta çektim.

Şöyle de düşünülebilir: القى 'da hemze vicdan için olur; الى , القى 'nın fâili olur.الردى الى 'da الى عشقوا'ya müteallık olur. Bu durumda mânâ şöyle olur. Helâke âşık olup da kendi nefislerini o belâdan kurtarmak için onların karşılaştıkları belânın en sonu, bu imtihanda benim karşılaştığım belânın sâdece bir kısmıdır.

Hangi şekilde düşünülürse düşünülsün, istîdâdının kuvvetine ve seyrinin sür'atine işârettir.

17- فَلَوْ سَمِعَتْ اُذْنُ الدَّلِيلِ تَأَوُّهِي لا لامِ اسْقَامٍ لِجِسْمِي اَضَرَّتِ

Lügatler: اذن: Kulak. دليل: Bir şeye yol gösterici ve maksadına ulaştırıcı olan. Ah vah etmek. آلام: Elemin çoğulu. الم: Hoş olmayan şeyi idrak etmeye denir. اسقام: سقم'in çoğulu. سقم: Bedene has olan hastalık. الضُّر: Zammeyle nefiste, bedende, dinde, malda veya mevkideki kötü hal. جسم: Uzunluğu, genişliği ve derinliği olan şeye denir, burada "beden" kasdedilir.

İ'râb: لو: Şart harfi. سمعت: Şart fiili. اذن: سمعت'in fâilidir.تاوهى : mef'ûlüdür. لآلام 'da lâm تاوه'e müteallıktır. آلام: اسقام 'a muzâftır. جسمى 'de bâ, ta'diye için, اضرت'e müteallıktır. اضرت'in fâili altında gizlidir, آلام ve اسقام 'a râcidir.

Mânâ: Bu beyit aşağıdaki beyite bağlıdır. Zîrâ لو'in cevâbı لاذكره'dür.

18- لَاَذْكَرَهُ كَرْبِي اَذَى عَيْشٍ اَزْمَةٍ بِمُنْقَطِعِي رَكْبٍ اِذْ العِيسُ زُمَّتِ

Lügatler: ذكر: Dil veya kalple anılan şeyi hatırlamaya denir. كرب: Üzüntü demektir. Gamdan daha fazlası için bu kelime kullanılır. اذى: Zarardan doğan eleme denir. عيش: İnsana ve hayvana mahsus olan hayâta denir. ازمة: Belânın şiddetine denir. منقطع: Maksûdundan ayrılan kimseye denir. ركب: Rakîbin çoğuludur, burada kâfile mânâsınadır, deveye bindikleri için bu kelime kullanılır. عيس: deve demektir. زم البعير: Yular takıldığı zaman bu ifâde kullanılır.

İ'râb: لاذكره: لو'in cevâbıdır. اذكر: İf'al bâbından /19-b/ fiil-i mâzidir. Zamir دليل'e râcidir. كربى: Fâilidir اذكر'nin. اذى: اذكر'nin ikinci mef'ûlüdür ve عيش'e muzâfdır. عيش Dahî ازمة'e muzâfdır. Bir muzâf takdir etmek gerekirse وقت veya حالة düşünülebilir. بمقطعى'da bâ ilsak içindir. اذى'ya müteallıktır.

Mânâ: Kendi hâlini ağlayıp sızlamasını, kervandan ayrılıp hayattan ümîdini kesen bir kimseye benzetir ve şöyle der: Eğer benim âh ü vâhımı, ağlayıp inlemelerimi benim bedenime zarar veren elem ve hastalıkların sıkıntılarından doğan âhımı, kervanın başındaki kimse (delil) işitseydi; benim keder ve hüznüm, o delîle, deve yularlanıp herkesin merkebi yüklendiği sırada kâfileden kopan kimsenin çektiği sıkıntıyı ezâ ve cefâyı hatırlatırdı. Benim belâ ve sıkıntılarım, kâfileden kopup sahrâ ve çöllerde azıksız, bineksiz, şaşkın ve başı boş kalıp tatlı candan ümit kesmiş kimsenin belâ ve elemine benzer. Delîlin kulağı, eğer benim ağlayıp inlememi, ah-vah edişimi işitseydi, kâfileden kopmuş ve canından ümit kesmiş mihnetzedenin sesine ve inlemesine benzetirdi.

19– و قَدْ بَرَّحَ التَّبْرِيحُ وَاَبادَنِي   وابْدَى الضَّنَا مِنِّى خَفِيٌّ حَقِيقَتِي

Lügatler: برح من مكانه denir ki ذهب عنه و زال , yâni mekânından gitti ve zâil oldu demektir. التبريح: Şiddet ve meşakkat, nitekim برح من الامر: İş ona zor geldi; برح بفلان القاضى: "Kadı filân kimseye şiddetli davrandı demektir." باد . باد الشى يبيد بيدا و بيودا وبيادا الشى: Şey helâk oldu demektir. ابدا Yâni helâk etti. الابداء: ızhar mânâsınadır. Sülâsisi بدوا بدا يبدو ve بداء 'dir. Açıkça ortaya çıktı demektir. الضنا: Hastalık ve zayıflık. اضناه المرض denir, hastalık onu zayıf ve nahif kıldı, demektir. خفى: Faîl vezninde mef'ul mânâsınadır. Yâni gizli fakat varlığının hakîkati sâbit olan şey demektir.

İ'râb: قد: Tevakku', bekleme harfi. برح: Fil-i mâzi التبريح fâilidir. بى'de bâ ta'diye harfi, برح'ya müteallıktır. ابادنى: Fâili tahtında gizli تبريح'a râcidir. ابدى Fiil-i mâzi, الضنا: takdîren merfû fâildir. من: Teb'îz için, ابدى 'ya müteallık. خفى حقيقتى Yâni muzâf takdir ederek خفى صفات حقيقتى demektir.

Mânâ: Muhakkak ki hüzün ve şevkın şiddet ve meşakkati beni zâil kıldı. Eğer برّح şeddeli olarak tef'il bâbında okunursa mânâ şöyledir: Aşkın şiddeti bana çok ağır geldi, beni mahvetti. Ve de zayıflık ve nahiflik benim hakîkatimin gizli sıfatlarını ve kalbimin örtülü hallerini açığa çıkardı

20- فَنَادَمْتُ فى شكوى النّحول مُرَاقِبِى بِجُمْلَة اَسْرَارِى و تَفْصِيل سِيرَتِى

Lügatler: نادمت: Münâdemettendir. Münâdeme, şarap meclisindeki konuşmaya denir. Münâdeme şarap hakkında olursa sarhoşluğu mûcib olur. Sarhoşluk da sırrı ifşâ etmeği gerektirdiğinden, münâdeme sözü, sıradan konuşma mânâsında kullanılmıştır. بجملة'de bâ ta'diye harfi olup münâdemenin muhâdese mânâsına olduğunu gösterir. Zîrâ احدثه بكذا denir. شكوى: Şikâyete denir. نحول: Cismin zayıf ve ince olmasına denir, نحل'den müştaktır. نحل جسمه نحولا denir, "incelik ve zayıflıkta cismi nahl gibi oldu demektir" مراقب ve رقيب: Gözcü ve bakıcı olan kimseye denir. Burada kasdedilen fiilî tecellîlerde kalan mübtedî sâlikler veya zâhir ehli olmalıdır. Zîrâ çoğu evleyâullahın hallerini gözetleyicidirler. اسرار: Sırrın çoğulu. سيرة yol.

İ'râb: Fâ mahzûf şartın cevâbı. مراقبى: نادمت'nün mef'ûlüdür. بجملة'de bâ نادمت'ye müteallıktır; muhâdese mânâsını mutazammın olduğundan dolayı. تفصيل: بجملة'ne mâtuftur.

Mânâ: Hastalık ve belânın şiddeti bana gâlip gelerek hakîkatimin gizli yönlerini ortaya çıkarınca, ben konuştum ve gözetleyicime zayıflığın şikâyetinde bütün sırlarımı ve yolumun tafsîlâtını hal diliyle haber verdim.

Bâzı nüshalarda سكرى النحول şeklinde gelmiştir. Bu münâdemete de uygundur. "Zayıflık sarhoşluğunda" demek olur.

21- ظَهَرْتُ لَهُ وَصْفًا و ذَاتِى بحيثُ لاَ يَرَاهَا لِبَلْوَى مِنْ جَوَى الحُبِّ اَبْلَتِ

Lügatler: وصف: Bir şeyin süsünü ve güzel sıfatlarını anmaya denir. وصفا Yerine معنا yazılan nüshalar da vardır. ذات'tan murad, burada cisimdir. بلوى ve بلى aynı mânâyadır. جوى: Kalb hastalığı. ابلت: بلى الثوب'den alınmadır. Yâni "elbise eskidi". ابلا: Eskitmek.

İ'rab: ظهرت: nefs-i mütekellim, له'de zamir مراقب'e râci. وصفا: temyîziyyet üzere mansub. و ذاتى'de vav hâliyye. يرى لا'nın fâili altında gizli, مراقب'e râci. Mef'ûlü müennes zamirdir ki ذات'a râcidir. لبلوى'da lâm ta'lil için, ابلت'in fâili altındaki zamirdir ki بلوى'ya râcidir. Ve mef'ûlü mahzûftur ki ذات'tır.

Mânâ: Ben o adı geçen gözeticiye, sırlarımı ve niyetlerimi anlattığım zaman zâhir oldum, sıfat ve mânâ bakımından zâhir oldum. Halbuki benim cismimi o gözetleyici görmezdi. Bu, muhabbetin dert ve ateşinden hâsıl olan /20-b/ belâdan dolayı böyleydi ki, o belâ benim bedenimi eskitmiş, iyice harap hale getirmişti.

22- فَابدَتْ و لَمْ يَنْطِقْ لِسَانِي لِسَمْعِه هَوَاجِسُ نَفْسِي سِرَّ مَا عَنْهُ اَخفَت

Lügatler: الابدا: Izhar etmek. الهواجس: هاجس'nin cem'idir. هاجس: Kalbe gelen nefsin hâdisine denir.

İ'râb: Fâ atıf için. فابدت: Geçen beyitteki ظهرت üzerine mâtuftur. و لم ينطق'ta vav hâliye. لسمعه'de lâm ابدت'i ta'diye içindir. Ve zamîri geçen beyitteki رقيب'e râcidir. هواجس: ابدت'in fâilidir. سر: ابدت'in mef'ûlüdür. ما: Mevsul için, sılası اخفت'tir, âyidi mahzûftur. اخفت'in fâili altındaki zamirdir ki نفس'e râcidir. عنه: اخفت'e müteallıktır, zamîri رقيب'e râcidir.

Mânâ: Nefsimin o gözetleyiciden gizlediği sırrı, nefsimin kuruntuları ve cismimin fikirleri ifşâ etti. Halbuki benim dilim o gözetleyicinin kulağına o sırrı söylememişti. Ve aşk ve muhabbet sırrını hiç kimseye ifâde etmemişti.

چو نام تو گويم زبان در نگنجد چو جام تو نوشم دهان در نگنجد
ميان من و تو چه جاى ميانست ميان من و تو ميان در نگنجد

[Adını söylesem, dile sığmaz; kadehini içsem ağıza sığmaz. Benimle senin aranda "ara" kelimesinin yeri var mı? Benimle senin arana "ara" (fâsıla) sığmaz.]

23- وَ ظَلَّتْ لفكْرِى اُذْنُهُ خَلَدًا بِهَا يَدُورُ به عَنْ رُؤيَةِ العَيْنِ اَغْنَت

Lügatler: ظلت: صارت mânâsına, yâni "oldu" demektir. لفكرى: yâni لاجل ادراک فكرى, muzâf hazfedilmiştir. فكر: Beş bâtını duyudan bir kuvvettir ki ilmi ma'lûma ulaştırır. خلد: Gözsüz köpek (köstepek) dedikleri fâre ki hiç gözü yoktur, fakat keskin bir idrâki vardır. nitekim bir kimse bir şeyi ihâta etse darb-ı mesel olarak فلان انصت و اوعى من الخلد denir. Müfredi خلد'dir. Hânın zammesi, lâmın sükûnuyla دار فلان بالشئ يدور به denir. Bir kimse bir şeyi kuşattığı zaman. Bir şey bir kimseye kâfi gelse ve ondan yüz çevirip istemese اغنى فلان عن كذا denir.

İ'râb: ظلت: Nâkıs fiillerdendir, ismi اذنه'dir. Zamir رقيب'e râcidir, haberi خلدا'dir. Muzâf takdir edilirse اذن خلد demek olur. بها'da bâ sebebiyye mânâsınadır. يدور'nun fâili altında müstetir zamir, رقيب'e âittir. به'deki zamir فكر'e âittir; bâ فى mânâsına veya ta'diye içindir. اغنت'in fâili altında olan zamirdir ki اذن'e râcidir ve mef'ûlü mahzûf رقيب'dir.

Mânâ: Rakîbin (gözetleyicinin) kulağı, benim düşüncemi anlama konusunda köstebeğin kulağı gibi oldu ve o kulağı sebebiyle /21-a/ benim düşüncemde dolaşır, onu kuşatırdı, öyle ki onun kulağı, kendisini gözün görmesinden müstağnî kılardı.

خَلَدْ: İki fethayla "kalb" mânâsına da gelir. Buna göre mânâ şöyle olur: "O rakîbin kulağı, benim fikrimi idrakte kalbim olmuştur." Fakat birincisi daha uygundur, zîrâ zarif bir nükteyi ihtivâ eder.

24- فَاَخْبَرَ مَنْ فِي الحَيِّ عَنِّي ظَاهِرًا بِبَاطِنِ اَمْرِى و هُو مِنْ اَهْلِ خُبْرَتِى

Lügatler: اخبار: Haberden hâsıl olan şeyi bildirmeğe denir. حي: Kabîleye denir, burada ehl-i tarik veya âlem ehli kasdedilmiş olmalı. الخبرة: Hânın zammı ve bânın sükûnuyla, bilinmeyen şeyleri haber yoluyla bilmeye ve işlerin iç yüzünden haberdar olmaya denir. خبير Bundan müştaktır.

İ'râb: ف, şart-ı mahzûfun cevâbıdır. اخبر'nin fâili altında gizlidir, rakîbe râcidir. من: اخبر 'nin mef'ûlüdür. بباطن'de bâ اخبر'yi ta'diye içindir. هو و'de vav hâliyedir, zamir rakîbe râcidir.

Mânâ: Rakîb, benim bütün hallerimden haberdar olunca, âlemdeki veya muhabbet yolundaki kimselere zâhiren alâ melei'n-nâs, benim içimin sırrını ve işimin iç yüzünü haber verdi. Halbuki o rakîb beni en iyi bilenlerdendir.

25- كَاَنَّ الكِرَامَ الكَاتِبِينَ تَنَزَّلُوا عَلَى قَلْبِهِ وَحْيًا بِمَا فِي صَحِيفَتِي

Lügatler: Kirâmen kâtibin, mükelleflerin işlerini yazan meleklerdir. وحى: Gizli işâret demektir, daha sonra Hak ve melekler tarafından ilkâ olunan şeye dendi.

İ'râb: كأنّ: Hurûf-i müşebbehe bi'l-fi'lden bir harftir, ismi: كرام الكاتبين , haberi: تنزلوا. وحيا: Temyîziyyet üzere mansub.

Mânâ: Sanki Kirâmen kâtibîn, benim amel sayfamdaki sırları, vahiy şeklinde rakîbin kalbine indirdi. Öyle ki, benim zâhir ve bâtınımın sırrına ve benim hallerime benden sudûr ve zuhûr etmeksizin muttali' oldu.

26- وَمَا كَانَ يَدْرِى مَا اُجِنُّ وَ مَا الَّذِى حَشَاىَ مِنَ السِّرِّ المَصُونِ اَكَنَّتِ

Lügatler: الدراية: معرفة الشيء من الجبلة. (Fıtaraten bir şeyi bilmek) Onun için Hakk'a izâfe olunmaz. الجنّ: Setr, yâni bir şeyi duyulardan gizlemeğe denir. حشا: İnsanın bâtınî uzuvları ve güçleri. المصون: Mahfuz. اكنت: كنان'dan müştaktır; كنان: Kâfın kesresiyle örtü ve perdeye denir.

İ'râb: ما: ما كان: Nâfiye, كان: Nâkıs fiilerden, ismi müstetir zamir rakîbe râci. Haberi: يدرى. ما اجن'de mâ mevsul. اجن: İf'al bâbından nefs-i mütekellim, mânın sılasıdır. و ماالذى'de ما istifhâmiyye. اكنت'in fâili altında gizli, حشا'ya râcidir. /21-b/

lasıdır. و مالذی'de ما istifhâmiyye. اکت'in fâili altında gizli, حشا'ya râcidir. /21-b/ Zîrâ حشا semâî müennestir.

Mânâ: Rakîb, kendisinden gizlediğim şeyi bilmezdi; benim bâtınımın, mahfuz sırdan örtüp gizlediği şeyin ne sır olduğunu bilmezdi.

27– فَكَشْفُ حجَابِ الجِسْمِ ابْرَزَ سِرَّ مَا   بِهِ كَانَ مَسْتُورًا لَه مِنْ سَرِيرَتِى

İ'râb: fe mahzûf şartın cevâbı. كشف: Mübtedâ, حجاب'a muzâftır. O da جسم'e muzâftır. ابرز: fi'l-i mâzi müstetir zamir fâili, كشف'e râci سرّ: mef'ûlüdür. ما Nekre-i mevsûfe, به'de bâ harf-i cer مستورا'e müteallıktır. Zamir جسم'e râcidir. كان: fiil, ef'âl-i nâkısadan; ismi altında gizli, mâ-i mevsûfa râci. مستورا: Haberidir. له'de lâm ابرز'e müteallık, zamir rakîbe râci. من: Beyan için, ابرز'e müteallık. ابرز: اظهر mânâsına سر ve سريرة bir mânâyadır.

Mânâ: Gerçi rakîb benim gözleyip içimde sakladığım sırdan haberdar olmadıysa da; cisim perdesinin açılıp yok olması, kendisinin örtmekte olduğu sırrımı ortaya koydu.

Burada ortaya çıkan sırdan murad, kalbinin fikirleri ve rûhunun sırlarıdır. Cisim perdesinin açılmasından murad, zayıflık ve nahiflikte cismin incelmesidir. Ve dış zayıflığından dolayı rakîbin, iç sırlarına vâkıf olmasıdır.

28– و كُنْتُ بِسِرِّى عَنْهِ فِى خُفْيَةٍ وَ قَدْ   خَفَتْهُ لِوَهْنٍ من نُحُولِى اَنَّتِى

Lügatler: الخفية: Gizli, الخفا: Kesre ile kendisiyle örtünülen şey demektir, "gıtâ" gibi. خفى فلان فلانا filân kimse filân kimsenin hafâsını izâle eyledi. Nitekim bir özün kabuğunu izâle edince قشرته derler. Demek ki خفته'nin mânâsı: ازالت خفاءه فاظهرته بازالة الخفاء وهن: Yaradılışça olsun ahlâkça olsun "zaaf" انّة: Fa'letün vezninde انين'den müştaktır. انين: Üzüntülü kimsenin elemden hâsıl olan sesidir.

İ'râb: بسرى'de bâ, musâhabet için. مع سرى ve عنه'de zamir مراقب'e râci. و قد خفته'de vav hâliyye, zamir سر'a râci, fâili انتى'dir. لوهن'de lâm ta'lil için. من: Ya ibtidâiyye ya beyâniyyedir.

Mânâ: Ben bu sırrımla o rakîbden gizliydim, halbuki o sırrın gizliliğini ve perdesini nahifliğimin yol açtığı zayıflık sebebiyle inlemem yoketti. Böylece inleyişim, beni gizlilik mertebesinden zuhûra getirip rakîbe sırlarımı açtı.

Bâzı nüshalarda شفه şeklinde yazılıdır. Buna göre mânâ /22-a/ "Benim enînim, onu ızhar ederek sırrıma cefâ eyledi" demek olur. Fakat birinci mânâ daha uygundur.

29– فاظْهَرَنِى سُقْمٌ بِهِ كُنْتُ خَافِيًا له   و الهَوَى يَاتِى بكلّ غَرِيبَةِ

Lügatler: غريب: Kendi cinsi arasında benzersiz olan ve hakkında bilgi olmayan şeye denir. Öteki lügatler açıktır.

İ'râb: Fe atıf için. كنتُ: بسرى'ye mâtuftur. سقم: اظهرنى'nin fâilidir. به'de bâ, sebebiyye, خافيا'e müteallık; zamir سقم'e râcidir. له'de zamir رقيب'e âit, lâm اظهرنى'ye müteallıktır. و الهوى'da vav hâliyye. غريبة: Mahzûf mevsufun sıfatıdır, takdîri: بكل قصة غريبة

Mânâ: Ben sırrımı rakîbden gizlemiştim. Fakat hastalık beni rakîbe gösterdi. Aslında ben o hastalık sebebiyle rakîbin gözünden ve başka insanlardan gizlenmiştim. Oysa muhabbet ve hevâ çok garib bir durum ortaya çıkardı.

"Garib durum"dan murad, hastalığın hem gösterilmesi hem gizlenmesidir. Hastalığın rakîbe gösterilmesinin sebebi; yüzünün sarılığı, organların zayıflık, nahifliğinden rakîbin muhabbet kokusunu koklamasına mâtuftur. Gizlenmesi ise, hastalık ve zayıflığın şiddeti onun cismini perîşan ve neredeyse yok ederek, rakîbin gözünün onu görmemesidir. İşte tek şey olan bu hastalık, görünme ve gizlenme gibi iki zıt şeye birlikte sebep olmuş olur. Gerçekten sevgi bu şekilde, âdetlerden ve anlayışlardan uzak işleri çokça meydana getirir.

İbn Fârız yukarıdaki on üç beyitte cism-i zâhirin yâni bedenin elem ve hastalıklarını beyan ettikten sonra, bâtınî elem ve hastalıklara başlar ve der ki:

30– و اَفْرَطَ بِى ضُرٌّ تَلاشَتْ لمَسِّه   احادِيثُ نفسٍ كالْمدامِعِ نَمَّتِ

Lügatler: الافراط'ın aslı tekaddümde israf olduğu gibi bizzat isrâfın kendisi için de kullanılır, burada kasdedilen de budur. تلاشى: Tefâul bâbından lâ-şey' ve yok olmak. لمس: yapışmak. المدامع: مدمع'ın cem'i. O da göz yaşı yeri demektir, burada göz yaşı murad olunur. نمت: اظهرت ve افشت mânâsınadır.

İ'râb: ضرّ: الرط'nın fâilidir. بى'de bâ ilsâk için. لـه'de lâm ta'lil için. احاديث نفس: كلاث'in fâilidir. نمّ'in fâili altında gizli ve مدامع'a râci.

Mânâ: Zarar ve elemler benim için haddi aştı. Nefsimin hâtıraları ve içimde olup bitenler, o zararın bana dokunması için yok oldu, içimde olup bitenler de göz yaşlarım gibi sırrımı ifşâ etti.

Burada mübâlağa vardır. Zîrâ hadîs-i nefs (içte olup bitenler) o sevgilinin /22-b/ düşünce ve hâtıralarıdır. Göz yaşı, iç sırlarına delâlet ettiği için nemmâm olur. Ehâdis-i nefsin nemmamlığı şu şekilde olur: Aşırı zayıflık ve nahiflik o dereceye ulaşır ki, onun cisim perdesini tamâmen kaldırarak iç halleri olduğu gibi dışarı çıkar, nefsinin sırları ve fikirleri de kendisini ifşâ etmiş olur.

31– فلَوْ هَمَّ مَكْرُوهُ الرَّدَى بِي لَمَا دَرَى مَكَانِي وَ مِنْ اِخْفَاءِ حُبِّكِ خُفْيَتِي

Lügatler: هم: Kasd demektir. مكروه: كره 'den müştaktır. كره كراهيت Hepsi de "meşakkat" mânâsınadır. ردى: Helâklik. درى: Fi'l-i mâzidir, دراية'ten, bilmek demektir, öteki lügatler açıktır.

İ'râb: Fe, mahzuf şartın cevâbı. مكروه: هم 'nin fâilidir ve ردى'ya muzâfdır. Bu muzâf oluş, sıfatın mevsûfa izâfeti kābilîndendir. بى: هم 'ye müteallıktır. لما درى: لو 'in cevâbıdır. درى'nın fâili altında gizli ve ردى'ya âittir. مكانى: درى 'nın mef'ûlüdür. و من'de vav hâliyye اخفاء'nın mef'ûlü mahzûfdur, takdîri: ومن اخفا حبک اياى demektir. خفيتى: İ'rabda mahallen merfû', و من اخفاء حبکِ muahhar mübtedâ, ايا ى 'ye mukaddem haber.

Mânâ: Muhabbet beni yok edip elem ve hastalıklar görünen vücûdumu perîşan etmiş, hattâ nefsânî kuruntularımı, içimdeki havâtır ve olup bitenleri de tamâmen mahvetmişti. Şimdi ise öyle bir yok oluş (fenâ) hâsıl oldu ki, eğer helâkin meşakkati bana kasdederse benim mekânımı bilemez, benim vücûdumu bulamaz. Benim her şeyden gizli hâle gelmem senin muhabbetiyin beni gizlemesinden dolayıdır.

Bu beyit, zâhiren ve bâtınen fenâsındaki kemâli göstermektedir.

32– و ما بين شوْقٍ و اشْتِياقٍ فَنيتُ فِي تَوَّلٍ بِحَظْرٍ وَ تَجَلّي بِحَضْرَةِ

Lügatler: ما: zâiddir. بين Bâzen isim bâzen de fetha üzerine mebnî olarak zarf-ı gayri mütemekkin olarak kullanılır. شوق: Ayrılık vaktinde sevenin sevilen

tarafına meylidir. اشتياق: âşıkın, mâşukun cemâlini müşâhede ve vuslatının devâmına meyl-i bâtındır. تولى: bir şeyden yüz çevirmek. الحظر: Zâ-i mu'ceme ve hâ-i mühmele ile men etmek mânâsına. حظر dahî bundandır. تجلى: Mahbûbun muhibbe zuhûrudur. Bu zât ile ya sıfatlarıyla veya fiilleriyle olur. حضرة: حضور'dan merre-i vâhidedir, finâ mânâsına, yâni cânib ve taraf demektir.

İ'râb: و ما بين'de ما zâid: بين: قلت'nün zarfıdır. لى: بين'den bedeldir. Gerisi açıktır.

Mânâ: Sevgili, gerek benden vuslatını sakınıp yüz çevirdiği zaman, gerekse bana tecellî eylediği vakit olsun, her iki halde de ben onun şevkıyle iştiyâkı arasında fânî ve perîşan olmaktan hâli değilim. Zîrâ ne zaman ki benden yüz çevirip ayrılsa, şevkın ateşi vücûdumu yok eder, /23-a/ ne zaman kendini gösterip vuslatını sunsa, yine aynı şekilde o büyük iştiyak beni fâni ve perîşan kılar. Onun için demişlerdir ki: الشوق يسكن باللقاء و الاشتياق يزيد "Kavuşma sırasında şevk sükûn bulur, iştiyak ise artar" Ben ise şu iki halden hâlî değilim: Biri, sevgilinin benden imtinâ ile yüz çevirmesi, biri de, tecellî etmesi. Bu iki hal arasında bana hâsıl olan hep yokluktur.

33- فلَوْ لِفَنَائِ من فنَاءک رُدَّ لِى فُؤَادى لَمْ يَرْغَبْ الى دَارِ غُرْبَةِ

Lügatler: فنا fenin fethasıyla "yok olmak"; fenin kesresiyle havâli ve evin yanları. الفؤاد: kalb. رغبت: Aslında "siat" demektir. فى ve الى ile müteaddî yapılırsa hırs anlaşılır. عن İle müteaddî yapılırsa "i'râz" mânâsı anlaşılır.

İ'râb: لو'in cevâbı لم يرغب'dir. لفؤادى de lâm لاجل mânâsınadır. رد'ye müteallıktır. من فناءک'de من ibtidâiyyedir, رد'ye müteallıktır. رد: Fi'l-i mâzî, meçhul, nâib-i fâili فؤادى'dir. لى'de lâm الى mânâsınadır. لم يرغب'in fâili altındaki muzmer فؤاد'a râcîdir.

Mânâ: Burada "finâ"dan murad, ilâhî ma'lûmat hazretidir. Beytin anlamı şöyledir: Eğer benim cenâb-ı hazretinde îtikâf hâlinde olan kalbim, senin ilminden benim yokluğum için bana reddolunsaydı (geri verilseydi), benim kalbim o âlem-i kudsü ve makām-ı ünsü bırakıp bu gurbet diyârına ve ayrılık sarayına rağbet etmezdi ve sıkıntı dolu olan âlem-i eşbâha gitmezdi.

34- و عُنْوانُ شَانِى ما أبُثُّک بَعْضَهُ و مَا تَحْتَهُ اظْهَارُهُ فوقَ قُدْرَتِى

Lügatler: عنوان الكتاب: Evvelidir ve her nesnenin vasfı ve ibtidâsıdır. شان: Hâle ve kâra derler. ابث: Fi'l-i muzâriin nefs-i mütekellimidir. بث بث'den gelir, ızhar mânâsınadır.

İ'râb: عنوان: Mübtedâ. ما ابثك'deki mâ-i mevsul sılasıyla mahallen merfû haberidir. ابثك: Kâf ابث'nün birinci mef'ûlüdür. İkinci mef'ûlü بعضه'dur. Zamir ما 'ya râcîdir. ما تحته ,'de ما mevsul içindir, mahallen merfû mübtedâ, تحته'de zamir عنوان'a râcîdir. اظهاره: İkinci mübtedâ, zamir ما 'ya râcîdir. فوق قدرتى haberidir; yâni واقع فوق قدرتى demektir.

Mânâ: Senin mükemmel güzelliğinin sevgisi konusunda benim hallerimin başlangıcı ve hâl-i pür-melâlimin dîbâcesi bile öyle uzundur ki, ben onun sâdece bir kısmını sana gösterdim. Benim hâlimin altında gizli olan kısımları ızhar etmek ise, kudretimin üstündedir, sayılamayacak kadar fazladır ve benim onu saymaya gücüm yetmez.

35– و اَسْكُتُ عَجْزًا عَن اُمورٍ كَثِيرَةٍ بِنُطْقِيَ لَنْ تُحْصَى و قُلتُ قَلَّت

Lügatler: السكوت: Sözü terk etmek. العجز: Kudretin /23-b/ zıddı. الاحصاء: Saymak. قلت: يقول قال 'nün nefs-i mütekellimidir. قلّت: تقليل'den fi'l-i mâzîdir.

İ'râb: عجزا: Mansubdur, mef'ûlü lehdir. بنطقى'de bâ تحصى'ya müteallıktır. قلّت'in fâili altında gizli ve امور كثيرة'ye râcîdir.

Mânâ: Ben ahvâlimin pek çok işlerini beyan etmekten âciz olduğum için sükût ederim, zîrâ sözümle o pek çok iş sayılamaz. O işleri anlatırken ne kadar azaltmak istesem yine de binde biri açıklanmaz.

Bu mânâ, kafın zammesiyle قُلْتُ okunmasına göredir. Kafı fetha ile okuyup zamîri Hz. Mahbûbe göndermek de mümkündür. Buna göre mânâ şöyle olur: "Eğer ben ahvâlimin işlerinden o sevgiliye söylesem azaltır." Bir üçüncü şekil olarak, Hz. Nâzımın katında mukarrer olan nüsha üzere, kavl'i dahî mahbûbeye isnad etmek mümkündür. Buna göre mânâ şöyle olur: "Izhârına gücüm yetmediği için ben çok işlerden sükût ederim, onları söylemem. Zîrâ onlar sözümle sayılamaz. Her ne kadar sen: Ey hakîkî sevgili azaltıyorsun! desen de bu böyledir.

36– شفَائِي اَشْفا بَلْ قَضَى الوَجْدُ اَنْ قَضَى و بَرْدُ غَلِيلى وَاجِدٌ حَرَّ غُلَّتِي

Lügatler: شفا: Marazdan halâs olmak. Bir kimse bir şeye yakın olsa, yâni o şeyin yanında ve kenarında bulunup onunla arasında vâsıta bulunmasa اشفى فلان على الشى derler. Birinci قضى "hüküm" mânâsınadır. الوجد: İştiyak mânâsınadır, gussalı olma, hüzün ve muhabbete ıtlak olunur. İkincisi "ölüm" mânâsınadır,

zîrâ masdariyye ان ile te'vil-i masdardır. قضى فلان نحبه: Yâni مات demektir. الغليل و الغلة: Ğayının zammesiyle susuzluğun harâretidir.

İ'râb: اشفى 'nın fâili altında gizli, önceki شفا'ya râcî, mef'ûlü mahzûfe, takdîri: اشفى شفايى على الهلاك. الوجد: Birini قضى'nın fâilidir. İkinci, قضى masdar hükmündedir. برد: Mübtedâ. واجد: Haberidir. حرّ غلّتى: واجد'ün mef'ûlüdür.

Mânâ: Benim şifâm, beni helâke yaklaştırdı. Belki benim gamım, hüznüm, muhabbet ve iştiyâkım ölüme hükmeyledi. Şevk-ı yârdan dolayı olan susuzluk harâretimin kaybolup sönmesi, teşneliğin harâretini bulucudur. Sözün özü şudur: Râhat ve istirâhate düşkün olanlar şöyle sanırlar: Gönül şevkının ateşi, kavuşma sırasında sönüp soğuyacaktır. Evet bir miktar soğur, fakat bu şevk susuzluğunun soğukluğu iştiyak harâretinin artmasına yol açar. Böylece her hâlükârda bu fânîye râhat etmek imkânsız olur.

37– و بالِىَ اَبْلَى مِن ثِيَابِ تَجَلُّدى بل الذَّاتُ فى الاِعْدَامِ نِيطَتْ بِلَذَّتى

Lügatler: بال: Nefs, kalb ve hal genişliğine denir. ابلى: Fi'l-i tafdîldir. بلى الثوب: Kaftan eskiyince böyle denir. /24-a/ التجلد: et-tasabbur. جلد ve جلادة'den alınmadır ki muhkemlik, salâbet ve gılzet mânâsınadır. Âşıkda da belânın tesiri olmayıp, mihnet ve zorluklarda celâdet ve salâbeti dolayısıyla تجلد'ü "sabır gösterme" yerinde kullanırlar. اعدام: Yok etmeklik. نيط: ناط ينوط 'dan fi'l-i mâzî meçhuldür, علقت mânâsınadır.

İ'râb: و بالى'de vav âtıfa, شفائى üzerine mâtuftur, mübtedâdır. ابلى: Haberidir. بل الذات: Mübtedâ; نيط بلذتى cümlesi haberidir. الذات ve الاعدام'da olan elif-lâmlar mahzûf muzâfun ileyhin yerinedir, takdîri: بل ذاتى و اعدام الحب اياى demektir.

Mânâ: Benim hâl ü bâlim sabır elbisemden daha eskidir, sebat ve tahammül elbisemden daha zayıftır. Belki benim sevgim onu yok etmekten lezzet bulmuştur. Yâni benim ahvâlim sabrımdan daha zayıf, kalbim de sübut ve celâdetimden nahif ve eskidir. Nihâyet bunlar akıl sâhasına âit şeylerdir. Cismim ki maddî bir şey olduğu halde, onu öylesine yok etti! Akıl sâhasına âit olan lezzetim de eski bir bez parçası gibi ona asıldı.

38– فلو كُوشِفَ العُوادُ بى و تَحَقَّقُوا من اللَّوْحِ مَا مِنِّى الصَّبَابَةُ اَبْقَت

39– لَمَا شَاهَدَتْ منى بَصايِرُهُم سِوَى تَخَلُّل رُوحٍ بَيْنَ اثْوَابِ مَيِّت

Lügatler: كشف: Perdeyi kaldırmaya denir. عوّاد: عائد'in cem'idir ki hastayı ıyâdet edicidir. تحقق: Teyakkun mânâsınadır. Yâni teklifle yakin taleb etmek. صبابة:

Muhabbet. بصاير: Basîretin cem'i, o da "kalb idrâki" demektir. تخلل: İki nesnenin ortasına girmek.

İ'râb: كوشف: Fi'l-i mâzî meçhul. العواد: Nâib-i fâili. تحققوا: كوشف üzerine mâtuftur. اللوح من'te من, تحققوا'ya müteallıktır. ما: Ya istifhâmiyye veya mevsul olabilir. ابقا'in fâili zamîridir ve صبابة'e râcîdir. شاهدت ما: لو'in cevâbıdır. بصاير: شاهدت'nün fâilidir.

Mânâ: Eğer beni ziyârete gelenlere vaziyet keşf olunup onlar, sevgilinin muhabbetinin levh-i mahfuzdan benim vücûdumda ne bıraktığını ve ne kadar bakıyye kaldığını bilebilselerdi; o ziyâretçiler benim vücûdumda, bedeni darmadağın olmuş ölünün elbiseleri arasına bir rûhun girdiğini görmekten başka bir şey müşâhede edemezlerdi.

Beyitlerden anlaşılan şudur: Muhabbetin doğurduğu elem ve hastalıklardan benim nefsim, nefsimin zâhirî ve bâtınî güçleri, anlayış, akıl ve idrâkin ilâhî ruhtan başkasıyla öylesine fâni ve yok olmuştur ki, beni ziyârete gelenler bu gözle idrâk edemezler. Belki idrâk eylemek /24-b/ lâzım gelirse, mükâşefe yoluyla, basîret nûruyla levh-ı mahfûza bakıp orada müşâhede ederler ve şöyle görürler: Bu âlemde benim şekil ve hey'etimi, sanki canlı bir rûhu ölü bir kalıba girmiş şekilde hissederler. Beyit:

قبور الورى تحت التراب و الثرى　　　　رجال لهم تحت الثياب قبور

"Halkın kabirleri toprağın altındadır. Öyle kimseler de vardır ki kabirleri elbiselerinin altındadır."

Gerçekten bu yüce mertebe evliyâ arasında öyle yüksek bir makamdır ki nefsânî hazlar ve cismânî lezzetler tamâmen yok olur ve "ölmeden evvel ölünüz" mertebesi hâsıl olur. Böylece hakkânî ve rûhânî vücuda vâsıl olunur. Nitekim Hz. Resûlüllah, Ebu Bekir'in (ra) mertebesini şöyle bildirir: من اراد ان ينظر الى وجه ميت يمشى على الارض فالينظر الى ابى محافة . Bir rivâyette ise الى ابى بكر ifâdesi yer alır. "Kim yeryüzünde yürüyen bir ölünün yüzüne bakmak isterse, Ebu Mahâfe'ye baksın." Veya "Ebu Bekr'e baksın"

40– مُنْذُ عَفَا رَسْمِي وَهِمْتُ و هَمْتُ فى　　　　وُجُودِى فَلَمْ تَظْفَرْ بِكَوْنِى فكْرَتى

Lügatler: مذ ve منذ ibtidâ-i zaman içindir. Bir yer yıkılıp vîran olsa عفا المنزل derler. رسم: Bir şeyin eserine derler. همت: هيمان ve هيام'dan müştaktır. هيام: Kesre ile deveye susuzluktan hâsıl olan hastalıktır. Aşk şiddetlenip harâreti galip olan kimseye de mecnûna benzeyip aklına zeval geldiğinden هائم derler. هيمت: Hânın

fethasıyla aşk ile hayran olana derler. Sonraki وهم :وهت, يهم, وهل 'den müştaktır, غلطتve سهوت mânâsınadır. الظفر: en-necât. كون: Bir şeyin olması.فكرة: Kuvâ-yı rûhiyedendir.

İ'râb: منذ: Mübtedâdır, عفا'ya muzaftır. رسمي: عفا'nın fâilidir. وهت'de vav âtıfa, عفا'ya mâtuftur. وهت'de vav asliyye, mahallen merfû, mübtedânın haberidir. لي وجودى'de لي sonraki وهت'ye müteallıktır. فلم تظفر'de fe teşebbüs için müsebbebe dahildir. فكرتى: Mahallen merfû, تظفر'nun fâilidir.

Mânâ: Benim bedenim yok olup, şekil ve hey'etim yıkılıp ben deli ve şaşkın olalıdan beri vücûdumda yanılıp hatâ eder oldum. Bu sebeple, fikrim benim vücûdum olmasına zafer bulamadı ki benim vücûdum var mıdır yok mudur bilebilesin.

چن دردلم نشستی از خود فراغ دارم تا بود چون تو یاری با خود چه کار دارم

[Sen gönlüme yerleşince, kendimden ayrılırım, sen benim dostum olunca kendimle ne i-şim olabilir?]

41– و بَعْدُ فَحَالِي فِيكِ قَامَتْ بِنَفْسِهَا و بَيِّنَتِي فى سَبْقِ رُوحِي بَنِيَّتِي

Lügatler: بعد: قبل 'in mukâbilidir, zamme üzre mebnîdir, binâsı izâfetten ıvazdır, zîrâ takdîri بعد ان فنيت demektir. فحالى'de fe, ya tâkip içindir ya اما بعد takdîrinedir. Böylece اما'nın cevâbı olur. Ve اما mahzûf olur. Zîrâ ekseriyâ اما'nın بعد ile kullanılışı mâruf olmuştur. Yeri bilinen bir şeyin hazfi câiz olur. /25-a/ البينة: Açık delâlet. "Şâhid"e de "beyyine" denişi gizli işi açıkladığı içindir. البنية masdardır, بنى يبنى'den.

İ'râb: قامت'in fâili zamîridir ve حال'e râcîdir. بنفسها'da be, قامت'e müteallık. و بينتى: Mahallen merfû mübtedâ, فى سبق: mahzûf müteallkıyla birlikte mübtedânın haberidir, yâni: ثابت فى سبق روحى demektir. بنيتى: Mahallen mansub. سبق'ın mef'ûlüdür. Zîrâ سبق masdardır, fiil gibi amel eder, fâiline muzaftır ki روحى'dir.

Mânâ: Bu beyit, mukadder suâle cevap gibidir. Zîrâ daha önce şöyle buyurmuştu: Ben fâni oldum ve muhabbetim bende bâkidir. O zaman şu soru akla gelir: Seven fâni olunca, araz durumunda olan sevgi neyle kāim olacaktır? Cevap verip şöyle der: Benim vücûdum fâni olduktan sonra, benim hâlim olan sevgi, senin huzûrunda kendi kendine bizzat kāim oldu.

İkinci mısrâ da cümle-i müste'nefe, mukadder suâle cevaptır. Şu demek oluyor: Bunun böyle olduğuna delîlin var mıdır? cevap: Benim bu hususa delîlim, rûhumun bedenimin önceliğinde sâbittir. Yâni ezel âleminde bede-

nin varlığından önce senin sevgin rûhumla kāim idi. Aynı şekilde cisim fâni olduktan sonra muhabbet ruhla kāim oldu.

روزی که مدار چرخ و افلاک نبود   و آمیزش آب آتش و خاک نبود
بر یاد تو مست بودم و باده پرست   هر چند نشان از باده و تاک نبود

[Bir gün ki, onda gökler ve felekler dönmez, onun karışımında su, ateş ve toprak yoktur. Seni hatırlayıp sarhoş olur, kadehe tapardım. Her ne kadar kadehten ve üzüm asmasından iz yoksa da.]

Şöyle bir soru hatıra gelebilir: Ruhlar cesedlerden önce kadîm midir? Bu husus, hukemâ (filozoflar) anlayışına göre kesinlik taşımaz. Zîrâ hukemânın anlayışına göre, ruhlar mizâcın husûlü, uzuvların ve bedenlerin şekillenmesinden sonra olur. Bu hususta Huccetü'l-İslâm da onlara uymuştur. Şu hadis meşhurdur: ان الله خلق الارواح قبل الاجساد بالفى عام "Allah ruhları cesedlerden iki bin yıl önce yarattı."[6] Derler ki "ervâh"tan murad meleklerdir ki onlar, vücud silsilesinin başlangıcıdırlar. Cesedlerden murad, âlemin cesedleridir ki, kasdedilen arş, kürsi, felekler ve unsurlardır.

Filozofların bu sözleri muhakkıkların görüşlerine muhâliftir. Hz. Sadr-ı Konevî bâzı risâlesinde şöyle buyurur: İnsanların umûmu demek olan nüfûs-ı cüz'iyyenin vücûdu, mizâcın husûlünden sonradır. Fakat enbiyâ ve evliyânın nefisleri demek olan nüfûs-i küllî-i insânî ise mizâcın husulünden öncedir. Lâkin nüfûs-i cüzi'yyede de şu isti'dad vardır: Onlar da ârızî sıfatlardan soyunup "cüzi'yyet" mertebesinden yükselerek nüfûs-ı küllîye ulaşabilirler. Bu mertebeye ulaşanlar da ilk mebdei müşâhede edip küllî nefislerin bulduğu zevk-ı şuhûdu bulurlar. Hz. Nâzımın و يَبْنى لى سبق روحى بَنِيْى (benim bu husustaki delîlim, rûhumun bedenimden önce oluşudur) buyurmaları da ruhların ilm-i ilâhîde kıdemine şâhittir.

42– وَ لَمْ اَحْكَ فى حُبِّيک حَالِى تَبَرُّمًا   بِهَا لاضْطِرَابِ بل لتنفيس كُرْبَتِى

Lügatler: التبرم: nâ-mülâyim olan işin şiddetinden ve tekrarlanmasından dolayı şe'met ve melâl ızhar etmektir. Aslı برام الحبل'den alınmadır. حبل بريم meftul ve müşted olmuş ipe derler. تنفيس: Tefrîh ve tefrîc-i hâtıra ve darlığı gidermeye derler. الكربة: Nefsin üzerine inen örtü.

El-Firdevs Bi Me'sûri'l-Hitâb, II, 187; Nevâdiru'l-Usûl, II, 116.

İ'râb: لی حبیک sözü حبی اباک demektir. لها'daki bâ حالی'ye müteallıktır. حالی ise لم احک'nin mef'ûlüdür. تبرما: mef'ûlü lehtir veya temyîziyet üzere mansubdur. Yâni لاجل التبرم او من جهة التبرم demek olur.

Mânâ: Daha önce üzüntü ve dertlerden, zayıflık, hafiflik ve riyâzetten bir miktar hikâye etmişlerdi. Bu hikâye edişten şikâyet mânâsı anlaşıldığından, bunu bertaraf etmek için şöyle buyururlar:

Ey hakîkî mahbûb, ben sana hâlimi, sıkıntı ve üzüntümü ortaya koymak, elem ve dertlerden acı duyduğumu ifâde için anlatmadım. Aksine bunu ferahlamak, gam ve tasadan uzaklaşmak için yaptım. Böylece bunları anlatırken sıkıntı ve iç daralmasını izâle edip, kalb sükûnuna ulaşmayı düşündüm. Bütün bunlar asla ve kat'a bıkkınlıktan dolayı değildir. Beyt:

عاشق آنست که تا جان بود اندرتن — او می خورد درد و غم و ناله و افغان نکند

و انکه از لذت درد تو خبر یافته است — گر بمیرد طلب دارو درمان نکند

[Âşık beden içinde rûhu olduğu (yaşadığı) sürece derd ve gam çeken ama inlemeyen kişidir. Senin aşkının lezzetinden haberdâr olan kişi, ölse bile ilâç ve derman istemez.]

43– و يَحْسُنُ اِظْهَارُ التَّجَلُّد للْعدى — و يقْبُحُ غَيْرُ الْعَجْزِ عندَ الاحبَّة

Lügatler: تجلد: Tefa'ul bâbından, celâdet ve salâbette tekellüf eylemek. العدى: عدو'ün cem'idir. احبة: حبيب'in cem'i.

İ'râb: للعدى'da lâm يحسن'ye müteallıktır, yâni لاجل العدى demektir. Sâir i'râbı açıktır.

Mânâ: Ben sıkıntı, belâ ve zorlukları şikâyet olarak zikretmedim. Hattâ âcizlik ve zayıflığımı Hz. Mahbûba arzedip niyazda bulundum. Zîrâ sevgililer huzûrunda aczden başka bir şey ortaya koymak çirkindir; bu tavır, merhamet ve şefkate sebep olur. Fakat düşmanlar için sabır ve dayanıklılık göstermek iyi ve makbuldür, tâ ki onlar zayıflığını fark edip şamata yapmaya kalkışmasınlar. Bu husûsun doğruluğuna Semnûn el-Muhib hazretlerinin kıssası şahittir. Şöyle ki:

Sümnûn bir gün mânevî zevk hâlinde iken Cenâb-ı Hakk'a şöyle dedi: و ليس لى فى سواک حظ فكيف شئت فاختبرنى (Benim için ancak sen varsın, senden başka kimsem yok, beni istediğin gibi deneyebilirsin). Onun bu ifâdesinde bir bakıma iddialı bir hal olduğundan, derhal Cenâb-ı Hak kendisini idrar zorluğuna mübtelâ kıldı. Bunun sıkıntı ve ızdırâbına dayanamayıp, âcizlik ve kusûrunu îtirafla binlerce dafa özür dileyip, istiğfar ederek kendisine "ya-

lancı Sümnun" ismini verdi. Hattâ /26-a/ Bağdad'ın sokaklarında çocuklara bâzı şeyler verip onlara: "Bu amcanıza yalancı deyin" ricâsında bulunurdu. Onun için lâkabı Sümnun el-Kezzâb kaldı, kendisi büyük velîlerdendir.

زین پس من و دلشکستی بر در دوست چن دوست دل شکسته را می دارد دوست
چیست تعظیم خدا افراشتن خویشتن را خوار و خاکی داشتن

[Tanrı'yı ta'zîm etmek, ululamak nasıl olur? Kendini, varlığını horlamak, toprak mesâbesinde tutmakla olur. M, I, 3008]

44– و یمْنَعُنِی شَکْوَایَ حَسْنُ تَصَبُّرِی و لَو اَشْک ما بِی للاعَادی لا شکَت

Lügatler: الشکایة و الشکوی: Üzüntüyü ortaya koyma. اشک: Fi'l-i muzârî nefs-i mütekellimdir,شکا یشکو'dan gelir. aslında اشکو idi. Vav vezin îcâbı düşüp kâfın zammı ile bâki kaldı. اشکت if'al bâbından fi'l-i mâzîdir, hemzesi izâle içindir.

İ'râb: یمنعی iki mef'ul alır; birincisi nefs-i mütekellim yâsı, ikincisi شکوای'dır; fâiliحسن تصبری'dir. ما بی'de ما mâ-i mevsul بی'de bâ harf-i cer, mahzûf müteallakıyla ما'nın sılasıdır. للاعادی'de lâm الی mânâsınadır. لاشکت , لو'in cevâbıdır.

Mânâ: Benim güzel sabrım, beni düşmanlara şikâyetten alıkor. Eğer bende olup biten şeyleri düşmanlara şikâyet etsem; bana olan büyük merhamet ve şefkatlerinden dolayı o şikâyeti benden gidermeye çalışırlardı. Fakat ben kimseye şikâyette bulunmam, zîrâ yardan gelen belâ, safânın ta kendisidir.

45– و عُقْبَی اصْطِبارِی فی هَوَاکِ حَمِیدَةٌ علیکِ و لکنْ عنک غَیْرُ حَمِیدَةِ

Lügatler: عقبی:masdardır, عقب یعقب'den, "âkıbet" mânâsındadır. اصطبار: sülâsisi olan صبر'dandır. İfti'al tâsı tıya kalbolundu. Mânâsı: Hoş olmayan şeyler karşısında sabır göstererek, nefsin gücü ölçüsünde tahammül göstermesidir. Bir kimseye kavuşma konusundaki sabra, صبر علیه denir. Bir kimsenin ayrılığa ve yüz çevimesi konusundaki sabra ise صبر عنه denir. حمید Faîl vezninde mef'uldür.

İ'râb: عقبی takdiren merfû mübtedâ, حمیدة haberidir. علیک ve عنک'de harf-i cerler اصطبار'a müteallıktır. صبر'ın iki mânâda kullanılmasına bu harfler sebeptir.

Mânâ: Sana kavuşma yolunda, senin muhabbetinde benim zorluklar ve sıkıntılara sabretmemin sonucu iyi bir şeydir. Zîrâ sevgilinin cefâsına sabretmek, netîce îtibâriyle onun rızâsına ve visâline yol açar. Fakat mahbûbdan sabır, yâni ayrılık acısına sabretmek, neûzübillah şekâvet ve dalâleti mûcib olur.

46– و ما حَلَّ بی مِنْ محنةٍ فهی منْحَةٌ   و قد سَلِمَتْ مِنْ حَلِّ عَقْدِ عَزيمَتی

Lügatler: حل يحل حلولا: Yâni نزولا. منحة: "ata" mânâsınadır. سلامة و سلام: Belâ ve âfetlerden soyunma ve yüz çevirmedir. حلّ: Çözmek. عقد: Bağlamak. عزيمة: Bir işe kalbi bağlamak ve kasdetmek.

İ'râb: ما Mâ-i mevsul, حل بی: Mevsûlün sılasıdır. حلّ'nin fâili zamîridir. Mâ-i mevsul sılasıyla birlikte mahallen merfû mübtedâ; فهی منحة haberidir. /26-b/ İkinci mısrâın i'rabda mahalli, birinci mısrâdaki cârla mecrûrun yâni بی'nin hâli olmak üzre mansubdur, âmil ise حلّ'dir. سلمت'in fâili عزيمتی'dir.

Mânâ: Mihnet ve meşakkatten bana gelen her türlü belâ ve elem, benim için bağış ve nîmettir. Halbuki benim azîmetim mihnet akdini çözmekten sâlim ve emîn oldu. Yâni, seninle benim aramdaki muhabbet akdini, eğer belâ ve sıkıntılar veya vefâsız rakib çözdüyse de, benim sana olan niyet ve azîmetim sağlam olup huzûruna yöneliş ve rağbetim daha çok olmuştur.

47– و كل اذىً منک فِی الحُبِّ اذَا بَدَا   جعَلْتُ له شُكْرًا مَكَانَ شَكِيَّتی

Lügatler: اذى: Belâ ve rencidelik. بدا yâni ظهر

İ'râb: كل lafzan merfû mübtedâ, اذى'ya muzafdır. منک'de من , daha sonraki بدا'ya müteallıktır. اذا بدا Cümlesi, şart cümlesi olup i'rabdan mahalli merfû mübtedânın haberidir. له'deki zamir اذا'ya âittir.

Mânâ: Muhabbet yolunda senden gelen her ezâ ve belâ sebebiyle ben şikâyet yerine şükrederim. Zîrâ senin gibi mahbûbdan her ne gelirse sevimlidir. كل شئ من المليح مليحٌ (Güzel olandan gelen her şey güzeldir). Ben bu türlü belâyı bağış; ezâ ve cefâyı da nîmet ve safâ bilip, nîmete nasıl şükredersem ona da öylece şükrederim. Nitekim Hz. Mevlânâ şöyle buyurur:

عاشقم بر لطف و بر قهرش بجدّ   بو العجب من عاشق این هر دو ضدّ

[Kahrına da hakkıyla âşıkım, lûtfuna da. Ne şaşılacak şey ki ben bu iki zıdda da gönül vermişim. M, I, 1570]

48– نَعَمْ و تباريحُ الصَّبَابةِ انْ عَدَتْ   عَلَیَّ مِنَ النَّعْمَاءِ فِی الحُبِّ عُدَّت

Lügatler: نعم daha önce geçen sözü tasdik ve tahkik için kullanılan bir sözdür. تباريح: تبريح'in cem'idir, bu da şiddet ve renc demektir. برحاء حمى'dan alınmadır. برحاء حمى: Hummanın şiddet ve harâretine derler. عدت: عدوان'dan müştakdır, zulüm ve tecâvüz mânâsınadır. عدت: Fi'l-i mâzî meçhuldür عد يعد'den,

ve tecâvüz mânâsınadır. عدت: Fi'l-i mâzî meçhuldür عد یعد'den, "saymak" mânâsınadır.

İ'râb: نعم irabdan mahallen merfû, mahzûf mübtedânın haberidir; takdîri, geçmişte zikredilen mânâ muhakkak ve musaddaktır, demektir. تباریح Lafzan merfû mübtedâ. Şart cümlesi olan ان عدت, i'rabda mahallen merfû olup mübtedânın haberidir. عدت Şartın cevâbıdır.

Mânâ: Benim evvelce zikretmiş olduğum bir husus vardı: Senden bana gelecek her belâ ve ezâyı, ben büyük nîmet ve lütuf bilip karşılığında şükrederim demiştim; evet işte bu, doğru ve gerçektir. Eğer aşk ateşinin şiddeti, şevk ve muhabbet harâretinin zorlukları benim üzerime yüklenip beni zorlarsa, bu dahi benim için en büyük rîmetlerden ve ihsanlardan biri sayılır.

49- و منک شَقَایِی بَلْ بَلاَیی مِنَّةٌ   و فِیک لِبَاسی البُؤسَ اَسْبَغُ نِعْمَة

Lügatler: شقاوة: Saâdetin zıddıdır. بؤس ve بأس şiddete denir. Lâkin çok defa yoksulluk ve harb mânâsına kullanılır. /27-a/ اسباغ نعمة: Nîmeti genişletme ve tamamlamaya denir, درع سابغ denir. Yâni واسع demektir.

İ'râb: شقایی: Mübtedâ, بل بلایی: ona mâtuftur. منة haberidir; tenvîni ta'zim içindir. منک Masdarın sılası değildir. Zîrâ masdarın sılasının kendisinden önce geçmesi câiz değildir. O zaman müteallakı da mahzûf olur, yâni من وصلک و فی حبک demektir. لباس Mübtedâdır, بؤس'a muzafdır. فیک: لباس'a müteallıktır, اسبغ نعمة haberidir.

Mânâ: Senin vuslatından benim mahrum olmam, aşk ve muhabbette benim belâm belki de benim için büyük bir nîmettir. Zîrâ benim murâdım sana kavuşmaktır. Senin murâdın benim hicran ve mahrûmiyetim ise, senin murâdın üzre olmak bana büyük nîmettir. ارید وصاله و یرید هجری فاترک ما ارید لما یرید (Ben ona kavuşmayı istiyorum, o benim ayrılığımı istiyor, ben kendi isteğimi onun isteği uğruna terk ediyorum). Senin sevginde meşakkat ve fakr elbisesi nîmetin en büyüğüdür. Zîrâ o belâ, yakınlık sebebi ve uzaklık sebeplerinin zevâlidir. O halde hakîkî vuslata sebep olan bir şey, zâhiren sıkıntı ise de nîmetin en yücesidir. Bâzı nîmetler vardır ki cezânın ta kendisidir, haramdan hâsıl olan dünyevî nîmetler gibi. Bâzı belâ ve sıkıntılar da vardır ki nîmetin ta kendisidir, âşıkların ve dervişlerin Hak yolunda çektikleri belâ ve sıkıntılar gibi. Nitekim Hz. Ali şöyle buyurur: سبحان من اتسعت رحمته لاولیائه فی شدة نعمته واشتدت نقمته لاعدائه فی سعة رحمته (Ben o Allah'ı tesbih ederim ki; evliyâsına (dostlarına) olan

nîmeti, onlara olan zahmeti yoluyla genişledi; düşmanlarına olan zahmeti de onlara olan rahmetiyle şiddetlendi).

O bakımdan zahmette nîmeti gördüklerinden, belâ ve sıkıntı bunlara en geniş nîmet olmuştur. (Asıl belâ, belâyı verenden gafil olmaktır) fehvâsında asıl belâ bunların katında belâyı gönderenden gâfil olmaktır.

50– اَرَانِى مَا اُولِيتُهُ خَيْرَ قِنْيَةٍ   قَدِيمُ وَلاَئِى فيكِ مِنْ شَرٍّ فِتْيَة

Lügatler: الاراءة: göstermek. اولت Nefs-i mütekellim meçhul. İ'tâ mânâsına gelen ايلا'dan. قنية: Aslında biriktirilmiş mala denir, bilâhare mânevî ve hissî her zahîrede kullanılır oldu. الولاء: Muhabbet. الفتية Fetânın cem'idir, tâze yiğide denir.

İ'râb: ارانى: Üç mef'ul alır. Birinci mef'ûlü mütekellim yâsı, ikinci mef'ul mâ-i mevsul, üçüncü mef'ul خير قنية'dir. ارانى'nin fâili قديم ولاى'dir. فيک: فى حبک demektir, muzaf hazfedilmiş halde اولت'ye müteallıktır.

Mânâ: Eski sevgi ve muhabbetim bana, senin muhabbetin sebebiyle hayr-ı zahîre (kıymetli bir sermâye) verildiğini gösterdi. Koğucu ve gammazların şerrinden, yâni aşk yolunda iken sevgiliye gammazlayan şer tâifesine yakın olmaktan bana her ne belâ, ezâ ve ayıplama, kötüleme ve her ne sitem ve cefâ gelirse gelsin, benim kadîm muhabbetimin azıkları bana hayr-ı zahîre ve sermâye-i kesîre kılar. Zîrâ onların cefâsına sabır göstermem, derecemin yükselmesine sebep olur ve hatâlarımın mağfiretine yol açar. /27-b/

51– فَلاَحٍ وَ وَاشٍ ذاک يُهْدِى لِغِرَّةٍ   ضَلاَلاً و ذا بى ظَلَّ يَهْذى لغَيْرَةٍ

Lügatler: لاحى: İsm-i fâildir, لحا يلحا لحيا'den; "lâyim" mânâsına. واشى dahî ism-i fâildir وشا يشى وشاية'den; koğuculuk, gammazlık ve nemmamlığa derler. يهدى hidâyettendir. غِرّة Gururdandır, uyanıklık hâlindeki gaflete denir. ضلال Hidâyetin zıddıdır. ظلّ Nâkıs fiillerdendir. صار Mânâsınadır. يهذى Hezeyandandır. Hezeyan, maddeten mânen kendisinde fayda olmayan boş söz demektir. غيرة Matlûb ve merğub olan şeyden gıbta yoluyla başkasının ilgisini, hükmünü ve tesirini izâle etmektir.

İ'râb: لاحى ve واشى: Mahzûf mübtedânın haberleridir, takdîri şöyledir: O kimseler ki ben şerr-i fityeden zikreyledim, لهو لاح و واش . veyahut بعضها لاح و بعضها واش demektir. Veyahut her ikisi haberleri mahzûf mübtedâ olmaları da câizdir. فمنهم لاح و منهم واش demek olur. ذاک'nin müşârün ileyhi لاحى'dir. ذا'nın müşârün ileyhi واشى'dir. يهدى'nin fâili zamîridir ki لاح'ya râcîdir. يهذى'nin fâili de zamîridir ki واشى'ye râcîdir. للغرة'de lâm, الى mânâsınadır, ta'diye harfidir, يهدى'ye mef'ûlü

sânidir, maf'ûl-i evveli mahzûfdur, takdîri يهدينى demektir. ضلالا: Mef'ûl-i leh olması da kâbildir, yâni يهدينى الى الغفلة عن الحب لاجل ضلالته عن طريق الحب demek olur. Veyahut temyîziyet üzere mansub olabilir, yâni من جهة الضلالة demek olur. ظلّ: Nâkıs fiillerden, ismi tahtında müstetirdir, واشى'ye âittir, haberi fiil cümlesidir ki يهذى'dir. بى'de bâ, ilsak mânâsınadır, ظل'ye müteallıktır.

Mânâ: Şerr-i fitye (gammazlayıcı kimseler) olarak benim zikrettiklerimin bâzısı bir takım kötüleyici kimselerdir ki, muhabbet yolunu bilmediklerinden dolayı beni gaflet yoluna götürürler. Veyahut dalâlet yönünden beni gaflet tarafına götürür, demektir. Yine onlardan bâzısı öyle koğucu (nemmâm) kimselerdir ki, aşırı kıskançlıklarından dolayı benim hakkımda boş ve saçma sapan sözler söyler.

Kötüleyici (lâhî) ve koğucu (vâşî)'dan burada bir çok şey kasdedilebilir. "Lâhî"den murad şeytan ki, kişi hakîkî sevgili tarafına yönelince, dost şeklinde gelerek onu gaflete ve dalâlete yöneltir. Böylece onu Hak yoluna sülûkte gaflet ve tembelliğe sevk ederek, gerçek sevgiliden uzaklaştırıp, onun ihsan ve lütuflarından mahrum kılmak ister. Nitekim Âdem ve Havvâ'ya gelip şöyle demişti: هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلَى "Sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?" (Taha, 20/120). Onlar imtinâ edince: وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ "Ve onlara: Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim, diye yemîn etti" (A'raf, 7/21). Yâni onlara yeminler ederek kendisinin sâdece öğüt verici olduğunu söyledi ve فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ "Ve böylece onları hîle ile aldattı" (A'raf, 7/22). Yâni onları gaflet ve gurûra sevk etti.

Aynı şekilde sâlike de nasîhat tarzında gelip iyi işleri terk ettirerek dalâlet ve azgınlık /28-a/ istikāmetine yöneltir. Vâşiden (koğucu) murad, kıskançlıklarından dolayı Âdem'e dil uzâtıp, أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ "Yeryüzünde fesad çıkararak, orada kan dökecek insanı mı halîfe kılıyorsun?" diye kötüleyerek onun ayıplarını ortaya koyan; buna mukâbil kendilerini tezkiye ederek وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ "Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip duruyoruz" (Bakara, 2/30) diyen meleklerdir. Söz konusu melekler insandaki ilâhî sırlara vakıf olamadıkları gibi, insanın Cenâb-ı Hakk'a olan zâtî muhabbetinden ve Cenâb-ı Hakk'ın insana karşı ezelî inâyetinden haberdar olamadılar. Veya "lâhî" (kötüleyici)den murad nefs-i emmâre vâşî/koğucu ile kasdedilen ise nefs-i levvâme olabilir. Zîrâ nefs-i emmâre dâimâ sevgiliye itâate mâni olup kendi isteğinin gereğini ister. Nefs-i levvâme de ise iki yüz-

lülük vardır; kâh itaat ve inkıyad semtinde olur, kâh rücû edip hevâ ve nefse uyarak, kıskançlığından dolayı itaatkârlık sıfatını faydasız ve boş sayar

Şöyle de düşünülebilir: "Şerr-i fityeden murad, nefis ve hevâ sâhipleridir. Lâhî ve vâşiden murad, kötüleyici zâhir ulemâsı ve temiz olmayan fakihler olabilir. Bunlar tarîkat sâhiplerini ve muhabbet erbâbını dâimâ ayıplamak ve kötülemekten hâli değillerdir. Zîrâ bunların çoğu âyetlerin ve hadislerin zâhirine el atarak ilâhî ihsânın, cezbe, keşif ve müşâhede sâhiplerini inkâr edip kötülemekten geri durmazlar. Bu cümleden olarak *Keşşâf* isimli tefsîrin sâhibi, يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ (O onları sever, onlar O'nu severler" (Mâide 5/54) âyetinin tefsîrinde, hakîkî muhabbeti inkâr edip bu tâifeye nice iftiralarda bulunmuştur ki, bu hal ehl-i sünnet mezhebine sığmaz. Böyleleri ما للتراب و رب الارباب (Rablerin Rabbi varken toprağın/insanın ne hükmü var!) mânâsı ile yetinip insânî mertebelerden gâfil olmuşlardır. Hz. Nâzım'ın (İbn Fârz) و ذابى ظلّ يهذى لغيرة buyurdukları şerr-i fityeden bu sınıfa işâret olmalı. Zîrâ bunlar gayret-i Hak (Hakk'ı kıskanma) diyerek ehl-i Hakk'a hezeyan, ayıplama ve iftirâda bulunup tekfir, ilhad ve zındıklık tuzağı ile teşhir ederler. Ehlüllaha sû-i zandan Allah'a sığınırız.

52– اُخَالِفُ ذَا فِى لَوْمِهِ عَنْ تُقًى كَمَا اُحَالِفُ ذا فِى لَوْمِهِ عَنْ تَقِيَّةِ

Lügatler: اخالف: Muhâlefettendir. لوم Lâmın fethıyle melâmet etmeklik, lâmın zammıyla لؤم: لئيم'den masdardır ki alçak ruhlu ve kötü tabiatlı kimseye denir. احالف: حلف'den müştakdır. حِلْف: Hânın kesri ve lâmın sükûnuyla "ahdetmek" ve "birbirine yardım etmek" demektir. حلف به: عهد demektir. حالف: عاهد , تحالفوا ise تعاهدوا demektir. المحالفة: el-Muâhede mânâsınadır, daha sonra "mülâzemet ve muvâfakat" mânâsında kullanıldı; zîrâ bunlar muâhedenin gerekleridir. Burada kasdedilen de odur. /28-b/ التقى , التقوى , التقية bunlar الوقاية kökündendir. Takvâ ve tükâ nefsi şerîatin koruması altında tutup haramdan ve şüpheli şeylerden sakınarak her iki dünyânın kötülüklerinden korunmaktır.

İ'râb: اخالف nefs-i mütekellim, ذا ism-i işâret, i'rabdan mahallen mansub, اخالف'nün mef'ûlüdür ve لاحى'ye işârettir. لوم'de muzaf mahzûfdur. Yâni فى قبول لومه demektir. İkinci mısrâdaki ذا , واشى'ye işârettir. Yine bu mısrâdaki لوم'de de muzaf mahzûf olup منشا لومه demek olur.

Mânâ: Ben lâhî ve lâime, yâni şeytan ve nefse kötüleyici oluşlarında muhâlefet ederim. Yâni onlar benim Hakk'a itâatimde beni kötüler, aşkı terk etmeye, şehvetlere ve gaflete sevk ederler. Ben takvâ ve vera'ın kemâliyle

bunların kötülüklerine aldanmayıp, isteklerini yerine getirmeyerek bunlara muhâlefet ederim. Nitekim ben vâşîye, yâni meleklere, denâet ve nekesliklerinin menşeinde, takıyyeden ötürü muvâfakat ederim. Yâni ben imkân âleminin noksanlıkları ve kesretin ahkâmından hakîkî mahbûbu tesbih ve tenzih eylemede meleklere muvâfakat ederim ve bu muvâfakat, benim onlara takıyyem cihetindendir. Meleklerin hakîkî mahbûb olan Allah'ı, tenzih mertebesine münhasır kılıp teşbih mertebesinden sakınmaları, nefislerinin aşağılığından ve îtikadlarının yetersizliğindendir. Bu konuda kemâl mertebesi, tenzih ve teşbihi bir arada bulundurmaktır. Nitekim لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ "Onun benzeri hiçbir şey yoktur, O işitendir görendir" (Şûrâ, 42/11) âyetinde Allah kendisini "misl"den tenzih etti. Burada kâf da zâiddir. "Semî'" ve "Basîr" sâdece O'dur diye de hasretti. Hz. Şeyh Nuh fassında teşbih ve tenzîhi kemâl-i mertebe olarak açıklamıştır. Şu belâğatli beyitler onun mârifet dolu beyanlarındandır:

و ان قلت بالتنزيه كنت مقيدا — و ان قلت بالتشبيه كنت محددا
و ان قلت بالامرين كنت مسددا — و كنت اماما فى المعارف سيدا

"O'nu tenzih edersen kayıtlamış olursun, teşbih edersen sınırlamış olursun. Eğer her ikisini birleştirirsen, yâni tenzih ve teşbih arasını cem' edersen doğru yolu bullur, ilâhî bilgilerde imam ve seyyidlerden olursun."[7]

Benim vâşiye (meleklere) muvâfakatim bir cihetten tenzihdir, lâkin ben ahadiyyet ve vâhidiyyet îtibâriyle, Hakk'ın birliğini bütün eşyâda müşâhede eyleyişimi onlara göstermedim ve onlara muvâfakatı koruyarak, anlayışı kısa olan avamdan kimselerin hulûl, ittihad, tecsim ve teşbih gibi bir anlayışa sürüklenmelerini önlemek istedim.

Eğer "vâşî"den murad zâhir ulemâsı olacak olursa, ki onlarda da tenzih mertebesi gâlipdir ve akıl mertebesi ile kayıtlıdırlar, o zaman mânâ şöyle olur: Ben zâhir îtibâriyele tenzihte, şariat âdabına uymakta, zühd, takvâ ve vera'a riâyette bunlara muvâfakat ederim. Lâkin bâtın îtibâriyle, bunların mertebesinden başka, anlayış ve firâsetlerinden ayrı olarak bende daha nice mertebeler vardır ki, benim mertebeme nisbetle onların inkâr eylediği şey ikrârın ta kendisidir. Zîrâ ben cemâl-i mutlakı, ıtlak ve takyid arasında; âlî ve

---

Beyitlerin şerhi için bk. A. Avi Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, I, 272, İstanbul 1994, II. Baskı.

fâzıl, bâtıl ve sefil /29-a/ her mazharda her yönden müşâhede ederim. Bunların bu düşük ve bayağı seviyelerine muvâfakatım, rubûbiyet sırlarını koruma gayretimdendir. Zîrâ rubûbiyet sırrını açığa vurmak küfür demek olur.

53– وَمَا رَدَّ وَجْهِي عَنْ سَبِيلِكِ هَوْلُ مَا   لَقِيتُ و لا ضراء في ذاكِ مَسَّت

Lügatler: الرد Bir şeyi hallerindan ya bizzat veya hâli îtibâriyle çevirmeye derler; doğrudan doğruya "çevirmek, döndürmek" anlamında da kullanılır ki beyitte kasdedilen budur. الهول: Korku, ضرّاء: belâ ve zahmet, مس: yapışmak.

İ'rab: ما Nâfiye, ردّ: Eğer fiil-i mâzî meçhul şeklinde okunursa nâib-i fâil وجهي olur. هول ما, nez-i hâfidıyyet üzre mansub olur. Yâni من الهول الذى لقيته demek olur. Ve eğer ردّ ma'lûm şeklinde okunursa وجهي mef'uldür هول ise fâil ve mâ-i mevsûle muzaf olur, sılası لقيت olur. و لا ضراء: Her iki durumda da هول üzerine mâtuftur. لا: Ya nefy-i cinstir veya ليس mânâsınadır. ذاک'nin müşarün ileyhi سبيل'dir. مست'in fâili altındaki zamirdir ve ضراء'ya âittir.

Mânâ: Karşılaştığım büyük korkular ve elem verici belâlar senin muhabbet yolunda beni alıkoymadı; o korku ve belâların bâzısı iç dünyâma iner, şevk, iştiyak, hüzün ve yanıp yakılma gibi. Bâzısı vücûdumun dışına gelir, koğucu ve gammazların ayıplamaları ve kötülemeleri, zarar ve zahmetleri gibi. Bu uğurda bana dokunup geçen nice belâ ve sıkıntı, yüzümü yolundan çevirmedi, aksine senin sevgin arttıkça, benim belâya sabır ve tahammülüm ziyâdeleşti.

54– و لاَ حِلْمَ لى فِى حَمْلِ ما فيكِ نَالَنِى   يُؤَدِّى لحَمْدى اَوْ لِمَدْحِ مَوَدَّتِى

Lügatler: الحلم: Nefis ve tabiatı gazabın heyecanından alıkoymak. حل: Hânın fethasıyla arka yükü ve karında olan yük, çocuk gibi; ayrıca ağaçtaki meyveye de denir. الحِمل: Hânın kesresiyle sırtta ve başta olan yüke denir. Bâzıları böyle tefrik etmişler. نالنى : Fiil-i mâzîdir. نال , ينيل 'den. نيل: Bir şeye yetişmeye derler. يؤدى: يوصل demektir. حمد: Bir kimseyi övmek مدح dahî övmektir. Yâni senâ-i cemildir. Lâkin aralarında umum ve husus îtibar olunmuştur. Nitekim حمدت زيدا على علمه و كرمه denir. Fakat حمدت على حسنه denmez, مدحت على حسنه denir. Bununla birlikte Keşşâf sâhibi bu ikisini müteradif sözlerden saymıştır. Nitekim şöyleder: المودة: المحبة. الحمد و المدح هما اخوان (Hamd ve medih ikisi kardeştir.)

İ'râb: و لا حلم'de لا nefy-i cins için, حلم ismi. لى de lâm, mahzûf كائن'e müteallık olup lânın haberidir. يؤدى'nin fâili zamirdir ki ya حلم veya حمل'e râcîdir. Ve يؤدى cümlesi, لا حلم لى cümlesinin sıfatıdır. /29-b/ لحمدى ve لمدحى'de lâm, الى mânâsınadır, يؤدى'ye müteallıktır.

Mânâ: Benim nefsimi zaptetmem ve öfkenin heyecanından onu alıkoymam (hilmim), seni sevmiş olmam dolayısıyla koğucu ve gammazın beni ayıplayıp kötülemesi konusunda değildir. Bu öyle bir hilm veya hamldir ki beni şükre yahut benim muhabbet ve sevgimi övmeye sevk eder. Aksine benim bu yumuşak huyum (hilmim) senin vech-i kerîmin ve rızâ-yı azîmin içindir; yoksa kasdım hilimle övülmüş ve âlemin muhabbetiyle methedilmiş olmak değildir. Bu beyitte ihlâsdaki kemâle işâret edilir.

55- قَضَى حُسْنُكِ الدَّاعِي الَيكِ احْتمالَ مَا   قَصَصْتُ و اَقْصَى بَعْدَ ما بَعْدَ قصَّتى

Lügatler: قضى: حكم demektir. قصص: Birbirini tâkip eden haberler. قصصت: اخبرت demektir. اقصى: Bir şeyin nihâyeti, sonu ve en uzağı. اقصيته Derler ki ابعدته demektir. بُعد: Bânın zammesiyle "ıraklık". بَعد: Bânın fethasıyla "ön"ün zıddı.

İ'râb: قضى:Fii-li mâzî, حسنك fâili. الداعى: حسن'ün sıfatıdır. احتمال: قضى'nın mef'ûlüdür ve mâ-i mevsûle muzafdır. اقصى و' da vav âtıfa, mâ-i mevsul üzere ma'tufdur. اقصى: Fiil-i tafdildir ve بَعد ما'ya muzafdır. بُعد Mecrurdur, muzâfun ileyhdir. ما: nekre-i mevsûfedir. بَعد: Zarfiyyet üzere mansubdur, قصتى'ye muzafdır. Bir başka vecih şöyledir: اقصى if'al bâbından fi'l-i mâzî olup قضى üzerine ma'tuf olabilir, bu takdirde fâiliحسنك و , mef'ûlü ise dâlin fethasıyla بعد ما olur.

Mânâ: Birinci veche göre: Senin muhabbetine sebep olan kemâlli hüsnün ve her şeye şâmil güzelliğin; benim belâ, mihnet, sıkıntı ve zahmet nev'inden anlattığım şeyleri yüklenmeme hükmetti ve senin güzelliğin, benim anlatıp haber vermemden sonra olan şeylerin en uzağının yüklenilmesine hükmetti. Netîce-i kelâm senin kemâlli hüsnün ve her şeye şâmil cemâlin, güzellik ve letâfette o yüksekliktedir ki, ondan bir nebzecik idrak eden kimseler, benim belâ, sıkıntı, sitem, cefâ, zayıflık, hastalık ve benzeri her ne kadar haber verdimse ve anlattımsa hepsine katlanmak gerektiğine hükmederler. Hattâ bırakın benim hikâye ettiklerimi, anlatılanların çok çok ötesindeki şeylere de katlanmak gerektiğine de hükmederler. Zîrâ senin kemâlli güzelliğine nisbet benim bu kadar elemlerim ve zorluklarım muhal değildir.

İkinci veche göre mânâ şöyledir: Senin, muhabbet ve visâline sebep olan kemâlli hüsnün, benim belâ ve sıkıntılardan heber verdiğim şeylere katlanmak gerektiğine hükmetti ve benim anlattıklarımdan sonraki şeylerin uzaklığını; sınır ve hasrdan ve sayı ve zabttan daha uzağını gördü. Beyt: /30-a/

مغیلان چیست تا حاجی عنان از کعبه بر پیچد   خسک در راه مشتاقان بسان پرنیان باشد

[Devedikeni nedir, ki hacı Kâbe'den dizgini çevirsin? Âşıkların yolunda diken, Çin ipeği olur.]

56– وَمَا هو اِلاَّ اَنْ ظَهَرْتِ لِنَاظِرِى   بِاَكْمَلِ اوْصَافٍ عَلَى الحُسْنِ اَرْبَت

Lügatler: اربت: Ya ربا الشئ'den müştakdır, bir şeye ziyâde olduğu vakit ربا الشئ denir, اربت yâni اشرفت عليه بالزيادة demektir. Vayahut ربوة'dan müştakdır ki arzdan yüksek olan şeye derler.

İ'râb: ما: nâfiye, ليس mânâsınadır. هو Zamir-i munfasıl, قضى حسنك'deki قضى ya âittir; اعدلوا هو اقرب'de هو zamîrinin اعدلوا'ya âit olduğu gibi. الا : غير mânâsınadır. اربت'in fâil zamîridir ve اكمل اوصاف'a râcîdir. على الحسن: اربت'e müteallıktır.

Mânâ: Senin o sevgine yol açan şey güzelliğinin hükmü değildir. Belki de kâmil vasıfları ve şümullü eltâfıyla benim gözüm üzere zuhûrundur; o kâmil vasıflar ki, bilinen ve mukayyed güzelliğinden çok üstün ve yüksektir.

57– فَحَلَّيْتِ لِى البَلْوَى فَخَلَّيْت بينَها   و بَينِى فَكانَتْ منكِ اجمل زينةٍ

Lügatler: حلت: تحلية'dendir ki süslemeye derler veya sülâsisi حلا, يحلو , حلوة'ten ola. Bu takdirce حلت kalbime tatlı kıldın demek olur. خلت: ترك demektir. Bâzı nüshalarda زينة yerine حلية denmiş, ikisi de bir mânâyadır.

İ'râb: ف: her üç yerde de atıf içindir. بينها'da zamir بلوا'ya râcî. كانت'in ism-i zamîridir ki بلوا'ya râcî, haberi اجل حلية'dir.

Manâ: Benim gözüme sen en güzel vasıflarla zâhir olduktan sonra belâyı bana tatlı veya süslü kıldın ve belâ ile benim aramı boşalttın, böylece o belâ bana senden gelen en güzel zînet oldu. Yâni senin güzelliğin en mükemmel şekilde zâhir olduktan sonra belâ yakınlığın ta kendisi, meşakkat zenginlik, ezâ nîmet, zahmet de ayn-ı rahmet olup; riyâzat, mihnet ve meşakkatin acılığı, tatlının tatlısı, inkisar ve hakâret de bana pek yüce bir şey hâlini almıştır.

58– و مَنْ يَتَحَرَّشَ بِالجَمَال الى الرَّدَى   اُرَى نَفْسَهُ مِنْ اَنْفَسِ العَيْشِ رُدَّت

Lügatler: الحرش: Hânın fethasıyla "avlamak" التحرش: الاصطياد Buna göre burada mütearrız ve müteveccih mânâsı verilir. Yahut تحريش bir nesneye tahriz (تحريض) ve iğrâ etmeğe derler. Yâni aldatıp kandırmağa derler. الردى: helâk. انفس Ef'al-i tafdildir, نفس'ten.

İ'râb: من Harf-i şart. يتحرش بالجمال Şart cümlesi, cevâbı: نفسه ارى'dür. الى الردى: ردت'e müteallıktır, zamîri نفس'e âittir. من İbtidâiyye içindir, ردت'e müteallıktı. Yâni ردت من انفس العيش الى الردى demektir. Ve bu fiil cümlesi i'rabdan mahallen mansub /30-b/ ارى'nın ikinci mef'ûlüdür. يتحرش Ala binâi'l-mef'ul (meçhul) okumak da mümkündür.

Mânâ: Her kim ki (cemâle) yönelse veya tutulup âşık olsa ben onun nefsini, en güzel yaşayış olan bakā ve hayattan en zor hâl olan yokluk ve ölüme çevrilmiş görürüm.

Fakat يُتحرش meçhul sîgası şeklinde ele alınırsa mânâ şöyle olur: و من يصطاد بالجمال Yâni: Her kim ki bir cemâle avlansa, ben onun nefsini en güzel yaşayışta helâke çevrilmiş görürüm.

59– و نَفْسٍ تَرَى فِي الحُبِّ اَنْ لاَ تَرَى عَنَاً مَتَى ما تَصَدَّتْ للصَّبَابَةِ صُدَّتِ

Lügatler: Birinci ترى: تعلم mânâsına, ikincisi تبصر mânâsınadır. التصدى Bir şeye taarruz ve teveccüh etmeğe derler. صدّت: صدّ , يصد , صدا 'den müştakdır. صدّ Bir şeyden iğrâz ve insıraf ve imtinâ'a (yüz çevirme) derler. Ayrıca men etmeğe de derler.

İ'râb: نفس: Mübtedâ, nekre-i mevsûfe, ترى sıfatı ve ان لا ترى عنا haberi ve hem sedde mesed, birinci ترى'nın mef'uleynidir. Yahut نفس mübtedâ ترى فى الحب haberidir ki onu musahhihtir. ان لا ترى Sedde mesed mefuleynidir. متى ما Kelime-i şartıyye, ما zâid. تصدت Fi'l-i şart, صدت cezâ-yı şart.

Mânâ: Herkes bilmeli ki, muhabbet ve aşka yönelip de sıkıntı ve belâ görmemek mümkün değildir. Zîrâ bu yolda bir kimseye zahmetsiz ve meşakkatsiz âşinalık müyesser olmaz. Onun için Hz. Resul şöyle buyurur: اشد البلاء على الانبياء ثم الاولياء ثم الامثل فالامثل "En şiddetli belâya mâruz kalanlar peygamberlerdir, sonra velîler, sonra da onların benzerleridir..."[8]

60– و ما ظَفِرَتْ بِالوُدِّ رُوحُ مُرَاحَةٍ و لا بالوَلاَ نَفْسٌ صَفَا العَيْشَ وَدَّتِ

Lügatler: الظفر: الفوز بالشئ و تعلقه به. الراحة: Râhat, sühûlet ve meserret verilen kimseye derler. ولا: Muhabbet. صفا: Bir şeyin kusurlarında arınması. ودّت: Burada تمنت mânâsınadır.

---

8 Müsnedü Sa'd, I, 87.

İ'râb: ما Nâfiye, روح: ظفر'in fâili, مراحة sıfatı. لا بالولى و'da vav âtıfa, ما ظفرت üzere mâtuf. ودت'in fâili altında olan zamirdir ve نفس'e âittir. صفا العيش: ودت'in mukaddem mef'ûlü.

Mânâ: Kendisine râhat ve kolaylık verilen ve nefsânî hazları huy edinmiş olan bir ruh, dost sevgisini elde etmede başarılı olamaz. Aynı şekilde yaşama zevkinin peşinde olan, sevgilinin muhabbetine nâil olamaz. Zîrâ: إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً (Neml, 27/34). "Muhabbet sultanı herhangi bir âşığın kalbine girerse, onun vücud ülkesini harab edip, nefsânî kuvvetleri /31-a/ demek olan "büyükler"ini zelîl ve hakîr kılar" âyetinin hükmüne göre, beden râhatlığı ile güzel sevdâsının bir arada bulunması mümkün değildir. Bunlar الضدان لا يجتمعان (iki zıd bir arada bulunmaz) kabîlindendir.

باد و قبله در ره معشوق نتوان رفت راست   با رضای دوست باید یا هوای خیشتن

[Sevgilinin yolunda kıble ve rüzgâr doğru gidemez. Dost'un rızâsı ile olmak gerekir, ya da kendi hevâsı ile.]

61– و اَيْنَ الصَّفَا هَيْهَاتَ مِنْ عَيْشِ عاشِقٍ   و جَنَّةُ عَدْنٍ بِالْمَكَارِهِ حُفَّتْ

Lügatler: اين İstifhamdır. Burada uzak görme ve ihtimal vermeme şeklinde متى ile zaman istifham olunduğu gibi, اين ile mekândan istifham olunur. هيهات İsim fiillerdendir, mânâsı بعد'dir. جنة عدن: Karar ve sebat cenneti demektir. Bir mekânda yerleşince عدن بمكان كذا derler. حفت: حفوف'tan müştaktır. Bir şey bir şeyi kuşatsa ve dolansa حف الشى بالشى derler.

İ'râb: اين mukaddem haber, صفا muahhar mübtedâ. هيهات: بعُد mânâsına olup fâili صفا'dır. من عيش عاشق: هيهات'ye müteallıktır. و جنة'de vav hâliye جنة عدن câr ile mecrurdan hâldir.

Mânâ: Râhatlık isteyen ve maddî hayâtın zevkleri peşinde olan kimsenin muhabbetle ülfet etmesi imkânsızdır. Zevk ve eğlence nasıl olabilir? Âsîlerin hayâtında eğlence ve zevk kesin olarak çok uzaklardadır. Zaten cennet dert ve sıkıntılarla (mekârih) kuşatılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (as) şöyle buyururlar: حفت الجنة بالمكاره و حفت النيران بالشهوات "Cennet mekârihle, cehennem arzû duyulan şeylerle kuşatılmıştır." O halde Hakk'ın misâfirhânesi olan adn cenneti; insan tabîatının dert ve sıkıntıları kasd ve niyetlerin elemleriyle kuşatılmış olunca; binlerce cennet-i âlâdan daha değerli olan cemâl-i ilâhî müşâhedesinin âşıkı, çok daha şiddetli belâ, sıkıntı ve zahmetlere dûçar etmesi akla daha uygundur. O bakımdan Cenâb-ı Hakk'ın cemâl-i bâ-kemâ-

linin müşâhedesinin kolaylıkla oluvereceğini düşünmek ne kadar yanlış bir tasavvur ve ne imkânsız bir hayaldir. İbn Fârız geçen beyitlerde bu konudaki zaaf ve âcizliği beyan edip, aşağıdaki beyitlerde de teslimiyetini, sadâkat ve sebâtını göstererek şöyle buyurur:

62– و لِى نَفْسٌ حُرٌّ لَو بَذَلْتِ لَهَا عَلَى   تَسَلِّيكِ ما فَوْقَ الْمُنَى ما تَسَلَّتِ

Lügatler: حُرّ: Dünyevî kölelelik kemendinden âzâd olan ve beden bağlarından kurtularak Allah'tan başkasına iltifat eylemeyendir. Kalbinde bir şeye âit olan gam kalmayıp hoşnud olunca, تسلّت عن كذا denir. المنى Arzû.

İ'râb: نفس'in حر'a izâfeti, mavsûfun sıfata izâfeti kābilindendir. مسجد الجامع ve جانب الغربى gibi. ما فوق'ta ما mevsuldür ve ما تسلت'te ما nâfiyedir.

Mânâ: Benim dünyevî kayıtlardan ve taayyünâtın tehlikelerinden âzâd olmuş bir nefsim vardır ki, eğer sen o nefse senden mütesellî ve fâriğ olmak üzere akıl ve idrâkin ötesinde hadsiz hesapsız bir ölçüde nefsânî haz ve rûhânî lezzetler versen yine de mütesellî olmaz. Benim nefsim /31-b/ hangi lezzetler ve nîmetlerle senden mütesellî olup hazlar ve lezzetlerle meşgul olabilir ki! Hattâ nîmetlerin zıddı olan dert ve elem, sürur ve safânın mukâbili olan gam ve keder bile söz konusu olabilir; eğer binlerce belâ, felâket ve yokluğa da mübtelâ kılsan ben yine senden mütesellî olup yüz çevirmem. Devamla şöyle buyururlar:

63– و لَوْ اُبْعِدَتْ بالصَّدِّ و الهَجْرِ والقلَى   و قَطْعِ الرَّجَا عَنْ خُلّتِى ما تَخَلَّتِ

Lügatler: ابعدت: Ya Hazret-i Mahbûbeye hitab olabilir veyahut müfred, müennesin meçhûlü olur ve kāim-i makam fâili müstetir ve نفس'e râcî olmalıdır. تخلت'in fâili zamîridir ki نفس'e râcîdir. الرجا'da elif-lâm muzâfun ileyhden ivazdır, yâni رجاى demektir.

Mânâ: Menederek, zorla, ayrılık ve hicranla, bu'z ve düşmanlıkla yahut ümîdini kırarak hakîkî sevgili benim şahsımı uzaklaştıracak olursa (veyahut ben uzaklaştırılacak olursam), muhabbet ve dostluğundan nefsim uzaklaşıp râhat halde olmaz.

مرغ مألوف كه با خانهٔ خود الف گرفت   گر بسنكش بزنى جاى دگر مى نرود

[Kendi yuvasına alışmış olan kuşa, taş vursan bile başka yere gitmez.]

64– وَ عَنْ مَذْهَبِى فِى الْحُبِّ مَا لِىَ مَذْهَبٌ   وَ اِنْ مِلْتُ يَوْمًا عَنْهُ فَارَقْتُ مِلَّتِى

Lügatler: Beyitteki birinci مذهب yol ve akîde mânâsına gelir ki kişinin fiilleri, sözleri ve halleri onun üzerine binâ kılınır. İkinci مذهب ise gidecek yer mânâsınadır. ملتُ: ميل'den nefs-i mütekellimdir. ملت Burada din ve akîde mânâsınadır.

İ'râb: ما: ليس mânâsınadır, مذهب ismi, لى haberidir. عنه'deki zamir مذهب'e râcîdir ve عن ,ملتُ'ye müteallıktır.

Mânâ: Benim muhabbetteki mezheb ve inancımdan başka gidecek yerim yoktur. Eğer gayr-i ihtiyârî, bir gün o mezhebimden başka bir yola meyledecek olsam kesin olarak din ve milletimi ayıracağımı anladım. Zîrâ:

عشق اصطرلاب اسرار خداست

[Aşk Tanrı sırlarının usturlabıdır. M, I, 110]

عاشقانرا مذهب ملت خداست

[Âşıkların dîni ve mezhebi Allah'tır. M, II, 1770]

O halde dinden yüz çevirenin ırzı, malı ve kanı zâhirî şerîate göre nasıl mübah olursa, âşıklar arasında da Allah sevgisinden yüz çevirenin hâli ondan daha kötüdür. Ve günah ve küfürde ondan daha ileridedir.

65– لو خَطَرَتْ لِى فى سِوَاكِ اِرادةٌ   عَلَى خاطِرِى سَهْواً قَضَيتُ بِرِدَّتِى

Lügatler: خطر ببالى كذا: نزل و مدّ yâni kalbime şöyle düştü ve geldi demektir. سهو Gafletle hatâya derler. ردّة İrtidad, yâni dinden dönmek.

İ'râb: ارادة: خطرت'in fâilidir. لى'de lâm ارادة'ye müteallıktır. سهوا Ya temyiz ya hal olarak mansub, yahut da mahzûf masdarın sıfatıdır. Yâni خطور سهو demek olur; ضربت سوطا dedikleri gibi.

Mânâ: /32-a/ Eğer benim hatırıma sehven senden başka bir istek doğsa, âşıklar dîninden çıktığıma hükmederim. Zîrâ âşıklar mezhebinde mâsivâya nazar gizli şirktir. Bu âşıkların mübârek şânı مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى (Necm, 53/17) "Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı" ünvânıyla anılmıştır. Bunların yüksek mertebelerine göre, günahların ve ayıpların en büyüğü hakîkî mahbûbdan başkasını istemektir.

66– لَکِ الحُکْمُ فِی اَمْرِی فَمَا شئْت فَاصْنَعِی فَلَمْ تَکُ الاّ فِیکِ لاَ عَنْک رَغْبَتِی

Lügatler: رغبت فيه: Bir şeye rağbet, meyil ve hırs olursa böyle söylenir. Bir şeyden yüz çevrilirse رغبت عنه denir.

İ'râb: Birinci ف sebebiyye, ما şartıyye. فاصنعى Şartın cezâsı. فلم تك Nâkıs fiillerdendir, ismi رغبتى, haberi الا فيك'dir ve bu istisnâ, istisnâ-yı müferrağdır.

Mânâ: Benim hakkımda hüküm senindir; ne istersen yap, ister belâ, ister velâ (yakınlık), ister anâ (zahmet), ister ğınâ, ister nîmet, ister nakmet (cezâlandırma). Netîce idlâl olsun, îsâl olsun (saptırma veya kavuşturma), hicran veya hırman (ayrılık ve mahrûmiyet), yahut rahmet ve gufran, bu'z ve udvân (düşmanlık) ne olursa olsun, benim hakkımda hüküm senindir. Ne istersen yap, ben senden yüz çevirmem, rağbet ve yönelişim ancak yine sana olur.

İbn Fârız, Cenâb-ı Hak'tan başka bir sevdiği ve istediği olmadığı ve O'ndan her ne gelirse kabul edeceğini iddia edince البيّنة للمدّعى و اليمين على من انكر (delil getirmek iddia sâhibi için; yemin, inkâr eden için gereklidir)[9] hadîsinin hükmüne uygun olarak delil ve burhan lâzım gelecektir. Geçen beyitlerde bu delîli ortaya koymuştur ki, sûret-i ahvâli, yâni zayıflık, dert ve belâdan her ne zikredildiyse onlarla iç içe olan durumudur. Aşağıdaki beyitlerde ise, yemin edip O'ndan başka niyet ve maksadı, O'ndan üstün bir isteği olmadığını ispat eder ve şöyle der:

67– و مُحْكَمِ حُبٍّ لَمْ يُخامِرْهُ بَيْنَنَا تَخَيُّلُ نَسْخٍ و هو خَيْرُ اَلِيَّةِ

Lügatler: محكم lafız ve mânâ bakımından şüphe söz konusu olmayan şey. تخيل Bir şeyi hayalde tasavvur etmek. المخامرة Muhâleta, خمر'den müştaktır. خمر Örtmeye derler. Bir şeyi öteki örttüğü için muhâmere, muhâlata mânâsına kullanılır. النسخ Bir şeyin bir şeyi izâle etmesine denir. Âyetin âyeti, hükmün hükmü nıen eylemesi gibi. الية "atıyye" vezninde, yemîn etmek, آلى yemîn edici, çoğulu الايا gelir.

İ'râb: Vav kasemiyye. محكم'ün حبّ'e izâfeti sıfatın mevsûfa izâfeti kabîlindendir. محكم حب:بيننا'e zarfdır. تخيل: لم يخامر'in fâilidir.نسخ'a muzafdır. هو'de vav hâliyye /32-b/ هو, محكم حب'e râcî. لم يخامره تخيل نسخ Fiil cümlesi, محكم حب'ün sıfatıdır.

Mânâ: Ben aramızdaki muhkem sevgiye ve mübrem aşka yemîn ederim ki, ona asla nesh ve izâle hayâli karışıp onu bâtıl kılmamıştır. Şu da var ki bu muhkem sevgiye yemîn etmek, yeminlerin en hayırlısı ve kasemlerin en

---

Buhari, Rehn, 6.

büyüğüdür. Zîrâ muhabbet, zuhûr ve izhârın sebebi, bütün taayyünât ve eserlerin aslıdır. Çünkü فاحببت ان اعرف (Bilinmeyi sevdim) ve يحبهم و يحبونه (Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler) buyrulmuştur. Nitekim Hz. Mevlânâ şöyle buyurur:

که عشق نبودی و غم عشق نبودی چندین سخن نغز که گفتی که شودی

[Aşk olmasaydı, aşk derdi de olmazdı. Nice güzel sözleri söylerdin de (sonra) gerçekleşirdi.]

Hz. Nâzımın muhkem hubbe kasemi buna göredir.

68- و اخذک میثاق الولا حیث لم ابن بمظهر لبس النفس فی فیء طینتی

Lügatler: میثاق: İsm-i âlettir,وثق'dan gelir. اوثق الشئ denince احکمه ve شدده demek olur.میثاق ahid ve yemînin kendisiyle muhkem ve sağlam kılındığı şey demektir. لم ابن: بان ,یبین'den nefs-i mütekellimdir, بان الشئ demek اتضح ve ظهر mânâsınadır. حیث Belirsiz mekân kasdedilip, kendisinden sonraki cümle ile açıklanır. مظهر لبس النفس'den murad beden-i unsurîdir. فی Dönen gölge demektir.

İ'râb: و kasemiyye. میثاق'ın ولا'ya izâfeti cinsin nev'e izâfeti kābilindendir. فی فی طینتی: اخذک میثاق الولاء cümlesine zarfdır. حیث لم ابن بمظهر لبس النفس başka bir cümledir ve o da bu iki cümleye zarfdır. Takdîri:فی فی طینتی حیث لم اظهر بمظهر اخفاء النفس اخذک میثاق الولاء demek olur.

Mânâ: Ey hakîkî mahbûb! Ben henüz nefs elbisesine bürünmemişken benim fey'-i tıynetimde (benim zuhûra doğru dönen yaradılış gölgemde) muhabbet mîsakını aldığın (an) hakkı için..

Fey'-i tıynetten murad "elest" âleminde olan suver-i misâliyyeye işârettir. Nitekim Cenâb-ı Izzet şöyle buyurur: وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَى شَهِدْنَا (A'raf, 7/172). "Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şâhit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (onlar da): Evet (buna) şâhit olduk dediler."

Resûlüllah (as) şöyle buyurur: ان الله مسح ظهر آدم و اخرج ذريته هيئة كهيئة الذر "Allah Âdem'in sırtını mesh etti ve onun zürriyetini zerreler şeklinde çıkardı."[10]

المسح: Lügatte el sürmek veya eseri izâle etmek demektir. Nitekim مسحت يدى المنديل denince ازلت عنها الاثر demek olur. Bu hadiste söz konusu olan, zahr-ı

Ahmed b. Hanbel, IV, 441.

Âdem'den âlem-i hissin hükmünün izâlesidir. Ve zürriyâtını (neslini), zerreler misâline benzer şekilde ihraç ve ızhar etmektir. Âdem neslinin zerreler şeklinde âlem-i misalde Âdem'in sırtından zuhûru, yaradılışlarının gölgeleridir ki, Cenâb-ı Hak misal âlemindeki bu gölgelere أَلَسْتُ بِرَبِّكُم (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"deyip, onlar da بلى (Evet) dediler. Bu bağlayıcı hitap kul ile Rab arasında ülfet mîsâkı oldu. İşte İbn Fârız bu mîsâka yemîn edip şöyle der: /33-a/ Ben henüz zuhûra gelmemişken, nefs-i nâtıkanın libâsı sıfatları ve kuvvetleri demek olan ve bunların mazharları sûret-i unsuriyye-i tıyniyye olan ve suver-i misâliyye de denen, benim yaradılış zerremin gölgesi (fey'-i zerre-i tıynetim) seviyesinde iken senin أَلَسْتُ بِرَبِّكُم sözüyle mîsâk almış olman hakkı için... Bir başka ifâde ile takdîr-i kelâm şöyledir: Nefs-i nâtıkanın eserleri ve sıfatlarının mazharı olan yaradılış unsurumun sûreti daha zâhir olmamışken, misal âlemindeki yaradılış zerremin gölgesinde mîsak ve yakınlık sözü almış olmayın hakkı için...

Amma لى في طينتي , ابن لم'ye zarf kabul edildiği takdirde mânâ şöyle olur: Ben nefs-i nâtıkamın libâsının mazharıyla yaradılış gölgemde henüz zâhir olmamışken senin yakınlık mîsâkını almış olmam hakkı için... Bu kerre murad zulmânî beden olmalıdır, kesâfet îtibâriyle gölgeye benzer. Şahıs ve beden ona gölge gibidir. Bu cihetten fey'-i tıynet (yaradılış gölgesi) denmiş olmalıdır.

69– و سابِقِ عَهْدٍ لَمْ يَحُلْ مُذْ عَهِدْتُهُ   و لاَحِقِ عَقْدٍ جَلَّ عَنْ حَلِّ فَتْرَةِ

Lügatler: عهد bir şeyi hıfz edip zaman zaman gözetmeye derler, daha sonra riâyeti lâzım olan yerde kullanıldı. لم يحل: حال , يحول , حولا , حولانا و'den müştaktır. حال الشئ و استحال: değişme ile son bulunca böyle söylenir. لاحق Sâbıkı idrak edici olan şey. لحقت الشئ demek ادركه mânâsınadır. Bu kelime bizzat tehir mânâsına da kullanılır. عقد Burada "ahd" mânâsına. الفترة zaaf ve sükûn.

İ'râb: لم يحل Fiilinin fâili zamîri olup عهد'e râcîdir ve عهد'in sıfatıdır. جل'nin fâili de zamîri olup عقد'e râcîdir ve onun sıfatıdır. عهدته Tânın zammesiyle nefs-i mütekellim, tanın kesresiyle olduğu takdirde muhatâb sîgasıdır ve ikisi de mümkündür, tânın kesresiyle okumak evlâdır, zîrâ o ahdin akdedilmesine kulun dahli ve şuuru yoktur.

Mânâ: Ey hakîkî mahbûb, ezel âleminde akdeylediğin veya benim akdeylediğim ve o zamandan beri asla değişmemiş olan o geçmiş ahid hakkı içün.. ve gene sonraki ahid hakkı içün ki vücud âlemine geldikten sonra peygamberler ve evliyâ ile olan bîatlaşmadır ve muâhededir ve eski ahdi yenilemekten ibarettir, işte o sonraki akid de uyuşukluk ve zayıflığın kendisini çözmesinden münezzehdir.

70- و مَطْلِعِ اَنْوَارِ بِطَلْعَتِک الَّتِى لِبَهْجَتِک کلُّ الْبُدُورِ ا سْتَسَرَّتِ

Lügatler: المطلع: Lâmın kesresiyle masdardır, lâmın fethasıyla olursa "doğuş yeri" demektir. Burada kasdedilen odur. طلعت Rü'yete denir, yüz ve likâ mânâsına da kullanılır. البهجة: Renk güzelliği ve sevinç zuhûru. البدور: بدر'in çoğulu. استسرت: اسرار'dandır. Ay, serâr istese yâni ayın sonunda ışıktan gizlenme ve hâlî olma istese استسر القمر denir.

İ'râb: بطلعتک: bâ, fî veya istiâne mânâsınadır. Câr ve mecrur انوار'a sıfattır. لبهجتها'da lâm ta'lil mânâsınadır. استسرت'e müteallıktır. استسرت'in fâili zamirdir ve بدور'a âittir.

Mânâ: Güzelliği ve parlaklığı dolayısıyla bütün ayların gizlenmiş olduğu senin yanağındaki nurların doğuşu veya doğduğu yer hakkı için!.. Eğer مطلع tulu' mânâsına olursa mânâ açıktır. Şâyet ism-i mekân kabul edilirse matla'dan murad ya nebîler ve nebîlerin kalbleridir ki /33-b/ onlar hak nurlarının doğduğu yerler ve vücûd-ı mutlak ışıklarının zuhûr mahalli ve memba'larıdırlar.

Yahut da isim ve sıfatlardır ki, her bir isim ve sıfat zât nûrunun doğduğu yerdir. طلعة 'dan murad zât-ı ilâhîdir. Zat'a طلعة ve وجه denmesi câizdir. Nitekim كل شئ هالک الا وجهه âyetinde وجه'den murad zâttır, بهجة'den murad zât nurlarının doğmasıdır. بدر'den murad ilâhî isim ve sıfatlar ile âyan ve hakâik-ı kevniyyedir. Nitekim ay, ışığını güneşten aldığı gibi, kâinattaki başka aylar ve ilâhî isimlerin kamerleri de ışıklarını zât-ı hakîki güneşinden alırlar ve zât güneşinin doğuşu sırasında, esmâ ve sıfât ayları, taayyün ve teşahhus ayları da gizlenirler. Buna göre takdîr-i kelâm: Senin zât nurlarıyın zuhûru hakkı için veya o zât nurlarının doğduğu yer olan enbiyâ ve evliyânın kalbleri,

yahut da zâtın isim ve sıfatları hakkı için ki o zâtın nurlarının şualarında bütün mümkün hakîkatler müzmahıll ve yok olmuşlardır.

71– و وَصْفِ كَمالٍ فِيک اَحْسَنُ صُورَةٍ و اَقْوَمُها فِى الخَلْقِ منْهُ ا سْتَمَدَّت

Lügatler: الاقوم:الاعدل. nitekim فلان على طريق قويم denince مستو غير معوّج لا ينحرف demek olur. استمدت: وجدت المدد demektir. Burada sin harfi "vicdan" içindir, "taleb" için olması da câizdir.

İ'râb: فيک sözü mahzûf bir kelimeye müteallıktır. Bu, ya الحاصل veya باطن فيک yahut da bunlara benzer bir kelime olabilir. فى الخلق sözü فى الخلق العنصرية demektir ve اقومها'ya müteallıktır. منه'de من ibtidâ içindir, استمدت'ye mütealıktır, zamir وصف'e râcîdir. استمدت'in fâili tahtında müstetir olup, احسن veya اقوم'e râcîdir. Müennes olması احسن صورة'e izâfetinden ötürüdür.

Mânâ: Sendeki gizli ve en güzel sûretteki kemal sıfatı hakkı için; o en güzel sûretin en düzgünü de insan unsurunun hilkatinde olandır ki o kemal vasfından medet ister, işte bu sıfatla mevsuf olan kemal hakkı için! demektir.

Gerçekten insan yaradılışındaki sûret güzelliği, huy îtidali, tenâsüb ve yumuşaklık, sûreten ve mânen Cenâb-ı Hakk'ın vasf-ı bâ kemâlinden yardım isteyicidir, ondan gelmektedir. Nitekim hadîs-i şerifde buyrulur: ان الله خلق آدم على صورته "Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı"[11], yâni على صورة اسمائه و صفاته "isim ve sıfatlarının sûretinde.." Şu âyet-i kerîmede de buna işâret vardır: لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tin, 95/4). "Biz insanı en güzel biçimde yarattık" yâni sûretçe ve mânâca demektir. Sûretçe oluşu düzgün boy-bos, mütenâsîb organlar, pürüzsüz cild, güleğen tabîatlı olmak gibi. Mânâca ahsen-i takvim üzere oluşu ise, hayat, ilim irâde /34-a/ kudret, konuşma, işitme, görme ve başka özelliklere sâhip olmasıdır. Aslında insan ilâhî sıfatlarla muttasıf olup, onda her sıfattan bir örnek vardır. Onun için من عرف نفسه فقد عرف ربه "Kendini bilen Rabbini bilir" sözü vârid olmuştur.

72– و نَعْت جَلالٍ منْک يَعْذُبُ دُونَهُ عَذَابِى و تَحْلُو عندَهُ لِىَ قَتْلَتِى

Lügatler: نعت Bir şeyi güzel sıfatla sıfatlandırmaktır. Tek başına "sıfat" güzel ve çirkine şâmildir. الجلال Kadri yüce olmak. يعذب: muzârîdir عذوبت'ten gelir, يطيب mânâsınadır. ماء عذب derler, اطيب demektir. يحلو: حلو'den müştaktır. قتلة: kafın

---

[11] Buhari, isti'zan, 1; Müslim, birr, 115.

mânâsınadır. ماء عذب derler, اطيب demektir. يحلو: حلو'den müştaktır. قتلة: kafın kesriyle, öldürmeden bir çeşit demektir, burada aşkın öldürmesi kasdedilir.

İ'râb: يعذب'nün fâili عذابى dir. تحلو'nün fâili قتلتى'dir. دونه ve عنده'deki zamirler نعت جلال'e râcîdir. لى'deki lâm تحلو'yü ta'diye içindir. منك'ya نعت جلال'e sıfattır veya يعذب'e müteallıktır.

Mânâ: Senin azamet ve celâlin na'ti hakkı için ki, senden gelecek azab ve ıkab, o celâlin katında bana iyi ve tatlı olur. Ve كل شئ من المليح مليح (güzelden olan her şey güzeldir) hükmünce onun yanında benim öldürülmem tatlı ve latif olur.

73- و سِرٍّ جَمالِ عَنکِ کُلُّ مَلاحَةٍ   به ظَهَرَتْ فِي العَالَمِينَ تَمَّتِ

Lügatler: سرّ شئ: o şeyin bâtını demektir. الجمال Çok fazla güzellik. عنك'de عن muzaf olduğu şeyden başkasına mücâvezet ıktızâ eder. ملاحة İdrâkinde güçlük ve zorluk olan güzellik demektir. عالم Allah'tan gayri şeylerin ismidir. Sâniin vücûduna alâmet ve delâlet eylediği için "âlem" dediler. تمت: تمام'dandır.

İ'râb: ظهرت ve تمت fiillerinin fâili tahtında olan zamirleridir ki ملاحة'e râcîdir. عنك sözü سر جمال'e müteallıktır, şöyle demektir: سر جمال متجاوز عنك الى غيرك. به'deki bâ ظهرت ve تمت'e müteallıktır.

Mânâ: Senden bütün eşyâya sirâyet edip, âlemlerdeki her güzelliğin kendisi sebebiyle görünüp tamamlandığı, lütfuyun sıfatı olan cemâl sırrın hakkı için!..

Bu iki beyitte latif bir nükte vardır. Birinci beyitte و نعت جلال منك dedi, ikincisinde و سر جمال عنك dedi. سبقت رحمتى غضبى "Rahmetim gazabımı geçti"[12] kudsî hadîsinin hükmüne göre Cemâl sıfatının Celâl sıfatından fazlalığına işâret etti. Zîrâ bu nizam, intizam, tenâsüb ve îtidal, cemâl sıfatının sırlarının eseridir. Eğer kahr sıfatı üstün gelse taayyünât ve mükevvenat müzmahil ve yok olurdu. Aslında hakîkatine bakılırsa, her kahrın içinde nice lütuf gizlidir, meselâ kısasta olduğu gibi. Nitekim buyrulur: وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ (Bakara, 2/179). "Ey akıl sâhipleri, kısasta sizin için hayat vardır". Şer'î cezâların yerine getirilmesi de böyledir. Her ne kadar görünüşte bunlar dövme, ta'zir, kahır ve tahkir şeklinde ise de mânevî bakımdan günah kirini temizleyici /34-b/ ve ayıp pisliğini izâle edicidir. Demek ki her halükârda cemâl, celâlden ziyâdedir. Beyt:

Buharî, tevhid, 15; Müslim, tevbe, 14.

Kahr u lutfun muzhiri ma'nâda vâhiddir velî
Bilmedi şeytan bu tevhîdi Ahad'den oldu dûr

74– و حُسْنٍ به تُسْبَى النُّهَى دَلَّنِي عَلَى   هَوىً حَسُنَتْ فِيهِ لِعِزِّكِ ذِلَّتِي

Lügatler: السبى: سبى، سباء، يسبى 'den. Gâret (yağmalamak). النهى: نهية'nin cem'idir. (Akıl demektir) sâhibini çirkinliklerden alıkoyduğu için böyle denmiştir. العزة: Şeref, azamet, kuvvet ve galebe. الذل: Zamme ile, الذلة kesre ile ve المذلة: İzzetin aksidir.

İ'râb: به'de bâ تسبى'ye müteallıktır, takdîmi tahsis içindir, zamir حسن'e râcîdir. تسبى'nin fâili altında gizli olan انت'dir. دلنى'nin fâili altında olan zamirdir, حسن'e râcîdir. فيه'de فى, دلنى'ne müteallık, zamir هوى'ya râcîdir. حسنت'in fâili ذلتى'dir. لعزك'de lâm, ya ta'diye içindir ki ذللت لفلان derler. Veya ta'lil içindir, şöyle demektir: حسنت فى هواك ذلتى لانك عزيزة لا يوصل اليك الا بالذلة

Mânâ: Ve o büyük güzellik hakkı için ki, sen onunla akılları yağmalarsın, işte o güzellik beni öyle bir arzû ve muhabbete götürdü ki, o arzû ve istekte senin izzetin için benim zillet ve hakâretim iyi ve makbul oldu.

Delâleti hüsne isnad eylemedeki nükte şudur: Bu mezâhir ve aynalarda görülen ve duyulan mukayyed güzellik zâtın mutlak güzelliğine delil ve vâsıtadır. Onun için denmiştir ki: لو لاه لمايدرك احد اياه "O olmasaydı hiç kimse onu idrak edemezdi."

گر حسن نبودى و خم زلف نبودى   رخساره معشوق بعاشق كه نمودى

[Güzellik ve zülfün kıvrımı olmasaydı, sevgilinin yüzünü âşığa kim gösterirdi.]

75– و مَعْنىً وَرَاءَ الحُسْنِ فيكِ شَهِدْتُهُ   به دَقَّ عَنْ اِدْرَاكِ عَيْنٍ بَصِيرَة

Lügatler: وراء الحسن 'den murad şu mukayyed güzelliklerin üstünde olan Allah'ın mutlak güzelliğidir. دق Yâni خفى.

İ'râb: فيه: شهدت'ye müteallıktır. به'de bâ sebebiyye veya istiâne içindir ve شهدت'ye müteallıktır. دق'nın fâili ya حسن'dür veya Cenâb-ı Hak'tır. بصيرة: عين'in sıfatıdır, muzâfun ileyhi değildir. Eğer muzâfun ileyh olsa, tenvinsiz rekâket-i vezn lâzım gelir.

Mânâ: Bilinen güzellik, çirkinliğin zıddıdır. İşte o bilinen güzelliğin ötesinde olan mutlak güzellik ve mânâ-yı muhakkak hakkı için ki ben onu senin zâtında müşâhede eyledim. Bu öyle bir güzellik ki baş gözüne ve basîret gözüne gizlidir. İdrak (algılama) âleti iki türlüdür. Biri gözdür ki, hey'etleri,

renkleri ve duyumlanabilir şekilleri idrak eder. Öteki de ruhtur ki, kuvve-i vâhime ile cüzi'yyâtı ve akıl kuvvetiyle de külliyâtı, basit rûhânî varlıkları ve latif nurları idrak eder. İşte bu ikincisine basîret derler. Cenâb-ı Hak ehadiyyet îtibâriyle bu iki idrakdan de münezzeh ve mukaddestir. /34-a/ Fakat bu mânânın müşâhedesi yine Hak nûruyla olur.

بآفتاب توان دید که افتاب کجاست

[Güneş ile görülebilir, ama güneş nerede?]

Hz. Mevlânâ şöyle buyurur:

آفتاب آمد دلیل آفتاب گر دلیلت باید ازوی رو متاب

[Güneşin vücûduna delil yine güneştir. Sana delil lâzımsa güneşten yüz çevirme M,I, 116.]

سبحان من لیس لجماله حجاب الا النور ولا لذاته نقاب الا الظهور

"Tesbih ederin onu ki cemâli için nûrundan başka hicab, zâtı için zuhûrundan başka nikâb yoktur."

76– لانتِ مُنَى قَلْبِي و غايَةُ بُغْيَتِي　　و انْهَى مُرَادى واخْتِيارِى و خِيرَتِى

Lügatler: المنى: منية'nin cem'i, "arzûlar" demektir. البغية: matlab demektir. Bir şeyi istemekte haddi aşacak şekilde davranırsan بغيت الشى denir. Bâzıları البِغية bânın kesresiyle istenen şey, bânın zammesiyle ihtiyâcın kendisidir, demişler. افى Ötesinde başka nihâyet olmayan, nihâyete ve sona derler. خيرة İstenen şey demektir. Her şeyin iyisine de خيرة denir. Cem'i خيرات gelir. hâ-i mühmele ile de okunabilir.

İ'râb: و محكم حب'den buraya gelinceye kadar olan dokuz beyit kasemdir; kasemin cevâbı işte bu beyittir, لانت'deki lâm ona delâlet eder. لانت İ'râbdan mahallen merfû mübtedâ, منى takdiren merfu haberidir ve قلبى'ye muzafdır. Sonrası ise üzerine mâtuftur.

Mânâ: Bu mezkûr mânâlar hakkı için gönlümün arzûsu, maksûdumun en sonu, arzû ve ihtiyârımın en nihâyeti benim dilediğim varlık sensin.

77- و خَلَعْتُ عذارِى واعْتِذَارِى لاَبِس　　الخَلاَعَة مَسْرورًا بِخَلْعِى و خلْعَتِى[13]

78- و خَلْعُ عذارِى فِيک فَرْضِى و انْ اَبَى　　اقْتِرَابِى قَوْمِى و الخَلاَعَةُ سُنَّتِى

Lügatler: العنار: Devenin başına taktıkları yular ki عذار الدابة derler, cem'i, ayın ve zâlin zammesiyle عذر gelir. خلع عذار: Onu kaldırıp çıkarmaktır. Bu beyitte kasdedilen maklûkâtın âdetlerinden çıkarak, melâmet derecesine yükselerek, ar ve nâmusu berbat kılıp akıl ve his endîşesinden âzâd kılmaktır. فرض: Aslında sağlam bir şeyi kesmeye derler. Meselâ demiri kesmek gibi. Amma şerîatte hükümleri kestiği için vâcib olan şeylere denir. الاباء: Şiddetle sakınma. القرب و الاقتراب: Uzaklığın zıddıdır. اقتراب: Yakınlık istemek. سنة: Yol ve sîret.

İ'râb: خلع Mübtedâ, فرضى haberidir. و قومى, ابا'nın fâili, اقترابى mef'ûlüdür. Yâni و ان ابى قومى عن اقترابى demektir. الخلاعة Mübtedâ, سنتى haberidir.

Mânâ: Ey hakîkî sevgili! Senin muhabbetinde ilgi ve engellerin bağlarından soyulup temizlenmem, mahlûkātın merâsimleri, âdetleri, hürmetlerinden boşalmış ve soyulmuş olmam bana farzdır. Ar ve nâmusla şekillenmiş olan zâhidlerin ve âbidlerin alışılmış şekillerinden fâriğ olup ve uzaklaşıp kânunları yıkmam, ilmî ıstılahları çözmeye çalışan âlimlerin ve fakihlerin /35-b/ riyâ ve gösterişle olan sahte amelleri ve hayâlî hallerinden uzak olmam benim için lâzım ve vâcibdir. Eğer kavmim benim kendilerine yaklaşmamdan yüz çevirip sakınırlarsa da bunun önemi yoktur. Oysa "halâ'ât" benim yolum ve huyumdur. Halâ'ât, fetha ile, müfsidliğinden ve yaramazlığından dolayı âilesi ve kavmi kendisinden uzaklaşıp terk edilen kimse demektir. "Kavmi" ile kasdedilen, tarîkatte olan resmî sûfîler ve şerîat ehli âbidler ve şekil zâhidleridir ki, onlar eşyânın hakîkatlerine ve ilâhî sırların inceliklerine ulaşmadıklarından, yüksek makam ve derecelere sâhip olan âşıkların sarhoşluk ve hallerini inkâr edip onlardan sakınırlar. Zîrâ:

Beytin anlamı şöyledir: "Çoğunluğun iyilik olarak gördüğü elbiseden soyundum, melâmet libâsını giymemden dolayı özür beyan ediyorum; ben çıkarıp giydiklerimden dolayı da mesrûrum." Matbû nüshada 77 numara ile verilen bu beyit hakkında Şihâbüddîn eş-Şiblî'nin rüyâsı aynı kelimelerle verilir; Fergânî şerhinde bu beytin yer almadığı, onun için orada, Tâiyye metninin 761 değil 760 beyit olarak görüldüğü belirtilir. Bk. Abdülhâlık Mahmud, *Dîvânu İbni'l-Fârız*, s. 230-31, Ein, Kâhire, tsz.

بر سماع راست هر کسی چیز نیست لقمهٔ هر مرغکی انجیر نیست

[Herkesin doğru işitmeye kudreti yoktur. Her kuşçağız, bir inciri bütün olarak yutamaz. M, I, 2763]

این که می گویم بقدر فهم تست مردم اندر حسرت فهم درست

[Bu söylediğin şey senin idrâkin kadardır. Doğru anlayışın hasreti içinde öldüm (veya: İnsanlar, doğru anlayış hasretindedir.]

Bu fakîrin katında olan Divan'da Şeyh Şihâbüddin Sünbülî'den mervîdir, buyururlar ki: "Bir gece Tâiyye'yi evvelinden لانت منی قلبی 'ye gelince okuyup yattım. Vâkıada İbn Fâriz hazretlerini görüp bana dedi ki: Ya Şihâbeddin, bu beyti dahî bu kâsîdeye ilhak eyle. Ol beyit budur.[14]

79- و لَيْسُوا بِقَوْمِي مَاسْتَعابوا تَهَتُّكِي فَأَبْدَوا قلى واستَحْسَنُوا فيك جَفْوَتِي

Lügatler: جماعة من الرجال دون النساء:القوم (Kadınların olmadığı bir erkek topluluğu). استعابوا: istif'al bâbından, sin "vicdan" içindir. استحسنوا'da da aynı şekildedir. هتك Perdeyi yırtmak. ابدوا: İf'al bâbındandır اظهروا mânâsınadır. قلا Bu'z ve düşmanlıktır. جفوة Cefâ ve sitem demektir.

İ'râb: ما devam için, ف fa-i sebebiyyedir.

Mânâ: Zâhir erbâbından olan bir takım şekil düşkünleri benim kavmim değildir. Çünkü onlar benim perdeyi yırtıp şekil ve âdetlerin hükümlerini kaldırıp; kuralları, ayıp ve utanma endîşesini kırmamı ayıp sayarlar. Perdeleri yırtmam sebebiyle düşmanlık göstererek senin sevgin uğrunda bana ezâ ve cefâ göstermeyi iyi bir şey sayarlar. Her ne kadar onlar sûreta bana benzer iseler de arada büyük farklılık vardır.

گر بصورة آدمی انسان بدی احمد و بو جهل خود یکسان بدی

[Eğer insan, sûretle insan olsaydı Ahmed'le Ebû Cehil müsâvi olurdu. M, I, 1019]

80- و اَهْلِيَ فِي دِيْنِ الهَوَى اَهْلُهُ وَ قَدْ رَضُوا لِي عارِي واستَطابُوا فَضيحَتِي

Lügatler: عار: Yerilecek işlerin ortaya çıkması durumunda bir kimseye lâhık olan şeye derler. استطابوا: استطبت الشی bir şeyi iyi buldum demektir. فضيحة Rüsvaylık.

İ'râb: اهلی Mübtedâ, اهله haberidir. قد رضوا 'da vav hâliyye. رضوا ile استطابوا fâilleri zamirleridir ki اهلی'ye râcîdirler.

---

[14] Burada yukarıda metnini verdiğimiz 77. beyit yer almaktadır.

Mânâ: Benim âilem ve kavmim hevâ ve muhabbetin ehlidir. /36-a/ Ve onlar benim ârıma, ayıp endîşesini ve kuralları kırmama râzı oldular, benim rüsvaylığımı iyi ve makbul saydılar.

این طائفه است اهل توحید   باقی همه خویشتن پرستند
فانی زخود و بدوست باقی   وین طرفه که نیستند و هستند

[Ehl-i tevhîd bu tâifedir, diğerleri tümüyle kendine tapanlardır. Kendinden fânî ve O'nunla bâkîdirler, ilginç olan şu ki, yokturlar ve vardırlar.]

Bu beyitte İbn Fârız hazretleri "melâmet" mertebesine işâret buyururlar. "Melâmetiyye" o yüce tâifedir ki ağyârın (yabancıların) nazarından halleri ve sırları gizlemek için selâmet üzere melâmeti seçip, zâhire önem vermeyi terk eylemişlerdir. Hz. Şeyh Sühreverdi *Avârifü'l-Maârif* de şöyle buyururlar: الملامتی هو الذی لا یظهر خیرا و لا یضمر شرا (Melâmetî, iyiliği açıklamayan, kötülüğü gizlemeyendir). O bakımdan bunlar ihlâs sâhasını seçip ar ve nâmûsu, akıl ve duyu mertebesini unutmuşlardır.

خراباتی شدن از خود رهاییست   خودی کفرست اگر خود پارساییست
نشانی داده اندت از خرابات   که التوحید اسقاط الاضافات
خرابات از جهان بی مثالیست   مقام عاشقان لا ابالیست

[Harâbâtî (kalender-meşreb) olmak benlikten kurtulmaktır, Kişi zâhid olsa bile benlik küfürdür. Seni harâbâttan göstermişlerdir, çünkü tevhid, izâfetleri düşürmektir (Kulun fiil ve sıfatları kendine değil Allah'a izâfe etmesidir). Dünyâdaki harâbât (vîrâne yerler, meyhâneler) benzersizdir, aldırış etmeyen âşıkların makāmıdır.]

Hz. Şeyh *Fütühât*'ta buyurlar ki: "Hak Taâlâ melâmetiyyeye bin iki yüz kuvvet vermiştir; eğer bir kuvvetini bu âleme musallat eylese bütün âlem müzmahil ve yok olurdu. Allah'ın, halktan kendisini gizlemeye kâdir olması da o kuvvetlerdendir. Müheymin melekleri ve O'na yakın olan rûhânî varlıklar, onların makāmından bir makam bulmayı arzû ederler."

مبین حقیر گدایان عشق را کین قوم   شهان بی کمر خسروان بی گلهند

[Aşk dilencilerini hakir görme, çünkü bu insanlar kemeri olmayan şahlar ve sürüsü olmayan Hüsrevlerdir.]

81- فَمَنْ شَاءَ فَلْيَغْضَبْ سِوَاكَ فَلاَ اَذَى   اِذَا رَضِيَتْ عَنِّى كِرَامُ عَشِيرَتِى

Lügatler: عشيرة: Bir kimsenin kavim ve kabîlesidir, onunla çoğalır. Burada kasdedilen Hak âşıkları ve Hüdâ'nın sırrını bilenlerdir.

İ'râb: فمن شاء'de ف: Ya mahzûf şartın cevâbıdır veya sebebiyyedir. من Şart kelimesidir. شاء Şart fiili. فليغضب Şartın cevâbıdır. فلا'de اذا ف ya ta'lil için ya mahzûf şarta cevap olabilir. Veyahut da فمن شاء فليغضب سواك şart cümlesi, فلا اذا ise cevab olabilir. اذا'nın cevâbı mahzûfdur, karîne-i hazf فلا اذا'dur. Şarttan önce cezâyı söylemeyi câiz görenler katında فلا اذا , اذا'nın cevâbıdır. رضيت'in fâili كرام عشيرتي'dir.

Mânâ: Eğer ف mahzûf şartın cevâbı olursa takdîr-i kelâm şöyledir: Şekil düşkünleri benim kavmim olmayıp, bana düşmanlık göstererek senin sevgin uğrunda bana cefâ etmeyi iyi ve makbul bir iş saydıklarına göre, artık ey hakîkî mahbûb senden başka kim isterse gazab eylesin; yeter ki şekillerin ve âdetlerin dışına çıkıp melâmet ve harâbat rütbesine yükseldiğimden dolayı, aşîretimin tevhid ve irfan ehli olan ileri gelenleri /36-b/ benden râzı olsunlar فليكن هؤلاء القوم من اهل اللوم غضبان علىّ (Kınayıcı olan o topluluk bana kızsın) mazmûnu, şartın cevâbı olur.

Eğer فمن شاء'de ف sebebiyye olursa mânâ şöyle olur: Muhabbet yolunda devamlılığım ve sebîl-i meveddetteki kararlılığım sebebiyle, senden başka kim isterse gazab eylesin, asla sıkıntı ve kırılma söz konusu değildir.

82- و انْ فَتَنَ النُّسَّاكَ بَعْضُ مَحَاسِنٍ لَدَيْكِ فَكُلٌّ منكِ موضعُ فتنتي

Lügatler: فتن fi'l-i mâzî, bir kimseyi fitneye bırakmak, فتنة belâ ve imtihan. نساك: ناسك'in cem'i. Nâsik âbide derler, masdarı نسك'tür, ibâdet mânâsınadır. محاسن Mekârim-i ahlâk.

İ'râb: ان şart harfi. فتن Şart fiili. نساك: فتن'nin mef'ûlüdür, بعض Lafzan merfû fâilidir. فكل منك Yâni ابتدائه و انتهائه منك (başlangıcı ve sonu sendendir). كل Mübtedâ, موضع haberidir ve bu cümle şartın cevâbıdır.

Mânâ: Eğer senin katında olan güzel huylar ve yüce sıfatlardan bâzısı âbidleri ve zâhidleri fitne ve belâya bıraktıysa, o halde senden olan sıfatlar, isimler ve bütün eşyâ hepsi benim fitne ve belâmın mevziidir. Sözün özü şudur: وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ (Hacc, 22/11). "İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden kulluk eder. Şöyle ki: Kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de musîbete uğrarsa çehresi değişir, dinden yüz çevirir" âyeti gereğince herkes Cenâb-ı Hakk'a, zâtında mütecellî olan isim ve sıfatlar muktezâsına göre ibâdet eder. Kemâl sâhipleri ise bunun dışındadır. Onlar تخلقوا باخلاق الله (Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanınız) fehvâsınca Allah'ın bütün ahlâkıyla vasıflanmış ve ahlâklan-

mışlardır. Başka kimselerin her biri ise bâzı sıfatların ve ahlâkın mahkûmu ve meftûnu olmuşlardır. O bakımdan kendilerinde etkili ve zâhir olan isimlerin hükümleri ve eserleri üzerlerinde görülüp, başka isimlerin mazharlarını ise inkâr edip bâtıl sayarlar. Amma kemal sâhibi ârif bütün isim ve sıfatların sırlarını; kahır olsun lütuf olsun, cemâl olsun celâl olsun, selbî olsun îcâbî olsun her neyse hepsini câmi' ve şâmil olduğu için, hiçbir şeyi inkâr etmeyip كل من عند الله (Hepsi Allah katındandır) mısdâkınca كل ما يفعل المحبوب محبوب (Sevgilinin yaptığı her şey sevimlidir) deyip, her şeyi mevkıinde ve yerinde iyi ve güzel olarak görürler. Onun için Hak'tan sâdır olan her şey tevhid ehline mevzi-i fitne (imtihan yeri, sebebi) olur.

83– و ماختَرْتُ حَتّى اختَرْتُ حُبِّكِ مَذْهَبًا   فَوَا حَيْرَتِى لَوْ لَمْ تَكُنْ فيكِ حَيْرَتِى

Lügatler: احترت: ترددت و تحيرت فى الامر بحيث لم اهتد الى حقيقته و صوابه (hakîkatine ve doğrusuna erişemediğim için bir konuda tereddüt ve şaşkınlığa düştüm).

İ'râb: ما: Nâfiye, حتى intihâ-yı ğâyet için; Mütefecci' olan kimse, mütefecciun aleyhe öyle nidâ eder. /37-a/

Mânâ: Senin muhabbe:ini seçinceye kadar ben mütehayyir ve mütereddit olmadım. Senin muhabbetini ihtiyar ettiğim andan beri mütehayyirim. فوا حيرتى اى احضرى فهذا وقتک Ey hayret! Eğer senin aşkında benim hayretim olmazsa hazır ol ki vaktindir.

Bil ki "hayret" iki kısımdır: Biri makbul ve övülmüş, biri mezmumdur. Makbul olan, Mevlâ'nın nîmetlerini ve eserlerini müşâhededen ve O'nun isim ve sıfatlarını görmekten hâsıl olandır. Kötü olan hayret ise, dünyâ ve içindekilerden, gayrın muhabbetinden, nefs ve hevânın gereklerinden doğandır. Rabbânî inâyet ve saâdetin kendisine delil ve yol gösterici olduğu kimse, makbul olan hayretle mütehayyir olup devamlı olarak اللهم زدنى فيک تحيرا "Allahım senin hakkındaki hayretimi arttır!" hadîsini tekrarlar. Şeytanın saptırması ve nefsin iğvâsı kendisini cismânî arzûlarla meşgul eden kimse ise mezmum olan hayretle mütehayyir olur ve وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا (Kehf, 18/17). "Allah kimi dalâlete düşürürse onu doğruya ulaştıracak bir dost bulamazsın" âyeti onun hâlini ifâde eder duruma gelir. O kimseye كالنادب المتفجع يتحسر و يتفجع على المتفجع (Sızlanan yanıp yakılan ah-vah eden yaşlı kimse gibi) telehhüf ve tehassür edip "Vâ hayretâ!" demelidir. Nitekim İbn Fârız bu

beyitte فلوا حَيْرتا لو لم تكن فيك حيرتى demekle, mezmum ve makbul hayrete işâret buyurur.

84– فقالت هَوَى غَيْرِى قَصَدْتَ و دُونَهُ   اقْتَصَدْتَ عَمِيّاً عَن سواء مَحَجَّتِى

Lügatler: الاقتصاد: İfrat ve tefrît arasında vasat olanı almaktır. العمى Faîl veznindedir, fâil mânâsınadır. المحجة: Câddetü't-tarik.

İ'râb: قالت'in fâili Hz. Mahbûb'dur. دونه: عنده mânâsınadır, zamir هوى'ya veya قصدت'ye râcîdir. عميا: اقتصدت'den haldir.

Mânâ: Biraz önce İbn Fârız büyük yeminlerle muhabbetini te'kid edip iştiyak ve sevgisinin şiddetini ortaya koyarak, benim senden başka mahbûb ve matlûbum yoktur demişti. Burada ise Hz. Mahbûbun kendisine olan hitâbını dile getirip, şu ifâdelerle ona işâret eder ve şöyle der: Ben o hazrete, aşkımın kemâlini sağlam yeminle isbat edince o hazret bana dedi ki: Benden başkasının istek ve muhabbetine yöneldin ve bu istek ve yönelişin sırasında, benim muhabbet yolumun hakîkatini görmeyerek oraya girdin ve durakladın, tavassut ve tevakkuf eyledin. Oysa beni sevmenin kemal noktası, nefsânî arzûlardan tamâmen soyunma ve cismânî isteklerden kurtulmaktır. O halde bana olan sevgin nefsânî hazlarla karışık olunca, henüz /37-b/ muhabbet yolunun başındasın, ilerlemiş değilsin demektir.

85– وَ غَرَّكَ حَتَّى قُلْتَ ما قُلْتَ لاَبِسًا   به شَيْنَ مَيْنِ لِبْسُ نَفْسٍ تَمَنَّتِ

Lügatler: غرّ: غرور'dandır, غفلک demektir. شين Ayıp مين yalan لَبس hîle.

İ'râb: غرّ'nın fâili لبس'dir ve نفس'e muzafdır. تمنت: نفس'in sıfatıdır. لابسا Lafzan mansub, قلت'nün tesinden haldir. شين Lafzan mansub, لابسا'nin mef'ûlüdür ve مين'e muzafdır. به'deki zamir ما قلت'deki ما'ya râcîdir. ما قلت: قلت'nün mef'ûlüdür.

Mânâ: Kendi istek ve arzûlarının peşinde olan nefsin hîlesi seni gaflete düşürdü de yalanın hîlesine bürünmüş olduğun halde diyeceğini dedin.

زین سانکه بقای خویشتن خواهی   از حرمن هستیت جوی کي کاهی
تا یک سرمو ز خویشتن آگاهی   کروم زنی از راه فنا گمراهی

[Bu kuraldan (huydan) dolayı kendi bekânı istersin, varlık harmanında bir arpa sapını ararsın. Bir kıl kadar bile kendinden heberdâr olduğun sürece, fenâ yolundan kaybolmuşsun.]

86- و فى انفس الاوطار امسيت طامعا لنفس تعدّت طورها فتعدّت

Lügatler: انفس ef'al-i tafdildir, نفيس'ten gelir. اوطار: وطر'in cem'idir, وطر mühim olan hâcete derler. Evvelki تعدّت: تجاوزت mânâsına, ikincisi ise ظلمت mânâsınadır. طور Burada حد mânâsınadır. عد طوره deyince جاوز حده demektir.

İ'râb: فى'de انفس: فى طامعا'a müteallıktır. بنفس'de ب, مع mânâsınadır. فتعدت'te fe sebebiyyedir. تعدت طورها فتعدت cümlesi i'râbdan mahallen mecrur نفس'in sıfatıdır.

Mânâ: İsteklerin ve aşkların en nefisi, en hoşu ve en değerlisi bana kavuşmaktır; oysa sen haddini aşan ve bu sebeple sana zulmetmiş olan nefisle (başka şeylere) tama' eyledin. Bu durumda ما للتراب و رب الارباب "Rablerin rabbi varken toprağın ne hükmü olur!" ان تشتهى ان تبلغ وصل المحبوب ضع نفسك تقدم و تعال (Sevgiliye kavuşmayı arzû ediyorsan nefsini geçitte bırak, o zaman öne geçer ve yükselirsin).

87- و كيف بحبّى و هو احسن خلّة تفوز بدعوى و هى اقبح خلّة

Lügatler: كيف: İstifham kelimesidir, onunla bir şeyin ahval ve keyfiyetinden sual olunur. Tevbih ve tenbih yoluyla nefs-i istihbarda dahî müstakil olur (Doğrudan haber sormak için de kullanılır). الخلة Zammeyle olursa "muhabbet" mânâsınadır. الخلة Fethayla "haslet" demektir. الفوز Selâmetle hayra zafer bulmak. الدعوى Mecâzen "iddia" mânâsınadır.

İ'râb: بحبى'de bâ, ilsak mânâsına, بدعوى'da bâ مع mânâsınadır, ikisi de تفوز'ye müteallıktır. و هو Ve و هى vavlar hâliyyedir. Amili تفوز'dür.

Mânâ: Gerçekten "da'vâ", doğru /38-a/ olduğu takdirde bile kötü bir sıfattır, zîrâ ucb (kendini beğenmişlik) ve enâniyetten hâsıl olur. Fakat yalancı olacak olursa çirkinin çirkini ve kötünün de kötüsü bir sıfattır. O halde da'vâ (iddia) ile en iyi haslet olan benim muhabbetime nasıl sâhip olabilirsin? Da'vâ (iddia) sâhibi olmak en çirkin haslettir. Zîrâ ucb ve gurûru müstelzimdir. En kötü hasletle güzel bir muhabbete ulaşmak nasıl mümkün olur? Beyt:

مدعى خواست كه آيد بتماشاكه راز دست غيب آمد و بر سينه نا محرم زد

[İddiacı sırrı temâşâ etmek istedi, gayb eli geldi ve nâmahremin göğsüne vurdu.]

88– و اَيْنَ السُّها من أكْمَه عَنْ مُرَاده سَهَا عَمَهًا لَكِنْ امانيك غَرَّت

Lügatler: اين ile mekândan sorulur. سها Bir küçük yıldızdır, Büyük Ayı yıldızının yanında çok gizli kaldığından gözün keskinliği onunla imtihan olunur. اكمه Anadan doğma köre denir. سها Fi'l-i mâzîdir. سهو gelir. عمه Harekeli olarak, bir işte hayretten dolayı mütereddid ve şaşkın olmağa denir. امانی Arzûlar. غرت Fiil-i mâzîdir, غرور'dan gelir.

İ'râb: Birinci عن uzaklık mânâsını mutazammın olduğu için اين'ye müteallıktır, yâni بعد مكان السها عن الاكمه demektir. İkinci عن, سها'ya müteallıktır غفل Mânâsını mutazammındır. سها'nın fâili altında olan zamirdir ve اكمه'e râcîdir. عمها Ya temyizdir veya maf'ulü lehdir, سها'ya illettir.لكن Hurûf-ı müşebbehe bi'l-fiilden bir harfdir, ismi امانيك, haberi ise fiil cümlesi, yâni غرت. غرت'in fâili altında olan zamirdir ki امانی'ye râcîdir, mef'ûlü ise mahzûftur, yâni غرتک demektir.

Mânâ: Uzak ihtimal görerek sorar ve şöyle buyururlar: Şaşkınlık, hayret ve tereddütten dolayı, maksadını unutmuş olan anadan doğma körün bakışıyla Sühâ yıldızının nerede olduğu bilinir mi? پس ببین تفاوت راه از کجا تا بکجا [Sonra yolun farkını gör, nereden tâ nereye!] Lâkin, nefsânî arzûn seni mağrur kıldı da kemâl-i muhabbet iddiasıyla ermen gerektiğini düşünüp gurur kapısını çaldın. Amma اين الثريا عن يد المتناول (Süreyya yıldızı nerede, tenâvül edenin eli nerede). Öyleyse, demek ki kendi varlığını benim varlığımda tamâmen mahvetmezsen bu maksad gerçekleşmez.

89– فَقُمْتَ مَقَامًا حُطَّ قَدْرُكَ دونَهُ عَلَى قَدَمٍ عَنْ حَظِّهَا ما تَخُطَّتِ

Lügatler: حط: Mâzî meçhuldür حط'tan. Bir şeyi yüksek yerden indirmek demektir. قدر Mal, can, şeref ve azametten bir şeyin meblâğına derler. فلان دون فلان deyince, filân kimse filân kimsenin mertebesinden mal, mevki, şeref bakımından aşağıdır demektir. الحظ Takdir edilmiş nâsîb. تخطت Tefa'ul bâbından, sülâsisi خطا, يخطو, خطوة: Adım atmak. تخطيت عن كذا derler ki تجاوزت بخطوتی demektir.

İ'râb: ف harf-i atf ve ma'tûfu aleyhi mahzûfdur. /38-b/ takdîri غرتک امانيک حتی طلبت الوصل فقمت demektir. مقاما Zarfiyet üzre mansubdur. حط قدرک Cümlesi mahallen mansub, مقاما'nin sıfatıdır. دونه'de zamir مقام'a râcîdir. على: قمت'ye müteallıktır. عن حظها'da عن, تخطت'a müteallıktır. Ve bu cümle mahallen mecrur, mahzûf mevsûfun sıfatıdır. Nitekim sözün gelişi (siyak) ona delâlet eder ve o nefsdir. Yâni muzaf hazfedilerek ما تخطت عن حظ نفس صاحبها demek olur.

Mânâ: Nefsânî arzûların seni mağrur eyledi de vuslat talebinde bulundun. Böylece nefsinin hazzından uzaklaşmış olan ayağın üzerinde kadriyin düştüğü bir makamda vuslat talebin için azimli ve kararlı oldun. Doğrusu

rûhânî, cismânî, maddî ve mânevî her türlü nefis hazzından geçememiş olan sâlik cânâna vuslat isteğinde bulunursa, elbette bu şekilde hitaplara lâyık olur. Zîrâ الدنيا حرام على اهل الاخرة و الاخرة حرام على اهل الدنيا و هما حرام على اهل الله "Âhiret ehline dünyâ haramdır, dünyâ ehline âhiret haramdır, ehlullaha her ikisi de haramdır"[15] hadîsi bu mânâya kuvvetli şahittir.

90– و رُمْتَ مَرَامًا دونَهُ كم تَطَاوَلَتْ — بِأَعْنَاقِهَا قَوْمٌ اِلَيهِ فَجُذَّتْ

Lügatler: رمت: رام , يروم , روما'den müştaktır. روم Talep demektir. مرام Masdar-ı mîmidir. تطاول فلان بعنقه الى فلان "Filân kimse filân kimseye talebinde boyun uzattı" demektir. اعناق: عنق'un cem'idir. جذت Fiil-i mâzî meçhuldür, masdarı جذا gelir, kesmek mânâsınadır. Nitekim لجعلهم جذاذا yâni مقطوعا demektir.

İ'râb: تطاولت'in fâili قوم'dir. باعناقها'da bâ تطاولت'i ta'diye içindir. اليه'de zamir مرام'a râcîdir. جذت'in fâili tahtında gizli olup اعناق'a âittir.

Mânâ: Hakîkî sevgili şöyle dedi: Sen öyle bir istekte bulundun ki, nice insan o istek ve maksada boyunlarını uzattılar ve o maksad uğrunda boyunları kesildi. Beyt:

درين ورطه كشتى فروشد هزار كه پيدا نشد تخته' بر كنار
كسى ره سوى گنج قارون نبرد وگر برد ره باز بيرون نبرد

[Bu tehlikeli yerde gemi battı, (geminin binlerce tahtasından) sâhilde bir tahta bile görünmedi. Hiç kimse Kārûn'nun hazînesine yol bulamadı, yol bulsaydı bile, o hazîneyi çıkaramazdı.]

āNice Mansûr'u bu yolda darağacına gönderip külünü göğe savurdular, bu arzûda nice âşıkların başları kopup derileri yüzüldü. Bu yola bütün varlığından geçen sâlik niyetlenebilir. Bu şâha, ölüm sâkîsinden yokluk şarâbını içen âşık vâsıl olabilir.

91– اَتَيْتَ بُيُوتًا لم تُنَلْ مِنْ ظُهُورِها — و اَبْوابُها عن قَرْعِ مثْلك سُدَّت

Lügatler: بيوت: بيت'in cem'i. /39-a/ Burada maksad zâtın ve sıfatların tecellîlerinden hâsıl olan yüce makamlar ve yüksek derecelerdir. لم تنل: نال ينيل 'den meçhul sîgası üzeredir. نيل Vüsul, yâni yetişmektir. ظهور البيوت Kapılarının arkasıdır. القرع Bir şeyi bir şeye vurmak. سدت Mâzî meçhuldür, سد'den gelir, burada kapıyı örtmek ve girişi engellemekten kinâyedir.

---

el-Câmiu's-Sağîr, II, 17.

İ'râb: ظهورها ve ابوابها'da zamirler بيوت'a râcîdir. قرع عن'da عن, سدت'e müteallıktır. ابوابها Mübtedâ, سدت haberdir.

Mânâ: O hazret şöyle dedi: Ey vuslata tâlib olan; sen, arkalarına geçilmeyen (içlerine girilmeyen) evlere geldin, yâni ey tecellîleri isteyen kimse, sen öyle isim ve sıfat evleri ve yüce makam kapılarına gelmeye niyet ettin ki, o isim ve sıfatların arkasından o makamlara kimse nâil olmadı. İsim ve sıfatların arkasından (verâ) murad, Cenâb-ı Hak tarafıdır. Zîrâ bu varlığa gelmezden evvel bu tecellîlere kimse bilfiil nâil olmamıştır. Ve bu tecellî evlerinin kapıları senin benzerin olan tâliblere kapanmıştır. "Tecellî evlerinin kapıları"ndan murad; kâmil ihlâs, tam fenâ ve teslîmiyet, ihtimamlı azîmet, ibâdet, tâat, riyâzet ve mücâhedeler ve bunların benzeri olan şeylerdir. Bunlar, tecellî evlerine girebilmek için kapılar ve sebepler gibidirler. Bu kapıların çalınması hevâ eliyle, nefsin hazları, kuruntuları ve hevesleriyle mümkün olmaz. Bulanık sîne ma'rifet nûruyla aydınlanıp ferahlamayınca bu kapılardan bir kapı, hiç kimseye açılmaz. Hattâ nefsin sitek ve arzûsuyla daha fazla kapalı ve örtülü olur.

دوش از سر مشتاقى رفتم بدر ساقى گفتم　　　که درم بگشا او سخت درم بر بست

[Dün gece aşk sebebiyle sâkînin (meyhânenin) kapısına gittim; bana kapıyı aç, dedim, o ise bana kapıyı sıkıca kapattı.]

92- و بينَ يَدَى نَجْواكَ قَدَّمْتَ زُخْرُفًا　　　تَرومُ بِهِ عِزّاً مَرَامِيهِ عَزَّتِ

Lügatler: بين يدى zaman ve mekân için kullanılır. Zamanda mânâsı مقدما لک demektir. Mekânda mânâsı قدامک و قريبا منک demektir. Mekân maddî ve mânevî olsun fark etmez. Burada murad mânevîdir. نجوى Masdardır ناجيته : ساررته yâni "ben sözü gizledim" demektir. زخرف Ziynet-i mümevvehe, yâni dışı yaldızlı ve zînetli, içerisi kalp olan sahte şeye derler. تروم: روم'de müştaktır, تطلب mânâsınadır. مرامى: مرما'nın cem'idir ki maksad ve matlab mânâsınadır. عزت Fi'l-i mâzî امتنعت mânâsınadır.

İ'râb: بين يدى نجواك: زخرف'e zarfdır. به'de bâ istiâne içindir, zamir زخرف'e râcîdir. مراميه'de zamir عزا'e râcîdir.

Mânâ: Hz. Mahbûb dedi ki: Ey /39-b/ iddiacı kişi, arzû ettiğin sırrın önünde sahte bir söz ve düzme bir dâvâ ileri sürdün. Bununla benim yakınlığım ve vuslatım olan izzet ve mertebeyi istersin. Oysa o izzet ve mertebenin maksadları, سبحان من لا يوصَل اليه الابه "kendisine ancak kendisiyle ulaşılacak olanı tesbih ederim" ifâdesi hükmünce idrak ve vüsûlün ötesinde ve üstündedir.

Onun havâlîsi وَمَا قَدَرُوا اللّهَ حَقَّ قَدْرِهِ (Enam, 6/91). "Allah'ı gereği gibi tanımadılar" nassı ile korunmuş ve yüce haldedir. O bakımdan âşık-ı sâdıka lâyık olan şu idi: Verme ve cömertlikte herkesten önde olup, sonra hâtırının sırlarını, bâtın ve zâhirinin gizliliklerini mâşûkuna ızhar eylemeliydi. Nitekim Kur'an-ı Azim de bu mânâya işâret eder: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةً (Mücadele, 58/12). "Ey iman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz"

"Sadaka"nın mânâsı "terk" ve "îsâr"dır. Terk ve îsar avam için mal ve ekmek vermek, havass için ise ten ve canı terk etmek demektir.

نان دهى كز بهر حق نانت دهند　　　جان دهى كز بهر حق جانت دهند

[Hak uğruna ekmek verirsen sana ekmek verirler; Hak uğruna can verirsen sana da can bahşederler, M. I, 2236.]

Bu beyitlerden anlaşılan şu ki, fesâhatla ve belâğatla karışık süslü ve haklı gibi görünen sözün, yakınlık ve kavuşmaya faydası yokmuş.

93– و جئتَ بوَجْهٍ اَبْيَضٍ غيرَ مُسْقطٍ　　　لجَاهكَ فى دَارَيْكَ خاطبَ صَفْوَتى

Lügatler: بياض bast edici (yayıcı/ferahlatıcı) renktir. سواد Kabz edici (sıkıcı) renktir. Araplar şöyle derler: البياض افضل اللون و السواد اهولها والحمرة اجلها و الصفرة اشكلها (Beyaz renklerin en faziletlisi, siyah en korkuncu, kırmızı en güzeli, sarı en müşkilidir.) Bunlara göre "beyaz" renklerin en iyisi olduğundan bir kimse ilim ve faziletlerle süslü ve üstün, ayıplar ve kötülüklerden ârî olursa, o kimse için فلان ابيض الوجه بين قومه (Filân kimse kavmi arasında râhattır) derler. Maddî ve mânevî faziletlerden, dünyevî ve uhrevî hasletlerden uzak olana da "sevâdü'l-vech" derler. Onun için الفقر سواد الوجه فى الدارين (Fakîrlik iki cihanda yüz karasıdır) buyrulmuştur.

Hakîkatte "fakîr" zâhirî ve bâtınî fazîletlerden, dinî ve dünyevî vasıflardan bir şeyle muttasıf olmayandır, hattâ varlığını ve bütün mevcûdâın varlığını Mâlikü'l-mülk ve Vâcibü'l-vücûd olan Allah'a âit bilendir. Nitekim bâzı büyükler buyururlar:

فقر بيگانگيست از بد و نيک　　　بر خود ازبى خودى رقم زدنست
باز رستن زتنگناى حدوث　　　خيمه بر باره قدم زدنست
در كشيدن دم از دو عالم و بس　　　بر تر از هر دو كون دم زدنست

[Fakr, kötü ve iyiden habersiz olmaktır; kendinden geçmişliği kendine arzetmektir. Ayrıca yaratılmış olmanın dar sâhasından kurtulmak ve çadırı kıdem (ezelîlik) hisarına kurmaktır. İki cihândan nefesi çekmek, iki cihandan daha üstünde bahsetmektir.]

خطبه , مخاطبة ve تخاطب: Kelâmda mürâcaata derler. Mev'ıza ve nikâhta da çok söz dönmesi olduğu için zamme ve kesre ile "hutbe" ve "hıtbe" dediler. Hânın zammesiyle (hutbe) mev'ızaya, kesre ile (hıtbe) nikâha hasredilmiştir. Hânın zammesiyle olursa sıfatı خاطب ve خطب gelir. Hânın kesresiyle ise ancak خاطب gelir, başka türlü olmaz. صفوة: sadın fethasıyla, kesresi ve zammesiyle, her şeyin hülâsasına /40-a/ derler.

İ'râb: غير مسقط ve خاطب صفوتى her ikisi de hal olmak üzere mansubdur, zü'l-hal ise hitab te'sidir.

Mânâ: Sen ki el'an zâtî fazîletler ve vücud güzelliği ile ünsiyet hâlindesin, maddî ve hissî makam ve mevkiin mübtelâsısın; sâlikte, aklî ve hissî, rûhânî ve cismânî, dünyevî ve uhrevî herhangi bir haz bulunursa, bu, vücud artığıdır ve nefsin gereğidir. Benim velâyet ve yakınlık mertebesi, vuslat ve muhabbet derecesi olan bir ıstıfâ ve ictibâ gelinim vardır ki onun mihr-i müecceli, her iki dünyâ makāmından geçmektir, dünyâ ve âhiret sevgisini izâle etmektir, her iki cihanda yüz karalığıdır. Bu özellikler sende bulunmadığı halde, vücud bakıyyesi ve merdûd olan nefsin hazzıyla maksada erişmek isteği ile; dünyevî ve uhrevî makāmından geçmeksizin, benim safvetimle izdivaç isteyerek, yakınlık ve vuslat gelinime tâlib olarak beyaz bir yüz ile huzûruma geldin. Maahâzâ şöyle denilmiştir: الدنيا حرام على اهل الاخرة و الاخرة حرام على اهل الدنيا و هما حرامان على اهل الله (Âhiret ehline dünyâ haramdır, dünyâ ehline âhiret haramdır, ehlullaha her ikisi de haramdır.)[16]

شنگو لیانکه راه قلندر همی روند	در آتش بلا چو سمندر همی روند
همچون خضر در طلب چشمهٔ حیات	در ظلمت عدم چو سکندر همی روند
غواص وار تا بکف ارند در درد	در بحر بیخودی زره سر همی روند

[Kalender yolundan giden güzeller, belâ ateşine semender gibi giderler. Hızır gibi âb-ı hayâtı ararken, yokluk karanlığına İskender gibi giderler. Dalgıçlar gibi dert incisini ele alırlar, kendinden geçme denizinde sır yolundan giderler.]

94– لَوْ كُنْتَ بِي مِنْ نُقْطَةِ الْبَاءِ خَفَضَةً رُفِعْتَ الى ما لَمْ تَنَلْهُ بِحِيلَةٍ

Lügatler: خفضة "Rahmet vezninde, "alçaklık" demektir" تنله: نال ينيل'den, cezimle ye düşer.

İ'râb: بى'de ب ya مع mânâsınadır veya sebebiyye, vayahut istiâne için olabilir. Muzaf takdir ederek بسبب محبتى veya بواسطة توفيقى و عنايتى demek olabilir. من نقطة الباء'de من , خفضة lafzına müteallıktır, ya كنت'nin haberidir veya كان'nin haberi بى'dir, yâni كنت قائما بى demek olur. خفضة Ya haldir veya temyizdir. لو'in cevâbı رفعت'dir ki

---

[16] el-Câmiu's-Sağîr, II, 17.

كنت قائما بي demek olur. خفضة Ya haldir veya temyizdir. لو'in cevâbı رفعت'dir ki fi'l-i mâzî meçhul, muhatâbtır. ما Mâ-yı mevsuldür, yâni الى المقام الذى لم تنله بحيلة demektir.

Mânâ: Eğer sen ey âşık, بي'de bânın noktasından alçalmış olaydın; veya mânen ikinci vecih üzere: Eğer sen, بي noktasından alçak olduğun halde benimle kāim olaydın; veya: Be'nin noktasından alçak olduğun cihetten..

İkinci mısrâ: Hîleyle ve çalışıp mücadele etmekle nâil olmadığın bir mertebeye yükseltilirdin.

Bu beyitte tevâzu ve meskenete işâret vardır. Nitekim hadiste de vârid olmuştur: /40-b/ من تواضع رفعه الله و من تكبر خفضه الله "Kim tevâzu' gösterirse Allah onu yüceltir, kim kibirlenirse Allah onu alçaltır".[17]

چيست تعظيم خدا افراشتن	خويشتن را خوار و خاكى داشتن
چيست توحيد خدا آموختن	خويشتن را پيش واحد سوختن

[Tanrı'yı ta'zîm, ululamak nasıl olur? Kendini, varlığını horlamak, toprak mesâbesinde tutmakla.

Tanrı'yı tevhîd etmeyi öğrenmek nedir? Kendini tek tanrı önünde yakıp yok etmek, M, I, 3008-3009.]

Alçaklık ve tevâzuu be'nin noktasına nisbet edip "be" harfini söylemesinde hoş bir nükte vardır. Meselâ: Elif vücûd-ı mutlaka benzer, çünkü hiçbir harfe taalluku yoktur, bütün harflerin başlangıcıdır, bütün harflere bitişir, hareke ve sükûn kabul etmez, noktası yoktur, kendisi bizzat kāimdir, öteki harfler ise onunla kāimdir. وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ (Muhammed, 47/38). "Allah ganîdir, siz ise muhtaçsınız."

Elife en yakın olan harf "be"dir ki harflerin ve kelimelerin başlangıcıdır, sayıda ve mertebede ikincidir. Ahadiyyet mertebesinden ve gayb-ı hüviyet âleminden ilk zuhûra gelen ve beliren akl-ı küldür ki Hakîkat-i Muhammediyye'dir, işte onun durumu bu "be" harfine benzer. Şu bakımdan ki, mevcûdâttaki bütün hakîkatlerin harflerinin başlangıcıdır, ikinci mertebeyi işgal etmektedir ve ahadiyyet mertebesine yakındır. Ahadiyyet mertebesinden akl-ı küllün ayrılması (temyîz olunması), taayyünü sebebiyledir. Kezâ her şeyin mutlak vücuddan temyiz olunması taayyünü cihetindendir. İşte be'nin de eliften ayrılması nokta gibidir. Anlaşıldı ki nokta, be'yi eliften tem-

---

Ahmed b. Hanbel, III, 76.

yiz eylediğinden dolayı taayyün ve ubûdiyet sıfatıdır. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber *Fütuhat*'ta bu mânâya işâret buyururlar: بالباء ظهر الوجود و بالنقطة تميز العابد و المعبود "Be ile varlık zuhûra gelir, nokta ile âbid ve mâbud ayrılır". Her ne kadar nokta, be'yi eliften ayırmışsa da, be'nin içinde hiç ondan başka vücûdu yoktur. Kezâ vücud noktası, âbidi mâbuddan ayırır amma, tecellî ve vâcibü'l-vücûdun galebesi sırasında hiç varlığı yoktur. Hz. Şiblî'nin "Ben be'nin altındaki noktayım" buyurması bu mânâya işârettir. O halde be'nin altındaki noktadan murad, be'nin ubûdiyeti ve taayyününün sûreti olunca beytin mânâsı şöyle anlaşılır: Eğer sen benim inâyet ve hidâyetim sebebiyle ve muhabbet ve iştiyâkım vâsıtasıyla, taayyün ve ubûdiyetiyin hakîkatinden alçalmış, mütevâzı, miskin, muhtaç ve alçakgönüllü olsaydın, maksadın olan vuslat makāmı ve kurbiyyet mertebesine nâil olurdun ki ona nefsânî hîle ile vâsıl olamamış idin.

باكه از بسمله است حرف نخست — بر بواقى ازان ترفع چيست
كه ز رفعت گزشت و خفض كزيد — بچنين رفعتى زخفض رسيد
بتواضع چو ساخت خود را پست — حق كرفتش بدان ترفع دست
پست شو بست تا بلند شوى — بهره بفكن كه بهرمند شوى

[Besmelenin ilk harfi "B"dir, diğer harflerde o yükseklik nerede? Yüksekliği terk etti, aşağıyı (tevâzuu) seçti. (B'nin noktası alttadır). Bu yüce mevkie o tevâzudan ulaştı. Tevâzu ile kendisini öyle aşağıda tuttu ki, Hak onun elini tutup bu yüksekliğe çıkardı. Yücelik istiyorsan, aşağıda ol, bu sana yeter; kendi payını kır ki nesibdâr olasın.]

Sultânü'l-ârifin şöyle devam eder: /41-a/

95- بحَيْثُ نَرَى اَنْ لا تَرَى ما عَدَدْتَهُ — و اَنَّ الَّذى اَعْدَدْتَه غَيرُ عُدَّة

Lügatler: Birinci ترى irfan ve yakîn mânâsınadır. İkinci ترى ibsâr (gösterme) mânâsınadır. عددت: احصيت mânâsına, yâni "saydım" اعددت: هيأت mânâsına, yâni hazır ettim. العدة Aynın zammesiyle, silâh ve harb âleti demektir.

İ'râb: بحيث'de ب ya رفعت'ye müteallıktır veya رفعت'ye mâtuf olan mahzûf bir fiile ki takdîri صرت olabilir. Şâyet ترى: تعرف ve تيقن mânâsına olursa iki mef'ûlü ta'diye etmez, sâdece ان لا ترى mef'ûlü olur. ان لا ترى: ان لا تبصر mânâsına olursa ما عددته onun mef'ûlü olur. ترى: تعلم mânâsına olunca mef'ullerden biri ان لا ترى, ikincisi ما عددت olur ve ان لا ترى'nın her iki mef'ûlü mahzûf olur, takdîri şöyle olur: ان لا تراه معتبرا. و'de vav atıf içindir. ان الذى, ترى'ya mâtuftur; mevsul sılasıyla birlikte mahallen mansub ان'in ismidir, غير ise lafzan merfû haberidir.

Mânâ: Yükselesin ve hîle ve çalışmanla elde edemediğin mertebeye ulaşasın, bilmemeyi ve görmemeyi iyice bilecek hale gelesin! Vüsul sebebi saydığın ameli görmemeyi bilesin, bana ulaşmak ve yaklaşmak için hazırladığın âlet ve vâsıtaların âlet olmadığını görebilesin! Sâlih ameller, iyi işler, zühd, ibâdetler, tâatler, cehd, fakr ve riyâzetler olarak yaklaşmak için hazırladığın şeylerin hepsini hebâ olmuş bilesin. Zîrâ كل شئ من الحدوث حدوث "Hâdisten olan her şey hâdistir" Hâdis olan, kadîm olana nasıl vesîle olabilir? Bu hazrete kavuşmaya vesîle olan bütün vâsıtaları, fazîletleri ve hasletleri terk edip sırf fakr ve sırf yokluk gerçekleşince; سبحان من لا يوصل الا به "kendisine kendisinden başka bir şeyle ulaşılamayanı tesbih ederim" sırrı zuhûr eder. Böylece رايت ربى بربى "Rabbimi Rabbimle gördüm" hallerini müşâhede edersin.

96– و نَهْجُ سَبِيلِي واضِحٌ لِمَنِ اهْتَدَى و لَكِنَّها الاَهْوَاءُ عَمَّتْ فأَعْمَتِ

Lügatler: فهج ve منهاج açık ve doğru yola derler. سبيل Mutlak mânâda yola denir. فهج'in سبيل'e izâfeti, hâssın âmma izâfeti kabîlindendir. اهواء: هوا 'nın cem'idir. Burada nefsin şehvete meyletmesi mânâsınadır. عمت: عموم'dandır. عم الشئ عموما Yâni شمل شمولا demektir. اعمت الريح طريقا Yâni سترته حتى اشتبه على سالكيه. اعمت if'al bâbından, اعما kör etmeklik.

İ'râb: فهج mübtedâ واضح haberidir. اهتدى'nın fâili zamîridir ki من'e âittir. لكنها'da ما kâffedir, لكن'yi amelden keser. Bâzı nüshalarda /41-b/ لكنها vaki olmaz. Bu takdirce zamir, zamîr-i kıssa olur. Yâni لكن القصة عمت demek olur. عمت ve اعمت fâilleri altında olan zamirlerdir ki اهوا'ya âittir.

Mânâ: Fıtratının aslı îtibâriyle hidâyeti kabul etmiş olan kimseye benim doğru yolum apaçıktır, fakat nefsin arzû ve istekleri basîret gözünü bürüdü ve onu doğruyu görmekten alıkoydu.

خشم و شهوت مرد را احول كند زاستقامت روح را مبدل كند

[Hiddet ve şehvet insanı şaşı yapar; rûhu, doğruluktan ayırır. M, I, 333]

آفت اين در هوا و شهوتست ورنه اينجا شربت اندر شربت است

[Bu kapının âfeti, hevâ ve şehvettir. Yoksa burada dâimâ şerbetler içilir durur. M, II, 10]

با هوا و ارزو كم باش دوست چون يضلك عن سبيل الله اوست

[Hevâ ve hevesle, nefsin isteğiyle az dost ol. Çünkü seni Tanrı yolundan çıkaran, yolunu şaşırtan hevâ ve hevestir. M,. I, 2957]

"Mühtedî" o kimsedir ki ezel-i âzâlde ona ilâhî nur isâbet etmiş ola. Nitekim Hz. Risâletpenâh buyururlar: ان الله خلق الخلق فى ظلمة ثم رش عليهم من نوره فمن اصابه من

ذالك النور فقد اهتدى فمن لم يصبه فقد ضل عن سواء السبيل "Allah mahlûkātı zulmet içinde yarattı, sonra onların üzerine nûrundan serpti. Kime bu nurdan isâbet ettiyse hidâyet buldu, kime isâbet etmediyse doğru yoldan saptı"[18]

O halde "mühtedî" olanlar nur isâbetiyle müşerref olanlardır. Kendilerine ilâhî nur isâbet etmeyen kimseler bu dünyâda, nefsânî istek ve arzûlara mübtelâ olup kurtuluş yolundan mahrum kalanlardır.

97- و قد آن اَنْ اُبْدى هواكَ ومَنْ به ضَنَاكَ بِمَا يَنْفِى ادِّعاكَ مَحَبَّتِى

Lügatler: آن, يني, ابنا: Vezin ve mânâ bakımından حان, يحين, حينا gibidir. ابدى İf'al bâbından nefs-i mütekellim, fi'l-i muzârîdir, اظهر mânâsınadır. ضنا Nahiflik ve zayıflık. ينفي Fi'l-i muzârîdir انفا, ينفي, انفاء'den gelir, "yok etmek" demektir. ادعا dâvâ etmeklik

İ'râb: آن Fi'l-i mâzî, ان masdariye ابدى هواك tevil-i masdardır, i'rabda mahallen mecrur muzâfun ileyhdir, fâili mahzûf, takdîri و قد آن وقت اظهارى محبتك. و من به'de من mevsul için, ب sebebiyye, zamir من'e râcî. ينفي'nin zamîri altında olan fâilidir, ما'ya râcîdir.

Mânâ: Hz. Mahbûb-i hakîkî dedi ki: Muhakkak ki senin istek ve muhabbetini ızhar etmenin vakti geldi; bana muhabbet iddianı yok etmek sûretiyle senin nehâfet ve za'fına yol açan kimseyi ızhar etmenin vakti yaklaştı. Sözün hulâsası olarak şu denmek isteniyor: Senin bana muhabbetin hâlis değildir, nefsânî maksadla karışıktır da sen hulûs iddia edersin, işte nihâyet vakti geldi, senin arzûnu ortaya koydum, tâ ki iddianı izâle etsin.

98- حَليفُ غَرامٍ اَنْتَ لَكِنْ بِنَفْسِه و ابقاكَ وَصْفًا منْكَ بَعْضُ اَدِلَّتِى

Lügatler: /42-a/ حليف Muâhede ve yemîn ediciye derler, çok yerde mülâzim (sıkıca sarılan) mânâsına kullanılır, burada da öyledir. غرام Aslında insana isâbet eden şiddet ve musîbete derler. Kalb yanığı ve delicesine sevme (لوع و شغف), ayrıca "aşk" mânâsına da kullanılır. Nitekim âşıka "mağrem" ve "zâ-ğarem" derler. وصف Burada "sıfat" mânâsınadır.

İ'râb: بنفسه'de ب ta'diye içindir. Zamir, ğaram sâhibine râcîdir, zîrâ takdîri مغرم انت لكن مغرم بنفسه demektir. ابقاك'de kef hitap için. ابقا: Takdîren merfû mübtedâ, بعض lafzan merfû haberidir.

Bk. Tirmizi, İman, 18; Ahmed b. Hanbel, II, 176,197.

Mânâ: Hz. Mahbûb buyurdular ki: Sen bu dâvâda sâdıksın ve mağrem ve âşıksın, lâkin bana değil nefsine âşıksın. Benim, kendi nefsine âşık ve kendi zâtına mağremsin şeklindeki iddiamın doğruluğuna şâhid ve delillerim çoktur. O delillerden bâzıları, senin kendine âit sıfat ortaya koyman ve vücûdundan bir bakıyye ızhar eylemendir. Nitekim kendi lisânınla îtiraf ve tashih ederek dedin ki: هَبِي قَبْلَ يُفْنِى الحُبُّ مِنِّى بَقِيَّةً اراكِ بها لِى نَظْرَةَ المُتَلَفِّة (Bk. 8. beyit)

Bu söz, senin de kendi nefsine mağrem ve âşık olduğunu gösterir. Zîrâ benim sevgimin eseri şudur: Benimle senin aranda ayrılık ve başkalık kalkarak her hâlükârda senin vücûdun yok olup sen senliğinden külliyen yok olasın, tâ ki benim vücûd-ı vahdetimi benimle müşâhede edesin. Aksi halde ikilik bâki kaldıkça ayrılıktan hâlî olmaz.

عشق آن شعله است کو چون بر فروخت | هر که جز معشوق باقی جمله سوخت
تیغ لا در غیر قتل حق براند | در نگر زان پس غیر حق چه ماند
ماند الا الله باقی جمله رفت | شاد باش ای عشق شرکت سوز زفت

[Aşk o alevdir ki, parladı mı sevgiliden başka ne varsa hepsini yakar.

"Lâ" kılıcı, Tanrı'dan başka ne varsa hepsini keser, silip süpürür. Bir bak hele Lâ'dan sonra ne kalır?

"İllallah kalır, hepsi gider. Neşelen, sevin ey ikiliği yakıp yandıran şiddetli aşk! M. V, 587-589]

99– فلم تَهْوَنِي ما لَمْ تَكُنْ فِيَّ فَانيًا و لَمْ تفْنَ ما لا تُجْتَلَى فيکَ صُورَتِي

Lügatler: تهوني: هوى, يهوى'den: لم تحبنى mânâsınadır. لم تفن: فنا , يفنا yokluğa denir. Burada kasdedilen sâlikin fiillerinin, sıfatlarının, Cenâb-ı Hakk'ın fiilleri, sıfatları ve zâtında yok olmasından ibarettir. تجلّى ve اجتلى aynı mânâyadır ve Cenâb-ı Hakk'ın isimleri ve sıfatlarının galebe ve zuhûrundan ibarettir.

İ'râb: فلم'de ف , mahzûf şartın cevâbıdır. ما لم تكن'de olan ما ve ما تجلى dahî ما , her ikisi de devam mânâsını mutazammındır.

Mânâ: Hal böyle olunca, senin vasfın sende bâki olup nefsânî hazzın muhabbet dâvâna karışınca, sen bana muhabbet iddia edemezsin. /42-b/ Zâtını, sıfatlarını ve irâdeni benim zâtım, sıfatlarım ve irâdemde yok edip fânî olmadıkça ve sende benim sûretim tecellî etmedikçe, beni sevmiş olmazsın. "Sûret"ten murad, isimler ve sıfatlardır. İnsan ancak sûretle belirli hale geldiğinden isim ve sıfatlara "sûret" denmiştir. Kezâ Cenâb-ı Hakk da ancak isimler ve sıfatlarla zâhir oldu. Onun için şöyle buyruldu: ان الله خلق آدم على صورته

"Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı"[19] yâni على اسمائه و صفاته "İsimleri ve sıfatları üzere yarattı"

Hulasa-i kelâm ve netîce-i meram şudur: Aklî, rûhânî ve nefsânî bütün hazlar, meyiller, ümitleri arzûlar, istekler, maksadlar, ilgiler ve heveslerin hepsi bütünüyle senden fâni ve yok olmazsa; damlanın denizlerde yok olması gibi, lâmbanın ışığının güneşin doğuşuyla son bulması gibi yok olmazsa, benim zâtıma ulaşmak ve kavuşmak kābil değildir. Böyle bir "yokluk" bir kimsede ancak ve ancak, benim isim ve sıfatlarımın kendisinde tecellîsinden sonra hâsıl olur.

ز قعر بحر فنا گوهر بقا يابى   وگرنه غوط خورى گوهر از كجا يابى

[Fenâ denizinin bekâ cevherini bulursun, yoksa (fenâ denizine dalmazsan) boğulursun, cevheri nereden bulacaksın.]

100- فَدَعْ عَنْكَ دَعْوَى الْحُبِّ وَادْعُ لِغَيْرِهِ   فُؤادَكَ وادْفَعْ عَنكَ غَيَّكَ بِالَّتِى

Lügatler: دع emirdir. ودع, يدع'dan gelir, اترك mânâsınadır. Lâkin bâzı âlimler mâzîsi ve ism-i fâili yoktur derler. Amma ودعك 'yi tahfif ile de okumuşlardır, bu takdirce mâzî-müsbet olur. ادع Emirdir. دعا , يدعو'dan gelir. ادفع emirdir. دفع, يدفع'dan. التى'de hazif vardır, dinleyicinin anlayışına güvenerek bu yola gidilmiştir. Ayrıca şu âyet göz önünde bulundurulup iktibas ve tazmin sanatı yapılmıştır: وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (Fussilet, 34/41). "İyilikle kötülük bir olmaz; sen kötülüğü en güzel bir şekilde önle". غى Bozuk inançtan doğan cehâlettir.

İ'râb: الحب'de elif-lâm muzâfun ileyhten ıvazdır, دعوى حبى demektir. لغيره'de lâm الى mânâsınadır. فؤادك Lafzan mansub ادع'nun mef'ûlüdür. Aynı şekilde غيك, ادفع'ın mef'ûlüdür.

Mânâ: Sen zâtıyın isteğini sevmekten, sıfatlarıyın gereğine âşık bir kimse olmaktan vaz geçip tam yoklukla muttasıf olmayınca, beni sevdiğine dair iddiayı terk eyle, gönlünü benim sevgimden başka yerlere, kendi nefsânî hazlarına ve rûhânî isteklerine çağır. Vücud hazzıyla birlikte muhabbet iddiasında bulunmak cehâlettir, böyle bir cehâletten doğan bozuk inancı kendinden uzaklaştır. Bunu da sadâkat ve tam yokluk gibi iyi hasletlerle yapabilirsim. Zîrâ muhib ve mürid, murâdın murâdında murâdını terk eden kimsedir. Beyt:

Buhari, isti'zan, 1; Müslim, birr, 115.

ای سالک ره سخن زهر باب مگوی | جز راه وصول ربّ ارباب مپوی
چو علة تفرقه است اسباب جهان | جمعیت دل جمیع اسباب مجوی

[Ey tarîk sâliki, her konuda konuşma; Rabbü'l-erbâb'a ulaşma yolunun gayrısına yürüme. Dünyâ sebepleri tefrika (gönül dağınıklığı, fark) sebebi olduğuna göre, bütün sebeplerle gönül birliği (cem') arama!]

101- و جانبْ جَنابَ الوَصْلِ هَيهات لَمْ يَكُنْ | و ها اَنْتَ حَيٌّ انْ تَكُنْ صادقًا مُت

/43-a/ **Lügatler:** جانب emirdir, المجانبة'den gelir, باعد demektir. الجناب: الفناء yâni evin yanlarından uzanan kısım. هيهات Esmâ-i ef'aldendir بعد mânâsınadır. لم يكن: لم يحصل mânâsınadır, zîrâ كان çok yerde حصل mânâsını taşır.

İ'râb: جناب: جانب 'in mef'ûlüdür. لم يكن Fiilinin fâili altındaki zamirdir ki وصل'a âittir. و ها انت'de vav hâliyye, ها tenbih için, انت mübtedâ, ها haberidir. ان تكن'de ان harf-i şart, تكن fi'l-i şarttır. مت Emirdir مات, يموت'den, şartın cezâsıdır.

Mânâ: Ey iddia sâhibi, bana ulaşmaktan uzak ol, ne yazık ki bu vuslat sana hâsıl olmaz, sen dirisin, eğer bana ulaşma isteğinde samîmî isen موتوا قبل ان تموتوا "Ölmeden önce ölünüz"[20] muktezâsınca öl, yâni tam yoklukta ve her şeyden kesilmede ölüye benze, ta ki ebedî hayat ve saâdetle canlı ve devamlı olasın.

ای حیات عاشقان در مرد گی | دل نیا بی جز که در دل برد گی

[Ey âşık! Âşıkların hayâtı ölümdedir. Gönlü gönül vermeden başka bir sûrette bulamazsın. M, I, 1751]

Âşıklardan birisi hakîkî mahbûba hitaben şu beyiti söylemiştir:

و ان قلتَ مت متُّ سمعا و طاعة | و قلتُ لداعى الموت اهلا و مرحبا

(*Öl dersen, baş üstüne der ölürüm; ölüm meleğine hoş geldin safâlar getirdin, derim*).

102- هو الحُبُّ انْ لَمْ تَقْضِ لَمْ تَقْضِ مأْرَباً | مِنَ الحُبِّ فاخْتَر ذاكَ او خَلِّ خُلَّتِي

Lügatler: الحب zamme ile muhabbet, kesre ile sevgilinin ismi. Birinci لم تقض ölüm mânâsına olan kazâdır, yâni لم تمت demektir. İkinci لم تقض hâceti gidermek ve isteğini yerine getirmektir. مارب Masdar mîmîdir "hâcet" mânâsınadır. خلّ Emirdir اترک mânâsınadır. خلة Hanın zammesiyle dostluk ve muhabbet demektir.

---

[20] Keşfü'l-Hafâ, II, 348.

İ'râb: هو zamîr-i şandır. الحب'de elif-lâm muzafın ileyhten ıvazdır, yâni هو حبى demek olur. ان Şart harfi. لم تقض Şart fiili, ikinci لم تقض şartın cezâsıdır. ذاک'nin müşarün ileyhi birinci لم تقض'dır. خلتى: خلت'in mef'ûlüdür.

Mânâ: Hal ve şart şöyledir: Benim sevgim öyle bir sevgidir ki, mücerred kuruntu ve temennî ile ona ulaşılamaz, sâdece iddia ve hırsla isteyerek ona yaklaşılamaz. Onun özelliği şudur: Eğer şu nefsânî hayâtından ölmezsen sevgiliye kavuşamazsın. Hal böyle olunca sen iki şeyden birini seçmekte serbestsin, ya ölümü seç; yahut da böyle yapmazsan benim dostluğumu terk et. Beyt:

ای فسرده عاشق ننگین نمد   کو ز بیم جان ز جانان می رمد

[Ey ayıp ve ar hırkasını giyen donmuş, üşümüş âşık! Sen can korkusuyla canandan kaçıyorsun. M, III, 3910]

الصلا ای لطف بینان افرحوا   البلا ای قهر بینان اترحوا

[Ey lûtuf görenler, ferahlanın, sevinin. Ey kahır görenler, bu bir belâdır, ganılanın. M, III, 3437]

الصلا ای حشر بینان سارعوا   البلا ای مرگ بینان بارعوا /43-b/

[Ey ölümü görenler, uzaklaşın. Ey haşri, dirilmeyi görenler, çabuk olun! M, III, 3436]

103– فقلتُ لَها رُوحِي لَدَيکِ و قَبْضُها   الَیک ومالِیَ اَنْ تَکُونَ بِقَبْضَتِي

Lügatler: لدن ve لدى yakınlığı ifâde etmede عند gibidir, şu farkla ki عند umûmî yakınlığı (kurb-i amm), لدى ve لدن ise husûsî yakınlığı (kurb-i hâss), ifâde eder. Meselâ: عندى مال deyince, mal senin hükmünde demektir, ister yanında bulunsun ister bulunmasın fark etmez. Fakat لدى مال ifâdesi ancak yanında hazır bulunması durumunda söz konusudur.

İ'râb: ف mahzûf şartın cevâbıdır. مالى'de ما istifamiyedir ve تکون'nün altındaki żamir istifham ما'sına âittir.

Mânâ: Hz. Mahbûbun hitab ve azarlaması sona erince ben de o hazrete şöyle dedim: Ey hakîkat sultanı, benim rûhum senin huzûrundadır ve rûhumun kabzı sana ısmarlanmış ve teslim edilmiştir. Zîrâ لا قابض و لا باسط الا انت (kabz eden ve bast eden ancak sensin) benim kabzımda ve tasarrufumda olan neyim var ki, onu teslim etmekte ihtiyar ve irâdem olsun?

ای بو صفت بیان ما همه هیچ   همه آن تو آن ما همه هیچ
همه عالم پراز نشانهٔ تو   بی نشانا نشان ما همه هیچ

[Ey güzel koku sıfatlı, bizim açıklamamız tünıüyle hiçtir; her şey senindir, bizinıki hiçtir. Bütün âlem senin izlerinle doludur, bizim izsiz olan izimiz ise tümüyle hiçtir.]

Bu beyitte teslim ve rızâ mertebesine işâret vardır.

چه کند بنده که گردن ننهد فرمانرا   چه کند گوی که دل در ندهد چوگانرا

[Emre (fermâna) boyun koyarlar, kul ne yapsın. Top ne yapabilir, çevgâna (topa vuran sopaya) gönül vermezler.]

104– و مَا اَنَا بالشَّانِى الوَفَاة عَلى الهَوَى   و شَأْنِى الوَفَا تَأْبَى سِواهُ سَجِيَّتِى

Lügatler: Birinci شانى mehmûzü'l-lâmdır. Her üç hareke ile شنئ , شنأ ve شناء derler; ابغضه بغضا demektir. İkinci شانى mehmûzü'l-ayndir, شأن'den gelir, hal ve emir mânâsınadır. Burada "sıfat" mânâsını mutazammındır. وفاة Ölümün ismidir. وفا Gadrin zıddıdır. سجية Değişmeyen ve başkalaşmayan zâtî ahlâk demektir. تأبى: 'dandır, imtinâ mânâsınadır.

İ'râb: ما nâfiye, ليس mânâsınadır, ismi انا, haberi بالشانى'dir. بالشانى İsm-i fâildir, fiilinin ameli gibi amel eder, الوفاة mef'ûlüdür. شانى و'de vav hâliye, شانى mütekellim yâsına muzafdır, mahallen merfû mübtedâdır. وفا Takdîren merfûdur, mübtedânın haberidir, aslında memdûdedir, zarûret-i şiirden dolayı maksûre olmuştur. تأبى'nın fâili سجية'dir, mef'ûlü سواه'dur; zamir وفا'ya âittir. على الهوى'da على, فى mânâsınadır, elif-lâm muzâfün ileyhten ıvazdır, yâni فى هواك demektir.

Mânâ: Dedim ki, ey hakîkî mahbûb, senin yolunda ben ölümü kötü görücü değilim. Benim sıfatım ve hâlim, ahdimde ve hizmetimde vefâlı olmaktır, benim seciyem vefâdan başka şeyden imtinâ eder, senin yolunda canımı ve tenimi fedâ etmek /44-a/ benim canıma minnettir. Beyt:

عاشقى دانى چه باشد جان و دل بگداختن   غير مهر دوست را از دل برون انداختن

[Bilirsin âşıklık nedir, canı ve gönlü zayıflatmaktır. Güneşten (sevgiden) başka dostu gönülden atmaktır.]

105– و ماذا عَسَى عَنِّى يُقالُ سِوَى قَضَى   فُلاَنٌ هوىً مَنْ لِى بِذَا و هو بُغْيَتِى

Lügatler: قضى فلان: مات demektir. البغية: المطلوب

İ'râb: ما: اى شئ mânâsınadır. ذا İsm-i işârettir, الذى mânâsınadır ve bu ماذا sözü, i'rabdan mahallen merfû mübtedâ, haberi ise mahzûfdur. Takdîr-i kelâm: ماذا اشرف و اعظم demektir. عسى Ef'âl-i mukarebeden bir fiildir, recâ etmek ve ümid etmek için kullanılır, ismiyle ve haberiyle ماذا'nın sılasıdır. عنى: يقال'ye müteallıktır. Takdîri: يقال demektir. Fakat ان, كاد mânâsına hamlolunduğundan hazfolunmuştur. يقال Cümlesi عسى'nın haberidir; ismi, altında müstetir, mevsul mânâsına olan ذا'ya âittir. سوى قضى Kavl-i mercuvdan istisnâ olur. فلان Lafzan merfû olup قضى'nın fâilidir. هوى Temyîziyet üzere veya mef'ul-i leh olmak üzere mansubdur. من لى من'de من istifhâmiyyedir. Lâm harf-i cerdir, müteallakı mahzûf fiildir. من لى: من يوصلنى ve من يدلنى mânâlarını mutazammındır. بذا'daki be harfi, لى'nin

ildir. لى: من يوصلنى ve من يدلنى mânâlarını mutazammındır. بها'daki be harfi, لى'nin müteallakı olan fiile müteallıktır. ذا: موت'e işârettir. و هو'de vav hâliyyedir.

Mânâ: Benim hakkımda, filân kimse aşk ve hevâdan dolayı öldü denmesi ümid edilir; bundan ne çıkar? Keşke benim için "filân hevâ için öldü" denilse. Beni, o ölüme ulaştıran ve götüren kimdir, işte o benim matlûbumdur. مرگ ار كسى بجان فروشد همى خرم [Ölüm der ki: Eğer bir kimse canını satarsa, hemen alırım.] Mefhûmu benim arzû ettiğim bir şeydir. Senin rızan her neyse bir işâret kâfidir, hemen yerine gelir.

گذرى كن سوى مارا زدو عالم گذريم نظرى كن زتو منتظر يک نظريم

[Bize doğru bir adım at, iki cihandan vaz geçeriz. Bir nazar et, senden bir tek nazar (bakış) beklemekteyiz.]

106- اَجَلْ اَجَلِى أرْضَى انْقضاهُ صَبَابَةً و لا وَصْلَ انْ صَحَّتْ لِحُبِّكَ نِسْبَتِى

Lügatler: اجل tasdik makamında نعم gibidir. Ancak bu durumda نعم'den daha iyidir. نعم'in kullanılışı ise istifhamın cevâbında daha güzeldir. اجل Her şeyin müddetine derler. انقضا Geçmeklik.

İ'râb: اَجَل heberin tasdiki için konmuş bir harfdir, kendinden sonrası onu açıklar. اجلى Mahallen merfû, mübtedâ. ارضى Nefs-i mütekellim, انقضا mef'ûlüdür, zamir اجل'e râcîdir. صبابة Temyîziyet üzre mansubdur. و لا وصل'de vav hâliyedir. ان صحت'te ان şart harfi, صحت şart fiili, cevâbı mahzûfdur. Karînesi mukaddem olan ارضى انقضاه dır. Veya cevâbı mukaddem ارضى olabilir, bu durum cezânın şarttan önce gelmesini câiz gören mezheb üzredir. لحبك'de lâm /44-b/ الى mânâsınadır. صحت'in fâili نسبتى'dir.

Mânâ: Az önce "filân kimse muhabbetten öldü" denilmesi benim için saâdetin tâ kendisidir! demiştim. Evet, bu sözüm muhakkak ve musaddaktır. Eğer senin sevgine benim nisbetim sahih oursa, müddet-i ömrümün âşıklıkla geçmesine râzıyım. Vuslata eremesem bile senin muhabbetine mensub olmanın saâdeti bana kâfî gelir. Senin gibi bir pâdişâhın muhabbet ve aşkı ile anılmak ve meşhur olmak ne saâdettir! Bana bu övünç ve devlet yeter. قوم يجالجهم زهو لسيدهم و العبد يزهى على مقدار مولاه (İnsanları, efendilerinin ihtişâmı duygulandırır; kul da efendisine göre değer kazanır).

107– و لم افُزْ حَقًّا الَيک بِنِسْبَةٍ   لِعِزَّتِهَا حَسْبِى افْتِخَارًا بِتُهْمَتى

Lügatler: Açıktır.

İ'râb: حقا haldir, mef'ûlün şeklini açıklamaktadır, o mef'ul نسبة'dir. اليک: نسبة'e müteallıktır ve mukadder muzafdır. Yâni الى حبک demektir. لعزة'te lâm ta'lil içindir, zamîri نسبة'e râcîdir. حسبى Mübtedâ افتخار temyîziyet üzere mansubdur. بتهمتى'de ب mahzûf habere müteallıktır ki o da فوزى veya وصولى veya bunlara uygun şeylerdir. Buna göre beytin takdîri şöyledir: و ان لم افز بنسبة الى حبک حال کون تلک النسبة حقا اى حقيقة لعزة تلک النسبة حسبى من الافتخارى فوزى بتهمة

حسبى'den sonuna kadar olan isim cümlesi şartın cevâbıdır.

Mânâ: Ey hakîkî mahbûb, eğer ben izzet ve şeref taşıyan bir nisbetin bu özelliğinden dolayı o nisbetle senin muhabbetine sâhip olamazsam da bana, iftihar vesîlesi olarak muhabbet töhmetine ulaşmam bile kâfî gelir.

مرا بس است که گويند در ميانهٔ خلق   که آن فلان بدل و جان کمينه بندهٔ تست

[Halk arasında bana şöyle denmesi yeterlidir: Fülân kişi gönül ve canıyla senin kulundur.]

108– و دُونَ اتِّهَامِى انْ قَضَيْتُ أَسىً فَمَا   أَسَأْتُ بِنَفْسٍ بالشَّهَادَة سُرَّت

Lügatler: دون bir şeyin yanı ve yakını. اتهام Töhmet etmeklik, yâni bir kimseyi kendisinde olmayan bir şeye nisbet etmek. اسى Hüzün اسائت kemlik سرت sürurdan müştaktır.

İ'râb: دون اتهامى ibtidâiyye üzre mahallen merfû, maba'di haberidir. انقضيت'de ان şart harfi قضيت şart fiili, اسى temyiz veya mef'ûlü leh olmak üzere mansubdur. فما اسات Şartın cevâbıdır. اسات'in te'si, muhatâb te'si olmak da nefs-i mütekellim te'si olmak da câizdir; fakat muhâtaba olması daha iyidir. سرت'in fâili zamîri, نفس'e râcîdir.

Mânâ: Senin aşkın ve muhabbetinle itham edilerek, eğer ben, kemâl-i muhabbete ulaşamamaktan /45-a/ dolayı hüzün ve keder sebebiyle ölürsem herhalde sen, şehâdet şerefiyle mesrur olan kimseye kötülük etmezsin. Hadîs-i nebevî ile sâbittir ki: من قتل دون ماله فهو شهيد "Malı uğrunda öldürülen şehittir" Mal, istenecek şeylerin en bayağısı ve dünyevî arzûların en düşüğü iken, onun uğrunda öldürülen çâresiz şehâdet şerefine nâil olunca, senin değerli ve leziz muhabbetin ki istek ve arzûların en şereflisidir; o halde şehâdet mertebesine ulaşması haydi haydi kesindir. Nitekim garib hadislerden biri şöyledir: من عشق و عف و کتم و مات فقد مات شهيدا "Âşık olup, iffet gösterip

aşkını gizleyen ve ölen kimse şehid olarak ölür"[21]. Bilhassa kudsî hadiste şöyle buyurdun: من احبنی قتلته ومن قتلته فعلیّ دیته ومن علیّ دیته فانا دیته "Beni seveni öldürürüm; öldürdüğüm kimsenin diyeti benim üzerimedir. Diyetini üzerime aldığım kimsenin diyeti ben olurum." O halde ey canımın canı ve rûh-i revanımdan daha aziz olan sultânım, beyt:

ز اندازه بگذشت ارزو طاقت ندارم بیش ازین　　مپسند ای جان جهان در انتظارم بیش ازین

[Arzu, ölçü sınırını aştı, bundan fazlasına tâkat getiremem. Ey can, cihânı beğenme, bundan fazlasını beklemekteyim.]

Eğer sen bana ölümü takdir edersen, zulüm ve kötülük etmiş olmazsın, belki beni nîmet ve ihsânın kemâliyle şereflendirmiş olursun.

109– و لی منکِ کَافٍ اِنْ هَدَرْتِ دَمِی و لَمْ اُعَدَّ شَهِیدًا عِلْمُ دَاعِی مَنِیَّتِی

Lügatler: هدر السلطان دم فلان derler, yâni اباحه و ابطله demektir, yâni karşılıksız ve diyetsiz kan dökmek demektir. شهید Burada rûhun bedenden ayrılması sırasında Allah'la hazır olan demektir. المنیّة Şedde ile "ölüm" demektir.

İ'râb: علم mübtedâ, کاف mukaddem haber. لی: کاف'e müteallıktır. ان Şart harfi. هدرت Şart fiili. و لم اعد'de vav hâliyye. أعد Nefs-i mütekellim meçhul. علم داعی Cümlesi haberiyle birlikte şartın cevâbıdır.

Mânâ: Ey hakîkî mahbûb, eğer benim kanımı mübah edip diyetimi iptal ederek beni öldürdükten sonra karşılığında bir şey vermezsen, ben senin âşıkların arasında kabul edilip bu iyi isim ve iftiharla tanınmaz, şehitler zümresinden sayılmazsam ben ölebilirim de. (Ama ne gam) senin beni bilmiş olman kâfîdir. Zîrâ maksad senin bilmendir; başkaları seninle olan ilgimi bilsinler veya bilmesinler fark etmez.

چون جان تو می ستانی چون شکر است مردن　　باتو زجان شیرین تر است مردن

از جان چرا گریزم مرکست جان شیرین　　با کان چرا شنیرم کان زرست مردن

[Canı sen alınca, ölüm şeker gibidir, seninle olunca ölüm candan daha tatlıdır. Candan niye kaçayım, tatlı can ölümdür. Mekânı ne yapayım, ölüm altın mâdenidir.]

Hadis hakkında bk. Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, s. 403, Konya, 2001.

110- و لَمْ تَسْوَ رُوحِي فِي وِصالِكَ بَذْلَهَا لَدَىَّ لِبَوْنٍ بَيْنَ صَوْنٍ و بَذْلَةٍ

Lügatler: تسو: سوى, يسوى, سويًا'den müştaktır, لم يعادل mânâsınadır, yâni berâber eylemekliğe derler. تسو لم'nin aslında müfâale bâbından olması da câizdir, o zaman تسار olurdu. Elif kıyas dışı olarak kesret-i isti'malden dolayı düşmüş olabilir. بون Uzaklığa derler. صون: صان , يصون /45-b/ صونا'dendir. صون Bir şeyi korumaya derler. Burada "masûn ve mahfuz" mânâsınadır. البذلة Be'nin kesri ile eski kaftan demektir.

İ'râb: روحى: تسو لم'nin fâilidir, بذلها mef'ûlüdür ve zamir روح'a râcîdir. لبون'de lâm ta'lil içindir, sâir irab açıktır.

Mânâ: Ey hidâyet sultanı, esfel ve a'lânın pâdişahı, binlerce mukaddes olan can sana fedâ olsun! Ben kimim ki, benim rûhum senin yolunda fedâ olmaya lâyık olsun! Benim rûhum, bana göre, sana ulaşma yolunda sarfedilmeye yetmez ve yolunda harcanmaya değmez. Mâsum ve aziz olan senin visâlinle, hakîr ve değersiz olan benim rûhum birbirine çok uzaktır. Keşke bu eskimiş ve yıpranmış rûhum bu kazançtan faydalanabilseydi!

سر که نه دریای عزیزان رود بار گرآنست کشیدن بدوش

[Azizlerin deryâsına gitmeyen baş, omuz üzerinde taşınan ağır bir yüktür.]

Bu beyitte صون visâl-i hazret-i mahbûbdan istiâre olur, بذلة ise Nâzımın rûhundan istiâredir ki, cânâna kavuşmayı masûn ve mahfuz olan aziz şeye benzetip, kendi rûhunu hakîr ve yıpranmış eski bir kaftana teşbih etmiştir.

111- و انّى الى التَّهْدِيدِ بِالْمَوْتِ رَاكِنٌ ومِنْ هَوْلِهِ اَرْكانُ غَيْرِىَ هُدَّتِ

Lügatler: التهديد vaîd ile korkutma, burada "vaîd" mânâsınadır. راكن İsm-i fâildir, ركن يركن ركونا'den, "meyletmeklik" demektir. هول Korku. اركان Burada a'zâ mânâsı taşır. هدت Meçhul sîgasıdır, hedm ve şikeste olmak (yıkılmak ve kırılmak) mânâsınadır.

İ'râb: ان'nin ismi, mütekellim ye'si, راكن lafzan merfû haberidir. الى التهديد: راكن'e müteallıktır. من هوله'de vav hâliyye, اركان mübtedâ, هدت fiil cümlesi, i'rabda mahallen merfû, mübtedânın haberidir. من هوله: هدت'e müteallıktır.

Mânâ: Hakîkaten ben ölümle tehdit edilmeye istekli ve meyilliyim. Halbuki o ölümün korkusundan, benden başkasının uzuvları yıkılıp kırılmıştır. Fakat o bana bir armağandır. Nitekim şöyle buyrulmuştur: الموت تحفة المؤمن حبر يوصل الحبيب الى الحبيب "Ölüm mü'minin hediyesidir, sevgilinin sevgiliye ulaştırdığı bir nîmettir"

مرگست كه دوست را رساند بر دوست ان كيست كه او بمرگ شادان نبود

[Dostu dosta ulaştıran şey ölümdür, ölüm ile mutlu olmayan kimdir?]

112– و لَمْ تُعْسِفِي بِالقَتْلِ نَفْسِي بَلْ لَهَا به تُعْسِفِي اِنْ اَنْتِ اتْلَفْتِ مُهْجَتِي

Lügatler: تعسفى: اعساف'tandır. اعساف: عسف يعسف'den, ضرب يضرب vezninde: zulmetmek ve adâletsiz yolla almak. الاعساف Hâceti yerine getirmek. Nitekim şöyle derler: اسعفت الرجل بحاجته اى قضيتها و اسعفته اى اعنته على امره /46-a/ المهجة kalbin kanı demektir, hayvânî ruh mânâsına da kullanılır, ona, süveydâ olmak münâsebetiyle (yâni yürekteki siyah noktanın hayvânî rûha merkez olması münâsebetiyle) böyle denir.

İ'râb: بالقتل'de elif-lâm muzâfun ileyhten ıvazdır, بقتلى demektir. لها'da lâm daha sonraki تسعفى'ye müteallıktır. به'de zamir قتل'e âittir. Şartın cezâsı mahzûfdur, çünkü تسعفى ona delâlet etmektedir. Beytin takdîri şöyledir: ان انت اتلفت مهجتى لم تعسفى على نفسى بقتلها بل تسعفى بالقتل

Mânâ: Ey lütuflar ve ihsanlar menbaı, eğer sen beni öldürerek rûhumu ifnâ ve telef edersen, bana zulüm ve adâletsizlik etmiş olmazsın; aksine, nefsimi öldürerek ihtiyâcını giderip arzûsunu yerine getirerek onu diriltirsin.

گر بشمشير غمت كشته شوم باكى نيست كشتگان ره تو زنده' جاويدانند

[Senin gam (aşk) kılıcınla öldürülsem zararı yok, senin yolunda öldürülenler ebedî yaşamaktadır.]

113– فانْ صَحَّ هذا الفالُ مِنْكِ رَفَعْتِنِي و اغْلَيْتِ مقدارِى و اغْلَيْتِ قِيْمَتِي

Lügatler: هذا الفال: Ölüme işârettir. اعليت İ'lâ eyledin, yâni yükselttin. اغليت Kaht u ğaladandır, yâni pahalı eyledin demektir.

İ'râb: هذا الفال: صح'nın fâilidir. اعليت Ve اغليت: رفعتى'ye müteallıktır.

Mânâ: Ey canın canı, az evvel benim dilimden dökülmüş ve içime doğmuştu (demiştim ki): Eğer benim rûhumu ifnâ ve itlâf eylersen bana zulüm ve adâletsizlik değil, belki bana büyük iyilik ve lütufta bulunmuş olursun. Ben bu ifnâ ve itlâfı senden kendime bir fâl saydım. Eğer bu fâl doğru çıkacak olursa sen beni yüceltirsin, derecemi yüksek ve kıymetimi üstün kılarsın.

114- وَ هَا أَنَا مُسْتَدْعٍ قَضَاكَ وَمَا بِهِ رِضَاكَ وَ لَا اخْتَارُ تَأْخِيرَ مُدَّتِي

Lügatler: ها tenbih içindir. قضا Hüküm mânâsınadır.

İ'râb: انا mübtedâ, مستدع haberidir. قضاك, مستدع'in mef'ûlüdür. ما Mevsuliye, به'de ب, فى mânâsınadır. Zamir ما'ya râcîdir. و لا اختار Nefs-i mütekellim, تاخير mef'ûlüdür, مدتى ma'zufun muzafı, yâni مدت عمرى demektir.

Mânâ: Ey hakîkî mahbûb, benim ölümüme hükmetmeni istiyorum, ayrıca senin rızân olan şeyin isteklisiyim. Ben ömrümün uzamasını istemiyorum, senin rızân ne ise onu istiyorum.

دارند هر كسى از تو مرادى و مطلبى مقصود ما زدنيا و عقبى رضاى تست

[Herkesin senden bir isteği vardır. Bizim dileğimiz ise dünyâ ve âhirette senin rızandır.]

115- وَعِيدُكَ لِي وَعْدٌ و انْجَازُهُ مُنَى وَلِيٍّ بِغَيْرِ الْبُعْدِ انْ يُرْمَ يَثْبُتِ

Lügatler: وعد hayır ve şerde /46-b/ kullanılır, fakat hayırda kullanılması daha çoktur. وعيد Özellikle şerde kullanılır ve hayırda kullanılmaz. انجاز Vaadde durmaya derler. منى: منية'nin cem'idir. O da arzû demektir. ولى Dost ve yakın mânâsınadır. يرم Fi'l-i muzârî meçhul رمى, يرمى'den.

İ'râb: وعيدك mübtedâ, وعد haberidir. انجازه Mübtedâ, وعد'e râcîdir. منى Takdîren merfû haberidir ve ولى'ye muzafdır. بغير'de ب , يثبت'ye müteallıktır. ان يرم'de ان harf-i şart, يرم fil-i şart, يثبت cezâ-yı şart. يثبت'nün fâili altında olan zamirdir ki ولى'ye râcîdir.

Mânâ: Ey hakîkat sultânı, senin öldürme ve yok etmeyle korkutman ve tehdit etmen, her ne kadar diğer insanlara göre kötülük ve korkulacak bir vaîd ise de bana vaad, beşâret ve saâdet müjdesidir. O vaadde durmak, belâ ve kazâ oku atılınca uzaklıktan başka bir şeyde sâbitkadem olan uzaklık ve ayrılığa sabredemeyen sâdık sevgili ve âşık velînin arzûsudur.

Şu mânâ da mümkündür: Senin vaîdin bana vaaddir ve o vaade vefâ etmek, uzaklıktan başka bir şeyde sâbitkadem olan velînin arzûsudur. Eğer o atılırsa ya halkın nazarından atılmak olur veya yüksek bir yerden atılıp parça parça hale gelmek söz konusu olabilir. Fakat birincisi daha uygundur. Nitekim Kasîde-i Ayniyye'de buna uygun olarak şöyle buyurur: صبرت على اهواله صبر شاكر و ما انا فى شئ سوى البعد جازع (Ben onun korkularına şükrederek sabrettim; ben uzaklık dışında bir konuda sabırsız değilim).

Ama burada şu soru sorulabilir: İbn Fârız evvelce şöyle demişti و لو ابعدت بالصد و الهجر و القلى و قطع الرجا عن خلتى ما تحلت "Zorlayarak, hicranla, düşmanlıkla ve ümîdimi kestirerek sevgili beni uzaklaştıracak olursa, dostluğundan nefsim uzaklaşıp râhat halde olmaz" Ve kezâ لک الحکم لی امری فما شئت فاصنعی "Benim hakkımda hüküm sana âittir, dilediğini yap" Kezâ başka bir yerde demişti: ارید وصاله و یرید هجری فاترک ما ارید لما یرید "Ben ona kavuşmak itiyorum, o benim ayrılığımı istiyor. Onun isteği uğruna benimkini bırak"

Burada uzaklıktan başkasına sabreder, ancak uzaklığa sabredemez demek, rızâ makamına ve önceki beyitlerin mânâsına muhâlif olmaz mı?

Cevâbı şudur: Uzaklık iki türlüdür. Biri mahbûb ve âşıkı uzaklaştırıp, rızâsı da uzaklıkta olmaktır. Öteki, âşık kendi arzûsuna ve nefsine uymak sûretiyle mahbûbdan uzak olmaktır. Bu beyitte بغير البُعد demesi, kendi tarafından olan uzaklıktır. Aksi halde mahbûb tarafından olan uzaklığa ârif-i billâh olanlar yine sabredici ve râzı olurlar. Zîrâ Hakk'ın murad ettiği bir uzaklık, binlerce vuslattan evlâdır.

116– فقَدْ صِرْتُ اَرْجُو ما يُخَافُ فَاَسْعدى به رُوحَ مَيْتٍ للحَيَاة اسْتَعَدَّتِ

Lügatler: الاسعاب yardım etmek ve mesud etmek. /47-a/

İ'râb: ف mahzûf şartın cevâbı veya ta'lil için olabilir. صرت Nâkıs fiillerden, ismi altında gizli olan انا'dir, haberi ارجو. ما mâ-i mevsul ve mâ-i mevsuf. يخاف Fiil-i muzâri meçhul, ما'nın sılası veya sıfatıdır. اسعدى'nin fâili altında olan zamirdir ki Hz. Mahbûbe'ye râcîdir. به'de zamir ما'ya râcîdir. استعدت'in fâili altında olan zamirdir ki ميت'e râcîdir. للحياة'ta lâm استعدت'e müteallıktır.

Mânâ: Hal böyle olunca, korkulan ve kavuşmaktan sakınılan ölümü ben ümit eder oldum. Ben kendisini isteyici ve ümit edici olduğum için o ölümle, hayâta kâbiliyetli olan ölünün rûhunu mes'ud et ve yardımcı ol. Burada ölü canlı âşık demektir, hayattan kasıd da yokluk ve ölümdür. Gerçekten âşık bu cismânî hayattan موتوا قبل ان تموتوا "Ölmeden evvel ölünüz" fehvâsınca ölmeyince, ebedî hayatla ve sermedî sıfatlarla muttasıf olmaz. Zîrâ لا حياة الا الموت "Hayat ancak ölümdedir" denilmiştir. Onun için Hak âşıkları vücûdun ifnâsına tâliblerdir.

او لم خم شکست و سرکه بریخت — بانگ کردم که هی زیانم کرد

صد خم شهد صالی از پی آن — در خوردم داد و شادمانی کرد

[... küpü kırdı, sirkeyi döktü, "beni zarara soktıın" diye bağırdım. Ardından yüz küp saf bal içtim, mutluluk verdi.]

Gerçek şu ki, bu belâ zımmında olan hayat ve safânın karşılığında binlerce hayvânî ruh ve cismânî lezzetler yok edilse onun bir zerre zevkine muâdil ve müsâvi olmaz.

بامیدانکه روزی بعیادت من آیی — چه خوشست همچو چشمت همه عمر نا توانی

[Bir gün beni ziyârete gelirsin ümîdiyle, bütün ömür boyu seni gözlemek ne güzeldir, gelmezsin.]

Bu ölüm ve yokluktan kasdedilen irâdî ölümdür, ki karşılığında, zât-ı ahadiyyete kavuşma gibi bir güzel hayat vardır. Aksi halde eğer bu yokluk hâsıl olmayıp bir sâlik irâdî ölümden önce ölürse, dünyâdan âhirete eksik ve kör gitmiş olur. Yüce Allah şöyle buyurur: وَمَن كَانَ فِي هَذِه أَعْمَى فَهُوَ فِي الآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلاً (İsrâ, 17/72). "Bu dünyâda kör olan kimse âhirette de kördür, üstelik iyice yolunu şaşırmıştır."

هر که امروز عیانا رخ دلدار ندید — طفل راهست که او منتظر فردا شد

[Bugün sevgilinin yüzünü açıkça görmeyen kişi, yolun (tarîkatin) çocuğudur, yarını (âhireti) bekler]

117– و بِی مَنْ بِها نافَسْتُ بالنَّفْسِ سَالكاً — سَبِيلَ الأُولىَ قَبْلِي أَبَوْا غير شِرْعَتِي

Lügatler: نافست münâfesedendir, münâfese bir şeye müsâbaka yoluyla rağbet etmeye derler. Veya "muhâdese" mânâsına da olabilir. Çünkü muhâdesede konuşandan, dinleyenin kulağına nefesi gönderme söz konusudur. الالى: الذى mânâsınadır. ابوا: ابا , يابى'dan fi'l-i mâzînin cem'-i müzekkeridir. شرعة Veya شريعة tarîkat demektir.

İ'râb: بى'de ب bâ-yı ta'diye, mahzûf fiile müteallıktır, yâni فديت نفسى demektir. Nitekim بابى و امى derler, yâni فداک ابى و امى /47-b/ demektir. من Mevsûledir. بها'da ب sebebiyyedir. Zamir mahbûbenin zâtına râcîdir. سالكا Hâliyet üzre mansubdur. سبيل: سالكا'in mef'ûlüdür. غير Nez'-ı hâfıdıyet üzre mansubdur, yâni من غير شرعتى demektir.

Mânâ: Ben rûhumu ve nefsimi bir sevgiliye fedâ ettim, onun meded ve inâyeti sebebiyle, muhabbet yolundaki yokluğa rağbet ettim, bunu öyle bir yola sâlik olarak yaptım ki, benden evvelkiler onun dışında bir yola girmek-

ten imtinâ etmişlerdi. Yâni onlar öyle âşık ve sâdıklardı ki, her yoldan sakınıp benim yoluma sülûk etmişlerdi. Benim bu yolum, hayvânî rûhu öldürme, cismânî lezzetleri yok etmek, nefsânî ve rûhânî hazları izâle etmek yoludur.

چیست معراج فلک این نیستی عاشقانرا مذهب و دین نیستی

[Göklere yücelmek nedir? Şu yokluk. Âşıkların yolu da yokluktur, dîni de. M, VI, 233]

کارگاه صنع حق در نیستیست غره هستی چه داند نیست چیست

[Tanrı sanatının tezgâh evi mâdemki yokluktur. O halde tezgâh evinin dışında ne varsa değersizdir. M, II, 690]

خوش براقی گشت خنگ نیستیت سوی هستی اردت گر نیستی

[Yokluk külıeylânı ne güzel bir buraktır; yok olduysan seni varlık makāmına götürür. M, IV, 555]

118- بكُلِّ قَبِيلٍ كَمْ قتِيلٍ قَضَى بِهَا اَسَىً لم يَفزْ يَوْمًا الَيهَا بنَظْرَة

Lügatler: قبيل: قبيلة'nin çoğuludur, قبيلة bir araya gelmiş topluluktur ki, komşuluk ve cem'iyyet sebebiyle bâzısı bâzısını kabul eder. قتيل Maktül demektir. قضى: مات demektir. اسا: حزنا demektir. لم يفز: لم يصل demektir.

İ'râb: بكل'de ب في mânâsınadır. بها'da zamir حب'e râcîdir. اليها'da zamir mahbûbeye râcîdir.

Mânâ: Her kabîlede nice ölü, onun muhabbeti sebebiyle hüzün ve elemden kaybolup gitti; o mahbûbeye bir gün bir kerre bakmağa muvaffak olmadı.

عشق را صد ناز و استکبار هست عشق باصد ناز می اید بدست

[Aşkın yüzlerce nazı, edâsı, ululuğu var. Aşk yüzlerce nazla elde edilebilir. M, V, 1164]

کی رسد این خایفان در گرد عشق کاسمانرا فرش سازد درد عشق

[O korkaklar, aşkın tozuna nerden ulaşacaklar? Aşk derdi, gökyüzünü döşeme edinir. M, V, 2193]

119- و كَمْ فى الوَرَى مِثلِى اَمَاتَتْ صَبَابَةً و لَوْ نَظَرَتْ عَطْفاً اَلَيه لاَحْيَت

Lügatler: الورى yeryüzündeki mahlûkata derler. العطف Rahmet, dostluk. لاحيت: احيا'dandır.

İ'râb: كم haberiyyedir. اماتت, نظرت ve احيت'in fâili Hz. Mahbûbedir.

Mânâ: Benim gibi çok kimseleri muhabbet ve şevk yüzünden, muhabbet ve şevk için o hakîkî mahbûb öldürdü. Eğer onlara merhamet ve âtıfetle bir kere nazar etse tamâmen ihyâ edip maksada kavuştururdu.

120– اذَا ما اَحَلَّتْ فى هَوَاهَا دَمِى فَفِى ذُرَى العِزِّ و العَلْيَاءِ قَدْرِى اَحَلَّت

Lügatler: Birinci احلت: حلال'den müştaktır, ikinci احلت: حلول'dendir. ذرى: ذروة'nin cem'idir ki her şeyin a'lasına /48-a/ ve yükseğine derler, mekân ve mekânette kullanmak mecazen olur.

İ'râb: اذا ما'da ما zâiddir, her iki احلت'in fâili zamirleridir ki mahbûbeye râcîdir.

Mânâ: Hz. Mahbûbe hevâsının yolunda benim kanımı helâl kılarsa benim kadir ve kıymetimi izzet mertebelerinin en yükseğine indirip benim zâtımı ve sıfatlarımı bu yok etme ve helâk etme sebebiyle yükseltir: كالقطرة اذا استهلكت بالبحر صار جميع صفات البحر صفاتها (Damla gibi ki, denizde yok olunca denizin bütün sıfatları onun sıfatları hâline gelir).

عاشقان جام فرح آنگه كشند كه بدست خويش خوبانشان كشند

[Âşıklar, ferah kadehini, güzellerin elleriyle öldürüldükleri vakit içerler. M, I, 229]

تومكن تهديد از كشتن كه من تشنه زارم بخون خويشتن

[Beni ölümle tehdîd etme; kendi kanıma susamış birisiyim ben zâten. M, III, 3833]

عشق از اول چرا خونى بود تا گريزد آنكه بيرونى بود

[Aşk neden ilkönce kanlı kâtil gibi davranır? Doğru âşık olmayan kaçsın, aşktan vazgeçsin diye. M. III, 4751]

121– لَعَمْرِى و انْ اَتْلَفْتُ عُمْرِى بِحُبِّها رَبِحْتُ و انْ ابْلَتْ حَشَاىَ اَبَلَّت

Lügatler: عمر ile اعمر ikisi bir mânâyadır. Fakat fetha ile kaseme mahsus olmuştur, yâni بحق حياتى demektir. ابلت: ابلى الثوب و بلى الثوب kaftan eskidiği zaman böyle denir. Hastalıktan iyileşse ابلّ المريض و بلّ denir.

İ'râb: لعمرى'de lâm ibtidâyı te'kid içindir, hâberi mahzûfdur, yâni بحياتى قسمى demektir. Mukassemün aleyh ربحت'dür, aynı zamanda şartın cevâbı yerine gelmiştir. Bu takdirce kasemin cevâbı mahzûf olmasına ihtiyaç kalmaz. بحبها'daki zamir ile ابلت ve ابلّت'deki müstetir zamirler Hz. Mahbûbeye râcîdir.

Mânâ: Bakā ve hayâtım hakkı için, eğer ben ömrümü onun muhabbetinde fânî ve telef eylesem fayda elde etmiş olurum. Ve eğer o hazret benim vücûdumu yok etse ve yıpratsa, hudûs ve imkân illetlerinden, ten ve can

hedefli hastalıktan arındırıp şifâ verir ve beşeri ahlâkımı ahadiyyet vasıflarına tebdil eyler.

شاد باش ای عشق خوش سودای ما   اب دوای جمله علتهای ما
ای طبیب نخوت و ناموس ما   ای تو افلاطون و جالنوس ما

[Ey bizim sevdâsı güzel aşkımız, şâd ol; ey bütün hastalıklarımızın ilâcı!
Ey bizim kibir ve azametimizin tabîbi; ey bizim Eflâtûn'umuz, ey bizim Câlinûs'umuz! M, I, 23-24]

عاشقان را شادمانی و غم اوست   درست مزد و اجرت خدمت هم اوست

[Âşıkların neşesi de odur, gamı da, hizmetlerine karşılık aldıkları ücret de. M, V, 586]

122– ذَلَلْتُ بِهَا فى الحَىِّ حتى وجدْتُنِى   و ادْنَى مَنَالٍ عنْدهُمْ فَوْقَ همَّتِى

Lügatler: الذل zamme ile izzetin zıddıdır.

İ'râb: بها'da ب sebebiyye, zamir Hz. Mahbûbeye râcîdir. وجدت Ef'al-i kulûbdan bir fiildir, iki mef'ul alır. Birinci mef'ûlü mütekellim yâsı. و ادنی Vav âtıfa ve bu cümle mahallen mansub, وجدت birinci mef'ûlü olan mütekellim yasına mâtufur. İkinci mef'ul فوق همتی'dir.

Mânâ: Sülûklerinin başlangıcından bahsedip, sülûklerine şöyle işâret ederler: /48-b/ Bu hallerle muttasıf olanlar şöyle derler: Ben o hazretin muhabbeti sebebiyle şerîat ve tarîkat ehli arasında zelîl ve alîl oldum; o kadar ki, onların katındaki en aşağı sıfat ve mertebeyi nefsimin fevkınde buldum. Herkesi kendinden üstün ve kendilerini cümleden aşağı görmeleri, tevâzudaki kemallerini gösterir.

من کیم اندر جهان بی حاصلی   بی خبر از یار و از خود غافلی
چیستم یا کیستم در هر دو کون   مفلسی سرگشته' لا یعقلی
از گروه بنده گان درگهش   نه مبارک بودم و نه مقبلی

[Ben kimim? Dünyâda kazançsız, kendinden ve dostundan habersiz bir gâfil. Neyim veya kimim? İki dünyâda müflis, yüz çevirmiş, akılsızım. Kullar zümresi içinde degâhı ne mübârek, ne de makbul oldum.]

123– و اَخْمَلَنِى وَهْنًا خُضُوعِى لَهُمْ فلم   يَرَوْنِى هَوَانًا بِى مَحَلاً لخدْمَتِى

Lügatler: اخمل: خمول'dendir ki şöhret ve îtibârın kaybolması, isimsiz ve arsız olmaktır. الوهن Zayıflık. الخضوع Tevâzu. الهوان Horluk.

İ'râb: خضوعى: الحلى'nin fâilidir. وهنا Ya mef'ûlü lehdir ya temyizdir. يرونى'nin fâili zamîridir ki ehl-i hubbe âittir. هوانا Ya mef'ûl-i lehdir ya temyizdir. بى'de ب, هوانا'e müteallıktır.

Mânâ: Tevâzuum, sevgi ehline yâni âlem ehline veya şerîat ve tarîkat erbâbına zayıflık bakımından beni öyle isimsiz ve belirsiz hale getirdi ki, onlar beni görmezler; hor ve hakîrlikteki kemâlimden dolayı beni bir hizmete lâyık ve değer kabul etmezler. Nerede kaldı ki Cenâb-ı Hakk'ın hizmetine lâyık görsünler? Zîrâ ben onların nazarında son derece hakîr, tardedilmiş, reddedilmiş durumdayım.

Bu beyitte sülûk ehlini tevâzua ve adem-i kabûle teşvik edip, halk nazarında îtibar ve şöhret sâhibi olmaktan sakındırırlar. Zîrâ:

که اشتهار خلق بند محکمست   در ره او از بند اهن کی کمست

[Zâten halk arasında meşhur olmak, sağlam bir bağdır. Bu bağ bu yolda demir bir bağdan aşağı mıdır ki? M, I, 1546]

هر که داد او حسن خود را در مزاد   صد قضای بد سوی او رو نهاد

[Kim güzelliğini mezada çıkarırsa, ona yüzlerce kötü kazâ yüz gösterir. M, I, 1835]

124– وَ مِنْ دَرَجَاتِ العِزِّ اَمْسَيْتُ مُخْلَدًا   اَلَى دَرَكَاتِ الذُّلِّ مِنْ بَعْدِ نَخْوَتِى

Lügatler: مخلدا ism-i fâil, مائلا demektir. درجة Aşağıdan yukarıya yükselişi olan makāma denir, دركة yukarıdan aşağıya inişi olana derler. نخوة Tekebbürlük ve azamet mânâsınadır.

Mânâ: Sülûkün ve seyr ilallahın başlangıcında kalb ve kalıp amelleriyle, zâhir ve bâtın ilimleriyle, iyi ahlâk ve râzı olunan işlerle muttasıf olup; bunları maksadın husûlüne yarayan sebepler, vuslat ve şühûd-i hakîkîye ulaşma vesîleleri zannedip nefsime büyük bir gurur ve kibir gelmişti. Böylece kendimi, başkalarından üstün ve değerli sayardım. إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً (Neml, 27/34). "Hükümdarlar bir beldeye girdikleri vakit, orayı yıkarlar ve halkın ulularını zelil hâle getirirler" fehvâsınca, muhabbet sultânı kalb mülküne girip vücud memleketime ulaşıp, varlık ülkemi harab etti. Değerli ilimler /49-a/ lezzetli bilgiler ve bunların benzeri her ne var ise yerle bir ederek hepsini târumar kıldı. سبحان من لا يوصل اليه الا به "Kendisine ancak kendisiyle ulaşılabileni tesbih ederim" sırrını ve hikmetini bana bildirmiş oldu. قبل من قبل لا لعلة و ردّ من رد لا لعلّة (Kabul eden sebepsiz olarak kabul etti, reddeden de sebepsiz olarak reddetti) hâlini bana anlattı. Böylece bütün sebepler benden kesilip, cümle vesîleler ve vâsıtalar kalkmış oldu ve

kesilip, cümle vesîleler ve vâsıtalar kalkmış oldu ve şüphesiz bir şekilde ilmî, amelî, ahlâkî ve hâlî derecelerden gurur ve kibre götüren ne varsa hepsinden zâil olup; âcizlik, kusur, noksanlık, fakr ve zayıflığa yönelip izzet ve şerefden sonra aşağı indim. Âcizlik, zillet, fakr ve meskenette karar kıldım.

هر كه اندر عشق يابد زنده گى　　كفر باشد پيش او جز بنده گى

[Aşkta, sevgide dirilik bulana kulluktan başka her şey haramdır, dedi. M, V, 1866]

تا توانى بنده شو سلطان مباش　　زخم كش چون گوى شو چوگان مباش

[Elinden geldikçe kul ol, sultan olma! Top gibi zahmet çekici ol, çevgân olma! M, I, 1868]

غنچه باشى كودكانت بر كنند　　دانه باشى مرغكانت بر چنند

[Gonca olursun, küçük çocuklar seni koparır; dâne olursun küçük kuşlar seni toplarlar.]

125- فلا بَابَ لِى يُغْشَى و لاَ جَاهَ يُرْتَجَى　　و لا جارَ بِى يُحْمَى لِفَقْد حَمِيَّتِى

Lügatler: يغشى: غشيان'dan müştaktır, "gelmek"e derler. يرتجى: ارتجا'dandır, reca ve ümit eylemekliğe derler. يحمى: يحفظ mânâsınadır. حمية Ar ve gayret.

İ'râb: ف mahzûf şarta cevaptır. يغشى , يرتجى ve يحمى meçhul vezindedir.

Mânâ: Benim ahvâlim tevâzu ve alçalmada bu şekilde olunca, benim kemâlâttan dînî ve dünyevî fazîletlerden ne kapım var ki ona bir kimse gelmiş olsun ve dayansın. Benim dünyevî ve uhrevî ne makam ve mevkiim var ki ricâ olunsun. Benim ne komşum var ki benim için muhâfaza edilsin ve saklansın. Onun içindir ki benim hamiyyetim, ar ve gayretim tamâmen yok oldu ve muhabbet eliyle cümlesi fenâ buldu.

126- كَاَنْ لَمْ اَكُنْ فِيهِم خَطِيرًا و لَمْ اَزَلْ　　لَدَيهِمْ حَقِيرًا فى رَخَائِى و شِدَّتِى

Lügatler: خطير kadri büyük, حقير onun zıddıdır. رخا Ferahlık ve kolaylık, شدة onun zıddı.

İ'râb: كانَ zarûret-i şiir için tahfif olundu. خطيرا: لم اكن'ün haberi, حقيرا: لم ازل'in haberidir.

Mânâ: Sanki ben ferahlıkta olsun sıkıntı da olsun, şerîat ve tarîkat erbâbı arasında kadri büyük olmadım ve bunlar katında hakîr ve fakîr olmaktan zâil olmadım.

هر که بالا تر رود احمق ترست　　　استحوان او بتر خواهد شکست

[Kim merdivenin daha yukarısına çıkarsa daha ahmaktır. Çünkü düşünce onun kemikleri daha beter kırılır. M, IV, 2764]

صبر کن با فقر و بگزار این ملال　　　زانکه در فقر ست عز ذوالجلال

[Fakra sabret ve bu melâli bırak. Çünkü Celâl sâhibi olan Allah'ın yüceliği fakrdadır. M. I, 2374]

127– فلو قِيلَ مَنْ تَهْوَى و صَرَّحْتُ باسْمِهَا /49-b/ لَقِيلَ كَنَى او مَسَّه طَيْفُ جِنَّتِى

Lügatler: كنى fiil-i mâzîdir, kinâyetten müştaktır, كناية lügatte sözü örtülü söylemeye derler. Istılahta kinâye, bir sözün esas mânâsı kasdedilmeyip, onun lafzından anlaşılan mânâdan başkasına bi'l-iltizam neye delâlet ederse murâdın o olmasıdır. Meselâ طويل النجاد demekle bir kimsenin uzun boylu olmasını kinâye edersin. كثير الرماد demekle çok misâfirden kinâye yaparsın. طيف Hayal ve vesvese. جن ve جنة aynı mânâyadır, "mecnunluk" anlâmına da gelir ve bu mânâ kabûle şayandır.

İ'râb: لقيل: لو'in cevâbıdır. طيف: مسه'nin fâilidir, جنة'e muzafdır.

Mânâ: Ben bunların arasında zelîl, hakîr, hor ve fakîr olunca, faraza eğer bana deselerdi ki: Sen kimi seversin? Ben de o hazretin ismini açıklasaydım; şüphesiz alaycı bir şekilde bu kinâye yapıyor derlerdi. Yâni "O'nu zikrederek şânına ve kendine uygun mahbûb arzû eder, oysa bununla cenâb-ı hazret arasında ne münâsebet vardır?" Yahut da şöyle derler: Dertliye cin hâli ve şeytan vesvesesi dokunmuş, onun için beyhûde ve hezeyan söyler.. Böylece benim sözüme rağbet ve iltifat etmezler.

اوخود بچه ارزد که غم یار بورزد　　　در حضرت سلطان چه بود مرد گدایی

[O kendisi neye lâyıktır ki dostun (sevgilinin) gamını elde etsin; Hazret-i Sultân'ın kapısında dilenci bir insan ne olur ki.]

deyip ما للتراب و رب الارباب "Rablerin Rabbi varken, toprağın ne hükmü olur" sözünün mefhûmundan geçmezler.

128– و لو عَزَّ فيها الذُّل مَا لَذّ لِىَ الهَوَى　　و لَمْ تَكُ لَوْ لاَ الحُبُّ فى الذُّلّ عِزَّتى

Lügatler: عز: فقد ve ندر mânâsınadır. Onun için bir şey nâdir ve az olsa "azîzü'l-vücud" derler. Sonraki عزة şeref ve kıymet mânâsınadır.

İ'râb: الذل: عز'nin fâilidir. ما لذ'nin fâili الهوى'dır ve bu cümle لو'in cevâbıdır. عزتى: تك'nün ismidir, لو لا الحب haberidir.

Mânâ: Eğer Hz. Mahbûbun muhabbetinde fakr ve zillet nâdir ve yok olsaydı, bana hevâ lezzetli gelmezdi ve eğer muhabbet zillette görünseydi benim izzetim olmazdı.

من کسی در ناکسی ور یافتم   بس کسی در ناکسی در بافتم

[Ben varlığı yoklukta buldum, onun için varlığı yokluğa fedâ ettim. M. I, 1735]

Zîrâ muhabbetin şartı şudur: Varlığında zâhiren ve bâtınen izzet ve şerefden neyin varsa mahbûb yolunda verip onun merhamet ve şefkat nazarıyla şereflenince kadar, onun meşakkat ve belâsını seçmelisin. Gerçekten, mahbûbun nazarı ve vuslatı demek olan ebedî izzet, ancak ve ancak senin nefsânî izzetini terk ederek onun kulluğu zilletini ihtiyar etmenle hâsıl olur.

کسی بگردن مقصود دست حلقه کند   که پیش تیغ مشقت سپر تواند بود

[Kişi sevdiğinin boynuna elini halka yapar ki, meşakkat kılıcının önünde siper olabilsin.]

129– فَحَالِى بِهَا حَالٍ بِعَقْلٍ مُدَلَّهِ   و صِحَّة مَجْهودٍ وَ عِزٍّ مَذَلَّة

Lügatler: /50-a/ فحالى: صفتى demektir. İkinci حال: حُلى'den müştaktır, ism-i fâildir, süsleniş ve bezemek mânâsınadır. مدله İsm-i mef'uldür, تدله'ten gelir, mütehayyir medhuş mânâsınadır. دله الحب فلانا Derler. Yâni حيّره و ادهشه demektir. جهد Fetha ve zamme ile kuvvet, tâkat ve meşakkat demektir. مجهود Bir şeydeki tâkati ve kuvveti en sona gelmiş kimseye derler.

İ'râb: ف mahzuf şartın cevâbıdır, حالى mübtedâ, ها'de ب sebebiyye, zamir ya muhabbte veya mahbûbeye râcîdir. حال Mübtedânın haberidir, takdîren merfû'dur. و صحة مجهود: بعقل üzerine mâtuftur. و عزة مذلة: صحة üzerine mâtuftur.

Mânâ: Muhabbet sultânı vücud ülkemi harab, akıl ve fikrimi perîşan ve fânî kılmışsa da, benim sıfat ve şânım el-an o mahbûbun muhabbeti sebebiyle şaşmış akılla, gücü kuvveti yok olmuş sıhhatle ve mezelletin izzetiyle süslenmiş ve bezenmiştir. Bir kimsenin ahvâli bu şekilde birbirine zıd sıfatlarla süslenir ve zînetlenirse, şaşkınlık konusu olmaktan hâli değildir. Zîrâ akıl deliliğin, sıhhat tâkatsizliğin ve izzet mezelletin zıddıdır. İşte sâlik öyle bir mertebeye varır ki; aklı delilikte, sıhhati hastalıkta ve izzeti mezellette bulup, nazarında bunların hepsi aynı seviyede olur. Nitekim Hz. Mevlânâ bu cünûn hakkında şöyle buyurur.

ما جنون واحد لى فى الشجون   بل جنون فى جنون فى جنون

[Dertlerle deliliğim bir değil ki. Bende delilik içinde delilik var, delilik içinde delilik. M,V,1894]

يا محير العقل فتّان الحجى | ما سواك للعقول مرتجى
ما اشتهيتُ العقلَ مذ جننتنى | ما حسدتُ الحسنَ مذ زيّنتنى

[Ey akıllara fitne salan, onları hayran eden, akılların senden başka sığınacak yerleri yoktur.
Beni deli ettiğin zamandan beri aklı hiç arzulamadım. Beni süslediğin zamandan beri güzelliğe hased etmedim.M, V, 1911-1912]

بار ديگر آمدم ديوانه وار | رو رو اى جان زود زنجيرى بيار
غير آن زنجير زلف دلبرم | گر دو صد زنجير ارى بردرم

[Bir kere daha delicesine geldim işte. Yürü, yürü ey can, çabuk bir zincir getir.
Fakat sevgilinin zülfünden başka iki yüz tane zincir olsa kırarım ha! M. V, 1916-1917]

130- اَسَرَّتْ تُمَنِّى حُبَّهَا النَّفْسُ حيْثُ لاَ رَقِيبَ حجىً سِرًّا لِسِرِّى و خَصَّت

Lügatler: اسرّت iki vecih üzre zıd mânâya gelebilir. Birincisi gizlemek, ikincisi ızhar etmek. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de vâkıdir: و اسروا النجوى (Taha, 21/3). Yâni "sırlarını gizlediler". Şu âyette ızhar mânâsınadır: و اسروا الندامة لما راوا العذاب (Yunus, 10/54). "Pişmanlık gösterdiler" Netîce îtibâriyle من ile müteaddî yapılırsa "gizleme" mânâsına, lâm ile müteaddî yapılırsa "ızhar" mânâsına olur. Meselâ: اسر زيد نجواه من عمرو desek, "Zeyd Amr'dan sırrını gizledi" demek olur. Eğer اسرّ زيد نجواه لعمرو desek, "Zeyd sırrını Amr'a ızhar eyledi" demek olur. حجى Akıl demektir. سر Gizli işe denir. Istılahta kalbe ve rûha "sır" derler, nazardan gizli ve örtülü olduğu için böyle denmiştir.

İ'râb: /50-b/ اسرّت iki mef'ul alır, birinci mef'ûlü تمنى'dir ve حب'e muzafdır ve bu izâfet beyâniyedir. İkinci mef'ûlü لسرى'dir, fâili النفس'tir. Elif-lâm muzafun ileyhten ıvazdır. سرا Hâliye üzre mansubdur, ya fâilin mahiyetini açıklayıcıdır ki nefsdir veya birinci mef'ulden hâl olur. خصت'ın fâili altındaki zamirdir ki نفس'e râcîdir.

Mânâ: Benim nefsim, rûhuma o hazretin muhabbeti temennîsini ağyardan gizleyerek ızhar ve âşikar etti; o sırada akıl rakîbi orada yoktu ve nefsim o temennîyi rûhuma ve kalbime tahsis etti, zîrâ kalb hazîne-i ilâhîdir. Akla "rakîb" denmesi, sâlike ayak bağı ve vuslata mâni olduğundan dolayıdır. Zîrâ: غاية ادراک العقول عقال و اکثر سعى العالمين ضلال "Akılların idrâkinin nihâyeti ayak bağıdır, âlimlerin çalışmasının çoğu dalâlettir."

Tedbirli akıl âşık-ı sâdıkta yerleşik oldukça tenzih mertebesinden hâlî olmayıp ما للتراب و رب الارباب "Rablerin rabbi varken toprağın ne hükmü olur" mefhumundan zâil olmaz. Oysa maksad tenzih ve teşbihi cem' etmektir, ta

ki vuslat sırrı anlaşılmış olsun. Aslında akıl ekseriyâ tenzîhe meyyal olduğu için vuslata rakîb gibidir. Onun için beyitte "rakîb" denmiştir.

آز مودم عقل دور اندیش را بعد ازان دیوانه سازم خویش را

[Ben uzun uzadıya ilerisini düşünen aklı denedim. Bundan böyle dîvâneliğe vuracağım. M, II, 2332]

131- فَاشْفَقْتُ مِنْ سَيرِ الحَدِيثِ بِسَائِرِى فَتُعْرِبُ عَنْ سِرِّى عِبارَةُ عَبْرَتِى

Lügatler: اشفاق rahmet mânâsınadır, korku mânâsına da gelir. Aradaki fark şudur: Eğer من ile müteaddî yapılırsa "korku" mânâsı taşır. على İle müteaddî yapılırsa "inâyet ve merhamet" mânâsına gelir. تعرب: اعراب'tandır. اعراب Izhar ve beyan eylemek demektir. عبارة Tecâvüz, العبرة göz yaşı.

İ'râb: فاشفقت'de ف atıf içindir veya mahzûf şartın cevâbıdır. بسايرى'de ب, فى mânâsınadır. فتعرب'de ف sebebiyyedir veya mahzûf şartın cevâbı olabilir. عبارة Lafzan merfû تعرب'nün fâilidir.

Mânâ: Nefsim o hazretin muhabbeti arzûsunu kalbime açınca, o sözün başka organlarım ve parçalarıma sirâyet etmesinden ve yabancılar katında gizli olan sırrımın, göz yaşlarımın akmasıyla ortaya çıkmasından korktum. **فكيف تنكر حبا بعد ما شهدت به عليک عدول الدمع و السقم** (Bizzat şâhid olduktan sonra sevgiyi nasıl inkâr edersin, göz yaşı ile hastalığın aynı şey olup olmadığına dikkat et). Zîrâ göz yaşı, mihnetzede olan âşıkın gammazlayıcısı ve gam-zede olan müştakların kovucusudur.

Saklayıp râz-ı derûnum dimedim ağyâre
Nedîn-i dîde-i giryân beni yalan (bâlân?) etti

132- يُغَالِطُ بَعْضِى عَنْهُ بَعْضِى صِيَانَةً وَ مَيْنِى فِى اِخْفَائِه صِدْقُ لَهْجَتِى

Lügatler: مغالطة galata bırakmak /51-a/ المين yalan. لهجة Fesâhat-ı lisan.

İ'râb: عنه'deki zamir birinci بعضى'ya âittir veya bir evvelki beyitte olan سر'a âittir. صيانة Temyiz veya mef'ûlü leh olmak üzere mansubdur. ومينى'de vav hâliyedir. مينى Mübtedâ, صدق لهجتى haberidir.

Mânâ: Mahbûbun sırrını korumak için benim kuvvetlerimden bâzısı, diğer bâzılarını yanıltır. Oysa o sırrı gizlemekte benim yalanım, lisânımın doğruluğudur. Zîrâ lisânım hiçbir zaman onu övmek ve anmaktan hâlî değildir, nefsim ise o sırrı gizlediğini sanır. Dilim, onu gizlemenin yalan oldu-

ğuna en doğru şâhiddir ve bu muhabbeti arzûlama sırrı parlayan ateş gibi apaçık olmuştur.

غلط خام بین که قصه فاش　　　از رقیبان نهفتم هوست

[Hatâyı çiğ gör, kıssayı aç, hevesini rakiplerden gizledim.]

133– وَلَمَّا اَبَتْ اظْهَارَهُ لجوانِحِي　　　بَدِيهَةُ فِكْرِى صُنْتُهُ عَنْ رَوِيَّتِي

Lügatler: ابت: ابا'dandır, imtinâ mânâsınadır. جوانح Bâtındaki kuvvelere denir. بديهة فكر Zihinde mukaddime terkib etmeksizin ve tasavvursuz hâsıl olan mânâlardır. بده امر derler اذا فجا . صنت: صان , يصون'den nefs-i mütekellimdir. رويت Vavın kesresiyle doğru fikir demektir.

İ'râb: بديهة: ابت'in fâilidir, اظهاره ise mef'ûlüdür veya nez'-i hâfıdıyyet üzre mansubdur. صنته: لما'nın cevâbıdır.

Mânâ: Bedîhe-i fikrim (kendiliğinden içime doğan düşüncem), muhabbet sırrını bâtınî kuvvelerime göstermekten sakınınca, ben de o sırrı fikrimden ve aklımdan mahfuz ve masûn kıldım (onlardan sakladım).

134– و بالَغْتُ فى كتْمَانه فَنُسِيتُهُ　　　و اُنْسِيتُ كَتْمِي ما اليَّ اَسَرَّت

Lügatler: كتمان gizlemek, نسيان unutmak. اسرّت: اسرار'dandır, اسرار ihfâ demektir.

İ'râb: كتمانه'de zamir, evvelki beyitte olan سرى'ye râcîdir. فنسيته'deki zamir de ona râcîdir. انسيت İf'al bâbından nefs-i mütekellim meçhul, kāim-i makam fâili ت'dir, mef'ûlü كتمى'dir. ما Mâ-i mevsuldür, sılası اسرت'dir. اليه'deki zamir geçen beyitteki سرى'ye âittir. اسرت'in fâili, altında olan zamirdir ki نفس'e âittir. Mef'ûlü, mahzûf zamirdir ki ما'ya âittir.

Mânâ: Sevgilinin muhabbet sırrını gizlemede o kadar ileri gittim ki, sonunda o sırrı da unuttum; nefsimin kalbime ızhar ettiği mahbûbeyi sevme arzûsunu gizlemek de bana unutturuldu. Yâni sözün özü, muhabbet sırrını gizlemede ileri gittim, böylece o sırrı da unuttum, onu gizlemem gerektiği de bana unutturuldu. /51-b/

آنها که خوانده ام همه از یاد من برفت　　　الا حدیث دوست که تکرار می کنم

[Okuduğum her şeyi unuttum. Sâdece dostun sözünü tekrar ediyorum.]

135– فان اَجْنِ فِى غَرْسِ الْمُنَى ثَمَرَ العنَا فللّه نَفْسٌ فى مُناها تَعَنَّت

Lügatler: اجن nefs-i mütekellimdir, جنى, يجنى'den gelir. جنى الثمر فاجتناها yâni قطعها و جمعها yâni yemiş devşirmeye derler. غرس Ağaç dikmek demektir. منى Arzû, عنا belâ. تعنت Tefe'ul bâbından fi'l-i mâzînin müfred müennesidir. عنيته فعنى derler, yâni belâ ve anâya sabretti demek olur.

İ'râb: ان şart harfi, اجن şart fiili, ى cezm ile sâkıt oldu. ثمر العنا: اجن'nin mef'ûlüdür. فلله'de ف şartın cevâbıdır; lâm, vav-ı kasem mânâsınadır, aynı zamanda taaccüb de içerir; bu kelime duâda ve yüksek işlerde kullanılır. Nitekim لله دره gibi. لله ابوه'in fâili altındaki zamirdir ve نفس'e âittir.

Mânâ: Eğer ben arzûlarımın ağacından belâ ve sıkıntı meyvesi toplarsam korkum yoktur. Zîrâ Allah hakkı için, o ne hayrete sezâ nefstir ki arzû ve maksadı uğrunda belâ ve sıkıntıya sabretti.

بقدر الكد تُكتسب المعالى و من طلب المنى سهر الليالى
و من دام العلى من غير كدّ اضاع العمر فى طلب المحالى

[Zorluklar nisbetinde üstün dereceler kazanılır. Başarı isteyen geceleri uykusuz kalmayı göze almalıdır. Üstünlüğü zahmetsizce devam ettirmek isteyen, imkânsız bir dilek uğruna ömrünü za'yetmiş olur.]

136– و اَحْلَى اَمانِى الحُبِّ للنَّفْسِ ما قَضَتْ عَنَاهَا بِهِ مَنْ اَذْكَرَتْهَا و اَنْسَت

Lügatler: احلى: حلو'den, fi'l-i tafdildir. امانى arzûlar. قضت: حكمت ve فصلت mânâsınadır. قضى فلان امر كذا Bir kimse hükmeylese, fasleylese ve sonuna inhâ eylese böyle denir. Nitekim فلما قضى زيد منها وطرا ifâdesi فصله و افاه الى اخره demektir.

İ'râb: احلى mübtedâdır, امانى'ye muzafdır. للنفس: امانى sıfatıdır. Yâni امانى الحاصلة للنفس من الحب demektir. ما قضت'te ما mevsûledir, قضت sılasıdır. به'de ب sebebiyyedir. Zamir ما'ya râcîdir. Mâ-i mevsul sılasıyla birlikte mahallen merfû' mübtedânın haberidir. من اذكرها'da من mevsûledir, التى mânâsınadır, sılası اذكرت ile انست'dir. اذكرت'de müennes zamîri نفس'e râcîdir. Bu iki fiil ikişer mef'ul alırlar. اذكرت'in birinci mef'ûlü ها'dır ki نفس'e âittir, ikinci mef'ûlü ise mahzûfdur ki امانى'dir. انست'in her iki mef'ûlü de mahzûfdur. Hazfe karîne kāimdir ki, biri نفس, biri امانى'dir. اذكرت İle انست'in fâilileri zamirleridir ki من'i mevsûle râcîdir. Men-i mevsul sılasıyla birilikte mahallen merfû قضت'in fâilidir, عنا mef'ûlüdür ve bundaki zamir نفس'e râcîdir.

Mânâ: Muhabbetten, nefsime hâsıl olan arzûların en tatlısı, nefsimin belâsını ayırıp hasretine ulaştıran şeydir. O vuslat arzûlarını nefsime hatırlatır, çünkü başlangıçta onları anlamış /52-a/ meşakkat ve belâyı kendisine kolaylaştırmıştı. Ayrıca ona arzûsunu unutturmuş, hattâ kendisini ve benliğini

vücud karışıkığından ve arzû bağından kurtarmıştır. Sözün özü şudur: Benim için en tatlı muhabbet arzûsu öyle bir belâ ve vuslattır ki Hz. Mahbûbe o vuslat sebebiyle, nefsin belâ ve sıkıntısını ayırıp nihâyete erdirsin; öyle ki artık bundan böyle ona sıkıntı ve yokluk erişmesin. Ayrıca bu tecellî ve vuslattan önce o hazret, yokluğun sıkıntısına ve muhabbetin belâsına tahammülünden dolayı, bu arzûları nefsine hatırlatsın. Tecellî ve vuslattan sonra da nefsime kendisini ve arzûsunu tamâmen unuttursun. لا خبر بعد العين و هنالك لا كيف و اين "Gördükten sonra habere gerek yoktur; burada 'nasıl' ve 'nerede' olmaz" Gerçekten nefs için arzûların tatlanması budur.

137– اَقامَتْ لها منّى عَلَىَّ مُراقِباً   خَوَاطِرَ قَلْبِى بالهَوَى انْ اَلَمَّتِ

Lügatler: خواطر hâtıranın cem'idir. "Hâtıra" kalbe gelen fikirlere denir. الَمّت: الالمام'dandır. الالمام Nüzul mânâsınadır.

İ'râb: اقامت'in fâili zamîridir ki mahbûbeye râcîdir. لها'daki zamir de kezâ ona râcîdir. مراقبا İsm-i fâildir ve اقامت ikinci mef'ûlüdür veya hal olabilir; fiil gibi amel ettiğinden خواطر ona mef'ul olmak üzere mansubdur. بالهوى'da ب ya musâhabet mânâsına veya فى mânâsınadır; elif-lâm, muzâfun ileyhden ıvaz olabilir, bu durumda فى هواها takdir edilir veya ahd için olabilir ki evvelce âşıkla mâşuk arasında zikredilen hevâ murad edilmiş olur. ان المت'te ان harf-i şart olabilir, bu durumda cezâsı ya önceki birinci mısrâdır veya o mısrâ karînesiyle mahzûfudur yahut da burada masdariyye ان'i olabilir. المت Te'vil-i masdar olabilir, الالمام mânâsı taşır, buna göre خواطر'dan bedel-i iştimal olur. المت'in fâili altındaki zamirdir ki خواطر'a râcîdir.

Mânâ: Hz. Mahbûbe benim nefsimi kalbimin havâtırının gelmesi konusunda murâkabe ve muhâfaza altında tutarak, benim nefsânî kuvvelerimden sevgisini korumak için hevâsında ikāmet etti. Bu mânâ المت'in masdar kabul edildiğine göredir. Eğer ان şart için olursa mânâ şöyle anlaşılır.

Eğer benim havâtır-ı kalbim onun sevgisiyle bana gelseydi, o hazret, muhabbeti için benden benim üzerime bir murâkıb ve muhâfız dikerdi de başkasına ilgi gösterip göstermeyeceğimi gözetirdi. Murâkıbdan murad akıldır. Nitekim kendisi geçen beyitte حيث لا رقيب حجى buyurdular, akıl, insan nefsini şeytânî tuzaklardan korur, cismânî ve nefsânî yollara düşme konusunda kontrol eder, aklın gereklerine /52-b/ ve ilâhî işlere muhâlefetten korur ve alıkor. "Murâkıb"dan murad "vehm" de olabilir. Zîrâ vehim dâimî hareket hâlinde olduğundan ve cüz'i mânâları idrakden ötürü havâtır-ı Hakk'ın

gelmesine engel olur. Buna göre onun murâkıb oluşu, sevginin sırlarının kalb hazînesinin çıkmasına mâni olur şeklinde anlaşılır.

"Havâtır"ı çoğul olarak söylemelerinin sebebi şudur: Muhakkıklere göre "**Hâtıra**" dörttür: Rahmânî hâtıra, melekî hâtıra, şeytânî hâtıra ve havâtır-ı melbûse.

Rahmânî hâtıra: Sâliki, mutlak'a vahdet-i hakîkî tarafına çeker, başka hâtıraları def'eder, bütünüyle Hakk'ın zat ve sıfatlarında zuhûr eden havâtır ilâhî ilham, rabbânî hâtıra ve vahy-i gayr-i metlüv olarak da kabul edilir.

Melekî hâtıra: Sâliki, yüksek mertebelere, uhrevî hallere, sâlih amellere, râzı olunmuş işlere ve güzel ahlâka çeker. Nitekim şu hadis-i şerif buna delâlet eder: ان للشيطان لَمّة بابن آدم و للملک لَمّة فلمّة الملک ايعاد بالحق و تکذيب بالشر و اما لَمّة الشيطان فايعاد بالشر و تکذيب بالحق "İnsanoğluna şeytanın ve meleğin telkîni vardır; meleğin telkîni hayrı vâdetmek ve Hakk'ı doğrulamaktır, şeytanın telkini ise kötülükle korkutma ve Hakk'ı yalanlamaktır"[22] Şeytânî hâtıra: Bu iki hâtıranın zıddıdır.

Havâtır-ı melbûse: Şeytanın sûret-i Hak'tan görünüp ibâdet ve tâatlere müteallık hâtıralar ilkâ etmesine derler. Onun maksadı, o ibâdetle, yine dalâlete sevketmektir. Nitekim Hz. Mevlânâ buyurur:

نفس خس کر جويدت کسب شريف　　　حيله و مکری بود آنرا رديف

[Alçak nefis eğer iyi bir kazanç isterse, dikkat et, yanında bir hîle ve tuzağı vardır. M, II, 2602]

Cüneyd (r.a) معرفة الخواطر فريضة لان الخواطر هى اصل الفعل و بذلک يعلم الفرق بين لمة الملک و لمة الشيطان فلا يصح الاعمال الا بصحتها فصار علم ذلک فرضا حتى يصح الاعمال من العبد "İlim kadın erkek her müslümâna farzdır" hadîsiyle ilgili olarak şöyle der: "Havâtırı bilmek farzdır. Çünkü havâtır, fiillerin aslıdır; böylece kişi meleğin telkîni ile şeytanın telkîni arasındaki farkı bilir. Ameller ancak bu mârifetin sağlıklı olmasıyla düzgün olur. O halde bunun ilmi farz hâline gelir, ta ki kulun amelleri sahih olsun"

Meşâyiha göre bu üç "hâtıra"nın ayırdedilmesi kolaydır. Fakat onlar "Havâtır-ı melbûse"de şaşkın kalmışlardır. Zîrâ bu sonuncu "hâtıra"yı ayırdetmek ve hakîkatini anlamak herkesin kârı değildir.

Tirmizi, Tefsir, 2,35.

هر این بعضی صحابه از رسول — ملتمس بودند مکر نفس غول
کو چه آمیزد زأغراض نهان — در عبادتها و در اخلاص جان
مویمو ذره بذره مکر نفس — می شناسیدند چون گل از کرفس

[Bunun için (gizli hîleyi anlamak müşkil oduğundan bazı ashab, Peygamber'den azgın ve hîlekâr nefsin hîlesini sorarlar.

"Nefis, ibâdetlere ve candan gelen ihlâsa gizli garezlerden ne karıştırır?" derlerdi.

Gülü kerevizden fark edercesine kıldan kıla, zerreden zerreye nefis hîlesini tanır, bilirlerdi. M, I, 366-367, 369]

اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه "Allahım, bize hakkı hak olarak göster ve ona uymayı nâsîb et" hadîsi de bu mânâya delâlet eder.

138– فَانْ طَرَقَتْ سِرّاً من الوَهمِ خَاطِرِى — بِلاَ حَاطِرٍ اَطْرَقْتُ اجْلاَلَ هَيْبَةِ

Lügatler: طارق aslında yola koyulan kimseye derler, örfen gece, ehline ve kavmine gelen kimseye has oldu. طرق فلان اهله derler. Bunun mânâsı اتاه ليلا اهله فجاة demektr. الخاطر Hâ-i mühmele ve zâ-i mu'ceme ileالمانع من الخطر وهو المنع demektir. اطراق Başı aşağı eğip gözü yere dikmektir, heybetten veya hayâdan olabilir. اجلال ululuk.

İ'râb: ف atıf için, üzerine /53-a/ mâtuftur. ان Harf-i şart, طرقت fi'l-i şart. سرا, طرقت'ten hâliye üzere mansubdur, yâni مخفيا mânâsınadır. طرقت'in fâili zamîridir ki mahbûbeye âittir. Mef'ûlü خاطرى'dır. اطرقت Cezâ-yı şarttır. اجلال, اطرقت'ye mef'ûlü lehdir ve هيبة'e muzafdır.

Mânâ: Eğer, bir mâni olmaksızın, vehim ve akıldan gizli olarak bir gece Hz. Mahbûbenin hâtırası benim kalbime gelse ve tecellîsi doğsa, ben onun kemâl-i azametinden ve pek yüce ululuk ve heybetinden dolayı başımı önüme eğerim ve gözlerimi yeryüzünden yukarı kaldıramam.

139– و يُطْرَفُ طَرْفِى اِنْ هَمَمْتُ بِنَظْرَةٍ — و انْ بُسِطَتْ كَفِّى اِلَى البَسْطِ كُفَّتِ

Lügatler: يطرف: يصرف الطرف العين mânâsına. همت: حمدت mânâsına. بسط كف el açmak demektir, fakat burada tasaddî ve taarruz eylemekten kinâyedir. بسط muhâlata ve mükâlemede nefesi koyvermeye (istirsâl-i nefes) derler. كفت: كف, يكف'den, men etmeye derler.

İ'râb: يطرف fi'l-i muzârî meçhul, kāim-i makam-ı fâili طرفى'dir ve bu cümle şartın mukaddem cezâsıdır. كفى: انبسطت'in mef'ûlüdür, cezâsı ise كفت'tir. كفت'in fâili zamîridir ki كف'e âittir.

Mânâ: Bu beyit mukadder bir suâle cevaptır, sanki şöyle demek olur: Niçin sevgilinin cemâlini müşâhededen bakışını çevirirsin? Şu şekilde cevap verir: Eğer ben o hazretin müşâhedesine ve cemâline nazar etmeğe niyet etsem, benim gözüm heybetten çevrilir, eğer ben onunla konuşmaya ve ünsiyete girişsem azametten dolayı benim bu teşebbüsüm men olunur. Zîrâ kahredici nurların ışıkları, zat ve sıfatların parlak ve yüksek tecellîsi, o vücûdun o sırada görüşüp konuşmasına, ünsiyet ve muâmelesine fırsat vermez ve mecâl bırakmaz. Hattâ cemâl-i zâtı müşâhedeye niyet edilince bunların hepsinin fenâ bulması mukarrer olur. Beyt:

لست تحتاج رقيبا حافظا　　　لک من حسنک رقيب حافظ

"Senin bir murâkıb ve muhâfıza ihtiyacın yok, güzelliğin senin murâkıb ve muhâfızındır"

140– فَفِي كُلِّ عُضْوٍ فِيَّ اِقْدَامُ رَغْبَةٍ　　　و منْ هَيْبَةِ الإعْظَامِ إحْجَامُ رَهْبَةٍ

Lügatler: اعظام bir şeyi azim bulmak, hemze vicdan için olur. احجام İmtinâ mânâsınadır, nitekim حجمته فاحجم derler, nevâdirdendir, كبته فاكب gibi. رهبة korku demektir.

İ'râb: اقدام ve احجام mübtedâ olmak üzere merfû; cârr ile mecrur her iki mısrâda da mukaddem haberdir. اقدام'in رغبة'e ve احجام'in رهبة'e izâfetleri, müsebbibin sebebe izâfeti kabîlindendir. Aynı şekilde i'zâm heybetin sebebi; heybet rehbetin sebebi, rehbet ihcâmın sebebidir.

Mânâ: Benim her bir uzvumda Hz. Mahbûbe tarafına yöneliş vardır. Zîrâ /53-b/ bütün organlarım onun muhabbetiyle boyanmıştır. Onun azametinin heybetinden, korkumun men'i vardır ki o hazretin yakınlık ve vuslatına o korku ve haşyetin men'i engel olur.

141– لِفِيَّ وَ سَمْعِي فِيَّ آثارُ زَحْمَةٍ　　　عليهَا بَدَتْ عندى كإيْثَارِ رَحْمَةٍ

Lügatler: Birinci فِىَ isimdir, esmâ-yı sitte-i mu'telle-i muzâfedendir. Mütekellim ye'sine muzafdır. "Benim ağzım" demektir. İkinci فى harf-i cerdir, zarfdır ve mütekellim ye'sine muzafdır. زحمة Galebe göstermek ve darlık vermek.

İ'râb: اثار mübtedâ, لفى'de lâm harf-i cer, mahzûf müteallıkıyla mahallen merfû' haberidir. بدت'in fâili altındaki zamirdir ki زحمة'e râcîdir. عليها'daki zamir Hz. Mahbûbeye râcîdir ve muzaf, karîneden dolayı mahzûfdur. Yâni على زحمتها veya على ذكرها demek olur. Nitekim تزاحمت الايد على الطعام demek على اكله demektir. بدت'in zamîrinin Hz. Mahbûbeye râcî olması da câizdir.

Mânâ: Vücûdumdaki kulağım ve ağzım için o hazretin zikri veya onun zahmeti konusunda darlık ve sıkıntı belirtileri var. Üstelik o hazret de bana zâhirdir. Öyle ki her biri hissesini almak için lütuf ve rahmeti seçerler, kezâ rahmete koştukları gibi zahmetine veya zikrine de koşarlar.

Eğer بدت'in fâili زحمة olursa mânâ şöyle olur: Benim kulağım ve ağzım için o hazretin zahmeti üzere sıkıntı ve darlık belirtileri vardır; o zahmet benim katımda zâhir iken onlar rahmete yönelirler. Yâni ağzım onun sözünü ve saâdetli zikrini söylemek ister, kulağım dinlemek ister, böylece izdiham belirtileri görülür.

142– لسانى اِنْ اَبْدَى اذَا ما تَلاَ اسْمَهَا له وَصْفَه سمْعِي و مَا صَمَّ يَصْمُت

Lügatler: تلى tilâvetten fi'l-i mâzîdir. ما صمّ Yâni ما صار ذا صمم

İ'râb: لسانى mübtedâ, ان ابدى şart cümlesinin haberidir. ان Harf-i şart, ابدى if'al bâbından fi'l-i mâzî. اذا: حين mânâsına. ما zâiddir. تلى'nın fâili müstetir zamirdir ki لسان'a râcîdir. ابدى'nın fâili سمعى'dir. اسمها: تلى'nın mef'ûlüdür. Zamir Hz. Mahbûbeye râcîdir. له'de zamir لسان'a âittir. وصفه Lafzan mansub, ابدى'nın mef'ûlüdür, zamir سمعى'ye râcîdir. يصمت Şartın cezâsıdır. Takdîr-i beyt şöyledir: لسانى ان ابدى سمعى وصفه الذى هو الاصغاء و الادراک للسانى حين تلاوة لسانى اسم حضرة المحبوب ما صار ذا صمم سمعى يصمت لسانى

Mânâ: Dilim, Hz. Mahbûbun ismini söylediği sırada; kulağım, onu dinlerken sağır olmadan ve sözlerini dinleme lezzetine iştiyâkı varken, dinlemek ve kavramak olan vasfını /54-a/ kendisine ızhar etse, dilim ona kendi hissesini ikram edip merhameten sükût eder. Ta ki dertli kulak sevgilinin sözünden lezzet bulsun ve coşsun diye.

143– و اُذْنِي انْ اَهْدَى لسَانِي ذكْرَها لَقَلْبِي و لَمْ يَسْتَعْبِد الصَّمْتُ صُمَّت

Lügatler: اهدى yâni اعطى هدية. استعبد yâni اتخذه عبدا.

İ'râb: اذنى mübtedâ, şart cümlesi haberidir. اهدى'nın fâili لسانى'dir, birinci mef'ûlü ya mahzûfdur ki الى اذنى takdîrine, ikinci mef'ûlü ذكرها olur. لقلبى'de lâm ta'lil içindir ve اهدى ya müteallıktır yahut da birinci mef'ûlü ذكرها, ikincisi لقلبى olabilir. Bu durum lâm الى mânâsına olursa söz konusudur. لم يستعبد'in fâili لسانى'dir. صمت'in fâili اذنى'dir. Şartın cezâsı صمت'tir. Takdîr-i beyt: ان اهدى لسانى الى اذنى ذكر حضرة المحبوب لاجل ان توصل الاذن ذلک الذكر الى قلبى ليتلذذ به و لم يتخذ الصمت لسانى مذللاً منقادا و لم يكن صمت اذنى رعاية له و موهبة له حظ

Mânâ: Eğer benim dilim telezzüzden dolayı o hazretin zikrini kalbime hediye etse dilim sükûta mâlik olmadan kulağım sağır olur ve o dilime olan büyük merhamet ve şefkatinden dolayı kendi payını ona ikram eder.

144- اَغارُ عليها اَنْ اَهيمَ بحُبِّهَا و اَعْرِفُ مقْدَارِى فأُنْكِرُ غَيْرَتِى

Lügatler: اغار: غيرة'ten müştaktır. Mânâsı şudur: Ğayrın hükmünün tesir, taalluk ve yakınlığının istenen ve arzû edilenden izâlesini murad etmek ve bu hüküm, tesir, taalluk ve yakınlıkta tek kalmayı istemektir. اهيم: هام, يهيم'den nefs-i mütekellimdir, "hayran olmak" mânâsınadır.

İ'râb: اغار nefs-i mütekellim, fâili انا. عليها'da zamir Hz. Mahbûbe râcî. اعرف: اغار üzerine فانكر ise اعرف üzerine mâtuftur.

Mânâ: Ben öyle bir sevgiliyi kıskanırım ki, onun muhabbetiyle şaşkın hale gelirim, sonra da kendi değerimi düşünür ve derim ki: Ben kimim ve ne kimseyim ki o hazretin âşık ve hayrânı olayım ve onu kıskanayım! Bu sebeple kendi kıskançlığımı inkâr ederim. Kıskançlık ya âşıktan mâşûka doğru olur veya mâşuktan âşıka doğru olur. Âşıktan mâşûka doğru olan kıskançlıkta, kendinden gayri hiç kimsenin mahbûbu katında makbul olmaması, mahbûbuyla arasında engel teşkil eden veya ona düşman olan âşıkın da düşmanı olması /54-b/ söz konusudur. Meselâ Hz. Süleyman, iyi cins eşkin atları mâbudun ibâdetine mâni olduğu için kıskanıp: رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ (Sâd, 38/33). "O atları bana getirin dedi; bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı" mısdakınca onları öldürdü.[23]

Mâşukûn âşıkı kıskanması şudur: مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ (Ahzab, 33/4). "Allah bir adamın göğüs boşluğunda iki kalb yaratmadı" âyeti gereğince âşıkın kalbinde kendisinden başkasının olmasını istemez ve âşıkın, başkasına bakışını ve ilgisini hoş görmez. Nitekim Hz. Yakub Yusuf'a ilgi gösterince büyük azara müstahak olmuştu. Hz. Peygamber İmam Hasan ve İmam Hüseyin'e iltifat ettikleri vakit: يا محمد كيف شغل قلب فيه محبتى الى محبة اخرى "Ya Muhammed, içinde benim sevgim olan bir kalb başka bir sevgiyle nasıl meşgul olur?"

Eski tefsirler "buna kılıç ile silmek mânâsı vermişler ve namazı geçirmeye sebep oldular diye Allah yoluna kurban edildiklerini söylemişlerdir". Bk. *Hak Dini Kur'an Dili*, c. VI, ilgili âyetin tefsîri. Ayrıca bk. *Te'vîlât-ı Kâşâniyye*, terc. A. Rızâ Doksanyedi, III, 24, Ankara 1987; Süleyman Ateş, eski rivâyetleri özetler ve genişçe tenkîdini yapar, bk. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*, VII, 470 vd., İstanbul 1990.

hitabına mâruz kaldı. Hadis-i şerifde de şöyle buyrulur: ان سعدا لغيور و انا اغير من صعد و الله اغير منى و من غيرته حرم فواحش ما ظهر منها و ما بطن "Sa'd kıskançtır, ben Sa'd'den daha kıskancım, Allah benden kıskançtır. İşte Allah bu gayretinden (hamiyetinden) dolayıdır ki, açık-gizli bütün fuhşiyâtı haram kılmıştır."[24]

جمله عالم زان غيور آمد كه حق برد در غيرة درين عالم سبق

[Hak, kıskançlıkta bütün âlemden ileri gittiği içindir ki, bütün âlem kıskanç oldu. M, I, 1764]

غيرت حق بر مثل گندم بود كاه حرمن غيرة مردم بود

اصل غيرها بدانيد از إله ان خلقان فرع حق بى اشتباه

[Tanrı'nın gayreti buğdaya benzer, harmandaki saman da insanların kıskançlığıdır. Kıskançlıkların aslını Hak'tan bilin. Halkın kıskançlıkları, şüphe yok ki Tanrı kıskançlığının fer'idir. M, I, 1771-1772]

145- فَتَخْتَلِسُ الرُّوحُ ارْتِيَاحاً لها وَ مَا أُبَرِّئُ نَفْسِي مِنْ تَوَهُّمِ مُنْيَةِ

Lügatler: الاختلاس: اختطاف ve استلاب yâni sür'atle cezbetmek ve kapmak. ارتياح Şâdîlik etmek. ارتاح فلان لكذا Sözü, bir şeyden güzel koku yayılırcasına ondan neşe ve sevinç duyulunca söylenir. المنية nefsin arzûsu.

İ'râb: ف sebebiyye. الروح'ta elif-lâm muzâfun ileyh yerine, yâni روحى demektir. ارتياحا Ya mef'ul-i leh veya temyiz olmak üzere mansubdur. لها'da lâm ارتياح'ı ta'diye içindir, zamir mahbûbeye râcîdir. ما ابرى و'de vav hâliyedir.

Mânâ: Benim rûhum neş'e ve sürûra vesîle olduğundan dolayı sür'atle o hazrete sürüklenir, ben nefsimi arzû ve murad kuruntusundan temizleyemedim. Zîrâ Hakk'ı müşâhede arzû ve isteği de nefse âit işlerdendir. O bakımdan "zikr-i lâzım irâde-i melzûm" kabîlinden olur. Beyt:

وما ابرئ نفسى و لا ازكيها كه هر چه نقل كند از بشر بر امكانست

[Nefsimi temize çıkarmam, onu tezkiye etmem, beşerden nakledilen her şey mümkündür.]

146- يَرَاهَا عَلَى بُعْدٍ عن العَيْنَ مسْمَعِي لطيفِ مَلاَمٍ زَايِرَ حِينَ يَقْظَتِي

Lügatler: مسمع mîmin fethasıyla mimli masdar, mimin kesresiyle işitme âleti burada ikisi de mümkündür. طيف Hayal demektir. ملام melâmet edici. زاير ziyâret edici. يقظة uyanıklık.

Müslim, Liân, 16-17

İ'râb: يراها'da zamir Hz. Mahbûbe râcî. على: مع mânâsına. مسمعى takdiren merfû يرى'nun fâilidir. بطيف'ta ب sebep mânâsına, يراها'ya müteallıktır.

Mânâ: Benim kulağım beni ziyâret eden /55-a/ kötüleyicinin hayâli vâsıtasıyla, gözden ırak olmasına rağmen uyanıkken o hazreti görür. Yâni ne zaman ki benim kulağım, o hazretin zikrini, beni ziyâret eden kötüleyiciden dinlese, sanki o hazretin hayâli gözümde canlanır ve o kötüleyici, kendisini zikr eyledikçe, tıpkı gözümün görmekten lezzet alması gibi, kulağım ondan son derece zevk alır. Bu münâsebetle de sanki kulağım onu görür, sevenlerin çoğu, özellikle sevgilinin zikrine sebep olduğu için, kötüleyicilerin kötülemesinden son derece zevk alırlar. Nitekim, muhibbînden bâzısı şöyle derler: اجد الملامة فى هواک لذيذة حبا ذکرک فليلمنى اللوم "Senin aşkın uğrunda kınanmak benim için hoştur, çünkü senin sevgini hatırlatır, o halde isteyen beni kötülesin"

Şöyle bir sual hatıra gelebilir: Kulağın vazîfesi görmek değildir, işitmektir. Görmeyi kulağa isnad etmesindeki nükte nedir? Cevâbı şudur: Cem' mertebesinde, muhtelif kuvvelerden her biri ötekinin hükmünü verir. Meselâ kulak görücü, göz işitici, dokunma duyusu tadıcı, tatma duyusu koku alıcı vb. olur. Her birinin hükmünü ötekiler yerine getirir. Bu mânânın teferruatı bu kâsîdenin sonuna doğru gelecektir.

147– فَيَغْبِطُ طَرْفِى مِسْمَعِى عند ذكْرِها   و تَحْسدُ ما افْتَتْهُ منّى بَقِيَّتى

Lügatler: الغبطة bir kimsenin başkasında olan nîmeti, onun elinden çıkmasını istememek şartı ile kendisinde bulunmasını temennî etmesidir. Zîrâ hasedin üç derecesi vardır. Birisi makbul, ikisi kötüdür. Makbul olanı şudur: Hased edilen kimsenin nîmeti gibi bir nîmet istenir, fakat hased edilenin elindeki nîmetin yok olması istenmez, işte buna "gıbta" denir. İkinci bir derecesi şudur: Hased edilen kimsenin nîmeti istenir ve bu nîmetin onda son bulması da istenir. Üçüncü derecesi ise, hased edilen kimsenin elindeki nîmetin son bulması arzû edilir, o nimmetin kendi eline geçip geçmemesi fark etmez. Bu son iki derece kötüdür. Bu beyitte ise hasedle kasdedilen "gıbta"dır.

İ'râb: يغبط'nun fâili طرفى, mef'ûlü مسمعى'dir. تحسد'nün fâili بقيتى, mef'ûlü mâ-i mevsuldür. افت'in fâili altındai zamirdir ve mahbûbeye râcîdir, mefulse mahzûf zamirdir ve ma-i mevsûle râcîdir.

Mânâ: O hazretin zikri sırasında benim gözüm kulağımı kıskanır ve der ki: Keşke burada ben kulak olaydım ve sevgilinin can bahşedici sözünü dinleyeydim ve bu nîmetle müşerref olaydım.. Kulak da müşâhede sırasında

gıbta ve hasretle gözü, o hazretin vücud bakıyyesini yok edişi dolayısıyla kıskanır ve şöyle der: Ah keşke onun ifnâ ettiği ben olaydım.

148- اَمَمْتُ إمامِي فى الحَقِيقَة فالورى وَرَاىِٔ و كَانَتْ حيثُ وَجَّهْتُ وِجْهَتِى

Lügatler: امت امامة yâni نصبت نفسى للامامة, kezâ şu mânâya gelir, امت yâni قصدت قصدا مستقيما نحو المقصود /55-b/ امام hemzenin fethasıyla القدام mânâsına. الورى: الخلق ورای: خلفی mânâsınadır. وجهت فلانا derler ki ارسلته الى جهة واحدة demektir. الوجهة vavın kesresiyle ما يتوجه اليه yâni teveccüh olunan maksad.

İ'râb: فى الحقيقة 'de فى , امت'ye müteallık. Muzaf mukadderdir, yâni فى عالم الحقيقة demek olur.

Mânâ: Vücûdum mutlak vücudla müstağrak ve fânî ve onunla bâki olup aradan ikilik kalkınca, hakîkat âleminde ben önde imam oldum, âlem halkı benim arkamda durdu. Hz. Mahbûbe ise her nereye yüzümü döndürdümse orada oldu. Böylece فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ الله (Bakara, 2/115). "Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır" sırrı apaçık göründü.

149- يَرَاهَا اَمَامِى فى صَلاتِى نَاظِرِى و يَشْهَدُنِى قَلْبِى امامَ اَئمَّتِى

Lügatler: امام hemzenin fethasıyla القدام mânâsına. ائمة imamın cem'i.

İ'râb: يراه'nün fâili ناظرى'dir. امامى Mekân sıfatıdır. يشهدنى'nin fâili قلبى'dir. امام mansubdur, يشهدنى'nin ikinci mef'ûlüdür. Birinci امام kelimesi, hemzenin kesresi ve fethasıyla olmak câizdir.

Mânâ: Benim gözüm o hazreti, namazımda kendisine uyduğum imamım olarak görür. (Hemzenin fethasıyla olursa: Benim gözüm o hazreti, namazımda önümde görür) yâni zâhir namazımda ne zaman baksam öümdeki imamı o hazret olarak görürüm. Sanki o, imam sûretinde zâhir ve mütecellî olup benimle birlikte namaz kılmaktadır. Benim kalbim beni, önde imam olanların imamı ve muktedâsı görür.

Kâmil velîlerin iki mertebesi vardır: "Kesret" mertebesi meşreblerine gâlip gelirse o zaman firkat (fark) ve ubûdiyetle ilgili tezellül ve fakr ızhar edip, meskenet, acz ve kusur halleri gösterirler, bu da vakitleri ve şânlarının iktizasına göre olur. "Vahdet" mertebesi ve ahadiyyet tecellîsi galip gelince de o zaman tecellî gereği, bunlardan şathiyyat sâdır olur. Hattâ bâzıları Hazret-i

Risâletpenâhın كنت نبيا و آدم بين الماء و الطين "Âdem su ve çamur arasında iklen ben nebî idim."[25] Ve آدم و من دونه تحت لوای و لا فخر لی "Âdem ve başkaları benim sancağım altındadır ve ben övünmem"[26] hadisleri, şath mertbesindeki ifâdeleridir, demişlerdir. Bu mertebeden beşeriyyete indikleri sırada ise şöyle buyurmuşlardır: انا ابن امرأة تأكل القديد و اذكرونی لی صالح دعائكم و لا تبالغوا فی مدحی انما انا بشر مثلكم "Ben kuru et yiyen bir kadının çocuğuyum; beni hayır dua ile anın, beni övmede aşırı gitmeyin, ben de sizin gibi bir beşerim".[27] Bunlara benzer sözleri de bu kābildendir.

Büyük velîlerin çoğundan, bu mertebede, şatıh sözleri çok sâdır olmuştur. Bu cümleden olarak Hz. Bayezid'in سبحانی ما اعظم شانی "Kendimi tesbih ederim, şânım ne yücedir"; Cüneyd'in ليس فی جبتی سوا الله "Cübbemin içinde Allah'tan başkası yoktur"; Hz. Abdülkâdir'in قدمی علی رقبة جميع اولياء الله "Ayağım bütün evliyâullahın boynu üzerindedir" demeleri bu kābildendir. İbn Fârız da evliyânın büyüklerindendir, /56-a/ yıkarıdaki sözleri bu mertebede söylenmiş kabul edilir.

150– وَ لاَ غَرْوَ اَنْ صَلّٰى الإمَامُ اِلَيَّ اَنْ   ثَوَتْ بِفُؤادى و هى قِبْلَةُ قِبْلَتِى

Lügatler: الغرو: العجب yâni لا عجب. ثوت: ثوا'dan müştaktır, الثواء: الاستقرار مع الاقامة. قبلة ism-i âlettir, جلسة ve قعدة gibi. müteâref olan (herkesçe bilinen) mânâsı, namazda dönülen yöndür. Kâbe'ye de kendisine dönüldüğü için "kıble" derler.

İ'râb: ان صلى'da ان , müsakkaleden muhaffeftir (şeddesi düşmüştür), ismi olan zamîr-i şan mahzûftur, takdîri: انه الشان صلّى الامام demektir; şartiyye olması da câizdir. Bu takdirde cezâsı baştaki فلا غرو karînesiyle mahzûf فلا غرو ذاک demek olur. الىّ'de muzaf mahzûfdur, yâni الى جانبى و جهتى takdir edilir. ان ثوت'te ان masdariyyedir, burada ya kelâm-ı ta'lil veya bâ-i sebebiyye mahzûfdur, takdîri لان ثوت veya بان ثوت demek olur, zîrâ çok yerde hazfedilir. Nitekim عبس و تولى ان جاءه الاعمى âyetinde لان جاءه takdîrinedir. ثوت'in fâili zamîridir ki mahbûbeye râcîdir. بفؤادى'de ب, فی mânâsınadır. و هی'de vav hâliyedir.

Mânâ: İmam ve bütün halk, hakîkatte benim canıma yönelip namaz kılarlarsa bunda şaşılacak bir şey yoktur. Şu bakımdan ki, o hazret benim kalbimde ikāmet edip yerleşti. Halbuki o hazret, benim zâhir şerîate göre yö-

---

Tirmizî, menâkıb, 1
Tirmizî, menâkıb, 1.
El-Müstedrek, II, 506.

neldiğim Kâbe'nin kıblesidir. Durum böyle olunca, elbette her imam Kâbe'ye yöneliktir, Kâbe Cenâb-ı Hakk'a yöneliktir; Cenâb-ı Hak ise لا يسعنى ارضى و لا سمائى و لكن يسعنى قلب عبدى المؤمن التقى النقى الورع "Ben yere göğe sığmam, fakat mü'min, müttaki, temiz, verâ sâhibi kulumun kalbine sığarım"[28] kudsî hadîsi hükmünce benim kalbimde bulunmaktadır. O halde gerçekte herkesin teveccühü ve namazı benim canıma olur. Onun içindir ki Hasan Harakâni buyurur: لو عرفتمونى لسجدتمونى "Beni tanırsanız bana secde edersiniz"

Bu mânâdan hulûl, ittihad, zarfiyyet ve mazrûfiyet anlaşılırsa hatânın ta kendisi doğar. Zîrâ bu sultanların mertebelerinde hulûl ve ittihad yoktur, belki ayn-ı hüviyyettir. فهم من فهم جهل من جهل (Anlayan anlar, bilmeyen bilmez).

ابلهان تعظيم مسجد ميكنند　　در خرابى اهل دل جد ميكنند
آن مجازست اين حقيقت اى خران　　نيست مسجد جز درون سروران

[Ahmaklar mescide ta'zîm eder de gönül ehlinin gönlünü yıkmağa çalışırlar. Halbuki o mecâzîdir be eşekler, bu hakîkat. Ulularn gönülden başka mescidi yoktur. M, II, 309-310]

151- فكُلُّ الجِهَاتِ السِّتُّ نَحْوِى تَوَجَّهَتْ　　بِمَا تَمَّ مِن نُسْكٍ و حَجٍّ و عُمْرَةٍ

Lügatler: نحو cânib mânâsına. ثمّ ile uzak mekâna işaret ederler. نسك İbâdet demektir, lâkin bilâhare hacca mahsus oldu.

İ'râb: نحوى: توجهت'in mef'ûlüdür بما'da ب ya mânâsınadır ya musâhabet içindir.

Mânâ: Kâbe altı cihetiyle, fer'in asla teveccühü gibi /56-b/ benden tarafa yönelmiştir; kendisinde olan şeylerin hepsi ile nüsük; hacc, tavaf, vakfe, ihram, sa'y, taş atma ve umre olarak kendisiyle ilgili ne varsa cümlesi benden tarafa yönelmiştir. Zîrâ bunların hepsinin yönelişi Hakk'adır ve Hakk benim kalbimin arşını kaplamış olup, ikilik ortadan kalkmış, vücûdum arşullah ve kalbim beytullah olmuştur. O halde bütün bu eşyânın ibâdetleri ve yönelişi benim tarafımadır. Hz. Mevlânâ buyuruyor:

طواف كعبهٔ دل كن اكر دلى دارى　　دلست كعبهٔ معنى تو دل چه پندارى

[Eğer bir gönlün varsa, gönül kâbesini tavaf et. Mânâ kâbesi gönüldür, sen toprağı ne zannedersin?]

Bir gazelde de şöyle buyururlar:

---

28 *Keşfü'l-Hafâ*, II, 255.

ای قوم بحج رفته کجاید کجاید   معشوقه دراینجاست بیاید بیاید

معشوق تو همسایهٔ دیوار بدیوار   در بادیه سرگشته شما در چه هواید

[Ey hacca giden kavim, neredesiniz? Sevgili buradadır, geliniz, geliniz. Senin sevgilin duvar duvara komşudur. Çölde âvâre dolaşır, siz hangi havadasınız?]

152– لَهَا صَلاَتِی بالمَقَامِ اُقِیمُها   و اَشْهَدُ فیها انَّهَا لِیَ صَلَّت

Lügatler: مقام'dan murad, zâhiren makām-ı İbrâhim'dir ki hacılar orada namaz kılar; bâtınen kalbdir ki, kesret ve vahdeti birleştiricidir.

İ'râb: لها'da zamir Hz. Mahbûbe râcîdir. بالمقام'da ب , فى mânâsınadır, elif-lâm ahd içindir. اقيمها'da zamir صلاة'a râcîdir. فيها ve انها'daki zamirler Hz. Mahbûbe râcîdir.

Mânâ: Makām-ı İbrâhim'de veya cem' makāmında kıldığım namaz o hazret içindir; ben o namazda, o hazretin de bana salât ettiğini müşâhede ederim.

Buraya şerîat ve hakîkat yönünden bir nice mânâ vermek kâbildir. Şerîat yönü şöyledir: "Salât" Allah'tan rahmet, meleklerden istiğfar ve mü'minlerden duâdır. Buna göre benim duam O'nadır, O da bana rahmet eder. Nitekim Mi'rac hadîsinde bildirildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Mi'râca davet edildiğim zaman göklerden ve yerlerden bütün mevcûdâtı geçip gözümün gördüğü bir şey kalmayıp, huzûr-ı ilâhîye ve vahdet sarayına yaklaşınca ve vücûduma bir dehşet ârız olunca şu hitâb-ı izzet geldi: قف يا محمد فان ربک يصلى (Dur ya Muhammed, Rabbin sana salât ediyor). Buradaki يصلى kelimesine يرحم (Rahmet kılıyor) mânâsı vermişlerdir.

Hakîkat yönü îtibâriyle mânâ şöyledir: Ben, cem' makāmında, benim ona salâtımın aynen ondan bana salât olduğunu müşâhede ederim. Zîrâ bu tevhid mertebesinde âbid ve mâbud, zâkir ve mezkûr, şâkir ve meşkûr, musallî ve musallâ (ibâdet eden ve edilen, zikreden ve zikrolunan, şükreden ve şükrolunan, namaz kılan ve kılınan) hepsi hak olur. İkilik, kayıtlar ve izâfet düşer. Bu mertebede vahdet gözüyle bakılınca namazı edâ eden yine o hazret olur.

چو ممکن کرد امکان بر فشاند   بجز واجب دکر جیزی نماند

[Mümkin yapınca imkânı saçtı, vâcipten başkası kalmadı.]

Bu mertebe bakımından meşâyihin çok sözü ve eserleri vardır. /57-a/ Şeyh-i Ekber *Fütûhât*'ın başlangıcında bu mahalle uygun olarak şöyle buyurur:

فذاک ميّت / او قلت رب انى يكلف العبد حق و الرب حق / فيا ليت شعرى من المكلف / ان قلت عبد

[Rab haktır, kul haktır. Nasıl böyle olabilir, sorumlu tutulan kimdir? Kuldur dersen, işte o ölümlüdür. Rabdir dersen, o nasıl sorumlu olabilir ki?]

153- كلاَنَا مُصَلٍّ وَاحدٌ ساجدٌ الى حَقيقته بالجَمْعِ فى كُلِّ سَجْدَة

Lügatler: كلا izâfeti gerekli bir lafızdır, cemide كل neyse tesniyede كلا öyledir, lafzı müfred mânâsı tesniyedir.

İ'râb: كلانا mübtedâ, مصل takdiren merfû haberidir, واحد: مصل'nin sıfatıdır. ساجد Sıfattan sonraki sıfattır. بالجمع 'de ب , فى mânâsınadır. Mahzûf müteallakıyla حقيقة'in sıfatıdır. Yâni الى حقيقة الكائنة فى مقام الجمع demektir.

Mânâ: Cem' makāmında olan hakîkate her secdede, biz ikimiz yâni Hz. Mahbûbe ve ben tek namaz kılıcı ve secde ediciyiz. Sözün özü şudur: Ahadiyyet ve sırf zât mertebesi, mahbûbiyet ve muhibbiyet, âşıkıyet ve mâşûkıyet îtibârından (ayırımından) berîdir. Lâkin vâhidiyyet hikmetiyle bu mertebenin nisbetleri ve bir çok izâfetleri vardır. Bu nisbetliliğinin hakîkati ve bâtını ahadiyyet mertebesidir ki onda mündericdir. Takdîr-i kelâm şudur: İkimiz yâni vâhidiyet mertebesinde mahbûbiyet sıfatları îtibâriyle Hz. Mahbûb, ve nisbtelere âit kesret îtibâriyle ben ahadiyyetin hakîkatine nazaran tek namaz kılıcı (musallî)yiz ve iki nisbetin de içinde bulunması itibâriyle o hakîkatin tek secde edicisiyiz. Zîrâ âşıkıyet ve mâşûkıyet sıfatı olan bu iki nisbet, ahadiyet mertebesinde birdir, fark vâhidiyet mertebesindedir. O halde hakîkat bir olunca ben secdeyi kendi hakîkatime ederim. Gerçekte âbid ve mâbud, sâcid ve mescûd, zâkir ve mezkûr (ibâdet eden ve edilen, secde eden ve edilen, zikreden ve edilen) hepsi benim. Nitekim azizlerden biri buyurur:

لقد كنت دهرا قبل ان يكشف الغطا اخا لک انى ذاكر لک شاكر

فلما اضاء الليل اصبحت شاهدا بانک مذكور و ذكر و ذاكر

(Perde açılmadan önce sen dehr idin, ben seni zikrediyor ve sana şükrediyordum. Ne zaman ki gece aydınlandı, anladım ki zikreden, zikredilen ve zikir sensin)

154- وَ مَا كَانَ لِى صَلّٰى سِوَاىَ وَ لَمْ تَكُنْ   صَلاَتِى لِغَيْرِى فِى اَدَاءِ كُلِّ رَكْعَةِ

Lügatler ve i'râb açıktır.

Mânâ: Mutlak vücud, kalbimin arşını kaplayıp, vücud memleketimi ele geçirerek كان الله ولم يكن معه شئ "Allah vardı, O'nunla birlikte bir şey yoktu" الان كما كان "Şimdi de öyledir" sırrı müşâhede edilince, vücûdum vahdetin kendisiyle boyanıp musallî ve musallâ (namaz kılan ve kılınan), cem' hükmüyle "bir" oldu ve benim için salât edip namaz kılan benden başkası olmadı ve her rekâtın edâsında salâtım da benden başkasına olmadı. Hakîkatte قرة العين فى الصلاة "Göz nûru, sevinç namazdadır" beyânı, gayriyet vücûdunun yok olması ve ahadiyyet sırrının zuhûra gelmesidir. Eğer /57-b/ sâlik mevhum varlığını yok edip vücûd-i hüviyetle vasıflanarak bakā bulmazsa, namazın hakîkatinden Hak katında gâfil olur. Nitekim Hz. Mevlânâ buyurur:

پنج وقت آمد صلواة قايعون   عاشقانرا فى صلواة دايعون

[Yol gösteren namaz beş vakit olarak farz edildi. Fakat âşıklar dâimâ namazdadır. M, VI, 269]

طاعة عامه كناه خاصگان   وصلة عامه حجاب خاص دان

[Avâmın ibâdeti, havâssın günahıdır. Avâmın vuslatı, bil ki havâssın hicâbıdır. M, II, 2816]

155- اِلى كَمْ أُوَاخِى السِّتْرَ هاقد هَتَكْتُهُ   وَحَل اَوَاخِى الحُجْبِ فى عَقْد بَيْعَتِى

Lügatler: Birinci اواخى hemzenin zammesiyle مؤاخاة'tan nefs-i mütekellimdir. مؤاخاة Burada "mülâzemet" mânâsını mutazammındır. İkinci اواخى hemzenin fethasıyla آخية'nin cem'idir. آخية Bir tarafı mıha bir tarafı hayvana bağlı olan bağa denir. Burada, nefsin akıl ve âdabından müsteardır ki, sâliki dînî ve dünyevî işlere bağlı kılar. ستر Sinin kesresi ile hicab ve perde demektir. ها Tenbih harfi. هتك Perdeyi yırtmak.

İ'râb: كم haberiyye. هتكته'de zamir ستر'e râcîdir. حل و'de vav hâliyye. اواخى Takdîren merfû حلّ'nin fâilidir, حجب'e muzafdır. Ama daha uygun olanı, حل'nin mübtedâ اواخى'ye muzaf olmasıdır. فى عقد'de فى , ثابت'e müteallık olup, mübtedânın haberi olmasıdır.

Mânâ: Daha ne zamânâ kadar örtüye ve hicâba sarılacak ve beşeriyyet perdesiyle hakîkatin yüzünü örteceğim? Haberin olsun ben onu yırttım! Zaten örtü bağlarının çözülüp açılması benim ezeldeki bîat ahdimde vardır. Yâni benim isti'dâdım âyan-ı sâbitede şöyle vâki olmuştu: Hakîkatlerin yüzünden perde ve örtüleri kaldıracağım, böylece mânâların bâkire gelinleri

zâhir olacak ve hakîkat sırlarını keşfedeceğim. Tâ ki hakîkat tâlibi ve âşıkı olan tarîkat ehline, halvetteki hakîkat gelini görünsün, bu özellik bana mîsak âleminde ve ayn-ı sâbitemde verildi. Yoksa sonradan ârız değildir. Buna uygun olarak Hz. Mevlânâ buyurur:

چون مبدل کشته اند ابدال حق   نیستند از خلق بر کردان ورق

[Abdâl da fânî varlıklarını değiştirdiler mi artık halktan değildirler, çevir bu yaprağı. M. VI, 3192]

جسم شان را هم زنو اسرشته اند   تا زروح و از ملک یکدشته اند

[Onların cismini de yeniden yoğurmuşlar. Ta ki ruh ve mülkten bir bütün hâline getirmişler.]

در دل انگور می را دیده اند   در فنای محض شیئ را دیده اند

پیشتر از خلقت انگور ها   خورده می ها و نموده شورها

[Üzümün gönlünde şarabı, fenây-ı mahzda bütün varlığı müşâhede ederler.
Üzüm yaratılmadan şaraplar içimişler, muhabbet sarhoşu olmuşlardır. M, II, 182, 180]

بر ترند از عرش و کرسی و خلا   ساکنان مقعد صدق خدا

[Tanrı'nın doğruluk makāmında oturanların, orasını yurt edinenlerin derecesi; arştan da yücedir, kürsüden de boşluktan da. M, I, 3499]

156– مُنحْتُ وَلاَ هَا يَوْمَ لاَ يَوْمَ قَبْل انْ   بَدَتْ عند اخْذ العَهْد فى اوليتى

Lügatler: منحت nefs-i mütekellim meçhul, اعطيت mânâsına. "Yevm-i menfî"den murad güneşin doğuşundan batışına kadar olan bilinen gündür. "Yevm-i müsbet"ten murad hakîkatlerin ve eşyânın, Allah'ın zâtında bilinmeklik yoluyla /58-a/ zuhûru demektir ki, âyan-ı sâbitedir, onlar da Hakk'ın ilminin sûretleridir. Bu âlem "elest âlemi"ne nisbetle öylesine kadîmdir ki, meselâ bu şehâdet âlemi, elest âlemine nisbetle nasıl hâdis ve o kadîm ise, onun kıdemi bundan çok daha fazladır. Zîrâ ilim mertebesi ezelîdir; eşyâ bu ilmî vücuddan aynî vücûda gelince ilk önce levh-i mahfûza, sonra âlem-i emre, daha sonra âlem-i misâle gelince, bu suver-i misâliyeye kâbiliyet verip "elestü bi-rabbiküm" hitâbıyla şereflendirdi. Herkes isti'dâd hasebiyle o hitaptan ve o tecellîden hissedâr olup, daha sonra şehâdet âleminde, Allah'ın kudret ve irâdesi gereğince zuhûra geldiler. Evveliyetten maksad, vücûdun ilim mertebesinden ayn mertebesine açılmasıdır.

İ'râb: منحت meçhul, ولاها nâib-i fâili, zamîri Hz. Mahbûbeye râcîdir. يوم Zarfiyet üzre mansub. بدت'in altında gizli olan fâili mahbûbeye râcîdir.

Mânâ: O hazretin muhabbeti bana öyle bir günde verildi ki لا مساء عند الله ولا صباح "Allah katında akşam ve sabah yoktur" ifâdesi hükmüne göre, o zaman bizim bildiğimiz, geçmiş, gelecek ve hal ile vasıflanan günler yoktu. Hattâ zemîn, zaman, kevn ve mekân da henüz ortaya çıkmamıştı; ahd ve mîsâk

sırasında o hazretin vücûdunda zâhir olmasından, ki bu a'yân-ı sâbite mertebesidir, işte ondan da önceydi. Bu mânâ ile kendi muhabbetinin kıdemine işâret buyururlar. Büyüklerin çoğunun muhabbet ve müşâhedeleri, Rabbin kullarına mîsâk âleminde zuhûrundan öncedir. "Elest âlemi" onlara nisbetle son derecede muhdestir. Nitekim Hz. Hüdâvendigâr da mârifetli bir gazelinde bu mânâya işâret eder:

پیش ازان کاندر جهان باغ و می و انگور　　بود از شراب لا یزال جان ما مخمور بود
او من ومن او بدم که من بدم ساقی که　　او باده' رطل گران تا روز نوشا نوش بود

[Dünyâda bağ, şarap ve üzüm yokken, Lâ-yezâl olan Allah'ın şarâbı ile canımız sarhoş idi. O, ben, ben de O idim. Ben sâkî idim, O büyük kadehi sabaha kadar içti durdu.]

Mesnevî'de ise şöyle der:

پیشتر ز افلاک کیوان دیده اند　　پیشتر از دانها نان دیده اند
بی دماغ و دل پراز فکرت بدند　　بی سپاه و جنگ بر نصرت زدند
دیده چون بی کیف هر با کیف را　　دیده پیش ازکان صحیح و زیف را
آسمان در دور ایشان جرعه نوش　　آفتاب از جود شان زربفت پوش

[Feleklerden önce Zuhal yıldızını, tanelerden önce ekmeği görmüşler.

Akılsız, gönülsüz fikirlerle dolmuşlar; askersiz savaşsız galip gelmişlerdi.

Onlar keyfiyete düşecek olan her şeyi keyfiyetsiz görmüşler, mâdenden önce sağlamla kalpı farketmişlerdir.

Gök, onların işret meclislerinde ancak bir yudumcuk içer. Güneş, ancak onların cömertliğiyle bu sırmalı libası giyer. M, II, 174-175, 179, 183]

157– فَنِلْتُ هَواهَا لا بِسَمْعٍ و ناظِرٍ　　و لا بِاكْتسابِ واجتلابِ جِبِلَّة

Lügatler: اجتلاب cezbedip çekmek. جبلة Hilkat ve fıtrat mânâsınadır.

İ'râb: اجتلاب: جبلة'e muzafdır.

Mânâ: O hazretin muhabbeti bana ahd ve mîsâk âleminden önce verilince, ben onun muhabbet ve hevâsına nâil ve vâsıl oldum. /58-b/ Bu işiterek ve görerek olmadı; yâni kulağım onun sözünü işitip, gözüm onun cemâlini görmek sûretiyle sevmedim. Bendeki başka bir vasfın onun muhabbetini kazanmasıyla veya fıtrat ve hilkatimin çekişiyle de bu iş olmuş değildir.

Bu beyitte kendi seyrinin "seyr-i mahbûbî" olduğuna işâret vardır. Zîrâ "seyr-i muhibbî" dört şekilde hâsıl olur:

1- Nazar vâsıtasıyla olur ki mahbûbun bedîî sanat ve şaşkınlık verici işlerinden olan güzellik, cemâl, lütuf ve kemâlini görmek sûretiyle muhabbet hâsıl olur ve mahbûb tarafına tam bir rağbet görülür.

2- Sözünü işitmek sebebiyle olur.

3- Nefsânî hazları ve cismânî arzûları terk etmek, maddî-mânevî ilgi ve engellerden soyunmak, çok ibâdette ve tâatte bulunma, riyâzet ve mücâhede ile nefsi arındırıp kalbi tezkiye sûretiyle olur. Bütün bunların sonucu bu gayret vâsıtasıyla hakîkî muhabbet görülür. Nitekim kudsî hadiste و لا يزال عبدى يتقرب الى بالنوافل حتى احبه "Kulum bana nâfilelerle yaklaşmaya devam eder, nihâyet ben onu severim"[29] buyrulur. Bu, o kulda sevgimi gösteririm demektir.

4- Hilkat ve fıtratıyla hakîkî sevgiyi celbetmektir. Yâni nefsin hilkatinde bulunan iyi ahlâk, güzel kokular ve üstün vasıflarla ahlâklanıp yaratıcısının övülmüş vasıflarıyla ilgi kurunca, bu ilgi sebebiyle yaratıcısının sevgisini çekmiş olur.

"**Seyr-i rûhî**" ve "**seyr-i mahbûbi**" bunlardan başkadır, bu dört yolla hâsıl olmaz, o ezel-i âzâlde gerçekleşmiş bir bağıştır.

زان پيش كه خضر جان فتد در ظلمات   در چشمهٔ تن روان شود آب حيات
خوردم مى عشق زخمخانهٔ ذات   بى كام و دهان زجام اسما و صفات

[Can Hızır'ının karanlığa düşmesinden önce, beden çeşmesinde âb-ı hayat hareket eder. Zât meyhânesinden aşk şarabı içtik, damak ve ağız değmeden esmâ ve sıfât kadehinden.]

158- و همْتُ بِها فِى عَالَمِ العلْمِ حيثُ لاَ   ظهُورٌ و كَائتْ نَشْوَتِى قَبْلَ نَشْأَتِى

Lügatler: همت: هيام'dandır, هيام muhabbetin akı üzerine şiddetle galip gelmesinden kinâyedir. نشوة Sarhoşluk, نشأ kasdedilen halk âlemînde zuhûrdur. Bâzı nüshalarda عالم الامر şeklindedir.

İ'râb: açıktır.

Mânâ: Ben o hazretin sevgisiyle âlem-i emrde sarhoş ve kendimden geçer oldum. Şu şekilde ki, benim zat ve sıfatlarım zuhûr etmemişti; onun muhabbet şarâbından benim sarhoş olmam, bu mizâcî sûretlerimin şehâdet âleminde zuhûr etmesinden önce idi.

Buhari, Rikak, 38.

خوش آنکه برون زعالم سرّ و علن	نی راحت روح و دیده و نه زحمت تن
در زاویهٔ کتم عدم کرده وطن	من بودم و عشق بود و عشق تو و من/59-a/

[Ne hoş ki, sır ve aleniyet âleminin dışında, ruh ve göz rahatı ile beden zahmetinin olmadığı, ademi gizleme zâviyesinde yerleşen ben idim ve aşk idi, seninle benim aşkımız idi.]

159– فَاَفْنَى الهَوى مَا لَمْ يَكُنْ ثَمَّ باقِيًا هُنَا مِنْ صِفاتٍ بَيْنَنَا فَاضْمَحَلَّتِ

Lügatler: اضمحل اشى bir şey gitse böyle denir. Bir şeyin gidip vücûdu ve parçaları yok olunca da kullanılır. ثمّ İle uzak mekâna, هنا ile yakın mekâna işâret edilir.

İ'râb: اضمحلت'in fâili zamîridir ve صفات'a râcîdir.

Mânâ: Âlem-i emrde işitmeksizin ve görmeksizin o hazretin muhabbetine nâil olup, orada o muhabbetle kendimden geçmiştim. Bu halk âleminde ve beşeriyet mertebesinde ise, âlem-i emrde mevcud olmayan ve burada bizimle o hazret arasında perde teşkil eden hâdis sıfatları da sevgilinin arzû ve muhabbeti yoke etti. Bu sonradan olma sıfatlar âşık ve mâşuk arasında ikilik doğuruyor, başkalık ve farklılık ifâde ediyor idi, işte onlar tamâmen yok olup Hz. Mahbûbla "El-âne kemâ kân" hakîkatte olduğu gibi oldum ve وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ (En'am, 6/94). "Sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker muhakkak bize geleceksiniz" sırrını buldum.

آن کان حسن بود و نبود از جهان نشان	فالان ان عرفت علی ما علیه کان
اعداد کون وکثرة صورت نمایشست	فالکل واحد یتجلی بکل شان
هر چند از نهان و عیان نیست غیر او	فی حد ذاته نهانست و نه عیان
دانا بهر بصیرت و بینا بهر بصر	گویا بهر زبان و توانا بهر توان

[O, güzellik mekânı idi ve kâinattan iz yoktu. Eğer bilirsen, şimdi de aynı şekildedir. Kânattaki sûret çokluğu görüntüden ibârettir. Her durumda tecellî eden şeylerin hepsi birdir. Gizli ve görünen her şey O'ndan başkası değildir. Hadd-i zâtında gizlidir, âşikâr değil. Her basîretle bilen, her gözle gören, her dil ile konuşan ve her yapan ile yapan O'dur..]

160– فَاَلْقَيتُ ما اَلْقَيْتُ عَنِّى صَادِرًا اليَّ و مِنِّى وَارِدًا بِمَزِيدَتِى

Lügatler: Birinci القيت, وجدت mânâsına. İkinci القيت, طرحت mânâsınadır. Bu kelime عن ile müteaddî yapılınca نفيت mânâsı taşır. الصادر: الراجع. Zîrâ صدره değince رجعه mânâsı verirler. صدر عن الماء Yâni رجع. وارد âti ve hazır mânâsınadır.

İ'râb: Bu beytin i'rabında çeşitli vecihler vardır. القيت, وجدت mânâsına, iki mef'ul alır. Birinci mef'ûlü ما القيت, ikincisi صادرا olabilir. عنى: القيت'ye müteallıktır;

صادرا'a müteallık olması da câizdir. الى , صادرا'a müteallıktır. منى, واردا'e müteallıktır. بمزيدة'de ب , مع mânâsınadır ve birinci القيت'ye müteallıktır. Bâzı nüshalarda بصيرتى şeklindedir.

Buna göre **mânâ:** Benim beşeriyet sıfatlarım fenâ mertebesinde benden yok olduysa da, kendimden uzaklaştırdığım o sıfatları, bakābillâh mertebesinde yine kendime dönücü ve bana âit buldum; ziyâdesiyle olarak zâtımdan yine bana gelici buldum. Meselâ gül suyu aslında basit bir su idi, toprağa geçip toprakla suyun karışmasından, ağaç, dallar ve yapraklar şeklinde ortaya çıkar, daha sonra gül meydana gelir, damıtılır, asıl mertebesine dönünce, ki su şeklindedir, güzel koku, ferahlık verme ve kuvvetlendirme gibi ziyâdelik ve kemâl elde etmiş olur. Aynı şekilde insânî sıfatlar asıl mertebesinden sefer edip, beşeriyet âlemini katettikten sonra, ilk hâlinden daha fazla kemâl kazanmış olur. İbn Fârız'ın بمزيدة buyurması bu mânâyı içine alır.

İ'rabda öteki vecih şöyledir: وجدت mânâsına olan القيت'nün birinci mef'ûlü ما القيت olur, ikinci mef'ûlü الىّ و منى olur. صادرا ve واردا her ikisi, mâ-i mevsûle râcî olan mukadder zamirden hal olurlar. Yâni ما القيته takdîrinedir. Bu dumda عنى, القيت'ye müteallık olur; الى و منى'nin müteallıkları mahzûf olur, beytin takdîri şöyle olur: فوجدت بصيرتى او مع زيادة الذى طرحته من الصفات حال كونها صادرا من حقيقتى و واردا على وجودى من المراتب الخلقية قوله الى اى راجعة الى حقيقتى حاصلة من وجودى و ذاتى مع خواصها و لطائفها Yâni sâlik kemâl-i yakîne ulaşıp tevhid mertebesi hâsıl olunca basîret gözüyle görür ki, kendisi Hakk'ın âletidir, her şey Hak'tan sâdır olmakta ve yine Hakk'a gelmektedir. Zîrâ meşâyih "zât" için üç "hazret" düşünürler. Bunlar bütün hazretlerin asıllarıdır.

Birinci hazret "**Ahadiyyet**" hazretidir ki hiçbir şey ondan îtibar olunmaz.

İkincisi "**Maıyyet**" hazretidir. Bu bir haldir ki, Hakk'ın vücûdu her şeyle berâber tefrika âleminde kabul edilir.

Üçüncüsü "**Vitriyyet**" hazretidir. Bu bir haldir ki, her şey fenâ bulduktan sonra vücûdun cem' makāmında bakāsıdır.

Birinci hazret sıfatların geldiği yerdir. İkinci hazrette, sıfatlar ona gelir ve ondan geri döner. Üçüncü hazret, bütün sıfatların kendisinde son bulduğu ve oraya döndüğü yerdir. İbn Fârız da منى demekle birinci hazrete işâret

eder, عن demekle ikinci hazrete, الى demekle de hem ikinci hem üçüncü hazrete işâret buyurmuştur.

Ahadiyyet hazretinde isim ve sıfatlar zâtla perdelenmişlerdir ve zâtın içindedirler. Zîrâ zâtın zuhûru galiptir. Ma'ıyyet hazretinde; zât isim ve sıfatlarla perdelidir. Vitriyet hazretinde zât ve sıfatlar perdeli değildir, ikisi birlikte zuhûrda tecellî etmektedir.

161- و شَاهَدْتُ نَفْسِي بِالصِّفَاتِ الَّتِي بِهَا تَحَجَّبْتُ عَنِّي فِي شُهُودِي و حُجْبَتِي /60-a/

Lügatler: شهود zâtın huzûru mansınadır. الحجبة Zâtın gaybûbeti ve gizlenmesi fakat bu kelimenin asıl mânâsı men etmeklik ve gizlemek demektir.

İ'râb: بالصفات'ta ب ya mülâbese mânâsına veya مع mânâsınadır. Öteki irab açıktır.

Mânâ: Fenâdan sonra bakā makāmına ulaşmasından haber vererek şöyle buyururlar: Ben nefsimin hakîkatini ve zâtımın bâtınını hicâbiyet hâlinde kendileri sebebiyle kendimden perdelendiğim sıfatlarla şühûdumda müşâhede ettim. (Ben hakîkat-i nefsimi ve bâtın-ı zâtımı müşâhede eyledim şühudum hâlinde; şol sıfatlarla ki ol sıfatlar sebebiyle kendimden tahaccüb etmiştim, hâl-i hicâbiyetimde).

Bu beyitte leff ü neşr vardır. في شهودى, شاهدت'ye حجبتى ise تحجبت'ye masruf olur.

162- و إِنِّي الَّتِي اَحْبَبْتُهَا لا مَحَالَةَ و كانَتْ لها نَفْسِي عَلَيَّ مُحِيلَتِي

Lügatler: لا محالة mîmin fethasıyla, aslında محولة idi, vav elife kalbolup محالة oldu, şek ve şüphe karışmaksızın demektir. مُحيلة İsm-i fâilin müfred müennesidir; احال, يحيل , احالة. فهو محيلة havale edici demektir.

İ'râb: انى و'de vavın ibtidâiyye olması câizdir, fakat atıf için olup geçen beyitteki نفسى üzerine mâtuf olması daha uygundur. Yâni و شاهدت انى التى احببتها takdîrine olur. كانت و'te vav hâliyedir.

Mânâ: Ben kendimin, o hazrete şeksiz şüphesiz muhabbet ettiğimi müşâhede ettim. Halbuki o hazretin ma'rifeti için benim nefsim, benim zâtım üzre havâle edici oldu. Yâni o hazret ki benim ayn-ı zâtımdır, bana şöyle dedi: Eğer beni bilmek ve beni görmek istersen; وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ (Zâriyât,

51/21). "...kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?" fehvâsınca, ve سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ (Fussılet, 41/53). "İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki, onun gerçek olduğu onlara iyice belli olsun" âyetleri gereğince, kendi nefsini gör ve kendi zâtını anla. ان الله خلق آدم على صورته "Allah Âdem'i kendi sûreti üzre yarattı".[30] Yâni على صورة اسمائه و صفاته "İsimlerinin ve sıfatlarının sûreti üzere" hadîsi hükmünce; ben beni, o hazretin sûreti üzere müşâhede eyledim. Ve Hz. Resul'ün (sav) من عرف نفسه فقد عرف ربه "Nefsini tanıyan Rabbini tanır" sözünün sırrını hakîkaten bildim ki: من عرف نفسه اى وجوده عرف ان ذالک الوجود هو عين ذات ربه "Nefsini, yâni varlığını tanıyan, bilir ki bu varlık Rabbinin zâtının aynıdır" Bu beyiti cem' lisânıyla buyurmuşlardır, yine cem' sırlarını bilenler anlar.

اى دوست ترا بهر مكان مى جستم	هر دم حبرت زاين آن مى جستم
ديدم بتو خويش را تو خود من بودى	خجلت زده ام كز تو نشان من جستم

[Ey Dost' Seni her yerde arıyordum. Her an haberini ondan ve bundan soruyordum. Kendimi seninle gördüm, sen ben idin. Senden kendine nişan ararsam utanırım.]

163– فَهَامَتْ بِها مِنْ حيثُ لَمْ تَدْرِ و هى فى شُهودِى بِنَفسِ الاَمْرِ غير جَهُولة

Lügatler: لهامت: هام, يهيم'dendir. نفس الامر Onun hakîkati demektir.

İ'râb: ف ya tâkip için ya mahzûf şarta cevap olabilir. هامت'in fâili zamîridir ki نفس'e râcîdir. بها'da zamir /60-b/ Hz. Mahbûbeye râcîdir, نفس'e râcî olması da câizdir. و هى'de vav hâliyye, zamir نفس'e râcîdir. بنفس الامر'de ب , فى mânâsına, غير: ليس mânâsınadır.

Mânâ: Nefsim zâtını bilmenin ma'rifetini nefsim üzerine havâle edince, o mahbûbu bilmediğinden, onu kendi zâtı ve aynı olarak göremediğinden dolayı şaşkınlığa düştü. Halbuki o nefsim, şühûdum sırasında, yâni ikilik kalkıp aralarında gayriyet yok olarak hakka'l-yakîn müşâhede ve mükâşefe bana hâsıl olduğu halde nefsim işin aslını bilmektedir, câhil değildir. Demek ki o, benden ayrı ve benim zâtımdan başka değildir.

معشوقه عيان بود نمى دانستم	با ما بجيان بود نمى دانستم
كفتم بطلب مگر بجايى برسم	خود تفرقه اين بود نمى دانستم

[Sevgili göz önünde imiş, ben bilmiyordum. Bizimle birlikte meydanda imiş, bilmiyordum. İstekle, keşke bir mekâna ulaşsam dedim; bilmiyordum ki tefrika (fark hâli) bu imiş.]

---

30 Buhari, isti'zan, 1; Müslim, birr, 115.

164– و قد آنَ لِي تفصيل ما قُلْتُ مُجْمَلاً   و إجمالُ ما فَصَّلْتُ بَسْطاً لِبَسْطَتِي

Lügatler: آن , يئين , ايناً; mânâ ve vezin bakımından حان, يحين , حيناً gibidir.

İ'râb: تفصيل lafzan merfû, آنَ'nin fâilidir; ما'ya muzafdır. اجمال ise تفصيل üzere mâtuftur. بسطاً lafzı söz konusu olmaksızın فصلت'nün meful-i mutlakıdır; قعدت جلوسا misalinde olduğu gibi, mef'ûl-i leh olması da mümkündür, yâni لاجل بسط المعانى. لبسطى'de lâm ta'lil içindir, لعلة بسطى demektir. Yâni اتساعى فى العلم و الشهود و معرفة الامور على ما هى عليه demektir. Veyahut "bast"tan murad, sekirden hâsıl olan inbisat olabilir.

Mânâ: Evvelce mücmel olarak zikrettiğim sırları ve sözleri tafsil etmemin artık vakti geldi. ما قلت مجملا sözü فافنى الهوى ما لم يكن ثمه باقياً sözüne işârettir. Veya وانى التى احببتها sözüne işâret olabilir. İlim ve mârifette büyük bir vüs'ate sâhip olduğumdan mânâları yayarak tafsil eylediğim şeyi de icmal etmemin vakti yaklaştı. Bu ikinci mısrâ evvelce tafsil ettiği vâşî ve lâhî (gammaz ve koğucu)'ye işârettir. Bundan sonra zikredeceği üç beyit ile onu icmâlen söyler. Şu da mümkündür: Mücmel olanı tafsil etmekten murad, sülûk mertebeleri olabilir ki, evvelce topluca zikretmişti. Şimdiden sonra tafsîlâtlı olarak zikreyler ve mufassal olanı icmal etmekten murad, sülûk ve vuslattan hâsıl olan şeyi beyan da olabilir ki şu üç beyit ona işârettir.

165– افادَ اتِّخَاذى حُبَّها لاتّحادنا   نوادِرَ عن عاد المُحِبِّينَ شَذَّت

Lügatler: اتخاذ ahzetmek. اتحاد İki zâtın bir zat hâline gelmesi. نوادر, نادر'in cem'i. عاد, عادة'in cem'i. الشذوذ Nâdir oluş. Bir şey tek başına olduğu vakit شذ الشى ve ندر الشى derler.

İ'râb: اتخاذى, افاد'in fâilidir, حبها mef'ûlüdür. /61-a/ لاتحادنا'da lâm افاد'ye müteallıktır, اتخاذى'ye müteallık olması da câizdir, lâm ta'lil içindir. نوادر mahzûf mevsufun sıfatıdır ve mevsuf sıfatıyla birlikte افاد'nin mef'ûlüdür. Yâni امور نوادر takdîrinedir. عن عاد, شذت'e müteallıktır.

Mânâ: İttihad ve yegânelikten ötürü o hazretin sevgisini ittihaz eylemem (almam, kabul etmem) âşıkların âdetleri dışında nice nâdir işleri ifâde etti. Bu yüce tâife arasında "ittihâd"dan murad, iki zâtın bir zat olması demek değildir. Zâhir ehline göre ise bu böyledir. Aslında bu şekildeki "ittihad" bâtıldır. Nitekim Fahr-ı Râzî rahimehullah der ki: Eğer bir şeyin birleşmesi farz edilse, birleşme hâsıl olunca ya ikisi birlikte fânî olur veya biri

fânî biri bâki olur. Eğer ikisi birlikte bâki olurlarsa, aralarında ikilik olur, ittihad olmaz. Eğer her ikisi de fânî olsalar, Hak dâimâ bâki oduğu için yine ittihad olmaz. Eğer biri bâki biri fânî olsa, yine ittihad olmaz, zîrâ var olan, yok olanın kendisi olmaz. O halde ittihad bâtıldır. Hakîkat ehline göre ise onların ıstılahındaki "ittihad" iki zâtın bir zât olması değildir. Fakat ayn-ı vâhidin (tek aslın) zâtıdır. O ayn-ı vâhidin feyiz ve ışığı o asıldan meselâ bâzı vasıflarla ayrılsa, o ayrılan vasıfların son bulması ile tek zât yine hâli üzere bâki ve tek aslın ışığıyla bir olmuş olur. Buna göre iki zâtın birleşmesi lâzım gelmez.

166- يَشِي لِي بِيَ الواشِي اليها و لائمي   عَلَيْها بها يُبْدى لَدَيْها نُصِيحَتى

Lügatler: يشى ve واشى, وشاية'ten müştaktır, وشاية gammazlığa derler.

İ'râb: الواشى , يشى'nin fâilidir. لى , لاجلى عليها demektir, o da على حبها demektir. بى'de ve بها'da ب ler istiâne içindir. اليها و لديها'daki zamirler mahbûbeye âit, عليها ve بها'da muhabbete âittir. Bütün zamirlerin Hz. Mahbûbeye âit olması da câizdir.

Mânâ: Muhiblerin âdetleri dışında olan nâdir işler ve acâip haller şudur: Gammazlayıcı benim için gammazlık ve koğuculuk yapar ve bana yardım eder. O hazrete olan gammazlığı ve o hazretin muhabbeti üzere beni kötüleyen ona yardım eder ve onun yanında bana nasîhatte bulunur. Bu iki hal az görülen garip hallerdendir ki, insanlar arasında cârî olan âdetlerin hilâfındadır. Zîrâ âdetin îcâbı şudur, gammazlayıcı ve koğucu isteğine kavuşamamış âşıkın ayıplarını ve makbul olmayan hallerini mâşûka nakledip kötüleme /61-b/ ve ayıplayarak bâzı vasıflarını zikretmek sûretiyle mâşûkun meylini ve nazarını âşıktan uzaklaştırır. Gene âdet olan şudur ki, kötüleyiciler sevgilinin muhabbeti konusunda, gönlü kırık âşıkları kötüleyip mahbûbu zemmederler, ta ki onun muhabbetini mâşuktan izâle etsinler. Mahbûbun huzûrunda, ona yardım olsun diye muhibbe nasîhat etmek, rağbet ve muhabbet göstermek nâdir işlerdendir ve zâhir âdete muhâliftir.

Vâşî (gammaz)dan murad, meleklerden ve insanlardan kötüleyici ruhlardır ki ما للتراب و رب الارباب "Rablerin rabbi varken toprağın ne hükmü olur!" derler. Bunların kendilerini gammazlamaları şöyle olur: Benim vücûdum mahbûbun vücûdunun aynısı olup aralarında tam bir birlik hâsıl olarak başkalık ortadan kalkınca, gammaz yine benim için beni gammazlmıştır. Kötü-

leyici olan nefs-i levvâme de اسلم شيطانى على يدى "Şeytanım benim elimde müslüman oldu" ifâdesi hükmüne göre, tevhid nûruyla boyanıp hakîkî teslimiyet bulur, el'an kötüleyicilik sıfatından geçer, tevhid şarâbını içer, o hazretin huzûrunda bana nasihat eder. Onun aşk ve muhabbetine rağbet gösterir.

167– فَأُوسِعُها شُكْراً و ما اَسْلَفَتْ قِلًى و تَمْنَحُنى بِرّاً لصدْقِ محبَّتى

Lügatler: لصدق الحبة şeklinde de vardır. اوسعها yâni اوفيها شكر نعمها. ما اسلفت yâni ما قدمت. قلى: Adâvet ve buğz. تمنحنى yâni تعطينى. برا yâni خيرا.

İ'râb: ف mahzûf şartın cevâbıdır. اوسع İf'al bâbından, شكرا mef'ûlüdür. وما اسلفت'de vav hâliyye, ما nâfiye, fâili müstetir zamir, mahbûbeye âittir. قلى mef'ûlüdür. تمنحنى'nin fâili de zamîridir, mahbûbeye âittir, برا mef'ûlüdür. لصدق'de lâm ta'lil içindir.

Mânâ: Ben, cem' mertebesine ulaşarak, tefrika makāmından kurtulunca, bu halden önce beni mahbûba ulaşmaktan alıkoyan kötüleyici ve gammazlayıcı, ki onlar benim rûhânî ve nefsânî sıfatlarımdan kinâyedir, işte onlar hâlen benim dostum ve müttehidim oldular. Hal böyle olunca, ben o hazrete çokça şükürde bulunur, gece-gündüz ona hamd ü senâya devam ederim. Çünkü o hazret ezelde, benim ayn-ı sâbitemde bana buğz ve düşmanlık sunmamıştır. Belki de aşk ve muhabbet takdir etmiş ve muhabbetteki sıdkımdan dolayı bana dâimâ hayır ve ikramda bulunmuştur.

Bâzı nüshalarda لصدق الحبة şeklinde yazılmıştır. Bu takdirde elif-lâm, muzâfun ileyhten ıvaz olup لصدق محبتها demek olur. Yâni o hazret, eski muhabbetinin sıdkından ötürü bana dâimâ iyilik ve kerem verir.

Hulâsa olarak, Hakk'ın sıfatları ezelîdir, kulun fiiliyle değişmez. Her bir şahıs, ezele nisbetle, ya sevilmiş veya buğzedilmiş ve gazaba müstehaktır. O halde الشقى شقى فى بطن امه و السعيد سعيد فى بطن امه "Şakî olan anasının karnında şakîdir, saîd de anasını karnında saîddir" ifâdesine göre; ezelde şakî olan /62-a/ saîd ve mahbûb olmaz, aynı şekilde ezelde saîd olan da şakî ve gazaba uğramış olmaz. قبل من قبل لا علة و رد من رد لا علة "Kabul eden sebepsiz kabul etti, reddeden de sebepsiz olarak reddetti" hükmü mukarrerdir. İbn Fârız'ın و ما اَسْلَفَتْ قِلًى و تَمْنَحُنى بِرّاً لصدقِ محبتى sözü bu mânâya işârettir.

168- تَقَرَّبْتُ بِالنَّفْسِ احْتِسَاباً لها و لَمْ اكُنْ رَاجِياً عَنْها ثَوابا فاَدْنَت

Lügatler: تقربت yâni طلبت القربة. احتساب: طلب الثواب. ادنت: ادنى, يدنى'den müştaktır, if'al bâbındandır, yakın ve karîb eylemeklik.

İ'râb: لها'da zamir mahbûbeye râcîdir. فادنت'in fâili, müstetir zamir, mahbûbeye râcî.

Mânâ: Ben nefsimi kurban ederek Hz. Mahbûbeye yakınlık istedim, yâni اذبحوا انفسكم بسيوف المخالفة "Nefislerinizi muhâlefet kılıcıyla kesiniz" hükmüne göre, nefsin istek ve arzûsuna karşı koyup onun zevk aldığı ve ülfet ettiği şeyleri izâle etmek sûretiyle, sâdece o hazretin kendisini istedi, sevab olarak kendi dışında bir şey ümit etmedi. Böylece o Hazret beni kendisine yakın kıldı ve bu hulûs sebebiyle "Mukarrebûn" zümresinden oldum.

قرب نه بالا نه پستى رفتن است قرب حق از قيد هستى رستن است

[Yakınlık, ne yukarıya çıkmaktır, ne aşağıya inmek. Tanrı yakınlığı, varlık hapsinden kurtulmaktır. M, III, 4514]

Bu beyitte, cem' mertebesinden tekrar tefrika mertebesine inip sâliklerin terbiyesi ve kemâli için, başlangıçtaki riyâzet ve mücâhedesini ve amelindeki ihlâsını, icmal yoluyla zikrederek tâliblere ve mübtedilere şunu işâret ederler: Amelleri tamâmen Allah için ve ihlâslı olmalıdır, zîrâ ameldeki ihlâs Hak yakınlığının sebebidir. Nitekim Râbia-i Adeviyye şöyle buyurur: و عزتک یا رب ما عبدتک خوفا من نارک و لا رغبة فی جنتک بل لوجهک الکریم و لمرضاتک العظیم "Ya Rab, senin izzetine yemîn olsun ki, ateşinden korkarak veya cennetini isteyerek sana kulluk etmedim, fakat senin zâtın ve senin rızân için ibâdet ettim"

169- و قَدَّمْتُ مَالِى فى مآلى عَاجِلاً و ما انْ عَسَاها اَنْ تكونَ مُنيلَتى

Lügatler: مآل mercî demektir, kasdedilen âhirettir, çünkü kul oraya dönecektir. عسا Ef'al-i mukarrebedendir; hayır, recâ ve ümîdi yaklaştırmak için vaz'olunmuştur. منيل, انال'den ism-i fâildir, mu'tî (verici) mânâsınadır.

İ'râb: مالى'de ve ما ان عسا'da ما'lar mevsul içindir. Birinci ما'nın sılası mukadderdir, yâni و عدلى takdir edilir. İkinci ما'nın sılası sonrasında olan cümledir. ان عسا'daki ان zâiddir. عاجلا قدمت'nün zamîrinden hâliyet üzre mansubdur.

Mânâ: Talep maksadıyla ve bakābillâha teveccüh zamânında çabucak son bulucu olduğu için dünyâya ve içindekilere bakmadım. Lâkin âhiretin devam ve bakāsına rağbet ettim; sâlih ameller ve rızâya vesîle olacak işlere

sarıldım. Bu sûrette uhrevî mertebelerden nicesi benim için hâsıl oldu. O sâlih amellerin karşılığı olarak /62-b/ cennet dereceleri ve ebedî nîmetlerden bana âhirette vaad edilen şeyleri sür'atle verdim, onları bağışladım. Bezlettiğim bu şeyler uhrevî fazîlet ve cennet nîmeti olarak o hazretin bana vermesini ümit ettiğim şeylerdi. Hülâsa الدنيا حرام على اهل الاخرة و الاخرة حرام على اهل الدنيا و هما حرامان على اهل الله "Âhiret ehline dünyâ haramdır, dünyâ ehline âhiret haramdır, Allah ehline her ikisine haramdır" fehvâsınca, kulun mahbûbun rızâsı için dünyâ makāmını ve malını vermesi sâlih amellerle rûhânî mertebe ve uhrevî derece hâsıl olması, مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى (Necm, 53/17). "Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı" mefhuûmuna göre basîret gözünü dünyevî ve uhrevî nîmetlerden çekip o hazreti mutlakâ kendi zâtı için sevmesi îcab ettiğini gösterir. Zîrâ uhrevî nîmet ve cennet bahşişi de bir nûrânî hicab ve sâlikin müşâhede gözü için kuvvetli bir engeldir. Beyt:

ز دانشها بشویم دل زخود خودرا کنم غافل   بسوی دلبر مقبل نشاید ذو فنون رفتن

[Gönlü bilgilerden yıkayayım, kendi kendimden gâfil olayım. Sevgiliye bilgilerle yönelmek uygun değildir.]

170- وخَلَّفْتُ خَلفى رُؤيَتِى ذاك مُخلصاً   و لَسْتُ براضٍ أن تَكونَ مَطِيَّتِى

Lügatler: خلف الشى deyince ترك خلفى و وراى demek olur. "Tahlîf-i şey'", o şeyden kat-ı nazar etmekten kinâyedir. Nitekim "takdîm", bezl ve îsârdan kinâye olduğu gibi. المطية merkeb ve beygir.

İ'râb: رؤيتى ذاك , خلفت'nün mef'ûlüdür. مخلصا hâliye üzere mansubdur, ان تكون'nin tahtında müstetir olan نفس'e râcîdir. رؤية'e râcî olmasını da câiz görenler olmuştur, fakat birincisi daha uygundur.

Mânâ: Dünyâya âit nefsânî hazları ve rûhânî isteği ve cennet derecelerini verip elimden çıkardığım gibi, samîmî ve hâlisâne bir şekilde bunları görmeyi de arkamda bıraktım, terk ettim, bunlarla ilgimi kestim. Bununla birlikte, cânânın rızâsı uğrunda kurban ettiğim nefsimin bana âhirette binek olmasına râzı değilim. Nitekim hadiste şöyle buyrulur: عظموا ضحاياكم فانها على الصراط مطاياكم "Kurbanlarınız büyük olsun, çünkü onlar sırat üzerinde sizin bineğiniz olacaktır."[31] Ayrıca نفسك مطيتك فارفق بها "Nefsin senin bineğindir, ona yumuşak davran" ifâdesine göre, nefsimin bu hususta binek oluşuna, cânân sevgisine

[31] *Keşfü'l-Hafâ*, I, 107.

nefs arzûsu karışmasına ve ona dünyevî ve uhrevî nîmetlerle iyi davranmaya gönlüm râzı değildir.

Eğer تكون أن'nin ismi رزية olursa mânâ şöyledir: Ben bu bezli (elden çıkarışı) görmeyi samîmî olarak arkamda bıraktım ve ben "görme"nin bana binek olmasına, beni Hz. Mahbûba eriştirip ulaştırmasına râzı değilim. Nitekim bâzı zâhidler "amelleri görme"yi binek yapıp, maksada onunla ulaşmayı mümkün sayarlar.

171– و يَمَّمْتُها بِالفَقْر لَكنْ بوَصفه غَنَيتُ فالقيتُ افْتقارِى و ثَرْوَتى

Lügatler: يمت yâni قصدت. القيت: اطرحت. افتقار: ihtiyaç. ثروة: nîmet ve kesret.

İ'râb: يمتها'da zamir Hz. Mahbûbeye râcî. بوصفه, غنيت'ye müteallıktır.

Mânâ: Tam bir "fakr" ile, yâni /63-a/ zâhiren ve bâtınen; ameller, fiiller, makamlar ve hallerden kendimde bir şey görmemek sûretiyle, o hazrete ulaşmaya niyet ettim; fakat o fakrın vasfıyla yâni tam fakr hâsıl olunca Hakk'ın sıfatlarıyla gani oldum. Hal böyle olunca, fakr sıfatıyla gani olunca, gördüm ki fakr ile sıfatlanmış olmak da bir bakıma vücud isteyici olmaktır. Demek ki "fakr" vasfına sâhip olmuş olur, fakat "fenâ ender fenâ" olmamış olur. Bunun üzerine fakrı ve fakr ile ganî olmayı bıraktım.

محوش از خود كمال اينست بس تو نمان اصلا وصال اينست بس

[Kendinden mahv (fânî, yok) olmak, işte kemâl budur. Sen asla kalma (fânî ol), vuslat işte budur.]

172– فَأَثْبَتَ لِى اِلْقَاءُ فَقْرِى و الغِنَى فَضِيلةَ قَصْدى فاطَّرَحْتُ فَضيلَتى

Lügatler: Açıktır.

İ'râb: ف mahzûf şartın cevâbıdır. القاء , اثبت'nin fâili, فضيلة mef'ûlüdür ve قصد'e muzafdır.

Mânâ: Fakr ve gınâyı kendimden atıp, fakrın hakîkatiyle mütehakkık olunca bu fakr ve gınâyı atmak, sanki bir yönden benim niyet ve yönelişime fazîlet katmış oldu, ben o fazîleti de attım.

تا ترک مراد خود نكونى صدبار يكبار مراد در كنارت نآيد

[Murâdını yüz kere terk etmezsen, murad senin yanına bir kere gelmez.]

173- فَلاَحَ فَلاَحِي فِي اطِّراحِي فَاَصْبَحَتْ ثَوَابِي لا شَيْئا سِواهَا مُثيبتى

Lügatler: لاح الشئ demek لح ve وضح demektir. الفلاح: الظفر و ادراک المقصود. الاطراح: atmaklık, if'al bâbındandır. مثيبة İsm-i fâilin müfred müennesidir, اثابة'den gelir.

İ'râb: فلاح'da ف tâkip ve netîce içindir. اصبحت Fiildir, ef'al-i nâkısadandır, ismi مثيبتى, haberi ثوابى'dir. سواها'daki zamir مثيبة'e râcîdir.

Mânâ: Fakr ve gınâyı atmaktan hâsıl olan fazîleti de atınca, hemen arkasından felâh nûru ve kurtuluş aydınlığı parladı ve Hz. Müsîbim bana sevab oldu ve o hazretten başka, bana bir sevab kalmadı. اذا تم الفقر فهو الله (Fakr tamamlanınca o Allah'tır) sırrı doğru "Lâ mevcûde illallah" nûru parıldadı.

بسوزید آتش تقوی جهان ما سوی الله را بزد برقی ازآن عالم عالم بسوزانید تقوی را

[Takvâ ateşini yakın mâsivallah cihânına. O âlemden bir şimşek çakıp takvâyı da yakın.]

هیچ کس را تا نگردد او فنا نیست ره در بارگاه کبریا

[Yok olmadıkça hiç kimseye Cenâb-ı Kibriyâ'nın kapısına varmaya yol yoktur. M, VI, 232]

174- و ظلْتُ بِها لاَ بِي اليها اَدُلُّ مَنْ به ضَلّ عَنْ سُبْلِ الهُدَى و هي دَلَّت

Lügatler: ظلت zının kesresiyle ve fethasıyla okumak mümkündür. Aslında ظللت idi, lâmın biri tahfif için hazfolundu. سبل , سبيل'in cem'idir.

İ'râb: ظلت nâkıs fiillerdendir, صرت mânâsınadır, ismi müstetir zamir انا'dir. ادل Lafzan mansub haberidir. بها'da ve بى'de ب'ler sebebiyyedir. بها, عليها, هى ve دلت'in altında olan zamirlerin hepsi mahbûbeye râcîdir. /63-b/

Mânâ: Ben kendi kudret ve kuvvetimle değil, o hazretin inâyeti ve hidâyeti sebebiyle, hidâyet yolundan ayrılmış olan kimseyi o hazretten tarafa gitmek üzre delil ve yol gösterici olmuştum. Oysa, hidâyet ve dalâlet eyleyen ben değilim, o hazrettir; ben ona bu tefrika mertebesinde كنت سمعه و بصره "Onun sem'ı ve basarı olurum" fehvâsınca bir âlet gibiyim. O halde benim irşad ve hidâyetim aynı onun hidâyetidir. مَن يَهْدِ اللّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرْشِدًا (Kehf, 18/17). "Allah kime hidâyet ederse, işte o hakka ulaşmıştır; kimi de hidâyetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın"

شیخ فعالست بی آلت چو حق بر مریدان داده بی گفتن سبق

[Şeyh, Tanrı gibi âletsiz işler görür. Müridlere sözsüz dersler verir. M, II, 1323]

در بشر رو پوش کرده است آفتاب　　　فهم کن و الله اعلم بالصواب

[Güneş insan sûretinde gizlenmiştir; artık sen anlayıver. Doğrusunu Tanrı daha iyi bilir. M, I, 2964]

175- فَخَلِّ لَهَا خلّى مُرَادَکَ مُعْطِيا　　　قِيادَکَ مِن نَفسٍ بِها مُطْمَئِنَّة

Lügatler: خلّ hanın fethasıyla emirdir, اترک mânâsınadır. الخلّ kesre ile hâlil mânâsına. قياد ve مقود : حبل يقاد به الدابة (hayvan bağlanan ip), yâni "zimam". Burada teslim, itâat ve inkıyaddan kinâyedir.

İ'râb: لها'da zamir mahbûbeye âittir. خلى münâdadır, mütekellim yâsına muzafdır. يا خليلى takdîrinedir. معطيا hâliye üzere mansubdur. قيادک, معطيا'in mef'ûlüdür. من نفس'de من ibtidâiyye içindir ve معطيا'e müteallıktır.

Mânâ: Tâlib ve müsterşidîne (irşad edilmek isteyenlere) hitap ederek şöyle buyururlar: Ey benim dostum; o hazretin talebi için o mahbûbla huzur ve onun zikri ve sevgisiyle sükûn bulmuş olan nefsime âit irâde yularını ona ve ona delil olan büyüklere vererek isteklerini terk et. Sâlik irâde yularını, istek ve inkıyad gemini o hazrete ve onun mazharı olan saâdet sâhibine vermezse, nefsânî hazlardan tamâmen soyunup Hakk'a yönelmeyi seçmezse o hazrete ulaşması mümkün ve kolay olmaz.

چون گرفتی پیر هین تسلیم شو　　　همچو موسی زیر حکم خضر رو

[Bir pîre bağlandığın zaman teslîm ol. Mûsâ gibi Hızır'ın hükmü altında yürü.]

از همه طاعت اینت بهترست　　　سبق یابی بر هران سابق که هست

[Bu senin için bütün ibâdetlerden daha iyidir. Bu sûretle yolda ilerlemiş olanların hepsini geçer, hepsinden ileri olursun. M, I, 2968]

176- و اَمْسِ خَلِيًّا من حُظوظِک واسْمُ عَنْ　　　حَضيضکَ واثْبُتْ بَعْدَ ذَلک تَنْبُت

Lügatler: امس emirdir, امسا'dan gelir. امسا akşam olmak ve akşamı etmek, fakat bâzen nâkıs fiillerden olan صار mânâsına kullanılır. Burada کن mânâsınadır. خليّ faîl vezninde "fâriğ" mânâsınadır. اسم Emirdir, سما, يسمو, سموا'den gelir. حضيض dağın en aşağısı, اثبت emirdir, ثبت, يثبت'den. تنبت Fil-i muzârîdir, نبت, ينبت'den. Ve emrin cevâbı olmak üzre meczumdur. Onun için meksur olur. /64-a/ Zîrâ الساكن اذا حرک حرک بالكسر (Sâkin harekelendiği vakit kesre ile harekelenir). Burada vezne uymak için ت meksur olur.

İ'râb: امس'nin ismi altındaki müstetir انت, خليًا haberidir.

Mânâ: Ey Hak tâlibi ve Zât-ı Mutlak yolunun sâliki, kalıcı ve geçici hazlardan vazgeç, nefsânîyet çukurundan ve cismânîyet alçaklığından yüksel ve

Hz. Mahbûba ulaşma şâhikasına çık. Bu hususta kararlı ve bunların zorluklarına karşı sabırlı ol. Tâ ki bitesin (neşv ü nemâ) bulasın ve vücud ağacından tevhid meyvesi bitsin, kalb bahçende çeşit çeşit turfanda hakîkatler ve türlü türlü taze mânâlar ve incelikler görülsün.

177– و سَدِّدْ و قارِبْ واعْتَصِمْ واسْتَقِمْ لها مُجِيباً اليها عَن إنابَةِ مُخْبِت

Lügatler: سدد , تسديد'ten emirdir. التسديد: الزام النفس على السداد. سداد isâbet ve istivâya derler. مقاربة Kulun rabbine murakabe, huzur ve farzları ve nâfileleri yerine getirerek yakın olmasına derler. اعتصام Temessük ve tevessuk. الاستقامة Amellerde, hallerde, ahlâkta ve sözlerde ifratla tefrit arasında îtidal yolunda olmaktır. الانابة: الرجوع الى الله من كل شئ سواه (İnabe, kendisinden başka her şeyden Allah'a dönmektir). Fakat hakîkat ehline göre الانابة الرجوع منه اليه من شئ غيره (İnâbe, ondan başka her şeyden ondan ona dönmektir). اخبات Hudu', tezellül, inkıyad ve itmi'nâna derler. Âyet-i kerîmede olduğu gibi وَأَخْبَتُوا إِلَى رَبِّهِمْ (Hud, 11/23). "Rablerine gönülden boyun eğdiler", yâni اطمانوا اليه.

İ'râb: لها'da lâm استقم'e müteallıktır, zamir mahbûbeye râcîdir. مجيبا Haldir. Tesdîd, mukârebe, itisam ve istikamet hepsi birden مجيبا'e müteallıktır.

Mânâ: Ey Hak yolunun sâliki ve ey vücûd-ı mutlak sırlarının tâlibi, teveccühünde bâtın ve zâhirini düzelt. İşlerinde ve hallerinde doğruyu ve doğruluğu benimse, huzur ve murâkabeyle Cenâb-ı Rabbine yakın ol. وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا (Al-i İmran, 3/103). "Hepiniz Allah'ın ipine sımsıkı sarılın" fehvâsınca Kur'an'ın mânâ ipine tutun. فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ (Hud, 11/112; Şûrâ, 42/15). "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol", âyetine uygun olarak, o hazretin talebi ve yakınlığı için bu doğru yolda istikamet et. أَجِيبُوا دَاعِيَ اللهِ (Ahkaf, 46/31). "Allah'ın dâvetçisine uyunuz" hükmüne göre; bu doğruluk, yakınlık, i'tisam ve istikāmetin, o hazretin dâvetine icâbet ederek olmalıdır ve bu icâbet alçalmış olan kimsenin dönüşünde daha ileri bulunmalıdır.

178– و عُدْ مِنْ قَرِيب واسْتَجِبْ واجتَنبْ غَدًا أُشَمِّرُ عَنْ ساقِ اجْتِهادٍ بِنَهْضَة

Lügatler: عد emirdir, عاد , يعود, عودا'den gelir. الاستجابة duânın kabûlü. Bâzıları "icâbet" fiil ve sözle kabul etmek, "isticâbet" sâdece fiille kabuldür demişlerdir. Buna göre, isticâbe icâbetten daha özel olur veya icâbet zâhiren kabul etmek, isticabe ise bâtınen kabul etmek olabilir. /64-b/ اشمر tef'ıl bâbından nefs-i mütekellim vahdedir. شمر عن ساق الجد derler, yâni استعد لشروع فيه demektir. النهضة: القومة السريعة (çabuk kalkış).

Mânâ: Ey Allah'ın isteklisi, الدنيا قنطرة فاعبروها (Dünyâ bir köprüdür, oradan geçiniz) ifâdesi bir gerçeği ifâde ettiğine göre sen bu dünyâ hayâtından ve Allah'a âsî olmaktan, alelacele Rabbinden tarafa dön. اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ (Enfal, 8/24). "Sizi çağırdığı zaman Allah ve Resûlüne uyun " âyetinin hükmüne göre, Allah'ın dâvetçisine icâbet et ve gecikmekten sakın ki yarın ben engel ve ilgilerden sâlim olan âni doğruluş ve kuvvetimle gayret ve çalışma bacağının paçalarını sıvarım. Ve tevbe ve inâyetimle Cenab-ı Hakk'a yönelirim.

هین مگو فرداکه فرداها گزشت　　　تابکلی نگزرد ایام کشت

[Yarın yapanm deme. Nice yarınlar geçti. Ekin zamanı tamâmıyle geçmesin, âgâh ol! M, II, 1269]

هین هین ای راه رو بیگاه شد　　　آفتاب عمر سوی چاه شد

[Yolcu, kendine gel kendine.. Vakit geçti, ömür güneşi kuyuya doğruldu. M, II, 1265]

179- وكُنْ صارِمًا كالوقْتِ فالمقْتُ فى عَسَى　　　و اِيَّاكَ عَلَّ فهى اَخْطَرُ علّة

Lügatler: الصارم: القاطع. الوقت Bu topluluğun ıstılahında şu mânâyadır: Korku, hüzün ve ferahlıktan kul üzerine gelen, hükmünü geçiren ve onda tasarrufta bulunan şeydir. Onun için şöyle söylenir: الوقت سيف قاطع لانه يقطع الامر بحكمه "Vakit keskin bir kılıçtır, çünkü hükmüyle emri keser" المقت: البغض الشديد. عسى ve لعل tama', bekleme ve ümit etme kelimeleridir. Bâzen لعل'den, izâfet sırasında birinci lâmı hazfederler, علك ve علّى'de olduğu gibi. اياک kelime-i tahzîrdir ve muhazzer minh bâzen vavla kullanılır, اياک و الاسد gibi; bâzen vavsız kullanılır اياک الاسد ve اياک علّى bu kābildendir.

İ'râb: فالمقت'de ve فهى'de ف'ler ta'lil içindir.

Mânâ: Ey hakîkî sâlik, her vakitte nefsin üzere ilâhî ahkâmı ve emirleri yerine getirmede kestirip atan kılıç gibi ol. Zîrâ عسى (ne olurdu..) demede büyük buğuz vardır. Yâni bir müddet sonra Cenab-ı Hakk'a tevbe ve inâyet etmeyi umarım, hele şimdi ıyş ü nûş edelim, tevbe kapısı açıktır demekte şiddetli günah vardır.

صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق　　　نیست فردا گفتن از شرط طریق
تو مگر خود مرد صوفی نیستی　　　هست را از نسیه خیزد نستی

[Ey arkadaş, sûfi vaktin oğludur (ibnü'l-vakttir, içinde bulunduğu vaktin iktizâsına göre iş görür) "Yarın" demek yol şartlarından değildir.
Sen yoksa sûfi bir er değil misin? Vara, veresiyeden yokluk gelir. M, I, 133-134]

Ayrıca "Bir zaman sonra yönelip iyi ameller işlemeyi ümid ederim demekten sakın, zîrâ bu "lealle" (umulur ki) en tehlikeli hastalıktır. Zîrâ her vakitte bir hassa vardır, geçen bir vaktin başka bir zamanda yakalanması mümkün olmaz. Eğer ilk vakitte kaybolan hassaların tedârikine çalışsa, /65-a/ içinde bulunduğu vaktin hassası elden kaçar. Nitekim Hz. Cüneyd'i müridlerinden biri mahzun görerek sebebini sordu ve şu cevâbı aldı:

-Virdlerimden birini kaçırdım.

-Kazâ et.

-Nasıl kazâ ederim, o vakitte daha önemli bir başka iş var.

180– وَ قُمْ فِي رِضَاهَا واسْعَ غَيْرَ مُحاوِلٍ   نَشَاطاً و لا تُخْلِدْ لِعَجْزٍ مُفَوِّت

Lügatler: اسع emirdir, سعى , يسعى'dan. محاولة taleb etmek. نشاط sürur ve ferahlık demektir. اخلاد meyletmek. مفوت tef'il bâbından ism-i fâildir.

İ'râb: Zamir mahbûbeye râcîdir. غير Hâliye üzre mansubdur. نشاط, محاول'in mef'ûlüdür. لعجز 'de lâm, الى mânâsına veya illet için olabilir. مفوت, عجز'in sıfatıdır.

Mânâ: Ey Hak yolunun yolcusu, o hazretin rızâsını istemede ibâdet ve tâata sarıl, riyâzat ve mücâhedelerle neşe ve sevinç istemeksizin vuslat yolunda çalış ve gayret göster. Zîrâ sülûk arasında, nefsânî sevinç ve ferahlık istemek, sâliki bir çok zevkten alıkor.

مرا در منزل جانان چه امن و عيش چون هر دم   جرس فرياد مى دارد كه بر نبديد محملها

[Sevgilinin evinde bana nasıl güven ve rahat olabilir ki; her an çıngırak, "mahmili (semer ve yükü) bağlayın" (kervan hareket etsin) diye feryad ediyor.]

İlâhî zevkler ve şevklerin elden çıkmasına yol açan âcizliğe meyletme. Maksûduna engel ve meşhûduna perde olan tembellik ve yavaşlığa iltifat etme. Alllah adamları gibi Hak rızâsı için mücâhede etmekten hâlî olma.

اى خنكه انكه جهادى ميكند   بر بدن زجزى و دادى ميكند

[Ne mutlu o kişiye ki savaşır, çabalar, bedenine azab eder. M, II, 2473]

جهد ميكن تا توانى اى كيا   در طريق انبيا و اوليا

[Ey kişi, gücün yettikçe nebîlerin ve velîlerin yolunda çalış. M, I, 975]

181– وَ سِرْ زَمِناً وانهَضْ كَسِيراً فحَظُّكَ البطالةُ ما اَخَّرْتَ عزْماً لصِحَّةٍ

Lügatler: سر emirdir, سير'den gelir. زمن mimin kesresiyle, derdli, yürümekten ve ayakta durmaktan âciz olan kötürüm. كسير Faîl vezninde mef'ul mânâsında, uzuvları kırık demektir. انهض , نهوض'dan emirdir, قم mânâsına. بطالة bîkârlık.

İ'râb: زمنا ve كسيرا, سر'den ve انهض'tan haldirler. فحظك'de ف ta'lil içindir. اخرت'de ما müddet içindir. لصحة'de lâm الى mânâsınadır ve akıbet içindir.

Mânâ: Sâlikin nefsi tabîat hevâsıyla kayıtlı olduğuna göre, mizâcı bozuk hasta gibidir ve mânevî sıhhat ve ruh selâmetinden uzaktır. Bâzen nefsânî hastalık gâlip gelir ve sâlikin rûhunda kuvvet kalmaz, tedbir ve hareketten âciz hale gelir. Eğer hastalıkların galebesi sırasında tamâmen gaflete dalıp /65-b/ tedbir ve ilâca başvurmazsa, hastalık baskın çıkarak mizâcını yok eder ve onu öldürür. Bunun çâresi olarak alâ külli hâl âcizlik ve kusura iltifat etmeyip tedbir ve ilaca sarılmak gerektiğini sâlike tenbih edip şöye buyururlar:

Ey hasta ve kırılmış sâlik, yüremeye ve ayakta durmaya gücün olmadığı durumda, kötürüm olduğun zamanda bile yürü ve hareket et! Uzuvların kırıkken bile ayakta dur! Zîrâ mânevî sıhhate âit niyet ve azmini tehir etttikçe senin hazzın (nasîbin) tembellik ve atâlettir. O halde:

لنگ و لوک و خفته شکل و بی ادب   سوی او می غیژ او را می طلب

[Topal olsan, sakat olsan bile, uyuklar gibi halde, hattâ edepsizcesine de olsa ona doğru kımıldan, onu ara. M, III, 980]

Hakîkî sıhhate kavuşuncaya kadar çalışmaktan ve istemekten geri kalmamak lâzımdır.

182– وَ أقْدِمْ وَ قَدِّمْ ما قعَدْتَ لَهُ مَعَ خوالِفِ و اخْرُجْ عَن قُيودِ التَّلَفُّتِ

Lügatler: اقدام bir şeye başlâmada sür'at göstermeye derler. قدم Emirdir, تقديم'den gelir, bir şeyi ileri götürmek demektir. خوالف: خالفة'nin cem'idir. خالفة Aslında çadır direği demektir, ayrıca gaziler ve mücahidlerden geri kalan kadınlar, çocuklar ve ayak takımı için de kullanılır. Nitekim رضوا بان يكونوا مع الخوالف (Tevbe, 9/87). "Geride kalan kadınlarla berâber olmaya râzı oldular" âyet-i kerîmesinde, Tebük gazasında geçersiz mazeretlerle Hz. Peygamber'den geri kalanlar için nazil olmuştur. تلفت Geriye bakmak.

İ'râb: Mâ-i mevsul قدم'in mef'ûlüdür. له'de zamir ما'ya râcîdir.

Mânâ: Fânî ilgileri kesmekte acele et ve nefisle tabîatla, alçaklar ve cimrilerle birlikte hevâ hanesinde kendisi için oturduğun şeyi takdim et. Zîrâ bunların gayretleri, geçici hazların elde edilmesinde yetersizdir, kalıcı lezzetler ve safâdan da nasipsizdirler. Kendileri için Hak yolundan geri kaldığın malı, mevkii, haşmeti ve lezzeti ver, elinden çıkar ve engel olucu, alâka çekici şeylere yönelmek kaydından kurtul.

بند بگسل باش آزاد ای پسر   چند باشی بند سیم و بند زر

[Ey oğul! Bağları çöz, âzâd ol. Ne zamâna kadar gümüşün ve altının esîri olacaksın? M, I, 19]

183– وَ جُذَّ بِسَيفِ العَزْمِ سَوف فإنْ تَجُدْ   تَجِدْ نَفَسا فالنَّفْسُ إنْ جُدَتْ جَدَّت

Lügatler: الجذّ cimin fethası ve zelin şeddesiyle "kesmek", dal ile de kesmek mânâsına gelir. جذّ emiridir, جذّ, يجذ'den; مدّ, يمدّ vezni üzeredir. تجد Fi'l-i muzârîdir. جاد الفرس, يجود, جودة ifâdesi at pek ziyâde sür'atle yürüdüğü zaman kullanılır; sanki biriktirdiği kuvvetini yürüme sırasında sarf etmiş olur. Sonraki تجد, cimin kesresiyle وجد, يجد, وجدانا'den gelir, "bulmak" mânâsınadır. جدت Cimin zammesiyle جاد, يجود'den "sehâ etmek ve bezl kılmak" (vermek). جدت Cimin fethasıyla جد يجد'den müştaktır. جد "azamet" mânâsınadır. Nitekim جد ربنا yâni عظمة ربنا demektir. جد ربنا yâni عظم و تعالى . جدک yâni عظمتک demektir. Duada da لا ينفع ذالجد منک الجد yâni لا ينفع ذا الغنى عندک غناً [(Ey Rabbim) Senin katında zengine zenginliğin bir faydası olmaz] denir. Ayrıca müsâade, baht ve saâdet mânâsına da gelir.

İ'râb: سوف , جذ'ün mef'ûlüdür. فالنفس'te ف ta'lil içindir.

Mânâ: Ey Hak yolunun yolcusu, mâni olucu yöneliş bağlarından çıkmakta çok acele et. Ne zaman ki nefsin atlatma ve bahâne arayışı sana mâni olursa kararlılık kılıcıyla onu kes ve sür'atle ve mahcûbiyetle Cenâb-ı Hakk'a yönel. Eğer Hak tarafına birinci gelen yarış atının sür'atli adımıyla koşacak olursan, nefis ilgilerinin kayıtlarından, fânî engellerin zorluğundan kurtulursun ve fânî ve cismânî meşguliyetler sebebiyle kaybetmiş olduğun bir büyük kimse ve nefs-i mutmainne bulursun. Zîrâ nefsi Hak yolunda cömertce harcayıp, âdetlerini kestikçe, kötü huylarını yok edip kaldırarak ifnâ ettikçe onun bahtı iyileşir, yücelir, saâdete ve efendiliğe mazhar olur.

نفسا kelimesi ف'nin fethasıyla okunursa râhatlıktan kinâye olması da mümkündür demişlerdir ve birinci تجد ; جاد, يجود'den "sehâvet" mânâsına, جدت "seriu's-seyr" mânâsına; جدّت cidd ve cehden olmak mânâsını da câiz görmüşler, fakat birincisi daha uygundur.

184- و اَقْبِلْ اِليها والْحُها مُفْلساً فقد وَصَيْتَ لنُصْحي إن قَبِلْتَ وَصيَّتي

Lügatler: اقبل: توجه اليه mânâsınadır. انح Emirdir, نحا, ينحو'dan, اقصد نحوها demektir. وصيت nefs-i mütekellimdir, وصى, يصي'den gelir. Aslında vuslat mânâsınadır, fakat burada "toplanma" mânâsı taşımaktadır. Çünkü vâsıl ile mavsul arasında toplanma olmaktadır. نصيحة öğüt.

İ'râb: اليها'da ve انحها'da zamirler Hz. Mahbûbeye râcîdir. مفلسا: اقبل ve انح'nun altında müstetir olan fâillerden haldir. ان قبلت نصيحتى Şart cümlesidir, cezâsı mahzûftur, takdîri صرت سعيدا veya فزت بالسعادة demektir.

Mânâ: Ey hakîkat yolunun yolcusu ve ey vahdet sırlarının tâlibi, bütün zâhirî ve bâtınî mülklerden hâlî ve arınmış olduğun halde ve ilim, amel, mal, mevki, hal, kemal, sûret ve mânâ bakımından bütün sebep ve vesîlelerden tamâmen iflâs edip uzaklaştığın zaman o hazrete teveccüh et ve ondan tarafa yönel. /66-b/ Ben nasîhatimin kabûlü için vasiyetimde bir çok faydayı bir araya getirdim. Eğer sen nasîhatimi kabul edersen saâdete erişirsin, aksi halde hak ve inkisar olmaksızın vücudla ve varlıkla bu sırlardan mahrum kaldın demektir.

فهم و خاطر تيز كردن نيست راه جز شكسته مى نگيرد فضل شاه

[Akıl ve zekâda kemâle ermekle Tanrı'ya varılmaz. Pâdişâhın fazl ve ihsânı, aczini bilen kişiden başkasını kabul etmez. M, I, 532]

باچنين غالب خداوندى كسى چون نميرد گر نباشد او خسى

[Aşağılık olmayan kişi, böyle gâlip Tanrı huzûrunda niçin ölmesin? M, I, 530]

185- فلمْ يَدْنُ منْها موسرٌ باجْتهاده و عَنْها به لمْ يَنَأ مُؤْثرُ عُسْرَة

Lügatler: يدن: دنا, يدنو'dendir. Cezimle vav sâkıt olup zamme ile nun vâki kaldı. موسر ism-i fâildir, zû-yesâr, yâni zenginlik sâhibi demektir. لم ينا yâni لم يبعد, bir şeyden uzak olunca نائ عنه derler. مؤثر İhtiyar etmek mânâsına olan ايثار'dan ism-i fâildir. عسرة Fakr.

İ'râb: ف ta'lil içindir. منها'da ve عنها'da zamirler mahbûbeye râcîdir. به'deki zamir اجتهاد'a râcîdir, عسرة'e râcî olmasını da mümkün görmüşlerdir. Çünkü فقر mânâsınadır, fakat lafzan ve rütbeten ızmar kable'z-zikr lâzım gelir.

Mânâ: Geçen beyitte "Bütün zâhir ve bâtın mülklerden iflâs edici olduğun halde o hazrete yönel" demişlerdi. Bu beyitte de sebep göstererek şöyle buyururlar: Ey sâlik, o hazrete fakîr ve müflis olarak teveccüh et. Zîrâ iyi

işler de işlese çalışması sebebiyle, zenginlik sâhibi birisi ona yakın olmaz, çünkü zenginlik ve çalışma vuslat yakınlığına sebep teşkil etmez. Eğer çalışmasında ihlâslı olursa sevap elde eder, dünyâ ve içindekilerin Hak katında sivrisineğin kanadı kadar değeri yoktur. Nitekim hadiste şöyle buyrulur: لو كانت الدنيا تزن عند الله جناح بعوضة ما سقى منها كافرا شربة ماء "Dünyânın Allah katında sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı, kâfire bir damlasını bile vermezdi"[32]. Fakrı tercih eden müflis, çalışması ve fakrı sebebiyle o hazretten uzak olmadı.

صبر كن بالفقر وبگذار اين ملال　　　زانكه در فقرست عزّ و ذوالجلال

[Fakra sabret, bu gamı gussayı bırak. Çünkü ululuk sâhibi Tanrı'nın yüceliği fakrdır. M, I, 2374]

هر كه از ديدار برخور دار شد　　　اين جهان در چشم او مردار شد

[Sevgiliye kavuşma devletine eren kişinin gözünde bu dünyâ, murdar bir şeyden ibârettir. M, II, 582]

186– بذاكَ جَرَى شَرْطُ الهَوَى بينَ اَهْله　　　و طَائفَةٌ بِالعَهْد اوفَتْ فَوَفَّتِ

Lügatler: اوفت ifâ-i ahddendir. ايفاء Ahde vefâ kılma, yâni tamamlayıp eksik etmemek. توفية الشئ: بذله وافيا

İ'râb: ذاك fakra işârettir. أوف'in fâili altında olan zamirdir ki طائفة'ye râcîdir. وفت'in fâili Hz. Mahbûbeye râcîdir, bunun طائفة'ye râcî olması da câizdir.

Mânâ: /67-a/ Bu hazretin hevâ ve muhabbetinin şartı, muhabbet ehli arasında ايثار الفقر على الغنى و اختيار الذل على الرخاء "Fakrı gınâya, zilleti ferahlığa tercih etmek" şeklinde cereyan etti. Bu yüce zümreden bir grup sözlerinde durarak muhabbetin şartını zâhiren ve bâtınen tam bir fakr ile edâ ettiler. O hazret de bundan böyle أوفوا بعهدهم "Sözlerini yerine getirdiler" beyânına uyarak emellerini tamâmen terk edip isteklerinden vaz geçti.

وفت'in zamîri de طائفة'ye râcî olursa mânâ şöyle olur: "O zümre sözlerini yerine getirdiler, sözlerinin hukûkunu ve muhabbetlerinin şartını en iyi şekilde eda ettiler" Fakat ilk mânâ daha uygundur. Zîrâ hüsn-i mücâzâtı ihtiva eder ve ikinci mânâda tekrarı gösterir. Burada sözün özü şudur: Muhib mahbûbuna dâimâ fakîr ve muhtaç olmalıdır, zengin olsun, yoksul olsun fark etmez. Zîrâ bâzı fakîr vardır ki zarûrî olarak fakîrdir ve maksad ve gâ-

---

İbn Mace, Zühd, 3

yesi dâimâ dünyevî menfaatlerdir. Bâzı zengin vardır ki ğınâsı dünyâ devletidir, bu iki zümrenin fakirlik ve zenginlikleri bu tarzda ise kötüdür. Fakat her hâl ve kârda fakr, ğınâdan yine emîndir. إنَّ الْإنسَانَ لَيَطْغَى أن رَّآهُ استغنى (Alak, 96/6-7). "İnsan kendi kendini yeterli görerek azar" ليس الغنى عن كثرة العرض و لكن الغنى غنى النفس "Zenginlik mal-mülk çokluğu değildir. Fakat asıl zenginlik gönül zenginliğidir"[33] fehvâsınca "ğanî" Allah'la, mârifetullah ve muhabbetullahla gönlü zengin olandır. Her iki durumda da, eğer zengin eğer fakîr, sülûkün başlangıcında ve seyr ilallahda, zâhirî ve bâtınî tecerrüdü tercih edip tam bir fakr ve fenâ ile o hazrete yönelmezse, muhabbet şartlarını edâ ve îfâ edenler zümresinden olamaz.

187– متى عَصَفَتْ ريحُ الوَلاَ قَصَفَتْ اَخَا غَنَاء و لَوْ بِالفقْرِ هَبَّتْ لَرَبَّت

Lügatler: Rüzgâr şiddet ve kahırla esse عصفت الريح derler, letâfetle ve yumşak eserse هبت الريح denir. القصف: الكسر قصفت الريح السفينة yâni كسرته غنا elif-i maksûre ile ihtiyaçsızlık, غناء elif-i memdûde ile zenginlik, servet ve nîmet hâsıl olması. ربت terbiyedendir.

İ'râb: ربت'in fâili altında gizli müennes zamirdir ki ريح'a râcîdir.

Mânâ: Muhabbet rüzgârı şiddet ve kahr ile estiği vakit, başkasıyla zengin (ğanî bi'l-ğayr) olanları kahredip muhtaç ve fakîr hâle getirir. Muhabbet rüzgârı fakra doğru esince, besleyip büyütür ve ikbâlin doruğuna ulaştırır. Meselâ zenginin elinde yanmakta olan bir mum bulunsa, dervişin elinde de yarı yanmış bir odun parçası olsa, muhabbet yeli zât-ı ahadiyyetin "ğınâ" rüzgârının şiddetiyle esince /67-b/ zenginin mumunu darmadağın eder, dervişin odun parçasını ışıklı hâle getirir.

الفقر جوهر و سوى الفقر عرض الفقر شفاء و سوى الفقر مرض
العالم كله صداع و غرور والفقر من العالم سر و غرض

[Fakr cevherdir, fakrdan gayrısı arazdır. Fakr şifâdır, ondan başkası hastalıktır. Âlemin tamâmı başağrısı ve aldanmadır. Sırlı maksat âlemden müstağnîliktedir.]

Buhari, Rikak, 15

188- و اغْنَى يمِينٍ باليَسَار جَزائه　　مُدَى القَطْعِ ما للوَصْلِ فى الحُبِّ مُدَّت

Lügatler: أغنى, غنى'dan tafdil fiilidir. يمين Sağ el, يسار zenginlik ve servet. مدى mimin zammesiyle مديه'nin cem'idir. مديه Mimin zamme, kesra ve fethasıyla büyük yatsı bıçağa derler.

İ'râb: أغنى mübtedâ, يمين'e muzafdır. باليسار يمين'in sıfatıdır. جزائها ikinci mübtedâdır, müennes zamir يمين'e râcîdir. مدى'nın قطع'a izâfeti illetin ma'lûle izâfeti kābilindendir. Bunlar ikinci mübtedânın haberidir. ما müddet için, للوصل'da lâm الى mânâsına, مدت'e müteallıktır. مدت Fiil-i mâzî, müfred, müennes, meçhul, fâili zamîri, يمين'e râcîdir.

Mânâ: Ey hakîkî sâlik, o hazrete bütün vesîlelerden boşalmış ve kopmuş olarak teveccüh et. Zîrâ mal-mülkçe çok zengin olan bir elle, o hazretin vuslatına uzanma durumunda olan elin cezâsı keskin bıçaktır. Çünkü başkasıyla zengin olan kesretle muttasıftır. O hazret ise ayn-ı vahdettir, bir şeye zıddı ile ulaşmak câiz değildir. "Fakr" ise o kesretin zâhiren ve bâtınen yok olmasıdır. Kesret kalkınca ayn-ı vahdet zuhûra gelir ve سبحان من لا يصل اليه الا به "Kendisine ancak kendisiyle ulaşılabileni tesbih ederim" sırrı ortaya çıkar.

189- و أخْلِصْ لها وأخْلُصْ بها من رُعُونة　　افْتِقارِكَ مِنْ اَعْمالِ بِرٍّ تَزَكَّت

Lügatler: الاخلاص: التصفية من كل شوب. الخلوص: الصفاء من كل كدر و شوب. رعونة Burada nefsin kendini beğenmişliğinden bir nevi'dir.

İ'râb: لها'daki ve بها'daki zamir Hz. Mahbûbeye râcîdir veya بها'daki zamîrin إخلاص'a râcî olâması câizdir, müennes oluşu ise sıfat ve haslet îtibâriyle olur. من رعونة'de من ibtidâiyye, من اعمال'de ise beyan içindir. تزكت'in fâili altında gizli olup اعمال'e râcîdir ve bu cümle اعمال'in sıfatıdır.

Mânâ: Nefis ve şeytanın iyi işlerle ortaklığı olması durumunda sâlikleri uyarıp ihlâsa teşvik ederek şöyle buyururlar: Amellerini ve hallerini nefsânî şâibelerden şeytânî kuruntu ve vesveselerden, riyâ ve gösterişten ve yanlarında iyi anılman söz konusu olan başkalarını dikkate almaktan o hazret için serap ümid etmekten hâlis eyle, ihlâslı olmayı görmekten bile sâfî ve hâlis ol. Bu ihlâs hasleti sebebiyle veya o hazret sebebiyle böyle iftikar kibri ve iyi amellerden olan /68-a/ ihtikâr ve ibtizâlini görmekten hâlis ol ki o ameller nazar-ı i'tibar şâibesinden arınmış ve temizlenmiştir.

Büyük şeyhlerin ihlâs hakkında çok sözleri vardı. Ebu Osman Mağribî şöyle buyurur: الاخلاص ما لا يكون للنفس فيه حظ بحال و لا يرضى صاحبه عليه عوضا فى الدارين "İhlâs,

içinde nefsin payı bulunmayan bir ameldir. İhlâs sâhibi her iki dünyâda ameline karşılık beklemez."

Ebû Ya'kub şöyle der: متى شهدوا فى إخلاصهم الاخلاص احتاج اخلاصهم الى الاخلاص لان الاخلاص معلولة برؤية الاخلاص "İhlâslarındaki ihlâsı fark etttikleri vakit onların ihlâsları yeni bir ihlâsa muhtaç olur, zîrâ ihlâs, ihlâsı görme hastalığına mâruz kalmış demektir"

190– وعاد دَوَاعِي القِيلَ والقَالِ وانْجُ مِن عَوَادى دَعَاوٍ صدْقُها قَصْد سُمْعَة

Lügatler: عاد emirdir, معاداة'tan gelir, "düşmanlık" demektir. دعاوى, داعية'nin cem'idir. داعية Bâise ve câzibe olan şeylere derler. انج emr-i hazırdır; نجا, ينجو, نجاة'tan gelir. عوادى, عادية'nin cem'idir, عادية zulme ve şerre derler. Nitekim şöyle denir: دفعت عن فلان عادية فلان اى ظلمه و شره. دعاوى, دعوا'nın cemidir. سمعة Riyânın bir nevidir, zîrâ lügatte işittirmeğe derler. Nefsin haz duyarak insanlara işittirdiğin her amel riyâdır.

İ'râb: صدقها'daki zamir دعاوى'ye râcîdir.

Mânâ: Ey Hak yolunun yolcusu, sana sülûk sırasında kalbî vâridat ve yakînî mükâşefelerden bir takım maârif ve ilimler münkeşif olup, melekût âleminin harikulâdelikleri açıldığı vakit, vuslat gerçekleşmeden onları ızhar etmekten geri dur; söz ve ibârelerle tâlim ve irşaddan sakın, kıyl ü kâl sebep ve vesîlelerine düşman ol, dâvâların zulüm ve şerrinden, övünme sözünün fayda ve zararından kurtul. Zîrâ faraza, o dâvâlar doğru bile olsa, kasıt riyâ ve gösteriştir, riyâ ve gösteriş ise küçük şirktir. Nefsin ilimlerle vasıflanması, hayır sûretinde şan şeref bulup başkaları üzerinde üstünlük taslamaktır. Bu ise neûzübillah gizli şirktir ve kemal mertebesine ve Cenab-ı Hakk'a ulaşmağa mânidir.

چند ازين الفاظ و اضمار و مجاز سوز خواهم سوز باان سوز ساز

[Mânâsı gizli kapalı olan bu çeşit lâflar ne vakte dek sürecek? Yanıp yakılmak isterim ben, yanıp yakılmak. O ateşe düş! M, II, 1762]

سربسر فكر و عبادترا بسوز چشم نرگس از اين كركس بدوز

[Baştan başa düşünce ve ibâdeti yak. Nergis gözü bu ok ile kapat.]

Şeyh Sühreverdî *Avârifü'l-Maarif*'te şöyle der: "Ârif ameli iptal eden riyâdan uzaktır. Fakat bâzen hâlinden ve amelinden bir şeyi, müridleri cezbetmek için ortaya koyabilir. Hal ve ameli bu nevi ızhar edişte âriflerden başka kimsenin anlayamayacağı bir incelik vardır. ilmi eksik olanlar bunu

riyâ olarak görürlerse de, bu /68-b/ riyâ değildir."[34] Anlaşılıyor ki bu sözler, sülûk sırasında mertebelerin tamamlanmasından önce kıyl ü kâl etmeye, tâlim ve irşâda başlayanlara tenbihtir. Yoksa ârif-i billâh olan gösteriş ve riyâdan münezzehtir.

191– فألسُنُ مَنْ يُدْعَى بِأَلْسَنِ عارِفٍ وإن عُبِرَتْ كُلُّ العبارات كَلَّت

Lügatler: ألسن sinin zammesiyle لسان'ın cem'idir. السن sinin fethasıyla fi'l-i tafdildir. لسن'den gelir. لسن lâmın ve sinin fethasıyla fesâhat demektir. السن, أفصح demek olur, hiddetleri ve cereyanları zâil olsa كل اللسان والسيف والطرف derler.

İ'râb: ف sebebiyyet ve illiyet içindir. ألسن mübtedâ, şart cümlesi haberidir. عبرت ve كلت 'in zamirleri ألسن'e râcîdir. كل nez-ı hâfıdıyyet üzre mansubdur.

Mânâ: Sanki şöyle buyururlar: Ey vuslat tâlibi, kemâlini göstermek için sakın kıyl ü kālle meşgul olma. Zîrâ âriflerin fesâhatçi ve belâğartçilerin en ileri ve en güzel konuşanları diye bilinelerin lisanları; o hakîkat konusunda bütün ibâreleri, işâretleri ve istiâreleri ile söz sarf etseler, dilleri tutulur, akılları hastalanırdı da denizden bir damlasını ve güneşten bir zerresini bile açıklayıp işâret edemezlerdi. Zîrâ من عرف الله كل لسانه "Kim Allah'ı tanırsa dili tutulur" buyrulmuştur. O halde kıyl ü kâle ömür sarfetmenin ne faydası vardır, üstelik bir de yalan dâvâları ihtiva ederse...

ای مرغ سحر عشق زپروانه بیاموز کان سوخته را جان شد و آواز نیامد
کاین مدعیان در طلبش بی خبرانند کانرا که خبر شد خبری باز نیامد

[Ey seher kuşu! Aşkı pervâne böceğinden öğren, ki o, yanmışa can oldu da sesi çıkmadı. Bu iddiacılar onun talebinden habersizdirler, haberi olandan tekrar haber gelmedi.]

192– ومَا عَنه لَمْ تُفْصِحْ فإنَّکَ اهلُهُ وانْتَ غرِيبٌ عنهُ إن قُلْتَ فَاصْمُتِ

Lügatler: تفصح, فصاحة'ten müştaktır, sözü ayan beyan söylemektir.

İ'râb: ما mevsûle, الذى mânâsına. عنه, تصح لم'a müteallıktır, zamir ما'ya râcîdir. Sıdk-ı dâvâya râcî olması da câizdir.

Mânâ: Ey mârifetli sâlik, ehli ve sâhibi olduğun sırları veya dâvâyın doğruluğunu ibrâz ve ızhar etmekten sakın, söylediğin takdirde o sırra yabancı ve bîgâne olursun. Durum böyle olursa, yâni söylemek sûretiyle ona

---

Krş. *Avârif* tercümesi s. 93 (Çev. H.K. Yılmaz-İ.Gündüz, *Tasavvufun Esasları*, İstanbul, 1989)

ehil olmaktan çıkarsan sükût et. Tâ ki onu ağyâra ızhar etmekle nâ-ehil ve bîgâneler zümresinden olmayasın. Nitekim Habîb-i Hüdâ Muhammed Mustafa (sav) buyururlar ki: لا تعطوا الحكمة الى غير اهلها فتظلموها و لا تمنعوها عن اهلها فتظلموهم /69-a/ "Hikmeti ehil olmayana vermeyiniz, ona zulmetmiş olursunuz. Onu ehlinden sakınmayınız, ehline zulmetmiş olursunuz". Ayrıca إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا (Nisa, 4/58). "Allah emânetleri ehline vermenizi emreder" âyeti gereğince; ârif, Allah'ın sırlarını ehline vermelidir. Tâ ki kıyâmette hâl yüzü hıyânetle damgalı olmasın. Azizlerden biri şöyle der: يقولون خبرنا و انت امينها و ما انا إن خبرتهم بامين "Bana diyorlar ki: Bana ondan haber ver, sen onun emînisin. Onlara, kendisinden haber versem "emîn" olamam ki..."

عارفان كه جام حق نوشيده اند سرها دانسته و پوشيده اند
هر كرا اسرار كار آموختند مهر كردند و دهانش دوختند

[Tanrı şarabını içen ârifler, sırları bilirler ama örterler. İşin sırlarını kime öğretirlerse ağzını mühürlerler, dikerler. M, V, 2239-2240]

تا نگويد سر سلطانرا بكس تا نريزد قندرا پيش مگس

[Sen de pâdişâhın sırrını kimseye söylemez, şekeri sineğe sunamazsın. M, III, 20]

پيش با همت بود اسرار جان از خسان محفوظ تراز لعل كان

[Canın sırları önce himmet ile olur. (Bu sırlar) mâdemki yâkutun çöpten korunmuş olmasından daha çok korunmuştur.]

193- و فِي الصَّمتِ سَمْتٌ عندَهُ جاهُ مُسْكَةٍ غَدَا عَبْدَهُ مَن ظَنَّهُ خَيْرَ مُسْكَتِ

Lügatler: سمت kasd mânâsınadır. مسكت mîmin zammesiyle her şeyin bakıyyesine derler. غدا Fiil-i mâzîdir, غدو'den gelir. غدو gündüzün başlangıcından zevâle kadar olan zamandır, burada ef'âl-i nâkısa mânâsı taşır.

İ'râb: عنده'de zamir سمت'e, عبده'de جاه'a râcîdir. ظنه'deki zamir سمت'e râcîdir, جاه'a da olabilir. من mevsûledir.

Mânâ: Geçen beyitte sâliki dedi-kodudan nehyedip sükûtu teşvik etmişlerdi. Sükûtta olan zararı da beyan ederek şöyle buyururlar: Ey sâlik, sükût hâlinde nefsin âfetlerinden hâli olacağını zannetme. Zîrâ sükûtta alçak bir niyet ve kötü bir yön vardır ki o niyette makam ve mevki bakıyyesi bulunur. Zîrâ nefs sükûtla sebat ve vakar murad edip kibirlenir. Nitekim kibirlilerin çoğu fakîr ve miskinler meclisine girince onlara söz söylemekten ar edip sükûta yönelir. O halde ne zaman ki nefis sükûttan hoşlanır, orada hâlin îcâbına göre konuşkan olmak daha iyidir. Zîrâ her makāmı hayr-ı bakıyye

zanneden kimse o makāmın kulu olur, Allah'ın kulu olmaz. Veya sükûtu hayr-i bakıyye sanan ve kendisini sükûta sevk eden kötü yönün kulu kölesi olur.

گر اناری می خری خندان بخر تارهد خنده اش زدانهٔ او خبر

[Eğer nar alacaksan gülenini al, ta ki onun gülüşü danesinden haber versin.]

ای مبارک خندهٔ کو از دهان مینماید در دل از درج جان

نار خندان باغ را خندان کند صحبت مردانت از مردان کند

[O ne mübârek gülmedir ki can kutusundaki inci gibi, ağızdan gönlü gösterir. Gülen nar bahçeyi gösterir. Erler sohbeti de seni erlerden eder. M, I, 719, 721]

194– فَكُنْ بَصراً وانْظُرْ و سَمْعاً وعِ و كُنْ لسَانَاً و قُلْ فالجَمْعُ أَهْدَى طَرِيقَة

Lügatler: عه emirdir, وعى, يعى'den gelir. "he" sekt içindir. أهدى Fil-i tafdildir, هداية'ten gelir.

İ'râb: /69-b/ فكن'de ف , netîce için. سمعا: بصرا üzere mâtuftur. فالجمع'de fe ta'lil içindir, mübtedâdır أهدى طريقة haberidir.

Mânâ: Sükûtta yâni samt sıfatında dedikodu, bunların her birinde bir yönden âfet ve zarar olduğu anlaşılmaktadır. O halde sen "cem'iyyet" mertebesine sâhip olup mahallinde baştan ayağa göz ol ve bütün mevcûdâta bak; zâhiren ve bâtınen kulak ol, mahallinde rûhânî ve cismânî varlıkları dinle, lisan ol söyle. Zîrâ "cem'" yolun en hidâyetlisidir, çünkü cem' mertebesi sırat-ı müstakîmdir. Yüce Allah buyurur: وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلاَ تَتَّبِعُواْ السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِه (En'am, 6/153). "Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun, başka yollara sapmayın. Zîrâ onlar sizi Allah yolundan ayırır"

Arif bütün mertebelerin tafsîlâtını kendisinde toplayıcı olup, hâlin îcâbı neyse ona göre amel eder.

195– و لاَ تَتَّبِعْ من سوّلَتْ نَفْسُهُ لَهُ فَصَارَتْ لَهُ اَمَّارَةً واسْتَمَرَّتِ

Lügatler: التسويل süsleme سوّلت, زيّنت mânâsına. إستمرت, قويت ve إستحكمت demektir.

İ'râb: من mevsul, لا تتبع'nun mef'ûlüdür. سولت'in fâili نفسه'dür. صارت'in ismi ve إستمرت'in fâili de نفسه'dür.

Mânâ: Ey sâlik, her durumda tefrikadan kurtul ve cem' mertebesine ulaş. Bu mümkün değilse, cem' mertebesinde olan vahdet ehli ve hakîkat er-

bâbı ile oturup kalk. Nefsinin kendisini bâtıl isteklerini güzel gösterdiği kimseye uymaktan sakın. Zîrâ nefsi ona kötülüğü emreder ve emmârelikte güçlü, devamlı ve sağlamdır.

چون بسی ابلیس آدم روی هست　　پس بهر دستی نشاید داد دست

[Zîra nice insan suratlı şeytan vardır. Binâenaleyh her ele el vermek lâyık değildir. M. I, 316]

دست را مسپار جز در دست پیر　　پیر حکمت کو علیمست و خبیر

[Elini pîrden başkasına verme. Pîrin elini tutan Tanrı'dır. M, V, 736]

196– ودَعْ ماعَدَاها وَاعْدُ نَفْسَکَ فهی مِنْ　عدَاهَا وعُذْ منها بِأَخْصَنِ جُنَّة

Lügatler: دع emirdir, اترک mânâsınadır. ما عداها: غیرها demektir. اعد: عدا, یعدو'dan emirdir. جاوز نفسک demektir. عدا Aynın kesresiyle عدوّ'ün cem'idir. عذ: عاذ , یعوذ'den emirdir, التجی mânâsınadır. احصن muhkemlik demektir, حصن'den ism-i tafdildir. جنة Siper.

İ'râb: عداها ve عداها'da zamirler mahbûbeye râcîdir. فهی Vve منها'dakiler ise نفس'e râcîdir.

Mânâ: Ey Hüdâ'nın sırlarına tâlip olan o hazretten başka maddî mânevî ne varsa terket, مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى (Necm, 53/17). "Göz kaymadı ve sınırı aşmadı" âyetinin hükmü ile muttasıf ol. Hark-ı âdet, keşif ve kerâmetlerin ızhârı, mükâşefe ve müşâhedeler ortaya çıkması demek olan "sağ"ına; arzûların lezzetlerine uymak, cismânî hazlardan hakkını almak, avam ve havâssı kabul etmek ve iyice meşhur olmak demek olan "sol"una ve benzeri şeylere iltifat etme. /70-a/ Nefsine düşman ol, zîrâ nefsin onun düşmanlarındandır. Çünkü nefs kesret mahallidir, o hazret ise ayn-ı vahdettir. Nefse düşmanlık demek, onun "tefrika" sıfatını izâle edip, ülfet ettiği şeyleri yok etmektir. Nefsin şerrinden ve gürültüsünden en muhkem ve sağlam sipere sarıl. Bu siperle kasdedilen ya şer-i şerif ve tarîkat veya Hakk'ın inâyet ve hidâyeti olabilir.

بی عنایت حق و خاصان حق　　گر ملک باشد سیاه استش ورق

[Hakk'ın ve Hak erlerinin inâyetleri olmazsa, melek bile olsa defteri kapkaradır. M, I, 1879]

Yahut da hakîkî mürebbî ve dadı olan, saâdet sâhiplerinin gölgesi olabilir.

هين مخسب اى كاهل بى اعتبار   جز بزير آن درخت ميوه دار

[Ey değersiz tenbel, sakın uyuma, o meyveli ağacın altından başka yerde.]

197- فَنَفْسِي كَانَتْ قَبْلُ لَوَّامَةً متى   اُطِعْهَا عَصَتْ او تُعْصَ كانَتْ مُطِيعَتِي

Lügatler: Açıktır.

İ'râb: ف illliyet ve sebebiyet için. اطعها'daki zamir ya نفسى'ye râcîdir veya Hz. Mahbûbeye, her iki durumda da mânâ şöyledir:

Mânâ: Ey sâlik, o hazretten başkasını terk edip en sağlam sipere sığınarak nefsini iyileştirmekle meşgul ol, zîrâ benim nefsim de itmi'nandan ve Allah'a vuslattan önce "levvâme" idi. Ne zaman ben o hazrete itâat etsem, nefsim bana isyan ederdi. Yine ne zaman ki o hazrete isyan olunsa, nefsim bana itâat edici olurdu. Veyahut mânâ şöyledir:

Ben o nefsime şer'î haklarını îfâ ederek itâat etsem, nefsim âsî olurdu ve ne zaman ki o nefse isyan olunsa istekleri men edilerek, arzûlarının lezzetleri def edilerek, alışık olduğu ve sevdiği şeylerden uzaklaştırılarak o nefis bana itâat edici olurdu. Hz. Şeyh Attar nefs hakkında darb-ı mesel getirerek şöyle der:

چون شتر مرغى شناس اين نفس را   نى كشد بار ونه پرد بر هوا

گر پير گويى بكويد اشترم   ور نهى بارش بگويد طايرم

[Bu nefsi bir deve kuşu olarak bil! Ne (deve gibi) yük çeker, ne de (kuş gib) havada uçar. "Uç" desen, "deveyim" der, yük yüklesen "kuşum" der]

Tahkik ehline göre haddi zâtında **nefs** tek şeydir. Lâkin gâlip gelen vasıfları îtibâriyle yedi mertebe kabul edilir:

Birincisi **kötülüğü emredici nefs;** إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ (Yusuf, 12/53). "Şüphesiz nefs aşırı şekilde kötülüğü emreder" âyetinden bu ismi alır. Bu mertebede olanların nefisleri dâimâ kötü işler ve kötü haller ortaya koyarlar. **Nefs-i emmâre**nin vasıfları şunlardır: Kin, hased, buğz, düşmanlık, kibir, kendini beğenmişlik, böbürlenme, hırs, hevâ, şehvet, tembellik ve avarelik, gaflet, durgunluk vb.

Riyâzetle sâlik nefsi te'dib ve tehzib eyleyince bu sıfatlar yok olup **levvâme**lik mertebesine erer. Nitekim Cenâb-ı Hak bu nefs üzerine yemîn etmiştir: وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ (Kıyamet, 75/2). /70-b/ "Kendini kınayan nefse yemîn

ederim" Yâni: النفس المتقية التى تلوم نفسها على تقصيرها و ان اجتهدت فى الطاعة (Tâat için çalışsa bile kusuru hakkında kendisini kınayan müttakî nefse demektir). Bu mertebede nefsin hâli her ne kadar emmârelikten kurtulursa da kavgası yatışmaz; kâh emmârelik tarafına meylinden ötürü levm eder, kâh ibâdet ve tâatla kusûrundan ötürü kötüler. Nihâyet tam bir teveccühle ve ilâhî hidâyetle melâmet mertebesinden yükselir; فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا (Şems, 91/8). "İyilik ve kötülüklerini ilham edene" âyetinde ifâde buyrulduğu gibi, Cenab-ı Hak fücûrunu ve takvâsını ona anlatır ve ilham eder. Kendisine gelen her "havâtır"ı, melekî ve ilâhî ilham mıdır, şeytânî ve nefsânî telkin midir, yoksa karışık "hâtıra"lar mıdır, her ne ise onları birbirinden ayırabilir. İşte bu durumda **mülheme**likle vasıflanmış olur.

Daha sonra ilâhî cezbe yardımcı olur, Allah'ın muhabbeti ile ilâhî zevkler ve şevklerle **itmi'nan** elde eder. Böylece يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً (Fecr, 89/27-28). "Ey huzûra kavuşmuş nefs, Rabbine dön" hitâbıyla şereflenip Rabbinden her ne gelse **râzı** olur. Lütfa nasıl âşıksa kahra da öyle âşık olur. Ve kahr ile lütuf, onun katında berâber olur.

عاشقم بر قهر و بر لطفش بجدّ بو العجب من عاشق اين هردو ضدّ

[Kahrına da hakkıyla âşıkım, lûtfuna da. Ne şaşılacak şey ki ben bu iki zıdda da gönül vermişim. M, I, 1570]

sırrını müşâhede eder. Bu halle vasıflanınca Allah katında **mardıyye** ve mahbûbe olur. Daha sonra Hak vuslatıyla şereflenip, tamâmen yok olarak Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanınca kemal mertebesine erer ve insan-ı **kâmil** olur. اين كه كويم در جهان بس نادرست [Bu söylediğim söz dünyada çok nâdirdir.]

198– فَأَوْرَدْتُهَا مَا الْمَوْتُ أَيْسَرُ بَعْضِهِ وَ أَتْعَبْتُهَا كَيْمَا تَكُونَ مُرِيحَتِي

Lügatler: ايراد getirmek. مريحة Râhat veren.

İ'râb: اوردها ve اتعبتها'da zamirler نفس'e râcîdir. الموت ما'te ما nekre-i mevsufedir, yâni شيئا demektir. كيما'da ما zâittir.

Mânâ: Mâdem ki nefse itâat ettikçe isyan edici ve ona isyan ettikçe itâatli olunuyor, ben nefsimi zor riyâzetlere, mücâhedelere, zahmetlere yönelttim ki bunların bâzısından ölüm daha kolaydır. Zîrâ mecbûrî ölüm rûhun bedenden ayrılmasıdır ve kısa zamanda mümkün olur. Faka ihtiyârî ölümde

nefsi hazlarından ve alışkanlıklarından alıkoyup yokluk mertebesine varıncaya ve tam tasfiye hâsıl oluncaya kadar, her an ölümü tatmak söz konusudur. O bakımdan ihtiyârî ölüm mecbûrî ölümden çok daha güç ve zordur ve ben o nefsimi zahmet, belâ ve göz yaşına bıraktım. Ta ki bana râhat vermesi için. zîrâ nefis arzûsundan, haz ve şehvetlerinden arınıp tam bir sükûn ve itmi'nan elde ederse râhatlık, neşe ve sürur mahalli olur. /71-a/

199– فَعَادَتْ و مَهْمَا حُمِّلَتْه تَحَمَّلَتُه   منّي وإنْ خَفَّفْتُ عنها تَأَذَّت

Lügatler: Nahivciler مهما'nın aslı ماما'dır, derler. Birinci ما şartıyedir, ikincisi zâittir. Nitekim مهما, اذاما ve حيثما'da da böyledir. حملت tef'ıl bâbından nefs-i mütekellimdir meçhuldür. تحملت tefa'ul bâbındandır. تأذى: أذى 'dan müştaktır, tafaul bâbındandır, ezâ ve belâ kabul etmek demektir.

İ'râb: ف tâkip için. عادت'in fâili نفس'tir. مهما'da vav hâliyedir. حملت İki mef'ul alır, birincisi nâib-i fâili, ikinci mef'ûlü ise zamir-i muttasıldır, o da ما'ya âittir. تحملت'deki zamir de ما'ya âittir. عنها'daki bariz zamir تأذت'teki müstetir zamir نفس'e âittir.

Mânâ: Ben nefsimi riyâzat, mücâhedeler ve zorluklara yönelttikten sonra nefsim levvâmelik mertebesinden tâat ve ibâdet tarafına döndü. Emmâre ve levvâmelikten öylesine döndü ki, bana ne zaman riyâzat yükü yüklendiyse, nefsim ona tahammül gösterir, hattâ onu iyi karşılardı. Ne zaman ondan riyâzat ağırlığının yüklerini hafifletirsem son derece üzülürdü. Bu mertebe riyâzetin içindeki pek çok faydalara muttalî olduktan sonra hâsıl olur.

200– وكَلَّفْتُها لا بَلْ كَفَلْتُ قِيامَهَا   لِتَكْلِيفِهَا حتى كَلفَتْ بِكُلْفَتي

Lügatler: كلفت tef'ıl bâbından, كلفة'ten müştaktır, külfet, meşakkate derler. كفلت Tef'ıl bâbından كفالة'ten müştaktır, kefil olmak mânâsınadır. كلفت Nefs-i mütekellimdir, lâmın kesresiyle ve şeddesiz, sülâsidir; hırslı ve çok düşkün mânâsınadır. كلفة meşakkat demektir.

İ'râb: Her üç yerde müennes zamîri nefse râcîdir. قيام'ın zamire izâfeti masdarın fâiline izâfeti kabîlindendir. تكليف'in zamîre izâfeti, masdarın mef'ûle izâfeti kabîlindendir. بتكليفها'da ب, قيام'ı ta'diye içindir. بكلفتى'deki ب, كلفتى'yi ta'diye içindir. كلفت به derler, اولعت به demektir. لا بل mâkablini nefy ve mâba'dinde olan cümleyi isbat içindir.

Mânâ: Ben nefsime külfet ve meşakkati lâzım kıldım, şiddet ve meşakkati lâzım kılmadım. Belki nefsin ibâdetler ve mücâhedelerle mükellef tutulmasına kefil oldum. Hattâ nefsim riyâzetle öylesine dost ve arkadaş oldu ki, ben külfet ve meşekkate düşkün hâle geldim ve onun büyük lezzet ve dostlğundan dolayı bir an onsuz olamam. Zîrâ nefs her neye alışkanlık peydâ ederse onu ister. /71-b/ النفس كالطفل إن تهملها شبّ على حبّ الرضاع و إن تفطمه ينفطم "Nefis çocuk gibidir, onu ihmal edersen süte düşkün hâle gelir, sütten kesersen bırakır"

201– وأذْهَبْتُ فى تَهْذِيبِها كُلَّ لَذّةٍ بِإبْعَادها عن عَادها فاطْمَئَنَّتِ

Lügatler: إذهاب gidermek. تهذيب Ayıplardan arındırmaya ve temiz kılmaya derler.

İ'râb: Her üç yerdeki üç zamir نفس'e râcîdir. اذهبت iki mef'ul alır. Birinci mef'ul mahzûfdur, ikinci mef'ul كل لذة'dir. Yâni نفيت عن نفسى كل لذة demektir. بابعاد'ta ب sebebiyye, اذهبت'ye müteallıktır.

Mânâ: Ben nefsimi âdetlerinden uzaklaştırarak dünyevî ve uhrevî haz lekelerinden, ahlâkî ve fıtrî ayıplardan temizlemek sûretiyle bütün maddî ve mânevî lezzetleri ondan giderdim. Böylece levvâmelikten dönüp mutmainne oldu. Cüneyd şöyle der: جهد العوام فى توفية الاعمال و قصد الخواص الى تصفية الاحوال فإن الجوع و السحر يسير و معالجة الاخلاق و تهذيبها و التنقى عن صفاتها صعب شديد "Avam, amellerin yerine getirilmesine çalışır, havas hallerin tasfiyesinen önem verir. Aç kalmak ve gece uyumamak kolaydır, fakat ahlâkın tedâvîsi, tehzîbi ve kötü hallerinden arındırılması çok zordur."

Ahlâkın tasfiyesi ve nefsin tezkiyesine şu âyet-i kerîme delâlet eder: قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا (Şems, 91/9-10). "Nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir, nefsini günahlara boğan da şübhesiz kaybeder" Hz. Peygamber çok kere şöyle dua ederlerdi: اللهم آت نفسى تقواها و زكها و انت وليها و مولاها و خير من زكها "Allah'ım nefsime takvâsını ver ve onu temizle, sen onun dostu ve efendisisin, onu en iyi temizleyen sensin".[35]

---

[35] Ahmed b. Hanbel, VI, 209.

202- و لمْ يَقَ هوْلٌ دونَها ما رَكِبْتُه و أشْهَدُ نَفْسي فيه غيرَ زَكِيَّةِ

Lügatler: هول korku, havf gibi. دون: فوق'ın zıddıdır, burada "yakınında ve katında" demek olur. زكية pâklık ve temizlik.

İ'râb: دونها'da zamir نفس'e râcîdir. ركبت, ما'de ما nafiye, zamir هول'e râcîdir ve ما ركبته cümlesi هول'in sıfatıdır. أشهد, و'de vav hâliye. أشهد'nün muzârî sîgasında gelmesi şühudun devamlılığını gösterir. فيه'de zamir irtikâb-ı hevle râcîdir.

Mânâ: Nefsin katında korkunç işler ve tehlikeli amellerden sayılan korkulu şeyleri ben irtikâb ettim. O korkulu şeylerin işlenmesinde nefsimin riyâ pisliğinden ve gizli şirkten temiz halde olmadığına da şehâdet ederim. Allah bilir, temiz halde olmaması (gayr-ı zekiyye), sanki o korkular ve zorlukların irtikâbı ve onlara sabır göstermekten gaflete düşerek ızhâr ve ifşâ etmesidir. Bu beyitte seyr ü sülûke yeni girenlere tenbih vardır: Her durumda /72-a/ nefsini ayıplardan ve şâibelerden temiz görmemelidir.

نفس اژدرهاست اوكى مرده است   از غم بى آلتى أفسرده است

[Nefs ejderhâdır, o ne zaman ölmüştür. Âletsizlik tohumundan çürümüştür.]

Nitekim Ebû Yezid Bestâmî'den şöyle soruldu: "Ey Ebâ Yezîd, Allah yolundaki en zor şey nedir?" Şöyle dedi: "Bunu anlatmak mümkün değildir" Peki en kolay nedir? dendi. Cevâbı şu oldu: "Nefsimi ibâdetlerden birini yapmaya çağırmıştım; icâbet etmedi, bunun üzerine bir sene boyunca ona suyu yasakladım. Şimdi otuz seneden beri namaz kılmaktayım, nefsim hakkındaki inancım her namazda sanki mecûsî imişim gibi geliyor, zünnârımı kesmek istiyorum". Beyt:

اى دل تو دمى مطيع سبحان نشدى   و از كردن بد فعل پشيمان نشدى

صوفى و فقيه و زاهد و دانشمند   اين جمله شدى ولى مسلمان نشدى

[Ey gönül, sen bir an Allah'a itaatkâr olmadın, kötü fiil işlemekten pişman olmadın. Sûfi, fakîh, zâhid ve âlim oldun, ama müslüman olmadın.]

203- و كُلُّ مَقَامٍ عنْ سُلوكٍ قَطَعْتُه عُبُودِيَّةً حَقَّقْتُها بِعُبُودَةِ

Lügatler: Lügat bakımından "ubûdiyet" ile "ubudet"in farkı yoktur. Lâkin meşâyihin ıstılahında "ubûdiyet"; fiilde olsun, sözde olsun, başka hallerde olsun ma'bûda zahmetli bir şekilde (tekellüfle) boyun eğme ve alçalmadır. "Ubûdet" ise zahmetsiz bir şekilde, hattâ zevk ve şevkle Allah'ın rızâsını isteyerek, kendiliğinden, tabiî bir halde ibâdet ve tâatte bulunmaktır. İbn Fârız'ın burada "ubûdet"ten maksadları da bu mânâdır.

İ'râb: عبودية temyîz olarak mansubdur. Başka i'râbı açıktır.

Mânâ: Sülûk makamlarından, ubûdiyet olarak katettiğim her makāmı, ubûdetimle de tahkik ve tesbit eyledim. Ubûdiyet sâlikin yakîn mertebesine vâsıl olmadan önceki kulluğudur, tam bir yakîne vâsıl olunca ubûdiyet, "ubûdet"e dönüşür; sâlikin her ibâdet ve tâatı korku ve ümitsiz, külfetsiz, zahmetsiz, zevkle ve Rabbine kavuşma şevki ile olur. Ehl-i tahkîkin çoğu şu âyette bu mânâya işâret olduğunu söylemişlerdir: وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (Hıcr, 15/99).

Tefsirciler يقين'i "ölüm" diye tefsir etmişler; bu mânâ açıktır. Fakat tahkik ehlinin bu âyet hakkındaki görüşleri şöyledir: "Rabbine, sana yakîn gelinceye kadar ibâdet et; yakînden sonra ibâdetin külfeti kalkar, müşâhede lezzeti ve muâyene zevki zuhûr eder. Böylece ibâdet ubûdet olur ve tam bir lezzete dönüşür."

204- و كُنْتُ بِها صَبّاً فلَمَّا تَرَكتُ ما أُريدُ أَرَادَتْنِي لها و أَحَبَّتِ

Lügatler: صب muhib ve müştak. Öteki lügatler açıktır.

İ'râb: بها'da ve لها'da zamirler mahbûbeye râcîdir.

Mânâ: İlk zamanlarımda ben o hazrete âşık, müştak ve onun şevkle dolu bir seveni idim. Kâmil mânâda "fenâ" hâsıl olup da kendi irâdemi terk edince /72-b/ o hazret beni kendi zâtı için diledi ve sevdi. Böylece ben "mürid" iken şimdi "murad" oldum ve seven (muhib) ike sevilen (mahbûb) oldum.

چنان در بیخودی محوم که محبوبم همی گوید بیا با دمی بنشین سر آن دم نمی دانم

[Kendimden geçme hâlinde öyle mahv içindeyim ki, sevgilim: "Gel bizimle bir süre otur" dedi.]

205- فَصِرْتُ حَبِيباً بَلْ مُحبّاً لنَفْسه و لَيْسَ كَقَوْلِ مَرَّ نَفْسِي حَبِيبَتِي

Lügatler: Açıktır.

İ'râb: حبيب mahbûb mânâsınadır. بل İlk mânâdan ıdrab içindir. Zîrâ صرت حبيا demeleri, sanki mahbûbun, muhibden başka olmasını gösterir. İşte bu mefhumdan ıdrab edip بل محبا لنفسه demekle bu şüpheyi gidermiş oldular.

Mânâ: Ben irâdemi terk edip de Hz. Mahbûbe beni kendisi için isteyerek bana muhabbet ettiği vakit ben "mahbûb" oldum; muğâyeret (başkalık) gös-

teren bir mahbûb olmadım; muhib ve mahbûb (seven ve sevilen) ikiliğine dâir bir şâibe de yoktu. Belki de kendi zâtıma muhib oldum ve zâtım bana mahbûb oldu.

Bu ifâde, evvelce geçen ifâde gibi değildir. Nefsim bana mahbûbe olmalı, yâni evvelce (98. beyitte) mahbûbun dilinden şöyle denilmişti: حليف غرام انت لكن بنفسه "Sen aşk dâvâsında sâdıksın, lâkin bana değil nefsine âşıksın" O zaman da mevhum vücûdu ve nefsin hazlarını yerine getirme bâki idi. Şüphesiz ben o azarlamaya muhâtap oldum, fakat şimdi nefsânî varlık yok olup hakkânî varlıkla bâki olarak seçkin hale gelince bütün hallerim birinci defada geçtiği gibi değildir. Hz. Mevlânâ bu mertebeye uygun bir şekilde şöyle buyurur:

بر من از هستئ من جز نام نيست در وجودم جز تو اى خوش كام نيست

[Varlığımdan bir isimden başka bir şey kalmadı. Ey güzelim, vücûdumda senden başka bir varlık yok.. M, V, 2023]

بعد ازين گر دوست دارم خويشرا دوستئ خور بود آن اى فتا

[Ondan sonra kendisini severse o, güneşi sevmektir civanım. M, V, 2027]

اندرين دو دوستى خود فرق نيست هر دو جانب جز ضياى شرق نيست

تانشد او لعل خودرا دشمنست زانكه يك من نيست انجا دو من است

[Bu iki sevgide zâten fark yoktur. Her iki tarafta da doğu ışığından başka bir şey yoktur. Fakat taş, la'l olmadıkça kendisine düşmandır. Çünkü orada bir varlık değil, iki varlık vardır. M, V, 2030-2031,]

خويشتن را دوست دارد كافرست زانكه او مناع شمس اكبر است

[O, kendisini sever kâfirdir. Çünkü büyük güneşi meneder durur. M, V, 2033]

Fergâni rahimehullah buyurur:

و ليس كقولٍ مرّ قولى مقدما و إنى التى احبتها لا محالة

(Benim sözüm daha evvel geçen sözler gibi değildir. Şüphesiz ben onu sevenim, başka ihtimal yoktur) beytinde olan mefhuma benzerliği nefydir. Zîrâ o halde gördükleri şey zâhirî vücudları idi ve bu zâhirî vücudda kendi zâtını da bir taayyün ve mazhar olarak görüp bütün taayyünât içinde kendini de kendi hakîkatine ve aslına bunlar gibi tâlib ve muhib görmüştü. Bu durumda محبا من حيث التعين محبوبا من حيث الاطلاق (Taayyün îtibâriyle muhib, ıtlak îtibâriyle mahbûb) olur. Lâkin burada bu mânânın aksi söz konusudur. Yâni:

الان محب من حيث التجلى الذات الجامع بجميع شؤنه محبوب من حيث شأن من الشؤن الذى هو غير ذلك التجلى الجامع

(Şimdi bütün şe'niyyetini câmi' olan zatî tecellîsi îtibâriyle muhib; bu tecellî-i câmi'den başka olan şe'niyyetlerden bir şân olması îtibâriyle de mahbûbdur) demek olur. O bakımdan محبا لنفسه ما مضى (Geçmişte nefsini seven)'de olan وأنى التى احبتها /73-a/ (Şüphesiz ben onu severim) sözü gibi olmaz. Zîrâ âşıkın mahbûba muhabbeti fer'dir. Ve mahbûbun âşıka muhabbeti asıldır. Nitekim فاحببت ان اعرف (Bilinmeyi sevdim) hadîsi ve يا داود انا اشد شوقا للمشتاقين (Ey Dâvud, müştaklara şiddetli bir şevkim vardır) hadîsi bu hususa delâlet eder.

206- خرجْتُ بِها عَنِّى اليها فَلَمْ أعُدْ   الَىَّ و مِثْلِى لاَ يَقُولُ بِرجْعَة

Lügatler: أعد: عاد, يعود'den nefs-i mütekellimdir. رجعة Geri dönmek.

İ'râb: بها'da ve اليها'da zamirler Hz. Mahbûbeye râcîdir. بها'da ب sebebiyyedir.

Mânâ: Ben vücud evimden o hazretin cezb ve muhabbeti sebebiyle çıkıp ona ulaştım. Böylece o hakîkate vâsıl olduktan sonra artık kendi beşerî vücûduma dönmedim ki orası kesret mahalli, gaflet ve ikilik kaynağıdır. Benim gibi vahdet mertebesine vâsıl olan tevhid ehli, ayrıldığı vücûduna tekrar dönemez. Hattâ bu mertebe üç talakla boşanmış hükmünde olup ona ebediyyen dönmez.

Şâirin bu sözünden kasdedilen şu demek değildir: Velîler Hakk'a ulaştıktan sonra nefsânî hazza dönüp uyku ve yiyecek gibi şeylerle kayıtlı hâle gelmezler, demek değildir. Nitekim avâmın çoğu böyle zannederler, bu kâmil insana noksanlık izâfesidir. Şöyle söylenebilir: Onlar Hakk'a vâsıl olduktan sonra Hakk'ın bakāsıyla bâki ve hakkânî vücudla muttasıf olup "cem'den sonra fark" makāmına ve "mahvdan sonra sahv" âlemine gelip her bir organlarını yaratıldığı yere sarf ederek kemâl-i adâletle ahlâklanırlar. Nitekim *İ'câzü'l-beyân*'da Sadreddin-i Konevi, Hz. Şeyh-i Ekber'den şunları nakleder: أخبرنى شيخى و امامى رضى الله عنه أنه منذ تحقق بهذا الامر ما استعمل قوة من قواه الا فيما خلقت له و أن قواه شكرته عند الحق لاقامة العدل فيها و هذا من اعلى صفات الكمال عند من عرف ما الكمال "Şeyhim ve imamım (ra) bu işi tahkik hâline getirdiğinden beri kuvvelerini yaradılış amaçları dışında kullanmadı, onun kuvveleri Hak katında bu adâletinden dolayı şükrettiler. Bu durum kemâlin ne olduğunu bilenler katında en yüce kemal sıfatlarındandır."

Bilhassa Hz. Risâletpenâh'ın yemesi, içmesi, evlenmesi, uykusu ve insanlarla muâşereti gibi işleri kemâliyle meşhurdur. Şâirin "kendimden çıktım" ifâdesini şöyle anlamak gerekir: Yâni isyan, tuğyan, unutma, kin, hased, buğz, düşmanlık, benlik ve bunlara benzer vasıflarla sıfatlanmış olan vücûdumdan çıkıp hakkânî ve nûranî vücûdu kazandım. Bu vücudla var olunduktan sonra artık tekrar cehâlet, zulmet ve gafletle muttasıf olan mertebeye dönülmez.

در نیابد حال پخته هیچ خام پس سخن کوتاه باید والسلام

[Ham, pişkinin hâlinden anlamaz, öyleyse söz kısa kesilmelidir vesselâm. M, I, 18]

207– و أَفْرَدْتُ نَفْسِي عَنْ خُرُوجِي تَكَرُّماً فلمْ أَرْضَها مِن بعد ذاكَ لصُحْبَتِي

Lügatler: الراد bir şeyi bir kılmaya derler. تكرما yâni إظهارا للشرف و السودد.

İ'râb: خروجي'de mukadder bir muzaf /73-b/ vardır. Yâni عن رؤية خروجي demektir. تكرما Ya mef'uldür veya temyiz olarak mansubdur. فلم ارضها'da ف mahzûf şartın cevâbı için ve müennes zamir i'rabdan mahallen mansub olarak أرضها'nın birinci mef'ûlüdür, لصحبتي ikinci mef'ûlüdür. Zîrâ رضا, ب ile veya عن ile kullanıldığı zaman bir mef'ul alır; رضيت بالله ربا ve رضي الله عنه gibi. Fakat lâm ile kullanılırsa iki mef'ul alır رضيت لكم الاسلام دينا gibi. Burada lâmla kullanıldığı için iki mef'ul alır.

Mânâ: Ben şeref ve büyüklük ızhârı için, nefsimden çıkışımı görmekten kendimi tecrid ettim. Eğer temyiz olarak kabul edilirse mânâ şöyle olur: Ben kendimi, çıkışı görmekten kerem ve şeref îtibâriyle tecrid ettim. Yâni ben nefsimden çıktım diye şeref ve kerâmet ızhar edip nefsimden kurtulmayı kendimden görmekten tek (uzak) oldum. Böylece nefsten çıkmaklığı görmekten uzak ve mücerred olunca nefs tek kaldıktan ve mezkûr çıkmaklık vasfıyla vasıflanışından sonra onun bana arkadaş olmasına râzı değilim.

ماز فلک بر تریم وز ملک افزون تریم نفس که باشد که ماجانب او نگریم

[Biz felekten üstünüz, melekten dalıa çoğuz. Nefs kim oluyor ki, biz onun tarafına bakalım!]

208– وغُيِّبْتُ عَنْ إِفراد نَفْسِي بحيثُ لا يُزَاحمُني إِبْداء وَصْفٍ بحَضْرَتِي

Lügatler: غيبت tef'il bâbından fi'l-i mâzînin nefs-i mütekellim meçhulüdür. إبداء Izhar mânâsınadır, بحضرتي yâni بحضوري.

İ'râb: غيبت fiil-i mâzî meçhul naib-i fâili عن إفراد ابداء, يزاحمني'nin fâilidir, وصف'e muzafdır. بحضرتي'de ب sebebiyyedir veya في mânâsınadır.

Mânâ: Hakîkî vahdet tecellîsi bana görünüp beni benliğimden kaybetti ve ben nefsimi tecrid etmekten kayboldum, öyle ki vahdetin hakîkatiyle huzûrum sebebiyle bana asla bir vasfın zuhûru zahmet vermez oldu. Gerçekten kemal ehlinin son mertebesi şudur: Zat tecellîsi kendi zâtını, sıfatlar ve fiiller tecellîsi kendi sıfatlarını ve fiillerini tamâmen mahv ve ifnâ edince, kesret sıfatlarından ve beşeriyet ahlâkından bir sıfatın zuhûru ona zahmetli gelmez. Zîrâ o mertebede zâhir olan her sıfat kahır ve lütuf, her neyse, hakîkî mahbûbun olur ve bu mertebede müşâhede gözleri için "ağyar" söz konusu olmaz.

209– وهَا اَنَا أُبْدى فى اتِّحَادى مَبْدَئِ   و اُنْهى انْتِهَائ فى تَوَاضُعِ رِفْعَتى[36]

/74-a/ **Lügatler:** ها tenbih kelimesidir; şâir muhatâbları ittihâdın başını ve sonunu beyandan evvel tenbih kelimesiyle tenbih eyledi, ta ki sözü anlamaya ve mânâyı düşünmeye hazır olsunlar. ابدى إبدا'dan nefs-i mütekellimdir, اظهر mânâsınadır. أنهى, إنها'dan nefs-i mütekellimdir, أعلم mânâsınadır.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Ey âşık-ı sâlik uyan ve mütenebbih ol. Ben o hazretle olan birliğimin başlangıç hâlini gösteririm ve rif'atimdeki tevâzuumun son mertebesini bildiririm. أبدى فى اتحادى Birinci seferin başlangıcına işârettir ki fenâfillah hâlidir. فى تواضع رفعتى dördüncü sefere işârettir ki cem'den sonraki fark mertebesine inişinin sûretidir. Meşâyihe göre sefer dörttür:

Birincisi **seyr ila'llah**tır ki nefs menzillerinden vüsûl-i Hakk'a seferdir. Vüsûl-i Hak, kalb makāmının nihâyeti, esmâ tecellîlerinin başlangıcıdır. Birinci seferin nihâyeti, kesret perdelerinin kalkması ve vahdet yüzünün görünmesidir.

İkinci sefer: **Seyr fi'llâh**tır ve Hakk'ın sıfatıyla muttasıf olmak ve onun isimleriyle ahlâklanmaktır. Bu ikinci sefer, ruh makāmının nihâyeti ve vâhıdiyyet hazretinin sonudur.

Üçüncü sefer: Ayn-ı cem' ve ahadiyyet hazretine terakkîdir. "Kâbe kavseyni ev ednâ" dedikleri bu mertebe aynı zamnada velâyetin sonudur.

---

[36] Matbu metinde 213 numaralı beyit.

Dördüncü sefer: **Seyr bi'llâh**, fenâdan sonra bakā, cem'den sonra fark, mahvdan sonra sahvdır. Bu seferin nihâyeti Hak'tan halka dönüşte adâlet ve istikāmetle birlikte tamam olur. Hattâ kesreti vahdette ve vahdeti kesrette görürler. Mertebeye tenezzülleri, tâlibleri terbiye ve müridleri kemâle erdirmek için olur. Şâirin فی تواضع رفعتی sözü vahdet mertebesiyle yükseldikten sonra, kesret âlemine inip tevâzu göstererek müridlerin terbiyesi ve irşâdı ile memur olduğunu bildirmedir. Gerçekten tenezzül ve tevâzu yükseklikteki kemaldendir ki Allah'ın ve Resûlüllah'ın halîfesidir.

210- جَلَتْ فی تَجَلّیها الوُجودَ لنَاظِرِی ‏ ‏ ‏ ففِی کُلّ مَرْئِيٍّ أَرَاهَا بِرُؤْيَتی

Lügatler: جلت yüzünden peçesini açsan جلوت العروس dersin. Yâni أظهرت له demek olur. تجلی Zuhûr etmek. مری İsm-i mef'uldür, aslında مروی idi, kelimede vav ve ye cem olup birincisi sükûnlu olursa, vav ye yapılır, ye'nin selâmeti için mâkabli meksur olur ve مری olur.

İ'râb: الوجود, جلت'in mef'ûlüdür. اراها'da zamir Hz. Mahbûbeye râcîdir.

Mânâ: O hazret tecellîsinde benim nâzırıma ve temiz gözüme mutlak vücûdunu zâhir eyledi. /74-b/ Benim bâsîret gözüm öyle aydınlandı ki ما رأيت شيئا الا رأيت الله فيه "Gördüğüm her şeyde Allah'ı gördüm" ifâdesinin hükmü ile mevcud mezâhirden görünen her şeyde o hazreti rü'yetimle görürüm.

Tahkik ehline göre bu âlemde Hakk'ı görmek ve müşâhede etmek câizdir. ان احدکم لن یری ربه حتی یموت "Hiç biriniz ölmeden Rabbini göremez" diye bir hadis vardır. Buna göre görmek ölüme bağlanmıştır. Ölüm iki kısımdır. Tabiî ölüm, ihtiyârî ölüm. موتوا قبل ان تموتوا "Ölmeden evvel ölünüz" hükmüyle ihtiyârî ölümle tam yokluk hâsıl olunca, va'de nakde ve yarın hâle tebdil olup, va'dedilen görmeyi burada müşâhede ederler.

خوش ان روشن دلی کز چشم ادراک ‏ ‏ ‏ زجز نور ازل دیدن بود پاک
زلوح دل تراشد حرف اغیار ‏ ‏ ‏ نه بیند در دیار او غیر دیار
همه کون و مکان یک نور بیند ‏ ‏ ‏ ولی از دیگران مستور بیند
بود در دید وحدت فتح بابش ‏ ‏ ‏ نگردد کثرت صورت حجابش

[Şu aydınlık gönüllülük hoştur ki, idrak gözü, ezel nûrunu görmekten başkası için temizlenmiştir (başkasını görmez). Gönül levhandan ağyârı siler, onun diyârında başka kimseyi görmez. Bütün kâinâtı ve mekânı tek nur olarak görür, ancak diğerlerinden örtülü görür. Sâdece biri görür, vahdet gözünde kapısı açılır, sûretin çokluğu ona perde olmaz.]

211- و اُشهِدْتُ غَيْبِى اذْ بَدَتْ فَوَجَدْتُنِى هُنَالكَ ايَّاهَا بِجَلْوَةِ خَلْوَتِى

Lügatler: اشهدت, اشهاد'tandır, احضار mânâsınadır, nefs-i mütekellim meçhul, iki mef'ul alır. Birinci maf'ûlü nâib-i fâil olan mütekellim te'si, ikincisi غيبى'dir. بجلوة'te ب , فى mânâsınadır.

Mânâ: Benim aynım ve bâtınım Hz. Mahbûbenin tecellî ve zuhûru vaktinde bana gösterildi. Ben halvetimin celvetinde o makamda zâtımı o hazretin zâtı buldum. "Halvet" boş yerin ismidir. Burada murad bâtını ve aynıdır. Bu durumda zikr-i mahal irâde-i hâl kabîlinden olur, سال الميزاب وجرى النهر *[Oluk aktı ve su aktı]* gibi. Kasdedilen şudur: İç ahvâlimin, özümün sırları ve ilimlerin zuhûrunda ben zâtımı onun zâtı olarak buldum. Zîrâ vahdet mertebesinde gayriyet yok olur. Bir muhibbe bâtını münkeşif olduğu vakit kendi aynını mahbûbun aynı görmesi gereklidir. Hattâ bütün varlıkları helâk olmuş görüp bu kesrette ayn-ı vahdeti müşâhede etmelidir. Nitekim şâirin yaptığı gibi.

موجهاى كه بحر هستى راست — جمله مر آبرا حباب بود
گرچه آب و حباب باشد دو — در حقيقت حباب آب بود
پس ازين روى هستى اشيا — راست چون هستى سراب بود

[Varlık denizinin dalgalarının hepsi suya perde olur. Gerçi kabarcık ile su iki ayrı şeydir ama hakîkatte kabarcık sudur. Bundan sonra eşyânın varlığının yüzü serap varlığı olur.]

212- و طاحَ وُجُودِى فِى شُهودِى و بِنْتُ عَن وُجودِ شُهودِى ماحِياً غيرَ مُثْبِتِ

Lügatler: طاح, يطيح: هلك ve امحى demektir. Birinci وجود zât mânâsına, ikincisi vicdan mânâsınadır. بنت /75-a/ nefs-i mütekellimdir, بان, يبون, بونا'den gelir. بون uzaklık demektir. Veya بان, يبين, بينا'den gelir. بان عنه derler, yâni فارق ve انفصل demektir.

İ'râb: ماحيا ve غير مثبت, بنت'nin zamîrinden hal olmak üzere mansubdur.

Mânâ: Tecellî-i zât-ı cem'îyi gerçekleştirmeye yöneldiğimde, benim vücûdumun zulmeti şühûdumun nûrunda darmadağın ve yok oldu; varlık resmini mahvederek, müsbit olmaksızın, vicdân-ı şühûdumdan ve vasf-ı muâyinimden ayrıldım ve uzak oldum, bundan sonra kendimde vücud görmem.

از در در آمدى و من از خود بدر شدم — گويى كزين جهان بجهان دگر شدم

[Kapıdan girdin, ben kendimden çıktım. Sanki bu dünyâdan başka bir dünyâya gittim.]

213– وعانَقْتُ ما شَاهدْتُ في مَحْوِ شَاهدى   بمَشْهِدِه للصَّحْوِ منْ بَعد سَكْرَتِى

Lügatler: عانقت muânekadandır. معانقة el boyuna edip kucaklaşmaya derler. Burada شتملت عليه كما تشتمل يد المعانقين على عنق صاحبه (kucaklaşan kimsenin eli arkadaşının boynunu içine aldığı gibi ben onu içime aldım) mânâsını mutazammındır. "Mülâzemet" mânâsına olması da câizdir. شاهد'ten murad gönlü ve canı veya vücûdu zâhir olabilir. مشهد'den murad vüsul ve huzur zamanı olabilir.

İ'râb: ما mâ-i mevsul, sılasıyla birlikte mahallen mansub عانقت'nün mef'ûlüdür. بمشهده'de be, ya في mânâsınadır ve محو'a müteallık olur veya sebebiyyedir ve شاهدت'ye müteallık olur. Zamir ما'ya râcîdir. للصحو'de lâm عانقت'ye müteallık olup tevkît içindir. Şu âyette olduğu gibi: فطلقوهن لعدتهن (Talak, 65/1). "İddetlerini gözeterek boşayın"

Mânâ: Sekirden sonra hâsıl olan sahvım sırasında, şühud ve huzûru sebebiyle gönlümü ve canımı veya zâhirî vücûdumu mahvettiğim şeyi içime aldım ve ona ulaştım. Yâni üçüncü sefer olan cem'den sonra fark makāmında o mahbûbu buldum ki sahvdan ve fark mertebesinden önce cem' makāmında bulmuştum.

214– فَفِي الصَّحْوِ بعدَ المَحْوِ لَمْ أكُ غَيرها   و ذَاتِي بِذاتِي اذْ تَجلّتْ تَحَلّت

Lügatler: تجلت, ظهرت demektir. تحلت, تزينت demektir.

İ'râb: ففي'de ف ya sebebiyye mânâsınadır veya mahzûf şarta cevab içindir. و ذاتي'de vav hâliyedir.

Mânâ: Ben o hazrette fânî ve onunla bâki, ona vâsıl ve mülâki olduğum için, mahv ve fenâdan sonra olan sahvda ben onun gayrı değilim. Benim görülen zâtım, nisbetler ve izâfetlerle kayıtlı vücûdum, berâberlik süsü ve vahdet zînetiyle zâtıma tecellî edince, cem'iyyet ve ıtlakla süslenir ve vahdet tecellîsi sebebiyle /75-b/ muğâyereti ifnâ ve izâle eder. Gerçekten, vâsıl olan ârif "mahvdan sonra sahv" mertebesinde tecellî eden ve tecellî olunanı ayn-ı vâhid olarak müşâhede eder.

215– فَوَصْفي إذْ لم تُدْعَ باثْنَين وصْفُها   وَهَيْئَتُها إذْ واحدٌ نَحْنُ هَيْئَتى

Lügatler: Birinci إذ, حين mânâsına "vakit" demektir. İkinci إذ ta'lil içindir. تدع Fiil-i muzârî maçhuldür دعا, يدعو'dan. هيئة Burada "sıfat" mânâsınadır. Cenâb-ı

Hazrete "hey'et" ve "sûret" izâfesi şöyle açıklanabilir: İnsan hey'et ve sûretle zâhir olduğu gibi Cenâb-ı Hak da sıfatlarıyla zâhir olduğu için, sıfatlara sûret ve hey'et denir.

İ'râb: فوصفي mübtedâ, وصفها haberi. هيئتها Mübtedâ, هيئتي haberidir. نحن Mübtedâ, واحد haberidir.

Mânâ: Aradan gayriyet ve ikilik kalkıp tam vahdet ve birlik hâsıl olup da benim vasfım ikilik ve başkalıkla çağrılmadığı zaman o hazretin vasfıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in hadîsi bu mânâyı ifâde eder: مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّٰهَ (Bakara, 2/245). "Allah'a kim ödünç verir?" اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ (Bakara, 2/15). "Allah onlarla alay eder". يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ (Fetih, 48/10). "Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir" vb. âyetlerde olduğu gibi. Hadislerde de şu ifâdeler yer alır: ان الله خلق آدم على صورته "Şüphesiz Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı"[37]. ينزل الله الى سماء الدنيا "Allah dünyâ semâsına iner". مرضت فلم تعدني وإستطعمتك فلم تطعمني "Hastalandım beni ziyâret etmedin, yiyecek istedim vermedin".[38] ضحك الله البارحة بما فعلتم "Allah dün gece yaptığınıza güldü" Bunlara benzer hadislerin nihâyeti yoktur. İlâhiyyetin hey'et ve sûreti benim hey'et ve sûretimdir, zîrâ biz biriz. انا من اهوى ومن اهوى انا نحن روحان حللنا بدنا فاذا ابصرتنا ابصرته فاذا ابصرته ابصرتنا "Ben hem arzûlayan hem de arzûlananım, biz bedene girmiş iki rûhuz, bizi gördüğünde onu, onu gördüğünde bizi görmüş olursun" Büyüklerden biri de şöyle buyurur: انا من اهوى ومن اهوى انا ليس فى المرآة شئ غيرنا لا اناديه و لا أذكره إن ذكرى وندائ يا انا "Ben hem arzûlayan hem de arzûlananım, aynadaki bizden başkası değildir, ben ona seslenmem ve onu zikretmem, benim zikrim ve nidam "ey ben" demektir" وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللّٰهَ رَمَى (Enfal, 8/17). "Attığın zaman sen atmadın fakat Allah attı" âyeti bu mertebededir. قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي (Al-i İmran, 3/31). "De ki eğer Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olun" âyeti bu makamdadır. فهم من فهم جهل من جهل (Anlayan anlar, bilmeyen câhil kalır).

216- فإن دُعِيتْ كُنْتُ الْمُجِيبَ و إنْ اكُنْ مُنَادًى أجابَتْ مَنْ دَعَانِي و لَبَّتْ

Lügatler: دعيت fiil-i mâzînin müfred müennes meçhûlüdür, nâib-i fâili altında olan zamirdir ki hazrete râcîdir. المجيب, كنت'nin haberidir. منادى İsmi mef'ul sîgası üzeredir ve اكن'ün haberidir. أجابت ve لبت'in zamirleri Hz. Mahbûbe râcîdir.

---

[37] Buhari, isti'zan, 1; Müslim, birr, 115.

[38] Ahmed b. Hanbel, II, 404.

Mânâ: İkilik kalkarak gayriyyet yok olunca ve vahdet-i zât-ı hakîkînin güzelliği vücud aynamda görününce, eğer /76-a/ o hazrete bir murad için duâ edilse, ben duâya icâbet edici olurum. Zîrâ Hakk'ın halîfesi ve mutlak vücûdun nâibiyim. Benim icâbetim onun icâbeti, benim hidâyet ve korumam onun hidâyet ve korumasıdır.

چون خدا اندر نیاید در عیان　　نائب حقند این پیغمبران

نی غلط گفتم که نائب یا منوب　　کر دو پنداری قبیح آید نه خوب

[Ulu Tanrı açıkça meydanda olmadığından, bu peygamberler Hakk'ın vekilleridir. Hayır yanlış söyledim. Vekil ile vekil edeni iki sanırsan bu hatadır, iyi bir şey değil. M, I, 673-674]

Eğer ben çağrılsam ve benden himmet ve yardım talep edilse o hazret icâbet eder, bana duâ edip benden yardım isteyenlere o cevap verir. Nitekim hadîs-i kudsîde şöyle buyrulur: "Ben azîmü'ş-şan kendim için şöyle hükmettim: Kullarından biri rubûbiyetle duâ ederse muhakkak ki ben ona kabul ederek cevap veririm"

Kâmil halîfenin vücûdundan zâhir olan eserler ve hükümler, söz ve fiil olarak Hakk'ındır. Bu büyüklere yöneliş ve uyuş Cenâb-ı Hakk'a yöneliştir. Cenâb-ı Hak bunların vücûdundan âleme tecellî eder. Nitekim bu mertebede Hz. Hüdâvendigâr şöyle buyururlar:

هر طرف نگری صورت مرا بینی　　أگر بخود نگری یا بسوی آن شر و شور

زاحوالی بگریز و دوچشم نیکوکن　　که چشم بد بود امروز از جمال دور

بصورت ار بشرم هان وهان غلط نکنی　　که روح سخت لطیف و عشق سخت غیور

[Her nereye baksan, benim sûretimi görürsün, kendine baksan ya da o şerre ve kargaşaya. Şaşılıktan kaç ve iki gözü güzelleştir, çünkü bugün uzak güzellikten dolayı göz kötü olur. Sûret yönünden beşer isem de, işte yanılma, çünkü ruh çok latîftir ve aşk çok kıskançtır.]

217– وإن نَطَقَتْ كُنْتُ الْمُنَاجِي كذاكَ إنْ　　قَصَصْتُ حَدِيثاً إنما هى قَصَّت

Lügatler ve i'rab açıktır.

Mânâ: Eğer o hazret konuşsa ve söz söylese o söze sırdaş ben olurum. Aynı şekilde ben bir kıssa anlatıp söz söylesem o hazret benim kıssam olur.

روزی روم همره جانان بچمن　　میان نی لاله و گل بینم ونی سر و چمن

رازی که من و او گفته شود　　من دانم و او داند و او داند ومن

[Sevgilinin yanında çimene (yaylaya) gittiğim gün, orada ne gül ve lâle görürüm, ne yeri ve çimeni görürüm. Bana ve ona anlatılan sırrı ben bilirim, o bilir, o bilir ve ben de.]

218- فَقَد رُفِعَتْ تاءُ الْمُخَاطَبِ بَيْنَنَا   و فِى رَفْعِها عن فُرْقَة الفَرْقِ رِفْعَتى

İ'râb: رفعت'te îhâm sanatı vardır. zîrâ رفعت iki mânâya da gelebilir. Birinci mânâ hitap te'sinin fethalı oluşuna göredir رهبت ve أعطيت gibi. İkincisi te'nin mazmum olarak nefs-i mütekellim şeklinde okunmasına göredir. Hitap te'si ikilik ve muğâyereti hatırlatır, hitap edenle hitap edilenin ayrılık ve başkalığını gösterir. Hitap te'si zammeli olunca, kendi nefsinden haber verici olur ve birliği gerektirir.

Başka bir **Mânâ** şöyledir: Bizim o hazretle aramızdan hitap te'si kalktı ve yok oldu. Senlik ve benlik zâil oldu. O hitap te'sinin kalkmasında ehl-i tefrika fırkasından ve mahcûbîn zümresinden benim yüksek olma özelliğim vardır, zîrâ onlar tevhid mertebesine /76-b/ ve cem' makāmına ulaşmamışlardır. Bu bakımdan mahcûbîne göre kul ile Rab arasında ikilik ve başkalık kalkıp, tam bir şekilde "hüve hüve" olmak bir yönden garip ve uzak görüldüğünden, mahcûbînin zihnine yaklaştırmak ve müsterşidlerin idrâkine anlatmak üzere şöyle buyururlar:

219- فإنْ لَمْ يُجَوِّزْ رُؤْيَةَ اثْنينِ واحداً   حجَاكَ و لم يُثْبِتْ لبُعْد تَثَبُّت

220- سَأجْلُوا إشارات عليكَ خفيّةً   بها كعِباراتٍ لدَيْكَ جَلِيَّةٍ

Lügatler: حجا "akıl" demektir. تثبت Tefa'ul bâbındandır. الثبات على الشئ مع التكلف و التوقف عن مبادرة الحكم بصحة الشئ و فساده (Zahmet ve vukufla bir şeye sebat göstermek, onun sıhhati ve fesâdı hakkında hüküm vermeye gayret etmektir). سأجلوا Nefs-i mütekellimdir جلا, يجلو'den. جلوت العروس derler, yâni كشفتها demektir.

İ'râb: حجاك takdîren merfû, يجوز'in fâilidir. لم يثبت'ün altında gizli olan zamir حجا'ya râcîdir, mef'ûlü mahzûfdur. Takdîri: و لم يثبت رزية اثنين واحدا demektir. لبعد'te lâm illlet içindir. Birinci beyit şart cümlersidir, ikinci beyit cevâbıdır. عليك, خفية'e müteallıktır. خفية, إشارات'ın sıfatıdır. Kezâ جلية, عبادات'ın sıfatıdır. بها'de ب, إشارات'a müteallıktır, zamir رزية'e râcîdir.

Mânâ: Ey tefrika ve çokluk mertebesinde kayıtlı ve ayağı bağlı olan kimse, eğer senin aklın tevakkuf ve tesebbüt şartının uzaklığından dolayı ikiyi bir görmeyi kabul etmezse, öyle görme sebebiyle sana gizli olan bir takım işâretleri yakında açar ben sana gösteririm. Öyle açarım ki o gizli işâretler senin katında açık ibâreler ve sarih kelimeler gibi vâzıh ve kesin olur.

221– و أُعْرِبُ عَنها مُغْرِباً حيثُ لاتَ حينَ   لَبسٍ بِتُبْيانَىْ سَمَاعٍ و رُؤْيَةِ

Lügatler: اعرب nefs-i mütekellmdir; أعرب , يعرب'den, أظهر ve أفصح mânâsınadır. مغرب İf'al bâbından ism-i fâildir, garîb ve acîb şey getirici demektir. لا Nef-yi cins içindir, ت zâiddir; ثمت ve ربت'te ziyâde olduğu gibi. bu te ile nefy ahyâne mahsustur. Sanki لاحين لبس لك demektir. حين Ferrâ'nın görüşüne göre nefiy harfiyle mansubdur veya gizli bir fiille mansubdur ki bu da Ahfeş'in görüşüne göredir. Yâni لا أمرى حين لبس demektir. تبيان Masdardır, "tif'al" vezni üzeredir, mânâsı beyan eylemektir.

İ'râb: و اعرب ve ساجلوا üzerine mâtuftur. عنها'da zamir إشارة'e veya رؤية'e râcî olabilir, /77-a/ her ikisi de câizdir. مغربا, اعرب'nün fâili olan zamirden haldir. بتبيانى Aslında بتبيانين idi, سماع'a izâfetle nun düştü. سماع'dan murad metbuanın ağzından metbu sözünü dinlemek olabilir. رؤية'ten murad onu görmek olabilir veyahut mutlakâ işitmeye âit olan naklî deliller ve görmeye mahsus olan keşfî deliller olabilir. Buna göre بدليل سمعى و بيان كشفى ومرى demek olur.

Mânâ: İkiyi bir görmeyi aklın mümkün görmediyse, ben sana bu rü'yetle gizli olan işâretleri açık ibâreler gibi izhar edeyim, o gizli işâretleri veya ikiyi bir görmeyi garib gösterici olarak, yâni misl-i garib getirerek açıklayayım. Öyle ki naklî delil ile keşfî ve mer'î beyanla iltibas ve şüphe olmasın. Veya şöyle demek olabilir: Sem'î delille ki, kasdedilen, uyulanın kelâmını ve Dıhyetü'l-Kelbî şeklindeki Cibril'in kelâmını işitmektir. Mer'i delilden murad, uyulanı görmek ve Cibrîl'i görmektir. Nitekim yakında kâfî derecede zikrolunur.

222– وأُثبِتُ بالبُرهَان قَولى ضارِباً   مثالا بِحقٍّ و الحَقِيقةُ عُمْدَة

Lügatler ve i'râb: البرهان açık delil. الحق Hak ve sebat sâhibi. العمدة Asıl maksada ve kendisine güvenilen şeye denir.

ضاربا أثبت'nün altındaki zamirden hâliyet üzre mansubdur. مثال, ضاربا'in mef'ûlüdür. Mahzûf mevsûfun sıfatıdır, yâni رجل محق demektir. والحقيقة Sözü şu demektir: Kendisiyle galat, hatâ ve tağayyürden masûn sahih ilimlerin menşeinin gerçekleştiği hazret-i ahadiyyet ve cem'iyyettir, işte o benim esas prensibim, dayandığım yer ve bütün açıkladıklarımın aslıdır.

Mânâ: İkiliği kaldırmaya, hakîkî tevhîde ve mânevî ittihâda dâir olan sözümü, kat'î burhanlar ve parlak delillerle isbat ederim, bunu muhakkik kimsenin darb-ı mesel getirmesi gibi yaparım. Aslında sahih ilimlerin menşei olan hakîkat benim dayandığım yer ve asıl maksadımdır.

223- بِمَتْبوعَةٍ يُنْبِيكَ فى الصَّرعِ غَيرُها   عَلَى فَمِها فى مَسِّها حيثُ جُنَّت

Lügatler: متبوعة cinnin kendisine tâbi olduğu ve metbû yaptığı ve üzerinde tasarrufta bulunduğu kadın demektir, bu hal sevdâ maddesinin ona baskın çıkarak mizâcını bozması şeklinde olur, sonuda sar'aya tutulur. صرع Lügatte bir kimsenin galebesi veya bir hâlin istîlâsı ile yere /77-b/ yıkılıp düşmeye derler. متبوعة müennes sîgasında zikretmesinin sebebi şudur:

Yaradılışça akıllarının eksikliği dolayısıyla, bu hal çok defa kadınlarda görülür, hüküm çokluğa göre olur. Veya sar'alıya "metbû" denilmesinin maksadı şu olabilir: Sar'alının lisânından dökülen sözlere insanların çoğunun îtimâdı vardır. Zîrâ bâzı kimselerin bir şeyleri kaybolsa veya bir isteği olsa, cincilerden bir üstâda başvururlar; o da ya bir kadını veya bir çocuğu getirip, sonra bâzı efsunlarla cinlere tasarruf edip onu sar'alı hâle getirir. Sonra ona, kaybolan eşyâyı ve arzû edilen şeyleri sorar. O sar'alının dilinden o cin ona cevap verir. Bâzen sar'alı Rum ve Acem olur, ondan konuşan cin Arapça konuşur; bâzen Arap olur, konuşan ise Rumca ve Acemce konuşur. İnsanların çoğu sar'alının bu şekildeki sözüne uyduklarından dolayı sar'alıya "metbûa" denildi. ينبيک, أنبا'dan müştaktır, أنبا haber vermeye ve bildirmeğe derler. مسّ Yapışmaya derler. جنت Mâzî meçhuldür, cinlenmiş demektir.

İ'râb: متبوعة'de ب mukaddem olan ضاربا'e müteallıktır. غيرها'da, فمها'da ve مسها'da olan zamirlerin hepsi متبوعة'ya râcîdir.

224- و مِن لُغَةٍ تبْدو بغيرِ لِسانِها   عَليه بَراهِينُ الْاَدلّة صَحَّت

Lügatler: تبدو: بدا , يبدو'den, تظهر mansına.

İ'râb: عليه'de zamir evvelce geçen قولى'ye râcî olur veya لسان'a râcîdir.

İki beytin **Mânâsı**: Ey mânevî ittihad sırrından gâfil olan kimse, ben ittihad ve tevhid konusundaki sözümü sar'alı kadın misâliyle isbat ederim. Böyle bir kadın kayıp şeylerden haber verir, aslında haber veren o kadın değil, sar'a hâlinde ona yapıştığı zaman onun ağzından konuşan cindir, o sırada kadın mecnundur. Verdiği haber kadının bilmediği başka bir dille de olabilir. Yâni kadının lisânı Rumca ise Arapça olarak; kadın Arap ise Rumca olarak konuştuğu görülebilir.

Şâir söz konusu mânâyı isbat ederek şöyle buyurur: عليه: (aleyhi kelimesi) ile Benim mânevî ittihaddaki sözüm üzere deliller /78-a/ sahih ve sâlim oldu. Zîrâ cinlerin insanlar üzerinde tasarruf edip sar'alı kadının dilinden başka bir lisanda kelimeler ve acâib sözler konuşması mümkün ve kâbil olduğuna

göre cinlerin ve insanların yaratıcısının, insanlar üzerinde tasarruf edip onların vücûdundan انا الحق demesinde, لا اله الا انا فاعبدنى , سبحانى ما اعظم شانى diye seslenmesinde şaşacak ne vardır? Bu hal haydi haydi olabilir.

225- و فى العلْم حَقًّا أنّ مُبْدى غَريب ما سَمِعْتَ سِواها و هى فى الحس أَبْدَتِ

Lügatler: مبدى ism-i fâildir, ızhar eden mânâsınadır.

İ'râb: حقا lafzı olmaksızın müekked masdardır, قيام زيد حقا dedikleri gibi. فى العلم'de elif-lâm muzâfun ileyhden ıvazdır, takdîr-i kelâm فى العلم الفرع veya فى علمنا demektir. ما سمعت'de ما ya mevsûledir veya nekre-i mevsufedir, شى سمعته سواها mânâsına. سمعت'ün mef'ûlü mahzûf olur ve ما'ya âit olur. سواها Takdiren merfû انّ'in haberidir. و هى'de vav hâliyye. هى İle سواها'nın zamîri ve ابدت'in altında olan zamirler متبوعة'ya râcîdir.

Mânâ: Sar'a ilminde veya bizim ilmimizde mecâz şâibesi olmaksızın, açık seçik gerçek olarak garib bir mânâ ortaya çıktı; öyle bir garib mânâ ki sen onu sar'alıdan dinlersin, oysa başkasındandır. O sar'alı, görünüşte garib mânâyı ve o tuhaf sözü kendisi ortaya koyar gibidir. Lâkin o sözler, o acâip ve tuhaf ifâdeler, her ne kadar görünüş îtibâriyle ondan çıksa da, o sar'alının değildir. Bunu böyle anladınsa, hakkânî vahdet ve rabbânî kuvvet insana tecellî edince, mutlak vücûdun ezici kuvvetinden, insanın sonradan olma sıfatları darmadağın olup kadîm ilâhî sıfatlar onda zâhir olur. Bu sırada و بى يسمع و بى يبصر و بى يبطش "benimle işitir, benimle görür, benimle yürür, benimle tutar"[39] ifâdesinin hükmü ve eserleri gâlip gelir. Her ne maârif ve hakîkatleri söylerse, söyleyen Hak; her ne fiil ve ameller işlerse, işleyen Hak olur ve kendisi mecbur, mağlûb ve irâdesiz olur. Her ne kadar bu garib haller ondandır diye düşünülürse de her hâlükârda, o sırada Hak'tan zâhir olur. O halde nasıl inkâr olunur ki, bu mânâ, cin ile sar'aya tutulmuş olanda bile mevcuttur, üstelik cin ve sar'alının sûreti ve sıfatı, âcizlik ve mahlûk oluştaki müsâvilikleri bilinmektedir. Vücûd-ı Mutlak bütün taayyünâtın aslı /78-b/ bulunduğuna göre ve o insana من حبل الوريد "Şah damarından" daha yakın iken bu mânâ haydi haydi sâbit olur.

Bu delilden bu mânâyı anlayamayıp, kalbine titreme gelen kimseye hitap ederek buyururlar ki:

---

[39] Buhari, Rikak, 38.

226- فلوْ واحداً أمْسَيْتَ أصْبَحْتَ واجداً منازَلَةً ما قُلْتُه عنْ حَقيقَة

Lügatler: منازلة lügatte "indirişmeye" derlerse de ıstılahda kulun kendi vücud mertebesinde fenâ mertebesine indiği ve Cenâb-ı Hakk'ın izzet doruğundan kulun yakınlığına indiği makāma derler. Sanki bu menzilde cem' olurlar ki o menzile "kābe kavseyni ev ednâ" dahî derler.

İ'râb: واحدا , أمسيت'nin haberi olduğu için mansubdur, vezne riâyetten dolayı ondan önce geldi. Şöyle de olabilir: واحدا mahzûf fiille mansubdur, mâ-ba'di onu açıklayıcıdır. İkinci واجدا أصبحت'nün haberidir. منازلة Nez'-ı hâfıdiyyet üzre mansubdur, yâni فى مقام المنازلة demektir. Temyîziyet üzre mansubdur denilse de câizdir. ما قلته'de ma mevsûledir, الذى mânâsınadır, sılasıyla i'rabda mahallen mansubdur, واجدا'nin mef'ûlüdür.

Mânâ: Ey ârif sâlik, eğer latif şeylere ve maârife vâkıf olmak istersen, cismânî meşgalelerden nefsânî ilgi ve tuzaklardan, fânî alâkalardan ve rûhânî lezzetlerden tamâmen mücerred ve ârî ol, tâ ki vahdet sırrına bir yönden münâsebet olsun ve bu vahdet sırrına ulaşmak kâbil olsun. Eğer sen, zâhiren ve bâtınen bütün varlığından bir ve tek olup izâfetleri ıskat etseydin, münâzele makāmında (veya münâzele îtibâriyle) benim dediğim sırları ve hakîkatlere âit benim söylediğim sözleri bulurdun. Kalb aynası mâsivâ pasından arınmış, dünyâ ve mâfihâ vesvese ve teşvişlerinden âri ve beri olmazsa vahdet-i hakîkî cemâli onda görünmez.

227- و لكنْ عَلَى الشِّركِ الخَفِيِّ عَكَفْتَ لو عَرَفْتَ بنفْسٍ عَن هُدَى الحَقِّ ضَلَّت

Lügatler: عكوف ikamet etmek.

İ'râb: لو عرفت'nin cevâbı mahzûfdur, takdîri: ولكن عكفت على الشرك الخفى بنفس ضالة عن طريق الحق و انت غير عارف بذلك لو عرفت لرجعت عن الضلال الى الهدى و صرت موحدا (Lâkin sen Hak yoldan sapmış bir nefisle gizli şirk üzerindesin ve sen bunu bilmiyorsun. Eğer bilseydin dalâletten hidâyete dönerdin ve muvahhid olurdun). Buna göre لرجعت , لو'in cevâbı olur. على الشرك, عكفت'ye müteallık olur, بنفس ise عكفت'ye müteallık olur. عن هدى'da عن, ضلت'e müteallık olur. ضلت'in fâili zamîri, نفس'e /79-a/ râcîdir ve نفس'in sıfatıdır.

Mânâ: Ey vahdet sırrından habersiz ve ahadiyyet nûrundan eser taşımayan, eğer nefsiyin kesretinden soyunmuş ve "bir" olsaydın benim söylediğim mârifeti bulurdun ve hakîkate secde ederdin. Fakat Hak yolundan sapmış nefis ile gizli şirk üzerine ikāmet eyledin. Sen gizli şirk nedir onu da

bilmezsin. Eğer bilseydin dalâletten hidâyete dönüp muvahhid olurdun. Zîrâ gizli şirki herkes bilmez, çünkü çok gizlidir. Nitekim Hz. Resûlüllah buyururlar ki: الشرك اخفى فى امتى من دبيب النمل على الصفا فى ليلة الظلماء "Ümmetim için şirk karanlık gecede kayanın üzerindeki karıncanın yürüyüşünden daha gizlidir".[40] *Kuşeyri Risâlesi*'nde Ebû Yezid'den rivâyet edilen şu sözler yer alır: فلما كان يوما من الايام دعوت الله فقلت اللهم اغفرلى فإنك تعلم أنى ما اشركت بك طرفة عين فسمعت هاتفا يقول أنسيت ليلة اللبن "Günlerden bir gün Allah'a duâ ettim ve şöyle dedim: Allah'ım bana mağfiret et, bilirsin ki ben sana bir göz açıp kapama sırasınca bile şirk koşmuş değilim. Gaybden bir ses işitti, diyordu ki: Süt gecesini (?..) unuttun"

Sâlik gizli şirkten tevhid-i ef'âle vâsıl olmayınca kurtulmaz. Tevhîd-i ef'alde قُلْ كُلٌّ مِنْ عند الله (Nisâ 4/78) "De ki her şey Allah katındandır", قُلِ اللهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ (Ra'd 13/16) "De ki Allah her şeyin yaratıcısıdır", وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Sâffat 37/96) , "Sizi ve yaptıklarınızı Allah yaratır" âyetleri gereğince Mâni', Mu'tî, Dârr, Nâfi' ve Fâil-i Mutlak olarak Cenab-ı Hak'tan başkasını bilmemelisin. Böyle bir mârifetin hâsıl olmasından sonra, halkın îtibar ve kabûlü şühud gözünden düşmelidir. Kezâ işlediğin her iş riyâ ve süm'asız olmalıdır. Zîrâ riyâ ve süm'a küçük şirktir. Bir işin karşılığı olarak ecir kazanmak da düşünülmemelidir. Zâ bu da küçük şirktir. Her şey Allah'ın zâtı için hâlisâne olmalıdır. Şu âyet buna delâlet eder: فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا (Kehf, 18/110). "Kim Rabbine kavuşmak isterse yararlı iş yapsın ve Rabbine kullukta hiçbir kimseyi ortak koşmasın" Beyzâvî bu âyetin tefsîrinde şöyle der: اى بأن يرائيه و يطلب منه أجرا (Mürâîlik yaparak ve karşılık bekleyerek). Şu kudsî hadis de bu anlayışı ifâde eder: انا أغنى الشركاء عن الشرك فمن عمل عملا أشرك فيه معى غيرى تركته و شركه "Ben ortakların ortaklıktan en müstağnî olanıyım. Kim bir iş yapar ve o konuda başkasını bana ortak koşarsa onu da ortağını da terk ederim".[41] Mürâî ve mâsivâ isteklisi, dünyâ ve ukbâ isteklisi bil ki gizli şirkten bir şekilde hâlî değillerdir. Her durumda gizli şirkten kurtulmayınca bir kimse vahdet sırrından nâsîbli olmaz.

---

40 Ahmed b. Hanbel, IV, 403.

41 Müslim, Zühd, 46.

228- و فى حُبِّه مَنْ عَزَّ تَوحِيدُ حُبِّهِ فبالشِّركِ يَصْلَى منه نَارَ قَطِيْعَة

Lügatler: حب ha'nın zammesiyle "muhabbet", ha'nın kesresiyle mahbûbun ismi. عز , يعز: إمتنع demektir. صلى فلان النار derler, إحترق demektir. قطيعة kesilmek.

İ'râb: فى حبه'deki zamir من'e râcîdir. عز'ni fâili توحيد'dir ki حب'e muzafdır. فبالشرك'de ب sebebiyye, elif-lâm ahd için يصلى'nın fâili /79-b/ altındaki zamirdir. ve من'e râcîdir. منه'de من, قطيعة'e müteallıktır ve zamir mahbûb mânâsına olan حب'e râcîdir. Beytin takdîri şöyledir: من عز و لم يوجد فى حبه توحيد محبوبه فهو بسبب هذا الشرك الخفى يصلى نارا القطيعة من محبوبه

Mânâ: Muhabbetinde mahbûbunu tevhid eylemek bulunmayan; belki de hakîkî mahbûba sevgisi, dünyâ için âhiret için veya yüksek dereceler için olan ve muhabbeti Allah'ın zâtı için hâlisâne olmayan kimse bu gizli şirk sebebiye hakîkî mahbûbdan kesilme ateşine yanar ve ayrılık ateşiyle kebap olur. Gerçek budur ki hicran ateşinin âşıklar nazarında yakıcı ateşten daha şiddetli olduğuna şüphe yoktur. Hattâ cennetler ve rıdvan bahçeleri onun cemâl-i bâ-kemâli olmaksızın âşıklara cehennemin ta kendisidir.

باغ فردوس از براى ديدنش نآيد مرا بى جمالش روضهٔ رضوان چه كار آيد مرا

[Firdevs (cennet bahçesi), O'nu görmek içindir, benim işime gelmez. O'nun cemâli olmasa Rıdvan bahçesi benim ne işime yarar?]

229- وما شَانَ هَذَا الشَّأْنَ منكَ سوَى السِّوَى و دَعْوَاهُ حَقًّا عنكَ إنْ تُمْحَ تَثْبُت

Lügatler: ما شان yâni ما عاب شان, يشين, شينا'den mâzîdir. هذا الشان yâni هذا الامر. zîrâ شان işlerden bir iş demektir. Birinci سوى, الا mânâsına, ikincisi غير mânâsınadır.

İ'râb: شان'nin fâili هذا الشان olup, mef'ûlü سوى السوى olması da câizdir. هذا الشان Mef'ul olup سوى السوى fâili olması ise daha uygundur. منك Muzaf hazfedilmek üzere yâni من ذاتك takdîrinedir. دعواه Takdîren merfû mübtedâ, şart cümlesi haberidir. دعواه'de zamir هذا الشان'a râcîdir. دعوى'nın mef'ûlü muzâfun ileyhi olduğu zamir, fâili ise mukadderdir. Yâni دعواه اياك demektir. حقا Mübtedâyla haber arasında te'kid içindir. Veyahut geçen sözü te'kid içindir. عنك دعوى'ya müteallıktır. دعوى'nın السوى üzerine mâtuf olması da câizdir.

Mânâ: Ey tevhid sırlarının tâlibi, bu tevhid işini senin zâtından, ikilik ve gayriyetten başka bir şey ayıplı kılmadı veya tevhid işi, mânen, sendeki gayriyetten başka bir şeyi ayıplı kılmadı. O tevhid işini iddia etmen, eğer sen mahvolursan /80-a/ senden gerçekleşir. Aksi halde mahvolmadığın takdirde iddian şirkin bir çeşididir, bu durumda iddia sâhibi müşrik hükmündedir.

Zîrâ kendisine vücud isbat eder ve tevhid edenle edileni başka sanır, ehl-i tevhîd olmaz.

"Muvahhid kim çağırır vâhid oldur
Geru tevhid içinde câhid oldur"

Nitekim Hz. Şeyhülislâm şöyle buyurur: ما وحد الواحد من واحد و كل من وحد جاحد "Kimse "Vâhid"i tevhid etmedi, tevhid edenlerin hepsi inkârcı oldu"

230– كذَا كُنْتُ حِيناً قبلَ أنْ يُكْشَفَ الغَطَا مِن اللَّبْسِ لاَ أَنْفَكُّ من ثَنَوِيَّة

Lügatler: لبس galat ve şüphe. ثنوية Şirk demektir.

Mânâ: Şâir sülûkün başlangıcında olanın hallerinden haber vererek şöyle der: Ey gizli şirke mübtelâ, ey mânevî körlük esîri, ilk zamanlarımda ben de böyleydim. Nice zaman şüphe ve şek perdesi keşfolunmadan ben ikilik (seneviyye) şirkinden ayrılmazdım, beşeriyet perdesi ve ikilik körlüğü kalkınca anladım ki, birleyen ve birlenen, kasdeden ve kasdedilen, gören, görülen ve gösteren hepsi O'dur. Nitekim azizlerden biri şöyle buyurur:

لقد كنت دهرا قبل ان يكشف الغطا	اخا لك انى ذاكر لك شاكر
فلما اضاء الليل اصبحت شاهدا	بانك مذكور و ذكر و ذاكر

(Perde açılmadan önce sen dehr idin, ben seni zikrediyor ve sana şükrediyordum. Ne zaman ki gece aydınlandı, anladım ki zikreden, zikredilen ve zikir sensin).

231– أروحُ بفقْدِ بالشُّهودِ مُأَلِّفِي و أَغْدُو بِوَجْدِ بالوُجُودِ مُشَتِّتِي

Lügatler: أروح yâni أمسى. أغدو yâni أصبح. التألف: الجمع. المألف: الجامع. المشتت: المفرق yâni perakende edici. فقد Yitirip bulmamak. وجد Bulmak. مألف'te murad Hak'tır, مشتت nefstir.

İ'râb: بفقد'de ve بوجد'de ب'ler musâhabet içindir. بالشهود ve الوجود'de ب'ler sebebiyyet içindir. Bu ikisinde olan elif-lâmlar muzâfun ileyhden ıvazdır, yâni بفقدى ve بوجدى takdîrinedir. مألفى, فقد'in mef'ûlüdür. مشتتى İse وجد'in mef'ûlüdür.

Mânâ: Perdenin açılmasından önce ilk zamanlarımda ikilik kalkmazdan evvel bâzı geceler, nefsimin ayrılığını birleştirici olan hazretin şühûdu sebebiyle, nefsimin kaybıyla arkadaş olurdum. Bâzen de izâfî vücûdum sebebiyle nefsimi bulmaklığa arkadaş olurdum ki bu izâfî vücud, benimle o hazretin /80-b/ arasını ayırıcıdır. Ne zaman ki izâfî vücûdun sıfatları baskın çıkarsa

rubûbiyet gizlenir. Zîrâ bu beşerî vücud kesret ve tefrikadadır. Onun için yanıltıcı ve dağıtıcı olur.

Şöyle de düşünülebilir: مالفی , أروح'nun ve مشتی , أغدو'nun haberi olabilir. Buna göre mânâ: Tefrikanın kaybolması sebebiyle ben zâtımı toplarım, bu tefrikanın kaybolması şühûdum sebebiyledir. Vücûdumu bulduğum için kendimi dağıtırım. Velhâsıl kendisizlik (bî-hodluk) birleşmeyi mûcib iken, kendine önem vermek (bâ-hodluk) tefrika ve dağılmayı gerektiricidir.

خودی کفرست اگر خود پارسایست

[Kendin zâhid olsan bile benlik küfürdür.]

232- يُفَرِّقُنِى لُبِّى التِزَاماً بِمَحْضَرِى   و يَجْمَعُنِى سَلْبِى اصْطِلاماً بِغَيْبَتِى

Lügatler: لب akıl demektir. التزام lüzum mânâsınadır. محضر masdar-ı mîmidir, huzur mânâsınadır. إصطلام helâk ve yakmaklık.

İ'râb: إلتزام'in mansub olması mef'ûl-i leh olması dolayısıyladır, إصطلام dahî böyledir veya temyîziyet üzere de olabilir.

Mânâ: Benim hâlim temkin makāmında tahakkuk etmezden evvel benim huzûrumu gerekli görerek aklım beni tefrika, temyiz ve ikiliğe sevk ederdi. Zîrâ akıl temyiz âletidir. Hazır bulunduğu her vakitte sâliki ubûdiyet ve tefrikaya yöneltir. Aklı kaldırınam tayyün ve kayıtlanmayı kaybetmem, kökünü kurutup yakıp helâk ederek vücud ve şühûdumu yok etmem sebebiyle beni cem' eder (tefrikadan kurtarır).

233- إِخَالُ حَضِيضِى الصَّحْوَ و السُّكْرَ مَعْرَجِى   اليها و مَحْوِى مُنْتَهى قابَ سدْرَتى

Lügatler: إخال hemzenin kesresiyle nefs-i mütekellimdir أظن mânâsınadır, ef'al-i kulûbdandır, hemzenin meksur olması gayr-ı kıyâsîdir. حضيض alçak demektir, aşağı olan her işte kullanılabilir. معرج masdar mimidir, "uruc" mânâsınadır. "Mıs'ad" mânâsına ism-i mekân olması da câizdir. قاب "mıkdar" mânâsınadır, قاب قوسين: iki yayın mikdarı demektir. سدرة "nihâyet" demektir ki Cibril makāmıdır. Mahlûkatın akılları, anlayışları ve amelleri orada son bulduğu için ona "sidre" denilmiştir. Bâzılarına göre سدرة, سدر'den müştaktır ki bu kelime şaşkınlık ve tereddüt mânâsı taşır. Nitekim sidre mertebesinden ötesi "hayret" olduğu için ona "sidre" denir.

Mânâ: Bu hâlimden önce ben şöyle zannederdim: Benim ayıklığım ve aklı başında oluşum alçak ve aşağı mertebede oluşumdur. /81-a/ Benim sarhoşluğum, o hazrete yükselişim ve zirve mertebemdir. Gene sanırdım ki, benim vücûdumu mahvetmem makam ve menzillerin en son noktasıdır, hayret ve tereddüdümün nihâyetidir ve seyr ü sülûkte bunun ötesinde imkân yoktur. İşte bu hal bir yönden vücud kalıntısını gösterir ve ikilik izini haber verir.

234– فلمَّا جَلَوْتُ الغيّنَ عَنِّى إجتَلَيْتُنى مُفيقًا و منى العَيْنُ بالعَينِ قَرَّت

Lügatler: جلوت, جلا'dan, yâni كشفت. الغين ince perde demektir, غين على كذا yâni غطّى عليه. burada nârânî perde murad olunur. Nitekim hadîs-i şerifde şöyle geçer: ليغان على قلبى و انا أستغفر الله فى كل يوم سبعين مرة "Bâzen kalbimi bir perde bürür ve ben her güm yetmiş kere istiğfar ederim."[42] إجتليتنى , اجتلا'dan müştaktır. رأيتنى veya حضرتنى mânâsınadır. مفيق vyılmak ve akıl âlemîne gelmek. Birinci عين bâsıra mânâsına, ikincisi zât mânâsınadır. قرت yâni تنوّرت.

İ'râb: مفيقا, إجتليت'nün fâilinden haldir. منى, قرت'e müteallıktır. قرت'in altındaki zamir birinci عين'a râcîdir.

Mânâ: Ben ince perdeyi ve örtüyü açıp, gayriyet pasından zât aynamı iyice temizleyince, kendimi tefrika sarhoşluğundan ayık olarak gördüm; gözüm zâtımı görmek sûretiyle aydınlandı ve rûşen odu. Böylece cem'iyyet-i zâtımın hakîkati bana apaçık göründü ve "gayr" sandığım da "ayn" olup vahdet-i zâtım ortaya çıktı.

من چو خورشیدم درون نور غرق من ندانم کرد خویش از نور فرق

[Ben nurlara dalmış, garkolmuş bir güneşim. Kendimi nurdan ayırd edemiyorum. M, III, 2408]

نزد آنکه لم يذق دعویست این نزد سکان افق معنیست این

[Tatmayan adama göre bu, dâvâdan ibârettir. Fakat makamı yüce kişilere göre dâva değil, mânâdır. M, II, 3566]

---

[42] Müslim, Zikr, 41.

235- وَمِنْ فَاقَتِي سُكْرًا غَنِيتُ إِفَاقَةً لَدَى فَرْقِي النائ فَجَمْعِي كَوَحْدَتِي

Lügatler: الفاقة: الحاجة. إفاقة: ayıklık ve hûşyarlık. نائ Uzaklık mânâsınadır. Şâirin huzûrunda okunan nüshada nunla نائ vaki olmuş, ama çoğu nüshalarda ve bâzı şarihlerde ثانى mânâsı verilmiştir.

İ'râb: سكرا nez'-ı hâfidıyyet üzere mansubdur, yâni و من فاقتى الى سكرى demektir. Zîrâ الى ihtiyaç ta'diyesi harfidir. إفاقة dahî muhtemeldir ki nez'-ı hâfidıyyet üzere mansub olsun, ب'nin hazfiyle ki غنيت'nün ta'diyesi onunladır. Yâni غنيت بإفاقة takdîrinedir. Veya maf'ûlü leh veya temyiz de olabilir. من فاقتى'de من, غنيت'ye müteallık oabilir. Bu daha uygun sayılır, mahzûf fiile müteallık olması da câizdir. Yâni تخلصت من إحتياجى الى السكر أو لاجل السكر /81-b/ şeklinde düşünülebilir. Bu durumda غنيت başka müstakil bir cümle olur. فرق نائ'ten murad merâtib ehlinin anlayışından uzak olan farktır. فرق ثانى'den murad cem'den sonraki farktır ki evvelce zikri geçti.

Mânâ: Ben sekre ihtiyaçtan kurtuldum, zîrâ ayrılık sebebiyle ganî oldum. Veya: ayıklığımdan dolayı ben sekre muhtaç olmaktan müstağnî oldum. Ki o ayıklık bana, halkın anlayışından uzak olan farktan hâsıl oldu. Veyahut: O ayılma bana, cem'den sonraki fark olan ikinci farkta hâsıl oldu.

Hal böyle olunca, benim cem'im vahdetim gibidir, kezâ vahdetim de cem'im gibidir. Böylece vahdeti kesrette, kesreti de vahdette müşâhede ederim, hiçbiri birini münâfî olmaz.

Bu zümrenin nazarında iki "fark" vardır. Biri vuslat ve keşiften önce halkla perdeli olmak ve Hakk'ı müşâhede etmemektir. Bu "fark", neûzübillah kötüdür. Sâlike keşif müyesser olup da hakîkî vahdeti müşâhedesi kâbil olunca eğer bu mertebede kalırsa, muhakkıklara göre bu da makbul değildir. Zîrâ Hak'la halktan perdelenmiş olur. Böylece esmâ ve sıfât mertebelerini müşâhede eylememiş olur. Cem' mertebesinden sonra "fark"a inip, ki burası kâmillerin mertebesidir, Hak'la halkı kāim görür, eğer Hakk'ı görürse mutlakâ halkı görür ki (halk) Hakk'ın zuhûr ışıklarında gizli ve örtülüdür. Halkı görünce de mutlakâ Hakk'ı halka âit mazharlarda örtülü ve gizli görür. İşte "ikinci fark" dedikleri budur ki bundan sonra biri, ötekine perde olmaz. Bu müşâhedeye ulaşmak isteyenlerin mücâhedeye teşvik edip şöyle buyururlar:

236– فجَاهدْ تُشَاهدْ فيكَ منكَ وراء ما وَصَفْتُ سُكُوناً عنْ وُجُودِ سَكِينةِ

Lügatler: سكون tuma'nînet (gönlü râhat olma). سكينة ârâm (yerleşme, karar kılma).

İ'râb: ف mahzûf şartın cevâbı. فيك, جاهد'e: منك, تشاهد'e müteallıktır, bunlar leff ü neşr yoluyladır. وراء, منك تشاهد'ye zarfdır ve mahzûf mevsûfa sıfattır, takdîri şöyledir: تشاهد منك شيئا وراء ما وصفت لك. سكونا ya o mahzûf mevsufdan bedeldir veya ona atf-ı beyandır, تشاهد'nün mef'ûlü denilse de olabilir. عن وجود سكينة Mahzûf müteallakıyla سكونا'in sıfatıdır. Yâni سكونا وطمانينة حاصلة عن وجود سكينة. وجود سكينة'den murad temkin ve hakka'l-yakin makāmıdır ki /82-a/ bu mertebede tecellî-i zâtî-i cem'i zâhir olunca ve kemâl-i yakin parıldayıp görününce, sâlikin kalbi şek ve şüphe ızdırabından râhat ve sâkîn hâle gelir. Ve artık ona "tefrika" korku vermez. Zîrâ bütün aynalarda ve mazharlarda çeşitli tecellîlerle görüneni Hak görür. Bu sükûn vasfeylediği evsâfın ötesindedir. Zîrâ keşif vicdan ve yakînin netîcesidir.

Mânâ: Ey sâlik ve tâlib, eğer benim zikreylediğim hallerin ve mertebelerin müşâhedesini istiyorsan nefsiyin kuvvetlerini kırmak, isteğini yok etmek, kötü sıfatlarını kaldırmak ve alçak huylarını def' etmek husûsunda çalışıp çabala; nihâyet zâhir ve bâtının gayriyet hükümlerinden ve "iki görmek"ten temizlenince, benim vasfettiğim haller ve makamların ötesinde olan şeyleri ve sırları kendi zâtından müşâhede eyle. Söz konusu bu şeyler ve sırlar vücûd-ı sekîne, makām-ı temkin ve kemâl-i yakînden hâsıl olan sükûn ve tuma'nînettir. وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (Ankebut, 29/69). "Bizim uğrumuzda mücâhedede bulunanlara yollarımızı gösteririz" âyetinin hükmü üzere, eğer mücâhedenin zorluk ve meşakkatlerini seçip, sülûkün ıstırab ve mecbûriyetlerine tahammül ve sabredersen mükâşefe sırlarına ve müşâhede ışıklarına ulaşırsın.

ای خنک آن کو جهادی میکند بر بدن زجری و دادی میکند

[Ne mutlu savaşan, bedenine zahmetler veren, sıkıntılar çektiren kişiye. M, II, 2473]

جهد میکن تاتوانی ای کیا در طریق انبیا و اولیا

[Ey ulu kişi! Nebîlerin ve velîlerin yolunda çalış, gayret et!. M, I, 975]

237– فمِنْ بعد ما جَاهَدْتُ شاهَدْتُ مَشْهَدى وهَادىً لِي اِيَّاىَ بلْ بِيَ قُدْوَة

Lügatler: قدوة kafın zammesiyle "iktidâ" etmek, kafın kesresiyle "muktedâ"

İ'râb: جاهدت ve شاهدت nefs-i mütekellim olmaları da câizdir, sâlike hitab olmaları da câizdir. ف ta'lil içindir. شاهدت, رأيت mânâsınadır. Birinci mef'ûlü

مشهدی'dir. هادی , مشهدی üzerine mâtuftur. إیای, شاهدت'nün ikinci mef'ûlüdür. لی'de lâm الی mânâsınadır, yâni هادیا الی takdîrinedir. بل Mûcib olsun menfi olsun ilk kelâmdan ıdrab içindir, bâzen birinciyi terk edip ehemm olanı alırlar, nitekim burada öyledir. Yâni birinci müşâhedeyi terk eyledim ve ikinci müşâhedeyi aldım ki kendi nefsime mukteda olmamdır.

Mânâ: Ey sâlik ve tâlib, mücâhede eyle ki müşâhedeye ulaşasın, deyişim şunun içindir: Çünkü ben; maksadımı, mücâhede ettikten sonra müşâhede ettim ve bana delil ve hidâyet edici /82-b/ olanı yine bana delâlet eder gördüm. Hayır böyle değil, belki iktidâmı kendi zâtıma gördüm. Her ne kadar zâhiren başka birine iktidâ edersem de hakîkatte uyan ve uyulan yine benim, hidâyet eden ve edilen yine kendi zâtımdır.

Eğer hitab te'si ile okunursa mânâ şöyle olur: Ey sâlik ve âşık, eğer bu sırra vakıf olmak istersen ve benim maksad ve gâyem nedir duymak dilersen, mücâhede ettikten sonra müşâhede edersin ki benim meşhedim banadır, benim hâdî ve delîlim yine banadır, hattâ benim iktidâm kendi nefsimedir, başka değildir. Benim uymuş olduğum tek hakîkattir ki nice aynalarda görünmüştür.

Bu mertebeye sâhip kâmillerin bâzı halleri ve mükâşefeleri olur. Bâzen nazarları vahdet-i hakîkî müşâhedesine erişir ve o vahdette tefrika ve çokluğu isimlerin ve sıfatların kendisi olarak görüp zât-ı vâhideyi çeşitli keyfiyetlerle tecellî etmiş görünce, hidâyet edici ve hidâyet olunan, uyan ve uyulan olarak kendilerini müşâhede ederler.

Bâzen nazarları tefrika eserine erişir, o tefrikada ayn-ı vahdeti müşâhede ederek uyma ve hidâyete erme sıfatını o "ayn"ın muktezâsı olmak üzere müşâhede ederler.

Bâzen de zâtı müşâhede arafatında durdukalarında, duranı ve durulan yeri ayn-ı zât olarak müşâhede ederler. Nitekim şöyle buyururlar:

238– وبی مَوْقِفِی لا بلْ اِلَی تَوَجُّهِی   كذالكَ صَلاَتِی لِی و منِّی كَعْبَتی

Lügatler: موقف ism-i mekân olursa Kâbe'deki bilinen mekân murad olunur. Eğer mimli masdar olursa "vukuf" mânâsına olur.

İ'râb: و بی'de vav âtıfadır. بی موقفی , بل بی قدوتی üzerine mâtuftur. Öteki i'rab açıktır.

Mânâ: Mücâhededen sonra müşâhede eylersin ki benim her yerde vukûfum yine banadır. Veya Arafat'ta durduğun yer ve duruşun benimle kāimdir. Hayır, belki de benim zâhir kıblesine yönelişim gerçekte yine banadır. Kezâ benim Hz. Mahbûbe için yaptığım ibâdet ve tâatlar, kıldığım namaz yine benim içindir. Kendisine yönelinen Kâbe benim eczamdan bir cüzdür ve benden sâdır olmuştur.

Cem'iyet makāmıyla ve ahadiyyet mertebesiyle mütahakkık ve muttasıf olduktan sonra şâir النهاية هى الرجوع الى البداية (Nihâyet denen şey başlangıca dönmektir) fehvâsınca, müridlerin irşâdı ve sâliklerin terbiyesinin tekâmülüyle meşgul olarak, hüsn-i hâlinden dolayı kendini beğenmişlik gibi fazîlet ve kemâlin Cenâb-ı Hak'la kendisi arasında perde olması gibi güçlü yol kesicilere dikkati çeker, buna benzer vasıf ve hallerden nehyeder ve şöyle der:

239– فلا تَکُ مَفْتوناً بِحسّک مُعْجَبًا بنَفْسکَ موْقُوفا عَلَى لَبْس غِرَّة

Lügatler: موقوفا ya متوقفا ve مرحونا mânâsınadır veya مطّلعا demektir. Zîrâ وقف على شئ deyince اتطلع عليه anlaşılır. الغرّة aynın kesresiyle "gaflet" demektir. /83-a/

İ'râb: ف mahzûf şartın cevâbıdır, takdîri إن كنت طالبا فلا تک مفتونا.

Mânâ: Ey tâlib, Hak âşığı ve sâdıkı isen iyi hâline meftun olma, nefsinle gururlanıp kibirlenme; hicab, gaflet ve gurûra bağlanıp kalma, ta ki zâtıyın hakîkatinden haberdar olasın.

تا زکردن خوشتر آید از شکر لیک کم خایش که دارد صد خطر
ایمن آبادست آن راه نیاز ترک نازش گیر وبا آن ره بساز

*[Nazlanmak şekerden tatlıdır, ama az çiğne, yüzlerce tehlikesi vardır.
Niyaz yolu, emin bir yoldur. Nazı bırak da o yola düş. M, V, 544-545]*

240– وفارِقْ ضَلاَلَ الفرْقِ فالجَمْعُ مُنْتِجٌ هَدَى فِرْقَةٍ بالاتِّحَاد تَحَدَّت

Lügatler: تحدت yâni تعرضت و تصدت بحيث يمنعه.

İ'râb: فالجمع'de ف ta'lil içindir. الجمع mübtedâ منتج haberidir. هدى, منتج'in mef'ûlüdür ve فرقة'e muzafdır. بالاتحاد, تحدت'e müteallıktır.

Mânâ: Ey sâlik-i âşık ve tâlib-i sâdık, tefrika dalâletinden uzaklaş ve ayrıl ki bunlar kesret alâkaları ve sûret engelleridir ve cem' ve vahdet mertebesine tâlib ol, zîrâ "cem'" ittihadları sebebiyle tahakkuk ve vahdet mertebesi-

ne yönelenlerin doğru yolu bulması sonucunu doğurur. "Tefrika" gizli şirktir ve gizli şirk Hak yolunda, arınmış sâlikin vuslatına mânidir. Tefrika, kalbi çeşitli işlere bağlamak sûretiyle dağıtmaktan ibarettir. "Cem'iyet" kalbin vahdet-i hakîkîye muhabbetinden ibârettir.

مادامكه در تفرقه و وسواسى　　در مذهب اهل جمع شر الناسى

لا والله ناس نه نسناسى　　نسناسى خود زجهل نشناسى

[Mâdemki tefrika ve vesvese içindesin, cem' ehlinin görüşüne göre insanların en kötüsüsün. Hayır vallâhi insan değilsin, yarım inansın, yarımlığını câhilliğinden dolayı tanımazsın.]

241– وصرِّحْ بإطْلاَقِ الجَمَالِ و لا تقُلْ　　بتَقْيِيده ميلا لِزُخْرف زِينَة

Lügatler: التصريح بالشى , اظهاره　لا تقل yâni لا تعقد و لا تمل. Zîrâ bir kimse bir şeye inansa ve mâil olsa قال فلان بشى derler. الزخرف Ziynet-i mümevvehe yâni yaldız.

İ'râb: ميلا temyîziyet üzre mansubdur. الزخرف'de lâm الى mânâsınadır.

Mânâ: Hakîkî mâşukun cemâlini mutlak kılmayı açıkça yap. Ödünç ve hayâli süslere meylinden ötürü, mutlak cemâlin muayyen sûret ve hey'etlerden biriyle kayıtlanmasına meyletme ve inanma. Zîrâ her ödünç şey mutlaka ödünç alandan ödünç verene geri döner. Ârif odur ki ödünç tâlibi olmasın. Zîrâ çabuk son bulur. Cemâlin aslı olan mutlak cemâl zevalsiz ve sonsuzdur. İşte O'na âşık ve tutkun halde olmak gerektir. Tâ ki sonunda mahrum ve zarar görmüş olmasın. /83-b/

242– فكُلُّ مَلِيحٍ حُسْنُه من جَمَالها　　مُعَارٌ لَهُ أو حُسْنُ كلّ مَلِيحَةٍ

Lügatler açıktır.

İ'râb: فكل'de ف ta'lil için.

Mânâ: Ey tâlib ve âşık, her güzelin güzelliği, her latîfin letâfeti o hazretin güzelliğinden ödünç alınmadır. Bütün güzellerin ve sevgililerin güzelliği de o hazretin mükemmel güzelliğinden âriyettir. O halde hakkânî ruh zulmâni olan cesedden aslına dönse insan bedeni güçsüz, çürük ve siyah bir kerpiç parçası olur. Nitekim Hz. Mevlânâ buyururlar:

پرتر خورشید شد وا جایکاه　　　ماند هر دیوار تاریک و سیاه
آنکه کرد او دررخ خوبانت دنک　　　نور خورشیدست از شیشهٔ سه رنک
شیشهای رنک رنکآن نور را　　　می نماید این چنین رنگین بما
خوی کن بی شیشه دیدن نوررا　　　تاچه شیشه بشکند بنود عما

[Güneşin ışığı gitti mi her duvar, kapkara, karanlık bir halde kala kalır.
Güzellerin yüzünde insanı hayran eden nur, üç renkli camdan vuran güneşin ışığıdır.
Renk renk camlar, o nûru bize bu çeşit renkli göstermektedir.
Nûru camsız görmeyi âdet edin de cam kırılınca kör kalmayasın. M, V, 987-991]

243– بها قَيسُ لُبْنى هامَ بلْ كُلُّ عاشقٍ　　　كمَجْنون لَيلَى او كُثَيِّر عَزَّة

Lügatler: Kays, Lübnâ'nın; Mecnun Leyla'nın, Küseyyir Azzete'nin âşıkıdır ve her biri kendi mâşukasına muzafdır. بها'da zamir Hz. Mahbûbeye râcîdir. هام'nin fâili zamîri olup, قيس'a râcîdir.

Mânâ: O hazretin cemâli sebebiyle, Lübnâ'nın âşıkı olan Kays şaşkın ve hayran oldu. Hattâ bütün âşıklar o hazretin mukayyed cemâli sebebiyle şaşkın hâle geldi. O âşıklar Leylâ'nın Mecnûn'u olsun, Azzete'nin Küseyyir'i olsun, hepsi onun cemâlinin parlaklığını mezâhir aynasında görerek o parlaklığa âşık ve mübtelâ oldular. Nitekim şöyle buyururlar:

244– فكلٌّ صبا منْهُمْ الَى وصْفِ لَبْسِها　　　بصُورَةِ حسن لاحَ فى حُسْن صُورة

Lügatler: صب, صبو'den müştaktır, "meyletmeye" derler. لاح , ظهر mânâsına. صورة حسن'de murad, güzelliğin zâhiridir. صورة حسن'ten murad sûrette görülen güzelliktir ki hakîkî cemâlin parlaklığıdır.

İ'râb: ف ta'lil için. لاح فى حسن صورة cümlesi mahallen mecrur, صورة حسن sıfatıdır.

Mânâ: Zîrâ bunlardan her birisi sevgililerin güzellik aynasında ve güzellerin cemâlinde güzellik elbisesi şeklinde, güzel bir biçimde, o hazretin görünen sıfatına mâil oldular. Bütün bu sevgililer, hakîkî mahbûbun cemâlinin aynasıdır.

صد هزار آینه دارد شاهد من روی من　　　رو هر آینه که آرد جان درو پیدا شود

[Sevgili yüzüne yüz bin ayna tutar. Her aynadaki yüzde ruh görülür.]

245– وَمَا ذاكَ الا أنْ بَدَتْ بِمَظَاهِرٍ   فظنّوا سِواها وهى فِيهم تَجَلّتِ

Lügatler açık. /84-a/

İ'râb: ذاک, وصف لبـها ya işârettir. بدت'in fâili zamîri, Hz. Mahbûbeye râcîdir. ظن'nin fâili zamîridir ve mecaz âşıklarına âittir.

Mânâ: O vasıf telebbüs-i zâhirî (zâhiri giyinme) değildir. Ancak o hazretin çeşitli mazharlarda ve muhtelif aynalarda zâhir olmasıdır. Mecaz âşıkları, güzellerin yüzünde o cilve ve nazı görünce, o güzelliğe âşık oldular. Fakat mârifetsizliklerinden dolayı, zannettiler ki bu mezâhirde görülen güzellik, letâfet, boy inceliği, yanak güzelliği, naz, işve ve mükemmel güzellik o mazharındır ve bu mazharlar o hazretten başkadır. Oysa ki bu mazharlarda tecellî eden Hz. Mahbûb-ı hakîkîdir. Sûret âşıkları, kuruntuları sebebiyle bu perdede dilrubâlarının kim olduğunu bilmezler, bu tenâsüb ve îtidal kimindir anlamazlar.

میل خلق جمله عالم تا ابد   گر بدانند ورنه دانند سوی تست

[Ebediyyen bütün insanların meyli, bilseler de bilmeseler de sana doğrudur.]

246– بَدَتْ باحْتجابٍ واختَفَتْ بمَظاهِرٍ   عَلَى صِبَغِ التَّكْوِينِ فى كُلّ بَرْزَة

Lügatler: البرزة: الظهور. صبغ boya.

İ'râb: باحتجاب'ta ب sebebiyye. مظاهر Gayr-ı munsarıfdır, lâkin veznin akıcılığı için tenvinle okunur.

Mânâ: O hazret, zatlar ve kâinatla perdelenmek sûretiyle zâhir oldu, varlıkların mezâhiriyle örtünüp gizlendi. Tekvin ve istîdâtların boyası, gök ve yer ahâlisinin üzerine her bir zattan her zuhûr ve görünüşte ortaya çıktı. مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ (Nur, 24/35). "Onun nûru içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir" âyeti gereğince nûr-ı ilâhî şuaları, mevcûdât camlarından her birinde görülür ve o camın renk ve istîdâdıyla boyanır, işte ilâhî isimler kâinattaki görünüşlerde çeşitli renklerde ortaya çıkmış ve kemâl-i zuhûru (zuhûrunun şiddeti) perde olmuştur. O zâtının mutlak oluşu îtibâriyle bütün zıdları kendinde toplayıcıdır. Bâtınla zâhir onun için birdir. O bâtınında zâhir, zâhirinde bâtındır, ahiriyyetinde evvel, evvelîyetinde ahirdir. Ve bunarın hepsinin ona nisbeti îtibâridir.

هم نهانی هم عیان هم هر دوی | هم نه اینی هم نه آن هم این و آن
باآنکه منزهی زقید و اطلاق | وین طرفه که هم مقیدی هم مطلق

[Hem gizlisin hem âşikâr, hem de her ikisi. Hem bu ve o değilsin, hem de bu ve osun. Kayıt ve kayırsızlıktan münezzeh olmakla birlikte, şu ilginç ki hem kayıtlısın hem kayıtsız.]

247- ففي النّشْأَة الأولَى ترائَتْ لآدمٍ بمظهر حَوًّا قبلَ حُكمِ الأمُوّة

Lügatler: نشأة bir şeyi var etmek ve yetiştirmek. "Neşe-i ûlâ"dan murad Havvâ ve Âdem'in unsurudur. ترائت, /84-b/ ظهرت mânâsına.

Mânâ: O hazret neşe-i ûlâda, Âdem ve Havvâ'nın yaradılışının başlangıcında Âdem'e, çocuklarına anne olmazdan evvel Havvâ ile zâhir oldu. Âdem Havvâ'nın vücûdunda bu güzellik ve cemâli müşâhede edince muhabbet ve şevkle coşku ve galeyan gösterip hayran ve perîşan oldu. Bu âşık oluş Âdem evlâdının zuhûruna sebep oldu.

248- فهَامَ بها كَيْمَا تكونَ بها أباً ويَظْهَر بالزَوْجَيْنِ حكمُ البُنوَّة

Lügatler: هام heyemândan, حار mânâsına. كيما'da ما zâiddir.

Takdîr-i **Mânâ:** Hz. Âdem Havvâ sebebiyle çocuklarına baba ocağından dolayı ve nübüvvet hükmü (sırrı) karı-koca vâsıtasıyla görüleceğinden ötürü Havvâ'nın cemâline hayran oldu. Amma Hz. Âdem tevdî edilen bu sırlardan habersizdi. Ne ki Âdem'in Havvâ'ya âşık olması mutlakâ tabiî arzûlar değildi. Bu keyfiyet insanın zuhûrunun sebebi oldu.

249- وكانَ ابْتِدَا حُبِّ المَظاهرِ بعضَها لبَعْضٍ و لا ضدٌّ يُصَدُّ ببَغضَة

Lügatler: صد, يصد: منع mânâsına. بغضة düşmanlık mânâsına. لا ضد 'de vav hâliyedir. لا, ليس mânâsınadır. يصد Mahallen mansub haberidir.

Mânâ: Âşıkla mâşuk, Âdem ve Havvâ arasında zuhûr eden muhabbet, mezâhirin bâzısının bâzısına muhabbetinin başlangıcıdır. O zaman buğz ve düşmanlıkla, seveni sevgiliden alıkoyacak bir zıdlık ve engel yoktu. Zîrâ Âdem'in Havvâ'ya dostluğu onun kendi zâtına dostluğu ve muhabbetidir. İşte görünme ve gösterme maksadıyla, "mudıll" isminin gayreti zuhûr ederek İblis'in mazharından bunları: فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ

لِبَعْضٍ عَدُوٌّ (Bakara, 2/36). "Şeytan oradan ikisinin de ayağını kaydırttı, onları bulundukları yerden çıkardı, onlara: Birbirinize düşman olarak inin! dedik" âyeti gereğince, ittihâdın izzeti ile müşerref iken ayrılışın zilleti ile saptırıp, vahdet ve ittihad mertebesinden çıkarttık, onlar tefrika ve kesret âleminde, bâzısı bâzısına düşman olarak yukarıdan aşağıya indiler ama bu düşmanlık nizam ve intizâma sebep olmak içindir ve ârızîdir. O halde لا يزال ما بالذات بما بالعرض (Zata âit olan arazla zâil olmaz).

250– و ما برِحَتْ تَبْدُو وتَخْفَى لِعلَّة عَلَى حَسَبِ الاوْقات فى كُلّ حقْبَة

Lügatler: ما برحت yâni ما زالت . حقبة ale's-sahih uzun ve belirsiz müddete derler.

İ'râb: برحت'in ismi altında gizlidir, mahbûbeye râcîdir, haberi تبدو'dur.

Mânâ: Hz. Mahbûbe, cemâl-i bâ-kemâliyle Âdem zamanından bu ana değin, zaman ve vakitler îtibâriyle zamânın son bulmasına /85-a/ kadar, saatler ve zamanların îcâbına göre mazharlarda mukayyed güzellik şeklinde her an görülür, öteki vakitte gizlenir ve kimseye görünmez. Bu görünüş ve gizleniş (zuhûr ve hafâ) bir sebep ve hikmet içindir. Allahu a'lem hikmet şudur: Zâhiriyyet ve bâtıniyyet sıfatı, lâzime-i zâttır. Lâzime-i zât olan sıfatların zâttan ayrılması muhaldir. O halde (O) ezelen ve ebeden mezâhirde hem zâhir hem de bâtındır. O her zaman, vakit îcâbı, bâzı âriflerin mazharında vahdet-i zâtını, eşyânın ve sıfatların hakîkatini onlara göstermekle zâhir olur, sonunda bunlar vahdetin sırlarını ve hakîkatin nurlarını bilirler. Bâzen ise gizlendiğinde, şaşkın ve hayran olup idrak ve irfâna güçleri yetmez. Bu görünme ve gizlenme bir hikmet içindir. Beyt:

Gâh kahrın câna urur "len terânî" zahmini
Gâh döner "sevfe terânî"den tecellî gösterir

اشاهدُ من أهوى بغير وسيلة فيلحقنى شأن أضل طريقا
يؤجج نار ثم يطفئ برشة لذاك ترانى محرقا و غريقا

[Sebepsiz sevdiğimi görüyorum. Bana öyle bir hal geliyor ki, yolumu şaşırıyorum. Ateş yakıyor sonra bir damla su onu söndürüyor. Bunun için sen beni yanmış ve boğulmuş görüyosun.]

251- و تَظْهَرُ للعُشّاقِ فی کُلِّ مَظْهَرٍ و مِنَ اللُّبْسِ فِی أَشْکالِ حُسْنٍ بَدیعَة

Lügatler: لبس masdardır, örtmek demektir, burada örten şey demektir. بدیع faîl vezninde bâzen fâil mânâsında kullanılır, بدیع السموات و الارض gibi ki burada مبدعها mânâsınadır. Bâzen de mef'ul mânâsında kullanılır, سر بدیع derler. Yâni مبدع جدید عجب مطبوع demektir; burada kasdedilen budur.

İ'râb: بدیعة اشکال'in sıfatıdır. اشکال'in حسن'e izâfeti, nev'în cinse izâfeti kābilindendir, خاتم فضة gibi. veya حسن, mahzûf muzafa muzâfun ileyh olabilir, takdîri de ذات حسن olur.

Mânâ: Hz. Mahbûb-i hakîkî her bir mazharda elbise ve perdenin arkasından güzellik ve cemâlin zâtı olan fevkalâde şekillerde hoş ve güzel sûretlerde âşıkların gözüne görünür. Sevilen ve âşık olunan her güzel şekil ve hoş sûret, hakîkatte kendi mükemmel güzelliğinin parıltısıdır ki, âşıkların gözünden yine onu temâşâ eder. Beyt:

آنراکه بخود وجود نبود اورا از کجا جمال باشد

[Kendisinde varlık (vücud) olmayan şeyde güzellik nereden olsun?]

Beyt:

تو دیده بدست ارکه هر زره زخاک جامیست جهان نمای چون در نگری

[Göz olmuşsun, her zerren topraktan olsa da baktığın zaman anlarsın ki cihanı gösteren bir kadehtir.]

252- ففِی مَرَّةٍ لُبْنَی و اخْرَی بُثَیْنَةً و آونَةً تُدْعی بِعَزَّةَ عَزَّت

Lügatler: لبنی Kays'ın mâşukası بثینة be'nin zammesiyle ve se'nin sükûnuyla ve nun'un fethasıyla meşhur bir mâşukanın /85-b/ ismidir. آونة , اوان'ın cem'idir. اوان Vakit ve zamânâ derler. عزت Fiil-i mâzîdir, جلت ve عظمت mânâsınadır.

İ'râb: عزت 'in altındaki zamir-i müstetir عزة 'e râcîdir.

Mânâ: O hazret bâzen Lübnâ şeklinde Kays'a görünür, başka bir zaman Büseyne şeklinde, bâzen de Küseyyir'in gözünde büyük değer taşıyan Azzete ismiyle anılır. Muhtelif sûret ve şekillerde görünen yine ayn-ı vâhiddir. Hz. Mevlânâ bu hususta şöyle buyurur:

آن سرخ قبایی که چون پاره بر آمد — امسال درین خرقهٔ زنگار بر آمد

آن ترک که پارینهٔ بیقامش بدیدی — اینست که امسال عرب وار بر آمد

این نیست تناسخ سخن وحدت محض است — کز جوشش آن قلزم زخار بر آمد

[O kırmızı kaftan parçalanınca, bu yıl bu kırışık hırka şeklinde zuhûr etti. Eski elbiseli olarak gördüğün o Türk bu sene Arap gibi zuhûr etti. Bu tenâsüh değildir, sırf vahdet sözüdür, o denizin coşmasından dalga zuhûr etti.]

Yine şöyle buyuruyor:

آن پادشاه اعظم دربسته بود — محکم پوشید دلق آدم امروز بردر آمد

[O büyük pâdişâhın kapısı sıkı kapalı idi, âdem (insan) derisi gibi idi, bugün kapıda zuhûr etti.]

253- وَ لَسْنَ سِواها لا وَلاَ كُنَّ غَيْرَهَا — ومَا إنْ لها فى حُسْنِها مِن شَرِيكَة

Lügatler: لسن cem-i müennestir, nef-yi hâl için. Birinci لا لیس'yi te'kid içindir, ikinci لا nef-yi mâzî içindir. ما Nâfiyedir. إن mâ-i nâfiyeden sonra zâiddir.

Mânâ: İsimleri zikredilen o mâşuka ve mahbûbeler ve sâir sevgililer hakîkî mahbûbdan başka değillerdir. Onların letâfet ve güzellikleri de onun letâfet ve güzelliğinden ayrı değildir. Belki de bunların hepsi onun güzelliğinin mazharı ve aynasıdır. Ve o hazret için güzellikte bir ortak yoktur, başkalarının güzelliği onun güzelliğiden ödünç alınmadır.

چون جمالش صد هزاران روی داشت — بود در هر زره دیداری دگر

لا جرم هر زره را بنمود یار — از جمال خویش رخسار دگر

[O'nun cemâli yüzbin tane yüze sahip olduğu için, her zerrede başka bir yüz oldu. Sonunda her zerreye, kendi cemâlinden başka bir yüz gösterdi Dost.]

254- كذاكَ بِحُكمِ الاتّحاد بِحُسْنِها — كَمَا لِى بَدَتْ فى غَيْرِها و تَزَيَّت

255- بَدَوْتُ لها فى كُلِّ صبٍّ مُتَيَّمٍ — بِاَىِّ بَدِيعٍ حُسْنُهُ و بِاَيَّةِ

Lügatler: تزیت yâni تلبست و ظهرت بهیئة و صورة (Giyindi, şekil ve sûretle zuhûr etti). Nitekim şöyle derler: تزىّ فلان بزىّ فلان yâni بلباس فلان و هيئة فلان demek olur. تيم الحب فلان derler, yâni بده و حكم عليه و غلب على عقله (Onu hâkimiyeti altına aldı ve aklına galip geldi) demektir.

İ'râb: كذاك ve بحكم ya mâba'dinde olan بدت'e müteallıktır veya mahzûf ظهرت'ye müteallık olabilir ki بدوت onu müfessirdir. ذاك'nin müşârün ileyhi geçen beyitteki mânâ-yı ittihaddır ki و لسن سواها dedikleridir. بحسنها'da ب, بدت'e müteallıktır. كما'da ما masdariyyedir. كمالى /86-a/ mahzûf masdarın sıfatıdır, yâni بدوت لها بدوا كبدو حالى لى غيرها demektir. تزيت Ve بدت'in altındaki zamirler Hz.

غيرهاni لى حالى كبدو بدوا لها بدوت demektir. تزيت Ve بدت'in altındaki zamirler Hz. Mahbûbeye âittir. باى ve باية , متيم'e müteallıktır.

Mânâ: Kendi hallerini beyan ederek şöyle derler: Nasıl ki Hz. Mahbûb-i hakîkî sevgililerin görünüşünde zâhir ve mütecellî ise ve onlarla ittihâdı varsa, o hazretin mahbûb olmayanlarda güzelliğiyle zuhûru gibi, onların şeklinde temessülü gibi, ittihad hükmüyle ben de onlara zâhir oldum. Sevilen ister erkek ister kadın olsun, mağlub âşıklar kimi severse sevsinler onların hepsinin mazharında görülen, ittihad hükmü îtibâriyle benim. Nitekim Hz. Mevlânâ bu hususta şöyle buyurur:

غرق عشقى أم كه غرقست اندرين　　　عشقهاى أولين و آخرين

[Ben öyle bir aşka gark olmuşum ki evvel gelenlerin aşkları da benim bu aşkıma batmış, yok olmuştur, sonra gelenlerin aşkları da! M, I, 1757]

Hakîkate bakılırsa aşk, âşık ve mâşuk bir olduğu görülür, kendi cemâline âşık ve hayran olan yine kendisidir. Hakîkat bakımından ikilik imkânsızdır. Beyt:

تاظن نبريكه هست اين رشته دوتو　　　يک توست خود اصل فرع بنگر تو نكو

اين اوست همه وليک پيداست بمن　　　شک نيست که اين جمله منم ليک بدو

[Zannetme ki bu ipin iki içi vardır. Bir tane içi vardır, asıl odur, fer'e iyi bak. Bu tümüyle O'dur, ama bende zuhûr etmiştir. Şüphesiz bu, tümüyle benim, ama O'nunlayım.]

256- و لَيْسُوا بغيرِى فى الهَوَى لتَقَدّمِ　　　عَلَىَّ لسَبْقٍ فى اللّيالِى القَدِيمَة

Lügatler: ليالى قديمة'de murad geçen çokça zamandır.

İ'râb: ليسوا'nun ismi zamîr-i cem'dir ki uşşâka âittir, haberi بغيرى'dir.

Mânâ: Bu beyit mukadder suâle cevap gibidir. Sanki şöyle demek lâzım geldi: Ey şeyh sen dedin ki, bütün âşıklarda zâhir olan benim. Aslında bütün mâşuklarda zâhir olan Hz. Mahbûbdur. O halde senin vücûdundan önceki âşıklara ne dersin? Bu suâle cevâben şöyle buyururlar: Benim maddî vücûdumdan önce gelen âşıklar, bu tekaddümleri ve bir çok zaman evvel gelmiş olmaları dolayısıyla yâr sevgisinde benden başka değillerdir. Zîrâ iki vücuddan birinin ötekinden önce gelmesi bu iki vücud arasında uzaklık ve başkalık olmasını gerektirmez. Meselâ mutlak vücud mukayyed vücuddan, bâtın zâhirden önce olduğu halde, hakîkatte mukayyed mutlakın aynı, zâhir bâtının aynıdır ve bunların hepsinde sâri olan Hakk'ın hüviyetidir. O halde,

bu âleme nisbetle evvel ve ahir berâberdir, sabah akşam, geçmiş gelecek ve hal gibi hususların bu mertebede tasavvuru imkânsızdır. /86-b/

257– و ما القولُ غَيرِى فى هَواىَ و إنّما ظَهَرْتُ بِهُمْ لِلّبْسِ فى كُلِّ هَيئة

Lügatler: لبس hicab.

Mânâ: Yâni âşıklar ve şaşkın hâle gelmişler topluluğu benim sevgimde benden başka değillerdir. Ve hakîkaten bunların vücûdunda her hey'et ve sûrette iltibas ve ihticab için zâhir olan benim.

258– ففِى مَرَّةٍ قَيساً و اخْرَى كُثَيِّراً و آونَةً اَبْدو جميلَ بُثَيْنَة

Mânâ: Ben bâzen Kays şeklinde göründüm ve Lübnâ'ya âşık oldum. Başka bir zaman Küseyyera şeklinde görünüp Azzete'nin cemâline hayran oldum, bâzen de Büseyne'nin âşıkı Cemil olarak göründüm

منم موجى ازين دريا گهى شينم مهى خيزم اگر صدبار باز آيم همان درياى عمانم
من از رفتن چه انديشم كه عين آمدن باشد من از مردن چه مى ترسم كه همه تاپا جانم

[O deryânın dalgası benim, yüz defa geri dönsem de aynı ummânım. Gitmekten niye korkayım ki, gitmek gelmenin aynısıdır. Ölümden niye korkayım ki baştan ayağa tümüyle canım.]

Muvahhid olanların nazarında mâlûmdur ki bu söz tenâsüh ve hulûl şâibesinden, çıkma ve girme kokusundan muarrâ ve müberrâdır. Maksadı, hüviyyet-i ilâhîyenin muhtelif mazharlarda ve çeşitli aynalarda zuhûrudur. Buna göre, aynaların çokluğundan görenin çokluğu lâzım gelmez ve görenin aynaya girmesi ve onunla birleşmesi söz konusu olmaz, aynadaki fevkalâde güzellik görenindir, başka değildir.

و ما الوجه الا واحد غير انه إذا انت أعددت الرايا تعددا

(Yüz (zat) ancak bir tanedir, Fakat sen aynalarda müteaddit olarak görüyorsun)

259– تَجَلَّيْتُ فِيهِمْ ظَاهِراً و احْتَجَبْتُ   باطِنًا بِهِم فاعْجَبْ لِكَشْفٍ بِسُتْرَةِ

Lügatler: فاعجب emir fiildir. ستره, ما يستر به derler. تجليت Hâ-i mühmele ve cim ile de câizdir. ظاهرا ve باطنا hâliyet üzere mansubdur.

Takdîr-i **Mânâ:** Ben bu âşıkların vücudlarında zâhir olarak âriflere tecellî eyledim ve bunların sûretiyle bâtın olarak gizlendim ve perdelendim ki gaflet ehli ve kesret erbâbı bunları benden başka sanırlar. Ey Hak yolunun sâliki benim gizlilikle birlikte zuhûruma şaşmaz mısın? Zîrâ zuhûr ve bütun birbirine zıddır, bilhassa tek halde olunca (bunlardan biri bulunup diğeri bulunmayınca) şaşkınlık konusu olur.

260– وهُنَّ و هُمْ لا وهْنَ وَهْمٍ مَظَاهِرُ   لَنَا بِتَجَلِّينا بِحُبٍّ و نَضْرَةِ

Lügatler: هن cem-i müennes için zamir-i merfû-ı munfasıldır. هم Cem-i müzekker içindir. وهن Zaaf demektir. وهم Galat ve şüphe demektir, şüpheden kuvvetli zandan zayıftır. نضرة Güzellik, revnak ve taravete denir.

İ'râb: /87-a/ و هن mübtedâ, و هم ona mâtuftur. مظاهر haberidir. لا وهن وهم mübtedâyla haber arasında cümle-yi mu'tarızâdır, yâni لا ضعف غلط و شبهة mânâsınadır. الحب و نضرة'de leff ü neşr vardır.

Mânâ: Meşhur mâşukalar, zikredilen ve edilmeyen şevk dolu âşıklar, kendilerine sevgiyle, güzellik ve tarâvetle tecellî ettiğimiz için zaaf, vehim ve galat söz konusu olmaksızın hepsi bizim mazharımızdır. Yâni aşk ve muhabbetle âşıklara tecellîmiz ve güzellik ve letâfetle de mâşuklara tecellîmiz olduğundan bunların hepsi bizim mazharımızdır ve gerçekten başka değildir.

هر نقش كه بر تختهٔ هستی پیداست   آن صورت آنكس است كه آن نقش آراست
دریای كهن كه بر زند موجی نو   موجش خانند در حقیقت دریاست

[Varlık sahasında zuhûr eden her nakış, o nakşı çizip süsleyenin sûretidir. Eski deryâ yeni bir dalga vurur, ona dalga derler, oysa hakîkatte deryâdır.]

261– فكلٌ فَتَى حُبٌّ انا هو و هى حبّ   كُلّ فتيً و الكُلُّ اَسْمَاءُ لُبْسَةِ

Lügatler: فى حب yâni صاحب محبة. حب ha'nın kesresiyle "mahbûb" لبس, لبسة müennesidir. لبس Kesre ile "giyilen şey" demektir. Bâzıları Kâbe ve hevdece örtülen örtüdür demişlerdir.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Hal böyle olunca, mâşukalar ve mağlûb âşıklar bizim mazharımız olunca, bu durumda muhabbet sâhibi olan her muhib ve tâlib benim ve ben oyum, kezâ o hazret bütün âşıkların ve gençlerin mahbûbudur, mahbûbların ve muhiblerin hepsi kendileriyle gizlenilen örtü ve elbiselerdir.

آفتابی در هزاران آبگینه تافته　　　پس بر نک هر یکی تابی عیان انداخته
جمله یک نورست لکن رنکهای مختلف　　　اختلافی در میان این و آن انداخته

[Bir güneş bir tane aynada parlamış. Sonra her birinin renginde açıkça zuhûr etmiş. Hepsi bir ışıktır ama renkleri çeşitlidir, (bu farklılık) bunun ve onun arasına ihtilâf atmıştır.]

262- أَسَامٍ بِهَا كُنْتُ الْمُسَمَّى حَقِيقَةً　　　وكُنتُ لِيَ البَادى لنَفْسٍ تَخَفَّتِ

Lügatler: اسام, اسما'nın cem'idir. مسمی İsimle tesmiye olunan zat. تخفت: إحتجبت ve تسرت mânâsına. البادى zâhir mânâsına.

İ'râb: أسام aslında أسامى idi. Ye üzerine zamme ağır geldiğinden, ye'nin zammesi selbolunup sonra ye hazfolunur ve tenvin mâ-kabline verilir.

Mânâ: O isimler elbisesi sebebiyle ben hakîkaten müsemmâ oldum ve vahdet-i zâtımla örtülen, sıfatlarımın cem'iyyetiyle gizlenip perdelenen nefsle ben bana zâhir oldum. O halde bu sûretler o hazretin isim ve sıfatlarıdır ve küllün müsemmâsı değildir, vücûd-ı mutlak olması ve cemi'yyeti îtibâriyle ancak o hazrettir. Ve mezkûr ittihad cihetinden ve hakîkate nazaran, muhibler ve mahbûbların hepsi şahısları ve isimleri benim isimlerim ve işlerimdir, başka değildir. /87-b/ Beyt:

معشوق و عشق و عاشق هرسه یکیست اینجا　　　چون وصل در نگنجد هجران چه کاردار

[Burada ma'şûk, aşk ve âşık birdir. Buraya vuslat bile sığmaz, hicrânın (ayrılığın) ne işi olabilir?]

263- وما زِلْتُ إِيَّاها و إِيَّاىَ لم تَزَلْ　　　و لا فَرْقَ بلْ ذَاتِى لذاتِى أَحَبَّتِ

Lügatler: Açıktır.

Bu beyitte mertebe-i asla işâret buyururlar. Ezelde كان الله و لم يكن معه شئ "Allah vardı O'nunla bir şey yoktu" sıfatıyla muttasıf ve kenz-i mahfî makāmında فاحببت أن اعرف "Bilinmeyi sevdim" ziynetiyle süslüyken o hazret nasıl ise, الان كما كان لم يزل و لا يزال "Şimdi de öyledir, yok olmadı ve yok olmaz" yine zâtını, nisbetlerini ve isimlerini sevmekten hâli değildir.

Mânâ: Dâimâ ben O'yum; ben o olmaktan ve o ben olmaktan zâil olmadım, aramızda fark yoktur, belki de zâtım zâtımı sevdi.

Şâir bu beyti cem' lisânıyla söylemiştir. Ehl-i hakîkat mezhebinde bu câizdir. وما زالت إياها buyurmaları vücûd-ı aynînin zâhirine işârettir ki, ezelî ilme ve vâhidiyyet mertebesine nisbetle sübût-ı dâimîdir. و إياى لم تزل Sözüyle vücûdun bâtınına işâret buyururlar ki bu mahbûbun zât-ı akdesidir ve değişmekizin esmâ ve şuûnun kendisi olmaktan hâlî olmadı. Bu husuta Hz. Müeyyedüddin el-Cendî şöyle buyurur:

البحر بحر على ما كان فى قدم أن الحوادث أمواج و انهار
لا يحجبنک اشكال بشاكلها عن تشكل فيها فهى استار

[Eskiden beri deniz denizdir, hâdiseler ise dalgalar ve nehirler mesâbesindedir. Şekiller onun sûretiyle, ondaki şekillenişi görmene engel olmasın.]

264– و ليس مَعِيَ فِي الُملكِ شيْءُ سِواى والَمعِيَّةُ لْم تَخْطُرْ عَلَى الَمعِيَّة

Lügatler: المعى zeki mânâsınadır. Nitekim فلان معى derler, yâni زكى متوقد (Zeki, parlak zihinli). Asmaî'den المعى soruldu, cevâben dedi ki: المعى الذى يظن بک الظن كن قد راى و قد سمعا ["Maî" o kimsedir ki, görmüş ve işitmiş gibi sende bir şeyin mevcûdiyetini düşünür.]

"Maıyyet" iki kısımdır. Biri zatla maıyyet, öteki sıfatlarla maıyyettir. Zatla maıyyet memnû'dur. Zîrâ ortaklık ve hulûlü gösterir. Sıfatlarla maıyyet câizdir. Nitekim Kur'an'da وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ (Hadîd 57/4). "Nerede olursanız olun O sizinle berâberdir", yâni بعلمه و قدرته (İlmiyle ve kudretiyle).

اين معيت نگنجد در بيان نى زمان دارد خبر زو نى مكان

[Bu maiyyet (Allah'a yakınlık) açıklamaya sığmaz. Ne zamanın ondan haberi vardır, ne de mekânın.]

Şâirin nefyettiği maıyyet, maıyyet-i zâtîdir. Zîrâ zâtı ile kāim olan sâdece zât-ı hakîkîdir. Eşyânın zatlarının hepsi, O'nun işleri ve isimleridir, O'nunla kāimdirler ve yok olmaya mahkûmlardır, sâdece O'nun zâtı hariçtir. O halde iki zâtın berâberliği nasıl tasavvur edilebilir.

Buyururlar ki, bu vücud mülkünde benimle benden başka bir şey yoktur ve maıyyet benim zihnime doğmaz veya zekî ve parlak zihinli kimseler maıyyeti kabul etmez.

Âyet-i kerîmede olan maıyyet, sıfat berâberliğidir ki hakîkati değiştirmez. Nitekim bu berâberlik ve yakınlıktan Hz. Ali (kv) şöyle haber verir: وهو مع كل شئ لا بمقارنة وعين كل شئ لا بمزايلة /88-a/. "O mukârenet (yakınlık) olmaksızın her şeyle berâberdir ve müzâyele (birbirinden ayrılma) olmaksızın her şeyin aynıdır". Bu maıyyeti de ancak erbâb-ı şühud anlar.

زین معیت در نیابد عقل و هوش	زین معیت دم مزن بنشین خموش
قرب حق باینده دورست از قیاس	از قیاس خود مبند آنرا اساس

[Akıl ve idrâk bu maiyyeti (beraberliği) anlayamaz, bu maiyyetten bahsetme, sessiz otur! Allah'ın yakınlığı kulun mukâyesesinden uzaktır. Kendi mukâyesen (ve akıl yürütmenle) ona bir esas bağlama (nisbet etme)!]

265- وهَذى يَدى لا أنَّ نَفسِى تَخَوَّفَتْ	سِواىَ و لا غَيْرى لِخَيرٍ تَرَجَّتْ
266- و لا ذُلَّ إخْمَالٍ لِذكْرِى تَوَقَّعَتْ	و لا عِزَّ إقْبَالٍ لِشكْرِى تَوَخَّتْ
267- ولكنْ لِصَدِّ الضِّدِّ عَنْ طَعْنه على	عُلاَ أوْلِيَاءِ المُنْجِدِينَ بِنَجْدَتِى

Lügatler: هذى ve هذه aynı mânâyadır. تخوفت korktu. ترجت, رجا'dandır. إخمال Makam, mevki ve şerefin düşürülmesi, yâni isimsiz olmak. توقع ümid tutmak. توخى Taharri ve kasd mânâsına. صدّ men etmek. ضد Muhtelif iki şey. علا Aynın zammesiyle kibar mânâsına. المنجدين if'al bâbından, himmetle ve kendileri için hayır istyerek halka yardım edenler mânâsına. nitekim şöyle denir: فلانا فأنجدنى بنجدته إستجدت yâni إستعنته فاعانني بقوته. yâni "Ben filândan yardım istedim bana kuvvetiyle yardımcı oldu". النجدة Şecâat ve kuvvet, نصر bâbından, kişi şecâatlı olduğu zaman şöyle denir: نجد الرجل ينجد نجدة.

İ'râb: وهذى يدى yâni أقسم و أحلف takdîrinedir. يد ile kasem etmesi şu münâsebetledir: Yemîn edenlerin ve sözleşenlerin çoğu elele tutuşup muâhede ve muhâseme ederler. Şâir de و هذى يدى sözüyle, lafzan sözleşme ve yemînleşmeden kinâye buyururlar. Zîrâ çoğunlukla âdet el uzatmak üzere cârî olmuştur. تخوفت, ترجت, توقعت ve توخت'in hepsinin zamirleri nefse râcîdir. لصد الضد'de lâm mahzûf fiile müteallıktır. Yâni و لكن ابايع و اعاهد لصد الضد takdîrinedir.

Mânâ: Az önce şâir ittihâdı açıklayıp, hulûlü ve maıyyet bi'l-ğayrı nefyetmişti. Şimdi bu mânâyı te'kid için buyururlar ki:

İşte benim elim; yemîn eder, ahdeder, bîat ederim, ahdimi bozmayı kendime büyük noksan bilirim; maıyyeti nefyettiğime ve ikiliği kaldırdığıma dâir sözümde sâdıkım. Maıyyeti nefyetmem, hulûl ve ikiliği kaldırınam muâhede ve mubâyaa kılmam, nefsim başkasından korktuğu veya başkasından

bir şey umduğu için değildir ki bana bu hususta bunlardan bir büyük iyilik isâbet etsin: Kezâ insanlar arasında ismimin unutulup kaybolması zilletinden korktuğu için de nefsim böyle bir şey yapmadı; halkın bana övgüsü dolayısıyla, onların kabul ve ikbâli şerefini de aramış değildir. Lâkin ben, zıd görüşlü ve muhâlif olanların, evliyânın büyüklerini kötüleyip ayıplamalarına mâni olmak için hulûl ve maıyyeti nefyedip ittihad ve vahdeti isbat /88-b/ konusunda ahd ü bîatte bulundum. O büyük evliyâ ve asfiya ki duâ ve himmetleriyle, hâcetlerin yerine gelmesinde ve belâların def'inde halka yardımcıdırlar. Ayrıca Hakk'ın bana verdiği benim şecâat ve kuvvetimle de bu işler olur ve ben bu mânevî kuvvetle bunlara yardım ederim.

268– رجعْتُ لاَعْمالِ العبادَة عَادَةً   و اَعْدَدْتُ اَحْوَالَ الاِرَادَة عُدَّتِي

Lügatler: إعداد Hazır ve âmâde kılmak. عدت Aynın zammesiyle, matlûba tevassul için müheyyâ olan âlettir.

İ'rab: لاعمال'de lâm الى mânâsınadır. عادة Ya mef'ûlü lehtir veya temyîziyet üzere mansubdur. عدت, أعددت'nün ikinci mef'ûlüdür. أعددت, رجعت üzerine mâtuftur. رجعت Hakkında birkaç görüş vardır. Bâzı şârihler mukassem aleyhtir demişlerdir ki, bunun pek ilgisi yoktur. Bâzıları, mahzûf şartın cezâsıdır demişlerdir ki, bundan sonra gelen dokuzuncu beyit من حلت عن قولى انا هى bu mânâya karînedir veya من حلت عن قولى muahhar şart رجعت لاعمال العبادة mukaddem cezâ olabilir. Cezâyı şartın üzerine câiz kılanlara göre bu böyle olabilir veya cümle-i müste'nife olup ittihad ve tevhid mertebesinden bu mertebeye dönüş, müridlerin eğitimi ve sâliklerin kemâle erdirilmesi için olabilir. Zîrâ ekseri kemal ehlinin farzlardan alâkayı kesip nâfilelerle meşgul olmaları tâliberin öğretimi ve sâliklere vaziyeti anlatmak içindir. Yoksa kendilerinin ona ihtiyaçları kalmamıştır. Nitekim şöyle denir: طلب الدليل بعد الوصول الى المدلول قبيح و ترک الدليل قبل الوصول الى الدلول قبيح "Medlûle ulaştıktan sonra delil istemek çirkindir, medlûle ulaşmadan delîli terk etmek de çirkindir"

Hz. Mevlânâ bu mânâya uygun olarak şöyle buyururlar:

رفتم سوى نماز و آن خلا   بهر تعليمست ره مر خلقرا

من چو خوررشيدم درون نور غرق   من ندانم كرد خويش از نور فرق

[Ben nurlara dolmuş, garkolmuş bir güneşim. Kendimi nurdan ayıredemiyorum. O halvete girmem, namaz kılmam, halka öğretmek için. M, III, 2408-2409]

Beytin mânâsı: Ben ne zaman nihâyet-i mertebemin zirvesinden başlangıç çukuruna döner ve inersem, âdet için başlangıç hâlindeki dostları irşad maksadıyla nâfile ibâdetlere dönerim. İrâde ahvâlini vuslat ve yakınlık âleti

ve vahdeti müşâhede sebebi olarak hazır vaziyete getiririm. Ki bunlar hidâyet ehlinin vazîfesidir. Gerçekte benim bu amellere ve ahvâle ihtiyâcım yoktur. Hz. Mevlânâ buyurur:

واصلانرا نيست جز چشم و چراغ   وز دليل و راهشان باشد فراغ
گر دليلى گفت آن مرد وصال   گفت بهر فهم اصحاب جدال
بهر طفل نو پدر تى تى كند   گرچه عقلش هندسهٔ گيتى كند
كم نگردد فضل استاد از علو   كر الف چيزى ندارد كويد او
از پى تعليم آن بسته دهن   از زبان خود برون خواهد شدن

[Menzile ulaşanlara gözden, ışıktan başka bir şey lâzım değil. Onlar kılavuzdan da kurtulmuşlardır, çölden de.

Eğer o vuslat eri bir delil getirise henüz mücâdele içinde bocalayanlar anlasınlar diye getirir.

Baba, küçük çocuğuna onun dilince "Ti, ti" der; aklı, âlemi ölçüp biçse bile!

Üstad "Elifte bir şey yok" dese fazîleti eksilmez, yücelikten düşmez.

Henüz dil bilmez câhile bir şeyler öğretmek için kendi dilini terk etmek gerekir. M, II, 3313-3317]

269- وعُذْتُ بنُسْكِي بعدَ هَتْكِي و عُدْتُ مِن   خَلاَعة بَسْطى لانْقِبَاضٍ بِعِفّةٍ

Lügatler: عذت: عاذ , يعوذ'den, yâni إلتجئت و تعلقت . نسك ibâdet. هتك Perde yırtmak. عدت Nefs-i mütekellimdir. عاد, يعود, عودة'den. عفة Nefsi şehvetlere uymaktan men etmek, ittikâ ve zâhidlik etmek.

İ'râb: عدت, رجعت üzerine mâtuftur. لانقباض'da lâm الى mânâsınadır.

Mânâ: Allah'ın haramlarını yırttıktan sonra ben ibâdetime sığındım, bastımla ilgili olan izardan soyunmadan (hal'-ı izar) takvâ ve iffet sebebiyle olan inkıbâza (kabz hâline) döndüm.

270- و صُمْتُ نَهَارِى رَغْبَةً فِى مَثُوبَة   و أَحْيَيْتُ لَيْلِى رَهْبَةً مِن عُقُوبَةٍ

Lügatler: رغبة meyletmek. رهبة Korkmak. رغبة ve رهبة'in mansub olmaları mef'ûlü leh olmalarındandır.

Mânâ: Bidâyet ehlinin yaptığı gibi, ben karşılık olarak verilecek nîmetlere rağbet ettiğim için gündüzlerimi oruçlu geçirdim, uhrevî cezâlardan korktuğum için geceleri ayakta durdum (namaz kıldım).

271- وعمَّرْتُ أَوْقَاتِي بِوِرْدٍ لِوَارِدٍ وصَمْتٍ لِسَمْتٍ واعْتكاف لِحُرْمَةٍ

Lügatler: ورد muayyen vakitlerde âbide vârid olan ibâdet vazîfelerine denir. وارد sâlikin kalbine Allah'tan gelen makbul hâtıralar ve ilhamlardır. سمت kasd demektir. إعتكاف Mescidde mukîm olmak.

İ'râb: بورد'de ب sebebiyye. لوارد'de lâm ta'lil için. صمت , بورد üzerine mâtuftur.

Mânâ: Değerli vakitlerimi, ilâhî vâridat ve rabbânî ilhamlar için vird ile geçirdim. Zîrâ "Vâridât evrâdın semeresidir" denilmiştir. Kezâ vakarlı olmak ve kötülüklerden dili korumak için vakitlerimi sülûkle geçirdim. Aynı şekilde hurmet-i İslâm ve iyilerin yoluna uymak için îtikâfla geçirdim.

272- وبِنْتُ عَنِ الاَوْطَانِ هجْرانَ قاطِعٍ مُوَاصَلَةَ الاِخْوان واخْتَرْتُ عُزْلَتِي

Lügatler: بنت beynûnetten, mufârekat mânâsınadır. هجران Vüsûlün zıddıdır.

İ'râb: هجران قاطع lafzı söz konusu olmaksızın بنت'nün mef'ûlü mutlakıdır. من صلة, قاطع'ün mef'ûlüdür.

Mânâ: /89-b/ Ben dostlara kavuşmayı ve ihvanla berâberliği kesip atmış kimsenin ayrılığı gibi, vatanımdan ayrıldım ve halvet ve uzleti seçtim.

Bu üç beyitte şâirimiz, sülûkün başlangıcında tâliblere lâzım olan dört usulü dile getirdiler. Ebû Tâlib el-Mekkî rahimehullah *Kûtü'l-Kulûb*'da bu mânâyı çok güzel ifâde eder: قد اجتمعوا على ن اصول البداية و أركانها التى بها صار الابدال ابدالا أربعة: الجوع و السحر و الصمت و العزلة "Bidâyetin esasları ve erkânının dört olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir ki o esaslarla abdal, abdal hâline gelir. O dört şey şudur: Açlık, seherlerde uyanıklık, sükût ve uzlet"

O halde hâl ehli kişilerin bidâyet-i halde bu dört esasla kemâle erinceye kadar meşgul olmaları lâzım ve gereklidir: Sükût, açlık, seher, uzlet ve devamlı zikir تا تمامان جهانرا بكند كار تمام [Dünyâdaki nâkısların işini tamamlar.]

273- ودَقَّقْتُ فكْرِى فِى الحَلاَلِ تَوَرُّعاً وراعَيْتُ فى إصلاَحِ قُوتِىَ قُوَّتِى

Lügatler: Birinci قوت vavın sükûnuyla "azık" demektir. İkincisi vavın şeddesiyle cehd ve tâkat demektir. تورعا mef'ûlü lehdir. قوتى, راعيت'nün mef'ûlüdür.

Mânâ: Ben fikrimi ve nazarımı helâli isteme husûsunda vera' sebebiyle çok ince hâle getirdim. Sıddîku'l-Ekber (ra) vera' hakkında şöyle demiştir: إنى

لادع سبعين بابا من الحلال مخافة أن أقع في الحرام "Haramdan bir kapıya uğrarım korkusuyla, helâle âit yetmiş kapıyı terk ettim" Böylesine ince eleyip sık dokuma her ne kadar şerîatin zâhiri îtibâriyle lüzumsuz ise de, nefiste vera' mertebesini gerçekleştirmek için büyüklerin çoğu bunu tercih ederler. Zîrâ şerîatta vera'a eşdeğer bir amel yoktur. Nitekim Hz. Risâletpenah tâlibleri uyarmak için buyururlar: لا يعدل بالرعة شئ يحمله على ذلك "Değer bakımından vera'a denk bir şey yoktur."[43] Onun için şâirimiz vera' konusunda buyururlar ki:

Kezâ ben azık ve yemeği ancak nefsimin ibâdet vazîfelerini yerine getirmesine yetecek kadar yedim. Ondan başkasını Allah yolunda infak ettim.

274- وأنفَقْتُ مِن يُسْرِ القَنَاعَةِ راضياً من العَيْشِ فى الدُّنيا بأَيْسَرِ بُلْغَة

Lügatler: يسر zenginliğer derler. أيسر fi'l-i tafdildir, يسر'den gelir, "az" mânâsınadır. بلغة Be'nin zammeiyle kâfî miktarda olan kuvvete derler.

İ'râb: راضيا , أنفقت'nün zamîrinde hâliyet üzere mansubdur. من العيش'te من, بلغة'ya müteallıktır.

Mânâ: Ben kanaat hazînesinin zenginliğinden râzı olarak kâfî mikdarda dünyâ maîşetini az bir şeye infak ettim. Az şeyle iktifâ, nefsin hazzı olmayıp, onun hakkıdır. نفسك مطيتك فارفق بها "Nefsin senin bineğindir, ona iyi davran" hadîsi bu hususta vârid olmuştur. /90-a/

275- وهَذَّبْتُ نفْسِى بالرِّياضَةِ ذَاهباً الَى كَشْفِ ما حُجْبُ العوائدِ غَطَّت

Lügatler: تهذيب pâkîze etmek. عوائد , عايدة'nin cem'i olabilir ki murad nefse âit olan hazlar ve menfaatler denebilir. Veya عادات'ın cem'idir. Nitekim فلان قادر على خرق العوائد (Filânın hârikulâdelere gücü yeter) denir.

İ'râb: ذاهبا hâliyet üzere mansubdur. ما Nekre-i mevsûfedir. حجب العوائد Mübtedâ, غطت heberidir. غطت Tef'ıl bâbından fiil-i mâzîdir, fâili zamîri olup حجب'e âittir. Mâ-yı mevsûfe mahallen mansub غطت'in fâilidir, aidi ise mahzûfdur.

Mânâ: Nefsimi riyâzet ve mücâhede ile kötü fiillerden, zâtımı kirli ve alçak işlerden temizledim; bunu, nefsânî haz perdelerinin veya cismânî âdetlerin örttüğü hakîkatin keşfine zâhib olarak yaptım. Fergânî ما'yı zâid ve كشف'i حجب'e muzaf kabul ederek, غطت'i عوائد'e sıfat saymış ve şöyle demiştir, yâni: الى

---

[43] Tirmizi, Sıfatü'l-Kıyâme, 60.

كشف حجاب العادات المغطية علىّ عجائب علوم عالم الملكوت و أحكامه و أسراره (Bana melekût âlemînin ilimlerini, ahkâmını ve esrârını örten âdetler perdesini keşfe zâhib olarak...)

276– وجَرَّدْتُ فِي التَّجْرِيد عَزْمِي تَزَهُّداً و آثرْتُ فى نُسْكِي إسْتجَابَةَ دَعْوَتِى

Lügatler: تجريد Alâyık elbiselerinden, maddî ve mânevî enellerden azmini ve himmetini kurtarmaya ve temizlemeye derler. تزهدا Yâni قبولا للزهد او اظهارا للزهد demektir. آثرت Yâni أخترت .

İ'râb: تزهدا mef'ûlü lehdir.

Mânâ: Ben zâhidlik gâyesiyle maddî ve mânevî alâkaları yok etme husûsundaki azmimi ve kasdımı dünyâ ve içindekileri terk etmede hâlis kıldım. İbâdet ve tâatımda duâmın kabûlünü istedim. Yâni bu ibâdetleri seçmekle duâmın kabûlünü murad ettim.

Ta رجعت (268. beyit)'den bu beyte gelinceye kadar "**ebrâriyet**" ve "**ahyâriyet**" mertebesini açıkladılar. Lâkin anılan bu mertebeler حسنات الابرار سيئات المقربين (Ebrârın hasenâtı mukarrebûnun seyyiâtıdır) hükmünce, mukarrebîn ve kâmillerce hatâ ve noksanlıktır. Zîrâ her ne kadar "ebrar" ve "ahyar"a nisbetle yüksek mertebe ise de bunlar bir illetle ma'lûl ibâdetlerdir. Sırf Allah'ın zâtı için değildir. Nitekim bu mahalle uygun olarak buyururlar:

هر كه محراب نمازش گشت عين سوى ايمان افتنش ميدان توشين

هر كه شد مرشاه را او جامه دار هست خسران بهر شاهش اتجار

هر كه با سلطان شود او همنشين بردرش شستن بود حيف و غبين

دست بوسش چون رسد از پادشاه گر گزيند بوس پا باشد گناه /90-b/

كر چه سربر پانهاده خدمتست پيش آن خدمت خطا و ذلتست

[Kimin namazında mihrap ve kıblesi Ayn (Tanrı'nın zâtı, cemâli) olursa onun tekrar îman tarafına gitmesini ayıp ve kusur bil.

Pâdişâhın esvapçıbaşı olan kişinin, pâdişah hesâbına ticârete girişmesi ziyankârlıktan ibârettir.

Pâdişahla birlikte oturan kimsenin pâdişah kapısında oturması yazıktır, aldanmaktır.

Bir kimseye pâdişâhın elini öpmek fırsatı düşer de o, ayağını öperse bu, suçtur.

Her ne kadar ayağa baş koymak da bir yakınlıktır, fakat el öpme yakınlığına nisbetle hatâdır, düşkünlüktür. M, I, 1765- 1769]

Bu mânâyı ifâde ettikten sonra şu husûsu belirtelim: Eğer رجعت mahzûf şarta cevap olursa takdîr-i kelâm şöyle demek olur:

Eğer ben ittihad ve tevhid mertebesinden ve son makamdan en alt başlangıç makāmına inip başka ebrar ve ahyar gibi maıyyete, âşık ve mâşukun, muhib ve mahbûbun, âbid ve mâbudun ikilik ve ayrılığına râzı olursam, mezkûr noksanların hepsini kendimde bulundurup bu illetli amellere ve şâibeli fiillere dönmüş olurum ve tevhid ve ittihad inancımdan ayrılmış olurum. Bizim gibi muhakkıkları ilmin kemâli ve Hak müşâhedesini gerçekleştirmişken hulûl, maıyyet ve ikiliğe inanmaktan ve bu minval üzere illetli ameller ve şüpheli işlerle meşgul olmaktan Allah korusun. Aksine قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (En'am, 6/162). "De ki şüphesiz namazım, kurbanım, hayâtım ve ölümüm yalnız âlemlerin Rabb'i olan Allah'a âittir" âyeti gereğince ibâdetler, tâatler, riyâzetler, mücâhedeler, dualar, münâcâtlar hattâ harekât ve sekenâtımız, her durumda o zât-ı mutlak içindir.

Şöyle de düşünülebilir: Bu beyit sonrakine şart olabilir ve رجعت bütün tevâbiiyle cezâ olur.

277– مَتَى حلْتُ عنْ قَوْلى اَنَا هى أو أَقُلْ و حَاشَا الْمُثْلى إِنَّهَا فِىَّ حَلَّت

Lügatler: حلت حال, يحول, حولا ve حولانا'den nefs-i mütekellimdir. حلّت, حلول'den fiil-i mâzîdir.

İ'râb: متى şart mânâsı taşıyan bir kelimedir. حلت şart fiili. اناهى Birinci قول'in makûlüdür. فا لى حلت İkinci kavlin makûlüdür. و حاشا المثلى Kavl ile makul arasında mutarızâ cümlesidir.

Mânâ: انا هى Yâni "Ben oyum ve ondan başka değilim, ikilik ve başkalık yoktur" sözümden ve "Şüphesiz o hazret bana hulûl etti" deyişimden ne zaman ayrılırsam, ben o illetli ve mezkûr ibâdete dönerim. Hâşâ ve kellâ, bizim gibi muvahhid ve muhakkıklar tevhid ve ittihad sözünden ayrılsın ve bana Hak hulûl etti desin ve az önce anlatılan biçimde ibâdet etsin!. Şartın nefyi cezânın nefyini gerektirir. Şart ve cezâyı te'kid için, gizlilik sırrını açıklamak ve dâvâyı isbat için buyururlar:

278- و لسْتُ على غيبِ اُحيلُكَ لاَ ولاَ   عَلَى مُسْتحِيلٍ مُوجِبِ سلْبَ حِيلَة

Lügatler: احيلك: احال, يحيل'den nefs-i mütekellimdir. لا , لست'yü te'kid içindir. سلب , موجب'in mef'ûlüdür ve حيلتى'ye muzafdır.

Mânâ: /91-a/ Ey irşad isteyen sâlik ve tâlib durumunda olan, ben ki, bu hulûlü nefyettim ve ittihad ve tevhid dâvâsında bulundum. Ben seni bu hususta anlayışı kıt ve ilmi az olan perdeli vaziyetteki zâhir ehli gibi gâib bir şeye veya belirsiz bir işe havâle etmiyorum. Kezâ seni, benim gücümü kudretimi ortadan kaldıracak olan imkânsız bir işe de havâle etmiyorum.

Tahkik ehline göre o "muhal iş"ten murad, hulûldür.

اینجا حلول کفر بود اتحاد   هم این وحدتیست لیک بتکرار آمد

[Burada hulûl ve ittihâd küfürdür. Bu vahdettir ama tekrar ile geldi.]

"Hulûl" bir şeyin bir yere inmesine derler ki, zarfiyyet ve mazrûfiyyeti gerektirir. Cenâb-ı Hakk'ın muvahhidlere tecellîsini zâhir ehli ve mütekellimler şöyle zannederler: Sanki Cenâb-ı Hak bunların vücûduna iner, bunların vücûdu ve tasarrufları yok olur, Hak bunların içinden tasarrufta bulunur ve konuşur... Neuzübillah, bu mânâ küfürdür, hulûl ve nüzul bâtıl ve ma'züldür, ittihad da böyledir. Zîrâ "ittihad" mütekellimlere göre iki başka zâtın bir olmasına derler, bu da memnû'dur ve makbul değildir.

Muvahhidlere göre olan "ittihad", farklı iki zâtın bir olması değildir. Aksine bunların birinde ittihad, mümkinin ayrılık vesîlesi (mâ bihi'l-imtiyaz) olan kayıtlanmışlığının kalkmasından, kesret hükümlerinin ve imkân kayıtlarının yok olmasından ibârettir. Gerçekten mâsivâ ve mümkün olan eşyâya ıtlak olunan bu hükümler, kayıtlar ve izâfetler îtibâri bir şeydir. Bu hükümlerin ve kayıtların kalkmasıyla ilgili çok güzel bir örnek vardır ki, bunula meşâyiha göre olan iyice anlaşılacaktır. Örnek şu:

Denize bak, deniz hâlinde iken ona "deniz" derler. Rüzgârla dalgalanınca o denizin yüzünü değiştiren çok sayıda suya dalga ismini verirler. Halbuki aynı denizdir. Güneşin harâretiyle o su havaya çıksa ona "buhar" derler. Havaya yükselen buhar, buhâr-ı arziyye (toprağa âit buhar) ile yoğunlaşınca bulut derler. Damla hâline gelince "yağmur" derler. Havanın soğukluğuyla donarsa "kar" ve "buz" derler. Yere düşüp bir yerde birikince "ırmak" derler. Mesâfeler katedip denize ulaşınca taayyünât yok olur ve "deniz" derler.

Arif olan anlar ki bu görünüş ve mertebelerde sârî olan tek hakîkattir ve bu taayyünât ve izâfetler isim ve sıfatlara göredir. Vahdet-i hakîkînin kuvveti bir şeyin taayyününü yok edince, meselâ denizdeki damla gibi, o zaman farklı iki zâtın birleşmesi lâzım gelmez, /91-b/ taayyün kaydı olmaksızın zuhûru lâzım gelir. O halde hulûl ve ittihad mümkün değildir ve böyle bir inanç bâtıldır.

حلول و اتحاد اینجا محالست   كه در وحدت دویی عین ضلالست

[Hulûl ve ittihâd burada imkânsızdır. Çünkü vahdette ikilik dalâletin ta kendisidir.]

Bâzı âyetler ve hadisler vardır ki bunlar sanki hulûl ve ittihad mânâsını hatırlatır, meselâ فی قلوب عباده المؤمنین "Mü'min kullarının kalbinde", ما وسعنی أرضی و لا سمائی "Ben yere ve göğe sığmam", كنت سمعه و بصره "Kulumun sem'ı ve basarı olurum" vb. gibi. Bunların hepsi zuhûr ve vahdetin kesrete, vücûbun imkâna, küllün cüz'e galebesi ve kesret hükümlerini kaldırmak kabîlindendir. Yoksa hakîkî ittihad değildir.

گوید آنکس درین مقام فضول   كه تجلی نداند او زحلول
سیه رویی زممکن در دو عالم   جدا هرگز نشد والله أعلم

[Bu makamda o kişi fuzûlî konuşur, o tecellînin hulûlden farkını bilmez. İki cihanda mümkinden siyah yüzlülük, Allah daha iyi bilir, asla ayrılmadı.]

279– و كيفَ و بِاسْمِ الحَقِّ ظَلَّ تَحَقُّقِي   تَكونُ أَرَاجِيفُ الضَّلَالِ مُخِيفَتِي

Lügatler: و كيف'de vav âtıfadır. و باسم'de hâliyedir. ظل Ef'al-i nâkısadan, ismi, atında gizli, اسم'a râcîdir. تحققی, تكون'nün haberidir, ismi ise أراجيف'dür, bunun başına bir de muzaf takdir edilir. Yâni نسبة أراجيف الضلال veya أراجيف اهل الضلال. مخيفتی, تكون'nün haberidir.

Mânâ: Bana yalancı dalâlet haberlerini nisbet etmeleri, ki kasdedilen ittihad ve hulûldür, nasıl olur da beni korkutucu olur? Veya:

Nasıl olur da dalâlet ehlinin kuruntu haberleri beni korkutur? Ben Hakk'ın ismiyle mütehakkık ve muttasıf oldum. Dalâlet ehlinden murad, şekilciler ve anlayışlı olduklarını sananlardır ki, bunlar ilimlerin hakîkatinden habersiz bulundukları için ehlüllaha hulûl ve ittihad isnad ederler. "Hak" zâtın ismidir, esmâ-i sıfâtıyyeden üstündür. Bu isimle muttasıf ve mütehakkık olan bir kâmil, bütün mevcûdâtın kötüleyip ayıplamasından

değişip bozulmaz, nasıl olur da dalâlet ehlinin uydurma nisbetiyle değişirler!. Bu husuta Hz. Mevlânâ buyurur:

گر همه عالم بگویندش توی — در ره یزدان ورین مستوی
او نگردد گرمتر از گفتشان — جان طاق او نگردر جفت شان
ور همه گکویند اورا گمر هی — کوه پنداری و تو برگ کهی
او نیفتد در گمان از طعن شان — او نگردد دردمند از قدح شان
بلکه گر دریا و کوه آید بگفت — گویلش باگمرهی گردی تو جفت
هیچ یک زره بنفتد در خیال — یا بطعن طاعنان رنجور حال

[Bütün âlem, ona "Sen Tanrı yolundasın, dînin doğru" dese;
O, onların lâfına güvenmez, o sözlerden gururlanmaz, onun tek canı, onlara çift olmaz.
Yahut herkes "Sen yol azıtmışsın, kendini dağ sanıyorsun ama bir saman çöpüsün sen" dese;
Onların kınamasına aldırış etmez, onların kininden, hasedinden dertlenmez.
Hattâ dağla deniz bile söze gelse de "Sen sapıklıkla eş olmuşsun" dese;
Bir zerre bile hayâle düşmez, azıcık olsun kınayanların kınamasından elem duymaz. M, III, 1516-1521]

280– و هَا دِحْيَةٌ وَفَا الاَمِينَ نَبِيَّنَا — بِصُورَتِهِ فِى بَدْوِ وَحْيِ النُّبُوَّةِ
281– اَجِبْرِيلُ قُلْ لِى كان دِحْيَةَ إذْ بَدا — لِمَهْدى الهُدَى فِى صُورَةِ بَشَرِيَّةِ

Lügatler: ها tenbih içindir. Yâni احضر و تنبه لما اقيمه من الدليل demektir. وافا Fiil-i mâzîdir موافات'tan gelir. Her ne kadar وافا "erişmek" demekse de burada جاء mânâsını mutazammındır. Nitekim وافيته جئته demektir. امين Cibril'dir. دحية Ashabdan güzel yüzlü biridir. مهتدى İsm-i fâildir, ya hidâyet edici veya hidâyet verici demek olabilir.

İ'râb: الامين, وافا'nın fâilidir, نبينا mef'ûlüdür. بصورته'de ب iltibas içindir, امين'e haldir. Zamir دحية كلبى'ye âittir, yâni ملتبسا بصورة دحية الكلبى takdîrinedir. جبريل أ'de hemze istifhâm-ı inkâriyedir. كان'nin haberi دحية'dir, ismi altında gzlidir ve جبريل'e âittir. إذ بدا'nın zamîri Cibril'e âittir.

Mânâ: Şu husûsu hulûl ve ittihâdı nefyetmek şeklindeki dâvâsına delil olarak ileri sürdüler. Hayal ve vehimle perdelenmiş olanlar bu fevkalâde misalle meseleyi anlasınlar ki Hz. Cibril'in Dıhye şeklinde zuhûrundan Dihye'nin vücûduna hulûl etmesi ve onunla birleşmesi icab etmez; şöyle buyururlar:

Ey dinleyici âgâh ol, şunu hatırlatırım: Nübüvvetin başlangıcında, risâletini edâ etmekte iken bizim Peygamberimize Cebrâil Dıhye sûretine bü-

rünmüş olduğu halde geldi. Ey Hakk'ın tecellîsini inkâr eden kimse, söyle bana; Cebrâil, yol gösterici olan Peygamber'e beşer sûretinde ve Dihye şeklinde göründüğü vakit Dihye-i Kelbî mi oldu? Mâlûmdur ki Cebrail Dihye-i Kelbî olmadı. Zîrâ Dihye-i Kelbî o sırada ya evinde veya ticârette bulunuyordu. Cebrail Dihye olmadığına göre, demek ki Cenab-ı Hakk'ın kul sûretinde zuhûrundan dolayı kul olması ve kul sûretine hulûl edip onunla birleşmesi lâzım gelmez. Belki temessül ve telebbüsü lâzım gelir. aşağıda geleceği üzere "telebbüs" ve "temessül" câizdir.

282– و فِى علْمِهِ عَنْ حَاضِرِيهِ مَزِيَّةٌ بِمَاهِيَّةِ المَرْئِىِّ مِنْ غيرِ مِرْيَةِ

283– يرَى مَلكاً يُوحِى اليهِ و غيرُهُ يرى رجُلاً يُرْعَى يديهِ بِصُحْبَةِ

Lügatler: مزية fazîlet. ماهية Bir şeyin hakîkatine derler ki ماهو'nin cevâbında söylenir. مرية Şekke (şüphe) derler.

İ'râb: علمه'de zamir Peygamber'e râcîdir, حاضريه'de de öyledir. حاضريه Aslında حاضرين idi, izâfetle nun düştü. يوحى Alâ binâi'l-fâil okunur, fâili altında olan zamir ki ملكا'e râcîdir. مزية Mübtedâ ve zarf-ı mukaddem haberidir. يرعى Fiil-i muzârî meçhuldür رعاية'ten gelir.

Mânâ: Hz. Nebî (as)'ın ilminden, Cebrâil'in mâhiyeti hakkında, şekli olmaksızın ve görmeksizin, hazır olan ashâb-ı kiramdan görünmesinden daha fazlası ve üstünü vardır. Zîrâ o Peygamber, kendisine vahyeden /92-b/ meleği görürdü; Peygamber'den başkası ise onu insan olarak görürdü, bu da onu Resûl'le sâbit olan sohbetine riâyeten olurdu.

O halde anlaşılıyor ki Cebrâil Dihye'nin vücûduna hulûl etmedi ve ittihad vâki olmadı. Aynı şekilde Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücud'un hüviyeti bütün mazharlarda, bilhassa aynaların en üstünü olan evliyâ ve enbiyâda görününce vahdetin kesrete galebesi hükmü ile yine hulûl ve ittihad lâzım gelmez. Her ne kadar, zâhir itibâriyle perdelenmiş olanlar mahlûk görürlerse de Nebî'nin vârisi olan ârifin Hak görmesi uzak değildir. Nitekim Hz. Nebî Cebrâil olarak gördüğü halde, huzûrunda bulunanlar Dihye-i Kelbî görmüşlerdir, fark görüştedir, sâlike lâzım olan şühud gözüdür.

آدمى ديده است و باقى پوستست ديده آن ديدست كه ديد دوست

[İnsan gözden ibârettir. Geri kalanı deridir. Göz de, dostu gören göze derler M, I, 1406]

284- وليِ منْ أصَحِّ الرُّؤْيَتَيْنِ إشارَةٌ   تُنَزِّهُ عَنْ رَأْيِ الحُلولِ عَقيدَتي

Lügatler: رؤيتين'den murad Peygamber (as) ve ashâbın görmeleridir. اصح رؤية 'den murad, Hz. Peygamber'in görmesidir. إشارة Mübtedâ, لي mukaddem haberdir. لي'de lâm الى mânâsınadır. تنزه'nin fâili zamîridir, إشارة'e râcîdir ve إشارة'e sıfattır.

Mânâ: Benim hulûl ve ittihâdı nefyettiğim iddiada Hz. Peygamber'le ashâbın görmesinden işâret vardır. Öyle bir işâret ki hulûl ve ittihad görüşünden benim inancımı tenzih eyler. En doğru görme Peygamber (as)'ın görmesidir, zîrâ görülenin hakîkati ona açıktır, başkalarına örtülüdür. Çünkü o Cebrâil'i görürdü, hazır olanlar Dihye-i Kelbî'yi görürlerdi. İşte ârifler de bütün mazharlarda hulûl ve ittihadsız Hakk'ı müşâhede ederler, bilhassa kendi zatlarında. Lâkin cihânın nâ-mahremleri bu irfan ve iz'andan mahrumdurlar.

تو محرم نيستى محروم ازانى   ره نا محرمان اندر حرم نيست
چو در درياى وحدت گم نگشتى   ازانت در عرفان در شكم نيست

[Sen mahrem (yakın) değilsin, ondan mahrumsun, nâmahremlerin (yabancıların) yolu harem içinde değildir. vahdet deryâsında kaybolmadın, çünkü irfan incisi midende değildir.]

285- و فى الذِّكْرِ ذكرُ اللَّبْسِ ليسِ بِمُنْكَرٍ   و لَمْ أعْدُ عَنْ حُكْمَىْ كتابٍ و سُنَّة

Lügatler: Birinci ذكر'den murad Kur'an'dır. Nitekim إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (Hıcr, 15/9). "Kur'ân'ı biz indirdik ve onu koruyacak olan biziz" âyeti buna delâlet eder. İkinci ذكر'den murad "anmak ve yâd etmek". ليس Yâni ذكر التلبس ليس بمردود. لم أعد: عدا , يعدو'dan, yâni لم أتجاوز. حكمى aslında حكمين idi, كتاب و سنة'e izâfetle nun düştü.

Mânâ: Ey vahdet sırlarını inkâr eden, Kur'ân-ı Azim ve Furkân-ı Kerim'de, Hakk'ın bu sûrette telebbüsü zikretmesi, münker ve merdud değildir. Belki âyetlerle ve hadislerle sâbittir. /93-a/ ve ben Allah'ın kitâbının ve Resûlüllah'ın sünnetinin hükümlerini çiğnemedim. Birinci olarak Kur'an'daki âyetlerden biri Mûsâ (as)'ın kıssasında geçmektedir ki, ona ateş şeklindeki bir ağaçtan tecellî buyurmuştur: فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِن شَاطِئِ الْوَادِي الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَن يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (Kasas, 28/30). "Oraya gelince mübârek bölgede vadinin sağ tarafındaki ağaçtan kendisine: Ey Musa şüphesiz ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım diye seslenildi"

Neşe-i nebâtîden (bitki menşeinden) telebbüs (giyinme, görünme) câiz olunca neşe-i insânîden haydi haydi olur. Kezâ Allah'ın şu sözü de bu mânâya delildir: وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى (Enfal, 8/17). "Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı". Zîrâ Hz. Nebî sûretinde o toprağı atan hululsüz ve ittihadsız Hak'tır.

Sünnetle sâbit olana gelince: كنت سمعه الذى يسمع به و بصره الذى يبصر به..الخ "İşiten kulağı, gören gözü..ilh. olurum". Kezâ sahih hadisdir ki إن الله يقول على لسان عبده سمع الله لمن حمده "Allah kulunun diliyle سمع الله لمن حمده der".[44] Kezâ رأيت ربى فى أحسن صورة الخ "Rabbimi en güzel sûrette gördüm" Kezâ " التحول فى يوم القيامة " kıyamet gününde değişme..." hadîsi. Bu telebbüs ve temessül husûsunda çok sayıda âyet ve hadisler vardır. Eğer sual olunursa ki aklî delillerle Hak Taâlâ bir sûrete bürünmekten (telebbüs) münezzeh değil midir? Cevap verilir ki: Hayır, bir sûrete bürünmekten münezzeh değildir, fakat sûretle mukayyet olmadan ve ona münhasır olmadan münezzeh ve müberrâdır. Zikredildiği üzere buna Kitab ve sünnet şâhittir.

286– مَنَحْتُكَ عِلْماً إن تُرِدْ كَشْفَهُ فَرِدْ سَبِيلِى واشْرَعْ فى اتِّبَاعِ شَرِيعَتِى

Lügatler: ترد Fiil-i muzârî meczumdur, ارادة'ten رد emirdir. ورد, يرد, ورودا'den, "gelmeklik"

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Ey hakîkat sırlarının ve mârifet nurlarının isteklisi, hakîkat ilimlerinden ve mârifet sırlarından ben sana büyük bir ilim verdim ki o tevhid ilmidir. Eğer sen vicdan ve muâyene yoluyla bu ilmin keşfini istersen benim yoluma dâhil ol ve şerîatime uymaya başla ki bunlar Muhammed Mustafâ'nın şariati ve peygamber yoludur. Şerîati kendi nefsine nisbet etmesi makām-ı Muhammedîden hikâye yoluyladır. Veya kendi zamanında Hz. Muhammed'in makāmına kāim olduğu içindir. Zîrâ الشيخ فى قومه كالنبى فى أمته (Kavmi içinde şeyh, ümmeti içinde peygamber gibidir). O bakımdan hâdi-i şerîat olmasını kendisine isnad eylemesi câizdir. Veya "şerîatim" demekten murad, kendilerinin tarîkati olabilir ki bu da şerîat-i Muhammedînin hulâsasıdır.

---

[44] Buhari, Ezan, 52.

287– فَمَنْبَعُ صَدًا مِن شرابٍ نَقيعُهُ   لَدَىَّ فَدَعْنِى مِن سَراب بِقِيعَة

Lügatler: صدا aslında memdûdedir, vezne riâyeten maksûre oldu, "tatlı su" demektir. Hattâ Arabların bir darb-ı meseli vardır: ماء ولا كصدا مرعى ولا كسعدان (Sade' gibi su, Sa'dân gibi mera yoktur). سعدان Deveyi şişmanlatan bol ota denir. نقيع Suyu bol olan pınara ve kuyuya derler. سراب Çölde su gibi parlayan toprağa derler. قيعة Su tutmayan ot ve kurbağa yetişmeyen geniş çöle ve düz arâziye derler, cem'i قيعان gelir.

İ'râb: منبع mübtedâ, صدا'ya muzafdır, haberi من سراب'dir. لدى نقيعه İsim cümlesidir, mahallen mecrur شراب'a sıfattır. فدعنى'de ف mahzûf şarta cevaptır. بقيعة'de ب, فى mânâsınadır.

Mânâ: Bu beyit geçen beyitteki فرد مبيلى واشرع غى اتباع شريعتى mefhûmunu ta'lil içindir. Zîrâ kendi yüksek meşreblerini ilâhî ilimlerde, rabbânî sırlarda, ilâhî keşif ve feyizlerde bir akarsu membaına, tatlı su pınarına benzetip; fikrî ve vehmî ilimlerde, şer'î haberlerin zâhirinde kalmış olan sâir resmî ulemâyı, şekil fakihlerini, kelâmcı ve felsefecileri çöl serâbına benzeterek şöyle buyururlar: Ey tâlib kişi, ben sana emsalsiz bir ilim olan tevhid ilmini verdim, eğer bu ilmin keşfini arzû edersen benim yoluma gir. Zîrâ tatlı suyun membaı bir şaraptandır; o tatlı su ki, pınarı benim katımdadır.

Kasdedilen ilâhî ilimler, rabbanî mârifet, ilâhî sırları müşâhede, nurları müşâhede, vicdânî zevkler ve şevklerdir. Ve bu meşreb bana ve benzerlerime hasdır. Öyleyse zâhir ulemânın ilimlerinden, hakîm ve filozofların anlayışından, zeâmet sâhibi ve mütevessim fakihlerin rüsûmundan beni terk et. Onların ilimleri ve mârifetleri şuna benzer: كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاء حَتَّى إِذَا جَاءهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا (Nur, 24/39). "Engin çöllerdeki serab gibidir, susayan kimse onu su zanneder, fakat oraya geldiğinde hiçbir şey bulâmaz". Zîrâ:

علم كز هومى نشد بى واسطه   او نپايد هم چو رنگ ماشطه
علمهاى اهل تن احمال شان   علمهاى اهل دل حمالشان

[Ondan gelen ilim vâsıtasız olmaz, gelen ilim de süsleyici kadının yaptığı makyaj gibidir, kalıcı değildir. Beden (zâhir) ehlinin ilimleri onlara yüktür, gönül ehlinin ilimleri ise onları (gönül ehlini) taşır.]

Onun içindir ki Peygamber (as) اللهم إنى أعوذ بک من علم لا ينفع "Allahım fayda vermeyen ilimden sana sığınırım"[45] diye duâ ve istiâze ederlerdi. أستغفر الله من قول

İbn Abdilber, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, I, 622-631.

بلا عمل لقد نسبت به نسلاالذى عقم "Amelsiz sözden allah'a sığınırım, öylesi zürriyetsiz bir nesle âit osun"

288– وذُونکَ بَحْرًا خُضْتُهُ وقَفَ الأُولَى   بِساحله صَوْناً لمَوْضِعِ حُرْمَتِي

Lügatler: دونک esmâ-i ef'alden bir isimdir. خذ mânâsınadır. خضت: خاض, يخوض'dan nefs-i mütekellimdir, suya dalmak demektir. الى Hemzenin zammesiyle أول'den maklubdur, cem'-i اولى'dır; اخرى ve اخر gibi. صون hıfzetmek.

İ'râb: بحرا lafzan mansub, دونک'nin mef'ûlüdür. الالى, وقف'nin fâilidir. صونا Ya mef'ûlü leh veya temyîziyet üzere mansubdur.

Mânâ: Hz. Şeyh Nâzım (İbn Fârız) bu beyitte /94-a/ tevhîd-i zat ve mertebe-i vâhidiyyete vüsûlünden haber verir; hakîkat-i Muhammediyyeye mazhar olduğunu, mertebe-i Ahmedî nurlarının esrârına ayna olduğunu îlân eder ve tâliblere ve müsterşidlere feyz almaları ve istifâde etmeleri için emredip şöyle buyururlar: Ey olgun tâlib, al o tevhid denizini ki ben o denize daldım, onun hakîkatinin derinliğine nüfuz ettim ve nice acâib esrâra ve benzeri olmayan sayısız garip şeylere ulaştım, ki bunların açıklanması kâbil değildir. Benim daldığım öyle bir denizdir ki evvelki velîler ve geçmiş ârifler onun sâhilinde benim hürmetimi korumak ve tâzim mevkime riâyet için durakladılar. Zîrâ tam verâset her uluya müyesser değildir. Havâss hattâ havâssın havâssı bu denize dalamazlar. Meğer ki gavs-i ekber ve mahbûb-i müftehar olan saâdet sâhipleri olsun.

289– ولاَ تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إشارَةٌ   لكَفُّ يَدِ صُدَّتْ لهُ إذْ تَصَدَّتِ

Lügatler: الكف men etmek. صدت Yâni منعت, ala binâi'l-mechul. تصدت Yâni تعرضت.

İ'râb: لكف'de lâm إلى mânâsına له'de lâm تصدت'i ta'diye içindir, zamir ise قرب'e veya مال 'e râcîdir. تصدت'in fâili altındaki müennes zamirdir ki يد'e âittir.

Mânâ: Ey eziyetlerle dolu sâlik, وَلاَ تَقْرَبُواْ مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (En'am, 6/152). "Yetimin malına ancak en iyi bir şekilde yaklaşın" âyetinde o mala saldırdığı vakit nâ-mahrem elinin men' edilmesine işâret-i beşâret vardır. Mevcûdât sadefinde bir tâne ve mümkinât hazînesinde yegâne olan Hz. Resûl-i kerîm ve Rahmân-ı Rahîm'in habîbi, bir dürr-i yetim ve cevher-i azimdir. "Mal"dan

murad, kemal sâhibi zâtın tecellîsidir. Şu münâsebetle ki, mala "mâl" denilmesi insanların fıtratan ona meyli olduğundan ötürüdür. Kezâ tecellî-i zâta bütün enbiyâ ve evliyâ fıtraten meyledicidirler ve bu husûsa muhtaçtırlar. Şu âyetlerin fehvâsınca: أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى (Duha, 94/6-9). "Seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni şaşırmış bulup doğru yola eriştirmedi mi? Seni fakir bulup zenginleştirmedi mi?"

[Şârih Ankarevî bu âyetleri konuya uygun olarak şöyle yorumlar]:

Cenâb-ı Hudâ Hz. Mustafâ'ya buyururlar ki: Ya Muhammed seni Rabbin ilk zamanlarda yetim kılmadı mı? Yâni mürşidsiz, mürebbîsiz, kâbiliyetinle tevhîde inanmış buldu da, فَآوَى: Seni iyvâ eylemedi mi? Kendi vahdâniyet-i cem'ine ki bu makam başında ve sonunda senin hakîkatine has kılınmış bir makamdır. وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى: Ve seni Rabbin kesret mertebesinde şaşkın bulup hakîkî vahdete hidâyet eyledi ve de seni âyil ve muhtaç bulup zât tecellîsiyle ganî kıldı. O halde ey dürr-i yetim, bu mertebe sana ve senin vârislerine verildi. /94-b/ Senden önceki nebîler ve velîlerden her kim bu makāmı arzû ettiyse ona وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ "Yetimin malına yaklaşmayın!" (En'am, 6/152) hitâbının mefhûmu ulaşıp bu arzûdan nehyolundu.

Meselâ Hz. Mûsa (as), bu mertebeyi ve bu görmeyi Hak'tan ricâ edip dedi ki: رَبِّ أَرِنِي yâni من حيث الذات (Rabbim zat olarak bana kendini göster), أَنظُرْ إِلَيْكَ "Ben sana bakayım" Bu tecellî Hz. Muhammed'e mahsus olduğundan لَن تَرَانِي "Beni göremezsin" hitâbıyla men' olundu. Rivâyet edilir ki, bayıldıktan sonra ayılıp kendine gelince Cenâb-ı Hak'tan şöyle hitab buyruldu: يا موسى ليس ذاک لک و ذاک يتيم يأتى بعدک (Ey Mûsâ, bu senin için değildir. Bu, senden sonra gelecek olan Yetîm'indir). Mûsâ bu mânâyı anlayınca tevbe ve inâbete yönelip dedi ki: سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ (Araf, 7/143). "Ya Rabbi, münezzehsin. Sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim" Yâni ben seni bu rü'yetle görmeden ve sana vâsıl olmadan seni tenzih ederim, anlaşıldı ki, o kimseye bu mertebeyi müyesser ve mahsus kıldın ve ben heves ettiğim mertebeden döndüm. Ben bu mertebenin Hz. Muhammed'e mahsus olduğuna inananların ilkiyim. Şâirin لكف يد صدت إذ تصدت buyurması bu mânâya işârettir.

290– و ما نالَ غَيرِى منهُ شَيْئاً سوَى فَتىً عَلَى قَدَمِى فِى القَبْض و البَسْط مَا فَتى

Lügatler: فتى civanmerd, aslında mehmûzü'l-lâmdır. ما فتى , ما زال , ما انفك , ما برح hepsi aynı mânâyadır.

İ'râb: غيرى takdiren merfû, نال'nin fâilidir. سوى فتى Yâni الا فتى takdîrine, فتى şiir zarûreti için hemzesiz okunur. منه'deki zamir geçen beyitte olan بحر'a râcîdir ki murad ahadiyet makāmıdır.

Mânâ: O tevhid denizinden ve benzersiz makamdan verâset yoluyla, benden başka bir kimse bir şeye nâil ve vâsıl olamadı. Meğer ki fütüvvet sâhibi ve mürüvvete mazhar olan müstesnâdır; o fütüvvet sâhibi ki kabzda ve bastta, celâl ve cemâlde, zevk ve hâlde mutâbaat yoluyla ayağını ayağımdan ayırmadı; kahır ve lütuf nezdinde müsâvi olup benim gibi zat ve sıfatlarını Hakk'ın zat ve sıfatlarında ifnâ eti. Bu durumda o kâmil de benim vâsıl olduğum ahadiyyet mertebesine ve makām-ı Muhammedî'nin sırlarına vâsıl olur. Demek istedikleri husus فَإِنْ آمَنُواْ بِمِثْلِ مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَواْ (Bakara, 2/137). "Sizin inandığınız gibi inanmış olsalar, doğru yolu bulmuş olurlar" âyetindeki gibi olur. Yâni "fütüvvet sâhibi", benim gibi sülûk ederse o da benim gibi hakîkat-i Muhammediyyenin varisi, esrâr-ı ahmediyyenin mazharı olur demektir.

291– فلاَ تَعْشَ عنْ آثارِ سَيْرِى واخْشَ غَينَ اِيْثَارِ غَيرى واغْشَ عَيْنَ طَرِيقَتِى

Lügatler: /95-a/ تعش: عشا, يعشو , عشوا'den müştaktır, zayıf gözle ateşin varlığını anlasan عشوت الى النار derler. Ondan başkasına dönünce de عن ile عشوت عنه dersin. Nitekim Allah Taâlâ'nın sözünde şöyle gelir: وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا (Zuhruf, 43/36). "Rahman olan Allah'ı görmemezlikten gelene bir şeytan arkadaş ederiz" Yâni ومن يتعامى و يعرض (Kim görmezden gelir ve yüz çevirirse) takdîrine, burada kasdedilen bu mânâdır. واخشَ , خشية'ten emirdir. واغش , غشيان'dan emiridir, ityân (getirme) mânâsınadır.

İ'râb: فلا تعشَ'de ف mahzûf şarta cevaptır. غين, واخش'nün mef'ûlüdür, عين ise اغش'nin mef'ûlüdür.

Mânâ: Durum bu ise, yâni Hakîkat-i Muhammediyye mertebesine sâdece ben ve benim gibi kabz ve bastta ayağını ayağıma koyup sülûk eyleyen nâil olduğuna göre, ey sâlik ve tâlib sen de benim seyrimin eserlerinden makam ve menzilimin sırlarından yüz çevirip onları görmezlikten gelme. Benden başkasına uymanın hicâbından kork ki, benden başkasına uymak hak da

olasa hicâb-ı rakikdir ve benim yoluma gel ki, bu yol Hz. Risâletpenâh'ın yoludur. Hz. Nâzım (İbn Fârız) bu beyitlerde mertebe-i Muhammediyyenin tercümânı olmuştur. Bu mânâyı ortaya koymak kemâl-i verâsetini gösterir. Gerçekten Hz. Muhammed'in yolundan başkasını seçmek Hakk'a ulaşmada hîcâbın ta kendisidir ve vücûd-ı mutlaka perdedir. Bu beyitte bolca tecnis sanatları vardır.

292– فُؤَادى و لاَهَا صَاح صَاحِى الفُؤاد فى　　　ولايَةِ اَمْرى داخلٌ تَحْتَ إمْرَتِى

Lügatler: فوادى'de ف ta'lil içindir. وادى Beyâbân (kır, çöl) demektir. صاح Münâdâ-yı murahhamdır, nidâ harfi mukadderdir. Takdîri: يا صاحى demektir. صاحى, صحو'den. صحو Bulutun gitmesi, semânın sâfîliğine derler. صاحى, فؤاد'a muzafdır ve صاحى'ye sıfattır. صاحى صافى الفؤاد Mânâsınadır. إمرة Hemzenin kesresiyle mülk ve hükûmet mânâsınadır veya emirden bir nevi demektir.

İ'râb: وادى mübtedâ, فى ولاية haberidir, داخل ikinci heberidir.

Mânâ: Sana benim yolumdan yüz çevirme ve tarîkıma tâlib ol deyişimin sebebi şudur: Ey kalbi temiz olan arkadaşım, o hazretin muhabbet vâdîsi قُلْ إن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّهُ (Al-i İmran, 3/31). "Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin" fehvâsınca benim ülkemdedir, benim mülküme ve tasarrufuma dâhildir. Bana tam bir şekilde ittibâ olmadıkça Hakk'a muhabbet sahih olmaz. Bu beyitte halkın efendisi olan Peygamber'in mertebesini îzah eder ve Hakîkat-i Muhammediyyenin mazharı olarak o hakîkatin sırlarını ve ahvâlini bildirir.

293– و مُلْكُ مَعَالِى العشْقِ مُلْكِي و جُنْدى　　　المَعَانِى و كُلُّ العاشِقِينَ رَعِيَّتِى

Lügatler: ملك mîmin zammesiyle "memleket", mîmin kesresiyle tasarruf altında olan şey.

İ'râb: و ملك'de vav âtıfadır ve فوادى üzerine mâtuftur. ملكى Haberidir. جندى Mübtedâ, المعانى haberidir. و كل Mübtedâ, رعيتى haberi.

Mânâ: Ey âşık ve tâlib, aşk ve muhabbetin yüce memleketi benim tasarrufum altındadır. Benim askerim ilâhî tecellîden hâsıl ilâhî mânâlar ve rabbânî hakîkatlerdir. Bütün Hak âşıkları benim tebeamdır ve benim tasarrufum altında mahkûmlardır.

Bu beyitte "gavsiyet" ve "kutbiyet"lerine işâret vardır ki Hakk'ın velîleri ve âşıkları onun tasarrufu altındadırlar.

294– فَتَى الحُبِّ هَاقَدْ بِنْتُ عنهُ بِحُكْمِ مَنْ   يراهُ حجاباً فالهَوَى دُونَ رُتْبَتِي

Lügatler: بنت nefs-i mütekellimdir; بان , يبين , بونا'den.

İ'râb: الحب, فتى'nın fâilidir. ها Tenbih için. عنه'de zamir حب'e râcîdir.

Mânâ: Ey Hudâ'nın sırlarına tâlib olan, ben muhabbetin fenâ bulduğu bir mertebedeyim. Dikkat et ben o sevgiden ayrıldım, fakat bu mutlak değildir, sevgiyi hicab gören kimsenin sebebiyledir. Zîrâ muhabbet sıfattır ve sıfat zâtın hicâbıdır. Kezâ muhabbet bir seven bir de sevileni ister, dolayısıyla ikiliği gerektirir. Benim ulaştığım ahadiyyet mertebesinde ise ikilik ortadan kalkmıştır. Bu mertebede seven sevilenin aynı, sevilen de sevenin aynıdır. Hal böyle olunca sevgi ve muhabbet benim mertebemden aşağıdır.

295– و جاوَزْتُ حدَّ العشْقِ فالحُبُّ كالقلَى   و عنْ شَأوِ مِعْراجِ إتِّحَادىَ رِحْلَتِى

Lügatler: قلى buğz demektir. شأو Gâyet ve nihâyete derler; شاء , يشاء, شأوا'den, فتح bâbından.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Ve ben aşk ve muhabbetin sınırını da geçtim, o yüzden bana şimdi muhabbet buğz ve düşmanlık gibidir. Zîrâ muhabbet, sevenle sevilen arasında bir nisbettir, dolayısıyla muğâyeret kuruntusunu gerektirir. Muğâyeret sıfatı bir yönden gizli şirktir. /96-a/ Gizli şirk hakîkî muvahhide buğz olur. Her ne kadar muhabbet bütün mertebelerden yüksek ise de, ıtlak mertebesine ve ahadiyyet mertebesine nisbetle aşağıdır. Zîrâ bu mertebede olan, seveni sevilenin aynı görür. Aşk ve muhabbet mertebesinde olan ise, hakîkî mahbûbu başka zanneder. İşte bu yönden vahdet mertebesinde olanlara göre aşağıdır.

İkinci mısrâda vav hâliyedir, عن sonraki رحلتى'ye müteallıktır. و, عن شأر جاورزت'den hal olur.

Mânâ: Ben ittihad mi'râcının sonundan göçerken aşk sınırını geçtim. Zîrâ ittihad bile bir yönden cem'ü'l-cem' mertebesinde olanlara nisbetle hicabdır.

296- فَطِبْ بالهَوَى نفْساً فَقَدْ سُدْتَ أَنْفُسُ العباد مِنَ العُبَّاد فى كُلِّ أُمَّةٍ

Lügatler: طب: طاب يطيب'den emirdir. سدت: ساد يسود سيادة'den muhatâb sîgasıdır. انفس Eğer ف'nin fethasıyla olursa ef'al-i tafdıldir. نفاسة'ten eğer ف'nin zammesiyle okunursa نفوس'ün cem'idir. عباد Aynın zammesiyle عابد'in cem'idir.

İ'râb: فطب'ta ف mahzûf şartın cevâbıdır. فقد'te ف ta'lil için, نفسا temyîziyet üzere mansubdur.

Mânâ: Bana tam bir şekilde uyar ve sözümü iyice dinlersen, sevgi ve muhabbet sebebiyle nefsin iyi olur. Zîrâ muhakkak ki sen, bütün topluluklarda âbidlerin en iyisine ve zâhidlerin en üstününe efendi ve büyük oldun. Çünkü âbidler, zâhidler, sâlikler ve nâsikler her ne kadar ibâdet ve tâat îtibâriyle üstün iseler de âşıklar ve âriflere göre aşağıdırlar.

سیر عارف هر دمی تا تخت شاه   سیر زاهد هر مهی یک روزه راه

[Ârif, her an pâdişâhın tahtına kadar ulaşır, zâhidse yürür yürür, bir ayda tam bir günlük yol alır. M, V, 2180]

آن زعشق جان دوید و این زبیم   عشق کو و بیم کو فرقی عظیم

[O halayık can sevgisiyle koşmuştu, bu korkusundan koşuyordu. Aşk nerede, korku nerede? Aralarında ne kadar fark var! M, V, 2179]

297- وفُزْ بالعُلَى وافْخَرْ عَلَى نَاسِكٍ عَلاَ بظاهِرِ أعْمالٍ و نفْسٍ تَزَكَّت

Lügatler: فز emirdir, فاز, يفوز, فوزا'den, اظفر mânâsınadır. İkinci علا fil-i mâzîdir. علا, يعلو, علوا'den.

İ'râb: بظاهر'de ب, علا'ya müteallıktır.

Mânâ: Ey Hak yolunun sâliki, muhabbet ve aşk sebebiyle yüksek makamlar elde et. Ve yine bu sebeple zâhir amellerle, iyi işlerle, rezâletlerden ve kötülüklerden temizlenip arınan nefisle âlî dereceye yükselmiş olan âbidlere karşı da /96-b/ iftihar et.

298- وجُزْ مُثْقَلاً لوْ خَفَّ طَفَّ مُوَكَّلاً بِمَنْقُولِ أحكامٍ و معْقولِ حكْمَةٍ

Lügatler: جز: جاز يجوز 'dan emirdir. Yâni تجاوز ve اعبر demektir. مثقل Sakl addedici. خف Fil-i mâzîdir, hafif sebük ve yeyni. طف Fil-i mâzîdir. طفيف Eksik tartmaya derler.

İ'râb: جز'ün mef'ûlü mahzûf olmalı, yâni جز مراتبَ من عد ثقيلا اعماله (Amellerini ağır sayanın mertebelerini aş) takdîrine. Veya مثقلا nez'-ı hâfıdiyyet üzere mansub olabilir. Yâni جز عن مثقل عمله (Onun amelinin ağırlığını geç) takdîrine. خف , مثقل'in sıfatıdır. طف , لو'in cevâbıdır. موكلا, مثقل'in sıfatıdır.

Mânâ: Ey tâlib ve muhibb-i sâdık, amellerini ağır gören zâhid ve âbidleri aş ve geç; eğer onların amelleri hafif olsa mîzanları eksik tartar, yâni amellerde kusur ve eksiklik yapsalar cezâları noksan olur veya halkın iltifâtı veya âlem ehlinin nazarı onlara hafif olsa, amelleri ve ilimleri tamâmen bozulmuş olur. Amellerini ağır gösteren bu kimseler aynı zamanda müvekkildirler, yâni şer'î hükümlerin naklettiği şeylere ve hıkemiyenin mâkûlâtına sıkıca bağlıdırlar. Hıkemiyeden murad, felsefeciler ve ehl-i nazardır ki, onlar sezgi ve duyular duvarının, dar akıl ve kıyâsın mahpuslarıdır ve müşâhede erbâbının tevhid, irfan, zevk ve vicdânından bî-safadırlar, en meşhur nebînin yakîn nûrundan nâsibsiz ve ışıklanamamışlardır.

299– وحُزْ بالوَلاَ مِيرَاثَ أرفَعِ عارِفٍ　　　غَدَا هَمُّهُ إيثَارَ تَأْثِيرِ همَّة

Lügatler: حز emirdir, حاز, يحوز, حوزا ve حيازة'den, إجمع mânâsınadır. ولا Muhabbete derler. غدا, أصبح mânâsınadır. هم Kasd demektir, همة ondan bir nevidir, bir şeyin tesir ve tahsili irsâl-i hâtır ve kast-ı bâtın eylemeye derler.

İ'râb: ميراث, حز'ün mef'ûlüdür. همة, غدا'nın ismi, إيثار haberidir.

Mânâ: Ey keşif ve ıyan tâlibi; ilâhî muhabbet sebebiyle, kâmillerin en kâmili âriflerin en ârifi, insan nev'inin en şereflisi olanın yâni Habîb-i Rahman (as)'ın mîrâsını topla (ona sâhip ve hâiz ol). Enbiyânın mîrâsı ilâhî mârifetler ve ilimler, Rabbânî mükâşefe ve tecellîlerdir. Nitekim *Mesâbih*'daki şu sahih hadis ona delâlet eder: ما ورثوا الانبياء دينارا و لا درهما وإنما ورثوا العلم فمن أخذه أخذ بحظ وافرٍ "Peygamberler, para-pul mîras bırakmazlar, onlar ancak ilim mîras bırakırlar, onu alan bolca nâsîblenmiş olur".[46] Buna göre o, öyle peygamber ki onun kasd ve himmeti (bütün gâyesi), himmetinin tesirini bol bol vermek düşüncesi /97-a/ oldu. İşte bu sağlam din ve doğru yol, onun himmetinin eseridir, binlerce insan bu sebeple Hakk'ın rahmetine, vücûd-ı mutlakın lütuf ve keremine vâsıl ve nâil olurlar. Niteki Hassan b. Vâil o hazretin himmeti hakkında buyururlar: له همم لا منتهى لكبارها وهمة الصغرى أجلّ من الدهر "Onun büyük himmetlerinin sonu yoktur, küçük himmeti ise dehrden daha şereflidir"

---

[46] Buhari, İlm, 10.

300- وتِهْ سحاباً بِالسُّحْبِ أذْيالَ عاشِقٍ بِوَصْلٍ علَى أعْلَى المَجَرَّةِ جُرَّت

Lügatler: تِهْ. تاه , يتيه , تَه'ten, تكبر mânâsınadır. ساحبا , سحب'den müştak, "çekmek" demektir. سحب Sinin zammesiyle سحاب'in cem'idir, "bulut" demektir. مجرة Gökteki yola derler. Farsça'daki "kehkeşan" dedikleridir.

İ'râb: سحاب , تِه'in altında gizli olan zamirden haldir. أذيال Nez'-ı hâfıdiyyet üzere mansubdur. جرت İ'rabdan mahallen mansub, أذيال'in sıfatıdır.

Mânâ: Ey âşık-ı vâsıl ve ey muhakkık-ı kâmil, tevhid ve muhabbet mertebesini elde edince, tekebbürle eteğini bulutlara çekerek, yâni eteğini buluta semâya, en yüksek maksada ve yüce âleme çekerek kibirlilik göster. Âşık, kâmil, âlim, âmil olan enbiyânın seyyidi, evliyâ ve asfiyânın dayanağı Efendimizde olduğu gibi ki o, Cenab-ı Hakk'a ulaşmaları sebebiyle, mübârek etekleri Saman Yolu'nun üzerine çekilmişti. Kezâ sen de Hak sevgisiyle vasıflanıp tevhid mertebesiyle ahlâklanınca, her iki âleme karşı kibirlilik ve iftihar göstererek, himmet nazarını kâinatın tozuyla tozlandırma, tahtıyın eteğini mümkinat kirleriyle kirletme ve herkesten el etek çekip, Hak'tan başkasını bilme.

چو صوفی دامن همت کشد بر طارم وحدت گریانی کند دوش فلک را عطف دامنش

وگر در جست و جوی قربت آرد در گریبان سر فتد زره بر کمان قاب قوسین از گریبانش

[Sûfi, vahdet kubbesine (çadırının üzerine) himmet eteğini çekince, eteğinin şefkati feleğin omuzuna yaka olur. Eğer sır yakasında yakınlık ararsa, yakasından Kâbe Kavseyn yayının üzerine düşer.]

301- وجُلْ فى فُنونِ الاتِّحاد و لا تَحدْ الى فِئَةٍ فى غيرِهِ العُمْرَ أفْنَتِ

Lügatler: جل emirdir, جال , يجول , جولان'dan. فنون, فن'in cem'idir. لا تحد Nehiydir. حاد , يحود , حيدة , حيدودة. حاد عنه derler, أعرض عنه demektir. ميل ,إعراض mânâsı ifâde ederse ميل'in ta'diye ettiği harfle ta'diye eder. /97-b/ فئة çok cemaate derler.

İ'râb: غيره'daki zamir إتحاد'a râcîdir. العمر, أفنت'in mef'ûlüdür, أفنت'in altında olan zamir فئة'ye râcîdir.

Mânâ: Ey sâlik ve tâlib, ittihad tabakalarında cevelân et, vahdet-i zât zirvelerinde kanat açıp uç, ittihad ve tevhidden başka konularda ömürlerini yokeden zümrenin sözlerine, işlerine ve ahvâline meyledip rağbet gösterme. Fünûn-i ittihad (ittihad tabakaları)'ndan murad, ittihâdın envâı ve şûbeleridir. Birinci nev'i, vücûd-ı aynînin zâhiriyle mütehakkık olmaktır ki "İşitmesi

ve görmesi olurum, benimle işitir ve benimle görür" mertebeleridir. Bu mertebe nefs âleminden ruh âlemine seyredip nefsini alâkalar, engeller ve kesretten fânî kılmakla hâsıl olur. İkinci nev'i, vücûd-ı ilminin bâtınıyla müttehıd ve mütehakkık olmaktır. Bu makam إن الله قال على لسان عبده سمع الله لمن حمده "Allah kulunun lisânıyla semiallahü limen hamide der" mertebesidir. Bu mertebe ruh makāmından seyredip, rûhun rûhâniyet ve murâdını ifnâ ederek ilme'l-yakin mertebesinde hâsıl olur. Üçüncü bir nev'i, zâhirî ve bâtınî tecellîsi kaydı ile mukayyed olmadan seyr edip cem' mertebesine ulaşmaktır; هُوَ الْاَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadid, 57/3). "O evveldir, ahirdir, zâhirdir, bâtındır" mertebesidir. Buna "fenâ ender fenâ" dahî derler. En yüksek mertebe "cem'u'l-cem" makāmıdır ki وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى (Enfal, 8/17). "Attığın zaman sen atmadın lâkin allah attı" mertenesidir. İttihad ve tevhîdin kemâli bu mertebede hâsıl olur. Bu ittihad tabakalarında âşık çalışıp mücâhede ederek, bu âlemleri kendi vücûdunda müşâhede etmesi gerekir. Nitekim Hz. Nâzım (İbn Fârız) bunu emreder; ittihad bahsi önceleri geçti.

302– فواحدُهُ الجَمُّ الغَفيرُ ومَنْ عَدَاه شِرْذِمةٌ حُجَّتْ بأبْلغِ حُجَّة

Lügatler: جم غفير nâstan cemâat-i kesîreye derler. شرذمة Tâife-i kalîleye (küçük topluluk) derler. حجت Alâ binâi'l-mef'ul (meçhul)dür, غلبت بالحجة demektir.

İ'rab: فواحده'de ف ta'lil içindir veya sebebiyyedir, zamir إتحاد'a râcîdir, muzaf da takdir edilir. Yâni أهل إتحاد. عداه'da zamir واحد'e râcîdir.

Mânâ: Ey sâlik, ittihad tabakalarında dolaş ve çalış veya ehline itâat veya inkıyad edip onlardan yardım iste. Zîrâ ittihad ehlinin bir tânesi bile büyük topluluk menzilesindedir. Nitekim Hz. Mevlânâ buyururlar:

چون ازيشان مجتمع بينى دويار هم يكى باشند وهم شش صد هزار
بر مثال موجها اعداد شان در عدد آورده باشد بادشان /98-a/
تفرقه در روح حيوانى بود نفس واحد روح انسانى بود

[Onlardan iki dostu bir arada gördün mü bil ki onlar birdir, hem altı yüz bin.
Onların sayıları dalgalar gibidir. Onları rüzgâr, zâhiren çoğaltır.
Çokluk, rûh-i hayvânîdedir; rûh-i insânî ise birdir. M, I, 184-188]

در معانى قسمت و اعداد نيست در معانى تجزيه و افراد نيست

[Mânâlarda taksim ve sayı yoktur, ayırma, birleştirme olmaz. M, I, 681]

Ve bunlardan mâadâsı her kim ise küçük bir gruptur, her ne kadar sayıda çok ve görünüşte toplu iseler de mânâda azdırlar. Cisimleri seni şaşırtmasın; كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ (Münafıkun, 63/4). "Tıpkı sıralanmış kof kütük gibidirler" âyeti sanki onlar için gelmiştir.

303– فَمُتَّ بِمَعْنَاهُ و عِشْ فِيهِ أوْ فَمُتْ   مُعَنَّاهُ واتْبَعْ أمَّةً فِيه أمَّتِ

Lügatler: مت emirdir, مت , يمت , متا'den, "tevessül" mânâsınadır. بمعناه sözü بحقيقته demektir. عش Emirdir, عاش يعيش'dan. مت Emirdir مات , يموت , موتا'den. معنا İsm-i mef'uldür, tef'ıl bâbından. عنى, يعنى'den veya if'al bâbındandır. عنا Teab (yâni yogunluk ve zahmet) isâbet eyleyen kimse. عنا Teabe tahammül eden kimseye derler. إتبع Emirdir تبع , يتبع , تبوعا'dan veya أتبع , يتبع , إتباعا'dan. امة Cemaat demektir. أمّت Fil-i mâzîdir. ام, يؤم, إماما'den.

İ'râb: معناه'da zamir إتحاد'a râcîdir, فيه'de de öyledir. معناه Hâliyet üzre mansubdur, buradaki zamir de إتحاد'a râcîdir.

Mânâ: Ehl-i ittihaddan her biri büyük topluluklar derecesinde olduğuna göre, ey tâlib, ittihâdın mânâsına ve tevhîdin hakîkatine sen de ulaş ve tevessül et. Eğer ittihâdın mânâsına ulaştın ise o yüksek makamda yaşa. Eğer vâsıl olmadınsa elde etmek için zahmet ve yorgunluğa katlanarak bu konuda önder olan topluluğa ittibâ eyle.

هر كه خواهد همنشيني باخدا   گونشيند در حضور اوليا

[Tanrı ile oturup kalkmak isteyen kişi, velîler huzûrunda otursun. M, II, 2163]

همنشين مقبلان چون كيمياست   چون نظر شان كيماى خود كجاست

[İkbal sâhiplerinin dostluğu kimyâ gibidir. Onların nazarına benzer kimyâ nerede? M, I, 2687]

304– وأنْتَ بِهَذَا المَجْد أجْدَرُ مِنْ أَخِي   إجتِهادِ مُجِدٍّ عَنْ رَجَاءٍ و خِيْفَةٍ

Lügatler: مجد ululuk. أجدر Elyak ve ehak mânâsına. أخى burada "sâhip" mânâsına.

İ'râb: أنت zamir-i merfû mübtedâ, أجدر haberidir.

Mânâ: Ve sen ey sâlik Hak yolunda çalışıp çabalaması korku ve ümitle, yâni bir maksadla olan gayret sâhibinden, ittihad ve tevhid gibi bir devlet ve ululuğa daha lâyıksın. Amma âşıkın ve muvahhid olan sâdıkın gayret ve çalışması katışıksız, korku ve ümitle olmaksızın zâtı için doğan bir istektir. /98-b/

305- و غيرُ عَجِيبٍ هَزُّ عطْفَيْكَ دُونَهُ بِأَهْنَى وَ اَنْهَى لَذَّةٍ و مَسَرَّةٍ

Lügatler: هز asl-ı lügatte hareket demektir. عطف Aynın kesriyle "omuz" demektir. هز عطفين Böbürlenme, kibirlenerek yürüme ve yürürken salınmadan kinâyedir, böyle hareket kibirlilerin âdetidir. دون, عند mânâsına. أهنى ef'al-i tafdildir, هنا'dan, taam sevmeye derler. أنهى Ef'al-i tafdildir, نهاية'ten, kemal-i gâyete ve aksa ve eblâğ-ı nihâyete derler

İ'râb: غير mübtedâ, هز haberidir, عطفيك'e muzafdır. دونه'de zamir مجد'e râcîdir. بأهنى'da ب iltibas içindir.

Mânâ: Ey akıllı âşık o büyüklük ve ululuk sırasında büyük tat alarak ve sonsuz mutluluk duyarak omuzlarını oynatıp azametle yürümen ve böbürlenmen garib ve tuhaf değildir. Enhâ-i lezzet (son derece tat bulma), müşâhede şarâbını ahadiyyet sâkîsinden vâsıtasız olarak içmektir. Aksâ-yı meserret, vahdetin kusursuz cemâlini müşâhede edip başkasını unutmaktır. Bu mertebeye vâsıl olanın büyüklenmesi ve övünmesi, şerîatte kötülenmiş olan gurur ve kibir değildir. Burada kasdedilen, bu eserlerden ve nurlu makamlarından bir eseri, irşad için veya inkârı def etmek için mahcûblara (perdelenmiş olanlara) göstermeleridir.

306- و أَوْصافُ ما يُعْزَى اِلَيه كَمْ إصْطَفَتْ منَ النَّاسِ مَنْسِيًّا و أسْمَاهُ أسْمَتْ

Lügatler: عزو ve عزى ayn-ı mücmele ve zâ-i mu'ceme ile nisbet eylemek demektir. يعزو اليه Yâni ينسب اليه. كم teksir içindir, nitekim رب taklîl için olduğu gibi. اصطفا güzîde kılmak. اسمت İf'al bâbından سمو'den.

İ'râb: أوصاف mübtedâ, mâ-i mevsûfa muzafdır. Yahut ما, mevsul için olabilir. إليه'de zamir ما'ya âit olabilir ve ما'dan murad Hak Celle ve Alâ olabilir. Veyahut إليه'de zamir ittihad makamına râcî olabilir ki, mübtedânın haberidir. منسيا, اصطفت'in mef'ûlüdür. منسى İsmi unutulmuş ve anılmaz olmuş kimsedir. أسماه Aslında أسماؤه idi, şiir zarûreti dolayısıyla hemze hazfedildi. أسماه Mübtedâ, اسمت haberidir. اسمت'in mef'ûlü mahzûfdur. Yâni جعلته سمى القدر takdîrinedir.

Mânâ: Hakk'ın kendisine veya ittihad veya tevhid makāmına nisbet edilen vasıfları, insanlardan ismi silinmiş, cismi unutulmuş nice kimseleri ıstıfâ ve ictibâ eyledi (seçip yüce hale getirdi). /99-a/ Hakk'ın o isimleri insanlardan seçtiği kimsenin kadrini yüksek ve ismini büyük kıldı.

Eğer ما'dan murad ittihad olursa mânâ şöyle olur: İttihad makāmına nisbet edilen vasıflar, insanlardan ismi unutulmuş kıymeti düşük kimseleri seçip isimlerini yüksek, kadr ve kıymetlerini yüce hâle getirdi. Bu durumda اسماء, اسمت'in mef'ûlü olur ve zamir insanlardan seçilmiş olan kimselere âit olur. İttihad makāmının sıfatları, kurb-i velâyet, yakîn ilimleri, hakîkî maârif, eşyâyı olduğu gibi görme, hârikulâdelik zuhûr etmesi, keşif, kerâmet vb. şeylerdir. Zikredilen bu husular insanlar arasında unutulup gitmiş olan çok kimseleri seçip yücelterek âlem dilinde güzel vasıflar, velîlik ve hoşa giden kerâmetlerle anılır hale getirdi, her birinin mübârek isimlerini de bu vasıflar yüceltti. Kimine "seyyidü't-tâife" dediler, kimine "sultânü'l-ârifin", kimine "sultânü'l-âşıkın", kimine de "sultanü'l-meczûbîn" dediler. Bunların bu devlete erişmeleri tevhid ve ittihad mertebesine nâil olup onun vasıflarıyla muttasıf olmaları içindir.

307- وأنتَ عَلَى ما أَنت َعَنِّى نازِحٌ و ليسَ الثُّرَيَّا للثَّرَى بِقَرِيبَةِ

Lügatler: نازح: بعيد. نزح عنه نزوحا derler, yâni بعد. ثريا meşhur yıldız. ثرى Toprak demektir.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Ey sâlik, sen, senin olduğun cem' mertebesi ittihad makāmı üzere, yine benden ve benim mertebemden uzaksın. Nitekim süreyyâ yıldızı toprağa yakın değildir, uzaktır. Kezâ, ittihad ve tevhid makāmı benim makāmıma nisbetle böyledir.

308- فَطَورُكَ قَدْ بُلِّغتَهُ و بَلَغتَ فَوقَ طَوْرِكَ حيثُ النَّفْسُ لَمْ تَكُ ظَنَّتِ

Lügatler: طور tı'nın zammesiyle burada gâyet ve nihâyet demektir, merâtib-i aliyye ve derecât-ı seniyyeden kinâyedir. طور Tı'nın fethasıyla حد mânâsınadır.

İ'râb: النفس'te elif-lâm muzâfun ileyhden ıvazdır. ظنت'in zamîri نفس'e râcîdir.

Mânâ: Ey güzel sıfatlı ârif, senin Allah'ın izniyle eriştiğin, cem' ve ittihad mertebesi olan tavrın, tecellî mahalli ve münâcât makāmıdır; ben ise senin eriştiğin sınırın ve tavrın en son noktasına ve en nihâyetine ulaştım ve nâil oldum ki sen onu kavrayamazsın. /99-b/

309– وحَدُّكَ هَذَا عنده قفْ فَعَنْهُ لَو   تَقَدَّمْتَ شَيْئًا لاَحْتَرَقْتَ بِجَذْوَةِ

Lügatler: جذوة ateş parçası.

İ'râb: حدك mübtedâ, هذا haberidir. Ayrıca هذا'nin başında nidâ harfi mahzûf olarak يا هذا şeklinde müşârün ileyhin sâlik olması ve mübtedânın haberinin عنده olması da câizdir.

Mânâ: Sâliklere ve müsterşidlere hitâben buyururlar ki: Ey sâlik, senin haddin şu tevhid ve ittihad makāmıdır. Bu makamda dur ve aşma. Eğer bu makamdan azıcık ileri gidersen, ilâhî tecellînin sübühâtı ve Rabbanî nur şimşeklerinin kıvılcımları seni yakar. Nitekim Allah'ın habercisi Hz. Cibril لو دنوت انملة لاحترقتُ "Bir parmak yaklaşsaydım yanardım" buyururlar. O halde رحم الله إمرأ عرف قدره و لم يتعد طوره "Değerini bilen ve haddini aşmayan kişiye Allah rahmet eder" fehvâsınca, haddini bilip tavrını aşmamak gerekir.

نازنینی تو ولی در حد خویش   الله الله پامنه از حد بیش

[Nâzeninsin, nazlısın ama haddince. Allah aşkına sakın haddini aşma!]

310– وقَدْرِى بِحيثُ المَرْءُ يُغبَطُ دُونَهُ   سُمُوّاً ولكن فوقَ قدرِك غِبْطَتِي

Lügatler: غبطة reşk (kıskanma). سمو Âlî.

İ'râb: غبطتى masdardır, mef'ûlüne muzafdır. سمو Temyîziyet üzere mansubdur.

Mânâ: Benim değerim ve yerim, üstünlüğü ve yüceliği bakımından gıbta edilen kimsenin aşağısındadır. Zîrâ imrenilen her makam, anlayış ve akılla kavranabilir demektir. Amma benim makāmım akıl sınırının ötesindedir. Lâkin benim makāmıma senin kadrinin üstünde olan değer, makam ve yer imrenmektedir. Ve bu makam, makām-ı Hazret-i Muhammedî'dir. Hz. Nâzım İbn Fârız, Hakîkat-i Muhammediyyeye tam bir şekilde vâris oldukları için bu makamdan söz ederler:

311– و كُلُّ الوَرَى أبْناءُ آدَمَ غَيرَ أنّنِى   حُزْتُ صَحْوَ الجَمْعِ مِن دونِ إخْوَتِى

Lügatler: حزت: جمعت. صحو الجمع sûfiye ıstılahında makamların onudur, "cemden sonra fark" dahî derler. Yâni sırf vahdet görmekten halk mertebesine inip halkta Hakk'ı ve Hak'ta halkı müşâhede ederek yine vahdet-i sırf görmelerine halel gelmez.

İ'râb: كل mübtedâ, ابناء haberidir. غير, إلا mânâsınadır.

Mânâ: Bütün halk ve her insan âdemoğludur; ben hâriç, muhakkak ben /100-a/ uhuvvetimden mâada "sahv-ı cem"e sâhip oldum. Bu sahv-ı cem'in alâmetlerindendir ki, bu kulakla dahî Hakk'ın sözünü işitebilir, nitekim Hz. Mûsâ'nın işittiği gibi ve her uzvu ötekinin hükmünü yerine getirebilir. Meselâ kulak görür, göz işitir, el koklar vb. nitekim buna işâret ederler:

312– فَسَمْعِى كَلِيمِى و قَلْبِى مُنَبَّأٌ بِأَحْمَدَ رُؤْيَا مُقْلَةِ أَحْمَدِيَّةِ

Lügatler: منبأ , انبا'den, muhber mânâsına yâni ihbar olunacak yer. احمد Ef'ali tafdildir, حمد , يحمد'dan. رؤيا Uykuya mahsus olan şeydir, fakat burada "rü'yet" mânâsına câizdir.

İ'râb: ف ta'lil için. سمعى mübtedâ, كليمى haberidir. قلبى Mübtedâ, منبأ haberidir.

Mânâ: Ey âşık ve ârif, ihvânım arasında ben sahv-ı cem'a sâhip oldum. Zîrâ benim kulağım benim lisânımdır, hem Hakk'ın kelâmını idrak eder hem bana söyler. Benim kalbim Hz. Ahmed'e mensub olan gözümün görüşünün fevkalâde üstün oluşunun haber verildiği yerdir. Şu şekilde ki, benim Hz. Ahadiyyeti görüşüm, Hz. Peygamber'in görüşüdür; bu bana tam uyma sûretiyle mîras kılındı. Veya benim rüyam Hz. Peygamber'in rüyâsı gibidir ki, hatâ, halel ve yanılmadan mahfuzdur. Nitekim Hz. Nebî vâkıada ne görse sabah aydınlığı gibi âşikâr olurdu ve tâbire muhtaç olmazdı. Kezâ benim de vâkıam sabah aydınlığı gibi görünür; tâbire muhtaç olan da ilmimin kemâlinin tâbiri olduğundan, uyanıklıktaki haller gibi tam bir şekilde ortaya çıkacağından ve çok doğru olacağından hiç şüphe etmem. O halde benim kalbim Hz. Muhammed'in göz bebeğinin görüşüne mahaldir. Zîrâ ahadiyyet makāmından, Ahmed'in göz bebeği her ne müşâhede ederse, benim göz bebeğime de o müşâhede müyesserdir. Zîrâ vâris-i tâm odur ki, o hazretin nûruyla boyanınca onun görüş ve kudretinden ilim ve hikmetinden, izzet ve rütbesinden hâsıl olan her hâlinden ona mîras gelir. Her kim tam vâris olursa o hazretin bu sözü ve bu maksadı bir nevi dile gelip: Bütün insanoğullarından ben üstünüm! dese doğrudur.

313– وروحِيَ للأرْواحِ روحٌ و كُلُّ ما   تَرَى حَسَناً فى الكَوْنِ منْ فَيْضِ طِيْنَتِى

Lügatler ve İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Ey fütuh dolu sâlik, benim rûhum bütün ruhların rûhudur. Bu kâinatta gördüğüm her güzellik, adâlet, letâfet bunların hepsi benim tıynet-i sûriyemin feyzindendir. Beytin hakîkati ise şudur:

Hakîkatte ruhların rûhu ve nurların nûru Hakîkat-i Muhammediyyedir. /100-b/ Bu hakîkate mazhar olan ve tam verâsete vüsul bulan her kâmile "kutbü'l-aktâb", "gavs-ı ekber" denilir ki zâhiren bâtınen kāim-i makām-ı Muhammed'dir. O sâhib-i saâdetin bu makamda gösterdiği her şey gerçekten kendi halleridir. Lâkin bu makam, makām-ı Muhammedî'nin esrârıyla vasıflanmak ve nurlarıyla boyanmak sûretiyle hâsıl olur. Nitekim Şeyh-i Ekber şöyle buyurur: انا القرآن و سبع المثانى و روح الروح لا روح الاوانى "Ben Kur'an'ım, seb'ul-mesârûyim, rûhun rûhuyum, kapların (bedenlerin) rûhu değilim" O halde bu makāma vâsıl olan her kâmilin rûhu, bütün ruhlara el uzatır ve feyz verir; arşî, ferşî, mülkî, melekî, arzî ve felekî bütün ruhlara onun feyz ve imdâdı ulaşır. Kezâ bütün kâinatta ne kadar güzellik, letâfet, adâlet ve terâvet görürsen hepsi onun temiz yaradılışının feyzinin yansımasıdır. Her şey, istîâdı ve kābiliyeti ölçüsünde ondan feyz alır ve istifâde eder.

314– فَذَرْلِيَ مَا قَبْلَ الظُّهُورِ عَرَفْتُهُ   خُصوصاً وبِى لَمْ تَدْرِ فى الذّرِ رُفْقَتِى

Lügatler: ذر emirdir, اترک mânâsına. لم تدر: درى, يدرى'den, لم تعرف mânâsına. فى الذر: ذر asl-ı lügatte küçük karınca demektir. Fakat burada âlem-i misalde olan insan zerrelerinin vücûdudur ki Âdem'in sırtında zuhûr edip "elestü" hitâbına lâyık oldular. Nitekim Hz. Nebî (as) buyurur: إن الله مسح ظهر آدم فاخرج منه مثل الذر فقال ألست بربكم قالوا بلى "Allah Âdem'in sırtını sıvazladı da oradan zerreye benzer şeyler çıkardı ve: Ben sizin Rabbiniz değil miyim, dedi. Evet, dediler" رفقة Cemaat demektir. رفيق'ın cem'idir.

İ'râb: لى'de lâm ihtisas içindir, عرفته'de zamir mâ-i mevsûle râcî. بى'de ب , لم تدر'yi ta'diye içindir; رفقتى, لم تدر'nin fâilidir.

Mânâ: Kendi makam ve mertebelerinden hikâye buyurup derler ki: Ey sırlara vâkıf olan ve ey hür kimselerin sözlerini bilen, zuhûrumdan önce benim bildiğim ve ilmi ve mârifeti bana mahsus olan şeyi bana bırak. Zîrâ zuhûrumdan önce ilim mertebesinde olan sırlarımı kimse anlayamaz. Bâhu-

sus ki, urefâdan ve nükabâdan olan arkadaşlar bile zerre sûretinde zuhûrdan sonra dahi beni bilmediler ve sûret-i misâliyede dahi anlayamadılar, ilim mertebesinde nasıl anlasınlar.

315– فلا تُسْمِني فيها مريداً فَمَنْ دُعي مُرَاداً لها جَذْباً فقيرٌ لعصْمَتي

Lügatler: تسمني tef'il bâbından veya if'aldendir. فيها'da zamir Hz. Mahbûbeye râcîdir, alâ takdîri'l-muzaf. Kezâ لها'da zamir Hz. Mahbûbeye râcîdir. فيها'daki zamîrin رفقة'ya râcî olması da câizdir. جذبا Mef'ûlü lehdir veya temyîziyet üzere /101-a/ mansubdur. فلا تسمني'de ف ya mahzûf şarta cevabdır veya ta'lil içindir.

Mânâ: Şâyet benim hal, mertebe, makam ve yerimi bildinse, kuvvet ve kudretimi anladınsa; Hz. Mahbûbe'nin muhabbetinde, Cenâb-ı Hakk'ın vuslat yolunda veya arkadaşların arasında beni "mürid" ismiyle çağırma. Zîrâ "mürid" diye şu kimseye derler: Onun bir murâdı olmalıdır, o murâdının emrine itâat ve inkıyad etmeli, onun rızâsında çalışıp çabalamalıdır; daha sonra cezbe-i sübhânî ve inâyet-i rahmânî yetişip Hakk'a vuslat müyesser olunca kendisi de mürşid ve murad olur. O hazretin cezbesi dolayısıyla kime "murad" veya "mürşid" denirse, sâliklerin murâdı ve tâliblerin matlûbu olan o mürşid, benim hıfzıma, ismetime, korumama ve himâyeme muhtaçtır. Eğer onlardan benim ismet ve imdâdım kesilse, onlar irşad mertebesinden muradlık makāmından düşmüş olurlar.

وراى كنگرهٔ كبرياش مرغانند فرشته صيد و پيمبر شكار و سبحان گير

[Onun kibriyâ şerefesinin ötesi kuşlardır; melek av, peygamber av, Sübhân tutucudur.]

316– والْغِ الكُنى عنّي ولا تُلْغِ الكنَا بها فهي مِن آثارِ صيغة صَنْعَتي

Lügatler: الغ emirdir, الغاء'dan, ibtal etmek ve îtibardan düşürmek demektir. كنى Kâfın zammesiyle كناية'tendir. الكُنَ Söze gücü yetmeyen kimseye derler. ولا تلغ Nehiydir لغى , يلغى , لغا'den, serçelerin sesine ve mânâsı anlaşılmayan seslere derler. Sülâsiden olursa te'nin ve ğayn'ın fethiyle okunur. İf'alden olursa te'nin zammıyla ğaynın kesriyle okunur. صيغة , صوغ'dan bir nevidir. صوغ Kelâm-ı mümevveh ve müzevver (Ferrûre?) kuyumculuk ve dökmek gibi mânâlara gelir. صنعة masdardır, masnû' mânâsınadır.

İ'râb: بها'da zamir كنى'ya râcîdir, ب لا تلغ .'a müteallıktır. الكنى , لا تلغ'dan haldir.

Mânâ: Arapların bâzı âdetleri ve ıstılahları vardır. O âdetler ve ıstılahlarla iftihar edilecek bir hâtıra, iyi bir iz bırakmak isterler. Tâ ki hayatlarında

ve ölümlerinde iyi hâtıra ile anılsınlar. Hizmetçi ve âile çokluğu, cömertlik ve kerem fazlalığı, şecâat, arkadaşların ve dostların haklarına vefâ göstermek vb. Evlât çokluğuyla iftihar etmek de bunların en büyük övünçleridir. Hattâ çocuğu olmayanı "ebter" diye kötüleyip ayıplar idiler. Bir kimsenin erkek evlâdı olunca, hürmeten kendisine o çocuğun ismi ile künye verirlerdi. Ebu'l-Kâsım, Ebu'l-Mekârim, Ebu'l-Maâli ve Ebu Usâme gibi. Bunlar arasında tâzim ve tekrim kinâye ile anılmaktır. Kendi ismi ile anılmak o kadar makbul değildir. Sanırım bu mukaddime anlaşılmıştır. /101-b/

Hz. Nâzım (İbn Fârız) tâlib ve müsterşidlere şöyle emir buyururlar: Ey beni medheden kimse benim büyüklüğümü söylerken, künye ile anma yoluna gitme. Bana "Ebu'l-Maâli, Ebu'l-Mekârim, mürid, murad, mahbûbü'l-fuad, sâhibü'l-irşad, ârif-i esrâr-ı mebde ü mead" gibi künyelerle tâzimde bulunma. Konuşmaz ve dilsiz olduğun halde mânâsız ses sarfetme. Zîrâ bu künye ve isimler benim yaptığım şeyin ıstılahının eserlerindendir. Benim zâtıma nisbetle bütün sıfatlar berâber ve eşittir. Bu beyit de cem' diliyle söylenmiştir.

317– وعَنْ لَقِبِي بالعارِف إرْجِعْ فإنْ تَرَى التَنابُزَ بالاَلْقَابِ فى الذّكْرِ تُمْقَت

Lūgatler: ترى fil-i muzârîdir, رزية'ten veya رأى'dan, harf-i şartla ى sâkıt oldu. تنابز Tefâül vezni üzere نبز'dendir. نبز Tahrik ile kendisinde ihânet ve kesr-i araz olan lakaba denir. تنابز Lakablanmaya derler. ذكر'den murad Kur'an'dır. تمقت Ala binâi'l-mef'ul مقت'ten müştaktır. مقت Şiddet-i buğza derler.

İ'râb: لقبى'de masdar mef'ûlüne muzafdır. عن , إرجع'a müteallıktır. تنابز , ترى'nın mef'ûlüdür. تمقت Şartın cezâsıdır.

Mânâ: Ehl-i tarîkın ittifâkı üzere, mârifet ve irfan makāmı, seyr esnâsında ve tevhid derecelerine yükselmede hâsıl olur. Ve bu esnâda zât ve sıfat tecellîsine, hakāyıka, ilimlere ve kâinatın sırlarına vâsıl olan kimseye ârif-i billâh derler. Lâkin bu mertebe ahadiyyet-i cem' makāmına ve sahv-ı cem'a nisbetle daha aşağıdır. Zîrâ makamların nihâyetinin en sonu ve yüksek gâyelerin en nihâyeti, daha ötesinde başka bir mertebe olmayan "sahvü'l-cem"dir. O yüzden bu makamda olanlara "ârif" denmesi kötü lakabla anılmak gibidir. وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ (Hucurat, 49/11). "Birbirinize kötü lakablar takmayın" nassının hükmüyle İbn Fârız, "ârif" şeklinde târif etmekten sakınmayı emrederek buyururlar ki: Ey beni övmeye çok hevesli olan kimse, bana "ârif

ve vâkıf" lakabı vermekten vazgeç, eğer Kur'an'daki tenâbüz bi'l-elkâb (kötü lakab takma)'nın cevâzına inanırsan (onu doğru görürsen) ve yasaklanan bu işten tevbe etmezsen gazaba uğrarsın ve kendini bu gazabda hebâ edersin.

318- وأَصْغَرُ إتبَاعِي عَلَى عَينِ قَلْبِهِ عَرَائسُ أبْكارِ المَعَارِف زُفَّت

Lügatler: زفت, زفاف'tandır. زفاف Gelinle birleşmek için sür'at göstermeye derler.

İ'râb: ف ta'lil içindir. اصغر Mübtedâ, عرائس haberidir. /102-a/ زفت'in fâili zamîridir, عرائس'e râcîdir.

Mânâ: Az önce "ârif" lakabı vermekten yasaklayışlarının sebebini gösterip buyururlar ki: Ey maârif erbâbı ve letâif sâhipleri, bana "ârif ve esrâra vâkıf" demekle vasıflanmayın. Zîrâ bana tâbi olanların en küçüğünün kalb gözü üzere, haklarında لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ (Rahman, 55/56). "Daha önce ne insan ne de cinler dokunmamıştır" beyânı bulunan arâis-i ebkâr-ı irfan ve muhadderât-ı esrâr-ı can olan kadınların zifaf birleşmesi vâki olmuştur. O halde ne halle bana ârif lakabı verilmesi doğru olur?

319- جَنَى ثَمَرَ العِرْفَان منْ فَرْعِ فطْنَةٍ زَكَى باتِّبَاعِي وهو منْ أصْلِ فِطْرَتِي

Lügatler: جنى Meyve devşirmek. فرع Ağaç dalı. فطنة Zekâ inceliği ve idrak sür'ati. فطرة Hilkate derler.

İ'râb: جنى fil-i mâzî, fâili altında gizli, اصغر اتباع'a râcî. Keza زكى fil-i mâzî zamîri ona râcîdir. وهو'de vav hâliyedir.

Mânâ: Benim en küçük tâbiim (hizmetçim) ve en değersiz cemaatim, bana uyması sebebiyle irfan meyvesini fıtnat ve iz'an ağacından topladı ve bana son derece itâatkâr olması dolayısıyla zekî oldu ve neşv ü nemâ buldu; halbuki o benim fıtrat kökümden bir daldır ve zâtımın ilminden bir tayyün ve takdirdir.

320- فإنْ سِيلَ عَنْ مَعْناً أتَى بِغَرَائِبٍ عَن الفَهْمِ جَلَّتْ بَلْ عَنِ الوَهْمِ دَقَّتْ

(Mânâ): Benim en küçük tâbiimin ve en değersiz cemaatimin mertebesinin yüceliği ve derecesinin üstünlüğü o seviyededir ki, eğer onlara kemâlin mânâsından cemâl ve celâlin sırları sorulsa, cevap olarak öyle garib ilimler,

şaşılacak sırlar ve benzersiz mânâlar söylerler ki ulemânın anlayışının çok üstünde bulunur; hattâ âriflerin hakîmlerin, zan ve tasarruflarından yüksek ve ince olurdu. En küçük tâbiirn bu seviyede olunca, tasavvur et ki benim yüce mertebem akılların idrâkinden ne kadar münezzeh ve müberrâdır ve bana "ârif" denilmesinin kötü lakab sayıldığı kesindir.

321– وَلاَ تَدْعُنِى يَوْماً بِنَعْتِ مقَرَّبٍ   اَرَاهُ بِحُكْمِ الجَمْعِ فَرْقَ جَرِيرَة

Lügatler: جريرة cerîme ve günâha derler.

İ'râb: لها'da zamir ya mahbûbeye râcî veya evvelce geçen رفعة'ya râcîdir. أراه'da zamir نعت'e râcîdir ve أراه, نعت'e sıfattır.

Mânâ: Bana o hazretle ittihadda veya muhibler topluluğu içinde "mukarreb" sıfatıyla hitap etme, zîrâ ben o mukarreblik sıfatını, cem' nokta-i nazarından büyük suç olan "tefrika" olarak görürüm. Çünkü "mukarreb" olmak ittihâda mânidir ve ikiliği gösterir. Zîrâ mukarreb, bir yaklaşan ve bir de yaklaşılanı gösterir. Ârif ve muvahhidin şânı ise /102-b/ bütün bu izâfetleri zât-ı Rabbânîde fânî kılıp mutlakâ hakîkî vahdetle vasıflanmaktır. Hakk'ın vasıflarıyla ahlâklanmak benim özelliğim olmuştur. O halde bana nasıl olur da "ârif" ve "mukarreb" demek doğru olur.

Eğer bana ârif-i vâsıl ve mukarreb-i kâmil dersen:

322– فَوَصْلِىَ قَطْعِى وَاقْتِرَابِى تَبَاعُدى   وَ وُدِّى صَدِّى وانْتِهَائِ بِدَايَتِى

Yâni eğer bana "vâsıl" dersen benim vaslım ayn-ı kat'ımdır. Eğer "mukarreb" dersen, yakınlaşmam uzaklaşmamdır, eğer "muhib" dersen sevgim yüz çevirmiş ve yasaklanmış olmamdır. Eğer "müntehî" dersen, nihâyetim bidâyetimdir. Zîrâ vasl bir ulaşan bir ulaşılan ister. Yakınlaşma, bir yaklaşan bir yaklaşılan gerektirir. Sevgi, bir seven bir sevilen; nihâyet, bidâyet ister. Bunların hepsi de tefrikayı îcab ettirir. İşte bu mertebelerden biriyle kayıtlı olmak, ehl-i vahdet katında aynen zıddıyla vasıflanak gibidir. Ehl-i vahdet ise bunların hepsini câmi'dir.

323- وفيمَنْ بها وَرَّيْتُ عَنّي وَلَمْ أُرِدْ   سوَاىَ خَلَعْتُ اسْمِي وَرَسْمِي وَ كُنْيَتِي

Lügatler: ورّيت, تورية'den müştaktır. Tevriye maksadı örtüp bşka bir şey ızhar etmeye derler. Nitekim hadiste Hz. Peygamber'den şu rivâyet vardır: كان اذا غزى ناحية ورى بغيرها "Bir yere gazvede bulunacağı zaman başka bir yeri gösterirlerdi" Yâni gâzâda bulunacağı yeri gizleyip başka bir yeri ızhar ederdi. خلع Elbiseyi soymak.

İ'râb: بها'da ب, ورّيت'yü ta'diye içindir.

Mânâ: "Ben onu severim, ona sâdık bir âşığım, onu istiyorum, ona uygunum" demek sûretiyle ve onun muhabbetiyle o hazrette ben kendimi gizledim. Halbuki ben kendi zâtımdan başka bir sevgili arzû etmem ve kendimden başkasını sevmem. Zîrâ ben ismimi, resmimi ve künyemi soydum ve devirdim bu üç şeyin yok olmasından sonra hakkânî vücudla bâki olup, mahbûbun kendisi olan muhib ve mahbûbun kendisi hâline gelen tâlib olarak ikilik ortadan kalkmıştır. Lâkin gizlenmek için bâzen "o" derim, bâzen "ben" derim. Amma من او شدم او من شد (Ben o oldum, o ben oldu).

324- فَسِرْتُ الَى ما دُونهُ وَقَفَ الاولىَ   وَضَلَّتْ عُقُولٌ بِالْعَوَائِدِ ضَلَّتْ

Lügatler: Birinci ضلت lâzım fiildir, هلكت mânâsınadır. Nitekim ضل اللبن والضرع derler. Yâni هلك demektir. İkinci ضلت müteaddîdir, فقدت mânâsınadır, ضلت الطريق derler. Yâni "yolu yitirdi" عوايد, عايدة'nin cem'idir, عايدة bir şeye /103-a/ nef'i âit olana derler. دونه, عنده mânâsına.

İ'râb: Açık, ف mahzûf şarta cevaptır.

Mânâ: Ben Hak muhabbetinde ismimi, şeklimi ve alâmetimi soyup attığım vakit, bu hâlin akabinde öyle bir yüksek makam ve mertebeye çıktım ki, geçmiş ârifler, eski âlimler ve hakîmler onun altında bir seviyede kaldılar; işte o makam cemu'l-cem ve sahvu'l-cem'dir. Bana mahsus olan bu makamda, bir takım menfaatlerle yolunu kaybederek akıllar helâk ve fânî oldular.

Veya عوايد kelimesi عادت 'in cem'i olabilir, o zaman mânâ şu şekilde verilir: Hayvânî ve beşerî âdetlerin galebesiyle yolunu şaşırmışların akılları bu makamda helâk oldu.

Fakat Allahu a'lem عوايد 'den murad hikemî ve felsefî fayda ve menfaatler olmalıdır ki, onların akılları her ne kadar hikmet, hendese ve felsefede binlerce faydalı şeyle muttasıf ise de tevhîdin doğru yolundan sapmışlardır.

Buna göre mânâ: Ey sırları bilen! Evvelki ârifler ve velîler bana mahsus olan nurlu makāmın altında ve aşağısında bir seviyeye vâkıf olup tam vuslata kudretleri olmadı. Hikemî menfaatlere sâhip olup tevhid yolundan ayrılanların anlayışlı akılları bu makamda helâk oldu ve bu makāmı idrak etmek müyesser olmadı.

325- فَلاَ وَصْفَ لِي والوَصْفُ رَسْمٌ كذاکَ الاسمُ وَسْمٌ فإن تكن فكَنْ أو انعَتْ

Lügatler: رسم alâmete derler. تكن Fil-i muzârîdir, كناية'den, sözü örtülü ve tarizle söylemek demektir; aslında تكنى idi, cezm ile ye düştü. كنَ Emirdir, تكنية'den; تكنية bir şeye künye koymaya derler. إنعت Emirdir. نعت, ينعت'den.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Benden bütün gayriyet ve zıddıyet elbiseleri soyulup ikilik ve tefrika ortadan kaldırıldığına ve ben tam bir yoklukla vahdet makāmına ve ahadiyet mertebesine ulaştığıma göre, benim herhangi bir vasfım yoktur ki onunla beni tavsif etsinler ve ben makam ve tecellî sâhipleri yanında tanınabileyim. Bilindiği üzre vasıf, sıfatlanan şeyden (mevsuf) bir iz ve şekildir. Benim varlığım ise ahadiyyet-i cem' mertebesinde tamâmen helâk ve fânî oldu. Fânî ve yok olmuş olan nasıl mevsuf olabilir? Kezâ beni isimlendireceğim ismim de yoktur. Zîrâ isim bir alâmettir ki onunla müsemmâ bilinir. Benimse zâtım, zât-ı sübhârîde tamâmen yok olmuştur. Bana alâmet nasıl munzam olur ve ben ne halle bilinirim? /103-b/

Bu incelik ve nükte anlaşıldıysa, şimdi dilersen güzel ibârelerle kinâye yapıp, istersen her künye ve lakabla künyelendir, istersen hesapsız övücü sıfatlarla vasıflandır. Nasıl olursa olsun, nişansız olandan nişan göstermek onu târif ve beyan etmek kâbil değildir.

326- و مِنْ اَنَا إِيَّاهَا الى حَيثُ لاَ الَى عَرَجْتُ و عَطَّرْتُ الوُجودَ بِرَجْعَتِي

Lügatler: Açık.

İ'râb: من ibtidâ için. الى intihâ-i gâyet için. من انا , عرجت'ye müteallıktır. اياها'da zamir makām-ı ahmediyyete râcîdir. الوجود'da elif-lâm muzâfun ileyhden ıvazdır.

Mânâ: Kendi seyr ü sülûkünden haber verip şöyle buyururlar: Ben eniyyetimin başlangıcından ve beşeriyyetimin mebdeinden hazret-i zât-ı

Ahmediyyete yükseldim; bu öyle bir yükseliş ki, onda إلى ile anlaşılan nihâyet ve "gâyet" yok idi. Başlangıç, son, evvel, ve gâye gibi şeyler onda eşit idi. Ben bu vücûdumu o hazrete yükselmek ve dönmek sebebiyle muattar kıldım. Veya o hazretten kâinâtın vücûduna dönmekle, a'yan ve mümkinâtın vücûdunu ilim ve irfanla muattar ve münevver kıldım.

327- وعَنْ اَنَا ايَّاىَ لبَاطِنِ حكْمَةٍ وظَاهِرِ أحْكَامٍ اُقِيمَتْ لدَعْوَةٍ

Lügatler: Açıktır.

İ'râb: عن ibtidâiyye için. Lâkin esfelden a'lâya olduğu için عن انا dahî رجعت'e müteallıktır.

Mânâ: Benden bana rücû etmekle, hikmetin bâtınından ve ahkâm-ı şerîatin zâhirinden ötürü kâinatın vücûdunu muattar kıldım. Bu ahkâm benim halkı Hakk'a da'vet etmem, insanların nefislerini olgunlaştırmam ve tabîat erbâbını terbiyem için konuldu.

328- فغَايَةُ مَجْذُوبِى اليها و مُنْتَهَى مُرَادِيهِ مَا أَسْلَفْتُهُ قَبْلَ تَوْبَتِى

Lügatler: مجذوب'dan murad, vâsıtalı veya vâsıtasız olarak Hakk'a cezbolunan sâliktir. مراديه'den maksud onların fevkinde olan meşâyih olabilir. توبة Rücû etmeye derler.

İ'râb: فغاية mübtedâ, ما إسلفت haberidir. Meczûbîn'i nefse izâfetten murad, kendi tevâbii olabilir. مراديه'de zamir مجذوب'a râcîdir.

Mânâ: Benim makāmım ve mertebem herkesten daha yüksek ve daha üstündür; ben "sahvu'l-cem" makāmına rücû ederek, halka Hak'la yol gösterici ve önder oduğuma göre, benim bâtınî kuvvetimle Hz. İlâhîyete cezbolunan sâliklerin en son makāmı /104-a/ ve onların murâdı olan meşâyihın makāmının sonu "cem" makāmıdır ve ben o makāmı, ahadiyyet makāmından dönmezden evvel geçtim ve geride bıraktım. Yâni sâlik-i maczûbun makāmının sonu ve meczûb-i sâlikin mertebesinin nihâyeti "cem'" veya "cemu'l-cem" makāmıdır. Bu makamda sâlik mutlakâ Hakk'ı görür ve halktan perdelenir; o bakımdan "tefrikasız cem'" kâmillere göre makbul değildir. O halde "tefrika ile birlikte cem'a rücû edip Hakk'ı halkta ve halkı Hak'ta müşâhede ederek her mertebeye hakkını vermelidir.

Hz. Nâzım (İbn Fârız) şöyle buyurur: Meczubların mertebesi ve âriflerin makāmının nihâyeti olan "cem'" mertebesi, benim ahadiyyet makāmından tefrika mertebesine düşmezden önce geçmiş olduğum makamdır ki, bu makāma nisbetle ondan tevbe etmek doğru olur.

329– ومِنّى أَوْجُ السَّابِقِينَ بِزَعْمِهِمْ خَضِيضُ ثَرَى آثَارِ مَوْضِعِ وطْأتى

Lügatler: زعم yalan ihtimali olan söze derler, mutlak zan mânâsına da kullanılır, burada kasdedilen odur. حضيض Zirvenin zıddı yâni alçak yer. وطا Ayak basmak.

İ'râb: حضيض mübtedâ, أوج mukaddem haberidir.

(Mânâ): Kendilerini önde zannedenlerin zirvesi ve en yüksek mertebesi, benim mertebemden yerdeki çukur gibi aşağıdır ki sanki ayağımı bastığım yerin izidir.

330– وآخِرُ ما بَعْدَ الاِشَارَةِ حَيثُ لا تَرَقِّى إرْتِفَاعٍ وَضْعُ أوَّل خَطْوَتِى

Lügatler: Açık.

İ'râb: آخر mübtedâ, وضع haberidir. ما Ya mevsûledir, veya nekre-i mevsufedir. بعد Ya sıla veya sıfatıdır. لا Nef-yi cis için olabilir veya ليس mânâsına olup haberi mahzûfdur.

Mânâ: Kendisinden öte irtifâ ilerlemesi yoktur diye uzaklık işâretiyle ifâde edilen en son makam, benim ilk ayağımı bastığım ve ilk adımı attığım yerdir. Gerçekten kutbü'l-aktâbın makāmı, aktâba nisbetle böyledir. Kâmil olsun olmasın, kendilerini yüksek mertebeye erişmiş sayan bütün makam sâhipleri ve mükâşefe erbâbının, abdâlın, nücebânın, nükabânın, evliyânın ve âriflerin mertebeleri, gavs-i ekberin mertebesine nisbetle işte o yerdir. Zîrâ o, "cemden sonra sahv" mertebesindedir. Bu mertebenin şânının yüceliği şuradan gelir. Bu mertebe sâhibi, cem' ile farkın arasını birleştirir, kesretin müşâhedesi vahdete ve vahdetin müşâhedesi kesrete mâni olmaz. Bu müşâhede ilim /104-b/ ve irfanla olmaz, zevk ve vicdanla olması gerekir ki o da ilm-i Hak ve şühûd-i Hak'la müşâhede etmek demektir.

331- فَمَا عَالِمٌ الاّ بِفَضْلِيَ عالِمٌ ولاَ نَاطِقٌ فى الكَوْنِ إلاّ بِمَدْحَتِى

Lügatler ve i'râb: açıktır.

Mânâ: Benim mertebemin yüceliği ve mevkiimin üstünlüğü mâlûm olduğuna ve ben tamâmen fânî olup Hak'la bâki olduğuma göre, ulvî ve süflî bütün âlemler ancak benim fazlım ve feyzimle âlemdir. Kezâ kâinattaki her tesbih edici ve söyleyici وَإن مِّن شَيْءٍ إلاّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِه (İsra, 17/44). "O'nu tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur" fehvâsınca ancak beni medh ü senâ eder. Bu durumda lisân-ı cem'den söylemiş olurlar. Lâmın kesresiyle (عالِم) olursa mânâ: Benim fazl ve ihsânımla âlim olmayan hiçbir âlim ve ârif yoktur. Çünkü ben hakîkat-i Muhammediyyenin kemâliyle vârisiyim ve başkaları bana tâbidirler. Her konuşan ancak benim medhimi söyler. Zîrâ kâinâtın ayakta durmasının sebebi ve mevcûdâtın füyûzâtını ulaştıran benim. Çünkü ben hakîkat-i Muhammediyyenin mazharı ve gavs-i ekberim ve her şeyin neşv ü nemâsı, feyiz bulması benim zâtımdandır.

332- ولا غَرْوَ أن سُدْتُ الالَى سَبَقُوا و قَدْ تَمَسَّكْتُ مِن طه بأوثَقِ عُرْوَةِ

Lügatler: لا غرو yâni لا عجب. طه Hz. Risâletpenâh'ın ismidir. اوثق: احكم. عروة ip demektir.

İ'râb: و قد 'te vav hâliyedir.

Mânâ: Ey sâlik ve âşık, evvel zamanda benden önce gelmiş velîler, ârifler ve asfiyâya benim efendi ve üstün olmamda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü ben Hz. Nebî'nin sağlam ipine sımsıkı sarıldım. O ip ona uymaktır, onun şerîatidir, onu lâyıkıyla anlamaktır, onun makāmını tatmak, cemâlini müşâhede etmek, onun nîmet ve fazîletine gark olmaktır. Böyle, makāmı yüce bir sultâna tam intisâbı olanın cümle halka efendi olması söz götürmez, bunda şaşılacak bir şey yoktur.

333- عليهَا مَجَازِى سَلاَمِى لأنَّمَا حَقِيقَتُهُ مِنِّى الىَّ تَحِيَّتِى

Lügatler: açıktır.

İ'râb: عليها'da zamir lafzı îtibâriyle طه'ya râcidir. لانما'da ما kâffedir, ان'yi amelden men eder. حقيقته'de zamir سلام'a râcidir.

Mânâ: Ben Hz. Nebî'ye âit en sağlam ipe sarılıp, onun muhabbet denizine gark ve şühûd-i hazretine müstağrak olarak, kemâl-i mütâbaatla tam

yakınlık ve ittihad hâsıl olunca bu mertebede sanki onun lisânı oldum. Tefrika mertebesinde السلام عليک ايها النبى (Ey Nebi sana selâm olsun) deyişim, ona selâm ve tahıyyet göndermem, mecaz yoluyladır. Zîrâ onun hakîkati benden /105-a/ bana selâm vermekliğimdir. Çünkü ahadiyyetü'l-cem' mertebesinde Resûl'ün hakîkati, benim hakîkatimdir ve ben Hakîkat-i Muhammedî nûrunun kendisiyim. O bakımdan selâmımın benden bana olması bu vechile garib değildir.

Veya عليها'nın zamîri Hz. Mahbûb-i hakîkîye râci olabilir. Bu durumda benim o hazrete التحيات لله demem, yine benden bana selâmdır. Zîrâ ben benliğimden fânî ve Hak'la bâki oldum. Bu takdirde ona selâm eylemem mecâzîdir. Zîrâ bu mertebede ikilik yoktur, hakîkatte selâmım benden banadır. Nitekim اللهم انت السلام ومنک السلام و اليک يرجع السلام (Allah'ım sen selâmsın, selâm sendedndir, ve selâm sana döner) sözü bu mânâyı bildirir.

Tevhid ve ittihad mertebelerini anlatmayı bırakıp muhabbet mertebelerinin şerhine başlayarak şöyle buyururlar:

334- وَاَطْيَبُ ما فيها وَجَدْتُ بِمبْتَدَا غَرَامى وقَدْ أَبْدَا بها كُلّ نَدْرَة

335- ظُهُورِى وقَدْ أَخْفَيْتُ حَالِى مُنْشدًا بها طَرِبًا والحالُ غير خَفِيَّة

Lügatler: Açıktır.

İ'râb: اطيب mübtedâ, وجدت ve sonrası haberidir. ما mâ-yı mevsuf. فيها'da zamir Hz. Mahbûba âittir, muzaf mukaddemdir, yâni فى حبها. بها'da da ona âittir. وجدت, صادفت mânâsına. ابدا'nın fâili zamîridir, غرام'a râcidir. كل ندرة, ابدا'nın fâilidir. ظهورى Mahzûf mübtedânın haberidir. Yâni تلک النادرة هى ظهورى. وقد اخفيت'de vav hâliye, ظهورى'den haldir. Kezâ منشدا, ظهورى'den haldir. بها'da zamir ندرة'e âittir. طربا Mef'ûlü lehdir.

Mânâ: Ben o hazretin sevgisinde, aşk ve sevdâmın başlangıcında en iyi hâli buldum. Öyle ki o hazret sebebiyle benim sevdâm ne kadar nâdir, acâib şey ve garip hal varsa ortaya koydu. Bu nâdir şeylerden biri, hâlimi gizlediğim halde o hazretin sevgisiyle şevk ve tarab için güzel şiirler, fasih beyitler söyleyerek muhabbet şeklinde zuhûrumdur. Aslında benim hâlim gizli değildir, aşk ve muhabbetim âşikâr ve meydandadır.

Tarab ve safâ için inşad buyurdukları on altı beyitten birincisi şudur:

336- بَدَتْ فَرَأَيْتُ الحَزْمَ فى نَقْضِ تَوْبَتِى   و قامَ بِهَا عنْدَ النُّهَى عذر مِهْنَتِى

Lügatler: بدت: ظهرت ve تجلت mânâsına. الحزم isâbetli görüş. النهى Akıl demektir. Sâhibini mazarrattan nehyettiği için böyle denmiştir.

İ'râb: بدت'in zamîri Hz. Mahbûba /105-b/ râcîdir. عزر, قام'nin fâilidir.

Mânâ: Hz. Mahbûb-i hakîkî tecellî eyleyince isâbetli reyi tevbeyi bozmada gördüm, olgun fikri ahdi kırmada buldum. Aşk ve muhabbet yönünde çalışmamalıyım, zâhir âdabla edeblenip zühd ve salâhla mühezzeb olmalıyım diye tevbe etmiştim. Fakat o hazret cemâl-i bâ-kemalle tecellî eyleyince isâbetli düşünce olarak tevbeyi bozmayı gördüm ve cemâlinin şem'ine vücûdumu pervâne gibi yakınayı buldum. Şüphesiz o hazretin zuhûru sebebiyle veya muhabbeti sebebiyle akıl sâhipleri nezdinde benim mihnetimin özrü kāim oldu. Akıllılar nezdinde mihnet özrü kāim oldu. Akıllılar nezdinde mihnet özrünün ikāmesi şöyledir: Zat ve sıfat nûru ile aklın sürmelenmesinden önce maddî kayıtlar ve cismânî alâkalar ile kayıtlanıp nefsimin hakkını şerîatin hükmü üzere vererek, sâir akıl sâhipleri ile hemcins olur. Fakat zat ve sıfatlara âit cemâlin zuhûrundan sonra, ezelî muhabbet gâlip gelerek beden zayıflığı, yüz sarılığı, göz yaşı ve sîne ateşi hâsıl olunca, akıl sâhipleri bîçâre âşıkın bu hususta mâzur olduğunu bilirler. Eğer bu tecellîden çok küçük bir kısmı akıl erbâbı katında zâhir olsaydı, hepsi akıllarından rücû edip âşıkların muâvini olurlardı.

337- فمنْها أمَانِي مِنْ ضَنَا جَسَدى بِها   أمَانِىَ آمالِ سخت ثم شحَت

Lügatler: امن ve امان: nefsin korku ve zevalden hâsıl olan ıstırabından sükûn ve tuma'niniyetidir, mütekellim ya'sına muzafdır. İkinci امانى , امنية'nin cem'idir, arzû ve maksuda derler. آمال , امل'in cem'idir. سخت Fil-i mâzîdir. سخا , يسخا , سخاوة'ten, cömertlik etmeye derler. شحت: شح , يشحّ , شحا'dan fil-i mâzîdir, شحيح cimri demektir.

İ'râb: امانى mübtedâ, منها mukaddem haber, zamir Hz. Mahbûbeye râcî olâmlı, alâ takdîri'l-muzaf. من'da من ضنا امان'a müteallıktır. بها'da kezâ Hz. Mahbûbeye râcîdir; ب ya سخت'e müteallıktır veya mukadder حاصلة'e müteallıktır. Eğer bu sonuncusu olursa mukaddem haber olur ve ikinci امانى birinciye mâtuf olur ve harf-i atıf, zarûret-i şi'r için mahzûf olur ve muahhar mübtedâ olur. Takdîri: وامانى حاصل بجها demek olur. سخت'in altında olan müennes zamîri hazrete râcî olur ve آمال'in sıfatı olur. ثم شحت: سخت üzere mâtuf olur. Eğer بها'da ب , سخت'e

müteallık olursa /106-a/ امانى اهال سخت'in mukaddem mef'ûlü olur. فهنها'da ف sebebiyyedir.

Mânâ: Benim bedenimin hastalığından emîn olmam Hz. Mahbûbeye muhabbetim sebebiyledir. Kezâ arzû ve emellerim de o hazretin sevgisiyle hâsıl olur. Bu arzû ve emelleri, o hazret ikram ve ihsan etti ki, kasdedilen velâyet, kerâmet, isim ve sıfatların tecellîsidir. Bu emelleri ihsan ettikten sonra, vemez oldu, bıraktı, tâ ki bunlara bağlanmayıp ıtlak tarafına yöneleyim.

Veya emel ve arzûlardan murad zat tecellîsi ve ahadiyyet cemâlinde boğulmak olabilir, bu zevk ise bir kimseye devamlı müyesser olmaz. Şu beyan buna delâlet eder: لى مع الله وقت لا يسعنى فيه ملك مقرب و لا نبى مرسل و لى وقت مع خفصة و زينب "Benim Allah'la öyle bir vaktim var ki, onda bana ne bir mukarreb melek ne de mürsel bir peygamber yetişemez. Benim Hafsa ve Zeyneb'le de vaktim vardır."[47]

Tecellî-i zâta gark olmak demek olan o arzûlar لى مع الله "Benim Allah'la bir hâlim vardır..." hâlidir ki onu bir zaman verir başka bir zaman vermez. Tâ ki beşeriyet âleminde müridleri terbiye etsin. Tâlibleri ve irşad edilmek isteyenleri kemâle erdirsin. Onun için Hz. Risâletpenâh beşeriyet mertebesiyle fazlaca mukayyed olduğu vakit أرحنا يا بلال "Bizi râhatlat ey Bilâl!"[48] buyururlardı. Zîrâ güzel ses hakîkat âlemîne cezbeder. Zat tecellîsi gâlip geldiği zamanlarda da: كلمينى يا حميرا كلمى "Konuş benimle ey Hümeyra, konuş!"[49] derlerdi. İstiğrak hâlinden beşeriyete dönmek için böyle söylerlerdi. Zîrâ insan dünyâdandır. Hz. Nâzım zat tecellîsinin verilmesini "sehâ" (سخا) , onu tutup hâlini örtmeyi de "şahh" (شحّ) ile ifâde ettiler.

338- وفيها تلاقى الجسم بالسُّقم صحة   له و تلافى النفس نفس الفتوة

Lügatler: تلاقى tedârik ve telâhuk mânasına. تلافى Burada itlâf mânasınadır, kaybetmeye ve helâk etmeye derler.

İ'rab: فيها'da zamir Hz. Mahbûbbeye râcidir, muzaf takdir edilir, yâni فى حبها. فيها mukaddem haber, تلاقى muahhar mübtedâdır ve جسم'e muzaftır. بالسقم'de ب , تلاقى'ya müteallıktır. صحة Mübtedâ, له haberidir. تلافى Mübtedâ نفس الفتوة haberidir.

Keşfü'l-Hafâ, II, 156.
Tarihu Bağdad, X, 444.
Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, V, 180.

Mânâ: O hazretin muhabbetinde cismin hastalığa mübtelâ olması, kendisi için büyük sıhhattir. Zîrâ ما الحيوة الا فى الموت "Hayat ancak ölümdedir" denilmiştir. Kezâ nefs ve rûhun o muhabbette telef ve helâk olması fütüvvet ve mürüvvetin ta kendisidir. Zîrâ bu yokluk ebedî hayâtın sebebidir, yüksek derece vesîlesi ve âhiret saâdetinin vesîlesidir ve Hz. Mevlâ'ya ulaştırıcıdır.

339- ومَوْتِي بِهَا وجدا حَيَوةٌ هَنِيئَةٌ   و انْ لَمْ أَمُتْ فِى الحُبِّ عشت بِغُصَّة

Lügatler: هنيئة Hoşgüvar (lezzetli) olmak.

İ'rab: وجدا. ya mef'ul-i leh, ya temyizdir. وجد Kalbin şevk ve hüzünden elem ve ızdırap bulmasıdır. موتى Mübtedâ, حياة haberidir. هنيئة , حياة'ın sıfatıdır.

Ma'na: O hazretin sevgisi sebebiyle benim bu beşerî hayattan ölümüm, vecd ve şevk bakımından zevkli bir hayat ve ebedî lezzettir. Eğer ben o hakîki sevgide olmazsam ve canımı ona fânî kılmazsam gam ve kederle yaşarım ve hicran ve firkat dikeniyle gönlüm yaralanır. Yâni herne kadar zat tecellîsi cismin zayıflığını ve şeklin izâlesini gerektirirse de, bu yoklukta binlerce bakā, bu hastalıkta saysız safâ vardır.

340- فيها مُهْجَتِي ذُوبِي جَوىً و صَبَابَةً   ويَا لَوْعَتِي كُونِي كَذاكَ مُذِيبَتِي

Lügatler: مهجة kalbinin kanına derler, murad hayvânî ruhtur. ذوبى Emirdir ذاب , يذوب , ذوبا'den. جوى Şevk ve hüznün şiddetinden için yanmasına derler. صبابة Şevk inceliğine derler. لوعة Muhabbet yanığına derler. مذيبة: اذاب , يذيب'den ism-i fâildir.

İ'râb: ف mahzûf şarta cevaptır. ذوبى'nin müennes zamîri مهجتى'ye râcîdir. جوى Meful-i lehdir. كذاك'de ذ, جوى'ya işârettir.

Mânâ: Bedenin hastalıklarla karşılaşması sıhhat, nefsin telef olması sırf âfiyet, ölümüm hayat ve vücûdum Zât'a perde olduğuna göre, ey rûhum ve kalbim, o iç yanması, aşk ve cünûnun yanıklığı için yanıp yakılarak eri! Ve ey sevgi ateşi, ey muhabbet yanığı, sen de cevâ ve sabâbet gibi beni erit ve mahvet.

341– وِيا نَارَ أَحْشَائِ أَقِيمِي مِنَ الجَوَى   حنايا ضُلُوعِي فهى غَيْرُ قَوِيمَة

Lügatler: حشا insanın içinde olan şeylere derler, kalb gibi, ciğer gibi. حنايا, حنية'nin cem'idir. حنية Asıl lügatte "eğri"ye ve eğri kemiklere derler, burada nefsânî kuvvetler kasdedilir. Kaburga kemikleri.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Ey içimin ateşi, benim vücûdumun eğrilerini kalbimin ateşiyle düzgün ve doğru kıl. O eğriler benim nefsânî kuvvelerimdir ve düzgün değildir. Böylece eğri olan iç kuvvetlerim, sevgi ateşiyle düzelip hakîkî sevgiliye itâat etsin ve boyun eğsin. Zâhirde eğri kemik nasıl ki ateşle doğru ve düzgün hale gelirse içe âit eğrilikler de gönül sevreti (şiddet) ve kalb harâretiyle düzgünleşir. Bu düzeltme de sabır güzelliğine ihtiyaç gösterdiği için şöyle buyururlar:

342– وِيا حُسْنَ صَبْرِى فِي رِضَا مَنْ أُحِبُّها   تَجَمَّلْ و كُنْ لِلدَّهْرِ بِى غَيْرَ مُشْمِتِي

Lügatler: تجمل yâni "güzel ol". شمات Gam ve keder gelince /107-a/ düşmanın sevinmesi.

İ'râb: حسن'ün صبر'a izâfeti sıfatın mevsûfa izâfeti kabîlindendir. بى'de ب, مشمت'e müteallıktır. للدهر'de muzaf mahzûfdur, yâni اهل الدهر takdîrinedir.

Mânâ: Ey benim güzel sabrım, benim sevdiğim o hazretin rızâsı uğrunda iyi bir sabır örneği ver ve ehl-i dehri bana güldürme. Yâni sabırsız ve tahammülsüz olmakla vahdet ehlinin düşmanı olan sûret erbâbını ve kesret sâhiplerini memnun etme. Hattâ aşka ve belâya mâruz kalırken başı dik ol, sızlanma ve bağırıp çağırmaktan sakın.

343– وِيا جَلَدى فِي جَنْبِ طَاعَة حُبِّها   تَحَمَّلْ عَداكَ الكَلُّ كُلَّ عَظِيمَة

Lügatler: جلد ve جلدات sabırda muhkem ve salâbet üzere olmak. الكل, كلال'dendir. عداك الكل Arapların ağır yük götürene duasıdır, yâni üzüntü ve keder senden gitsin demektir.

İ'râb: تحمل emirdir, tefa'ul bâbındandır. كل عظيمة, تحمل'ün mef'ûlüdür. عداك الكل Fiil cümlesidir, dua içindir, fiille mef'ul arasında mu'tarızâdır.

Mânâ: Ey benim kuvvet ve tâkatım, o hazretin tâatının muhabbeti yanında (ona tâat ve muhabbet sırasında) bütün büyük belâlara tahammül et; Allah senden zaaf ve kederi uzaklaştırsın, seni tahammül ve sabırda güçlü kılsın.

344– ويا جَسَدى المُضْنَى تَسَلَّ عَنِ الشِّفَا   ويا كَبَدى مَنْ لى بأنْ تَفَتَّتى

Lügatler: مضنى ism-i mef'uldür, ضنا'dan, zayıflık demektir. تفتت Temezzuk ve teterruk (yırtılma ve parçalanma). تفتتى Aslında müfred müennes muhatâbadır, تفتتين'de kâfiyeye riâyeten nun düştü.

İ'râb: من istifhâmiyye, لى'de lâm mahzûf fiile müteallıktır. Yâni من يضمن أو من يوصل لى. أن masdariyyedir, burada mîmin zammesiyle nunun şeddesiyle مُنَّ olması câizdir, bu durumda مَنّ'ten veya kat' mânâsına gelen منون'dan emir olur.

Mânâ: Ey benim zayıf ve nahif olan cesedim, şifâdan mütesellî ol. Ey benim ciğerim, senin parça parça olmana karşı bana kefil olan kimdir? Ta ki senden bu noksan zâil olup kemâle hazır olasın ve cânânın aşkı uğrunda vücûdunu şerha şerha kılasın.

Kendilerinde hüsn-i sabır, belâya tahammül /107-b/ gücü, zahmete sebat hâsıl olup, zâhiren ve bâtınen teslimiyet ve rızâ derecesine ulaşınca belâ çeşitlerine, hastalık ve zahmet sıfatlarına hitap ederek buyururlar ki:

345– ويا سَقَمِى لاَ تُبْقِ لى رَمَقاً فَقَدْ   أَبَيْتُ لِبُقْيَا العزِّ ذُلَّ البَقِيَّة

Lügatler: رمق bakıyye-i ruh. أبيت, إبا'dan müştaktır. بقيا Her şeyin bakıyyesine derler, ef'al-i tafdilin müfred müennesidir.

İ'râb: رمقا, لا تبق'nın mef'ûlüdür. ذل, أبيت'nün mef'ûlüdür.

Mânâ: Ey benim cânân aşkından olan hastalığım, benim hayvânî rûhumun bakıyyesinden hiçbir şey geriye bırakma, onu tamâmen yok et. Zîrâ ben o bakıyye zilletinden daha bâki ve mükemmel olan izzet uğruna imtinâ ettim. Zîrâ o ibkâ izzeti vücud bakıyyesini yok etmeksizin hâsıl olmaz ve vücud bakıyyesi ile birlikte kimse Hakk'a vâsıl olmaz. Zîrâ vücud, zillet ve horluğu gerektirir, vücûdu yok etmekse İzzet-i Bârîye ulaşmayı mûcib olur.

346– ويا صِحَّتِى مَا كانَ مِنْ صُحْبَتِى إنْقَضَى ووَصْلُكِ فى الأَحْيَاءِ مَيْتاً كَهِجْرَتِى

Lügatler: إحيا hemzenin kesresiyle masdar, fethasıyla olursa حى'ın cem'idir.

İ'râb: ماكان'de ما mevsûle ve كان tâmme. ووصلك'de vav hâliyedir. ميتا, إحيا'nın mef'ûlüdür.

Mânâ: Ey benim tenimin sıhhati ve bedenimin âfiyeti, seninle benim sohbetimden vâki olan nesne son buldu, halbuki ölüyü diriltmede senin vaslın, benim hayattan hicretim gibidir. Zîrâ cismin sağlığı canlılığın bekâsını, şehvetin kuvvetlenmesini gerektirir, onun yok edilmesi ise ebedî bekâyı ve rûhânî hayâtı mûcibdir. O bakımdan kâmillere göre, hakîkî sıhhate engel olan ve maddî sıhhate bağlı olan hayat ölümün tâ kendisidir ve öyle vuslat ayrılık demektir.

347– ويا كُلّ ما أَبْقَى الضَّنَا منِّى إرْتَحَلْ   فما لَکَ مَأْوَى فى عظَامٍ رَمِيمَة

Lügatler: مأوى makam. عظام رميمة Çürümüş kemiğe derler.

İ'râb: Birinci ما mevsûle, ikinci ما, ليس mânâsına; Mâ-i mevsûle âit أبقى'nın mef'ûlüdür ki mahzûfdur.

Mânâ: Vücud taayyününden tam yokluk isteyerek buyurur ki: Ey hastalık ve zayıflığın benden geri bıraktığı belirti ve hayat kalıntısı, tamâmiyle göçüp git ve intikal et. Zîrâ senin çürümüş kemikte ve eskimiş tende yerin yoktur. Çünkü benim çürümüş kemiğim kötü hayattan hâlîdir. O bakımdan başka bir yer ara.

348– وياما عَسَى منِّى أُنَادى تَوَهُّماً   بِيَاءِ النِّدَاء أُونِسْتُ منْکَ بِوَحْشَة

Lügatler: توهم tahakkukun zıddı. /108-a/ اونست nefs-i mütekellim meçhul, الايناس'dan.

İ'râb: ما nekre-i mevsûfedir ve zamîr-i âidi mahzûfdur ki انادى'nin mef'ûlüdür. Bâzı nüshalarda اناجى yazılıdır. Bu da merğubdur.

Mânâ: Ey benden olan şey, umulur ki: Yâ rûhî, yâ nefsî, yâ kalbî demek gibi, gerçekten değil de kuruntu yoluyla sana nidâ harfiyle seslenirim. Ey benden nidâ ya'sıyla seslenilen şey, her ne ise ben senden fâriğ olup senin yalnızlığınla ünsiyet kıldım, artık bundan böyle benimle ünsiyet etme.

Hz. Nâzım (İbn Fârız) kemâl-i fenâlarına işâret ederek sanki şöyle buyururlar: Öylesine sırf yokluk hâline geldim ki, ne zaman nefsime, rûhuma ve kalbime "yâ nefsî!" ve "yâ ruhî!" diye nidâ etsem gerçek bir şeye seslenir gibi seslenmem, belki hayâlî ve yok olmuş bir şeye nidâ eder gibi seslenirim.

Mümkün olduğu kadar bütün yokluğu elde edince, Hz. Mahbûba hitâben rızâ diliyle buyururlar ki:

349– وكُلُّ الذى تَرْضَاهُ والمَوْتُ دونَهُ بهِ اَنَا رَاضٍ و صَبَابَةٌ أرْضَتِ

Lügatler ve İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Ey hakîkî sevgili, sen, belâ ve elemden bana ârız olan her şeyden hoşnut ve râzısın; şiddet ve kerâhatta ölüm bunların en aşağısı ve değersizidir. Ölümden daha şiddetli olanı zıdlık, ayrılma ve hicretin uzaklığıdır. Her ne ise, nasıl olursa olsun ona ben de râzı olurum ve bunların cümlesine beni sevgi ve aşk râzı etmiştir.

از محبت تلخها شيرين شود   از محبت مسحها زرين شود
از محبت دردها صافى شود   از محبت دردها شافى شود
از محبت مرده زنده مى شود   از محبت شاه بنده مى شود

[Sevgiden acılıklar tatlılaşır, sevgiden bakırlar altın kesilir.
Sevgiden tortulu, bulanık sular arı duru bir hâle gelir, sevgiden dertler şifâ bulur.
Sevgiden ölü dirilir, sevgiden pâdişahlar kul olur. M, II, 1529-1531]

350– ونفْسِيَ لَمْ تَجْزَعْ بِإتْلاَفِهَا أسًى ولَوْ جَزِعَتْ كانَتْ بِغَيْرِى تَأَسَّت

Lügatler: جزع ızhar-ı şekvâ. تأسى İktida etmeye derler, أسوة'dendir.

İ'râb: Zamîrin إتلاف'a izâfeti, masdarın fâiline izâfetidir. Bu takdirce zamir mahbûbeye râcî olur veya masdarın mef'ûlüne izâfeti kabîlinden olabilir. Bu takdirce zamir نفس'e âittir. بإتلافها'da ب sebebiyyedir. أسى Ya temyiz ya mef'ul-i lehdir.

Mânâ: Mahbûbenin ahkâmının cereyânı altında itmi'nan üzere ve nefislerinin sükûnetini hikâye ederek şikâyette bulunduklarını sabrın acılığını yudumlayışlarını, zorluklara göğüs germede ayak direyişlerini rivâyet edip buyururlar ki:

O hazretin muhabbeti benim nefsimi öldürmemle hüzün bakımından şikâyet veya korkuya yol açmadı. Eğer tahammül ve sabır gösterme konusunda nefsim şikâyet etseydi, şikâyet ve korkuda benden başka olan âşıklara uymuş olurdu. Şikâyet ve korkuda onlara nasıl uyabilirim ki, ben mahbûbdan gelen belâyı safâ olarak görürüm.

عاشقم بر لطف و بر قهرش بجدّ بو العجب من عاشق این هر دو ضدّ

[Kahrına da hakkıyla âşığım, lûtfuna da. Ne şaşılacak şey ki ben bu iki zıdda da gönül vermişim. M, I, 1570]

Cefâ ve hicran, safâ ve ahzan benim katımda birdir.

351- وفِي كُلِّ حَيٍّ كُلُّ حَيٍّ كَمَيِّتٍ بِهَا عِندهُ قَتْلُ الهَوَى غَيرُ مِيتَة

Lügatler: /108-b/ Birinci حى kabîle mânâsına, ikincisi hayat sâhibi demektir.

İ'râb: فى كل حى 'de فى mahzûf كائن'e müteallıktır ve mâba'dine sıfattır, takdîri: كل حى كائن فى كل قبيلة و. كل حى mübtedâ, كميت haberidir. بها'da ب sebebiyye, zamir Hz. Mahbûbeye râcîdir. عنده'da zamir حى'a râcîdir. قتل Masdardır مقتول mânâsına, هوى'ya muzafdır.

Mânâ: Her kabîlede bütün hayat sâhipleri o hazretin muhabbeti sebebiyle, tam teslîmiyet ve itâatinden dolayı gassâl elinde meyyit (ölü yıkayıcının elinde ölü) gibi olmalıdır. O muhabbet sebebiyle ölü gibi olan diri nazarında, muhabbet ve aşk yüzünden ölen ve helâk olan en hayırlı ölüdür. Zîrâ bu ölüm ebedî hayâtı ve sonsuz devleti gerektirir. Onun için onların çoğu: اقتلونى اقتلونى يا ثقات إن فى قتلى حياة فى حياة "Ey güvenilir kimseler beni öldürünüz, beni öldürünüz, zîrâ benim ölümüm hayat içinde hayattır" buyururlardı. Onlar وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُواْ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاء عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (Al-i İmran, 3/169). "Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın, bilâkis Rableri katında diridirler, rızıklanırlar" nassıyla müşerref ve memnun olmuşlardır.

352- تَجَمَّعَت الأهْوَاءُ فيها ولاَ تَرَى بِها غَيرَ صَبٍّ لاَ يَرَى غيرَ صَبْوَة

Lügatler: صب âşık-ı meyyal. صبوة Şiddeli iştiyak ve perîşan haldeki âşıkın kalbinin meyli.

İ'râb: بها, صب'e müteallıktır. لا يرى غير صبوة, صب'ın sıfatıdır.

Mânâ: O hazrette, sevginin, muhabbetin, cemâlin ve kemâlin bütün çeşitleri ve sınıfları toplandı. Sen kâinatta ona âşık ve meyyal olmayan kimse göremezsin. Ona âşık olan o sevgi ve iştiyaktan başkasını görmez ve kendisine muhabbet ve dostluktan başka bir şey yaraşmaz. Hulâsa-i kelâm şudur: Hazret فأحببت أن اعرف "Bilinmeyi sevdim" hükmünce bütün isimeri ve sıfatlarıyla mezâhir-i kâinatta zâhir olmakta ve her şeyin zât aynasında isti'dâdına göre görünmektedir. O görünen cemâlin zâtına münâsip nice

göre görünmektedir. O görünen cemâlin zâtına münâsip nice gönülsüz kalmış âşık, düşkün ve aldanmış olup her yüzden mahbûb tecellî etmekte ve âşıklar aşkbazlıkta olduğundan Hz. Nâzım (İbn Fârız) şöyle buyurur: Bütün cemâl-i bâ-kemal o hazrette toplandı, kezâ her cemâlin arzûsu ve sevgisi onda bir araya geldi. O bakımdan her kimi görürsen aslında ona âşıktır.

353– إذا أسْفَرَتْ فِي يَوْمِ عِيدٍ تَزَاحَمَتْ   عَلَى حُسْنِهَا أبْصَارُ كُلِّ قَبِيلَة

354– فَأَرْوَاحُهُمْ تَصبُّوا بِمَعْنَى جَمَالِها   وأحْدَاقُهُمْ مِن حُسْنِها فِي حَدِيقَة

Lügatler: سفرت , ظهرت mânâsına, السفور'den müştak, o da zuhûr demektir. تزاحم Ğalebe, kesret ve izdiham. تصبوا Yâni تميل. أحداق , حدقة'nın cem'idir. حديقة Çeşitli ağaç ve meyvelerin bulunduğu bahçedir.

İ'râb: سفرت'in zamîri hazrete râcîdir. تزاحمت'in fâili أبصار'dır.

Mânâ: O hazret bir bayram günü görünecek olsa, bütün kabîlelerin gözleri her taraftaki halkın nazarları onun güzelliğinin üzerinde yoğunlaşırdı ve bunların ruhları onun mânâ güzelliğine yönelirdi. /109-a/ Bunların göz bebekleri o hazretin müstesnâ güzelliğinden kudsiyet bahçelerinde ünsiyet meyveleri devşirirlerdi.

وقتی طرف خاطر می رفته به بستانها   چون روی ترا دیدم از یاد برفت انها

[Bir zamanlar aklımın ucu bahçelere gidiyordu, senin yüzünü görünce onlar aklımdan çıktı.]

355– وعِنْدىَ عِيدى كُلَّ يَوْمٍ أَرَى بِهِ   جَمَالَ مُحَيَّاهَا بِعَيْنٍ قَرِيرَتِي

Lügatler: القريرة: المنورة. عين قريرة çeşm-i rûşene derler.

Mânâ: Benim katımda bayram, o hazretin günleri aydınlatan cemâlini aydınlık gözle gördüğüm gündedir.

ای روی تو عید اهل معنی   وی حسن شمایل تو نور روز

[Ey yüzü mânâ ehlinin bayramı olan ve ey şemâilinin güzelliği günün ışığı olan.]

Bana sevinç ve neşe senin nurlu cemâlinle mesrur olmaktır.

356– وكُلُّ اللَّيَالِى لَيْلَةُ القَدْرِ إنْ دَنَتْ　　　كَمَا كُلُّ اَيَّامِ اللّقَاء يَوْمُ جُمْعَة

Lügatler ve İ'râb: دنت , دنو'den fil-i mâzî, müstetir zamîri Hz. Mahbûbe râcîdir. كل الليالى Mübtedâ, ليلة القدر haberidir. Kezâ كل ايام اللقاء mübtedâ, يوم جمعة haberidir.

Mânâ: Eğer o hazret bana yakın olursa, her gece kadir gecesidir ve her kavuşma günü Cuma günüdür.

Hz. Ali'den şöyle sordular: يا على ما قولك فى العيد؟ قال اليوم لنا عيد و غدا لنا عيد و كل يوم لا نعصى الله فيه فهو لنا عيد وكل ليلة رضى الله لنا فهو ليلة القدر "Ey Ali bayram hakkında ne dersin? Cevap verdi: Bizim için bugün bayramdır, yarın bayramdır, Allah'a âsî olmadığımız her gün bayramdır, Allah'ın bizden hoşnud olduğu her gece Kadir gecesidir"

ای خواجه چه پرسی زشب قدر نشانی　　　هر شب شب قدرست اگر قدر بدانی

[Ey hoca, Kadir gecesinin alâmetini ne diye soruyorsun? Eğer kadrini bilirsen her gece Kadir gecesidir.]

Eğer cem'iyet sâhibiysen her gün "cuma" günüdür.

357– وسَعْيِى لَهَا حُجٌّ بِهِ كُلُّ وَقْفَةٍ　　　عَلَى بَابِهَا قَدْ عَادَلَتْ كُلَّ وَقْفَة

Lügatler سعى burada, جد ve ictihad etmek. وقفة Durmağa derler. عادلت Yâni شابهت. ikinci وقفة arafatta durmak ki hac onunla tamam olur.

Mânâ: Benim o hazret için çalışıp çabalamam hacc-ı mebrur ve sa'y-ı meşkûrdur. Bu çalışma sebebiyle onun kapısındaki benim her kıyâmım, benim o kapıda duruşum Arafat'taki bütün vakfelere denktir. Zîrâ hakîkatte makbul hac Hz. Mahbûba ulaşma kasdıdır. Onun kapısından murad nurla dolu kalb, orada vakfeden murad şükre lâyık teveccühdür.

طواف كعبهٔ دل كن اگر دلى دارى　　　دلست كعبهٔ معنى تو دل چه پندارى

مقصود من از كعبه و بتخانه تو بودى　　　مقصود توى كعبه و بتخانه بهانه

[Bir gönlün varsa, gönül Kâbe'sini tavâf et,. mânâ Kâbe'si gönüldür, sen gönlü ne sanırsın? Benim Kâbe ve putlıâneden maksadım sen idin. Maksad sensin Kâbe ve puthâne bahâne.]

358– وَاَىُّ بِلاَدِ الله حَلَّتْ بِها فمَا　　　أَرَاهَا وفِى عَيْنِى حَلَتْ غَيْرَ مَكَّة

Lügatler: حلَت, حلول'den نزلت mânâsına. حلت ya حلاوة'ten veya حلى'dendir, lâmın kesresiyle زينت mânâsınadır.

İ'râb: وفى عينى حلت'te vav hâliye. عينى حلت İ'rabdan hâliyye üzre mahallen mansub. غير, أرى 'nın ikinci mef'ûlüdür /109-b/ ما birinci mef'ûlüdür ve بلاد'a râcîdir.

Mânâ: Allah'ın beldelerinden herhangi birine o hazret nüzûl etse, yâni ahadiyyet-i makām-ı cem' îtibâriyle tecellî ve zuhûr eylese, o hazretin zuhûru sebebiyle ve o benim aynıma tecellîsiyle ziynet ve halâvet verdiğinden, ben o beldeleri Mekke'den başka olarak görmem. Yâni o hazretin o beldelere zuhûru sebebiyle, hangisi olursa olsun o beldeleri şeref ve fazîlette Kâbe'nin benzeri olarak görürüm ve Kâbe'den başka olarak görmem.

359– وأىُّ مَكَانٍ ضَمَّهَا حَرَمٌ كذا أَرَى كُلَّ دَارٍ أَوْطَنَتْ دَارَ هِجْرَتِى

Lügatler: ضم her ne kadar lügatte yapıştırmak demekse de burada قام mânâsı taşır. أوطنت Yâni وطنا جعلت. دار هجرة medine-i Resul'dür, Mekke'den Medine'ye hicret ettiği için Dâr-ı Hicret derler.

İ'râb: أى مكان ضم'nin mef'ûlüdür, zamir hazrete râcîdir. حرم Muahhar mübtedâ, أى مكان mukaddem haberdir. كل دار , أرى'nın mef'ul-i evvelîdir, دار هجرتى ikinci mef'ûlüdür.

Mânâ: O hazretin ikāmet ettiği her mekân harem-i muhteremdir, kezâ o hazretin vatan tuttuğu evi ben dâr-ı hicret ve Hz. Risâletpenâh'ın şehri olarak görürüm.

360– وما سَكَنَتْهُ فهو بَيْتٌ مُقَدَّسٌ بِقُرَّةِ عَيْنِى فيه أَحْشَاىَ قَرَّتِ

Lügatler: قرة العين gözün aydınlık olması. قرت Fi'l-i mâzîdir قرار'dan, bir yerde durmak demektir.

İ'râb: ما nekre-i mevsûfe, mevzi ve makamdan ibârettir, i'rabdan mahallen merfû mübtedâ, haberi فهو'dir. بقرة'te ب sebebiyyedir. فيه'de zamir ما'ya âittir.

Mânâ: O hazretin oturduğu yer, kemâl-i şeref ve fazîletinden beyt-i mukaddestir. Benim gözüm o yerde aydınlandığından, bâtınî kuvvelerim karar kıldı, yâni o yerde göz aydınlığımın zuhûru sebebiyle hatırım, himmetim, kalb ve iştiyâkım karar kıldı.

361- وَمَسْجِدِى الاَقْصَى مَسَاحِبُ بُرْدِهَا   وطِينِى ثَرَى أَرْضٍ عليها تَمَشَّتِ

Lügatler: مساحب, مسحب'in cem'idir. مساحب بردها Yâni مواضع جر ازيال رداها (Elbisesinin eteğini çekme yerleri) demektir. طين Balçık, mütekellim ye'sine muzafdır.

İ'râb: مسجدى mübtedâ, اقصى sıfatı, مساحب haberidir. وطينى Mübtedâ ثرى aberidir.

Mânâ: Benim mescid-i aksam, o hazretin elbisesinin eteğini topladığı yerdir ve benim kudret eliyle mayalanmış olan balçığım, Hz. Mahbûbun yürüdüğü arzın toprağıdır. "Cerr-i ezyâl" (eteklerini toplama) kibirden kinâyedir. O halde meshab-ı zeyl mevzi-i kibirden kinâye olur ve kibir Hz. Mahbûb-ı hakîkînin ridâsı (alt elbisesi) gibidir. Nitekim الكبرياء ردائى "Kibriyâ benim ridamdır" buyururlar. Kibir mekânından murad rûhâniyet mertebesidir ki, bu süflî arza /110-a/ nisbetle, münezzeh ve mukaddestir ve arz-ı mukaddesin rûhâniyeti bütün arâziden ziyâdedir. Mescid-i Aksâ arz-ı mukaddesin aynı gibidir. Kezâ bütün arzdan yüksektir, derler. Başka yerlere nisbetle Mescid-i Aksâ makām-ı birr ve mevzi-i kibrdir. Onun için bu münâsebetle buyururlar ki:

Makām-ı melekût olan Hz. Mahbûb-i hakîkînin kibriyâ mertebesi, ki bu makamda istiğnâ eteğini mahsüsât tozundan çekerler, işte bu makam benim Mescid-i Aksâ'mdır ve benim vücûdumun balçığı o hazretin kudret ayağının ve irâdesinin bastığı yerin toprağıdır.

362- مَوَاطِنُ أفْراحِى و مَرْبَى مَأَرِبِى   وأطْوَارُ أَوْطَارِى ومَأْمَنُ جِيفَتِى

Lügatler: مربى: ربا , يربو , ربوة'ten ism-i mekândır, مرقب yâni gözetecek yer mânâsınadır. مآرب , مرأب'in cem'idir, مرأب matlub demektir. أطوار, طور'ın cem'idir. أوطار, وطر'in cem'idir, وطر hâcet demektir.

İ'râb: مواطن mübtedâdır, ötekilerin hepsi ona mâtuftur, haberi şu beyitteki معان'dir.

363- مَعَانٍ بِهَا لَمْ يَدْخُلْ الدَّهْرُ بَيْنَنَا   ولا كَادَنَا صَرْفُ الزَّمانُ بِفُرْقَة

Lügatler: معان mekân vezninde menâzile derler. كاد Fi'l-i mâzîdir كيد'den.

İ'râb: معان lafzan merfû heberidir, mukaddem olan mübtedânın veya mahzûf mübtedânın haberi olsa مواطن ve معان câizdir. Yâni هى مواطن و هى معان yâni الامكنة المذكورة و الازمنة المرقومة (anılan mekânlar ve işâret edilen zamanlar) بها'de ب, فى mânâsına ve zamir معان'a râcîdir, zîrâ معان, معن'in cem'idir.

İki beytin **Mânâsı**: Benim ferahlık duyduğum vatanlar, ihtiyâcımı karşıladığım yerler, isteklerimin sınırları, korku ve emniyet yerim o yerlerdir ki, orada ikimiz arasına dehr girmemiştir. Kezâ zamânın geçmesi, cihânın hâdiseleri, firkat ve hicretle bize tuzak ve hîle yapmamıştı. Zîrâ biz bu makamda, ki murad ahadiyyet-i cem' makāmıdır, dehrin hükmü dışında idik. Hattâ dehre biz hükmediyorduk. Zîrâ "dehr" bu yüce mertebenin nisbetlerinden bir nisbettir. Kezâ zamânın tasarrufu firkatle bize tuzak kurmamıştı. Zîrâ dehrin tasarrufu bu makāma giremeyince zamanın tasarrufu hiç giremez. Çünkü zaman "dehr" isminin hükümlerinden bir hüküm ve eserdir.

364– ولاَ سَعَت الاَيَّامُ فى شَتٍّ شَمْلنَا   ولاَ حَكَمَتْ فِينا اللّيَالِى بِجَفْوَتِى

Lügatler: شت perakende etmek. شمل Cem'a derler. جفوة Cefâ etmek.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Mahlûkātın ahvâlini değiştirici olan günler, bizim cem'imizi ayırmaya çalışmamıştı. Ardarda gelen geceler bizde cefâ ile hükmetmemişti. Zîrâ ben o hazretin kanadının gölgesiyle /110-b/ gizlenmiş durumdaydım. Böyleyken dehr bizi nasıl bilebilir. Günlerin bizi ayırmaya nasıl gücü yeter, geceler cefâ göstermeye nasıl kadir olur? Nitekim İbn Hânî buyururlar:

تسترت عن دهرى بظل جناحه   فعينى ترى دهرى و ليس يرانى

فلو نسأل الايام ما إسمى ما درت   و اين مكانى مادرين مكانى

(Onun kanadının gölgesiyle dehrden gizlendim, gözüm dehrimi görür, fakat o beni görmez. İsmimin ne olduğunu günlere sorarsak bilmez, mekânımın nerede olduğunu sorsak onu da bilmez).

365– ولا صَبَّحَتْنَا النَّائبَاتُ بِنَبْوَةٍ   ولاَ حَدَّثَتْنَا الحَادثَاتُ بِنَكْبَةٍ

Lügatler: نائبات insan üzerine nöbetleşe gelen belâlara denir. نبوة Asl-ı lügatte arzdan yüksek olan yere derler, insanın üstüne çıkan ve galebe eden hallerde de kullanılır ki bunlar onu iyi halden kötü hale indirir. نكبت Saâdetten şekavete nigünsarlık [baş aşağı olma].

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: O ittihad mertebesinde belâlar ve sabah vaktinde cefâ ve felâketle gelip bizi hakîkî vuslattan ve lezzet mahallinden iz'ac etmemişti. Kezâ hâdiselerin gidişâtı bizi talihsizliğe uğratmamıştı. Hattâ visâlin kucağında gönlümüz hoş ve mesrur idik.

366– ولا شنَّعَ الوَاشِي بِصَدٍّ و هجْرَةٍ ولا أَرْجَفَ اللاَّحِي بِبَيْنٍ و سَلْوَةِ

Lügatler: واشى gammaz. صد Men etmek. إرجاف Sırrı ifşa etmek. لاحى Kötüleyen. بين Fark. سلوة Şâzlık.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: O mertebede gammaz, men ve ayrılıkla bizi ayıplamamıştı. Kezâ melâmet edici firkatle, safâyı ve müstesnâlığı ihbar etmekle sırrı ifşâ etmemişti de.

367– ولا إستَيْقَظَتْ عَيْنُ الرَّقِيبِ ولم تَزَلْ عَلَيَّ لها فى الحُبِّ عَينى رَقِيبَةِ

Lügatler: إستيقاظ uyanmak.

Mânâ: Kezâ rakîbin gözü uyuyordu, daha uyanmamıştı, fakat o hazret için muhabbette benim zâtım, benim için rakib olmaklıktan zâil olmamıştı. Yâni o zaman benim zâtım yine zâtıma rakîb idi ve başkası yok idi ki tevhid-i cem'a mâni olsun.

368– ولا اخْتُصَّ وَقْتٌ دونَ وَقْتٍ بِطِيبةٍ بها كُلُّ أوْقَاتِى مَوَاسِمُ لَذَّتِى

Lügatler: مواسم mevsimin cem'i. بها'da ب sebebiyye, لذة'e müteallıktır.

Mânâ: Şimdi benim müşâhede lezzetim bâzı vakitlere mahsustur. Ama o mertebede lezzet ve iyiliğin kemâli sâdece bir vakte mahsus değildi, bütün vakitlerin o hazret sebebiyle lezzet mevsimleriydi. إهبطوا "Aşağı ininiz" hükmünce bu mihnet âlemine ve ayrılık diyârına inince o yarla olan birlik ve safâ yok oldu ve bu kesret ve mihnetle imtihan edilmiş /111-a/ olduk.

خوشا وقتى كه بادلدار بودم زباغ وصل برخوردار بودم
خوشا ان نوبهار شادمنى كه باان سرو گل رخسار بودم
خوشا شبهاكه با ان ماه تا روز چو بخت خويشتن بيدار بودم
بدستى جام و دستى دسته' گل خرامان در وصف گلزار بودم
كنون گويى كه بود ان خواب مستى كه زائل گشت چون هشيار بودم

[Ne güzel vakit ki, sevgiliyle beraberdim, vuslat bahçesinden nasîb aldım. Ne güzel o mutluluk ilkbaharı ki onda gül yüzün dalı oldum. Ne güzel geceler ki ay sabaha kadar (parlar), kendi bahtım gibi uyanık oldum. Kadeh destisi ve gül destesinin kabı ile, gül bahçesini anlatmaya yürüdüm. Şimdi ben ayılınca "o sarhoşluk uykusu zâil oldu, geçti" diyorsun.]

369- نَهَارِى أَصِيلٌ كُلُّهُ إنْ تَنَسَّمَتْ   أوَائِلُهُ منها بِرَدٌ تَحِيَّةِ

Lügatler: اصيل ikindi ile akşam arası, yâni günün sonuna derler, cem'i آصال ve اصائل. تنسمت yâni وجدت نسيمه و تروحت.

İ'râb: نهارى mübtedâ, اصيل haberidir. اوائله , تنسمت'in fâilidir. Zamir نهار'a âittir. منها'da zamir Hz. Mahbûba âittir.

Mânâ: Çölde oturan Araplar arasında günün en güzel vakti ikindi sonrası idi. Çünkü günün sonunda serin rüzgâr eser, bununla öfke ve harâret kaybolur ve fazlasıyla hoşalanırlardı. Günün en güzel zamânı gönül çekici asîl vakti (yâni ikindi sonrası) olduğundan dolayı buyururlar ki:

Eğer günümün başlangıcında o hazret selâm ve tahiyyetimi alarak beni serinletip râhatlatırsa, benim gündüzümün tamâmı vakt-i asîl gibi lezzetli ve hoş olur. Keza gündüzüm ikindi sonrası (asîl) olduğu gibi:

370- ولَيلِى فيها كُلُّه سَحَرٌ اذا   سَرَى لِىَ منها فيه عَرْفُ نُسَيْمَة

Lügatler: عرف güzel koku. نسيمة , نسيمة'nin tasğıri.

İ'râb: فيها'da zamir Hz. Mahbûbeye kezâ منها'daki de ona râcîdir. فيه'de zamir ليلة'e râcîdir. عرف, سرى'nin fâilidir.

Mânâ: Gecenin en güzel vakti seherdir. Onun için buyururlar ki: O hazretin bana nesîm kokusunun geldiği gecede, benim gecem tamâmen aydınlık seher vakti gibi olur. Yâni tecellî râyihaları ve tesellî kokuları Hz. Mahbûb-i Müteâliden beşeriyet gecesinde arka arkaya gelince benim ahvâlimin geceleri tamâmen aydınlık gün gibi olur.

371- وإنْ طَرَقَتْ ليلاً فَشَهْرِىَ كُلُّه   بها لَيْلَةُ القَدْرِ إبْتِهاجاً بِزَوْرَتى

Lügatler: ليلة البدر şeklinde olan nüshalarda vardır. زورة masdardır, ziyâret demektir, masdar mef'ûlüne muzafdır.

Mânâ: Eğer o hazret bir gece bana gelecek olursa, benim bütün ayımın gecesi o hazretin gelmesi sebebiyle, bin aydan daha hayırlı olan Kadir gecesi olur. /111-b/ Veya o hazretin beni ziyâreti sebebiyle, sürur ve sevincimden dolayı ayın on dördüne döner.

372- و إنْ قَرُبَتْ دَارِى فَعَامِىَ كُلُّهُ رَبِيعُ إعْتدَالٍ فى رِيَاضٍ أُرِيضَةِ

Lügatler: رياض suyu ve yeşilliği bol olan bostana derler. أريضة Tarâvetli, nezâhet dolu suyu ve yeşilliği bol olan yere derler.

Mânâ: Eğer o hazret benim evime yakın olursa, benim bütün senem tâze, nezâhet dolu ve emsalsiz bir bahçedeki mu'tedil ilkbahar olur. Yâni eğer o hazret inâyet tecellîsiyle bana yakın olursa, benim kalbimin ve kalıbımın mizâcı bahar gibi mûtedil olup çok sayıda ilimlerin yeşillikleriyle maârif-i cezîlenin güzellikleri, yüksek müşâhede ve mükâşefeler ile kalb bahçem tarâvet dolu, kalıp bostanım güzellik ve letâfetin kendisi olurdu.

373- وإنْ رَضِيَتْ عَنِّى فَعُمْرِىَ كُلُّهُ زمانُ الصِّبَا طِيْباً و عَصْرُ الشَّبِيبَةِ

Lügatler: الشبيبة yiğitlik.

Mânâ: Eğer o hazret benden râzı olursa benim bütün ömrüm, hatırımın hoş olması için çocukluk zamânımdaki gibi gamsız ve kedersizdir. Ve bâtın ve zâhirimin neşesi için de gençlik çağı ve tâzelik gibidir.

374- لإنْ جَمَعَتْ شَمْلَ المَحَاسِنِ صُورَةً شَهِدْتُ بِهَا كُلَّ المَعَانِى الدَّقِيقَةِ

375- فقد جَمَعَتْ أحْشَاىَ كُلَّ صَبَابَةٍ بِهَا وَجَوًى يُنْبِيكَ عَن كُلِّ صَبْوَةِ

Lügatler: Açık ve çokça geçti.

İ'râb: Şartın cevâbı شهدت değildir. Belki فقد جمعت'tir. شهدت Şartla cezâ arasında cümle-i mu'tarızâdır. بها'da ب istiâne içindir, zamir صورة'e râcîdir. صورةً Temyîziyet üzere mansubdur.

Mânâ: Hz. Mahbûbe çeşitli güzelliklerin hepsini bütün mertebelerde zâhir sûret îtibâriyle topladı. Ben de o sûret vâsıtasıyla akıl ehlinin anlayışından daha yüksek olan ince mânâları müşâhede ettim. Benim bâtınî kuvvelerim de yâni sırrım, kalbim, rûhum ve sırrımın sırrı da bütün sevgi ve aşkı o güzellikler veya o sûret sebebiyle topladı. Kezâ benim bâtınî kuvvelerim bütün dertleri ve bütün meyil ve muhabbetimi haber veren iç sıkıntısını topladı. Yâni Hz. Mahbûbe bütün güzellikleri bir araya getirdiği gibi ben de bütün aşk ve muhabbeti toplayıcıyım.

گر مرا مجنون بدیدی بر منش رحم آمدی ور ترا لیلی بدیدی در زمان مجنون شدی

[Mecnûn beni görseydi bana acırdı. Eğer Leylâ seni görseydi, o anda Mecnûn olurdu.]

376– ولم لا أُبَاهِي كُلَّ مَنْ يَدَّعِي الهَوَى بها و أُبَاهِي فِي إِفْتِخَارِي بِحُظْوَةٍ /112-a/

377– وقد نلتُ منها فوقَ ما كُنْتُ رَاجِياً وما لَمْ أكُنْ أَمَّلْتُ من قُرْبِ قُرْبَتِي

Lügatler: اباهي nefs-i mütekellimdir, مباهات'tan. مباهات Mufâherete derler. اناهي Nefs-i mütekellimdir, نهاية'ten, müfâale bâbından. Bir şeyi nihâyetlendirmeye derler. حظوة Zâ-i mu'ceme ile murad bulmağa derler.

İ'râb: Birinci beyitte بها'da ب, اباهي'ye müteallıktır, zamir Hz. Mahbûbe râcîdir. İkinci cümle-i fi'liyyedir, birinci beytin mazmûnundan haldir, i'rabdan mahallen mansubdur. من قرب قربي'de من beyan içindir.

Mânâ: Hz. Mahbûbeden haddi aşkın biçimde murâdını maksûdunu elde edince, istifaham-ı inkârî yoluyla, muhabbet ve cezbe erbâbına karşı iftihar ederek şöyle buyurur:

O hazretin muhabbet ve müşâhedesi sebebiyle ehl-i aşk ve muhabbete karşı ben niçin iftihar etmeyeyeyim? O hazretten umduğumun çok üstünde nâil olduğum haz ve yakınlık yakınlığından hiç düşünmediğim dereceye ulaşmış bulunmam sebebiyle niçin iftihârımda son noktaya varmayayım? "Kurb-i kurb" (yakınlık yakınlığı, yakının yakını)'dan murad, yakınlık hâlinde yakınlığı görmemektir. Zîrâ kendisini Hakk'a yakın gören uzaktır. Ebu Yâkub es-Sûsî şöyle der: ما دام العبد يكون قريباً بالقرب لم يكن قريبا حتى يغيب من القرب بالقرب "Kul yakınlığa yakın olmaya devam ettikçe yakın olmaz, tâ ki yakınlıkla yakınlıktan kaybolsun"

378– وأرْغَمَ أنفَ البَيْنِ لُطفُ اشْتِمَالِهَا عَلَيَّ بما يُربى عَلَى كُلِّ منية

Lügatler: رغام asl-ı lügatte ince toprağa derler, رغم أنف zillet ve horluktan kinâyedir. Burada öldürmekten ve yoluğa göndermekten kinâyedir. يربى Fil-i muzârî meçhuldür, ربا'dan, ziyâdelik demektir.

İ'râb: Beytin başındaki vav mâ-kabline ma'tuf olarak hâliyedir. لطف Lafzan merfû ارغم'nin fâilidir. اشتمالها'da zamir Hz. Mahbûba râcîdir. بما يربى'da ما mevsûledir veya mevsûfedir. يربى alâ-binâi'l-fâil sıfatıdır.

Mânâ: Halbuki o hazretin bütün arzûların üstünde olan lütfunu benim üzerime yayması, ayrılık ve yalanın burnunu yere sürttü, yâni yok etti. Onun

lütfunun kemâliyle ayrılık ortadan kalktı ve sâdece vuslat kaldı. Böylece dışım ve içim cemâl mertebesiyle muttasıf oldu.

379– بها مثْلَ ما أَمْسَيْتُ أصْبَحْتُ مُغْرَماً   وما أصْبَحَتْ فِيهِ مِن الحُسْنِ أَمْسَتِ

Mânâ: O hazretin muhabbetiyle gecelediğim gibi aşk ve şevk sâhibi olarak sabâha öylece girdim. /112-b/ Kezâ sabahladığım her güzellikle aynı şekilde geceledim. Yâni benim aşkım ve onun güzelliğinin artıp eksilmesi söz konusu değildir. Günlerin ve gecelerin geçmesiyle, ayların ve yılların ilerlemesiyle onun kemalli güzelliği ve benim eksiksiz aşkım değişikliğe uğramaz.

380– فلو مَنَحَتْ كُلَّ الوَرَى بَعْضَ حُسْنِها   خَلاَ يُوسُف ما فَاتَهُمْ بِمَزِيَّةِ

Lügatler: منح atâya (bağış) derler. خلا harf-i cerdir, غير mânâsınadır. فاتهم, لاقهم mânâsınadır.

İ'râb: منحت'in zamîr-i müstekini Hz. Mahbûba râcîdir. كل الورى ve بعضها حسن iki mef'ûlüdür.

Mânâ: Eğer o hazret hüsn-i bâ-kemâlinin bir kısmını Yusuf'tan başka birine vermiş olsa Hz. Yusuf'un güzelliği bu kimseden daha üstün olmazdı, her mahlûk güzellikte Yusuf'la berâber olurdu.

381– صَرَفْتُ لها كُلِّى عَلَى يَد حُسْنِها   فَضَاعَفَ لِى إحْسَانُها كُلَّ وَصْلَة

Mânâ: Ben Hz. Mahbûbe için bütün sıfatlarımı değerli ve değersiz bütün kâbiliyetlerimi onun güzellik sarrafının eline verdim. O hazret bunu benden kabul etti ve onun ihsanı bana kat kat ecirler ve karşılıklar vererek tam bir vuslatla beni sevindirdi. Yâni her kuvveme ve uzvuma uygun özel vuslat ihsan etti.

382– يُشَاهدُ مِنِّى حُسْنَها كلُّ ذَرَّةٍ   بها كُلُّ طَرْفٍ جَالَ فى كُلِّ طُرْفَة

Lügatler: جال fil-i mâzîdir, جولان'dan. جولان Tarf-ı nazar etmeden ibarettir. طرفة Fa'le vezninde طرف, يطرف'dan nazar etmek.

Mânâ: Benim vücud zerrelerimden her biri o hazretin kemalli güzelliğini müşâhede eder ve o zerrelerimin müşâhedesi sebebiyle, bu dünyâdaki bütün gözler her bakışta görmeyi ifâde eder. Zîrâ benim her zerrem ahadiyyet-i cem'in hükmüyle boyanmış olup bütün hâdiseleri kuşatmıştır. O bakımdan ben kâinat gözünün insanı ve kâmil sıfatlı insanın gözüyüm.

383- وَيُثْنِي عليها فِيَّ كُلُّ لَطِيفَةٍ   بِكُلِّ لِسَانٍ طَالَ فِي كلّ لَفْظَةَ

İ'râb: كل لطيفة, يثنى'nin fâilidir.

Mânâ: Benim vücûdumdaki rûhî, kalbî, aklî ve cismî her bir latîfem, her lafızda hamd ü senâda çoğalmakta olan bir lisanla ezelen ve ebeden o hazret üzerine senâ eyler, övgüde bulunur. /113-a/

384- وأَنْشَقُ رَيَّاهَا بكلّ رَقِيقَةٍ   بِهَا كُلُّ أَنْفٍ نَاشِقٍ كُلَّ هَبَّةٍ

Lügatler ve İ'râb: أنشق: نشق , ينشق'dan nefs-i mütekellim sîgasıdır. ريا Güzel koku demektir. هبه , فعله vezninde هبوب'tan, "esmek" demektir. كل أنف mübtedâ ناشق haberidir.

Mânâ: Rûhânî ve cismânî her ince ve latif şeyle o hazretin güzel kokusunu koklarım. Ve o her ince şeyde mevcud olan kokuyu koklamam sebebiyle bu cihanda her burun bütün kokuları koklamaktadır.

385- وَيَسْمَعُ منِّى لَفْظَها كُلُّ بِضْعَةٍ   بها كُلُّ سَمْعٍ سَامِعٍ مُتَنَصِّت

Lügatler: بضعة et parçası. متنصت Söze kulak tutucu, müstemi'.

İ'râb: كلّ بضعة, يسمع'nun fâilidir. كل سمع mübtedâ سامع haberi, منصت, سمع'ın sıfatıdır.

Mânâ: Benim bedenimin her bir parçası o hazretin inciler saçan sözünü dinler ve benim her bir parçamın dinlemesiyle bu âlemde her kulak susup dinleyici, her dinleyen işitici ve söze kulak vericidir.

386- ويلْثُمُ منِّى كلّ جُزْءٍ لِثَامَها   بِكُلِّ فَمٍ فِي لَثْمه فى كُلِّ قُبْلَة

Lügatler: لثم buse. لثام Perde. كل جزء, يلثم'nün fâilidir.

Mânâ: Benim her bir parçam, âlemdeki her ağızdan bir dudakla o hazretin zâtına yüz süren perdeyi öper. Her bir öpücüğünde bütün cihânın bûsesinin lezzeti vardır.

Her ne kadar bu beş beyit görünüşte mübâlağalı ise de yüce mertebelerini haber verdiği ve kutbiyet makamlarını işâret ettiği bir gerçektir. Zîrâ bütün âlem onun uzuvları ve kuvveleri gibi olmuştur. Önce Cenâb-ı ahadiyyetten o feyz almış, sonra her şey onun kuvvetiyle güç sâhibi olmuştur. Görmek olsun, işitmek olsun, öpmek olsun, her ne ise her şeyde her şeyle görür, her şeyde her şeyle işitir, kezâ her dimağla koklar.

387– فلو بَسَطَتْ جِسْمِي رَأَتْ كلّ جَوْهَرٍ   به كُلُّ قَلْبٍ فيه كُلُّ مَحَبَّة

Lügatler: بسط burada tahlil mânâsınadır. جوهر'de murad cismin parçalarından parçalanmayanıdır, cevher-i ferddir. Mütekellimlere göre cismin terkîbi cevher-i ferdlerden oluşur.

İ'râb: فلو بسطت'te ف geçen beyitleri netîcelendirmek içindir. بسطت ve رأت'in zamirleri Hz. Mahbûbeye râcîdir. به'de ب ilsak içindir. Zamîri جوهر'e râcîdir.

Mânâ: Meselâ eğer /113-b/ o Hazret benim cismimi yaysa, parçalarını tamâmen çözse, birbirinden ayırsa en içine kadar vararak bölünemez derecede küçültseydi, cismimin her zerresinde, kâmil muhibbin Hakk'ın muhabbetiyle boyanıp tam sevgiye ulaşınca nâil olduğu muhabbete benzer bir muhabbeti, kâinatın tamâmının muhabbetini ve bütün kalblerin duyacağı ölçüde her bir zerremde bulması kâbil olurdu. Zîrâ şühûd gözüyle bakılırsa, her zerrede bütünün tamâmı mevcuddur, bütünde de parça mevcuttur.

388– وأغْرَبُ مَا فيها استَجَدْتُ وجَادَ لِي   بهِ الفَتْحُ كَشْفاً مُذهباً كُلَّ رِيبَةِ

Lügatler: أغرب ef'al-i tafdildir, غرابة'ten. إستجدت: جاد يجود , جودة'dendir, sin vicdan içindir. إستجدت الشئ Derler, yâni وجدتُ جداً demektir. جاد Fil-i mâzîdir, سخا mânâsına. منهباً yâni مزيلا . رية şek ve şüpheye derler.

İ'râb: به'de zamir ما'ya râcîdir. كشفاً Mef'ul-i lehdir.

Mânâ: Bir sonraki beyite bağlıdır. Zîrâ أغرب mübtedâ شهودى haberidir.

389- شُهودى بِعَيْنِ الجَمْعِ كُلَّ مُخالفٍ ولِيًّ ائْتلافٍ صَدُّهُ كالمَوَدَّةِ

İ'râb: شهودى mahzûf mübtedânın haberidir. Mahzûf mübtedâ haberiyle birlikte اغرب'nün haberidir. شهودى Burada rü'yet mânâsı taşıdığı için iki mef'ul aldı. Birinci mef'ûlü كل مخالف, ikincisi ولى. صده mübtedâ كالمودة haberidir. Bu cümlenin i'rabdan mahalli mansub olarak ولى'nin sıfatıdır. صده'deki zamir ولى'e âittir.

Mânâ: Hz. Mahbûbenin muhabbetinde ne garip şeyler oldu, ahadiyyet tecellîsinin açılması bütün şüphelerden uzak bir şekilde bunu ortaya koydu ve şu hususları ben çok iyi ve güzel bulmaya başladım: Ben ahadiyyet-i cem' ile kınayıcı ve gammaz gibi bütün muhâlifleri, ihtilâfsız ülfet edilecek bir arkadaş, bir dost olarak görmeye başladım. Bunların her birinin yüz çevirmesi, buğzu ayıplaması artık bana dostluk ve muhabbet gibidir. Zîrâ ben vahdet gözüyle ağyârı yâr, onların işlerini de hikmet ve sırf rahmet olarak görüyorum.

390- أحَبَّنِى اللاَّحِي و غارَ فلاَمَنِى و هَامَ بِها الوَاشِي فَجَارَ بِرقْبَةِ

Lügatler: غار fi'l-i mâzîdir /114-a/ "gayret eyledi" demektir. رقبة ra'nın kesresiyle terakkub (bekleme, gözetleme)'den bir nevidir.

İ'râb: بها'da zamir mahbûbeye âittir. جار'nin fâilidir واشى'ye âittir.

Mânâ: Geçen beyitteki muhâliflerin birlik ve ülfetini tefsir ederek buyururlar: Beni kötüleyen kimse beni sevdi, kıskandı ve kıskançlığı sebebiyle beni kınadı. Beni gammazlayan ise o Hazretin güzelliğine hayran oldu, aşırı hayranlığı sebebiyle beni rakib görerek koruyuculuk hissiyle bana eziyet etti. Demek ki aslında kınayanın eziyet ve kötülemesi, gammazın koğuculluk ve jurnalciliği ayn-ı muhabbet ve sırf dostluktan ibârettir.

391- فشُكْرِى لهذا حَاصِلٌ حيثُ بِرُّها لذا واصِلٌ و الكُلُّ آثارُ نِعْمَةِ

Lügatler: Açıktır.

İ'râb: ف sebebiyye. شكرى Mübtedâ حاصل haberidir. هذا Bütün muhâliflere işârettir. حيث برها Mübtedâ واصل haberidir. برها'da zamir muhabbete râcîdir. لذى Yâni لاجل هذا demektir.

Mânâ: Bütün muhâlifleri sâdık dost gördüğüme, gerçekten bunların beni kınayıp gammazlamaları sevgi ve kıskançlıktan olduğuna ve bunların

kıskançlık ve hasedi benim aşk ve muhabbetimi arttırdığına göre, benim bu muhâliflere teşekkür etmem gerekir. Çünkü o muhabbetin iyiliği ve sırrı bunlar sebebiyle bana ulaşmaktadır. Halbuki hepsi benim nîmetimin eseridir.

Bu son cümle bu üç beyitten dolayı doğabilecek mukadder soruyu bertaraf etmektedir. Zîrâ anlaşıldı ki kınayıcı ve gammaz ve bunların kınaması ve düşmanlığı bir bakıma "başka" olabilir; bunlardan doğan menfaat "başka"sının hakîkatine âit olabilir. Acaba böyle midir? işte muvahhid bunların hepsini tek zâttan gördüğü içindir der ki: "Bunların hepsi benim nîmetimin eserleridir, asla başkasından değildir"

392– وغَيرِى عَلَى الاَغْيارِ يُثْنِي و لِلسِّوَى   سِوَاىَ يُثَنَّى منه عطْفاً لعَطْفَتِي

Lügatler: يثنى if'al bâbından, övmek. سوى Sinin kesresyle ve elif-i maksûreyle "gayr" mânâsınadır. سواء Sinin fethasıyla ve kesresiyle ve elif-i memdûde ile "vasat, gayrı, berâber" mânâsına. يثنى: ثنى, يثنى'den; رمى, يرمى vezninde sülâsiden "eğmek" ve "iki kat etmek" Bir kimse bir şeyden yüz çevirse ve büyüklenme gösterse ثنى فلان عطفه derler. عطف Aynın kesresiyle "omuz" demektir. عطف Aynın fethasıyla "şefaat" demektir. Nitekim فلان عطف الىّ derler, "filân kimse bana şefaat ett" demektir.

İ'râb: Vav hâliyedir. يثنى'nin fâili zamîridir, غير'a âittir. يثنى'nin /114-b/ zamîri سوى'ya âittir. منه'de zamir يثنى'nin fâiline âit ki سواى'ye âit olan zamirdir.

Mânâ: Hal budur ki benden başkası tek zâtın işlerini "ağyar" görür ve ağyârı över. Ama ben böyle değilim, belki benim övdüğüm yine benden banadır. Kezâ benden başkası nefsimden yüz çevirerek gayriye yönelir, onun önünde eğilir, şefaat ve merhamet için iki kat olur. Lâkin ben böyle değilim. Zîrâ cem'in hakîkatine vâsılım ve bütün taayyünleri ve şahısları tek hakîkatin mazharı olarak görürüm. O halde "gayrı" görenler gibi nasıl "gayra" teşekkür ve övgüde bulunurum?

393– وشُكْرِى لِى و البِرُّ منِّى وَاصلٌ   الى و نَفْسِى إتحادى إستبدّتْ

Lügatler: الاستبداد istiklâl.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Şükrüm her ne kadar zâhiren başkasına da olsa yine hakîkatte benim içindir. Zâhirde başkasından bulaşır görünen iyilik ve ihsan benden bana ulaşır. Zîrâ benim nefsim cânânla birleşmede müstakil oldu ve tevhid mertebesinde kemâle erip ağyardan müstağnî oldu. O bakımdan her şükreden ve edileni, her iyilik eden ve edileni cem'-i ahadiyyetin işlerinden bir nur ve bu mezâhirde bir zuhûr olarak görürüm.

394- وثَمَّ اُمورٌ تَمَّ لِي كَشْفُ سِرِّها   بِصَحْوٍ مُفِيقٍ عن سِوَايَ تَغَطَّتِ

Lügatler: ستر sinin kesresiyle perde. مفيق, إفاقة'den ism-i fâildir, ayrılmak demektir. تغطت Yâni تسترت.

İ'râb: كشف, تم'nin fâilidir. عن سوى, تغطت'e müteallıktır. تغطت عن سواى Cümlesi امور'a sıfattır.

Mânâ: Benim makāmım olan cem' makāmında ve tevhîd-i zâtıyye mertebesinde sekrden sonra tam ayılmanın sahvı vâsıtasıyla, büyük işlerin ve bir çok sırların perdesinin açılması ve örtüsünün kalkması benim için tamam oldu; bunlar benden başkasına örtülü ve perdelidir. Sekrden sonra sahv mertebesini bulmayan bu sırrı bilmez. Ve telvînâtın sekrinden ayrılmayan bu işleri bilmez.

مفيق Ya ayılmış mânâsına olur veya mahzûf mevsufun sıfatı olur. Yâni رجل مفيق takdîrine ve murad Hz. Muhammed veya ekmel-i kümmelînden bir kimse yahut da kendi şahsı olabilir.

395- وعَنِّيَ بالتَّلْوِيحِ يَفْهَمُ ذَائقٌ   غَنِيٌّ عن التَّصْرِيحِ للمُتَعَنِّتِ

Lügatler: تلويح: لاح , يلوح'dan müştaktır, tef'il bâbındandır, şimşek parlayıp kaybolduğu vakit لاح البرق derler. Keză rumuzlu söze /115-a/ işâret olunup şimdiki halde gizleseler ona تلويح derler. متعن Senin zilletini isteyen kimseye derler.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: O büyük işleri kapalı ve gizli sırları sâhib-i zevk olan kâbiliyet ve isti'dâdı kadarıyla basit bir işâretle benden anlayabilir. O sâhib-i zevk inkârcı ve inatçı için gerekli olan tasrih ve beyandan müstağnidir.

396– بها لم يَبُحْ مَنْ لَمْ يُبِحْ دمَه و فى   الاشَارَةِ مَعْنَى ما العِبَارَةُ حدّت

Lügatler: لم يبح muzârî harfinin fethasıyla باح , يبوح , بوح'dan müştaktır, "ızhar etmek" demektir. Nitekim باح بسره derler, yâni اظهره demektir. İkinci لم يبح: أباح , يبيح'dan if'al bâbından, mübah kılmak demektir. حدت: حد , يحد'den alınmadır. Bir şeyi gerçek olarak tarif etse حد الشئ فلان derler. Bâzı nüshalarda حدت yerine غلطت şeklinde yer almıştır.

İ'râb: بها'da zamir, maânî ve esrâra ve umûr-ı gâmızaya (kapalı işlere) âittir. لم يبح'ın fâili zamîridir, من'e râcîdir. دمه İkinci لم يبح'ın mef'ûlüdür. و فى لاشارة'de vav hâliyedir. ما العبارة'de ما , ليس mânâsınadır. حدت'in fâili zamîridir. عبارة'e âittir.

Mânâ: Evliyâya açılmış olan esrar ve mânâları bir kimse, kanını kendilerine mübah kılmaksızın perdeli olanlara (mahcûba) ızhar edip gösteremez. Hal budur ki bu sırlara telvîh ve îmâ yoluyla işâret etmekte nice mânâ vardır; zîrâ ibâreler onu târif edemez, söz ve beyan onu açıklayamaz. Çünkü coşkun dalgalı esrâr-ı ilâhî denizleri sözün dar oluğuna sığmaz ve ağır çeken ilim ve irfan dağı söz ve beyan terâzisiyle tartılmaz.

397– ومَبْدَأُ إبْدَاها اللَّذَان تَسَبَّبَا   الى فُرْقَتِى و الجَمْعُ يَأْبَى تَشَتُّتِى

Lügatler: إبداها: إظهارها. تشتت teferruk mânâsına.

İ'râb: مبدأ mübtedâ, إبداء'ya muzafdır. إبداء Masdar, ها'ya muzafdır. ها Umûra ve esrâra râcîdir. اللذان Mübtedânın haberidir ve "lâhî" ve "vâşî"ye işârettir. و الجمع'da vav hâliyedir.

Mânâ: Zikredilen işlerin ve kapalı sırların ızhar edilmesinin başlangıcı şöyledir: Lâhî ve vâşî (kınayıcı ve gammaz) ismiyle anılan o iki kimse, benim Hz. Mahbûbeden ayrılmama sebep olmak istediler. Halbuki hakîkat-i cem' ve vahdet mertebesi benim ayrılığıma mâni olur.

Allah bilir, /115-b/ burada lâhî (kınayıcı)'dan murad ruh ve vâşî (gammazlayıcı)'dan murad nefs olabilir veya lâhîden murad أَتَجْعَلُ فِيهَا "Orada insanı mı halîfe kılacaksın" (Bakara, 2/30) diyen melekler ve vâşîden murad şeytan olabilir ki tafsîlâtı baş taraflarda geçti. Yâni her ne kadar bunlar benim cem' mertebesinden tefrikama sebep oldularsa da hakîkat-i cem'a bakılırsa şimdi yine tefrikaya mânidir ve bir gerçektir ki muhtelif sûretlerde görünmüştür.

در معانی قسمت و اعدات نیست   در معانی تجزیه و افراد نیست

[Mânâlarda taksim ve sayı yoktur; ayırma, birleştirme olmaz. M, I, 681]

398– هما مَعَنَا فِی باطِنِ الجَمْعِ واحدٌ   وأرْبَعَةٌ فی ظَاهِرِ الفَرْقِ عُدَّت

Mânâ: معنا'da cemi' zamîri ile kasdedilen kendi nefsiyle Hz. Mahbûbedir ve هما zamîri lâhîye ve vâşîye râcîdir. Yâni o lâhi ve vâşi ve Hz. Mahbûbe ve ben bâtın-ı cem'a nazaran biriz. Ve bu dört adet zâhir-i farkta ve vücud mertebesinde sayılmıştır.

399– وإنِّی و إیّاها لَذَاتٌ و مَنْ وَشَی   بها و ثَنَی عَنها صفَاتٌ تَبَدَّت

Lügatler: ثنی عنها yâni صرف عنها. تبدت: ظهرت mânâsına.

İ'râb: إیاها'da zamir Hz. Mahbûba râcîdir. من Mübtedâ صفات haberidir. ثنی'nın fâili zamîri من'e âittir.

Mânâ: Muhakkak ben ve Hz. Mahbûbe her ikimiz bir zâtız, aramızda hiçbir ayrılık yoktur. Beni Hz. Mahbûbeye gammazlayıp kötü hâlimi söyleyen ve levm edip kınayan kimse, beni ondan çevirir, işte bunlar benden zâhir olan sıfatlardır. Benim mertebeme nisbetle de başka değildir, belki aynıdır.

400– فَذَا مَظْهَرُ الرُّوحِ هَادٍ لأُفقِهَا   شُهوداً غَدَا فی صِیغَةٍ مَعْنَوِیَّة

401– وذا مُظْهِرٌ للنَّفْسِ حَادٍ لرِفْقِهَا   وُجُوداً عَدَا فی صِیغَةٍ صُوَرِیَّة

Lügatler: مظهر her iki beyitte de ism-i fâildir, ظهر ve مد mânâsınadır. هادی Yol gösterici. افق Gök yüzünün kenarı. غدا Ğayni mu'ceme ile صار mânâsına. صیغة altında iki nokta olan ye ile "hey'et" mânâsına. حادی sürücü (deve sürücüsü) ve âşikâr edici. رفق , رفیق'in cem'i. عدا Noktasız aynla عدو'dendir, عدو yelmek ve sür'at demektir. صبغة Tek noktalı be ile ve gaynı mu'ceme ile "renk" demektir.

İ'râb: فذا'da ف mahzûf şartın cevâbıdır, yâni: فإذا کان اللاحی و الواشی مظهران للصفات. شهودا, هاد'e mef'ûlü lehdir. Kezâ وجودا, حاد'e mef'ûlü lehdir. لافقها'da ve لرفقها'da lâm الی mânâsınadır. غدا'nın fâili zamîridir ve شهودا'e âittir. Kezâ /116-a/ عدا'nın fâili zamîridir ve وجود'a âittir.

Mânâ: Lâhî ve vâşî Hak sıfatını ızhar ettiklerine göre vâşî rûhânî kuvvelerden ibârettir; kezâ lâhî, şeytânî ve nefsânî kuvvelerden ibârettir. O halde vâşî müşâhede konusunda rûh için, ufkuna, makāmına ve aslî merkezine

doğru yol gösreren bir yardımcıdır. Yâni müşâhededen ötürü Hakk'ın zâtına hidâyet eder (yol gösterir); o müşâhede ki bütün ervâhın doğuş yeridir. Şuhûdu غدا demekle vasfetti. O şühud ki mânevî mâhiyettedir, görülen ve duyulan âlemdeki gözle olan şühud gibi değildir.

Kezâ şeytânî kuvveler nefse yardımcıdır ve onu arkadaşlarına sevk eder. Nefsin arkadaşlarından murad cismânî kuvvelerdir. Onlar da gazab kuvveti, şehvet kuvveti, hırs, hased, kibir vb. şeylerdir ki nefsin arkadaşlarıdır. وجودا ile حاد'i ta'lil eylediler. Yâni: اجل وجود حياة الجسم المنوط بتدبير النفس demektir. شهود'ü غدا ile vasfeylediği gibi وجود'ü de عدا ile vasfedip derler ki: Öyle vücud ki sûrete âit olan renge ve şekle sür'atle gider. Her biri merkezine ve aslına rücû ve meyletmekle muhâlefet zâhir oldu.

402– ومن عَرَفَ الأشْكَالَ مِثْلِيَ لَمْ يَشُبْهُ   شِرْكُ هُدَى فى رَفْعِ إشكالِ شُبْهَةِ

Lügatler: اشكال hemzenin fethiyle شكل'in cem'i. يشب: شاب يشوب'den. إشكال Hemzenin kesriyle iltibas ve gümân.

İ'râb: لم يشب'de muzaf mahzûfdur. Yâni لم يخلط لفهمه و ادراكه takdîrine. فى رفع'de لى , لم يشبه'ye müteallıktır.

Mânâ: Benim ma'rifetim gibi şöyle bilip anlamalı: Bu eşkâl ve âlemin sûretleri tek zâtın hey'etinin sûretleridir. Ve bu eşkâl ve sûretler birinci mertebede zâtın aynıdır, ikinci mertebede ne ayn ve gayrdır, kevn mertebesinde ise "gayr" kabul edilir. İşte bunu böyle bilen kimsenin idrak ve anlayışına, bu tür şüphelerin işkâlinin giderilmesi sırasında şirk-i Hüdâ yâni gizli şirk şüphesi karışmaz. Gizli şirke "şirk-i hüdâ" demeleri şu yüzdendir: Şerîat ve tarîkatin zâhirine göre, hidâyet "gayr"ın isbatıyla doğru olur ve gerçekleşir. Zîrâ şerîat ve tarîkat ikilik ve gayriyet üzerine binâ edilmiştir. Lâkin bu gayrın isbâtı hakîkatte gizli şirktir. Bu gizli şirkten, tahkîk ve tevhid ehlinden başka kimse kurtulamaz. Zîrâ tahkik ehli zât-ı ilâhînin ahadiyyetini çokluk hâlindeki mazharlarda ve çeşitli aynalarda müşâhede edip her mertebenin hükmünü icrâ ederler. Sûret çokluğu bunlara vahdet perdesi olmaz, hakîkî vahdet de nazarlarını kesrete kapalı tutmaz. İşte kâinattaki eşyâyı bu tarzda bilen kimseye gerek şerîatte ve gerek tarîkatte kesreti gerektiren /116-b/ ve gayriyeti îcab ettiren her yerde gizli şirk yol kesici ve ten perdesi (perde-ten) olmaz.

403- فَذَاتِيَ بِاللَّذَّاتِ خَصَّتْ عَوَالِمِي بِمَجْمُوعِهَا إِمْدَادَ جَمْعٍ و عَمَّت

Lügatler: Açık.

İ'râb: باللذات'ta ب sebebiyye. خصت ve عمت'in müstetir zamirleri ذات'a râcîdir. بمجموعها, خصت'e müteallıktır, zamir عوالم'e râcîdir veya لذات'e râcîdir. خصت جعلت mânâsına geldiği için عوالى birinci mef'ul بمجموعها ikinci mef'ul yerinde gelmiştir. إمداد جمع , عوالى'ye atf-ı beyan gibidir, خصت'a ikinci mef'ul de olabilir. خصت , عمت üzerine mâtuftur. Şu da câizdir: باللذات'ta ب ta'diye veya münâsebet içindir ve خصت'e müteallıktır. بمجموعها , عمت'e müteallıktır.

Mânâ: Ben cem' mertebesine ve tevhîd-i zâta vâsıl olunca server-i kâinatın eşkâl ve emsâlindeki güçlük ve şüpheler benim için çözülüp onların sırları ve hakîkatleri kalb hazînemde tamâmen hâsıl olunca, benim zâtım bu lezzetlerin husûlü sebebiyle bütün âlemlerime "cem'" imdâdını yâni cem' mertebesinden yardım etmeyi tahsis etti ve herkes için umûmî hâle getirdi.

Veya: Zâtım bütün lezzetleri âlemlere mahsus kıldı ve cem' makāmından imdâd eylemekle umûmî hâle getirdi. Bu sözü kutbiyyet mertebesinde buyurmuşlardır, avâlimi nefislerine izâfe etmeleri de bunu gösterir. Zîrâ Cenâb-ı Hak önce Gavs-i ekbere tecellî edip o kemal mertebede feyz aldıktan sonra, rûhânî ve cismânî bütün âleme onun zâtından Hak feyzi yansımış olur ve bütün âlem onun kuvveleri ve uzvu gibi olur.

404- فجَادَتْ ولا اسْتعْدَادَ كَسْبٍ بِفَيضِهَا و قَبْلَ التَّهِيِّى للقَبُولِ إسْتَعَدَّت

Lügatler: تهى bir şeye yarağlanmak ve müstaid olmak. تهيت لكذا derler yâni صرت معداً له.

İ'râb: جادت'in zamîri فذاتى'deki ذات'a âittir. Kezâ إستعدت'te zamir ona âittir. بفيضها'da ب, جادت'e müteallıktır. و لا استعداد'ta vav hâliyye.

Mânâ: Benim zâtım feyz-i akdesiyle âlemlerin zerrelerine, onların isti'dâdlarında zat, sıfat, hal ve fiil îtibarıyla elde etme özelliği olmadığı halde cömertlikte ve feyz intikālinde bulundu. Ve benim zâtım kabûle hazır olmazdan evvel isitîdâtlı oldu ve Hz. Mahbûbeden kemâlâtı kabul etti. Bu durumda Hz. Mahbûbenin zâtının ittihad hükmüyle kendi zâtı kılmış olur.

Hz. Zât'ın feyzi iki nevi' üzeredir. Birine **"feyz-i akdes"** derler; şu sebeple ki o, kesret şâibelerinden arınmıştır, bu feyizle ay'ân-ı sâbite hâsıl olur.

A'yân-ı sâbite mevcûdâtın hakîkatleri ve mâhiyetleridir ve isti'dâdların kökleridir. Ötekine **"feyz-i mukaddes"** derler. Ve bu feyz a'yân-ı sâbitenin hâric-i vücudda, istîdâdlarına ve kâbiliyetlerine göre vücud bağlamasıdır. Bu iki feyz için güneşle çeşitli renklerdeki camlar örneği verilebilir. Meselâ güneş zât gibidir. Ve güneşten cama vuran basit ışık feyz-i akdes gibidir; çeşitli camlardan yansıyan renkli ışıklar ise feyz-i mukaddes gibidir. Yahut da bir şeyin çekirdeği /117-a/ feyz-i akdes gibi, çekirdekten meydana gelen ağaç feyz-i mukaddes gibidir. Kendisinden a'yân-ı sâbite zuhûr eden ilk feyze **"Hakîkat-i Muhammediyye"** derler. Ezelen ve ebeden Kutbü'l-aktâb odur. Zamandan önce veya zamandan sonra her kim bu hakîkate mazhar olursa kutbü'l-aktâb odur. Hz. Nâzım'ın (İbn Fârız) قبل التهي للقبول إستعدت buyurması bu zata işârettir. Yâni kâinatın zatları istîdâdı kabule hazır olmazdan evvel, zâtım bütün bu kemâlâta isti'datlı halde idi.

405- فَبِالنَّفسِ أَشْبَاحُ الوُجُودِ تَنَعَّمَتْ   و بِالرُّوحِ ارْوَاحُ الشُّهُودِ تَهَنَّت

Lügatler: تهنت yâni وجدت هنية و بهجة.

İ'râb: النفس'te elif-lâm muzâfun ileyhden ıvazdır, yâni بنفسي takdîrine. Kezâ و بالروح'ta وجود ve شهود'un muzafları mahzûfdur. Yâni اشباح اهل الوجود و ارواح اهل الشهود takdîrine.

Mânâ: Bütün âlemler kemâlât ve füyuzâtı benim zâtımdan bulmuş olunca, benim nefsim ve zâtım sebebiyle, vücud ehlinin bedenleri nîmetlenip lezzet aldılar ve hayât-ı tayyibeye ulaştılar. Gene benim rûhum sebebiyle şühûd ehlinin ruhları güzellik buldular.

Bu münâsebetle semâ'ın sırrına başlayıp buyururlar:

406- فحالُ شُهُودِى بَيْنَ سَاعٍ لأُفْقه   و لاَحٍ مُرَاعٍ رِفْقَهُ بالنَّصِيحَة

407- شهيدٌ بِحالِى فى السَّماعِ لِجَاذِبِى   قَضَاءُ مَقَرِّى او مُمِرُّ قَضِيَّتِى

Lügatler: لافقه yâni الى غايته. ساعى dedikodu ve koğuculluk yapan kimse, burada meleki kuvvetler kasdedilir. Nitekim az önce geçti. فضا fe ile, geniş yer. قضا Kaf ile, hüküm mânâsına olması da câizdir. مقر Karargâh. قضاء مقر'dan murad maâni ve hakayık âlemidir. قضية'den murad sûret-i mâ-hüve'l-vaki'dir. ممر قضية'den murad kesret âlemidir.

İ'râb: حال mübtedâ, شهو masdardır, fâiline muzafdır ve mef'ûlü mahzûfdur, yâni هودى حضرت المحبوب takdîrine; haberi بين ساع'dir yâni واقع بين ساع takdîrine. Veya haber ikinci beyit olabilir, yâni "...شهيد" لاقه'de lâm الى mânâsınadır, mahzûfa müteallıktır, yâni هاد الى الله takdîrine. جاذبى Tesniye sîgasıdır, aslında جاذبين idi, قضا'ya muzaf omakla nun düştü.

Mânâ: Benim Hz. Zât-ı müteâliyeyi müşâhede etmemin hâli ve sıfatı, vâşî ile lâhî (Gammaz ve kınayıcı) arasında bir yerdedir. Sâî (koğucu)'dan murad rûhânî kuvvelerdir ki yüksek ufka ve tâ merkeze götürücüdür. Biri de lâhîdir, onunla kasdedilen nefsânî kuvveler ve cismânî arzûdur ki arkadaşlarını hulûs ve nâsîhatla gözetir. Bu husus karar kıldığım yerin hükmünü ve dâvâmın güzergâhını celbetmek için benim semâ'daki hâlime ve hareketime iyi bir şâhittir. /117-b/ Yâni ne zaman bir hoş nağme ve etkili ses dinlesem o güzel sesin rûhuma tesîrinden ve o nağmenin âhenk ve letâfetinden dolayı rûhuma vahdet sıfatı gâlip gelerek bu safâ ve zevk rûhumu aslî yerine ve gerçek fezâsına cezbeder. Hattâ rûhum sûret âlemini ve kesret mertebesini terk edip bu âlemde ebedî olarak kalmak ister. Öteki câzibe ise nefsânî kuvvelerdir. Bunlar, hükmümün geçtiği yere yâni kesret âlemine ve beşeriyet mertebesine cezbedip yine şimdiki hâlime getirir. Bu iki dâiyenin (teşvik edici hal) eseri, zâhirî sûretimde de görünür ve ben kâh aşağıya kâh yukarıya temâyül ederim.

Eğer قضا kaf ile "hüküm" mânâsına olursa جاذبى'e muzâfun ileyh olur, nun buna izâfetle düşmüş olur. Şâyet فضا fe ile geniş yer mânâsına olursa nun zarûret-i şi'r için düşüp فضا'nın, mahzûf mübtedânın haberi olması da câizdir. Yâni هما فضاء مقر و ممر قضيتى takdîrine.

408– وَيُثْبِتُ نَفْىَ الالتِبَاسِ تطابقُ المثالينِ بالخَمْسِ الحَوَاسِّ المُبَيِّنَة

Lügatler: الالتباس: الاشتباه و الاحتجاب. المبينة: المظهرة ; أبان , يبين , إبانة'den gelir.

İ'râb: تطابق masdardır, lafzan merfû يثبت'nün fâilidir, نفى mef'ûlüdür. بالخمس'te ب mahzûfa müteallıktır ki المشهودين veya مدركين'dir. الحواس, خمس'in atf-ı beyanıdır. المبينة, حواس'ın sıfatıdır.

Mânâ: "Misâleyn"den murad ya büyük kevnî âlem ve küçük insânî âlemdir veya ruhta mürtesem olan rûhânî sûretler ve nefste yaradılıştan var olan mahsüs (duyulabilen) sûretler olabilir. Eğer "misâleyn"den büyük âlem ve küçük âlem kasdedilirse mânâ şöyle olur:

Ey dinleyici, benim mertebe, zevk ve şühûduma nisbetle "gayriyet"i yok bilmem şüphe ve tereddüte yol açarsa bu iltibas ve şüphenin yok olmasını ve tevhîdin sûretinden şüphenin kalkmasını, konuya çok uygun şu iki misal isbat eder: Büyük kevnî âlem ve küçük insânî âlem zâhirî beş duyu ile görülmektedir. Fakat iki âlem arasındaki uygunluk şu şekildedir: Büyük âlemde mufassal olarak mevcut olan her şeyin, küçük insânî âlemde de benzeri mücmelen bulunur. O bakımdan cem' makāmının mazharı (göründüğü yer) insan vücûdudur. Zîrâ cem' makāmında da eşyâ mücmel olarak mevcuttur. Fark makāmının mazharı ise âlemdir.

Bu iki âlemin birbirine uygunluğunun söz konusu iltibâsı yok etmesinin isbâtı şöyledir: Meselâ kendi vücûdunda görürsün ki, senin bir hükmedicin, tasarruf edicin vardır; sen onun irâdesi ve hükmü altındasın, sende mutlak hâkim olan, irâdesi geçerli olan ezelen ve ebeden odur. Sende bu husus hissedildiği gibi bütün âlemde de hâkim, irâde ve tasarruf sâhibi o tek zattır. Zîrâ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللهُ لَفَسَدَتَا (Enbiyâ, 21/22). وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ (Zuhruf, 43/84). "Eğer yerle gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı ikisi de bozulurdu. Gökte de Tanrı yerde de Tanrı O'dur." O halde bütün âlemde hallerin, tasarrufların ve irâdelerin hepsinin Hakk'ın zâtının oluşu ve Hz. Ahadiyyetin her şeyde sârî idiği /118-a/ küçük ve büyük âlem, zâhir ve bâtının, tevâfuk ve tetâbuku (birbiriyle uyum hâlinde oluşu), söz konu şüphe ve iltibâsı ortadan kaldırır.

Eğer "misâleyn" ile ruhta resmedilmiş olan rûhânî sûretler ve nefste görünen, duyulan sûretler kasdedilirse, ikisi arasında mânâ bakımından, iki sûretin hakîkatinin birliğinin uyumu bahis mevzûu olur. Zîrâ rûhânî sûretler olsun nefsânî sûretler olsun, o ikisini birlikte idrak eden ruhtur. Buna göre mânâ: Rûhânî sûretlerle nefsânî sûretlerin hakîkat îtibâriyle uyum hâlinde olmaları, hakîkî vahdetten iltibas ve iştibâhın yok olmasına hükmeder. Zîrâ bu ikisini idrak eden ruhtur. Her ne kadar mahsüs sûretler zâhiren beş duyu ile idrak olunursa da hakîkatte onu da idrak eyleyen ruhtur. Kezâ kâmilin rûhu, bütün âlemde zâhiren ve bâtınen cismânî ve rûhânî sûretleri, kâinâtın hakîkatlerini ve inceliklerini müşâhede eder. Nasıl ki bir kimsenin rûhu kendi vücûdunun ahvâlini müşâhede ettiği gibi.

409– وبَيْنَ يَدَىْ مَرْماى دُونَكَ سِرًّ ما   تَلَقَّتْهُ منها النَّفسُ سِرّاً و ألْقَتِ

Lügatler: مرما masdar-ı mîmîdir, maksud ve matlub mânâsınadır, ism-i mekân olması da câizdir. دونک İsim fiillerdendir, خذ mânâsınadır. تلقى Bir şeyi kabul için yönelmektir. إلقا atmak.

İ'râb: سرّ mansubdur, دونک'in mef'ûlüdür. منها'da zamir ya hazrete âittir veya beş duyuyla idrak edilen şeylere âittir. النفس'te elif-lâm muzâfun ileyhden ıvazdır, yâni نفسى takdîrine. سرّا, تلقت'nün zamîrinden hâliyet üzere mansubdur. القت İki mef'ul alır, ikisi de mahzûfdur, takdîri القته اليك demektir.

Mânâ: Ey sâlik benim maksad ve merâmımdan evvel olan şeyin sırrını al; nefsim o sırrı o hazretten veya algılayıcı duyulardan gizlice elde etti ve onu sana attı. Elde edilen o sır ilâhî sıfatların mütâleasıdır ki evvelâ onu ruh idrak eder. Daha sonra idrak edilen bu mânâları hayal alır ve kendi âlemine uygun nakış ve sûret bağlar. Daha sonra da şehâdet âlemine inip duyulan sûretler /118-b/ zuhûr edince nefis beş duyuyla idrak eder ve irşad için onu mahlûklara atar; tâ ki ma'rifete talip olup onlar da bu mânâları bilsinler.

Şeyh bu tarzda elde ettiği o sırları şu beyitlerde zikrediyor:

410– إذا لاَحَ مَعْنَى الحُسْنِ فى أىِّ صُورَةٍ   و نَاحَ مُعَنَّى الحُزْنِ فِى آىِ سُورَةٍ

411– يُشاهدُها فكْرِى بِطَرْف تَخَيُّلِى   ويَسْمَعُها ذكْرِى بِمَسْمَعِ فِطْنَةٍ

412– ويحضُرها للنَّفسِ وهْمِى تَصَوُّراً   فَيَحْسَبُها فِى الحسِّ فَهْمِى نديمتى

Lügatler: إذا zaman zarfı, çok az olarak da şart mânâsı taşır. لاح Yânî ظهر سريعاً. ناح nun ile, yüksek sesle ağlamak, yüksek sesle ağlayınca ناح فلان derler. Bâzı nüshalarda ب ile باح şeklinde yazılmıştır; باح سره derler, yâni اظهر demektir. معنى الحزن Hüznün zahmetine katlanan ve hüznün eziyetini çeken kimseye derler. آى Hemzenin meddiyle آية'in cem'idir. İkinci beyitte فكر bâtınî kuvvelerden bir kuvvedir. طرف Göz demektir. تخيل Kezâ bâtınî kuvvelerden bir kuvvedir. Bu kuvvelerin açıklamasını *Heyâkil* şerhinde mufassal olarak zikrettik. تخيل Gözden kaybolan sûreti göz önüne getirmeye derler. ذكر'den murad hatırlama kuvvesidir. مسمع Birinci mîmin kesriyle ve ikincisinin fethiyle ve tam aksine olarak da câizdir. فطنة Zekâ ve idrak sür'ati. وهم Cüz'î mânâları idrak eden bir kuvvedir. تصور Bir şeyin sûretinin zihinde hâsıl olmasıdır ve nefsin cismânî ve rûhânî sûretlerden birini kabul etmesidir.

İ'râb: إذا لاح الخ... şarttır ve soraki iki beyit cezâdır. يشاهدها ve يحضرها'da olan zamirler Hz. Mahbûbeye râcîdir. يسمعها'da zamir mahbûbenin kelâmına râcîdir,

muzaf mukadderdir. معنى'nın حسن'e izâfeti beyeniyyedir. في اى سورة Sözü yâni و في وقت سماع تلاوة آيات سورة القرآن takdîrinedir.

Mânâ: Gerçekte vahdet sırrı ve adâlet eseri olan güzelliğin mânâsı ve latîfesi, beşerde veya başkasında herhangi bir sûrette görünse; hüzünle dertli bir âşık, Kur'an âyetlerini dinlerken ağlayıp feryad etse; o güzelliğin zuhûrunda benim müfekkire kuvvetim tahayyül gözüyle o hazretin cemâl-i bâkemâlini müşâhede eder. Fetânet ve zekâ kulağıyla benim kuvve-i zâkirem o hazin sesi dinlediği vakit o hazretin kelâmını işitir. Kuvve-i vâhimem, nefsimi müşâhede için tasavvur olarak o hazreti (gözümün önüne) hazır hâle getirir ve benim anlayışım o hazreti, görünen güzellikte konuşan arkadaş ve kerîm dost olarak kabul eder. Hulâsa-i kelâm bu yüksek tâifeye göre bu sırlı âlem ilâhî hüviyetin mezâhiridir ve her bir mazharda, Hakk'ın kuvveti, bu mazharın kâbiliyetine göre zuhûr etmiştir. O halde bütün âlem, değişikliğiyle Hakk'ın hüviyetinin sûretidir. Onun vahdâniyeti taaddütten münezzehdir. Bu mezâhirde görünen her şey celâl olsun, cemâl olsun, kemâl olsun kelâm olsun, sıfat olsun /119-a/ fiil olsun, ne olursa olsun her bakımdan قُلْ كُلٌّ مِنْ عند الله (Nisa, 4/78). "De ki: Hepsi Allah'tandır" beyanının gereği olarak o tek hakîkattendir. Lâkin edeb merâsimlerinin muhâfazası ve zât-ı müstetâbın tenzîhi için, zâhirden zuhûra gelen her kemâlî sıfat ve iyilik ona nisbet edilir, eksik sıfatlar ise وإن تصبك سيئة فمن نفسك (Sana bir kötülük gelirse o sendendir) beyanı fehvâsınca nefse ve mümkin zatlara isnad edilir.

Maddî olsun mânevî olsun kâinatta zuhûr eden her iyi işte görünen hüviyyet-i ilâhiyyenin sûretidir. Büyük peygamberlerin çoğuna ve evliyânın seçkinlerine Cenab-ı Hak sûret-i mahsüsede (hissedilebilecek şekilde) tecellî eder. Niteki Hz. Mûsâ'ya ateş şeklinde, Hz. Peygamber'e mahbûb-i dildâr şeklinde görünmüştür. Şöyle buyururlar: رأيت ربى فى أحسن صورة "Rabbimi en güzel şekilde gördüm". Bâzı rivâyetlerde فى صورة شاب امرد "Taze bir genç sûretinde.." şeklinde yer alır.

Şüphesiz ârif-i muhakkık ve vâsıl-ı müdekkık هر چه نظر كردم سيماى تو مى بينم "Neye baksam senin yüzünü görürüm" fehvâsınca baktıkları her güzellikte vahdet-i Hakk'ı müşâhede ederler ve vücûd-ı mutlakın kemâl-i i'tidâlinin sırrını görürler ve Hak'la muâmele edip onunla konuşurlar. Ebu Yezîd'in dediği gibi: إنى اكلم الله منذ ثلاثين سنة و الناس يظنون أنى اكلمهم "Ben otuz seneden beri Al-

lah'la konuşuyorum, halbuki insanlar kendileriyle konuştuğumu sanırlar" Hz. Şeyh'in buyurdukları işte şu mânâya işârettir: Ne zaman bir güzellik görsem ve hazin bir ses işitsem hayal gözümle fikrim onun güzelliğini müşâhede eder, kulağım ve zikrim onun kelâmını dinler, vehmim nefsime onun sûretini hatırlatır, fehmim görünen güzellikte onun arkadaşlığını hisseder.

413- فَاَعْجَبُ مِنْ سُكْرِى بِغَيْرِ مُدَامَةٍ وأطْرَبُ فِى سِرِّى و مِنِّىَ طَرْبَتِى

414- فيَرْقُصُ قَلْبِى و ارْتِعَاشُ مَفَاصِلِى يُصَفِّقُ كَالشَّادى و رُوحِىَ قَيْنَتِى

Lügatler: مدامة şarap demektir. طربة Tı'nın kesresiyle tarabdan bir nevidir. إرتعاش Uzuvların irâdesiz olarak hareket etmesi. تصفيق Eli ele vurmak. شادى Muğannî olan kimseye derler, nitekim شدا, يشدو, شدواً derler غنى قينة halk dilinde muğanniyeye derler. Bâzıları ise تقيّن'den müştaktır demiştir, تقين tezeyyüne derler. Nitekim إقطانت الروضة derler, yâni أخذت زخرفها. muğanniye sesini tezyin ettiği için kendisine قينة dediler.

İ'râb: أعجب nefs-i mütekellimdir, أتعجب mânâsınadır. اطرب dahî nefs-i mütekellimdir. و منى'de vav hâliyedir, وارتعاش'da da öyledir. إرتعاش Mübtedâ, يصفق fiil cümlesi haberidir.

Mânâ: Cemâl-i vahdetin müşâhedesi sekr ve hayreti gerektirince bu müşâhedenin lezzetinden doğan sekr ve şaşkınlığı haber vererek buyururlar ki: Anılan bu fehmî zevk, vehmî huzur /119-b/ zikrî sima' ve fikrî şühud sebebiyle benim zâhirî ve bâtınî kuvvelerime o kadar sekr ve ferahlık hâsıl oldu ki târifi mümkün değildir. Ben bu sekrime şaşıyorum. Nasıl oldu da şarapsız sarhoş oldum, sırrımda ve kalbimdeki bu sevinç nasıl oluyor? Halbuki benim neş'em kendimdendir, dışarıdan değildir. Bu sarhoşluk ve neş'e sebebiyle mafsallarımın titremesi muğannî gibi el çırpar, rûhum bana muğanniyelik yapar, kalbim raks ve hareket eder, coşup taşar. Hakîkaten rûhu, zat nurlarının müşâhedesiyle aydınlanan ve tecellî kokularıyla amberlenen her âşıkın vücud evinde, her kuvâsı hoş sesli mutrib ve her uzvu şarkı söyleyen sırdaş olup bu zevk ve şarkıyla dâimâ mümtaz olmadadır.

415– وما بَرِحَتْ نَفْسِي تَقَوَّتُ بِالْمُنَى   وتَنْحُوا القُوَى بِالضُّعْفِ حتَّى تَقَوَّت

416– هُنا ک وَجَدْتُ الكَائنَات تَحَالَفَتْ   على أنَّهَا و العَوْنُ منِّى مُعِينَتِي

Lügatler: ما برحت yâni ما زالت. تقوت aslında تتقوت idi, tefa'ul bâbından; te'nin biri tahfif için hazfoldu, تنزل الملائكة'de olduğu gibi, تقوت kuvvet ve gıdâ talep etmeye derler. نفس'ten burada murad nefs-i nâtıkadır. منى Arzû. تنحو, نحو'den fil-i muzârîdir. تنحو اليه فلان derler, yâni توجه اليه. تقوت fil-i mâzîdir, yâni صار ذا قوة demektir. هناک Zarf-ı zaman veya zarf-ı mekândır, burada mânevî mekân kasdedilir. تحالف, حلف'tendir, yâni تعاهدت.

İ'râb: تقوت'in fâili zamir, نفس'e âittir. و العون منى'de vav hâliye. Bu ibâre ان ismiyle haberi arasında mu'tarızâ cümlesidir, haberi معينى'dir.

Mânâ: Benim rûhum evvelen ve âhiren seyr ve talepte visâl arzûsuyla gıdalanma ve kuvvet bulmaya devam etti ve benim zâhirî ve bâtınî kuvvelerim zayıflıklarına rağmen, o arzûya kavuşmaya niyet etmekten ve yönelmekten geri kalmadı. Böylece benim bütün kuvvelerim maksadına erişmek sûretiyle kuvvet ve kudret sâhibi oldu. Rûhumun visâl arzûsundan gıdalandığı bu makamda, nefsânî kuvvelerimin kendisine yönelmekle kuvvet kazandığı bu yer ile ben bütün kâinâtı muhabbet yolu üzere söz verici ve dostluk kurucu olarak buldum; hepsini bana yardımcı buldum. Halbuki o yardım ve inâyet, muvâfakat ve muâhede yine benden hâsıl olmaktadır, başkasından değildir.

من آوردم درین عالم طريق عشق ورزيدن   بگرد کوی مهرويان چو گرد کعبه گرديدن

[Kâbe'nin etrafında dönmek gibi, ay yüzlülerin köyünün etrafına aşk ekme usûlünü bu âleme ben getirdim.]

417– لِيَجْمَعْ شَمْلِي كُلُّ جارِحَةٍ بِها   ويَشْمَلُ جَمْعِي كُلُّ مُنْبِت شَعْرَةِ

Lügatler: شمل /120-a/ zıd mânâlı lügatlerdendir, hem cem' mânâsına hem tefrika manâsına kullanılır.

İ'râb: ليجمع'da lâm ta'lil içindir, تحالف'e müteallıktır, fâili كلّ, mef'ûlü شملى'dir. بها'da ب sebebiyye, zamir Hz. Mahbûbeye râcîdir. يشمل'nin fâili جمعى, mef'ûlü كل منبت'dir.

418– ويَخْلَعُ فِيما بَيْنَنَا لُبْس بَيْنِنَا   عَلَى أنِّي لم أُلْفه غَيْرَ أُلْفَة

Lügatler: خلع bu kelime على ile kullanıldığı zaman elbise giydirmek demektir, nitekim خلع لى فلان derler. Eğer عن ile kullanılırsa elbiseyi soymak ve çıkarmak mânâsına kullanılır. Birinci بين zarf mânâsınadır, ikinci بين uzaklık

mânâsına kullanılır. Birinci بين zarf mânâsınadır, ikinci بين uzaklık mânâsına. إلفاء bulmak, وجدان gibi. الفة me'nûs olmak. لبس Lâmın zammesiyle ve fethasıyla "libas" demektir. Lâkin lâmın zammesiyle isim, fethasıyla masdardır.

İ'râb: ويجلع , يجمع üzerine mâtuftur. يقلع'nun alâ binâi'l-fâil (ma'lum) olarak okunması ve fâil zamîrinin جمع'a olması, لبس'ün يخلع'nun mef'ûlü olmak üzere mansub olması câizdir. Ayrıca يخلع'nun meçhul okunması ve لبس'ün lafzan merfû nâib-i fâil olması da mümkündür. على, مع mânâsınadır.

Mânâ: Evvelce şöyle demişlerdi: Bu kâinat Hz. Mahbûbenin sevgisinde bana yardımcı olmaya söz vermişti. Bu söz ve yemin, o hazretin sevgisi sebebiyle benim her bir organımın tefrikasını cem' hâline getirmek içindir. Tâ ki o hazretin cem'iyet hükmü her bir uzvuma sirâyet etsin, hattâ her biri bütün zâhir ve bâtın tefrikalarını cem' etsin. Aynı şekilde bu benim, kendisinde gayriyet ve zıddiyet bulunmayan cem'im olsun. Her bir kılımın köküne şâmil olsun, tâ ki her bir parçamdan tefrika ve çokluk kalkarak bütün uzvum cem'iyyeti gerektiren işler yapsın. Kezâ bu kâinatın bana yardım için yemin vermesi veya benim cem'im o hazretle benim aramdaki uzaklık elbisesini ve bütün muğâyeret ve mufârekatları çıkarmamdan dolayıdır, veya uzaklık elbisesinin çıkarılması içindir. Bununla birlikte ben cem' makāmında bu uzaklığı ve zâhirî tefrikayı ülfet ve cem'iyyetten başka olarak görmem. Belki bütün ayrılıkları ve çoklukları ayn-ı cem'iyyet ve sırf vahdet görürüm. Organların ve duyuların tefrikadan kurtulması şöyledir: Zâhirî ve bâtınî duyular vahdet nûruyla boyanınca, ما رايت شيئا الا و رأيت الله فيه "Hiçbir şey görmedim ki onda Allah'ı görmüş olmayayım" ifâdesinin hükmüne göre her neye baksa O'nun nûruyla O'nu görür. Ve كنت سمعه الذى يسمع به "İşiten kulağı olurum" hükmüne göre O'nun sâmia gücüyle işittiği /120-b/ her sözü O'nunla işitir. Ve إن لربكم فِ أيام دهركم نفحات الا تعرضوا لها "Şüphesiz sizin zamânınızda Rabbinizin kokuları vardır, dikkat onu arayın"[50] fehvâsınca; koklama gücüyle, kokladığı her şeyi Hakk'ın kokusu olarak koklar. بى يبطش و بى يمشى "Benimle tutar, benimle yürür" fehvâsınca tuttuğu her şeyi Allah'ın kuvvetiyle alır, gittiği her yere Allah'ın irâdesiyle yürür.

همه وصلت و هجران نيست اينجا بجز ديدار جانان نيست اينجا

[Burada her şey vuslattır, hicrân yoktur. Sevgilinin yüzünün dışında bir şey yoktur burada.]

---

50 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, III, 180.

419- تَنَبَّهْ لنَقْلِ الحسُّ للنَّفْسِ راغباً عن الدَّرْسِ ما أبْدَتْ بِوَحْيِ البَدِيهَةِ

Lügatler: غب عنه yâni أعرض. وحى gaybi hakîkatler ve vahyolunan şey iki kısımdır. Biri bedihi öteki kesbîdir. Bedihi olan, nefsin müşâhede yoluyla vahyediciden ansızın aldığıdır, kesbi olan ise nefsin râvilerden ve güvenilir nakledicilerden ders ve öğrenme yoluyla elde etmesidir.

İ'râb: للنفس'te lâm الى mânâsınadır. راغباً Hâliyet üzere mansub. ما الذى mânâsına. أبدت'in zamîri hazrete veya نفس'e râcîdir. ب vâsıta için. وحى'in بديهة'ye izâfeti beyâniyyedir.

Mânâ: Ey sâlik ve âşık, gafletten uyanık olunca, öğrenme yoluyla beş duyunun nefse naklettiği sırların idrâki için, ki onları Hz. Mahbûb herhangi bir gayret sonucu olmaksızın açık seçik vahiy vâsıtasıyla ızhar etmiştir, onların idrâki için burhan gerekmez. Vahy ve ilhamla ilgili her şey bedîhiyat kabîlindendir, delîle muhtaç olmaz, şüphe onda çarpıntı yapmaz. راغبا عن النفس deyişindeki nükte şudur: Ta'lim ve taallümle kayıtlı olan bütün mânâların zıd bir delille nakzedilmesi mümkündür, fakat zevk ve vicdan yoluyla idrak edilen şeyler ve hissî mahsüsâta gelince bir kimse binlerce delil getirse keşif sâhibinin şühûduna zarar vermez ve onu o mertebeden şüphe ve tereddüt zerre kadar ayırmaz.

420- لِرُوحِيَ يُهْدى ذِكْرَهَا الرُّوحُ كلّما سَرَتْ سَحراً منها شِمَالٌ و هَبَّت

Lügatler: يهدى , إهداء'dan müştaktır, if'al bâbından, hediye vermek demektir. روح ra'nın fethıyle râhat ve hoş rüzgâra derler. هب , هبوب'tandır, yel esmeye derler.

İ'râb: لروحى'de lâm الى mânâsına. ذكرها lafzan merfû يهدى'nin fâilidir, الروح mef'ûlüdür veya ذكر , يهدى'nin birinci mef'ûlü, لروحى ikinci mef'ûlü, الروح ise lafzan merfû fâili olabilir. ذكرها'da ve منها'da zamirler hazrete râcîdir. شمال سرت'nün fâilidir. هب'in fâili zamirdir ki شمال'e râcîdir.

Mânâ: Ne zaman ki o hazretin lütuf hazînesinden seher vaktinde şimal rüzgârı esse, o güzel rüzgâr benim rûhuma o hazretin zikrini hediye eder. Veya: Ne zaman ki seher vaktinde o hazret tarafından seher rüzgârı esse /121-a/ benim rûhuma o hazretin zikri râhatlık verir.

421– وَيَلْتَذُّ إنْ هَاجَتْهُ سَمْعِي بالضُّحَى عَلَى وَرَقٍ وُرْقٌ شَدَتْ و تَغَنَّت

Lügatler: هاجت: هاج, يهيج'den "kıpramak". ورق vavın fethiyle yaprak. ورق vavın zammı ve ranın sükûnuyla, kül renginde güvercine derler. شدت , غنت mânâsında.

İ'râb: هاجت'in fâili ورق'dür. Zamir mef'ûlüdür ki سمع'a âittir, merci-i ileyhin te'hiri zarûret-i şi'r içindir veya geçen beyitte olan ذكر'e râcîdir. سمعى, يلتذ'nün fâilidir. بالضحى'da ب في mânâsınadır, تغنت'e müteallıktır. شدت ve تغنت'in fâilleri zamirleridir ki ورق'a âittir. على ورق , شدت'e müteallıktır. غرق Zikredildi lâkin اغصان (dallar) kasdedilir, melzûmun ismini lâzıma ıtlak kabîlinden olur.

Mânâ: Sevgilinin köyünün güvercini, kuşluk vaktinde ağaç dalları üzerinde, çiçek yaprakları arasında ne zaman yâdigâr nağmeleriyle teğannî ve terennüm eylese benim kulağım lezzet duyar.

ناديت حمامة تحاكي حالي تبكي و تنوح فوق غصن عالي

(Yüksek dallar üstünde hâlimi anlatan, ağlayıp inleyen güvercine seslendim.)

او ناله همى كرد و منش ميگفتم مى نال بدين صفت كه خوش مى نالى

[O inliyordu, ben de ona diyordum ki: Bu sıfatla inle çünkü güzel inliyorsun.]

422– وَيَنْعَمُ طَرْفِي إنْ رَوَتْهُ عَشِيَّةً لِانْسَانه عنها بُرُوقٌ و أهْدَتِ

Lügatler: ينعم: علم , يعلم bâbından. نعم , ينعم , نعمة nunun fethiyle hoş dirilmek ve tazelik. روته , رواية'tendir. عشية Yatsı vakti. بروق , برق'ın cem'i.

İ'râb: روت'nün zamîri mukaddem zikri hazrete âittir. طرفة'e âit olsa da câizdir. لانسانه'de lâm الى mânâsınadır, zamîri طرف'a râcîdir. عنها'da zamir hazrete râcîdir, muzaf takdir edilir yâni عن نورها و فيضها. بروق, روته'nün fâilidir. أهدت'in fâili zamîri بروق'a âittir.

Mânâ: Eğer o hazretin zikrini yatsı vaktinde şimşekler ve fecirler rivâyet etse, ondan da benim göz bebeğim gözüme nakletse, böylece o şimşekler o zikri rûhuma hediye etse, benim gözüm nîmete gark olur ve aydınlanır. Yâni ilâhî tecellî nurlarının ışınları, nâmütenâhî sırların haberlerini hikâye etse, erbâb-ı şühûdun basîret gözü ondan bir vechile sevinç ve neşe bulur ki bunun ifâdesi mümkün değildir.

زالتفات تو بامن تو آن مشاهده كردن كه چون كند بعظام رميم روح اعادت

[Senin bana iltifâtından müşâhede edilebilir, çürümüş kemiklere rûhun nasıl iâde edileceği.]

423– وَيَمْنَحُهُ ذَوْقِي و لَمْسِيَ أكْؤُس   الشَّرَابِ إذا لَيْلا عَلَيَّ اُدِيرَت

Lügatler: منح ata. كؤس, كأس'in cem'i ki gayr-ı kıyâsîdir. /121-b/ اديرت , إدارة'den mef'ul sîgasıdır.

İ'râb: يمنح'nun fâili ذوقى'dir, mef'ul-i evveli muttasıl olan zamirdir ki zikr-i mahbûbeye âittir, kinci mef'ûlü mahzûfdur ki إياى'dir. ذوق'in de mef'ûlü mahzûfdur çünkü karîne vardır ki o الشراب'tır. Takdîr-i kelâm ويمنح ذوقى الشراب ذكر المحبوبة إياى. و لمسى , ذوقى üzere mâtuftur. اكؤس, لمسى'nin mef'ûlüdür. Bâzı şârihlere göre يمنح'da zamîr-i muttasıl ذكر'e âittir ki birinci mef'uldür, ikincisi ذوقى و لمسى'dir ve fâili اكؤس'dür; على, اديرت'e müteallıktır.

Mânâ: Geceleyin kadeh bana dönünce, şarâbı tatmam ve onun kadehine dokunmam bana Hz. Mahbûbeyi hatırlama nîmetini bahşeder.

İkinci mânâ şöyledir: Geceleyin bana lezzetli şarap kadehleri döndürülünce nefâseti ve tadından dolayı o kadehler benim tatma, dokunma vs. duyularıma o hazreti hatırlatmış olurlar. "Küûs" (kâseler, kadehler)'den murad mevcûdâtın mezâhiridir ki bunlar sır ve mânâ şarâbının kaplarıdır. Hazret-i Gayb gecesinde bana sunulduğunda ve her birinin vücud kadehindeki mânâ şarâbını tattığım zaman, bütün bu kadehlerdeki içeceklerin lezzetinden Hz. Mahbûbenin zikri müşâhede edilir ve bunların vücud kadehlerinden Hz. Mahbûbun zikri armağan edilir.

424– وَيُوحِيه قَلْبِي للجَوَانِحِ باطناً   بظاهِرِ ما رُسْلُ الجَوَارِحِ أدَّت

Lügatler: جوانح bâtınî uzuvlara denir, burada kasdedilen hayvânî ruh ve bâtıni kuvvelerdir, fehm, akıl ve idrak gibi.

İ'râb: يوحيه'de zamir ذكر'e râcîdir ve birinci mef'uldür. İkinci mef'ûlü للجوانح'dır. Fâili قلبى'dir. باطناً ya zarfiyyet veyahut temyîziyet üzere mansubdur. بظاهر'de ب sebebiyye olabilir, müteallakı mukadder واقعا olur. ما Mevsûledir, sılası أدت'tir, âidi mahzûfdur.

Mânâ: Kalbim o hazretin zikrini bâtınî kuvvelerime bâtınen bildirir; cevârih ve a'zâ da elçilerinin yerine getirdiği şeyin zâhirine uygun davranışlar içinde olurlar. Yâni her bir uzvum Hz. Mahbûbun zikriyle tam olarak boyanmış olduğundan, sanki her biri kalbime o zikrin sırrını ve zevkını edâ etmede birer elçidirler ve o hazretin zikrini kalbime yerleştirirler, kalbim de onların yerleştirdiği bu zikrin zâhirine uygun olan bâtınî kuvvelerime onu vahyeder (bildirir). Böylece o zevk ve bâtınî sürur uzuvlarımda zuhûr eder.

Bu durumda bâtınî kuvveler zâhirî kuvvelerin elçileri olur. Öyleyse ikisi arasında haberleşme kesindir.

425- وَيُحْضِرُنِى فِى الْجَمْعِ مَنْ بِاسْمِهَا شَدَا فَأَشْهَدُهَا عِنْدَ السَّمَاعِ بِجُمْلَةٍ

Lügatler: /122-a/ يحضر if'al bâbından. جمع'dan murad sema'da hazır olanlardır.

İ'râb: يحضر'nün fâili men-i mevsûledir. اسمها ve اشهدها'da zamirler HZ. Mahbûbeye râcîdir.

Mânâ: Semâ' topluluğu arasında o hazretin ismiyle teğannî eden, onun yüksek zâtı ve güzel sıfatlarını zikredip terennüm eden kimse beni hazır hâle getirir. O hazretin vasıflarını, isimlerini, güzelliklerini, medih ve senâsını işittiğim vakit bütün uzuvlarımda ve hücrelerimde, rûhânî ve cismânî bütün kuvvelerle ve bedenle o hazreti müşâhede ederim. Bir kâmilin kalb ve rûhu kevnî elbiselerden soyunup, bâtın nûru organlarına iyice sirâyet edince, Hakk'ı her uzvuyla ve her kuvvesiyle zâhiren ve bâtınen müşâhede etmesinde şaşılacak bir şey yoktur.

Hz. Cüneyd'e sordular: "Semâ' hakkında ne dersin?" cevap verdi: 'Hak'tan bir ıslıktır, Hak kulağıyla dinleyen Hakk'ı bulur, nefis kulağıyla dinleyen zındık olur". Hz. Mevlânâ buyurur:

سماع ما چو روحانیست ای جان مشو اینجا بنفس گبر رقصان

[Ey can, mâdemki bizim semâımız rûhânîdir; burada kâfir nefsinle raks etme.]

Din önderleri semâ' hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bâzıları helâl, bâzıları haram, bâzıları da mübah olarak görmüşlerdir. Aralarında birbirini nakzeden delillerin sonu yoktur. Nitekim Ebu Tâlib el-Mekkî *Kutü'l-Kulûb*'unda, Şeyh Sühreverdi *Avârifü'l-Maârif*'de, İmam Gazali *Mülteka'l-Bahreyn*'de gerektiği şekilde beyanlarda bulunup helâl ve mübah olduğunu belirtmişlerdir. Hüseyin Sâlim hazretlerinden soruldu: Semâ' hakkında ne dersin? Buyurdular ki: Semâ' hakkında ben ne diyebilirim ki. Cüneyd, Zünnûn, Serî es-Sekatî gibi benden daha âlim ve daha büyük olanlar semâ'ı câiz gördüler ve dinlediler.. *Kutü'l-Kulûb*'da Ebû Tâlib el-Mekkî ashâbın ileri gelenlerinden şunları nakleder: "Sâhabeden Abdullah b. Ca'fer, İbn Zübeyr, Muğıyre b. Şu'be, Muâviye ve daha başkaları semâ' dinlediler, sahâbe ve tabiînin çokları

bunu yaptılar." Hulâsa-i kelâm buraya çok söz getirilmesi mümkün olmadığından Hz. Mevlânâ'nın şu güzel beyitleri kesin delil olarak kâfîdir:

شهباز جناب ذا الجلال است سماع   فراش قلوب اهل حال است سماع
در مذهب منكران حرامست سماع   در مذهب عاشقان حلال است سماع

[Semâ' Cenâb-ı Zülcelâ'in doğan kuşudur, semâ' ehl-i hâlin kalblerinin döşeğidir. İnkârcıların mezhebine göre semâ' haramdır, âşıkların mezhebine göre ise helâldir.]

426– فَتَنْحُوا سَمَاءَ النَّفْخِ رُوحِي و مَظْهَرِى   الْمُسَوَّا بها يَحْنو لأتْرَابِ تُرْبَتِي

Lügatler: ينحو fil-i muzârîdir نحا , ينحو , نحوا'den, kasd mânâsınadır. سماء النفخ'ten murad Hz. Vahidiyyetttir. مظهر مسوا'dan murad bedendir. يحنو, حنو'den müştaktır, حنو meyletmeye derler. اتراب تربة'dan murad tabîat, âlem ve anâsırdan murad olan şeylerdir.

İ'râb: تنحو'nun fâili روحى, mef'ûlü سماى النفح'tır. ها'da zamir روح'a âittir /122-b/ veya hazrete âittir ve muzaf takdir edilir. Yâni بيدى الحضرة المحبوبة. ينحو'nun fâili altındaki zamirdir ki مظهر'a râcîdir. لاتراب'ta lâm الى mânâsınadır.

Mânâ: Benim rûhum güzel ses ve hüzünlü nağme dinlediği sırada, makām-ı kuds ve mertebe-i üns olan aslî merkezine ve vuslat menba'larına yönelir, kudret eliyle düzeltilmiş ve mayalanmış olan mazharım da tabiî âleme ve unsurî mertebesine meyleder. Semâ' sâhibinin sıkıntısı, ızdırâbı, dönmesi, raksı, çabukluğu rûhun bakā âlemine, nefsin de süfliyet mertebesine çekilmesine delâlet ve şehâdet eder.

427– فَمِنِّى مَجْذُوبٌ اليها و جاذبٌ   الَيَّ ونَزْعُ النَّزْعِ فى كلّ جَذْبَة

Lügatler: Birinci نزع cezb mânâsına, ikincisi ise rûhun bendenden ayrılırken olan hâli, can çekişme.

İ'râb: اليها'nın zamir hazrete âit. ونزع الرع'de vav hâliye. Bâzı nüshalarda اليه şeklindedir. Buna göre اليه'deki zamir, kendisinden cezb hâsıl olan kimseye âittir.

Mânâ: Benden Hz. Mahbûbe tarafına bir çekilen vardır ki o, rûhumdur, o rûhumu bana cezbeden bir şey var ki o tab'ım ve nefsimdir. Yüksek tarafın iştiyâkı gâlip olup rûhânî zevk rûhumu celbedince ve rûhum Hz. Ahadiyyete çekilip bedeni terk etmek isteyince, nefsim ve tabîatım onu kendi âlemine çekerek ilk mertebesine indirirler; her cezbede de can çekişmenin çekişi görülür. Zîrâ ruh fevkalâde mütelezziz olarak mertebesini ve merkezini bu-

lup, yüksek maksad ve gâyesine erince, tabiat onu o zevkten uzaklaştırıp kendi âlemine çeker, bu âlemde de biraz ünsiyet peyda edince tekrar geriye eski mertebesine çekilip her bir çekişte cen çekişme hâlini görür.

428- وما ذاكَ الاَّ أنَّ نَفْسِي تَذَكَّرَتْ حَقِيقَتَهَا مِن نَفْسِها حينَ أَوْحَت

429- فحَنَّتْ لتَجْرِيد الخطَابِ بِبَرْزَخِ التُّرابِ و كلُّ آخذٌ بِأَزِمَّتِي

Lügatler: حنت, حنين'dendir, حنين arzû-mendliğe derler. ازمة, زمام'ın cem'idir.

İ'râb: ذاك ism-i işârettir, müşârün ileyhi geçen beyitteki incizâbdır. من تذكرت'e müteallıktır. اوحت'in fâili zamîridir ve Hz. Mahbûba râcîdir. حنت'in fâili zamîri, نفس'e âittir. التجريد'te lâm الى mânâsınadır. تجريد'in خطاب'e izâfeti, müsebbibin sebebe izâfeti kabîlindendir. ببرزخ'ta ب , فى mânâsınadır, تجريد'e veya mahzûf نازلة'e müteallıktır. وكل'de vav hâliye.

Mânâ: Az önce adı geçen çekilme ve çekme, Hz. Mahbûbenin ona vahyettiği sırada, benim zâtımın hakîkatini kendi zâtından muğannîlerin nağmeleri içinde tezekkür etmesinden başka bir şey değildir. /123-a/ Zâtım o vahiyden ilâhî hitap lezzetini tattı. Lâkin harflerle, seslerle ve nağmelerle karışık olarak tattı. O bakımdan zâtım, o hitâbın sözlerden ve harflerden tecrid edilmesini çok arzû eder, tâ ki ben Hz. Mahbûbeden onun harfsiz ve sessiz dinleyeyim. Harflerden ve sesten soyutlanmış olan o hitâb-ı izzet, bütün ruhların harfsiz ve sessiz işittiği "elest" hitâbıdır. Veya "mücerred hitap"tan murad "kün" emri olabilir. Var olan hiçbir şey, bu hitâbı işitmeden asla mevcut olmaz. Anlatılmak istenen şudur:

Nefsim toprak berzahına, yâni toprak unsuru şekline inerek mücerred hitâbı arzûladı. Bu toprak şeklinin "berzah" olması, vahdetle kesreti birleştirdiği için olmalıdır veya hayatla ölüm arasında vâki olduğu içindir. Halbuki toprak berzahına âit kuvvelerimden her biri, benim yularımı hakîkate yükselmeye mecâl bırakmayacak şekilde eline almış durumdadır.

Veya: Rûhum âlem-i a'lâya, nefsim mertebe-i süflâya çeker; halbuki her biri benim yularımı eline almıştır, ne nefsim âlem-i a'lâya yükselmeye râzı olur, ne rûhum mertebe-i ednâya düşmeye kail olur; her biri yularımı tutmuş kendi mertebelerine çekerler ve ben bu çekişmenin arasında can çekişme hâlini müşâhede ederim. Mecnûn'un dediği gibi:

هوانا فتى خلفي و هوايي القدام وإني إياها المختلفان

[Bizim sevgimiz arkada bir gençtir, benim sevgim ise öndedir; ben ve o başkayız.]

430– وَيُنْبِيكَ عَنْ شَأْنِي الوَلِيدُ وإنْ نَشَا بليداً بِالْهَامِ كَوَحْيٍ فِطْنَةِ

Lügatler: ينبيك, إنبا'dandır, ihbar mânâsınadır. الوليد Süt çocuğu. نشا nemâ ve ziyâdelik. بليد Kör yaradılışlı, şaşkın. إلهام Kalbe ilkâ olunan şey. وحى Gizli ilâhî işâret, ya melek vâsıtasıyla olur ki buna "vahy-i metlüv" denir veya melek vâsıtasıyla olmaksızın olur, buna da "gayr-i metlüv" denir. فطنة Kemâl-i zekâvete denir.

İ'râb: الوليد, ينبي'nin fâilidir, kaf mef'ûlüdür. بالهام ve كوحى, ينبيك'ye müteallıktır. نشا'nin zamîri وليد'e râcîdir.

431– إذا أنَّ مِنْ شَدِّ القِمَاطِ و حَنَّ فِي نَشَاطٍ الى تَفْرِيجِ إفْرَاطِ كُرْبَةِ

Lügatler: أن fil-i mâzîdir, أنين'den. قماط Türkçe "kundak" demektir, süt çocuğunun sarıldığı şeydir. حن yâni إشتاق.

İ'râb: إذا harf-i şarttır, cavabı arkasından gelecek olan beyittir. أن'nin fâili zamîri olup وليد'e âittir.

432– يُنَاغَى فَيُلْغِي كلَّ كَلٍّ أَصَابَهُ ويُصْغِي لِمَنْ نَاغَاهُ كالْمُتَنَصِّتِ

Lügatler: يناغى fil-i muzârî meçhuldür. يلغى Fil-i muzârî meçhul, الغا'dan, إلغا lağvetmek demektir. كل Kefin fethasıyla "melâlet" demektir. إصغا Kulak tutmak. إنصات Sükût.

İ'râb: يناغى, إذا'nın cevâbıdır. يناغى'nın /123-b/ naib-i fâili zamîridir, وليد'e râcîdir. Kezâ يلغى ve يصغى'nın zamirleri وليد'e râcîdir.

Son üç beyitin **Mânâsı**: Ey benim semâ' ve safâdaki hâlim hakkında bilgi sâhibi olmak isteyen kimse! Benim semâ'daki hâlim hakkında beşikteki süt çocuğu sana bir fikir verebilir: Kalbine ilkâ olunan vahye benzer ilham vâsıtasıyla ve zekâsı sebebiyle o çocuk iyi bir örnektir. Her ne kadar büyüdüğü zaman ahmak ve bön birisi olup o zevki unutmuş bile olsa netîce değişmez. Evet beşikteki küçük bebek kundağın sertliği ve beşiğin verdiği sıkıntıdan dolayı ağlayıp inlediği, feryâd ettiği vakit, eziyet ve sıkıntısının dağılmasını, ferahlık bulmayı arzû edince, kendisine ninni söylenir, dadısı güzel sesle ona

nağmeler söyler. O nağmeler sebebiyle kendisindeki üzüntü ve sıkıntılar sanki üzerinden kaldırılır, yok olur. O bebek, susup inleyenler gibi o sese kulak verir ve dinler.

O yavrunun üzüntü ve ıstırâbının hüzünlü nağmeler ve tatlı sesle sükûn bulması şu vechiledir: Onun ruhlar âleminden cesed mertebesine inmesi yakın zamanda olmuştur, rûhânî lezzet gerektiği şekilde vücûdunda bulunmaktadır. Cismânî alâkalar ve kirler yaradılışında henüz yer tutmamıştır, "elest sözü"nün zevkı rûhunda müşâhede edilmektedir. Aynı şekilde güzel seste de "elest" hitâbının lezzeti bulunur. Nitekim İmam Kuşeyrî buyurur: Bir kimse güzel sesten ne kadar zevk alırsa bilinmeli ki elest hitabından o kadar lezzet almıştır. Elest hitâbının bu dünyâda zevkini ve tadını bilmek isteyen, güzel ses dinlesin. Zîrâ elest kelâmının lezzeti güzel seste mevcuttur. Şu âyet-i kerîme de bu zevkin makbûliyetine şâhittir: فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَات فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ (Rum. 30/15). "İman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar cennette nîmetlere ve sevince mazhar olacaklardır" Bâzı müfessirler şöyle derler: يحبرون, حبرة'tendir, الحبرة هى النغمة الحسنة و التحبير التحسين (حبرة güzel nağme; tahbîr, tahsin demektir). Yâni يحبرون demek, güzel ses dinleyerek sevinç duyarlar demek olur. Nitekim Keşşaf, Ebussuud ve ehl-i tefsîrin çoğu şu sahih hadîsi, sahih rivâyetle Hz. Nebî'den naklederler: Bir gün Hz. Risâletpenah cenneti ve cennet nîmetlerini son derecede övmekteydiler. Arkalarda bi a'rabi vardı: "Ya Resulalah cennette semâ' var mıdır?" diye sordu. Aleyhisselâm Efendimiz dedi ki: يا اعرابى إن فى الجنة نهرا حافتاه الابكار يتغنين باصوات لم تسمع الخلائق بمثلها فذلك أفضل نعيم الجنة "Ey a'rabi cennette bir nehir vardır, iki tarafında genç kızlar bulunur, mahlûkatın benzerini duymadığı seslerle şarkı söylerler, işte bu cennet nîmetinin en değerlisidir"[51].

ما همه اجزاى آدم بوده ايم — در بهشت آن لحنها بشنوده ايم
گرچه بر ما ريخت آب و گل شكى — يادامان آيد از اينهايى يكى

[Biz hepimiz Âdem'in cüz'leriydik; cennette o nağmeleri dinledik durduk.

Gerçi suyla toprak, bize bir şüphe verdi ama o nağmeleri birazcık hatırlıyoruz. M, IV, 736-737]

Bk. Zemahşeri, *Keşşaf*, III, 200, Beyrut, D. Marife; Ebu's-Suud, *İrşadü Aklı's-Selim*, IV, 54, Beyrut, tsz.

پس نی و چنگ و رباب و سازها — چیزه کی ماند بدان آوازها /124-a/

عاشقان کاین نغمهارا بشنود — جز بگذارند و سوی کل روند

[Sonra ney, çeng, rebâb ve sazlar bu seslerle bir şey nasıl kalsın. Bu nağmeleri dinleyen âşıklar cüz'ü bırakıp külle doğru giderler.]

433- وَيُنْسِيهِ مُرَّ الخَطْبِ حُلْوُ خطابهِ — و يُذْكِرُهُ نَجْوَى عُهُودٍ قَدِيمَة

434- وَيُعْرِبُ عَنْ حَالِ السَّماعِ بِحالهِ — فَيُثْبِتُ للرَّقْصِ إنْتِفَاءَ النَّقِيصَة

Lügatler: ينسى , إنسا'dan unutturmak. مر mîmin zammesiyle تلخ. خطب hakkında çoğunluğun mutâbakatı olan büyük iş. نجوى gizli sır. يعرب , إعراب'tandır, إعراب ifsah ve ızhar etmek demektir.

İ'râb: ينسيه ve يعرب, يناغى üzerine mâtufutur. ينسيه'de zamir, önce geçen وليد'e âit, fâili حلو'dür ve خطاب'a muzafdır. خطابه'de zamir münâğîye âittir. مر, ينسى'nin mef'ûlüdür. يذكر'da müstetir zamir münâğîye at ve zamir-i bariz وليد'e âittir. نجوى , يذكر'nün mef'ûlüdür. يعرب'nün fâili zamîridir, وليد'e âittir. Kezâ بحاله'deki zamir ve فيثبت'deki müstetir zamir de ona âittir. Veya bu sonuncusu بحاله'deki حال'e âittir. للرقص'ta lâm الى mânâsınadır ve mecrurla birlikte câr, mahzûf müteallakıyla النقيصة'ya sıfattır. Yâni إنتفاء النقيصة المنسوبة الى الرقص.

Mânâ: O ninni söyleyicinin tatlı sözleri ve güzel nağmeleri, o bîçare bebeğe beşiğin verdiği zorluk, sıkıntı ve zahmetleri unutturur. Ninni söyleyici güzel ve yanık sesiyle bebeğe eski sözlerin ve geçmişteki bağların sırlarını hatırlatır; o olgun bebek hal diliyle, semâ' ve safâdaki nice halleri ortaya koyar.

Akıl sâhipleri nezdinde mâlûmdur ki, dadılar bebeklerin beşiğini sâdece onları teskin etmek için sallarlar. Beşiği fazlaca salladıkları zaman zorluklardan ve elemlerden râhata ererler. Demek ki o bebeğin hâli, raksa nisbet edilen noksanlıkların yokluğunu ve izâlesini ispat eder. Nitekim zâhid meşâyihten bâzısı şöyle der: الرقص نقص (Raks eksikliktir). Bunların böyle deyip âşıkların raksında noksanlık görmelerini bebeğin hâli geçersiz kılar.

وعند هبوب الناشرات على الحمى — تميل غصون البان لا الحجر الصلد

[Rüzgârın esintisi korunak üzerine geldiği zaman, söğüt ağacının dalları eğilir, sert taş ise eğilmez.]

Ey sırların tâlibi bil ki, dindarlardan bâzı inkârcılar, yakîn ehlinin raksını haram sayarak şöyle derler: الرقص حرام و مستحله كافر (Raks haramdır ve onu helâl sayan kâfirdir). Buna şöyle cevap veririz: Her raksın haram olduğunu kabul

etmeyiz, zîrâ lügatte raks *Kamus* sâhibinin dediği gibi, "oyun maksadıyla ölçülü hareket" demektir. Âşıkların vecd sırasında olan rakslarının oyun maksadıyla olmadığı güneşten daha açıktır. Belki onlar, zarûrî ve irâdesiz olarak, hakîkî nurlandırıcının güneşinin tecellî ışıklarında /124-b/ her biri rakseden atomlar gibi elbise yırtarak, nâra atarak hüzünleri teskin eder, can ve gönlü ferahlatırlar. Beşeriyet perdesiyle örtülü bulunanlar, bu zevk ve hâletten المرء عدو لما جهل "Kişi bilmediğinin düşmanıdır" fehvâsınca gafil olduklarından, Hak âşıklarının raksını kimi Sâmirî'nin raksına benzetir, kimi eksik bulur, kimi haram sayar. Amma onların mertebesine nisbetle o halde raksetmeleri binlerce helâlden evlâdır. Eğer bu bir bid'attir ve her bid'at dalâlettir dersen, bid'at olduğunu kabul etmeyiz. Zîrâ İmam Gazâlî, Şeyh Sühreverdî, Necm Dâye ve velâyet ehlinin bâzı büyükleri, Enes b. Mâlik'ten naklen şu hadîse kitaplarında yer verirler, Hz. Enes buyururlar ki: "Bir gün Resûlüllah'ın meclisindeydim. Cebrâil (as) gelip müjdeleyerek dedi ki: Ya Muhammed ümmetiyin fakirleri cennete, zenginlerden beş yüz yıl evvel gireceklerdir. Hz. Resûlüllah (as) bu müjdeden memnun olup şöyle buyurdular: Aranızda hiç şiir okuyan var mıdır, bize bir şiir okusa veya güzel söz söylese... Böyle birinin bulunduğunu bildirdiler, Resûlüllah şiir söylemesini istedi ve o kişi şu beyiti okudu:

لقد لسعت حية الهوى كبدى فلا طبيب لها ولا راقٍ
الا الحبيب الذى شغفت به فعنده رقيتى و ترياقى

(Hevâ yılanı ciğerimi soktu, ona tabib ve okuyup üfleyen kâr etmez. Onu ancak âşık olduğum sevgili iyileştirir, benim ilâcım ve tedâvim ondadır).

Bu sözler Hz. Resul'ün mübârek kulağına erişince فتواجد رسول الله حتى سقط رداه عن منكبه (Resûlüllah vecde geldi ve omuzlarından ridâsı düştü). Vecdin sükûn bulmasından sonra yerlerine oturduklarında Muâviye dedi ki: ما أحسن لعبكم يا رسول الله (Ya Resûlüllah oyununuz ne güzeldi!) aleyhisselâm şöyle buyurdu: مه مه يا معاوية من لم يهتز عند ذكر الحبيب ليس بكريم (Bırak ya Muâviye sevgilinin anılması sırasında titremeyen kerem sâhibi değildir).[52] Rivâyete göre Resûlüllah omuzundan düşen o mübârek ridayı dört yüz parçaya bölüp ashâbına dağıttılar.

Kezâ Habeşistan'dan bir topluluk gelmişti, mizmar (kaval) ve deflerle raksediyorlardı. Hz. Risâletpenâh Âişe hazretlerini yanına alıp seyrettirdiği

Deylemî, *el-Firdevs*, V, 393.

sahih hadisle sâbittir. Gene Hz. Aişe'nin def çaldırdığı sırada, Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir'e: إن لكل قوم عيداً وهذا عيدنا "Her milletin bir bayramı vardır, bu bizim bayramımızdır"[53] buyurması bütün âşıkların sema', safâ ve raks ve vecdinin mübah oluşuna izindir. Buna benzer binlerce aklî ve naklî deliller getirmek kâbildir. Fakat burada daha fazlası sıkıntıya yol açar.

Meşâyıhdan الرقص نقص (Raks noksanlıktır) diyenlerin maksadları şudur: Kemâl ehli temkin mertebesine vâsıl olduktan sonra, yerinden kopma ve hareket, kemâl mevkiine noksanlık verir derler. Kâmil, kendisine herhangi bir şeyin noksanlık vermediği kimsedir; kâmilden sâdır olan her şey kemâldir, nasıl olur da raks ona noksanlık verir!..

435– إذا هامَ شَوْقاً بِالْمُنَاغِي و هَمَّ أنْ   يَطِيرِ الى أوْطانه الاَوَّلِيَّة

436– يُسَكَّنُ بِالتَّحْرِيكِ وهو بِمَهْده   إذا ما لَهُ اَيْدى مربيه هزَّت

Lügatler: هام hayran oldu. هم Kasdeyledi. هزت Hareket eyledi.

İ'râb: Her iki beyitte إذا şartıyyedir, cevâbı يسكن'dür. /125-a/ İkincinin cevâbı هزت'tir. شوقا Temyîziyet üzere mansubdur. هم'nin fâili zamîridir ki bebeğin tâyir-i rûhuna âittir. وهو'de vav hâliye. بمهد'de ب, فى mânâsınadır. ما له'de ما ya mevsûledir veya mevsûfedir, ızdırap ve şedâydden ibarettir. إذا'nın şart fiili şiir zarûretinden dolayı mahzûfdur, yâni takdîri şöyledir: إذا ظهر الاضطراب الذى وقع للوليد هزته يدى مربيه. هزت'in mef'ûlü karîne sebebiyle mahzûfdur.

Mânâ: O süt çocuğu ninni söyleyicinin ninnileri ve nağmeleriyle ulvî âleme ve aslî merkezine şevkle hayran olsa ve ilk vatana ve ezeliyet mekânına uçmaya niyet etse, onun bu ıstırap ve zorlukları beşikte kendisini sallamak sûretiyle teskin edilir. Bebek zaman zaman sıkıntıya düşünce mürebbiyenin eli, sükûnet bulması için onu sallar ve bebek beşiğin sallanmasından haz duyar ve ıstırâbı son bulur. İşte semâ' erbâbının hâli bebeklerin halleri gibidir. Ne zaman hazin sesleri ve güzel nağmeleri can kulağı ile dinleseler, vücudlarında binlerce zevk ve iç yanması zuhûr eder. Vecd ve iç yanmasının fazlalığından raksetmeye ve harekete başlayarak elbise yırtıp raksetmek sûretiyle harâretlerini biraz olsun söndürürler, bu esnâda nice zevklere, şevklere ve mükâşefelere nâil olurlar.

Buhari, Iydeyn, 3.

دوش دیدم عاشقانرا صف کشیده در سماع　　خرقها تانافها رقصان دریده در سماع
لحن داودی کشیده مطربان در جان ما　　زان سلیمان سر مرغانرا شنیده در سماع

[Dün gece âşıkların semâ'da safa dizildiğini gördüm, raks ederken hırkaları göbeğe kadar yırtmışlardır. Mutribân canımıza dâvûdî bir ses çekmiş, bu ses sebebiyle Süleyman kuşların sırrını semâ' esnâsında işitmiştir.]

Bundan sonra semâ' sâhibinin hâlini bebeğe benzetmeye bırakıp can çekişmekte olan kimsenin hâline benzeterek şöyle buyururlar:

437- وجَدْتُ بِوَجْدٍ آخذى عندَ ذكْرِها　　بتَحْبيرِ تَالٍ أو بألْحَانِ صَيِّت

438- كما يَجِدُ المَكْرُوبُ فى نَزْعِ نَفْسه　　إذا مالَهُ رُسْلُ المَنَايَا تَوَفَّت

Lügatler: تحبير , حبرة'tendir, sesi güzelleştirmek ve süslemek demektir. تالى İsm-i fâildir قارى mânâsınadır. صيّت Sesi yüksek olan kimse. مكروب Tasalı olan, can çekişen kimse. منايا , منية 'nin cemi, منية ölüm demektir. رسل المنايا Ölüm melekleri. توفت Yâni قبضت ve اماتت.

İ'râb: بوجد'de ب , فى mânâsına. اخذى mahzûf mübtedânın haberidir, yâni هو آخذى. bu cümle وجد'in sıfatıdır. بتحبير'de ب, ذكر'e müteallıktır, zamir Hz. Mahbûbe râcîdir. وجدت'nün mef'ûlü ya آخذى'dir veya mahzûfdur, hazfetme karînesi كما lafzıdır, yâni وجد حالى مثل حال مكروب. إذا vakt mânâsına. ما burada zâiddir, /125-b/ i'rabdan mahalli mansub يجد'nün mef'ûlüdür.

Mânâ: Kur'an okuyan birisinin güzel sesiyle veya şarkıcıların yüksek sesli nağmeleri sebebiyle Hz. Mahbûbeyi hatırladığım sırada beni yakalayan vecd hâlimde iken rûhunu teslim etmek üzere can çekişen kimsenin hâlini bulurum. Can çekişenin bu hâli, ölüm meleği kendisini öldürürken ve rûhunu kabzederken olan haldir. Yâni iştiyâkın şiddetinden ve iç yanmasının çokluğundan dolayı öyle bir vecd ve şevk bastırır ki rûhum âlem-i bâlâya ve maksad-ı a'lâya, nefsim ise süflî mertebeye çekiştirip dururlar, bu sırada sanki can çekişme hâlindeki dertlinin elemlerini ve zorluklarını hissederim.

شرطست که بر بساط وصلش آن پای نهد که سر ندارد
وین طرفه که در هوای عشقش آن مرغ پرد که پر ندارد

[Senin aşk halına ayak basabilmek için başın olmaması şarttır. İlginçtir ki senin vuslat semâlarında ancak kanatsız kuş uçabilir.]

439– فواجِدُ كرْبٍ فِي السِّياقِ لِفرْقَةٍ   كَمَكْرُوبِ وَجْدٍ فِى اشْتِيَاقٍ لِرُفْقَةِ

440– فذا نَفْسُهُ رَقَّتْ الى ما بَدَتْ بِهِ   ورُوحِي تَرَقَّتْ للمَبَادى العَلِيَّةِ

Lügatler: سياق masdardır, السوق mânâsına, yâni سوق الوت الى الشخص. رفقة , رفيق'ın cem'i. رقت النفس demek صارت رقيقة متأثرة, yâni müşfik ve mihribân oldu demektir. ترقت Terakki eyledi.

İ'râb: واجد mübtedâ, كمكروب haberdir. لفرقة'de الى mânâsınadır, لرفقة'de de öyledir. ذا , واجد كرب'e işârettir. رقت'in fâil zamîri نفس'e, ترقت'in fâil zamîri روح'a âittir. للمبادى'de lâm الى mânâsınadır.

Mânâ: Kederli kimse ölüm meleklerinin ölüm atını, ruh ve bedenin ayrılığı için sevk ettikleri vakit vecdden dolayı kederlenmiş gibidir. Bunu böyle olması vecd ânında kâmil ruhlara, mücerred nefislere ve mele-i a'lâdan olan arkadaşlarına iştiyâkı olduğundandır. Bunlara iştiyâkı demek bunlara ulaşma ve kavuşmayı istemektir. O kederli kimsenin nefsi, bedenî ve hayvânî kuvvelerinin zuhûruna sebep olan şeye meyil ve muhabbet gösterir. Benim rûhum ise felekleri hareket ettiren ruhlara ve yüksek makamlara yâni zâtın isimlerine yönelir ve yükselir. Mahbûbundan uzaklığı ve ayrı olması bakımından ve mahbûblarına meyil ve iştiyakları cihetiyle her biri ötekine benzer.

دانی سماع چه بود صوت بلی شنیدن   از خویشتن بریدن با وصل او رسیدن
دانی سماع چه بود سری ز لی مع الله   انجا ملک نگنجد بی واسطه بدیدن
دانی سماع چه بود درد دوای یعقوب   بودی وصال یوسف بی پیرهن شمیدن

[Semâ'ın ne olduğunu bilir misin? "Belâ (evet)" sesini işitmektir. Kendinden kopmak, onun vuslatına ulaşmaktır.

Semâ'ın ne olduğunu bilir misin? Lî maallah'tan bir sırdır. Oraya melek sığmaz, vâsıtasız görmektir.

Semâ'ın ne olduğunu bilir misin? Ya'kub'un devâsının derdidir, gömleği koklamadan Yusuf'a kavuşmaktır.]

441– وبابُ تَخَطِّى اتِّصَالِي بحيثُ لا   حجابَ وِصَالٍ عَنْه روحِي تَرَقَّت

Lügatler: /126-a/ تخطى: التجاوز عن الشئ الى ما فوقه بالخطوة. تخطى tefâ'ul bâbından masdardır, burada iki ye iledir. Zîrâ bir ye vavdan münkalib olan aslî ye'dir, öteki ise nefs-i mütekellim ye'sidir. ط ve ى şeddelidir, sonraki ى'nin fethasıyla okunur.

İ'râb: باب mübtedâ بحث haberidir, اتصالى, تخطى'nin mef'ûlüdür. عنه, ترقت'e müteallıktır, zamîri حجاب'a râcîdir. Burada باب'tan murad ittihad makamının nihâyetidir ki cem'u'l-cem' mertebesidir.

Mânâ: Benim ittisal mertebesini aştığım makamda visâl hicâbı yoktur, o visâl hicâbından benim rûhum terakkî etti. Benim olduğum mertebede vâsıl ve mevsul tek zattır, başkalık ve ikilik yoktur.

بار نامهٔ ما و من در عالم حسيت　　　پس چون ازين عالم برون رفتى نه ما بينى نه من

[Tekrar, biz ve ben yazısı, senin his âlemindedir. O halde bu âlemden çıkarsan ne "biz"i görürsün, ne de "ben"i.]

442– عَلَى أَثَرِى مَنْ كانَ يُؤْثِرُ قَصْدَهُ　　　كَمِثْلِىَ فَلْيَرْكَبْ له صِدْقُ عَزْمَة

Lügatler: اثر bir şeyin resminden bâki kalan nesne. Hemzenin kesriyle olması da câizdir, bu durumda tarîkat demek olur. عزمة Azîmet ve teveccüh etmeye ve ruhsattan ictinab etmeye derler.

İ'râb: قصده'de zamr باب'a râcîdir. كمثله'de kef zâiddir. له'de zamir باب'a âittir ve lâm الى mânâsınadır, müteallakı mahzûfdur ve فليركب'den haldir yâni سائر اليه. veya zamir قصد'a râcîdir ve lâm لاجل mânâsınadır.

Mânâ: Benim gibi o kapıya yönelmeyi seçen, ona niyetlenen kimse, benim yolum üzre azîmet merkebine giderek o cenâba binsin. Veya mânâ: Benim gibi o kapıya varmaya niyetlenen kimse sıdk-ı azm (azîmet) merkebine binsin.

443– وكَمْ لُجَّةٍ قدْ خُضْتُ قبل وَلوجِهِ　　　فَقِيرُ الغنَى ما بُلَّ منها بِنُغْبَة

Lügatler: لجة büyük deniz ve vasatı. حوض Girmek ve dalmak. ولوج dühûl. نغبة dür'a (yudum) demektir. بل, بلل'den fil-i mâzî meçhuldür. فقير الغنى'dan murad zâhidler, âbidler, ehl-i sedâd ve ashâb-ı reşaddır.

İ'râb: ولوجه'de zamir باب'a râcîdir. فقير الغنى Mübtedâ ve menfi fiil cümlesi haberidir. منه'de zamir بحر îtibar edilerek لجة'ye âittir.

Mânâ: Vahdet ve ittihad kapısına girmezden evvel tevhid ummânından çok deryâya ve nice denizlere daldım. Dünyevî zenginliğe muhtaç olan âbidler ve zâhidler /126-b/ veya âhiret devlet ve servetine muhtaç bulunan ehl-i sedâd o deryâdan bir yudumla bile ıslanıp rızıklanmadılar. Zîrâ ittisal ve ittihad mertebesi her zâhid ve âbidin nasîbi değildir. O, murâdı kalmamış âşıklara müyesserdir.

444- بمرآة قَوْلى إنْ عَزَمْتَ أُرِيكَهُ   فَاصْغِ لِمَا أُلْقِى بِسَمْعٍ بَصِيرَةٍ

Lügatler: اريكه nefs-i mütekellimdir, اراءة'ten müştaktır, hitab kafına mülhaktır. Aslında ارى idi, bu fiil iki mef'ul alır, birinci mef'ûlü ك ikinci mef'ûlü zamirdir ki باب'a âittir فاصغ emir sîgasıdır. القى nefs-i mütekellimdir القا'dan gelir.

İ'râb: مرآة'ın قول'e izâfeti beyâniyedir ve istiâre yoluyla olur. Ayna, bakanın sûretini gösterici olduğu gibi, söz de mânâları açıklayıcı ve göstericidir. إن عزمت şart cümlesi فاصغ cevâbıdır.

Mânâ: Ey tâlib ve müsterşid ve isti'dadlı sâlik, eğer sen bu yola azmeder ve Hak dergâhına kesin olarak yönelirsen, benim sözüme kulak ver ve benim kulak verdiğim şeyi can kulağıyla dinle. Tâ ki ben sana bu kapının yolunu söz aynamda göstereyim. Mürşidin demek istediği şu gelen beyitlerdir, burada ihlâsın menzilleri açıklanmaktadır, kulak verilmelidir.

445- لَفَظْتُ مِن الاقْوَالِ لفْظِىَ عبرَةً   وحَظِّى من الافعالِ فى كُلِّ فعْلَة

446- ولَحْظِى عَلَى الاعْمالِ حُسْنُ ثَوَابِها   وحِفْظِىَ للأحْوَالِ من شَيْنِ زِينَة

447- ووَعْظِى بِصدْقِ العَزْمِ إلْقَاءُ مُخلصٍ   ولَفَظِى اعْتبَارُ اللَّفْظِ فِى كلِّ قِسْمَة

Lügatler: لفظت yâni طرحت. nitekim şöyle söylenir: اكلت التمرة و لفظت النواة yâni: Ben hurmayı yedim çekirdeğini attım. العبرة İ'tibar mânâsına. الفعلة fe'nin fethasıyla binâ-i merre, yâni fiilden bir defa. الحظ nazar etmek. شين ayıp.القا tarh etmek.

İ'râb: لفظت fiil ve fâil, لفظى mef'ûlüdür. حظى , لحظى , حفظى ve عظى bunların hepsi لفظى üzerine mâtuftur. إلقا Fiili olmaksızın masdariyet üzere mansubdur, قعدت جلوسا gibi. veya nez'-ı hafıdıyyet üzere mansubdur, yâni كان لقاء مخلص. بصدق العزم'de ب لفظى'ye müteallıktır.

Mânâ: Bu beyitlerde kavl, fiil ve halle ihlâstaki kemâle işâret buyurup derler ki: Ben i'tibar maksadıyla sözlerimden lafzımı attım, tâ ki ağyar hâlime vâkıf olmasın. Lafzı atmak (tarh-ı lafz) şu demektir: Kendisinden çıkan her sözün hakîkatlerini, inceliklerini ve sırlarını kendine mâl etmeyip Hak'tan bilmektir. Kezâ /127-a/ her bir işte nefsimin payını attım ki karşılığında sevab ve ıvaz düşünmem. Ne yaparsam Allah rızâsı için yaparım, yaptığımı da kendimden bilmem. Aynı şekilde, amellerin sevab güzelliği üzerinde düşünmeyi attım. Hallerimi süslemek ayıbından korunmamı attım. Azm ve cezm doğruluğu sebebiyle halka vaaz ve nâsîhat etmeyi, ihlâs sâhip-

lerinin attığı gibi attım. Sözümü de attım, yâni şu sayılan kısımların her birinde olan lafzî îtibarı (atmak) sözünü de attım. Bu durumda âlimlerden, âmillerden ve herkesten hâlis olup, ne zuhûr ederse Hak'tan zuhûr eder görürüm.

نکو گویی نکو گفتست در ذات   که التوحید اسقاط الاضافات

[Zât hakkında güzel söylersin, güzel sözdür. Tevhîd, izâfetleri düşürmektir.]

448– فَقَلْبِي بَيْتٌ فيه أَسْكُنُ دُونَهُ   ظُهورُ صِفَاتِي عَنه مِن حُجُبِيَّتِي

Lügatler: دون , تحت mânâsına. حجبتی , حجابی demektir.

İ'râb: فقلبی'de ف ta'lil içindir. دونه'de zamir بیت'e râcî. عنه'de zamir قلب'e âittir, her ikisinin بیت'e âit olması da câizdir. فقلبی بیت فیه اسکن Sözü mübtedâ ve haber olarak müstakil isim cümlesidir. دونه Mahzûf mübtedânın haberidir, yâni وبیت اخری دونه demektir. ظهور صفاتی Mübtedâ عنه , ظهور'a müteallıktır. من حجبتی'de من mukadder حاصلة lafzına müteallıktır ve ظهور صفاتی'ye haberdir ve bu cümle adı geçen mahzûf mübtedâya sıfat durumundadır.

Mânâ: Benim kalbim beytullahtır, varlığın hakîkati olan ben orada oturuyorum. Benim kalbimin altında başka bir ev daha vardır ki o zâhirî Kâbe'dir veya cismânî bedendir; işte zâtımın perdelenmesi ve varlığımın gizlenmesi dolayısıyla sıfatlarımın zuhûru ondandır.

449– وَمِنها يَمِينِي لِيَ رُكْنٌ مُقَبَّلٌ   وَمِنْ قِبْلَتِي فِي فِيَّ لِلحُكْمِ قُبْلَتِي

Lügatler: Evvelki لی , مظهری لی demektir. Birinci قبلتی kaf'ın kesresiyle "Ka'be" demektir. İkinci قبلتی kaf'ın zammesiyle "buse" demektir. فیّ لی Yâni فمی لی mânâsına. للحکم ya للحکمة mânâsına veya للامر mânâsına.

İ'râb: منها'da zamir صفات'a râcîdir. یمینی لی رکن مقبل ibtidâiyye cümlesidir منها haberdir.

Mânâ: Benim sağ elim zâtımın mazharı olan bedenimde bir rükündür, o öpülmesi müstehab olan şeylerdendir ve zâtımın perdelendiği adı geçen sıfatlardandır. Hacerü'l-Esved ve Ruknü'l-yemânî gibi, ağzımı dokundurduğum bâzı yerleri öpüşümün bir hikmeti vardır. Veya şerîat hükmünün gereğidir. Hz. Nâzım /127-b/ bu iki beyitte, kalbini eve, zâtını orada oturana, zâhirî sıfatlarını da örtü ve perdelere benzettiler. Bilindiği gibi قلب المؤمن بیت الله "Mü'minin kalbi Allah'ın evi" ve قلب المؤمن عرش الله "Mü'minin kalbi Allah'ın arşıdır". Nitekim şu hadis de bu mânâyı teyid eder: لا یسعنی أرضی ولا سمائی و لکن یسعنی

قلب عبدى المؤمن التقى النقى الوراع "Ben yere ve göğe sığmam, fakat mü'min, müttakî, temiz ve vera' sâhibi kulumun kalbine sığarım"

Mübârek ellerini Hacerü'l-esved'in bulunduğu rukn-i yemânîye benzetmeleri şu ifâde gereğincedir: الحجر الاسود يمين الله فى الارض يصافح به عباده "Hacerü'l-esved Allah'ın yeryüzündeki yemîni (eli)dir, onun vâsıtasıyla kullarıyla musafâha eder". Hacerü'l-esvedin "yemînullah" olması şu sebepledir: "Yemîn" kudret, kuvvet, kahr ve galebeyi mutazammındır. Onun içindir ki, güç sâhibi birinin elinin altında olan kimseler sür'atle ve gönül açıklığıyla onun elini öpmeye dikkat ederler. Kezâ Hacerü'l-esved, insanların öptüğü bir şeydir, nice zorbalar ve kibirli kimseler onun karşısında alçak gönüllü ve zelîlâne davranırlar. Hattâ kâinatın efendisi (sav) ta'zim ve tebcil edip binlerce ikram ve istilâmdan sonra şöyle buyurdular: هناك تسكب العبرات "Burada göz yaşları dökülür" Demek ki Ka'be'nin hakîkati insan-ı kâmilin kalbi olunca, Rükn-i yemâninin hakîkati de insan-ı kâmilin eli olur. Rükn-i yemâniyi öpmek onu tebcil ve tekrimde bulunmak nasıl lâzım ise bunlar için de gerekli olur.

450– وحَوْلِيَ بالمَعْنَى طَوَافِي حقيقَةً وسَعْيِي لِوَجْهِي مِن صَفَائِي لِمَرْوَتِي

Lügatler: وجه'ten murad zattır. صفا ve مروة Ka'be'de (Mekke'de) iki yerin adıdır.

İ'râb: طوافى mübtedâ حولى haberidir, takdîmi tahsis içindir. حقيقة Temyîziyet üzere mansubdur. سعى Mübtedâ لوجهى haberidir. من صفاى, سعى'e müteallıktır.

Mânâ: Zâhirî Ka'be kalbimin sûreti ve hakîkatimin eserinin mazharı olduğuna göre, benim tavâfım, mânâ bakımından gerçekten zâtımın etrâfındadır. Aynı şekilde çalışıp çabalamam (sa'yim) riyâzetler, mücâhedeler ve sülûküm rûhumun Safâ'sından, nefsimin Merve'sinedir, zâtımın rızâsı sıfatlarımın ma'rifetleri içindir.

451– وفي حَرَمٍ مِنْ باطِني أمْنُ ظاهِرِي ومن حَوْلِه يُخْشَى تَخَطُّفُ جِيْرَتِي

Lügatler: تخطف sür'atle almak. جيرة Komşu.

İ'râb: من ظاهرى mübtedâ فى حرم haberidir. ومن حوله 'de vav hâliyedir. تخطف, يخشى'nın fâilidir ve جيرة'ye muzafdır.

Mânâ: Harem-i ilâhî olan bâtınımdan benim zâhirimin emniyeti hâsıldır. Bir halde ki o haremin etrâfındaki komşularımın esir alınıp götürülme korkusu vardır. Nitekim zâhir harem (harem-i şerif, Kâbe ve çevresi) hakkında وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِناً (Al-i İmran, 3/97). "Oraya giren emniyette olur" buyrulduğuna göre, bâtın harem olan kalb de haydi haydi emniyet yeri olur. Kezâ وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ (Ankebut, 29/67). "Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülür" âyeti mûcibince zâhir haremin etrafında kaçırıp esir etmekten nasıl korkulursa, aynı şekilde kalbin etrafında kalıp hakîkat mertebesine vâsıl olmayan zâhidlerin ve âbidlerin hallerinden öyle korkulur. Zîrâ onlar ilâhî hareme girmemişlerdir, vahdetin çevresinde ve kesret mertebesinde kalmışlardır. /128-a/

452- ونفسي بصومي عن سواى تفرّداً زكت و بفضل الفيض عنّي زكّت

Lügatler: صوم aslında imsak demektir, dinde orucu bozan şeylerden, güneşin doğuşundan batışına kadar imsak (el çekme)'dir. زكت şeddesiz زكاة'tandır, temizlik demektir. زكّت Tef'ıl bâbından, temizlemek demektir.

İ'râb: Bu iki fiilin fâili zamirleridir ki نفس'e âittir. تفردا, زكت'in fâilinden haldir. عن, فيض'a müteallıktır. بصوم'de ب sebebiyye, زكت'e müteallıktır. بفضل الفيض'de ب sonraki زكت'e müteallıktır.

Mânâ: Benim nefsim Allah'tan gayri her şeyi ve ağyârı görmekten ayrılarak mâsivâdan el çekmiş olması dolayısıyla temizlendi. Ayrıca ilâhî tecellîlerin tevâlîsi ve rahmâni feyizlerin ard arda gelmesi demek olan feyz-i kudsînin fazlıyla "vücud" hazînesinden, hak edenlere ve isti'dâdlı olanlara zekât verdi ve onları da mâsivâdan temizledi.

453- وشفعُ وُجودى فى شهودى ظَلَّ فِى اتّحادى وتراً فى تَيَقُّظ غفوَتى

Lügatler: شفع çift, وتر tek demektir. ظل, صار mânâsına. غفوة gaflet ve gizli uyku demektir.

İ'râb: شهود mübtedâ, ظل فى اتحادى haberidir. فى شهودى'de فى, ظل'ye müteallıktır. فى اتحادى'de فى mukadder حاصل'e müteallıktır. Kezâ فى تيقظ da mukadder واقع'a müteallıktır.

Mânâ: Vücûdumun zevciyyeti, Hakk'ı müşâhede ettiğim sırada tek oldu ve gaflet uykusundan uyandığım vakit de vahdet mertebesini buldu. Bu gafletten uyanış o hazretle ittihad etmem durumunda vâkidir. Yâni bîgânelik

yok oldu yegânelik hâsıl oldu; ben cân-ı cânâna vâsıl olup mevhum muğâyereti bertaraf ederek Hakk'a vuslatla şereflendim.

454– وإسْرَاءُ سِرّى عن خُصوصِ حَقِيقَةٍ   الَىَّ كَسَيْرِى فى عُمُومِ الشَّرِيعَةِ

Lügatler: إسراء geceleyin yürümeye derler, lâzım fiildir ب ile müteaddî olur. Nitekim سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ âyetinde böyledir, müteaddîde "götürmek" mânâsınadır.

İ'râb: إسراء mübtedâ كسيرى haberdir. عن خصوص 'da عن mahzûf مستور'a müteallıktır veya مختفيا olabilir. خصوص İse حقيقة'e muzafdır ve câr maal mecrur hâliyet üzre mahallen mansubdur, yâni حال كونه مستورا عن عيون خواص اهل الحقيقة. الى , إسرا'ya müteallıktır. فى عموم , سيرى'ye müteallıktır.

Mânâ: Benim rûhumun sırrının benim zâtıma doğru olan ve hakîkat ehlinin havâssının gözlerinden gizli olarak gerçekleşen seyri, benim şerîat ehlinin avâmında seyrim gibidir. Böyle mânâ verildiği takdirde خصوص ve عموم "havâs ve avam" mânâsına olur ve bunların حقيقة ve شريعة'e muzaf olmaları takdîren olur. Hulâsa olarak: Kendi sırlarını son derecede gizlediğini ve örttüğünü bildirmiş olur. Zîrâ demek istediği şudur: Benim seyr ü sülûküm şerîat ehlinin avâmı arasında nasıl /128-b/ gizli ise hakîkat ehlinin gözlerinden de öyle örtülüdür ve gizlidir, dolayısıyla hakîkat erbâbının havâssı da benim sırlarımı idrak etmekle hayran ve şaşkındırlar.

Şu da mümkündür: "خصوص ve عموم" masdar mânâsında kullanılmış olabilir. Buna göre mânâ şöyle olabilir: Benim bâtınımın isrâsı bana hâsıldır, hakîkate âit mânâların husûsîyetinden şerîat ahkâmının umûmîliğine seyrim gibidir. Yâni benim şer'i hükümlerde umûmî mânâdaki seyr ve sülûküm nasıl sağlam ise ve ben bunların her hakîkatini ve inceliğini nasıl çok iyi bilmekteysem, aynı şekilde hakîkate âit mânâların husûsiyetlerini de öylece çok iyi biliyor ve anlıyorum demek olabilir.

455– ولمْ الْهُ باللاّحُوت عن حُكْمِ مَظْهَرِى   ولمْ أنْسَ بالنَّاسوت مَظْهَرَ حكْمَتِى

Lügatler: اله nefs-i mütekellimdir. لاه يلهه لها'den, yâni "ben meşgul olmadım" لاهوت Âlem-i ilâhîye derler. ناسوت Âlem-i insâniyete derler. Bu iki lafzın Arap dilinden yapılma olmadığı söylenmiştir, belki de aslında Hrıstiyanların ortaya koyduğu şeylerdendir. Şeyhler arasında bu sözü ilk kullanan Nurî'dir demişler. Nitekim şöyle buyururlar:

سبحان من أظهر ناسوته سرّ سنا لاهوته الثاقب

ثم بدا في خلقه ظاهراً في صورة الآكل و الشارب

[Nâsutluğu, lâhutluğun yakıcı parıltısının sırrını ızhar edeni tesbih ederim. Sonra o, halkı arasında açıkça yiyen içen şeklinde görülür.]

ولم أنس , نسيان'dandır yâni "unutmadım" demektir. مظهر mîmin fethasıyla ism-i mekân, mîmin zammesiyle ism-i fâildir.

i'râb: في حكم مظهري takdîr-i nasbla الله لم'nün mef'ûlüdür. Kezâ مظهر حكمتي , لم انس'nin mef'ûlüdür.

Mânâ: İlâhiyet mertebesiyle mütehakkık olduğumdan dolayı ve cem'-i vahdet makāmıyla muttasıf olmam hasebiyle, mazharımın hükmüyle, beşeriyetimin muktezâsıyla ve tabiatımın haklarını yerine getirmekle meşgul olmam. Kezâ insâniyetim sebebiyle hikmeti ızhar edeni ve ma'rifetimi vereni unutmam. Nâsûtumun (insan olmamın) lezzeti, lâhûtun vahdetine mâni olmadığı gibi, lâhut sırları ve nurlarının galebesi de nâsut kesreti mertebesine mâni olmaz. Nitekim Hz. Risâlet, Hz. Ayşe (r.anhâ) ile uyku elbisesindeyken Cibril-i Emîn vahiy indirmiş ve Hz. Resul يا حميرا هذا جبريل يسلم عليك "Ey Humeyrâ bu Cibril'dir, sana selâm veriyor" buyurmuştur.

456– فعَنِّي عَلَى النَّفْسِ العُقُودِ تَحَكَّمَتْ و مِنِّي على الحسِّ الحُدودُ أُقِيمَتْ

Lügatler: عقود eskiye âit ahidler. حدود Şer'i teklifler ve uyulması gereken işler.

İ'râb: عقود mübtedâ تحكمت haberidir. Kezâ الحدود mübtedâ اقيمت haberidir.

Mânâ: Gayb âlemîndeki sâbık akidler nefs-i nâtıkam üzre benden sâdır oldu ki o "Elestü birabbiküm" sözüdür. Kezâ şehâdet mertebesinde zâhirî tarafıma yükletilen şer'î sınırlar ve uyulması gerekli işlerin hepsi vahdet ve ittihad hükmü îtibâriyle benden banadır.

457– وقد جائَنِي مِنِّي رَسولٌ عليه ما عَنِتُّ عَزِيزٌ بِي حَرِيصٌ لِرَأْفَةٍ

Lügatler: عنت nefs-i mütekellimdir, عنت'den gelir, عنت helâki gösteren korkulu işe derler. Nitekim telef olmaktan korkulan bir işe düşen kimse için عنت فلان denir. /129-a/ Ekseriyâ "günah" mânâsına kullanılır. عزيز Yâni صعب شديد.

İ'râb: رسول , جائني'in fâilidir. عزيز Ve حريص , رسول'ün sıfatıdır. عليه'de zamir رسول'e âittir ve عزيز'e müteallıktır. بي, رأفة'e müteallıktır. ما mevsûledir عنت sılasıdır.

Mânâ: Kesret perdeleriyle örtülü bulunduğum sırada bana benden bir resûl-i mükerrem geldi; benim cezâyı mucip helâk yerlerine uğramam, dalâlet ateşine ve şüphe ve hayal cehennemine düşmem o resûle çok ağır gelir. Bana olan şefkat ve merhametinden dolayı, o benim terbiye ve irşâdım husûsunda çok gayretlidir. Zîrâ Resul, cüz'î ruhların müdebbiri olan küllî ruhtur. Tefrika, kesret ve dalâlet çöllerinde yol gösterici olan başka nebîler ve velîler bu küllî rûhun mazharıdırlar.

Hz. Şeyh (İbn Fârız) şu âyete telmihte bulunuyor: لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ رؤف رحيم (Tevbe, 9/128). "Andolsun, size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir".

458- فحكمِي مِن نَفْسِي عليها قَضَيَّةُ ولَمَّا تَوَلَّتْ امْرَهَا ما تَوَلَّتْ

Lügatler: قضيت yâni حكمت. تولت , تولية'den, تولى فلان الامر derler, "filân kimse filân işe vali, hakim ve mutasarrıf oldu" demektir. İkinci تولت i'râz mânâsınadır, zîrâ تولى فلان عن الشى derler, yâni أعرض demektir.

İ'râb: فحكمى sözü mübtedâ, قضيه fiil cümlesi haberidir. تولت'in fâili zamîridir ki نفس'e âittir.

Mânâ: Durum anlatılan şekilde olunca benim hükmüm, külliyyetim ve cemi'yyetim îtibâriyle benim zâtımdan sâdır olup, zâtımın tafsîlâtlı şekilde zuhûru bakımından üzerine hükmeyledi. Zîrâ وليس فى الدار غيرنا ديار (Evde bizden başka bir kimse yoktur) fehvâsınca, vücudda benden başkası yok ki ben ona hükmedeyim veya o bana hükmetsin. Benim nefsim işimin idarecisi ve hâkimi olunca ve hakîkat îtibâriyle hükmünü icra edince, yine nefsim mezâhirde zuhûr etme îtibâriyle o işi kabul edip yüz çevirmedi. Böylece hükmeden ve hükmedilen kendisi oldu.

459- وَمِن عَهْدِ عَهْدى قَبْلَ عَصْرِ عَناصِرِى الى دَارِ بَعْثٍ قبلَ إنْذَارِ بَعْثَة

460- الىَّ رسولاً كُنْتُ مِنِّىَ مُرْسلاً وذاتِى بِآياتِى عَلَىَّ إسْتَدَلَّت

Lügatler: Birinci عهد vakit ve zaman mânâsına, ikincisi ezelde ruhlarla olan mîsâk mânâsına. عصر zaman. دار بعث dâr-ı âhiret.

İ'râb: ومن عهد mahzûf mübtedânın haberidir, lafzî karîne ona delâlet eder. Yâni ومن عهد عهدی کونی رسولا. مرسلا ya ism-i fâil veya ism-i mef'ul vezni üzeredir, her iki durumda da کنت'ye haber olarak mansubdur. ذواتی mübtedâ إستدلت haberidir. بآياتی ve علی , إستدلت'e müteallıktır.

Mânâ: Bu iki beyit کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین "Âdem su ile çamur arasında iken ben nebî idim"[54] hadîsi fehvâsınca Hz. Risâletpenâh'ı anlatır. Hadisle denmek istenen şudur: Benim Resul olmam /129-b/ ezel vaktinden ve ilk mîsâktandır ki, kâinâtın sûretlerine maya olan sûret-i unsuriyyemin terkîbinden evvel halkı dâr-ı âhirete bi'set ve dâvetle inzardan evvel ben, benden olmuştum. Yâni ahadiyyet-i zâtımdan ve Hazret-i Amâiyyeden benim nefsime gönderilmiştim. O halde hem ben benden bana gönderici (mürsil) oldum, hem de kendisine gönderilen oldum. Demek ki benim zâtım âyetler ve alâmetler demek olan sıfatlarımla benim üzerime istidlâl eyledi.

من عهد عهدی'nin کنت'ye müteallık olması da câizdir. Buna göre beyit şöyle demek olur: وکنت مرسلا من حضرة ذاتی الی نفسی من عهد میثالی الذی کان ذلک العهد قبل زمان تعین عناصر التی ترکبت منها جمیع الصور الحسیة و کان مبدأ هذا الارسال أیضا قبل تحقق الانذار البعثة منی و ذاتی و حیث صور تفصیلها تستدل بآیاتی و صفاتی علی ذاتی "Bütün maddî sûretlerin kendisinden oluştuğu unsurlarımın taayyünü zamânımdan önceki bir vakitte vukû bulan mîsâkımdan ben hazret-i zâtımdan nefsime gönderilmiş idim. Aynı şekilde bu göndermenin başlangıcı, bi'setin benden ve zâtımdan inzârından önceydi, şu bakımdan ki onun tafsîlinin sûretleri, âyetlerim ve sıfatlarımla zâtıma delâlet eder." Demek ki zat tecerrüd îtibâriyle "mürsil" olur, ruh libâsını giyinmek îtibâriyle "resul" olur, nefs ve mevcûdât libâsını giyinmek îtibâriyle "mürselün ileyh= kendisine gönderilen" olur.

لقد کنا حروفا عالیات — نزلنا فی سطور سافلات
ظهرنا بعد ما کنا خفیا — وصرن الان کل الکائنات
رسولا جاء منا بعد ذلک — علینا منبئ بالمعجزات
وما الاکوان الا نحن حقا — فانا کائنات ممکنات

"Biz yüce harfler idik, süflî satırlara indik.
Gizliliğimizden sonra zuhûr ettik, ve şimdi bütün kâinat olduk.
Sonra bize kendi içimizde mu'cizeler getiren bir resul geldi.
Kâinat gerçekte ancak bizden ibârettir, biz kâinat-ı mümkinâtız."

---

54 Tirmizî, menâkıb, 1

461– ولما نَقَلْتُ النَّفس من مُلْكِ اَرْضِها بحُكْمِ الشِّرَا منها الى مُلك جَنَّة

462– وقد جاهَدَتْ فاسْتُشْهِدَتْ فى سَبِيلِها و فَازَتْ بِبُشْرَى بَيْعِها حينَ أوْفَت

Lügatler: ملك mîmin kesresiyle bir kimsenin tasarrufu altında olan ve başkasının hakkı ve tasarrufu bulunmayan şeye derler. ملك mîmin zammesiyle, bir kimsenin tasarrufu altında olan ve sâhibinin hakimiyeti altında bulunan şeylere denir. "Mülk", "milk"ten daha umûmîdir. فاستشهدت Yâni صار شهيدا فازت: فاز, يفوز'den, bir şeye zafer bulmak.

İ'râb: منها'da zamir Hz. Mahbûbeye râcîdir. فى سبيلها'da, أرضها'da ve بيعها'da zamir نفس'e râcîdir. جاهدت ve إستشهدت ve فازت'te ت'ler, نفس'in zamirleridir ki fâildir ve şu gelen beyit لما'nın cevâbıdır.

463– سَمَتْ بى لِجَمْعِى عن خُلودِ سَماعِها و لم أرض إخْلادى الارضِ خَلِيفَتِى

Lügatler: سمت, سمو'dendir. Yâni رفعت. إخلاد meyletmek.

İ'râb: لجمعى ve للارض'da lâm الى mânâsınadır. بى سمت'de ب ta'diye içindir. سماتها'da zamir جنة'e râcîdir. ولم أرض'da vav hâliyedir.

Mânâ: Ben nefs-i nâtıkamı arzının mülkünden, tabiat ve beşeriyet iklîminden cennet mülküne nakledince, o hazretle alış verişte bulunmak maksadıyla cismâniyet zemînimin tasarruflarıyla ilgilenmekten soyununca, ki bu alış veriş şu âyetin hükmüyledir: إنَّ اللهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الجَنَّةَ (Tevbe, 9/111). "Allah mü'minlerden mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır"; nefsim mahbûbenin muhabbeti yolunda şehâdete erinceye kadar mücâhede etti ve kendinden vererek elden geldiği kadar satın alıcıya tamâmen teslim olmayı yerine getirdiği sırada satın alma müjdesine /130-a/ nâil oldu. Böylece nefsim beni, ebedîlikle vasıflanmış olan cennetin semâsını aşarak ahadiyyetü'l-cem' mertebesi olan ve hakîkatime mahsus bulunan hazret-i cem'a yükseltti. Oysa ben, halîfem olan Âdem (as)'ın yerine meyletmeye râzı değilim. O Âdem ki اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ (A'raf, 7/19). "Sen ve zevcen cennette otur" âyetine göre, cennet kendisi için yer olarak gösterilmiştir.

Veya halîfeden murad insanlar olabilir, zîrâ onlara tasarruf ve irâdeleri sebebiyle cisimler âleminde Allah'ın hâlîfesidirler.

464– وكيفَ دُخُولِي تَحْت ملْكِي كأوْلِياءِ مُلْكى و أتْبَاعِي و حِزْبِي و شِيْعَتِي

Lügatler: حزب kabalık ve sertlik taşıyan ve o sertlikle yardım da edebilen topluluğa denir. "Sert yer" mânâsına gelen حزبا'dan alınmadır. شيعة İnsanın kendisiyle kuvvet bulduğu topluluğa denir. أولياء, ملكى'ye muzafdır, ötekiler ise أولياء üzerine mâtuftur.

Mânâ: Ben nasıl olur da, maddî olsun mânevî olsun milkimin (tasarrufum altında olan şeylerin) altına girerim ve onlar bana tasarruf eder, ben nasıl olur da, milkimin hükümleri ve muktezâsıyla kayıtlı olurum? Nitekim mülkümün evliyâsı benim tasarrufum altındakilere dâhildirler, felekler ve unsurlar mülküm cümlesinden birileridir, zamanın îcâbına göre onlar üzerinde tasarruf ederler. Kezâ müslümanlardan tâbîlerim, mü'minlerin havâssından hizbim, sâlihlerin ebrârından cemaatlerim evliyâm gibi mülkümün içine dâhillerdir ve tasarrufum altındadırlar.

465– ولا فَلَكٌ الاّ و مِنْ نورِ باطِنِي به مَلكٌ يُهْدى الهُدَى بِمَشِيَّتِي

Lügatler: يهدى if'al bâbından, hediye etmek ve vermek.

İ'râb: vav hâliye. به'de ب , فى mânâsına.

Mânâ: Dokuz felekten, mücerred ruhlardan, anâsır-ı erbaadan ve mevâlid-i selâseden istisnâsız hepsi benim bâtın nûrumdan hâsıl olduğu halde, nasıl olur da evliyâm gibi vesâir tâbilerim ve cemaatlerim gibi mülkümün altına girerim? O dokuz felekte melek, bütün mülklere, feleklerin sâkinlerine ve yeryüzünde bulunanlara hidâyet ihsan eder ki bu benim irâdemledir ve benim emrim dışında hiçbir şey olmaz.

466– ولا قُطْرَ الاّ حَلّ مِن فَيْضِ ظاهِرِى به قَطْرَةٌ عَنها السَّحَائبُ سَحَّتِ

Lügatler: قطر kafın zammesiyle cânib mânâsına. قطرة kafın fethasıyla meşhur yağmur damlası. حل Yâni نزل. سحايب , سحاب'ın cem'i. سحت , سحا'dandır. Yâni صبت ve سكبت.

İ'râb: ولا قطر'da vav âtıfadır, ولا فلك üzerine mâtuftur. به'de ب , فى mânâsına, zamir قطر'a âittir. و عنها , سحت'e müteallıktır ve bu fiilin fâili zamîri olup سحايب'e râcîdir. سحت عنها Cümlesi قطرة'nin sıfatıdır. عنها'da zamir قطرة'ye râcîdir.

Mânâ: Âlemin hiçbir tarafı yoktur ki benim feyz-i zâhirimden ve apaçık ismimden inmemiş olsun. Zîrâ bu kâinâtın vücûdu benim coşup taşan cömertlik denizimden ve vücûdumun görünen feyzinden bir feyzdir. /130-b/ ve o tarafta bir damla vardır ki bulutlar yağmur damlalarını o damladan döker. Öyle bir damladır ki, kendisinden yükselen bulut buharlarını cezbedip arza döken okyanus onun lütuf deryâsına nisbetle değersiz bir deryâ gibidir.

Bu beyitlerde Hz. Şeyh gavsiyetlerine işâret ederler ki zamanında makām-ı Muhammedî'de oturmaktadır ve mertebe-i Ahmedînin ilimlerinin vârisidir. Ulvî olsun süflî olsun arşî ve ferşî mevcûdâtın cümlesi, feyzi bir mazharda zuhûr eden o hazretin hakîkatinden elde ederler.

467– ومن مَطْلَعِى النُّورُ البَسِيط كلَمْعَةٍ ومن مَشرعى البَحْرُ المحيطُ كقَطْرَةٍ

Lügatler: مطلع'dan murad matla-ı zat ki hakîkat-i Muhammediyyedir. النور البسيط Güneş ışığıdır. مشرع ism-i mekândır, mevrid yâni su akacak yer demektir.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Basit güneş ışığı benim matla-ı hakîkatimden bir parıltı ve bir zerredir. Okyanus benim ilim nehrimden, cömertlik ve hilim denizimden bir damladır. Benim ilm-i ledünnümde binlerce Hızır âciz olur. Nice Mûsâ benim her bir tecellîmde hayran olur. Dertlinin dermanı benim. Her mâdenin kaynağı benim. O emsalsiz inci benim, o sonsuz deniz benim.

468– فكُلّى لكُلّى طَالبٌ مُتَوَجِّهٌ وبَعْضِى لبَعْضِى جاذبٌ بالأَعنَّة

Lügatler: Birinci كل, كل واحد mânâsına; ikincisi جمع mânâsına. اعنة , عنان'ın cem'idir.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Benim kalbime, kalıbıma, rûhuma ve ismime âit her bir parçam, cem' makāmıma ve ahadiyyet mertebesi olan küllî mertebeme yöneliktir ve onu ister. Kezâ, bâzı parçalarım maddî olsun mânevî olsun, bâzı parçalarımı cezb edici yularlarla çekmektedir. Yâni bâtınî kuvvelerim akla âit kuvveleri, cismânî kuvvelerim cismânî kuvveleri ve maddî parçaları çekiyor. Başka bir deyişle sûret-i tafsîliyemin tamâmı; parçalarının, nevilerinin, şahıslarının ve cinslerinin her biriyle hakîkatimin sûret-i icmâliyesinin hepsine yöneliktir ve

onu istemektedir. Ve her bir parçam ve kuvvetim, insânî parça ve kısımlarımdan "âlem" diye isimlenen tafsîli sûretimin incelik ve râbıtalarını mânevî câzibelerle çekmektedir.

469- وَمَن كانَ فَوْقَ التَّحت و الفَوْقُ تَحْتَهُ الى وجْهِهِ الهادى عَنَتْ كُلُّ وِجْهَةٍ

Lügatler: عنت yâni خضعت. وجهة yüzün çevrildiği yer.

İ'râb: من istifhâmiyye. والفوق'da vav hâliye. الى lâm mânâsınadır.

Mânâ: O "alt"ın üstünde ve yönlerin yükseğinde olan da kimdir? Ona nisbetle, üstünlükle isimlenen her yücelik onun altındadır ve o "üst" "alt" ve yönlerden berî ve yücedir. Onun hidâyet edici ve bâki zâtına /131-a/ bütün yönler yüz sürmeli ve eğilmelidir. Demek ki ben, hakîkat îtibâriyle her alt'ın üstündeyim. Bütün üst'ler ve yücelikler nûrumun kuşatması altına dâhildir. Bu sebeple bütün âlem sûreti ve mânâsıyla bana yöneliktir ve benden yardım ister ve ben hepsine yardımcı ve fayda vericiyim.

470- فَتَحْتُ الثَّرَى فَوقَ الاَثيرِلِرَتْقِ ما فَتَقْتُ وفَتْقُ الرَّتْقِ ظاهِرُ سُنَّتى

Lügatler: رتق ulaşmak ve bitişmek demektir, فتق'ın zıddıdır. رتق الفتق Derler yâni وصل demek olur. فتق ayrılmak ve yarılmak.

İ'râb: ف sebebiyye. وفتق'ta vav hâliye.

Mânâ: Benim, yükseklikteki kemâlim ve bütün yönlerin bana yönelmesi sebebiyle ve hilâfetim hasebiyle, taht-ı serâ (toprağın altı) bana semânın üstüdür. Bana göre gökle yerin, enlemle boylamın, alçak ve yükseğin, esir (اثير) ve toprağın farkı yoktur. Bütün zıdlar müşâhede gözümde aynı seviyededir. لو دليتم بحبل لهبط على الله وهو الذى فى السماء اله و فى الارض اله "Eğer yerin içine iple bir adam sarkıtsaydınız Allah'ın üzerine düşerdi, semâda da arzda da ilâh olan odur"[55] hadîsinin hükmüne göre Cenâb-ı hak her şeyi kuşatmış olunca, Hakk'ın müşâhedesinde toprağın altıyla göğün üstünün bir farkı olmaz. لا تفضلونى على يونس بن متاع "Beni Metta oğlu Yunus'tan üstün bilmeyin"[56] hadîsi de buna delâlet eder.

Tirmizi, Tefsîr, 58.

56 İbn Kuteybe, Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs, s. 88, hadis no: 13.

لرتق ما فتقت sözüyle bu müsâvîliğe sebep gösterirler. Yâni: لاجل جميع ما فرقت و إجمال ما فتقت إستوى عندى الجهات "Dağıttığımı toplamak, ayırdığımı bir araya getirmek için benim nezdimde yönler müsâvî oldu" Yâni benim nezdimde bu farklı yönlerin müsâvî olması, âlemin çeşitli parçalarını ve Âdem'in hakîkatlerinin çatallaşmasını topladığım içindir. Halbuki toplu olanı dağıtmak ve mücmel olanı tafsîl etmek benim görünen, bilinen yolumdur.

Bu beyitte şu âyet-i kerîmeye telmih vardır: أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا (Enbiyâ, 21/30). "İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir haldeyken bizim onları birbirinden ayırdığımızı görmediler mi?" Müfessirler bu hususta şöyle derler: Gökler ve yer yaratıldığı vakit bir tek şey idi, ve birbirine bitişik idi. Bitişiklik sırasında üstlük ve altlık belirli değildi. Cenâb-ı Hak hava vâsıtasıyla onu ayırıp yükseklik ve alçaklık peydâ oldu. Bundan sonra eşyânın tafsîlâtı birbirinden ayrıldı. Burada şuna işâret vardır: Kâinâtın varlığından önce bütün mevcûdât ayn-ı cem'da bitişik ve toplu idiler. وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا (İsra, 17/12). "Biz her şeyi ayrıntılı olarak açıkladık" hükmüyle, ilâhî sünnet bâtın hazînesinden onları ayırıp çıkararak الامر على ما هو كان (iş olması gerektiği şekilde) ortaya çıktı. İşte و فتق الرتق ظاهر سنتى sözü bu mânâya işârettir.

Mertebelerin ilki isim ve sıfatların ayrılmasıdır. Mertebelerin sonu mevcûdâtın sûretlerinin ayrılmasıdır. Bitişme mertebesinin ilki zât-ı ahadiyyet sonu ise insâniyet mertebesidir.

471- ولا شُبْهَةٌ و الجَمْعُ عَيْنُ تَيَقُّنٍ ولا جِهَةٌ و الأَيْنُ بَيْنُ تَشَتُّت

472- ولا عدَّةٌ و العَدُّ كالحَدِّ قاطِعٌ ولا مُدَّةٌ و الحَدُّ شِرْكٌ مُوَقِّت

473- ولا ندٌّ فى الدَّارَيْنِ يَقْضِى بِنَقْضِ ما بَنَيْتُ و يُمْضِى أَمْرُهُ حُكْمَ إمْرَتِى/131-b/

474- ولا ضدَّ فى الكَوْنَيْنِ و الخَلْقُ ما تَرَى بِهِمْ للتَّساوِى من تَفَاوُت خلْقَة

Lügatler: اين ile mekândan sorulur. بين Cüdâlık. تشتت Teferruk mânâsına. عدة sayış, عد saymak. حد Endaze. ند Zıddın misli, muhâlif.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Cem' makāmına ulaşan ve ayne'l-yakîn mertebesini hâsıl eden kimsede şüphe ve şâibe kalmaz. Zîrâ cem'-i ahadiyyet hazreti, tam yakîn

sâhibi olmayı gerektirir. Zîrâ hakîkî itmi'nan ancak ilm-i zâtî-i vicdânîde hâsıl olur ve sâlik kemâl-i yakîne ancak onda vâsıl olur. Kezâ hazret-i ahadiyyete yönelinse muayyen ve mukayyed cihet söz konusu olmaz. Zîrâ zaman ve uzaklık parçalanmayı ve ayrılığı gerektirir; ikilik, başkalığı gösterir. O halde göz sâhibi olan; zaman, uzaklık, kir pas ve yalandan müberrâ ve muarrâdır. Kezâ cem' mertebesinde sayı da yoktur ki, ne kadar gün, ne kadar saat vâsıl olman ve ne kadar gün ayrı olman söz konusu olsun. Zîrâ saymak, sınır (hadd) gibi kesicidir. Nitekim hadd, sınırsızı sınırlı kılar ve sanki o sınırlıyı sınırsızlıktan kesip ayırmış olur. Bu mânâların hepsi şirki ve başkalığı mutazammındır. Kezâ "müddet" dahî yoktur; müddet şu demektir ki, bâzan vuslat ve kavuşma gerçekleşir, bâzan da bu gerçekleşmez. Onun için müddet yoktur, zîrâ müddet sınırlamaktır. Ayrıca müddet ve sınır muvakkate muzaf olan şirktir. Yâni vuslata vakit tâyin eden kimsenin şirkidir. O halde müddet sayı, zaman, uzaklık, şüphe ve şâibe hepsi perdelenmiş olanların hâlidir. Başkalık ve ayrılık olmaksızın vuslat ise kâmilllerin işidir. Kezâ her iki cihanda bana ortak ve benzer yoktur ki benim yaptığım şeyi yıkmaya ve tâmir ettiğim işi bozmaya hükmetsin. Ve benim hükümdarlık ve sâhiplik selâhiyetim üzerine "olur" emrini imzâlasın. Nitekim düalistler (seneviyye) şöyle derler: إن خالق الخير هو الله و خالق الشر اهرمن (Hayrın yaratıcısı Allah, şerrin yaratıcısı Ehrimen'dir). Kezâ her iki cihanda bana zıd olan dahî yoktur ki benim emrime muhâlefet etsin. Zîrâ sen, mahlûkatta, hilkat zıddıyetine, tenâsübsüzlüğe, hakîkat ihtilâflarına dâir bir şey göremezsin. Çünkü bunların mahlûkıyette eşitliği olup, birbirine aykırılığı yoktur. Eğer kâinatta zıdlık olsaydı لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللهُ لَفَسَدَتَا (Enbiyâ, 21/22). "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, yer ve göğün dengesi bozulurdu" âyeti fehvâsınca, âlemin nizâmı ve Âdemoğlunu fıtratının tenâsübü bozulurdu. Halbuki böyle bir şey yoktur. Nefy-i lâzımdan murad, nefy-i melzûm olur. Her ne kadar zâhir îtibâriyle karşıt "isim"lerin eserlerinden bâzı şeyler, birbirine karşı ve farklı görünüyorsa da hakîkat îtibâriyle مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَاوُتٍ (Mülk, 67/3). "Rahman'ın yaratmasında bir uyumsuzluk göremezsin" âyetinin mânâsı mukarrer ve sâbittir.

475– وَمِنِّى بَدَا لِى ما عَلَىَّ لَبِسْتُهُ   وَعَنِّى البَوَادى الَىَّ اُعِيدَت

Lügatler: لبسته yâni سترته و خالطته. لبست الامر على فلان /132-a/ yâni سترته و أخفيته عنه بحيث لا يهتدى الى فهمه. و للبسنا عليهم (Enam, 6/9) âyeti de bu mânâyadır. بوادى , بادية'nin cem'i, ظواهر mânâsınadır.

İ'râb: لى mütaallıktır بدا'ya. على , لبست'yü ta'diye harfi mütekellim ye'sine muzafdır. عن Mahzûf fiile müteallıktır, yâni صدرت عنى. الى, اعيدت'e müteallıktır. بى'de ب âlet içindir ve اعيدت'e müteallıktır.

Mânâ: Ahadiyyet-i cem' makāmının diliyle buyururlar ki: Benim şuûn-ı zâtımın sûretlerinden bâzı şe'niyetler demek olan mümkin hakîkatler ve mükevvenâta âit mâlûmat benden, benim için ve bana zâhir oldu; işte onları ben örttüm. Bu zâhirî işler benden sâdır oldu, benim kudretimle hâsıl oldu, yine bana döndürüldü. O halde hakîkatte, gösteren, gösterilen ve kendisi için gösterilen; örten, örtülen ve kendi üzerine örtülen; döndüren, döndürülen ve kendisinden döndürülen ve kendine döndürülen hepsi benim ve benden başkası değildir.

476– وفىَّ شَهِدْتُ السَّاجِدِينَ لِمَظْهَرِى   فَحَقَّقْتُ اَنِّى كُنتُ آدمَ سَجْدَتِى

Lügatler: حققت yâni علمت تحقيقا.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Bedenime ve mazharıma secde etmekte olan melekleri zâtımda müşâhede ettim. Hakîkaten secdemin Âdem'inin ben olduğunu bildim. Burada masdar fâiline muzafdır, mef'ûlüne değildir. Yâni secde eden melekeler benim sıfatlarımdan bir sıfatımdır ki zâtıma secde kıldılar. Kendi zâtımdaki meleklerden secde eden ve Âdem'de secde edilenin yine ben olduğumu, benden başkası olmadığını müşâhede ettim.

477– وعائَيْتُ روحَانِيَّةَ الاَرْضِينَ فى   مَلاَئِک عِلِّيِّينَ اَکْفَاءِ رُتْبَتِى

Lügatler: اكفاء , امثال mânâsınadır.

Mânâ: Ben arz meleklerini, ıllîyyin melekleri zümresinde benim mertebeme nisbetle emsal ve denk gördüm. Yâni semâvî rûhânîlerde zuhûrum nasılsa süflî rûhânîlerde de aynı şekilde emsal ve denktir. Her ne kadar bu cümlede zâhir îtibâriyle üstlük ve altlık tasavvur edilir, ihtilâf ve farklılık görülürse de benim mertebeme nisbetle hepsi bir ve berâberdir.

478– ومن يُفْقِي الدَّاني اجْتَدَى رِفْقِي الهُدَى   ومِنْ فَرْقِي الثانِي بَدَا جَمْعُ وَحْدَتِي

Lügatler: افق داني'sinden murad hilkat tarafı ve unsurîmizacıdır. إجتدى yâni طلب الجدوى yâni العطاء. رفق, رفيق'ın cem'i, murad kendisine tabi ve lâyık olanlardır.

İ'râb: رفقى, إجتدى'nın fâilidir. من افقى إجتدى'ya müteallıktır. من فرقى بدا'ya müteallıktır.

Mânâ: Ârif ve kâmilin iki yüzü vardır. Bir yüzü cem' mertebesine bakar ve ondan kemâlâtı elde eder, bu tarafına "ufk-ı a'lâ" denir. Bir yüzü ise kesret tarafına bakar ki, beşeriyeti ve cismânîyetidir. Bu yüzüne ufk-ı ednâ denir ki bu tarafından halka feyz dağıtır. O bakımdan şöyle buyururlar: Benim ufk-ı dânîmden, yâni beşerî sûretimden, sülûkte olan arkadaşlarım hidâyet /132-b/ ve inâyet talebinde bulunurlar. Benim cem'-i vahdetim, bana fark-ı sâniden zâhir oldu ki bu "mahvdan sonraki sahv" mertebesi dedikleridir. Kâmilin son noktası "ikinci fark"ta hâsıl olur. Zîrâ vahdet ile kesret berâberce tek hâlette birleşir, vahdetin müşâhedesi kesrete ve kesreti görmek de vahdete mâni olmaz. Halkı Hak'ta, Hakk'ı halkta görüp her mertebenin hükmünü icrâ eder. Sûretin çokluğu onu vahdetten perdelemez.

479– وفى صَعْقِ دَكٍّ الحسِّى خَرَّتْ إفاقَةً   لِى النفْسُ قبلَ التَّوبةِ الموسَوِيَّةِ

Lügatler: صعق kendinden geçme ve şaşkınlık, ölüme de denir. دك Parçalanmak ve inceltmek. إفاقة Akla dönmek. خرت yâni سقطت.

İ'râb: صعق'ın دك'e izâfeti, bir şeyin sebebine izâfeti kabîlindendir, نور القلم gibi. دك'in حس'e izâfeti masdarın mef'ûlüne izâfeti kabîlindendir. إفاقة Mef'ûlü leh olmak üzere mansubdur. النفس خرت'in fâilidir; elif-lâm muzâfun ileyhden bedeldir, yâni خرت نفسى demektir.

Mânâ: Hz. Mûsâ Allah'ı görmeyi isteyip لَنْ تَرانِى (beni göremezsin) hitabıyla savulunca yüz üstü düşerek şaşkın hâle gelip kendinden geçtikten sonra سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ (A'raf, 7/143). "Seni tenzih ederim, sana tevbe ettim"dedi. Mûsâ'nın bu tevbesinden evvel Hakk'ın tecellîsinin hissimi parçalayıp yok etmesinin şaşkınlığı sırasında, benim nefsim, ifâkat için düştü ve kendinden kayboldu, yâni bu hal benim için de ezelî bir hâdisedir.

480– فلا أينَ بَعدَ العينِ و السُّكْرُ منه قد أفَقْتُ و غَيْنُ العَينِ بالصَّحْوِ أصْحَتِ

Lügatler: اين'de murad cihettir. عين'dan murad ıyan. غين aslında ince bulut demektir, ince perdeden istiâredir. İkinci عين zât mansınadır. صحو Sekrin zıddıdır, aslında bulutun gitmesine derler; nitekim bulut yok olup da gökyüzü temiz olunca اصحت السماء denir.

İ'râb: والسكر'de vav hâliyedir. منه'de zamir سکر'e râcîdir. غين العين Mübtedâ. بالصحو'de ب vesatet içindir ve اصحت'e müteallıktır. اصحت بالصحو cümlesi mübtedânın haberidir.

Mânâ: Nefsimin ayılması ve zâtı görme isteğinden dönme sebebiyle اين (nerede?) "Ne cihette ve neredFor?" sözü kalmadı. Zîrâ gözle gördükten ve müşâhede ve beyandan sonra soru kalmaz. Halbuki ben muğâyeret ve mufârekat (başkalık ve ayrılık) sarhoşluğundan ayıldım ve zât-ı ahadiyyet perdesi sahv vâsıtasıyla zâil oldu, müşâhede devleti hâsıl oldu ve ben vahdetin cemâlini müşâhedeye başladım.

481– وآخِرُ مَحْوٍ جاء خَتْمِي بعدَهُ كأوَّلِ صَحْوٍ لارْتِسَامٍ بِعِدَّةٍ

Lügatler: عدة الشئ bir şeyin zamanının sayısıdır ki, zaman sona ermekle o şey son bulur. آخر'in محو'a ve اول'in صحو'a izâfeti خاتم فضة kabîlindendir ve mücerred tahsis içindir. Böylece, kulun iddet-i mahvı ve müddet-i sahvı, fenâya kābil olan vücûdunun zamanıdır. /133-a/

Mânâ: Benim seyr ü sülûkümün tamamlanması kendisinden sonra gelen mahvımın son mertebesi, sahvın başlangıcı gibidir, çünkü bu ikisi sayıyla bilinir. Hulâsa-i kelâm şudur: Sahvın ve mahvın bir çok mertebesi vardır. İlk sahv şudur: Sülûkten önce kesretle ve halkla perdeli bulunmak ve Hakk'ın müşâhedesinden habersiz olmaktır. Orta sahv şudur: İlk sekrin zâil olması ve bâzen Hakk'ı bâzen de halkı görmektir. Son sahv, mutlaka Hakk'ı görmek, halka hiç varlık vermemek, Hak'la halka perdelenmektir.

İlk mahv: Kesret-i nefsi mahvetmek, aslî ve ârızî sıfatlarını yok etmektir. Bunun netîcesi cezbedir ve zâhirî vücûdunun vahdâniyetle bâki kalmasıdır. Orta mahv: Rûhun mahv olmasıdır, hakîkî ve mecâzî sıfatını yok etmektir. Bu mahv netîcesi hakîkatlerin kesretini ve bâtın-ı vücûdun şe'niyetlerini rûhun bâtını demek olan ilm-i vicdânî aynasında müşâhede etmektir. Son mahv: Adı geçen müşâhedelerin bağlarından kurtulmaktır ve bu mahvın netîcesi vahdeti kesrette, kesreti vahdette müşâhede etmek ve ikisi arasında

muğâyeret görmemektir. Bu mânâ anlaşıldıysa, ilk mahvın sonu sahv gibidir. Bu bakımdan sâlik, sahvın evvelinde kesretle kāimdir, mahvın sonunda da kesret gelir, fakat vahdet şeklinde olur.

482– و مَأْخُوذُ مَحْوِ الطَّمْسِ مَحْقاً وَزَنْتُهُ   بِمَجْذُوذِ صحوِ الحسِّ فرْقاً بِكِفَّة

Lügatler: محو lügatte alâmeti, izi yok etmek ve gidermek demektir. Istılahda beşerî sıfatları izâle, âdet ve illeti kaldırmak demektir. طمس Lügatte düz ve berâber etmek, ıstılahda bir şeyin vasıflarını ve şekillerini izâle etmektir. Bu ikincisi "mahv"dan daha husûsî olur ve mahvden ziyâde mübâlağa olur. Zîrâ mahvın aksine طمس eserleri ve zatları gerektirir محق İdam demektir, ıstılahta zâtı yok etmek demektir. مجذوذ Maktû' demektir. كفة Terâzinin bir tarafına denir.

İ'râb: محقا ve فرقا'ın mansub olması temyîziyet üzeredir. Veya mef'ûlü lehdir ve وزنت amilidir. Veya محقا mef'ûlü leh, فرقا temyizdir, aksi de olabilir.

Mânâ: Mahvın çekip aldığı kimseyi ben şühud kefesi ve keşif terâzisiyle tarttım; cem'-i cem'de his âlemine muzaf olan sahvın kesilmesiyle, o yok olduğundan dolayı kendisine zâtı ve sıfatları izâle etmek izâfe edilmiştir. Belki onun hakîkî keşiften kesilmesi fark ve kesret sebebiyle olmuştur. Bu ikisini berâber ve ikiz buldum. Zîrâ her biri tek hakîkatin mazharıdır. Her ne kadar mertebeler bakımından farklı ise de hakîkate nazaran birdirler.

483– فَنَقْطَةُ غَينِ الغَينِ عن صَحْوِىَ انْمَحَتْ   فَنُقْطَةُ عَينِ العَينِ مَحْوِىَ الْغَت

Lügatler: Birinci غين hece harflerinden olan ğayn mânâsına, ikinci غين /133-b/ ince perde mânâsına. Birinci عين göz mânâsına, ikinci عين zat mansınadır. الغت Fil-i mâzîdir, إلغاء'dan gelir, sülâsisi لغو'dir.

İ'râb: الغين ve العين'da elif-lâm muzâfun ileyhden ıvazdır.

Mânâ: Benim zat perdemin ğaynının noktası, sahvımın kemâlinden dolayı mahv olup, o "ayn"ı "gayn" yapan beşeriyet noktası zâil olunca, ğayn ayn olarak, aralık ve yalan bertaraf oldu. Ve benim zat gözümün uyanıklığı mahvımı da ilgâ etti. Yâni Hakk'ın vücûdunda vücûdumu fânî ve mahv kıldım. Yakînim de zannı mahv edip fenâ içinde fenâ hâsıl oldu.

چنان در بیخودی محوم که معشوقم همی کوید   بیابان من دمی بنشین سر آن دم نمی دانم

[Kendinden geçme hâli ile öyle mahv içindeyim ki, sevgilim: "Benim çölümde bir süre otur" diyor, o ânın sırrını bilmiyorum.]

484- وما فاقدٌ فى الصَّحوِ فى المَحْوِ واجِدٌ لِتَلْوِينِهِ أهلاً لِتَمْكِينِ زلفة

Lügatler: زلفة yakınlık mânâsına.

İ'râb: ما, الذى mânâsına, ليس mânâsına da olabilir, واجد haberidir. اهلا Mahzûf fiilin mef'ûlüdür, yâni يصير اهلا takdîrine. اهلا'in merfû okunarak ما'ın haberi olması da mümkündür.

Mânâ: Birinci duruma göre: Sâlik bir şeyi sahv hâlinde kaybeder ve mahv zamanında onu tamâmen bulursa o sâlik telvin ve tahvîlinden dolayı yakınlık temkînine ve vuslat makāmına nâil olur. Yâni sâlik sahvdan sonra mahv hâlinde temkîn-i kurbet makāmına sâhip olup evvelce eseri kalmamış vücud her ne ise bu makamda onu bulur.

Eğer ما nafiye olarak düşünülürse mânâ şöyle olur: Telvîninden dolayı sahv hâlinde hakîkî meşhûdu keybeden ve mahv hâlinde bulan kimse kurbet makāmının temkînine ehil değildir. Zîrâ bir halden başka bir hâle müşâhedesi mukayyed olan kimse telvin sâhibidir, kemal ehli değildir. Onun için hakîkî yakınlığın temkin makāmına ehil değildir.

485- تَساوَى النَّشاوى و الصُّحَاةُ لِنَعْتِهِم بِرَسْمِ حُضُورٍ أو بِوَسْمِ خَطِيرَةِ

Lügatler: نشاوى نشوا'nın cem'idir, sekrân mânâsınadır. صحاة صاحى'nin cem'idir. الرسم: eser. الوسم: alâmet. الخطيرة Burada mahlûkat makamlarından özel bir makamdır, خطر'dan müştaktır, خطر men etmeye derler. Onun için koyun ağılına da خطيرة derler, çünkü onların çıkmasına mâni olur.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Benim nazarımda, hâlin galebesiyle sarhoş olan ahval erbâbı ile, sülûk mertebelerinin nurlarıyla sâfî ve ayık olan huzur sâhipleri müsâvî oldular. Bu iki zümre benim nezdimde eşittir. Çünkü biri huzur eseriyle, öteki makam alâmetiyle sıfatlanmıştır. Zîrâ bu her iki zümre kâmil değildir. Şu bakımdan ki, sekr sâhipleri sıfat tecellîlerinin ahvâlinden bir zevke kanaat edip onunla sarhoş ve huzur dolu olurlar. Fakat sekr ve vecdin üstündeki bir çok tecellîden gâfil kalırlar. /134-a/ Kezâ sülûk makamlarıyla kayıtlı olan sahv erbâbı; zühd gibi, tevekkül, rızâ, ilim, irfan, vicdan vb. gibi mertebelerden biriyle kayıtlanıp bütün mertebeleri câmi' olmaktan hâlî olur ve kemal ehlinin mertebesinden mahrum kalır. O bakımdan erbâb-ı kemâlin zevkin-

den mahrum olup her biri, kendi mertebeleriyle mukayyet oldukları için kemal erbâbı katında müsâvîdirler. Bunula birlikte yüksek mertebe sâhibidirler.

486– وَلَيْسُوا بقَوْمِي مَنْ عَلَيهِمْ تَعَاقَبَتْ　　صفاتُ التَبَاسٍ أو سماتُ بَقيَّة

Lügatler: صفات التباس'tan murad beşerî sıfatların zâtlarıdır ki, onlarla zât-ı ahadiyyet perdelenir. سمات بقية'de murad, beşeri sıfatların bakıyyesinin eserlerdir.

İ'râb: ليسوا'de cem' zamîri isminden önce zikredilmesi أكلوني البراغيث (Beni pireler yedi) kābilindendir, şu da câizdir: ليسوا'nün ismi zamîri olabilir, sonrası da onu tefsir eder.

Mânâ: Üzerlerine beşerî sıfatların veya bu sıfatların kalıntısının alâmetleri ardı ardına gelen kimse benim kavmim değildir. Yâni o, kemal sâhiplerinden değildir. Yâni bir keresinde beşerî sıfatlar yok olup sonra tekrar ortaya çıksa ve o enâniyet kalıntısının izleri bâzı vakitlerde onlarda görülse, işte bu minval üzere olan kimseler kemal ehlinin tâbîlerinden olamazlar.

487– ومَنْ لَمْ يَرِثْ عَنِّى الكَمَالَ فَنَاقصٌ　　على عَقِبَيه ناكصٌ فى العُقُوبَةِ

Lügatler: ناقص على عقبيه derler, yâni رجع الى مقامه الاول. فى العقوبة mahzûfa müteallıktır, واقع فى العقوبة takdîrine.

Mânâ: Mahv ve sahv sâhibi olup da benden ve benim benzerimden kemal elde edemeyen ve mîras bırakılan sırlara vâris olmayan her sâlik eksiktir hattâ cezâya mâruz kalarak iki ökçesi üzerine dönücüdür.

Veya فى, ناكص'a müteallık olabilir, o takdirde son kısmın mânâsı şöyle olur: ... cezâ ve zorlukta dâimâ ökçelerine dönücüdür.

488– وما فِيَّ ما يُفْضِي لِلَبْسِ بَقِيَّةٍ　　ولا فيء لِي يَقْضِي عليَّ بفَيئة

Lügatler: يفضى if'al bâbından, yâni يؤدى. بقية kâfîle. فيء Gölge demektir, burada hâdis varlık, alâmet ve nişan mânâsınadır. يقضى kaf ile yâni يحكم. فية rücû' demektir.

İ'râb: Birinci ما nâfiye, ikincisi mevsûle veya nekre-i mevsûfedir. للبس'de lâm الى mânâsınadır.

Mânâ: Benim vücûdumda varlık bakıyyesine dayalı örtü ve hicâba sebep olan bir şey kalmadı. Kezâ benim eser ve alâmetim, muhdes ve mevhum vücûdum da yoktur ki, ilk mertebeye dönmek için bana hükmetsin.

نامست زمن در من و باقی همه اوست/134-b/

[Bende, benden kalan sadece isimdir, gerisi hep O'dur.]

در نیابت حال پخته هیچ خام   پس سخن کوتاه باید والسلام

[Pişmişin hâlini, çiğ hiç anlayamaz. Binâenaleyh söz kısa gerektir vesselâm. M, I, 18]

489- وماذا عَسى يَلْقَى جَنَانٌ وما بِهِ   يَفُوهُ لسانٌ بين وَحْيٍ و صيْغَة

Lügatler: جنان Kalb demektir. يفوه fi'l-i muzârîdir, فاه يفوه'den gelir, konuşmak demektir. صيغة , صوغ'dan bi nevidir, burada sözü süslemek kasdedilir.

İ'râb: ما istifhâmiyye. ماذا'da ذا, الذى mânâsına. عسى ef'âl-i mukârebeden bir fiildir, "recâ" mahallinde kullanılır. ما به'de ما mevsûledir ve ذا üzere mâtuftur. يلقى'nin mef'ûlü mahzûf zamirdir ve ماذا'y aâittir.

Mânâ: Bâtın ve zâhirde gizli mânâlardan saklı maârif ve letâiften kalbin bana ilkâ etmesi ve lisânın konuşması umulan ve kalbin vahyiyle ibâreleri süsleme arasında vâki olan ne vardır ki? Yâni kalbimin bana ilkâ etmediği bir mânâ kalmamıştır; Allah'ın tevhîdi ve sırlarından, fenâ ve bakā mertebe ve makamlarından lisânımın söylemediği bir söz yoktur. O halde benden kemal elde etmeyenin nâkıs olması kesindir.

490- تَعانَقَت الأَتْرَافُ عنْدىَ و انْطَوَى   بِسَاطُ السَّوَى عدْلاً بِحُكْمِ السَّوِيَّةِ

Lügatler: تعانق Biri birbinin boynuna el edip kucaklamak. Burada "ittisal" mânâsını mutazammındır. إنطوى Dürmek, seviyyet, berâberlik.

İ'râb: عدلاً Temyîziyet üzre mansubdur. بحكم'de ب , إنطوى'ya müteallıktır.

Mânâ: Benim şühûdumda taraflar, yönler, rezil ve şerefli olanlar, kahır ve gazabın her türü, lütuflar ve merhametler, ezel ve ebed, evvel ve âhir, zâhir ve bâtın, kıdem ve hudûs, nur ve zulmet hepsi birbirine bitişti ve adâlet bakımından müsâvilik ve adâlet hükmüyle muğâyeret kilimi dürüldü.

491– و عادَ وُجُودى فى فَنَاءِ ثَنَوِيَّةٍ   الوُجودِ شُهوداً فى بَقَا اَحَدِيَّةٍ

Lügatler: عاد yâni صار. بقا vezne riâyet için maksur okunur.

Mânâ: Benim vücûdum varlığın ikiliği sıfatının yok olması hâlinde, ahadiyyetin bakāsında saf şühud olu. Böylece tâlib matlûba ulaştı, birlik hâsıl oldu, bîgânelik yok oldu. Asla hâil kalmayıp كان الله و لم يكن معه شئ (Allah vardı, O'nunla birlikte bir şey yoktu) sırrı olduğu gibi ortaya çıktı.

492– فما فَوقَ طَوْرِ العَقْلِ أوّلُ فَيْضَةٍ   كما تَحْتَ طُورِ النَّقْلِ آخرُ قَبْضَةٍ

493– لذَلكَ عَنْ تَفْضِيلِه و هو أهلُهُ   نَهَانَا على ذى النُّونِ خَيْرُ البَرِيَّةِ

Lügatler: ما فوق طور العقل'den murad hakîkat mertebesidir. طور نقل'den murad beşeriyet mertebesidir. Birinci ط'nın fethasıyla, ikincisi ise ط'nın zammesiyledir. ذى النون Hz. Yûnus'un künyesidir. /135-a/ Balığın karnında uzun süre kaldığı için böyle denmiştir. نون Balık demektir.

İ'râb: ما فوق'da ve ما تحت'da ما'lar mevsûledir, sılaları mahzûfudr; karînesi zarfiyet üzere mansub olan فوق'tır. Yâni فالذى وقع فوق طور العقل takdîrinedir. فى طور النقل dahî böyledir. فوق ve تحت atf-ı beyan olursa اول ve آخر nerfû okunur; zarfiyet üzere ve nez'-ı hâfıdıyet üzre mansub olursa, mansub okunur. نهانا'nın fâili خير البرية'dir. وهو , خير البرية'ye âittir. Izmar kable'z-zikr zarûret-i şi'r içindir, vav hâliyedir.

Mânâ: Bende taraflar, zıdlar ve ihtilâfın kucaklaşması kesinleşti, zıd yönlerin müsâviliği gerçek olup muğâyeret kilimi dürüldü, muhâlefet perdeleri ve ilişkiyi kesmek ortadan kalktı; böylece akıl tavrının üstünde, mümkinât ve mükevvenâtın ötesinde olan şey vâki oldu. İşte, rûh-ı a'zam ve habîb-i ekrem'in hakîkati olan Hakk'ın feyzinin başlangıcı, o vâki olan şey gibidir. تحت طور النقل'de murad beşeriyet mertebesidir ki naklî ilimlerin geldiği yerdir, münâcat tavrıdır, ilâhî tecellîlerin makāmıdır, vücûdu her şeyden sonra olan kabza-i Hak'tır.

و لذلك sözü şu demektir: ولاجل ذلک التساوى و استفاء التحتية و الفوقية (Bu müsâvîlik, tahtiyyet ve fevkıyyetin eşitliği sebebiyle...) Hayru'l-Beriyye hazretleri Yûnus b. Mettâ üzere tafdilden men etti, oysa Yûnus peygamber ehl-i tafdildendir. Nitekim şöyle buyururlar: لا تفضلونى على يونس بن متا "Beni Yûnus b. Mettâ'dan üstün görmeyiniz"

Mi'rac; evveliyet ve âhiriyet, zâhiriyet ve bâtıniyet, fevkıyyet ve tahtiyyeti (başlangıcı, sonu, zâhiri, bâtını, üstü, altı) kuşatan bir hüviyete ulaşma olduğuna göre, alta ve üste âit hangi yön olursa olsun rabbânî mi'raçta ve vüsulde, her ne kadar mertebeler bakımından şeref düşünülürse de farklılık olmaz. Nitekim Hz. Risâletpenâh'ın mi'râcı, ceberut ve melekûtun üsünde olup Hz. Yûnus'unki ise yerin altında, balığın karnında oldu. Fakat her ne kadar benim mi'râcım arşî, onunki ferşî ise de Allah'a ulaşmada bebnimkiyle Yûnus'un mi'râcını farklı görmeyin.., diye üstün ve farklı bulmayı yasakladılar.

494– أشَرْتُ بما تُغْطِي العِبارَةُ و الذى   تَغَطَّى فَقَدْ أوْضَحْتُه بِلَطِيفَة

Lügatler: تغطى , تستر mânâsınadır. تغطى'nun birinci mef'ûlü mahzûfudr, yâni تغطية takdîrine. العبارة fâilidir. تغطى Meçhul olarak okunur. أوضحته'nün zamîri الذى'ye râcîdir

Mânâ: Ben alt oluş üst oluş, ittihad, zıdlık ve muğâyeretten ibâret ve lafızların verdiği adı geçen mânâya işâret ettim. Latif işâret ve fâsîh ibâre ile, gözleri perdelenmiş olanlara örtülü olan sırları ve mânâları îzah ve ızhar ettim. /135-b/ tâ ki zevk ve vicdan sâhipleri ondan nice sırlar ve irfan alsınlar.

495– وليسَ ألَسْتُ الامْسِ غَيْراً لمَنْ غَدَا   وجُنْحِي غَدَا صُبْحِي و يَوْمِيَ لَيْلَتِي

496– وسِرُّ بَلَى لله مِرْآةُ كَشْفِهِا   و إثْبَاتُ مَعْنَى الجمعِ نَفْيُ المَعِيَّةِ

Lügatler: امس'ten murad mìsâk günüdür. Birinci غدا'dan murad kavuşma günüdür (yevm-i telâk), ikinci غدا, صار mânâsınadır. جنح الليل Karanlık geceden bir parçadır.

İ'râb: الست'nün امس izâfeti bir şeyin zarfına izâfeti kabîlindendir. لمن'de lâm الى mânâsınadır. وجنحى'de vav hâliye, جنحى mütekellim ye'sine muzafdır. وسر Mübtedâ, بلى'ya muzafdır. لله Mahzûfa müteallıktır, yâni الكائن لله takdîrine. مرآة Ya haberidir veya ikinci mübtedâ olabilir. Buna göre سر, و إثبات üzre mâtuf olur. نفى المعية İkinci mübtedânın haberi ve bunların hepsi birinci mübtedâya haber olabilir. Veya سر mübtedâ, مرآة ona haber ve إثبات mübtedâ نفى المعية ona haber olabilir. كشفها'da zamir en doğrusu سر'a râcî olmasıdır, zamîrin müennes olması hakîkat mânâsına müevvel olmalıdır; bâzıları kelime îtibâriyle بلى'ya râcîdir demişler. Ama bu durumda kâideye muhâlefet lâzım gelir. Zîrâ zikrle kasdedilen

muzafdır, yoksa muzâfun ileyh değildir. Nitekim غلام زيد رأيته dense zamir غلام'a râcî olur, زيد'e râcî olması câiz değildir.

Mânâ: Bana göre dün vâki olan أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'raf, 7/172) "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitâbı, yarınki لِمَنِ الْمُلْكُ (Ğâfir, 40716) "Mülk kimidir?" hitâbına muğâyir değildir. Benim zulmetim sabah nûrum oldu ve gündüzüm gecem oldu. Zîrâ لا صباح عند الله و لا مساء "Allah katında sabah ve akşam yoktur" Hakîkat mertebesinde nur ve zulmet, mânâ ve sûret, mebde' ve mead, ezel ve ebed, zâhir ve bâtın, evvel ve âhir hepsi müsâvî ve berâberdir. Allah için olan "belâ" sözünün gerçeği; vahdet îtibâriyle "Elestü bi rabbiküm" deyip tafsil îtibâriyle "belâ" diyen hakîkatin keşif ve vuzûhunun hakîkatidir. O halde "belâ" sözü o hakîkatin keşfine ayna olmuş olur.

Veya بلى مرآة كشف sözünün hakîkati evvelce zikri geçen mânâ ve sırlar verici ibâredir. Bu durumda zamir, birinci beyitteki عبارة'e râcî olur. Cem' mânâsını isbat etmek, maıyyeti yok etmektir. Eğer مرآة ikinci mübtedâ olursa, takdîr-i kelâm şöyle olur: Bizim "belâ" dememizin hakîkati, o hakîkatin keşfinin aynasıdır ve cem' mânâsını isbat etmek maıyyeti nefyetmektir. Bilmelisin ki Cenâb-ı hakîkatle birlikte başka bir şey daha yoktur ki ona "belâ" demiş olsun. Belki de "elestü bi-rabbiküm" diyen cem' diliyle o hakîkattir ve bu hitâba "belâ" deyip cevap veren, tafsil îtibâriyle yine o hakîkattir. O halde cem' ve tafsil meşâyıha göre hakîkî vahdetin iki mertebesidir. /136-a/ Soran ve cevâbı alan gerçekte O'dur.

497– فلا ظُلَمٌ تُغْشَى ولا ظلمَ يُخْتَشَى   ونِعْمَةُ نورى اطْفَأَتْ نارُ نقْمَة

Lügatler: Birinci ظلم lâmın fethasıyla ظلمة'in cem'idir. İkinci ظلم sitem ve cefâ mansınadır. تغشى Yâni يستر, يختشى: خشية'ten. اطفأ Söndürmek. نقمة Belâ.

İ'râb: لا mükerrer olunca her iki yerde de nefy-i cins içindir. لا حول ولا قوة'de olduğu gibi beş vecih câizdir. Haberleri mahzûfdur ki حاصل'dür. تغشى, ظلم'ün sıfatıdır. يختشى, ظلم'ün sıfatıdır.

Mânâ: Benim nazarımda zıdların müsâviliği, karşıtların ve sayıların birliği kesinleşince cem'i isbat etmek ve maıyyeti nefyetmek gerçekleşince, beni bürüyecek zulmânî perdeler yok demektir. Kezâ gâilesinden korkulacak zulüm ve sitem de yoktur. Halbuki benim mârifet nûrumun nîmeti سبقت رحمتى على غضبى "Rahmetim gazabımı geçti" hükmünce azâbımın ateşini söndürdü.

Hattâ rahmetimin kemâlinden, gazab ateşim bana: جز يا مؤمن فإن نورک أطفأ ناری "Geç ey mü'min senin nûrun benim ateşimi söndürdü" diye ağlayıp inler

498– ولا وقْتَ الاّ حيثُ لا وقْتَ حاسبٌ   وُجودَ وجودِى منْ حسَابِ الاَهلّة

Lügatler: حاسب hazır ve sâbit mânâsına. birinci وجود kelimesinden murad hakkânî vücuddur, ikincisinden murad ise cismânî vücuddur. أهلة, هلال'in cem'idir.

İ'râb: لا her iki yerde de nefy-i cins içindir, birinci لا'nın haberi mahzûfdur, yâni لا وقت معتبر أو موجود takdîrinedir. İkinci لا'nın haberi حاسب'dür, birinci وجود lafzan mansub حاسب'ün mef'ûlüdür.

Mânâ: Bana ancak aylarla hesaplanan cismânî vücûdumun vücûd-ı hakkânîsini hesaplayıcı olmayan bir vakit gereklidir. Sûfiye meşâyıhı ise şu hususta müttefiktirler: İnsana âit nefs-i nâtıka ezeli ve ebedîdir; kendisinde zuhûr edeceği lâ-yezâl bir mazhar ve sûret iktizâ eder ve her âlemde o âlemin şânına uygun sûretle zâhir olur. İlki, a'yân-ı sâbite mertebesinde Hakk'ın ilmî sûretleridir. Sonra rûhânî sûretler, sonra misâlî sûretler, sonra unsurî sûretler, daha sonra berzah âlemindeki misâlî sûretlerdir ki bunlar, Allah'a vâsıl oluncaya kadar cesedlerden önceki misâlî sûretlere muğâyirdir. O bakımdan ezelî ve ebedî olması mukarrerdir; öyleyse ayların, yılların ve günlerin hesaplanmasıyla hâsıl olan vücud, hakkânî vücûdun galebesiyle yok olunca ve hakkânî vücud zuhûr edince bu hakkânî vücûda nisbetle aylar, günler, yıl, zaman, mekân geçmiş, gelecek ve hal berâber ve birdir.

پیش ما صد سال و یک ساعت یکیست   که در ازو کوته از ما منفکیست /136-b/

[Bizce yüzyılla bir saat, birdir. Uzun yol, kısa zaman bize göre değil. M, III, 2937]

این دراز و کوتهی در جسمهاست   این دراز و کوته اندر جان کجاست

[Bu uzunluk kısalık, bedene göredir. Tanrı'nın bulunduğu yerde uzunun kısanın lâfı mı olur? M, IV, 534]

499– و مَسْجُونُ حَصْرِ العَصرِ لم يَرَ ماوَرَاءَ   سجِّنِهِ فى الجَنَّة الاَبَدِيَّة

Lügatler: مسجون mahbus. حصر hisar. عصر zaman. سجين yedinci arzın cismi, yer atında olan zindandan kinâyedir.

İ'râb: و مسجون'da vav hâliye. لم ير'nın fâili gizli zamîridir ki مسجون'a âittir. فى الجنة, لم ير'ya mütellıktır.

Mânâ: Kemal ehline göre vakitler, saatler, istikbal ve hal yoktur. Oysa zaman kalesine kapanmış ve mekân zindanına hapsolmuş olan, tabiat hapishânesinin ötesini, ki orası lâhut, ceberut ve melekût âlemidir, zat ve sıfatların ebedî cennetinde göremez. Zîrâ denî dünyâ kabrinin esîri, pespâye arzûlar cehenneminin mahbûsu olan, ipek böceği ve şaşkın sinek gibi değersiz bir hissî lezzetten zevk alır ve onunla kayıtlı iken, nasıl olur da arşın sâhasını ölçer ve onun rûhu mânâ âlemine nasıl gider?

اسیر لذة تن مانده‌ء و گرنه ترا　　　چه عیشهاکه در عالم دل مهیا است

[Beden lezzetine esir kalmışsın, yoksa sana gönül âleminde nice nimetler hazırlanmıştır.]

500– فَبِی دَارَتِ الاَفْلاَکُ فاعْجَبْ لقُطْبِها　الُمحِیط بها و القُطْبُ مَرْکَزُ نُقْطَة

Lügatler: دارت: دار , یدور , دورا'den müştaktır. افلاک , فلک'in cem'idir. فلک kürevî bir cisim olup iki sathı vardır; biri zâhirî biri bâtınîdir. Her feleğin bâtınî sathında iki noktanın var olduğu kabul edilir. Faraza bir noktadan ötekine bir had çekilse berâber gelir, şu şekilde olduğu gibi: (...) Bu noktalara felek kutbu ve semânın merkezi ve üzerinde döndüğü nokta denir. Feleklerin hareketleri bu mefrûz noktaların üzerindedir ve bu noktalar artık hareket etmezler, kâim ve sâbittirler. İkinci قطب kelimesi, rûhânî olsun cismânî olsun bütün âlemin medârı (üzerinde döndüğü) olan insân-ı kâmildir.

İ'râb: ف ya sebebiyye ya netîce içindir. قطبها ve ها'da zamirler افلاک'e râcîdir. القطب'da vav hâliyedir. قطب mübtedâ, مرکز haberidir.

Mânâ: Benim katımda yönler müsâvi, gayriyet kilimi dürülü, maıyyet ve isneyniyet (berâberlik ve ikilik) perdesi kaldırılmış olunca, benim sebebimle ve bâtın kuvvemle felekler döner. Sen feleklerin kutbuna şaşadur; o kutup ki felekleri kuşatmıştır ve semâları içinde bulundurmaktadır. Oysa kutup noktadan ibâret merkezdir ki eflâk onu kuşatmıştır. Fakat insandan olan "kutb" felekleri ve yerleri, balığı ve simak yıldızını ve ikisi arasında ne kadar eşyâ varsa, ateşe âit olsun suya ve toprağa âit olsun /137-a/ hepsini içinde bulundurur. Bil ki "kutb" ezelen ve ebeden, varlığın başından sonuna kadar Hakîkat-i Muhammediyyedir. Hz. Âdem'den kendi zamanlarına (yâni Hz. Peygamber zamanına) gelinceye kadar her kim bu hakîkatin mazharı olduysa "kutbü'l-aktâb" oldu. Zamân-ı şeriflerinden sonra ümmetinden her kim bu sırra mahrem olduysa yine kutbü'l-aktâb oldu. Nitekim şu hadisle bu husûsa işâret buyururlar; İbn Mesud'dan sahih rivâyetle şöyle nakledilir: قال علیه السلام إن لله فی الارض ثلثمئة قلوبهم کقلب آدم و اربعون قلوبهم کقلب موسی و سبعة قلوبهم کقلب ابراهیم و اربعة

قلوبهم كقلب جبريل و ثلاثة قلوبهم كقلب ميكائيل و واحد قلبه فى قلب اسرافيل يسمى له القطب فإذا مات الواحد أبدل الله من الثلاثة مكانه صاحب الايسر و إذا مات من الثلاثة أبدل الله مكانه من الاربعة كذا و كذا Aleyhisselâm Efendimiz şöyle buyurdular: "Allah'ın yeryüzünde üçyüz kimsesi vardır ki kalpleri Âdem'in kalbi gibidir. Kırkının kalbleri Mûsâ'nın kalbi gibidir, yedisinin kalbleri İbrâhim'in kalbi gibidir, dördünün kalbi Cebrâil'in kalbi gibidir, üçünün kalbi Mîkâil'in kalbi gibidir, birinin kalbi İsrâfil'in kalbi gibidir ki ona **Kutb** denir, onlardan biri öldüğü vakit, Allah üçlerden birisini sağ tarafın sâhibi olarak onun yerine getirir, üçlerden biri öldüğü vakit, Allah dörtlerden birini onun yerine getirir, bu böylece devam eder."[57]

Üçlerden birine "**Kutbü'l-aktâb**" derer ve "**Gavs-ı ekber**" de derler. İki kişiye "**İmâman**" derler, sâhibü'l-yemîn (sağdaki) melekûta bakar ve orada tasarruf eder, sâhibü'l-yesar (soldaki) şehâdet âleminde tasarruf eder. Dört kimseye "**Evtâd**" derler, bunlar dört yönde yâni doğu, batı, kuzey ve güneyde kāimdirler. Yedi kimsye "**Abdâl**" denir, şu bakımdan ki bunlar kendi beşeriyetlerini zat ve sıfatların nûruna tebdil eylemişlerdir. Nitekim Hz. Mevlânâ buyurur:

کیست ابدال آنکه او مبدل بود   خمرش از تبدیل یزدان خل بود

[Abdal kimdir? Varlığı değişmiş olan, Tanrı'nın değiştirmesiyle şarabı sirke kesilen. M, III, 4000]

"Kırk kimseye **Nükabâ** derler. Yirmi ikisi Şam'da ve on sekizi Irak'da saklıdır." Nitekim şu hadis buna delâlet eder: إن لله اربعون اثنان و عشرون فى الشام و ثمانية عشر فى العراق كلما مات واحد منهم بدل الله مكانه آخرَ فإذا جاء الامر قبضوا كلهم "Allah'ın kırkları vardır, yirmi ikisi Şam'da on sekizi Irak'ta bulunur. Onlardan biri öldüğü vakit Allah yerine bir başkasını getirir, vakit gelince de hepsi ölür."

Üçyüzlere **Nücebâ** derler. Bunlardan biri kaybolsa ümmetin sâlihlerinden birini bunlara idhal ederler.

501– ولا قُطْبَ قَبْلِى عَن ثَلاَثٍ خَلَفْتُهُ   و قُطْبِيَّةٌ الاَوْتَاد عَنْ بَدَلِيَّة

Lügatler: خلفته yâni صرت خليفة.

İ'râb: قبلى zarfdır, mahzûfa müteallıktır ve لا ile menfi olan قطب'a sıfattır. عن ثلاثة Mahzûfa müteallıktır, i'rabdan mahalli mansub, ya قطب'dan veya خلفت'den

---

[57] Ebu Nuaym, *Hılye*, I, 7-9.

haldir. Yâni لا قطب كانَ قبلى مجاوزة عن ثلاث. خلفته'nün zamîri قطب'a âittir. و قطبية الاوتاد'da vav hâliyedir. خلفته Cümlesi i'rabdan mahallen merfû لا'nın haberidir.

Mânâ: Kutubluk mertebesi, evtâd, ebdâl, nücebâ ve nükabânın makamları bilindiğine göre ben Hakîkat-i Muhammediye'nin mazharı ve asrın kutbü'l-aktâbı olduğuma göre, benden evvel "üçler"i mütecâviz olan ve kendisine halîfe olacağım bir kutub yoktur. Kutbiyyet-i evtâd benim bedeliyyetimden dolayı kutubdur ve ben kutbü'l-aktâbım. Evtâd ve ebdâl her ne kadar kutub iseler de, onlar benim halîfem ve bedelimdirler. Ve benim tasarrufum altındadırlar. /137-b/

Kutub insanın rûh-ı a'zamı gibidir. İmâmân akılla rûh-ı hayvâniyye gibidir. Evtâd anâsır-ı erbaa ve ahlât-ı erbaa gibidir ki, bedenin ayakta durması onlarladır. Abdal yedi sıfat gibidir ki, onlar hayat, ilim, irâde, kudret, sem', basar ve kelâmdır. Nücebâ ve nükabâ öteki kuvveler, damarlar ve sinirler gibidir. İşte bu insân-ı kebîrin vücûdunda müdebbir ve mutasarrıf olan gavs-ı a'zam ve rûh-i âlemdir. Sâir şeyler, başka velîler, ârifler ve sâlihlerin hepsi ona tâbidir. Nitekim Hz. Mevlânâ şu beyitlerde âfak kutbunu tavsif ederek şöyle buyururlar:

قطب شیرست صید کردن کار او   باقیان این خلف باقی خوار او
نا توانی در رضای قطب کوش   تا قوی گردد کند صید وحوش
او چو عقل و خلق جوان اعضای تن   بستهٔ عقلست تدبیر بدن
قطب ان باشد که گرد خود تند   گردش افلاک گرد او بود

[Kutup arslandır, işi de avlamaktır. Bu halkın artakalanları, onun artıklarını yerler.
Kudretin yettikçe kutbun rızâsına çalış da o kuvvetlensin, vahşi hayvanları avlasın.
O, akıl gibidir. Halksa bedendeki uzuvlara benzer. Bedenin tedbîri, akla bağlıdır.
Kutup, o kimsedir ki kendi etrâfında döner dolaşır. Göklerse onun etrâfında döner. M, V, 2339-40, 2343, 2345]

502– فلا تَعْدُ خَطّى الُمسْتَقيمِ فإنّ فى   الزَّوَايَا خَبَايَا فانْتَهِزْ خيرَ فُرْصَة

Lügatler: لا تعد nehiy sîgasıdır, عدا , يعدو'dan gelir, yâni لا تجاوز. خط مستقيم'den murad sırât-ı müstakîmdir. زوايا, زاوية'nin cem'idir. خبايا خبية'nin cem'idir, خفية mânâsınadır. إنتهاز fırsat gözetmek.

İ'râb: خطى mütekellim ye'sine muzafdır, hakkı mansub olmaktır, lâkin vezin zarûretinden dolayı sâkin hâle getirilerek, yazarken mevcut, okurken iki sâkinin birleşmesinden dolayı sâkıt olur.

Mânâ: Ben Hakîkat-i Muhammediyyenin mazharı, makām-ı Ahmedînin halîfesi ve kāimi olduğuma, bütün mahlûkat mânâ îtibâriyle bana tâbi olduğuna göre; ey âşık ve tâlib, eğer sen Cenâb-ı Hakk'a ulaşmayı istiyorsan benim doğru ve sağlam yolumdan çıkma. Zîrâ benim yolumun zâviyelerinde gizli feyizler, fetih ve keşif hazîneleri vardır. O halde sen derhal hayrı fırsat bil, sülûk ve teveccühü ganîmet gör.

Veya زوايا'dan murad tarîkın fakr ve fenâsı olabilir. Bu durumda mânâ şöyle olur: Ey sâlik, benim istikāmetli yolumun fakr, fenâ, riyâzat ve belâsını görerek sınırı aşıp vazgeçme. Zîrâ fakr yolunun her köşesine nice gizli hazîne konmuştur. O halde hayr-ı fırsatla fırsat gözet. Tarîk-ı müstakıyme "hatt-ı müstakıym" demelerinde Hz. Risâletpenâh'ın hadîsine telmih vardır, İbn Mesud'dan şöyle rivâyet edilir: خط رسول الله عليه السلام خطاً مستقيما فقال هذا سبيل الله ثم خط عن يمينه و شماله خطوطا مثلا فقال هذه سبل الشيطان على كل واحد منها شيطان فلا تتبعوا السبل فتفرق بكم عن سبيله "Resûlüllah (as) doğru bir çizgi çizdi ve buyurdu: Bu Allah'ın yoludur, sonra onun sağına ve soluna şu şekilde çizgiler çizdi. Şöyle buyurdu: Bunlar şeytanın yollarıdır, onların her birinin üzerinde bir şeytan vardır. O yollara tâbi olmayın ki sizi Allah'ın yolundan ayırmasın".[58]

Demek ki bütün enbiyâ ve evliyânın yolu olan tevhid yolundan her kim uzaklaşırsa şeytanın yollarına uymuş olur.

503– فَعَنِّى بدَا فى الذّر فِىَّ الولا وَلِىَ   لبانُ ثُدىٍّ الجَمْعِ منِّى دَرَّت

Lügatler: ذر, زرة'nin cem'idir, küçük karınca demektir. ولا Muhabbet demektir. لبان /138-a/ la'nın kesresiyle "süt" demektir. Meme içinde durduğu müddetçe bu isimle anılan sütün memeden dışarı çıkmış hâline lâmın fethasıyla لبن denir. ثدى , ث 'nin zammesiyle ثدى'in cem'idir, ثدى meme demektir. درت yâni ظهرت اللبن و كثرت ; kelime در'den müştaktır. درور dalin zammesiyle نزول demektir. در لبنها Yâni نزل. **İ'râb:** فعنى'da ف sebebiyye.

Mânâ: Ben cem'-i tevhid makāmının sâhibi ve cemâl ve tafsil mertebesinin mâliki olduğumdan, benim kenz-i mahfî olan zâtımın hakîkatinden, ilk mertebede فاحببت أن اعرف "Bilinmeyi sevdim" hükmüyle kâinattaki nüfûsun doğmasında ve zâtımın âdemoğlunun zerrât-ı misâliyyesinde taayyünlerin-

---

58 *Sahîhu İbn Hibbân*, I, 180.

de muhabbet zâhir oldu, ruhların birbiriyle birleşmesi ve ülfeti o muhabbet sebebiyledir. ولى sözü لاجل تعينات ذاتى demektir. Yâni: Ve benim zâtımın taayyünleri için, zâtımın hakîkatinden cem' mertebesinin sütü ortaya çıktı. "Süt"ten murad ilimler ve mârifetlerdir. Yâni vücûdumun taayyünât ve zuhûrâtı için, ahadiyyet-i cem' makāmından zâtımın hâlis isimleri ve sıfatlarımın esrar ve maârifi zâhir oldu. Öyle ki bunlar yüksek, alçak, yerde, gökte, unsur, erkân, cemad-nebat, hayvan-insan bütün âlemlere kâbiliyetlerine ve istîdadlarına göre şâmil oldu ve bu ilimlerle onlar zatlarını, vücudlarına lâzım olan şeyleri ve Rablerini idrak ettiler.

504- وأعْجَبُ ما فِيها شَهِدْتُ فَرَاعَنِى ومِنْ نَفْثِ روحِ القُدْسِ فى الرَّوعِ رَوْعَتِى

Lügatler: راعنى: راع , يروع , روعا'dendir. Hem اعجبنى hem de الزعنى mânâsına gelir. Burada الزعنى mânâsı uygundur. رعوته فارتاع deyince فزعته ففزع demk olur. الروع re'nin zammesiyle "kalb" demektir. الروعة Re'nin fethasıyla korku ve ümitsizlik. النفث Aslında salya çıkarma demektir, sonra ağız kokusuyla birlikte güzel kokunun yayılması (نفح مع الريق) mânâsına kullanıldı.

İ'râb: أعجب ef'al-i tafdıldir, mâ-ı mevsûfe muzafdır, haberi ya شهدت olabilir ان'in ızmârı ile; bu takdirde تسمع بالمعيدى خير من ان تراه kabîlinden olur. Veya haberi, ikinci beyitteki زهلت olabilir. ومن نفث'te vav روعتى'nin zamîrinden hâliyedir. Yâni فى حال روعتى demek olur. من نفث روح القدس Masdar fâiline muzafdır. فيها'da zamir Hz. Mahbûba râcîdir.

505- وقد أشْهَدَتْنِى حُسْنَها فَشُدهْتُ عَنْ حجَاىَ فلم أُثْبِتْ حلاىَ لدَهْشَتِى

Lügatler: شدهت ala binâi'l-meful دهشة'ten kalbedilmiştir. Zîrâ شده الرجل وهو مشدوه derler, yâni دهش فهو مدهوش dmektir. Bâzıları شده'nin الشغل mansına olduğunu söylemişlerdir. حجا Akıl demektir. حلا ha'nın kesresiyle حلية'nin cem'idir, alâmet demektir, sıfat mânâsınadır. Veya ha'nın zammesiyle حلى'ün cem'idir. Bu da zinet mânâsınadır, murad yine sıfattır ki onunla zat müzeyyen ve muallâ olur. دهشة hayret demektir.

İ'râb: أشهدتنى'nin fâili zamîridir ve Hz. Mahbûbeye râcîdir, yâni أشهدتنى حضرة المحبوبة فصرت مدهوشا عن عقلى. beytin mahalli hâliyet üzre mansub olabilir. /138-b/ İkinci bir veche göre mübtedâ ile haber arasında cümle-i mu'tarızâ olur, yâni haber شهدت olmazsa ve ذهلت olursa.

506- ذَهلْتُ بِها عَنِّي بحيثُ ظَنَنْتُنِي سِوايَ ولَمْ أقْصِدْ سواءَ مظنَّتِي

Lügatler: Bir şeyi unutup ihmal edince ذهلت عن الشئ ذهلا و ذهولا إذا نسيته و غفلت عنه derler. ظن Yakin ve şek demektir. سواء sînin fethası ve elif-i memdûde ile doğru yol demektir. مظنة zan ve töhmet yeri.

İ'râb: ذهلت i'rabdan mahalli merfû, أعجب 'nün haberi olur. بها'da ب sebebiyye, zamir Hz. Mahbûbeye âittir.

Bu son üç beytin **mânâları** şöyledir: Hz. Şeyh (İbn Fârız) cem' makāmında müşâhede ettikleri acâib ve garâibi hikâye ederler ve şöyle buyururlar: O hazretin tecellî ve muhabbetinde hâsıl olan çok garip şey, onu müşâhede etmem ve Cebrâil'in kalbime ilkâsından korkarken beni hayret veya korkuya düşürmesidir. Eğer ذهلت haber olursa mânâ şöyle olur: En garip ve hayret edilecek şey, o hazretin tecellîsinde onu müşâhede etmem ve onun görmemdir. Bu beni hayrete düşürdü veya korkuya düşürdü, Cebrâil'in ilkâsından korkarken kalbime getirdi, oysa o yüce zat bana mutlak güzelliğini gösterdi. Ben de aklımdan dehşete düşmüş olup, tecellî eden zattaki hayretimden dolayı sıfatlarını isbat etmedim.

Bu çok hayret edilecek mesele şudur: Ben o hazret sebebiyle nefsimden gâfil oldum, onu unuttum, öylesine gâfil oldum ki kendimi başkası ve yabancı sandım. Oysa ben töhmet mahallinin yoluna niyet etmedim ve şöyle demedim: Hey! Ben onun kendisi miyim, başkası mıyım? Belki onun gayrıyım diye bilip, aynı olmayı tahayyül ve zannetmişim. Ve ayniyetin doğru yoluna gitmemişim. İşte çok tuhaf ve garip olan hal bir kimsenin kendi zâtından gâfil olması ve kendinin kendinden başka zannetmesidir.

ای دوست ترا بهر مکان می جستم هر دم خبرت زآین و آن می جستم
دیدم بتو خویش را تو خود من بودی خجلت زده ام کز تو نشان می جستم

[Ey Dost! Seni her yerde arıyordum, her zaman haberini ondan bundan soruyordum. Kendimi seninle gördüm, sen bizzat ben idin, o iz aramadan dolayı utandım.]

507- ودَلَّهَنِي فِيها ذُهولي و لَمْ اُفِقْ عَلَيَّ و لَمْ اَقْفُ التَماسِي بِظنَّتِي

Lügatler: تدله tevlih demektir, tevlih aklın ve ihsâsın yok olmasıdır. لم افق İfâkattan müştaktır. اقف: قفا, يقفو, قفوا'den müştaktır, تتبع yâni bir kimsenin ardı sıra gitmek demektir. ظنة Töhmet demektir. Bâzı nüshalarda dadla yazılmıştır, buna göre ضن cimrilik mânâsına olur.

İ'râb: دلنى'nin fâil ذهولى'dir. ولم القِ'ta vav hâliyedir. على, ظنة'e müteallıktır. بظنتى'de ب sebebiyye içindir, ألف لم'ye müteallıktır. التماسى masdardır, mef'ûlüne muzafdır. /139-a/

Mânâ: O hazretin zâtında ve sıfatlarının güzelliğindeki dalgınlık ve gafletim beni şaşkın ve hayran kıldı; bu hayret ve dalgınlık öylesine devam etti ki ben kendime dönmedim, yâni ayılıp kendime gelemedim. Ben vücûdumdan emîn olmadığım için herhangi bir istek peşinde de değildim.

Burada yokluktaki kemâlini anlatmaktadır. Zîrâ yokluk sâhibi, mutlak bir istekte bulunmaz, onun isteği Allah'ın isteğidir. Zîrâ onun vücûdu yoktur, belki sâdece vücudla müttehemdir.

508– فأصْبَحْتُ فيها وَالِهاً لاهِياً بها و مَنْ وَلَّهَتْ شُغْلاً بها عَنْه اَلْهَت

Lügatler: واله aklı olmayan, لاهى ism-i fâildir, لها, يلهو, لهوا'den. لهت عن فلان derler, yâni "ben ondan gafil oldum" demektir. ولّهت lâmın şeddesiyle توليه'tendir, valih ve hayran kılmak demektir. ألهت if'al bâbından işgal ve iğfal mânâsınadır.

İ'râb: ف sebebiyye veya mahzûf şartın cevâbıdır. والها Ve لاهيا eğer أصبحت, دخلت الصباح mânâsına olursa hâliyet üzere mansubdur. Şâyet صرت mânâsına olursa haberi olur. ومن ولهت'te vav hâliyedir, من şartıyyedir. ومن ولهت'in الهت'in mef'ulleri mahzûfdur, filleri altlarındaki sâkin zamirleridir ki Hz. Mahbûbeye râcîdir. شغلا Ya mef'ûlü leh veya temyîziyet üzere mansubdur. فيها'da ve بها'da zamir Hz. Mahbûba râcîdir. عنه'deki zamir من'e râcîdir. Birinci بها'da ب, ولهت'e müteallıktır.

Mânâ: Dalgınlığım beni şaşkın ve hayran kılınca ve ben akıl âlemine gelip ayılmayınca o hazretin güzelliğinin müşâhedesinde şaşıp kaldım ve onunla meşgul oldum. O hazret şaşkın hale getirdiği kimseyi zâtıyla meşgul ettiğinden dolayı ona kendi nefsini unutturur.

Veya عنه'de zamir شغل'e râcî olup ولهت'in mef'ûlü mütekellim zamir olur, عنه, الهت'e mütaallık olur ve sonraki beyit الهت'e mâtuf olabilir. Bu durumda mânâ şu beyitten sonra zikredilir:

509– وعنْ شُغْلِي عَنِّى شُغلْتُ فلو بها قَضَيْتُ رَدَى ما كنْتُ أَدْرِى بِنُقْلَتِى

Lügatler: قضيت yâni مت. ردى yâni هلاكا , قعدت جلوسا bâbındandır. ادرى: درى يدرى'dendir. دراية Bilmek demektir. نقلت Bir yerden bir yere tahavvüle denir.

İ'râb: بها'da ب , قضيت'ye müteallıktır, ردى mefulü mutlatır.

Mânâ: Dalgınlığım benim aklımı başımdan aldığından dolayı ben o hazretin zâtında ve onunla meşgul olarak şaşkın hale düştüm. Şimdi onunla meşgûliyetimden dolayı o benim hazretime hayran ve şaşkın kaldı; beni o meşgûliyetten alıkoydu, benim meşgûliyetimden de alıkoydu ve ben beni ihmal ettim, kendimi unuttum. Hal böyle olunca eğer ben o hazretin muhabbetiyle /139-b/ helâk olarak ölsem dünyâdan âhirete intikâlimi bilemem, hattâ kendimden öylesine gâfil olmuşumdur ki ben var mıyım, meşgûliyetim var mıdır, idrak edemem.

کی بود مازما جدا مانده من و تو رفته و خدا مانده

[Nasıl olur, biz bizden ayrı kalmışız, ben ve sen gitmiş de Allah kalmış.]

510– ومن مُلَحِ الوَجْد المُدَلَّهِ فِي الهَوَى المُوَلَّهِ عَقْلِي سَبْىُ سَلْبٍ كَغَفْلَة

Lügatler: ملح mîmin zammesiyle ve lâmın fethasıyla ملحة'nin cem'idir. ملحة Beyaz ve siyahın hoş bir şekilde karışık olmasına denir. Onun için beyazla siyah karışık olan koça "emlah" derler. Eğer maânîde kullanılacak olursa, kendisinde garâbet olan mânâya denir. سبى Gâret etmeklik (yağmalâmak). سلب Bir şeyi bir kimseden nez' etme, koparma.

İ'râb: سبى سلب mübtedâ, ومن ملح الوجد müteallakâtıyla mukaddem haberdir. مدله ve موله ism-i fâil vezni üzeredir. سلب Mef'ul mânâsına masdardır.

Mânâ: Vecd ve muhabbetin acâib hallerini ve garip muâmelelerini hikâye buyurup derler ki: Aklı başından alınmış olanın aklını yağmalamak cânânın sevgisiyle hayran edici ve aklımı sersem ve şaşkın hâle getirici olan vecdin güzellikleri cümlesinden ve hoş ve garip cihetlerindendir. Bu mânâ gâfilleri gâfil kılmaya benzer. Bu takdirce غفلة'de tenvin, muzâfun ileyhden ıvaz olup bu cümle mahzûf mübtedânın haberi olur. Yâni هو كغفلة الغافلين. Şaşılacak taraf şudur: Akıllının aklı olmalı ki elinden alınsın, zekâ ve idrak sâhibi olmalı ki yağmalansın. İşte soyulmuş olanı yağmalamak gâfilleri gâfil kılmak gibidir. Bu mânâ ise nevâdirdendir. Zîrâ soyulmuş olan fânîdir ve fânîliği yağmalamak çok garip bir mânâdır.

511– أُسَائِلُها عَنِّى إذا ما لَقِيْتُها ومِنْ حيثُ أهْدَتْ لِى هُدَاىَ أضَلَّت

512– وَاطْلُبُها منِّى و عندىَ لَمْ تَزَلْ عَجِبْتُ لها بِى كيف عَنِّى إسْتَجَنَّت

Lügatler: اهدت yâni إتحفت yâni hediye verdi. إستجنت yâni إستترت demektir, جن, جن'den gelir.

İ'râb: Müennes zamirlerin hepsi bâriz olsun müstetir olsun Hz. Mahbûbeye râcîdir.

Mânâ: Vecd ve muhabbetin anlaşılmaz yönlerinden biri de şudur: Ne zaman ben Hz. Mahbûbeye yakın olsam, ona kavuştuğum vakit, kendisine benim hâlimden sorarım ve derim ki: "Ey sevgilim benim hâlim nasıldır?" Bu ise insanlar arasında bilinen bir şey değildir. Halkın âdeti şudur: Bir kimse bir kimseyle karşılaştığı vakit "nasılsın?" der. Bu mânâ gerçekten gariptir. Kezâ şu husus da acâib şeylerdendir: O mahbûbe bana hidâyeti vermiş olması dolayısıyla beni dalâlete sürükledi. Bunun böyle oluşu iki yönden ele alınabilir:

Birincisi: Hakîkatte lâ mevcude illallah (Allah'tan başka mevcud yoktur). Zîrâ zâhir ve bâtın evvel ve âhir odur ve ondan başkası yoktur. Bu zuhûr çeşitleri o tek zâtın tafsîlidir. Hal böyle olunca o tek zat tafsil ettiği şeylerden bir özel cihete ve muayyen bir şeye beni hidâyet etse ve ben o şeyi "gayr" saysam /140-a/ işte bu bakımdan o hidâyetin hediyesi dalâleti mutazammın olur.

İkincisi: "Hidâyet" kavramı; hidâyet edici, hidâyet olunan, hidâyet, yol ve yolcu arasında mugâyereti mutazammındır. Hakîkatte ليس فى الدار غيره ديار (Evde ondan başka ev sâhibi yoktur). Bu hidâyet hidâyet edici, hidâyet olunan, yol ve yolcu sûret îtibâriyledir. Şüphesiz muğâyereti tazammun eden hidâyet mefhum ve mânâsı bakımından, gayriyyet ve muğayeret olmayan tek zattan beni idlâl etmiş (saptırmış) olur.

Kezâ o garip işlerden biri de şudur: O hazreti ben benden isterim, halbuki o hazret dâimâ benim yanımdadır, bir an ve bir saat benden ayrılmış değildir; bana şah damarımdan daha yakın olup onunla işitir, onunla görür, onunla tutar ve onunla yürürüm. İşte o hazret için şuna şaştım ki neden benim taayyünüm sebebiyle benden gizlendi; bununla berâber o benim aynımdır, bir şey kendinden nasıl gizlenir ve kendisini nasıl ister?

یار نزدیکتر از من بمنست — وین عجبتر که من از وی دورم
چه کنم با که توان گفت که او — در کنار من و من مهجورم

[Dost benden bana daha yakındır. Şu ilginç ki ben ondan uzağım.
Ne yapayım, kime söyleyebilirim ki o benim yanımdadır, ben ise uzaktayım.]

Bu mertebede olanların hâli gaflet içindeki şu kimsenin hâline benzer: O kimse şaşkın ve şeydâ bir durumda bir yere giderken, kendi elbisesine benzer bir kıyâfet giymiş ve beline bir kabak asmış birini görünce şöyle der: Ne

acâip şey, bu benim, o halde ya ben kim olabilirim? Şaşkınlardan birinin beş merkebi varmış, birine binmiş, dördü önünce gidermiş, bir ara bakmış dört merkebi var. Hemen yoldaşlarına der ki: Benim merkebim beş tanedir, kim aldı benim merkebimin birini? Ve sür'atle aramaya koyulur. Hz. Mevlânâ *Mesnevi'*de bu mânâyı şu ifâdelerle ortaya koyar:

اسب خود را یاوه داند آن جواد　　و اسب خود اورا کشان کرده چو باد
در فغان و جست و جو آن خیره سر　　هر طرف جویان و پرسان دربدر
کانکه وزدید اسب مارا کو و کیست　　این که زیر دان تست ای خواجه چیست
اری این اسبست لیک این اسب کو　　باخود آ ای شهوار اسب جو

[O yiğit atını kaybolmuş sanır. At ise onu yel gibi koşturmuştur.
O sersem bağırır, arar, tarar kapı kapı dolaşır, her tarafı arar sorar:
"Atımı çalan nerede, kimdir?" Efendi, şu uyluğunun altındaki mahlûk ne?
Evet, bu attır, fakat at nerede? Ey at arayan yiğit binici, kendine gel! M, I, 1116-1119]

513– وما زِلْتُ فى نَفْسِى بها مُتَرَدِّداً　　لنَشْوَةِ حسِّى و المَحاسِنُ خَمْرَتِى

Lügatler: نشوة sekrin başlangıcı.

İ'râb: بها'da ب sebebiyye, zamir نفس'e râcîdir veya ب , مع mânâsına, zamir Hz. Mahbûba râcîdir. متردداً Nâkıs fiilin haberidir.

Mânâ: Buyurular ki: Dâimâ kendi nefsimde nefsim sebebiyle mütereddit oldum; nasıl olur, benim zâtım onun zâtı mıdır ki onunla görürüm, onula bilirim ve her işi onunla yaparım! Veya ben gayrı mıyım? Eğer gayrı isem ben kimim? Eğer aynı isem o halde benim bu yanıp tutuşmam istek ve arzum ne demek oluyor? İşte benim bu devamlı tereddüdüm, hissimin sarhoşluğundan dolayıdır, oysa benim şarâbım onun çeşitli güzellikleri ve mahzarlarıdır. Bu tereddüde binâen vicdan duygusu ve yakîn isteği kuvvetlenip şiddetlendi, himmet ayağını seyahat yolculuğuna koyup mânevî menzilleri aşarak bâtınî merhaleleri geçtim; ilme'l-yakînden /140-b/ ayne'l-yakîne ve ayne'l-yakinden hakka'l-yakîne göçtüm. Nitekim şöyle buyururlar:

514– أُسافِرُ عن علْمِ اليَقِينِ لِعَيْنِه　　الى حَقِّه حيثُ الحَقِيقَةُ رِحْلَتِى

Lügatler: رحلة sefer etmek يقين fehmin sükûnu, kalbin itmi'nânı ve aklın istikrârıdır. يقن الماء فى الحوض suyun havuzda istikrar bulması durumunda kullanılan bir ifâdedir, işte bu sükûn akla ve ilme izâfe edilmiş olsa ve akıl şüphelerden,

delilden, burhandan kurtulsa buna "ilme'l-yakîn" denir. Bu sükûn ve istikrar rûha izâfe edilse ruhla matlûbu arasında engel olan perdenin yok olması îtibâriyle ayne'l-yakîn denir. Bu sükûn ve istikrar sırra muzaf olsa hakka'l-yakîn denir.

وقيل علم اليقين سكون العقل بلا اضطراب و عين اليقين المشاهدة بلا حجاب و حق اليقين اتحاد بعد إقتراب

"Şöyle de denir: İlme'l-yakîn aklın sıkıntısız olarak sükûnet bulması, ayne'l-yakîn perdesiz müşâhede, hakka'l-yakîn yakınlıktan sonra birleşmedir"

İ'râb: لعينه'de lâm الى mânâsınadır. الحقيقة'de elif-lâm muzâfun ileyhden ıvazdır. Yâni حقيقتى takdîrinedir. رحلتى Mübtedâ الى حقه haberidir. حيث الحقيقة , الى حقه'den bedeldir.

Mânâ: Ben nefsimde ilme'l-yakîn makāmından ayne'l-yakîne göçerek sefer ederim. Ve benim göçüm hakîkatim îtibâriyle hakka'l-yakînedir. و ليس وراى عبادان قرية (Abadan'dan öte köy yoktur) fehvâsınca hakka'l-yakîn makamların sonuncudur.

515- وأنْشُدُنِي عَنِّى و اُرْشِدَنِي عَلَى لسانِي الى مُسْتَرْشِدِى عنْدَ نَشْدَتِي

Lügatler: انشدنى yâni اطلبنى. نشدت الضالة نشدة و نشادا (ben kaybolan şeyi talep ettim) demektir. انشد: نشد , ينشد'den nefs-i mütekellimdir. لارشدن sözü yâni اهدينى, إرشاد'dan alınmadır. نشدة Nunun kesresiyle kasem etmek demektir. Yâni نشدتك بالله: سألتك به demektir.

İ'râb: على لسانى, نشدة'e müteallıktır ve نشدة masdar, fâiline muzafdır, mef'ûlü ise mahzûfdur; mef'ûlünen muzaf olsa da câizdir. لارشدنى'de lâm ta'lil içindir, انشدنى'ye müteallıktır.

Mânâ: Bu kesret makāmında bana hayret ve şaşkınlık galebe edip zâtımın ma'rifetinde mütereddit olunca; müsterşid ve tâlipleri irşad için lisânım üzere yemînim sırasında, ben benden beni, zât-ı mahbûbumu isterim. Çünkü benim zâtım her küllün küllü, her cüz'ün aslı, cem' ve farkın hakîkatidir. Bütün mertebeler ve her mertebenin ahâlîsi benim ayn-ı zâtım ve taayyün ve tenevvülerimdir. O halde bu mertebelerin sâhiplerinden ve hakāyık erbâbından istenen ne varsa, aslında kendisinden istenilen varlık benim ayn-ı zâtımdır. Demek ki ben, zâtımın mazharı olan kemal ehli saâdet sâhiplerinden, kendi zât-ı matlûbumu isterim. Bu talep gerçekte benden yine beni istemektir. Ve benim bu isteğim; suâlim, talebim ve kasemim katında, benim lisânımla müsterşidleri irşad içindir.

516- وأسْألُنِي رَفْعِي الحجَابَ بِكَشْفِي النِّقَابَ و بى كائَتْ الَىَّ وَسِيلَتِى

Lügatler ve İ'râb: Açıktır.

Mânâ: /141-a/ Ben peçeyi açmak sûretiyle, tenezzülât-ı vücûdun mertebelerinden hâsıl olan ve zâtımı görmeye engel teşkil eden perdenin kalkmasını benden isterim, halbuki benim bana vesîlem benimledir. Herkesin taayyünü, kendisine; ve vücûdu, vahdetin cemâline peçedir. Mutlak vücud, kayıt ve tayyün perdesini kaldırmak istese, vahdet nûru gâlip gelir, taayyün ve kesret perdesi kalkar ve sâlik o anda görür ki, kendisine vesîle yine kendi imiş; perde, perdeci, perdelenen, istek, isteyen ve istenen kendi zâtı imiş ve sûreti, vahdet-i zata bir âlet imiş.

تو آلت فعلى و جزآن هيج نهٔ   وز فاعل و فعل جز نشان هيج نهٔ
تو عالى و مراد از عالم تو   چون در نگرى ازان ميان هيج نهٔ

[Sen bir fiilin âletisin, bundan başka bir şey değilsin. Fâil ve fiilden bir iz dışında hiçbir şey değilsin.
Sen âlemsin, âlemden murâd da sensin, bakarsan bu arada hiçbir şey değilsin.]

517- وأنْظُرُ فِي مِرْآة حُسْنِيَ كَيْ أرى جَمَالَ وُجودِى فى شُهودِىَ طَلْعَتِى

Lügatler ve İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Ben, mutlak vücûdumun cemâlini güzelliğimin müşâhedesinde görmek için hüsnümün aynasına bakarım. Yâni ben, zât-ı mutlakımın cemâlini aynalarda ve tecellî yerlerinde görmek isteyince güzel sûretlere, hoş ve emsalsiz şekilllere bakarım. Gerçekten bu güzel sûretler benim mutlak güzelliğimin aynasıdır. Benim güzellik aynam olan güzel sûretlere nazarım, zâhirle bâtın arasında toplayıcı olan vücûdumun cemâlini, tal'atımın müşâhedesinde görmek içindir. Bu beyitler cem' makāmında buyrulan sözlerdir.

518- فإن فُهْتُ باسْمِي اُصْغِ نَحْوى تَشَوُّفاً الى مُسْمعى ذكْرِى بِنُطْقِي و اُنْصت

Lügatler: فهت: يفوه'den müştaktır. Bir şeyi konuştuğun vakit فهت بكذا derler. اصغ, اصغا'dan nefs-i mütekellimdir. تشوف: التطلع. انصت, إنصات'tan nefs-i mütekellimdir.

İ'râb: تشوفا temyîziyet üzre mansubdur. ذكرى , مسمعى'nin mef'ûlüdür. بنطقى , مسمعى'ye müteallıktır. انصت, اصغ üzere mâtuftur ve te'nin kesresiyle okunur, zîrâ

şarta cevap üzere mâtuftur. Sâkin harekelendiği zaman kesre ile harekelenir. اصغی'da ی şarta cevap olduğu için sakıt olur.

Mânâ: Eğer ben ismimi söyleyip nâmımı zikretsem, kendimden tarafa yönelip benim zikrimi nutkum vâsıtasıyla dinlemekte olan kimseye kulak verir ve sükût ederim. Sözün hakîkati şudur: Konuşan ve zikredenlerin hepsi bütünüyle tek hakîkatin sûretleri olduğuna ve bütün isimlerle müsemmâ olan o zat, yegâne olduğuna göre, gerçekten zikreden, zikredilen ve zikir müsemmâ ve isim odur. Şüphesiz ben de mevhum vücûdumdan fânî olup onunla bâki olduğumdan dolayı zâtımın tafsîlâtının dillerinden nutkum vâsıtasıyla eğer ismimi söylesem tatallu' için, benim zikrimi dinleyen mazhara yönelirim, zikrim ve ismimi işitmek için sükût ederim.

519– وأُلْصِقُ بالأَحْشَاءِ كَفِّى عَصَاىَ أن　　أُعانِقُها فى وَضْعِها عنْدَ ضَمَّت

520– وأَهْفُوا لانْفَاسِى لَعَلِّى واجِدِى　　بِها مُسْتَجِيزًا أنَّها بِى مَرَّت

Lügatler: الصق, إلصاق'tan nefs-i mütekelimdir. /141-b/ إلصاق bir şeyin bir şeye ulaşması veya yapışmasıdır. اعانقها muânekadan nefs-i mütekellimdir. احشا, حشا'nın cem'iidir. حشا Karnın içinde bulunanşeylere denir. ضمة, ضم'dan binâ-i merredir. ضم Bir yere cem' ve telif etmeye derler. اهفو Nefs-i mütekellimdir, bir şey bir şeye meyletse ve iltifat kılsa هفا الشئ فى اثر الشئ derler. الاستجازة Câiz olmasını istemek.

İ'râb: اعانقها'da zamir Hz. Mahbûbeye râcîdir. فى وضعها'da zamir كف'e râcîdir. مستجيزا, اهفو'nün zamîrinden haldir. بها'da zamir أنفاس'a âittir. انها'da ان feth ile ta'lildir, reca-i vicdâni.

Mânâ: Ben o hazretle kucaklaşmayı umarak avucumu bâtınımın göğsüne yapıştırırım, avucumu bâtınımın üstüne koyduğum vakit nefsimi nefsime katmış olurum. Yâni muhabbetin şiddetinden zuhûru ve vahdet nûrunun galebesi sırasında elimi bâtınî kuvvelerime yapıştırırım. Benim vücûduma elimi yapıştırmam şu sebepledir: Avucumu vücûduma koyduğum ve ona âdeta eklediğim vakit, Hz. Zâtımla kucaklaşmayı umarım. Ve yine ben şiddetli bir meyil ve tam bir yönelişle benim nefeslerime meylederim. Bu nefesler sebebiyle o hazreti isteyerek, zâtımın hakîkatini bulmayı ümid ederim. Zîrâ o hazret bana geçti, benim nefeslerime meylim onların, mahbûbenin güzel kokuları ve hoş kokulu esintileriyle anberlenmiş ve kokulandırılmış olmasından dolayıdır.

521– الى أنْ بَدَا منِّى لعَيْنِى بارِقٌ   و بَانَ سَنَا فَجْرِى و بَائَتْ دُجُنَّتِى

Lügatler: بان yâni ظهر ; بان , يبين , بيانا'den gelir. سنا yükselen ışığa denir. فجر Sabah demektir. بانت بينونة'ten müfarakat demektir. دجنة dalin zammesiyle zulmet demektir.

İ'râb: الى evvelce geçen اسافر'ya müteallıktır veya وما زلت فى نفسى بها مترددا beytine müteallık olabilir. بارق , بدا'nın fâilidir. سنا , بان'nin fâilidir. دجنتى , بانت'in fâilidir.

Mânâ: Yâni parlak tecellî ve nur benden benim zâtıma görününceye, hakîkat sabâhının müjdesi ortaya çıkıncaya ve beşeriyet karanlığım ayrılıp yok oluncaya kadar, ben nefsimde mütereddit olmaktan ve dâimâ kendi kendimde sefer kılmaktan hâlî olmadım. Şimdi visâl içinde visâl ve kemal içinde kemaldir, tereddüt ve hayret bertaraf ve def edilmiş durumdadır.

522– هناكَ الى ما أحْجَمَ العَقْلُ دونَهُ   وَصَلْتُ و بِى منِّى إتِّصَالِى و وُصْلَتِى

Lügatler: احجم على عقبه denince نكص على عقبه demek olur. Burada imtinâ kasdedilir. وصلة Ulaşmak demektir, ittisalden daha husûsîdir.

İ'râb: ما nekre-i mevsufedir. الى , وصلت'ye müteallıktır. دونه , عنده mânâsınadır. Zamir ما'ya râcîdir. و بى'de vav hâliyedir.

Mânâ: Ben, perde kalkıp visâl müyesser oluncaya kadar "ilm"den "ayn"a ve "ayn"dan hakîkat-i zâta göç etmeye devam ettim. Böylece hakîkat mertebesinde öyle bir makāma vâsıl oldum ki, orada akla yer yoktur, anlayış (fehm) ondan /142-a/ yüz çevirmiş ve ayrılmıştır. O halde ki, o vuslat benden başkasına değildir, belki ittisâlim ve vuslatım benden yine banadır.

523– فأسْفَرْتُ بِشَراً إذْ بَلَغْتُ الَىَّ عَن   يَقِينٍ يَقِينِى شَدُّ رَحْلٍ لِسَفْرَة

Lügatler: اسفرت إسفار'dan müştaktır, if'al bâbındandır, hemze sayrûret içindir. أسفر وجهه Denince صار ذا صفور demk olur, o da zuhûrdur. بشر Yüz güzelliği, yâni yüzü aydınlık olmak. يقينى: وقى , يقى , وقاية'den müştaktır. Nun vikâye nûnu, ye mütekellim ye'sidir, yâni يحفظنى demektir. شد رحل göçün isti'dâdından kinâyedir.

İ'râb: بشرا'in mansub olması اسفرت'ye mef'ûlün bih olmak üzeredir. حين mânâsına veya ta'lili içindir. يقينى Fiil-i muzârîdir, iki meful alır, fâili altında gizli zamîridir ve يقين'e âittir. Birinci mefulü mütekellim yesi, ikincisi شد رحل'dir.

Mânâ: Benim yüzüm sevinç ve güzellikçe aydınlandı ve parıldadı. Zîrâ ben yakîn bakımından zâtımın hakîkatine ulaştım; o yakîn bir makamdan bir makāma sefer için göç etmekten beni korur. لو كشف الغطاء ما ازددت يقينى "Perde açılsa bile benim yakînim artmaz" sözü benim hâlime uygun olup ulaştığım mertebeden öte makam ve mertebe kalmadı. ليس وراء عبادان قرية (Abadan'dan öte köy yoktur).

524- وأرْشَدْتُنِي إذْ كنتُ عَنِّي نَاشدى الىَّ و نَفْسى بِى عَلَىَّ دَلِيلَتِى

Lügatler: أرشدتنى yâni هديتنى. ناشد tâlib.

İ'râb: أرشدتنى fiil, fâil ve mef'uldür, iki mef'ul alır, birinci mef'ûlü mütekellim yâsıdır, ikinci mef'ûlü الى'dir. نفسى ,'de vav hâliyedir. نفسى Mübtedâ دليلتى haberidir.

Mânâ: Hakîkatte benden beni istediğim zaman, ben beni bana irşad eyledim. O halde ki benim nefsim, benim nefsim üzerine benim sebebimle delildir; vahdet mertebesinde başkasının işi yoktur. Eğer sâlikin basîret gözünden kesret perdesi kalkıp vahdet nazarıyla baksa; mürşid, müsterşid, reşad, mürîd, irâde ve murâdın o olduğunu, O'ndan başkası olmadığını anlar.

525- وَاَسْتَارُ لَبْسِ الحسِّ لما كَشَفْتُهَا و كانَتْ لها أسْرَارُ حُكْمِىَ أرْخَتِ
526- رفَعْتُ حجابَ النَّفْسِ عنها بِكَشْفِى النِّقَابَ و كانَتْ عَنْ سُؤالى مُجِيبَتِى

Lügatler: إرخاء perdeyi salıvermek demektir.

İ'râb: لما'nın cevâbı رفعت'dür. Her iki beyitte كانت 'ın vavları hâliyedir. كشفتها'nın zamîri استار'a râcîdir. ارخت'in müstetir zamîri اسرار'a râcîdir. İkinci beyitte كانت'in ismi zamîridir ve نفس'e âittir.

Mânâ: Ben duyuların şüphe perdelerini açınca, şimdi o perdeleri benim kazâ ve kaderimin sırları gevşetip salıverdi, tâ ki herkes bu tevhid sırlarından haberdar olmasın. Hakîkat-i hal böyle olunca ben /142-b/ nefsin hicâbını ondan his peçesini açmak sûretiyle kaldırdım; bir halde ki, nefsim hicâbı kaldırmak husûsundaki suâlime cevap verdi ve kaldırdı. Yâni ben hakîkî zâtımdan sorucu ve arayıcı olarak dedim ki: Ey vâhid-i hakîkî, duyular perdesiyle perdelenip vahdetin müşâhedesinden uzak oldum. Bu kesret hicâ-

bını ve duyular perdesini şühud gözümden kaldırmak isterim diye teveccüh ettiğimde, isteğimden bana cevap verip duyular perdesini kaldırdı.

527– و كنتُ جِلاَ مِرْآة ذاتِي من صَدَا   صفاتِيَ و منّى اُحْدقَتْ بِأَشعَّة

Lügatler: جلا cimin kesresiyle masdardır, pastan açmağa denir. جلوت السيف Pastan açınca (temizleyince) söylenen bir ifâdedir. Zarûret-i şi'rden dolayı maksur oldu. صدا Mehmûzü'l-lâmdır, keză zarûret-i şi'r için kasrolundu, "pas" demektir. الاحداق Bir şeyi dolaşmak, burada dikkatle bakma (im'an-ı nazar) mânâsınadır. أشعة , شعاع'ın cem'idir.

İ'râb: جلا , مرآة'a ; صدا, صفات'a muzafdır.

Mânâ: Ben kesreti mutazammın olan sıfatlarımın pasından zat aynamın cilâsı oldum, bir halde ki o sıfatlar benim nurlarım sebebiyle benden görüldü, idrak ve ihâta olundu. Yâni ben Hakk'ın bütün sıfatalrının mazharı olan hakîkat-ı câmiayım. Ben zat aynasının cilâsıyım ve hakkānî sıfatlar benim vâsıtamla göründü.

آمد اینهٔ جمله کون ولی   همچو آینه نگرده جلی
نمود اندرو بوجه کمال   صورت ذو الجلال و الافضال
گشت آدم جلای این مرآت   شد عیان ذات او جمله صفات

[Bütün kâinâtın aynası oldu ama ayna gibi parlamadı. Kemâl vechi onda göründü, Allah ü Zülcelâl'in sûreti. Âdem bu aynanın cilâsı oldu, bütün sıfatlar onun zâtında göründü.]

528– وأشْهَدتُنِي إِيايَ إذ لاَ سِوايَ فى   وُجودى مَوْجودٌ فَيَقْضِي بِزَحْمَة

Lügatler: أشهدت burada رايت mânâsınadır. Bâzı nüshalarda وجودى yerine شهودى yazılmıştır.

Mânâ: Ben beni bana gösterdim, zîrâ benim şühûdumda benden başka bir mevcud yoktur ki bana zahmet vererek hükmetsin. O bakımdan; şâhid, meşhud, gören ve görülen benim, muğâyeret ve zahmet verme söz konusu değildir.

529- وأسْمَعَنِي فِي ذِكْرِي اسْمِي ذاكِرِي — و نَفْسِي بِنَفْيِ الحِسِّ أصْغَتْ و أسْمَتِ

530- و عَانَقْتُنِي لا بِالتِزَامِ جَوَارِحِي — الجَوَانِحِ لكن أعْتَنَقْتُ هَوِيَّتِي

531- و أوْجَدْتُنِي رُوحِي و روحُ تَنَفُّسِي — يُعَطِّرُ أنْفَاسَ العَبِيرِ المُفتتِ

Lügatler: إصغا söze kulak tutmak. اسما Bir şeyin ismi ile anmak veya اسما if'al bâbından إعلا mânâsına olabilir, سمو'den müştak olur. جوارح Zâhiri organlar. جوانح Bâtınî kuvveler. استخوانهاى پهلو (1- Vücûdun iki yanından biri, yan. 2- Kemik). هوية Bir şeyin hakîkat ve mâhiyeti. أوجدت Burada îcad ve iddia manâsına değildir, belki أنشقت mânâsınadır, yâni koklamak ve koku almak demektir. Nitekim hadîs-i şerifde şöyle vârid olmuştur: اللهم أوجدنى رائحة الجنة مع الابرار "Allah'ım bana ebrarla birlikte cennet kokusunu koklat" Birinci روح kelimesi re'nin fethasıyla "hoş koku" /143-a/ mânâsınadır. İkinci روح ya râhat mânâsına veya bu da hoş koku mânâsına olabilir. المفتت: المسحوق (Döğülüp toz hâline getirilmiş). عبير Çeşitli kokuları birbirine karıştırsalar عبير denir.

İ'râb: أسمعنى'nin birinci mef'ûlü mütekellim ye'sidir, ikinci mef'ûlü اسمى'dir. fâili ذاكرى'dir. بنفى الحس , أصغت'a müteallıktır. هويتى, أعتنقت'nün mef'ûlüdür. أوجدتنى Fiil, fâil ve mef'uldür ve ikinci mef'ûlü روحى'dir. روح تنفسى'de vav hâliyedir. روح تنفسى Mübtedâ يعطر انفاس العبير cümlesi haberidir.

Mânâ: İsmimi anan lisânım, benim zikrimde bana ismimi işittirdi; bir halde ki, benim zâtım sıfatları nefyederek ona kulak verip beni üstün kıldı. Hissi nefyetmekten murad; işitmek, görmek, söylemek, tutmak vb. çok sayıda sıfatların yok edilmesidir; bu sıfatlar sâlikle vahdet-i zat arasında engel ve perdedir. Onun için Hz. Ali (kv) şöyle buyururlar: كمال الاخلاص نفى الصفات عن المخلص "İhlâsın kemâli, ihlâs sâhibinin sıfatlarının yok olmasıdır." Şeyh Attar da şöyle der:

نكو گويى نكو گفتست در ذات — كه التوحيد اسقاط الاضافات

[Zât hakkında güzel söylersin, güzel sözdür: Tevhîd, izâfetleri düşürmektir.]

Murad, vahdet-i zâta vüsûlünü bilidirmektir. Yâni âletler olmaksızın, işiten ve işitilen, zikreden ve zikredilen ayn-ı vâhid olup, nefsim beni çok sayıda sıfatlarla perdelenmekten yüce kıldı ve ben zâtımla kucaklaşıp ona ulaştım. Bu zâhirî organlarımın bâtınî kuvvelerime tutunması ve bitişmesi yoluyla olmadı; lâkin muğâyereti yok etmek sûretiyle kemmiyyet ve keyfiyetsiz bir şekilde zâtımın hakîkatini kucakladım. Ben bana güzel kokumu koklattım; bir halde ki, benim teneffüsümün güzel râyihası, öğütülmüş çeşitli güzel kokuların (abîr) nefeslerini kokulu hale getirmiştir; çünkü bu mev-

cûdât nefes-i rahmânidir. Bunun ne vech ile olduğu mukaddimelerde açıklandı.

İşte Hz. Nâzım cem' mertebesinden haber verip der ki: Benim zâtımın güzel kokusu, isim ve sıfatlarımın tecellîleri demektir. İşte onların kokuları yâni eserleri ve ahkâmını, zâhir îtibâriyle bana arz eyledim; bir halde ki, benim isim ve sıfatlarımın eserleri demek olan teneffüsümün kokusu mümkin hakîkatler demek olan her öğütülmüş güzel kokular karışımını, sıfatlarının esintileriyle kokulu kılmaktadır.

532- وعن شِرْكِ وَصْفِ الحسِّ كُلّى مُنَزَّهٌ وفِيَّ و قدْ وَحَّدْتُ ذَاتِىَ نُزْهَتِى

Lügatler: Açık.

İ'râb: كلى منزه mübtedâ, عن شرك وصف الحس Haberidir. Kezâ نزهتى mübtedâ و فىّ mukaddem haberidir. وقد وحدت Mübtedâ ile haber arasında mu'tarızâ cümlesidir.

Mânâ: Bu beyitten önce îmâ ve işâret yoluyla kendi sıfatlarının yok olduğunu söylemişti, bu beyitte tasrih edip şöyle buyururlar: Zâtımın işitmesi ve görmesinin, işitme ve görme âletimle ortaklığından münezzeh oluşu gibi benim zâtî sıfatlarımdan her bir vasfım his sıfatının ortaklığından münezzehdir. Zîrâ idrak hâsselerinin sıfatları da âlete muhtaçtır ve benim münezzeh ve mukaddes oluşum zâtımdandır; bir halde ki, ben zâtımı ortaklıktan ve âlete muhtaç olmaklıktan tenzih eyledim. /143-b/

533- ومَدْحُ صفَاتِى بى يُوَفِّقُ مَادِحِى لحمدى و مَدْحِى بالصِّفات مَذَمَّتِى

Lügatler: حمد Cemîl-i ihtiyârî ile övmeye derler, ister nîmet karşılığında olsun ister olmasın fark etmez. ذم Medhin mukābilidir. مدح Kendisinde bulunan hoşlanılacak hasletlerden dolayı bir şeyi övmek demektir. İkisi arasında umum husus farkı vardır. Her ne kadar bâzıları müterâdif sözlerdendir demişlerse de medh hamdden umûmîdir. Fakat حمدت زيدا على علمه denir de, على حسنه denmez. Lâkin her ikisinde مدحت زيدا على حسنه ve على علمه denir. توفيق Bir şeyi bir şeye muvaffak kılmaya denir.

İ'râb: و مدح mübtedâ, يوفق cümlesi haberidir. يوفق'nun fâil zamîri مدح'a râcîdir. Birinci mef'ûlü مادحى, ikinci mef'ûlü لحمدى'dir. و مدحى'de vav hâliyedir. و مدحى Mübtedâ, مذمتى haberidir.

Mânâ: Benim sıfatlarımı zâtımla övmek, beni medhedeni hamdime uygun yapar, oysa beni sıfatlarla övmek beni kötülemek demektir. Yâni zikir sırasında zâtı sıfatlarla öven kimse, bir bakıma onu zemmetmiş olur. Zîrâ fazîlet sâhibini mefzulle medhetmiş olur. Fakat sıfatları zatla öven kimse zâta hamdetmiş ve sıfatları medhetmiş olur. Zîrâ mefzûlü fâzılla medhetmiş olur. Zâtı, sıfatlarla medhetmek zâtın hakîkatinden habersiz olanların şânıdır. Zîrâ mevcûdâtın mezâhirinde Allah'ın fiillerini müşâhede eyleyip, fiillerden Allah'ın sıfatlarına istidlâl ederek, sıfatlardan da zâta yol bulup, sıfatlarla zâta hamd ve senâ ederler. فهو بمعزول عن الوصول الى الذات و حقيقة الصفات (O, zâta ve sıfatların hakîkatine ulaşmaktan uzaktır).

Sıfatları zatla medh eden kimseler, sıfatların tefrikasından kurtulup, vahdet-i zâtın müşâhedesine ulaşan muhakkıklerdir. Onlar zâtı sıfatlarla medhedenin aksine sıfatları ve fiilleri biribirine perde olmaksızın zattan müşâhede ederler.

534– فشاهدُ وَصْفِي فِي جَلِيسِي و شاهدى   به لاحْتجَابِى لَن يَحِلّ بِحُلّتِي

Lügatler: جليس'ten murad bedendir ki ruhla musâhib ve arkadaştır. حلة Hânın kesresiyle menzil demektir.

İ'râb: فشاهد mübtedâ, جليسى haberidir. Kezâ و شاهدى mübtedâ, لن يحل بحلة haberidir. به'de zamir وصفى'ye âittir.

Mânâ: Benim vasfımı benim bedenimde müşâhede eden ve beni o vasıfla gören kimse, benim makam ve menzilime inmemiştir. Zîrâ benim zâtım, sıfatlarımla perdelidir. O bakımdan çeşitli sıfatlarıma bakan benim vahdet-i zâtımı anlayamamıştır.

535– وبى ذكرُ أسْمائِ تَيَقُّظُ رُؤْيَةٍ   و ذكرى بها رُؤْيَا تَوَسُّنِ هَجْعَة

Lügatler: Hak Celle şanühûnun isimleri bir îtibarla sıfatlarının kendsinden ibârettir. Meselâ "Rahman" rahmeti olan zat, "Kahhar" kahrı olan zattır. Ve bu telaffuz edilen isimler ismin ismi olur. Nitekim mukaddimelerde yeteri kadar geçmiştir. تيقظ Yakazayı ittihaz etmek. توسن Veseni ittihaz etmek. وسن ve سنة ĥafif uyku demektir. /144-a/ الهجعة ha'nın zammesiyle النومة. الرؤيا vakıa görmek.

İ'râb: و بى ذكرى اسماى mübtedâ, تيقظ رؤية haberidir. و ذكرى بها mübtedâ, رؤيا توسن haberidir. رؤيا , توسن'e muzafdır. تيقظ رؤية Maklubdur, رؤية تيقظ demektir. Nitekim رؤيا توسنه şekli de vardır.

Mânâ: Benim zâtımla benim isim ve sıfatlarımı anmak ve müşâhede etmek, teyakkuzu görmek ve intibâhı müşâhede etmektir. Beni isim ve sıfatlarımla anmak ve bildirmek ise uyku ve gafletten olan hayâlî bir müşâhededir. Öyleyse, zâtı isimler ve sıfatlarla tanımak hicab ve gaflettir. Zâtı, fiillerle istidlâl edenin gaflet ve cehâleti daha çoktur.

زهی نادانکه او خورشید تابان　　بنور شمع جوید در بیابان
همه عالم بنور اوست پیدا　　کجا او گردد از عالم هویدا

[Parlayan güneşin mum ışığı ile çölde arayan kişi ne kadar câhildir. Bütün âlem O'nun nûru ile zuhûr etmiştir, âlemden nasıl zâhir olsun?]

536- كذاكَ بِفِعْلِي عارِفِي بى جَاهلٌ　　و عارِفُهُ بِى عارِفٌ بالحَقِيقَةِ

Lügatler ve İ'râb: açıktır.

Mânâ: Kezâ, yâni benim zâtımı isimler ve sıfatlarımla bilenler gibi, benim fiilimle beni tanıyanlar, benim zâtımı bilmezler ve onlar benim mârifetimin hakîkatinden gâfildirler. Fiilimi benim zâtımla tanıyanlar ve sanâyi' ve bedâyiimi benim nûrumla bilenler ise beni gerçekten tanıyanlardır. Birinci kısım eserden müessire istidlâldir, ikinci kısım müessirden esere istidlâdir. Müessirden esere istidlâl mârifet-i hakîkati mûciptir, bunun aksi vârid değildir. Nitekim Hz. Risâletpenâh'tan bir a'râbî şöyle sordu: يا رسول الله بم عرفت الاشياء "Ya Resulallah, eşyâyı neyle bildin? Resûlüllah şöyle cevap verdi: عرفت الاشياء بالله اى بنور الله "Eşyâyı Allah'la, yâni Allah'ın nûruyla tanıdım." عرفت الله بالاشياء "Allah'ı eşyâ ile tanıdım" demedi. Eğer böyle deseydi, eserden müessire istidlâl etmiş olurlardı. Nitekim filozofların ve hukemânın istidlâlleri böyledir.

537- فخُذْ علمَ إعْلاَمِ الصِّفات بظاهِرِ　　المَعَالِمِ من نفسٍ بذاكَ عَليمَةِ

Lügatler: إعلام الصفات'tan murad sıfatların anası sayılan hayat, ilim, irâde, kudret, sem', basar ve kelâmdır. معالم'den murad bu sıfatların mahalli olabilir; el, kulak, lisan, göz gibi. Veya küllî mazharlar olabilir. بظاهر'de ب ya فى mânâsınadır veya ilsak için olabilir. فخذ'da ف mahzûf şartın cevâbıdır.

Mânâ: Hal böyle olunca, ey ilm-i ledünnî isteklisi, sen mezâhr-i külliyyeye veya insanların organlarına bitişik olan meşhur ilâhî sıfatları ve rabbânî

isimlerin analarını, sıfatlar ilmini iyi bilen mürşid-i kâmilden al. خذ العلم من أفواه الرجال بقلب لا بفعل ذى عقال "İlmi ricâlin ağzından, kalb vâsıtasıyla al, köstekli olan akıl ile değil."

538– و فَهْمُ اسامِى الذّاتِ عَنها بباطِنِ العَوَالِمِ من روحٍ بذاک مُشيرَة

Lügatler: عوالم, عالم'in cem'idir. عالم Aslında ما يعلم به'in ismidir. تابع, ما يطبع به'in; خاتم, ما يختم به'in ismi olduğu gibi. burada باطن عوالم'den murad ya ahadiyyet âlemi veya ceberût âlemidir. Yâni ilâhî isimler ve sıfatlar âlemidir. "Fehm" "ilm"den daha husûsîdir. Zîrâ ilm, açık ve gizliyi, zâhir ve bâtını idrak etmektir. "Fehm" ise gizli ve ince olan şeyi idrak eylemektir. Nitekim Allah Teâlâ Dâvud ve Süleyman'ın kıssasında şöyle buyurur: فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا Enbiyâ, 21/79). "O hükmü Süleyman'a anlattık. Her ikisine hükmetme yeteneği ve ilim vermiştik" Âyette "fehm"i Süleyman'a mahsus kılıp, "ilm"i ise Dâvud ve Süleyman'a ta'mim etti. Fehmin ilm üzerine atfı, hâssın âmm üzerine atfı kabîlinden olur.

Hz. Nâzım ilmi sıfatalann isimlerine, fehmi de zâtın isimlerine mahsus kıldı. Zîrâ zat isimlerinin idrâki, sıfat isimlerinin idrâakinden daha incedir.

İlâhî isimler üç nevi üzeredir: Zâtın isimleri, sıfatların isimleri ve fiillerin isimleri. Zâtî isimler, her ne kadar bir yönden sıfatlara da delâlet etse de, kendisinden sâdece zât melhuz olan isimdir: Hakk, Ganî, Hayy, Kuddûs gibi.

Sıfat isimleri, kendisinden sıfatlar murad edilen, zâta delâleti memnû' olmayan, lâkin zâta delâleti sıfatla birlikte olan isimlerdir. Nitekim Rahman ve Âlim sıfat ismidir, zâta da delâlet eder. Zîrâ ذات لها الرحمة demektir.

Fiil isimleri, kendisinden fiiller ve eserler murad edilen isimlerdir, bunların zat ve sıfatlara delâlet etmesi de kâbildir. el-Hâlik, er-Rezzâk, el-Muhyî, el-Mümît gibi. nitekim mukaddime kısmında tafsîlâtlı olarak geçti.

İ'râb: عنها'da zamir birinci beyitte olan صفات'a râcîdir. بباطن'da ب, فى mânâsınadır.

Mânâ: Ey zâtî isimlerin sırlarına tâlib olan sâlik, zat isimlerinin anlaşılmasını ve idrâkini adı geçen sıfatlardan al. O sıfatlar âlemlerin bâtınında müstekardır, ondan da murad ya ceberut âlemi veya ahadiyyet âlemidir; o sırları ve onların idrâkini, bu anlayış ve idrake işâret edici olan insân-ı kâmil ve mürşid-i kâmilin rûhundan al.

539– ظُهورُ صِفاتِي عن أسامِي جَوارِحِي مَجَازًا بِهَا للحُكْمِ نَفْسِي تَسَمَّت

Lügatler: جوارح اسامى'tan murad zâhiri sıfatların isimleridir; gözün görücülüğü, kulağın işiticiliği gibi. تسمت, سمى'nın mutavaat kalıbıdır. Nitekim şöyle denir: سمت فلانا بكذا فتسمى به

540– رُقومُ عُلومٍ فى سُطورِ هَيَاكِلٍ على ما وَرَاءَ الحِسِّ فى النفسِ وَرَّت

Lügatler: رقوم , رقم'ın cem'idir. رقم Alâmet demektir. التعجيم mânâsına olan رقم'dendir. Nitekim الخليل هو تعجيم الكتاب denir. كتاب مرقوم Şöyle demektir: معلم مبين بعلامات التنقيط و التحريك و التسكين. سطور , سطر'in cem'idir. الحجاب mânâsınadır. هياكل, هيكل'in cem'idir "şekl" demektir. وراء Elif-i memdûde ile "arka ve ön" için kullanılır, azdâd isimlerdendir. Burada خلف mânâsınadır. ورت Fil-i mâzîdir, ورى , يورى , تورية'den gelir. ورى ستره , عليه demektir.

İ'râb: ظهور'un صفات'a izâfeti, sıfatın mevsûfa izâfeti kabîlindendir. Kezâ اسامى'nin جوارح'a izâfeti bu kābildendir; takdîri: ظهور صفاتى .صفاتى الظاهرة mübtedâ, رقوم علوم mukadder mübtedânın haberidir. مجازا Temyîziyet üzre mansubdur. بها'da ب vesâtat içindir, تسمت'e müteallıktır. Zamir اسامى'ye râcidir. للحكم'de lâm ta'lil içindir. للحكم نفسى تسمت بها و Cümlesinin i'rabdan mahalli mecrur, اسامى'nin sıfatıdır, mahzûf mevsûlün sılası olmak üzere ki, o mevsul التى'dir. veya irabdan hâliyet üzere mahalli mansub olur, her ne kadar vavdan mecrur ise de, fiil cümlesi olduğu için /145-a/ vav lâzım olmaz amma قد mukadder olur, zîrâ fil-i mâzîdir; قد lafzı mukadder olmalıdır ki, mâzî mânâsını hale yakınlaştırsın. هياكل؛ على ما وراء'in sıfatıdır. فى النفس mukadder حاصلة'e müteallıktır.

Mânâ: Benim sıfatlarımın zuhûru yâni işitmek, görmek ve kudretimin vb. sıfatlarımın organlarımın isminden zuhûru; işitici, görücü ve tutucu şekilde zuhûru mecaz yoluyladır. Yâni gözümde görmeklik, kulağımda işitmeklik, elimde tutmaklık, dilimde söylemeklik, bunların hepsi organlarımda mecaz yoluyladır, hakîkat değildir. O organlarımın isimleri ki, benim sûretimi idâre eden nefsim büyük bir hikmet ve maslahat için o isimlerle isimlendi. Perdelerinde zâhir ve hâsıl olan beden şekillerinin işâret ve ilimlerin sıfatları, mânâ ve mefhumların alâmetleri organlarımın isimlerinden zâhir olur. Öyle şekiller ki, soyut nefsimde his ötesi olan mânâları örtüp gizleyerek o gaybî mânâlara perde olmuştur. Zîrâ mânâlar, organların şekillerinde görünüp onların isimleriyle isimlenmiştir. İnsanların çoğu o yüce mânâları organların sıfatları ve uzuvların isimleri zannederler. Oysa böyle de-

ğildir. Zîrâ gözde ve kulakta zâhir olan ve başka uzuvlarda görülen, nefs-i nâtıkanın sıfatlarında sâbit ve nakşedilmiş olan ilimlerin alâmetleridir. Ve organların bu sıfatlarla sıfatlanınası mecâzendir, hakîkaten değildir.

541– وأسماءُ ذاتِى عَنْ صفات جَوَانِحِى جَوَازاً لاسْرَارِ بها الرُّوحُ سُرَّت

542– رموزُ كُنوزٍ عن مَعَانِى إشارَةٍ بِمَكْنُونِ ما يُخْفِى السَّرَائِرُ حُفَّت

Lügatler: صفات جوانح'tan murad kalbde ve ruhta sâbit olan sıfatalrdır. جواز İmtinâ'ın zıddıdır. أسرار , سر'ın cem'idir. سرت Sürurdan müştaktır. إشارة Remizden daha umûmîdir, zîrâ "işâret" hangi uzuvla olursa olsun bir şeye gizli îmâ demektir. "Remz" ise gözle işâret etmektir. مكنون mestur demektir. سرائر , سريرة'nin cem'idir. سريرة Hulk-i bâtına denir. حفت حفوف 'tan müştaktır, bir şeyin etrafını çevirmeye denir.

İ'râb: وأسماء ذاتى mübtedâdır, ظهور صفاتى üzerine mâtuftur. Bâzıları mecrur okuyup صفاتى üzerine mâtuf kılmışlardır. رموز كنوز Mahzûf mübtedânın haberi olup, bu cümle birinci mübtedâya haber olur. جوازاً Temyîziyet üzere mansubdur. لاسرار'da lâm جواز'ı ta'lil içindir ve mahzûf حاصل'e müteallıktır. بمكنون'da ب, الى mânâsınadır. Zîrâ müşârün ileyh vâki olmuştur. تخفى'nin mef'ûlü mahzûf zamirdir. ما'ya âittir. حفت'in naib-i fâili zamirdir سرائر'e âittir. رموز'un كنوز'a izâfeti beyâniyyedir, خاتم فضة kābilindendir. Kezâ معانى'nin, إشارة'e izâfeti من mânâsınadır.

Mânâları: Benim bâtınî kuvvelerimden ve rûhânî sıfatlarımdan hâsıl olan zâtımın isimleri ile rûhumun mesrur ve neşeli olması esrâr-ı ilâhî için câizdir. /145-b/ Benim zâtımın isimleri mahfuz ve gizli sırların gizlendiği şeyin gizlisine rûhun işâret ettiği mânâlardan hâsıl olan hazînelerin remzleridir. Zâtî isimlerin sıfatlardan husûlü şöyledir: Her sıfatın ismini o sıfatla muttasıf olduğu vakit zâta ıtlak eylemek câizdir. Eğer dikkatle bakılırsa zat isimlerinin sıfatlardan ve sıfatların zattan hâsıl olduğu görülür. Meselâ "Hakk", "Ganî" ve "Kuddûs" kelimeleriyle sâdece zat kasdedilirse, bunlar zatî isimler olurlar, şâyet bunları sıfat ismi saysan bu da mümkündür. Zîrâ "Hakk" sebat sâhibi olan zat, "Ganî" gınâ sâhibi olan zat, "Kuddûs" temizlik ve kudsîyet sâhibi olan zat demektir. Gerçekten sıfat isimlerini zâta ıtlak etmek câizdir. Rûhun esrar için mesrur olması şöyledir: Cem' mertebesinde Cenâb-ı Zât'a hangi sıfatlar ıtlak ve nisbet olunursa, tafsil mertebesinde halîfetullah olan insana o sıfatlar nisbet olunur. Böylece insân-ı kâmilin rûhu o sıfatalarla kendisini muttasıf görünce bu sırların müşâhedesinden dolayı mesrur olur. Bunun delilleri Allah'ın sıfatlarıyla muttasıf olmaktır.

543- وآثارُهَا فِى العَالَمِينَ بعِلْمِهَا — و عنهَا بِها الاَكْوَانُ غيرُ غَنِيَّة

544- وجودُ اقْتَناء ذكْرٍ بِاَيْدى تَحَكُّمٍ — شُهودُ اجْتَناء شُكْرٍ بأيْدِ عَمِيمَة

Lügatler: آثار , اثر'in cem'i, bir şeyin resminden bâki kalan nesneye derler. Burada kasdedilen isim ve sıfatların rüsûmundan bu vücudda bâki olan bakıyyedir. عالمين عالم'in cem'idir ve cem'-i selâmet üzre cemi'lenmesi akıllı varlılkların tağlîbi dolayısıyladır. أكوان , كون'in cem'idir, كون vücud demektir. الاقتناء: el-iktisab قنية'dendir. قنية Sermaye demektir. Birinci يد kuvvet mansınadır, أد , يند , أيدا'den gelir. تحكم hüküm ızhar etmektir. إجتناء Yemiş devşirmeklik. أيد عميمة nîmet-i şâmileye denir.

İ'râb: آثار mübtedâ, وجود اقتناء muzaf takdîriyle haberi olabilir. Yâni سبب وجود اقتناء takdîrine veya آثار re'nin kesresiyle okunup bir muzaf takdir edilerek bu mahzûf olan mübtedâ muzaf olabilir. Bu durumda وجود اقتناء mahzûf mübtedânın haberi olur, yâni معرفة آثارها و هى وجود اقتناء demek olur. آثارها'daki zamir بعلمها'daki ve عنها'daki zamirler أسماء'ya âittir. بها'daki zamir آثار'a râcîdir. و عنها'da vav hâliyedir. بها'da ب müşâveret içindir. عنها'daki zamîrin آثار'a, بها'daki zamîrin de أسماء'ya âit olması da câizdir.

Mânâ: Âlemlerde her mevcutta olan isim ve sıfatların eserleri, o eserlerin ilmiyle arkadaşlık ve mârifetiyle yakınlık kurmak zikir elde etmenin sebeb-i vücûdudur; bir halde ki, varlıklar o isimlere ve sıfatlara muhtaçtırlar ve onlardan müstağnî değillerdir. Yâni ızhâr-ı hüküm kuvvetiyle, zâtı ve ef'âlin sıfatlarını zikretmektir. Kezâ müşâhede sebebidir. /146-a/ ve geniş nîmetler ve bol kerem vâsıtasıyla nîmet verenin şükrünün meyvesini derlemektir.

Hulasa-i kelâm ve netîce-i meram şudur: Hz. Nâzım'ın "isim ve sıfatların eserleri" dediği mevcûdâtın kemâlâtı ve mümkinâtın hakîkatleri, tâlib ve sâlik bilmeli ki, bunların hepsi ilâhî isim ve sıfatların eserlerindendir. Bu minval üzre ilim Hakk'ın zikrini elde etmeye sebep olur ve ârif bu ilimle ilâhî isim ve sıfatları zikredici olur. Ve انا جليس من ذكرنى "Ben beni zikredenin arkadaşıyım"[59] mefhûmuyla şereflenmiş olur. Kezâ bu ilim ve irfan Rahmân'ın nîmetlerine şükür sebebi olur. Zîrâ bilir ki isim ve sıfatların eserleri cümlesinden biri de kendi vücûdudur ki kudret eseriyle ve hikmet nurlarıyla Cenab-ı Hak onu süsleyip ketm-i ademden vücuda getirdi, isim ve sıfatlarına

İbn Ebi Şeybe, *Musannaf*, I, 108.

mazhar kılıp onu kemâle yetirdi. İşte bu cihetten onun şükrünü kendisinden ve her eşyâdan mütâlaa ve müşâhede eder.

545- مظاهِرُ لِي فيها بَدَوْتُ و لَمْ أكُنْ   عَلَيَّ بِخَافٍ قَبلَ مَوْطِنِ بَرْزَةِ

Lügatler: بدوت yâni ظهرت. خف aslında خالی idi, ی hazfedilip tenvin mâ-kabline verildi, مخفى mansınadır. برزة, ب'nin fathasıyla masdardır, "bürûz" mânâsınadır, yâni çıkmak ve zuhûr etmek demektir. ب'nin kesresiyle de câizdir ki "büruz"dan bir nevi demek olur.

İ'râb: مظاهر mahzûf mübtedânın haberidir, yâni تلك الاثار مظاهر لى. فيها'da لى , بدوت'ye müteallıktır. و لم اكن'de vav hâliyedir.

Mânâ: Yâni adı geçen o eserler benim kendilerinde göründüğüm isimlerin ve sıfatlarımın mezâhiridir. Bir halde ki, ben zuhûr yerinden önce kendi nefsime gizli değildim, yâni daha zuhûr mertebesine gelmezden evvel ahadiyyet makamında ben bana gizli değildim, belki zâtımı zâtımla bilici ve kendi kendimi müşâhede ediciydim. Bu mezâhir-i halkıyyeden zâhir oldum; tâ ki isim ve sıfatlarımın eserlerini ve zâtımın cemâl nûrunu kesret mezâhirinde ve taayyün aynalarında müşâhede edeyim. Gerçekten bu bir bakıma başka bir görmedir. Nitekim Şeyh-i Ekber Fusûs'da buyurur: فإن رؤية الشئ نفسه بنفسه ما هى مثل رؤية نفسه فى امر آخر يكون له كالمرآة "Bir şeyin kendisini bizzat kendisiyle görmek, kendine ayna olan başka bir işte görmesi gibi değildir"

546- فلفظٌ و كُلِّى بى لِسَانٌ مُحَدِّثٌ   و لَحْظٌ و كُلِّى فِيَّ عَيْنٌ لِعَبْرَةِ

547- وسَمْعٌ و كُلِّى بالنَّدَا أسْمَعُ النِّدَا   و كُلِّى فى رَدِّ الرَّدَى يَدُ قُوَّةِ

Lügatler: ندا nunun fethasıyla üç mânâya gelir: Encümen, atâ ve nem. Burada encümen (cemiyet) ve mecma' mânâsınadır. ندا Nunun kesresiyle "ses" demektir. ردى Helâk olmak.

İ'râb: فلفظ'da ف mahzûf şartın cevâbıdır. لفظ İbtidâiyye üzere merfû'dur, لحظ ve سمع ona mâtuftur, bunların haberi mahzûfdur. منها'nın takdîri تلك الاثار'dır. بى, محدث'e müteallıktır. فى, عبرة'e müteallıktır. Yâni /146-b/ و كلى لسان محدث بى لا بغيرى و كلى نظر بغيرى و كلى نعيرتى فى ذاتى لا فى غيرى. و كلى'lerin vavı her üç yerde hâliyedir ve üçü de mübtedâdır. Birincinin haberi لسان'dır, ikincinin haberi لعبرة'dır. Üçüncünün haberi اسمع'dır. dördüncüde vav ibtidâiyyedir, haberi يد قوة'dir.

Mânâ: O eserlerin, isim ve sıfatların mezâhiri olduğu anlaşıldıysa; buna göre, dilimde olan söz, o eserlerdendir ki Kelâm'ın eseridir; gözümdeki bakış, Basar'ın eseri olan eserlerdendir. Kulağımdaki işitme, elimdeki kuvvet o sıfatların eserlerindendir. Bir halde ki benim bütün eczam, banim hakîkatimi hatırlatan ve söyleyen lisandır. Kezâ benim gözümdeki bakışım o eserlerdendir; bir halde ki, benim bütün uzuvlarım, ibret ve kudretin müşâhedesi için benim zâtımda ayn-ı lâhızadır (bakıp durmadadır). Benim işitmem o eserlerdendir, bir halde ki, benim bütün vücûdum baştan ayağa bütün meclislerde ve toplantı yerlerinde olan sesleri işitir. Benim bütün uzuvların helâk ve belâyı def etmede benim kuvvet elimdir.

548– مَعَانى صِفات ماوَرَاءَ اللَّبْسِ اثْبِتَتْ　　و أسْماءُ ذاتِ ماوَرَى الحِسُّ بَثَّت

Lügatler: معانى kelimesinde şarihler ihtilaf etmişlerdir, bâzıları معنى , معنا'nın cem'idir عنا , يعنو , عنوا'den gelir, خضع mansınadır. Veya عنا , يعنى , عناية'ten müştak olabilir. Yahut da gayn-ı mu'ceme ile مغانى olabilir, "menzil" mânâsına gelen مغنى'nin cem'i olur. لبس Perde ve pûşiş demektir. Burada kasdedilen cisimdir. اثبتت , اثبات'tan fil-i mâzî meçhuldür. روى , رواية'ten fil-i mâzî mâlûmdur; روى عنه derler yâni حدث عنه. بث , يبث , بثا mânâsı فرق yâni perakânde kıldı; murad arzda kâinatın tefrîkıdır. Kur'an'da şu örneği vardır: و بث فيها من كل دابة (Bakara, 2/164). "Orada her türlü canlıyı yaydı"

İ'râb: معانى mahzûf mübtedânın haberidir, takdîri هى معانى demektir. وراء , قدام mânâsınadır. ما'lar her iki yerde de mevsûledir. بثت'in fâili müennes zamirdir ki, zat veya esmâya âittir.

Mânâ: Zikredilen söz, bakış ve işitme ve kuvvet sıfatları, cisim perdesinden önce nefs-i nâtıkada isbat olunmuş olan sıfatların menzilleri veya mânâlarıdır. Veya bu mânâlar yâni söz, bakış, işitme ve kuvvet, sûret âleminin ötesinde yâni ceberût ve melekûtta Kelâm, Basar, Sem' ve Kudret sûretinde sâbit olmuştur. O halde anılan bu sıfatlar, o yüce sıfatların menzilleri ve mazharları ve eseleridir. Zat isimleri ise, göklerde ve yerde olan mahsûsâtı (gözle görülen şeyleri) ayırdı, ızhar etti ve onları nefs-i nâtıkaya nakledip haber verdi.

Hulâsa-i kelâm şudur: Zat sıfatları başlangıçta Hz. Ahadiyyette sâbit idi, daha sonra Vâhıdiyyet mertebesine inip her biri ötekinden ayrılarak bilâhare /147-a/ akl-ı küll ve nefs-i külle ondan sonra cüz'î ruhlara ve cüz'î nefislere,

ondan sonra misâliyyete, daha sonra mutlak şehâdet âlemine indi. Demek ki cismin zuhûrundan önce sıfatlar ruhta sâbit olmuştu ve zâtın isimleri bu mevcûdât ve mahsüsâtı ızhar ve ibraz ederek her birini bir özel taayyünle intişar ettirdi, böylece âlem nizam ve intizam buldu. İşte his bu mânâları bu zâhir sûrette görüp bu hakîkatleri müşâhede ederek nefse onu rivâyet ve hikâye eder. Nefis de vücûdunda makul olan hissedilir mânâları müşâhede eder.

549– فَتَصْرِيفُها مِن حافظ العَهْد اَوَّلاً بنفسٍ عليها بالوَلاَء حَفِيظَةٍ

Lügatler: تصريف bir şeyi bir halden bir hale tahvil etmeye derler. حافظ عهد'den murad kutbü'l-aktâb veya onun makāmına kaim olan Büdelâ ve Evtâd olabilir. ولا Muhabbet demektir.

İ'râb: تصريفها'da zamir أسماء'ya râcîdir. تصريفها Mübtedâ من حافظ العهد haberidir, بنفس haberden sonra haberdir. Yahut mübtedâ mukadder muzaf olup, تصريفها mübtedâ yerine kāim olabilir, yâni اثر تصريفها takdîrine. Mübtedânın mukadder olması durumunda haberi gelecek beyitte olabilir. Bu takdirce من حافظ العهد'in müteallakı mahzûf olup تصريفها sıfat olur ve حافظ العهد و بنفس'e müteallık olur. عليها حفيظة'e müteallık olur. بالولا'da elif-lâm muzâfun ileyhden ıvazdır. Yâni بولاء الحق takdîrine.

Mânâ: Şu beyte bağlıdır.

550– شَوَادى مُباحَاتٍ هَوَادى تَنَبُّهٍ بَوَادى فُكَاهَاتٍ و غَوَادى رَجِيَّةٍ

Lügatler: شوادى شادية'nin cemidir, شادية muğanniye demektir, شدو'den müştaktır, شدو Farisi'de سرود كفتن (şarkı söylemek). مباهات Mufâharet denir. هوادى , هادية'nni cem'idir, Araplar هادية الخيل der ve atı kasdeder ve at ileri geldükde ondan zâhir olan şeydir. Burada tecellîlerin zuhûrundan istiâredir. بوادى بادية'nin cem'idir. بادية الظاهرة mânâsınadır. فكاهات فاكهة'nin cem'idir, yaşayış ve nefis hoşluğu demektir. غوادى , غادية'nin cem'idir, غادية sabah namazında görülen buluta denir. رجية , فعيلة vezninde فاعلة mânâsında olabilir. Buna göre anlâmı راجية'dir veya مفعولة mânâsındadır. O zaman anlâmı مرجوّة'dir.

İ'râb: شوادى مباهات mahzûf mübtedânın habberidir, takdîri: هذه الاسماء شوادى مباهات الذاتية demektir; gerisi sıfat ba'de's-sıfattır.

Mânâ (İki beyit): İlâhî isimlerin âlemde bir halden bir hâle değiştirilmesinin eseri ezeldeki ahdi muhâfaza eden yâni ilk ahdi koruyucu olan Allah'tan veyahut onun halîfesi olan kutbü'l-aktâbdan sâdır olmaktadır. Ahdi

muhâfaza etmesi, koruyucu nefs üzerine Hakk'ın muhabbeti sebebiyledir ve mezkûr ilâhî isimler şevâdî-i mübâhât /147-b/ (iftihar şarkıcıları)'dır. Yâni müfâharet için olan muğannîlerdir ki her biri bir makamdan başlarlar ve her biri bir mertebenin sırrını söylerler; onlar tecellî nağmeleriyle ârifleri güzelleştirir ve esrâr-ı ilâhî sâkinlerini heyecanlandırırlar. O iftihar şarkıcıları hevâdî-i tenebbühtür, yâni gâfilleri gaflet ve cehâlet uykusundan uyandırmanın başlangıcıdır; onlar mânevî hayâtın güzelliklerine delâlet eden görünüşlerdir ki, nefse ondan sürur, kalbe ve bedene nur ve sevinç hâsıl olur; onlar beklenen bulutlardır ki, ümid edenlere sır yağmurlarını ve ikram damlalarını yağdırıp cennet bahçelerini ter ü tâze yaparlar.

551- وتَوْقِيفُها مِن مُوثِقِ العَهد آخراً　　　بنفسٍ على عِزِّ الابَاءِ أَبِيَّة

552- جَوَاهِرُ أَنْبَاءٍ و زَوَاهِرِ وُصْلَةٍ　　　ظَوَاهِرُ أَبْنَاءِ قَوَاهِرُ صَوْلَة

Lügatler: "Tevkîf-i esmâ" Allah'ın isimlerinin Şâri'den işitmeye bağlı olmasından ibârettir. Yâni Allah'ın isimleri tevkîfidir. Hz. Şâri'in Cenâb-ı Hakk'a ıtlak eylediği isimlerle cenâb-ı Hazret'i isimlendirmek gererkir; bu Hak'la birlikte edebe riâyet etmenin îcâbıdır. موثق , إيثاق'tan ism-i fâildir, المحكم mânâsınadır. موثق العهد'den murad Hz. Nebî (as) olur. إبا Hemzenin kesriyle "imtinâ" etmek. أبية Nefs-i mümtenia. جواهر'den murad hakāyıktır. إنباء Hemzenin kesriyle "ihbar etmek" زواهر, زاهرة'nin cem'i, rûşen ve beyan edici mânâsına. ظواهر ظاهرة'nin cem'i. أنبا Hemzenin fethasıyla نبأ'in cem'idir. قواهر قاهرة'nin cem'i. وصلة Ulaşmak. صولة Galebe.

İ'râb: توقيفها mübtedâ, من موثق العهد haberidir. آخرا Zarfiyet üzre mansubdur. بنفس , موثق العهد'e müteallıktır veya haber ba'de'l-haberdir. على عز الاباء , أبية'e müteallıktır. جواهر أنبا Mahzûf mübtedânın haberdir, geri kalanlar vavsız olarak جواهر üzere mâtuftur.

Mânâ: Mezkûr ilâhî isimlerin tevkîfi ve kalbî mânâlarına vâkıf ve muttali kılması âhir-i zuhûrunda, yâni husûsî sûrette zuhûru durumunda ilk ahdi sağlamlaştıran hazretten hâsıl olur; o sultan elest âleminde olan geçmiş ahdi bu âlemde ibâdetler, tâatler, kulların irşâdı, salâh ve sedâdla muhkem kıldı. Bunu da, mutmainne ve itâatlı nefisleri vâsıtasıyla yaptı. O nefs çekinen ve imtinâ edenlerin izzeti üzere imtinâ edicidir ve Hak'tan imtinâ edenlerin izzetinden imtinâ etmek itâat ve inkıyâdın ta kendisidir. İmtinâ edicilerden murad kâfirlerdir, onlara izzet isnadı, onların zannına göredir. Nitekim kâfirler şöyle dediler: نحن الاعزة لا تذل لاحد كما يذل المسلمون (Bizler azizleriz, Müslü-

manların boyun eğdiği gibi kimseye boyun eğme). Onlar وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ (Münafıkûn, 63/8). "Muhakakki izzet Allah, Resûlü ve mü'minler içindir" gerçeğinden gâfil idiler.

Veya imtinâ edenlerin izzetinden murad, ilâhî isimlerin imtinâsı olabilir. Zîrâ herkes onun sırlarına vâsıl olamaz ve onun ilmi "aziz" olup her velîye ve âlime müyesser olmaz. Bu takdirde mânâ şöyle olur:

O isimlerin tevkîfi, onların mânâlarını ve sırlarını anlamaya muvaffak olmak, o son makamda, ilk ahdi sağlamlaştıran hazretten hâsıl olur. Bu husus âlimlerin ve âriflerin ilmi ve anlayışından imtinâ eden isimlerin izzet ve tasarruflarından imtinâ edici olan âlim ve kâmil nefis vâsıtasıyla olur. /148-a/ Nitekim buyurur: آدم و من دونه تحت لوای و لا فخر لی "Âdem ve ondan sonrakiler benim sancağım altındadırlar, ve ben iftihar etmem"

Ebu's-Suud b. Şiblî'nin şöyle buyurduğu nakledilir: اعطيت التصرف فتركته تظرفا "Bana tasarruf verildi, fakat ben nezâketen onu terk ettim" Büyüklerden bâzısı şöyle der: إن من عباد الله من اعطى كن فرده "Allah'ın bâzı kulları vardır ki kendilerine "ol" deme yetkisi verildiği halde onu reddetmişlerdir"

İkinci beytin mânâsı: O isimlerin eseri Hz. Nebî'nin verdiği haberlerin hakîkatleridir; o hazret, o isimleri müşâhede ve eserlerini muâyene ederek onların sırları ve ahvâlinden haber verir. Bunlar meselâ, âhiret ahvâli, beşeriyyetin sırları gibi idrak etme konusunda aklın şaşkınlığa düştüğü hususlardır. O isimler vuslat çiçekleridir. Yâni vuslat-ı zâta delâlet eden âyetler ilâhî haberlerin zâhiridirler. Peygamberlerin dillerinden âlem ahline onu ibraz ve ızhar eyledi. İlâhî haberlerin zâhirleri nefsin hâkimiyetini ve şeytanın kuvvetini kahr edicidir.

553- وتَعْرِيفُها مِن قاصد الحَزْمِ ظاهراً سَجِيَّةُ نَفْسٍ بالوُجود سَخِيَّة

554- مَثَانِي مُناجَاتِ مَعَانِي نَباهَتِ مَغَانِي مُحَاجَاتِ مَبَانِي قَضِيَّة

Lügatler: حزم akıl, güzel görüş ve ihtiyat demektir. سجية Sâkin tabîat (hulk-i sâkîn) demektir. سخية Sehâ ve kerem etmek demektir. مثانى , مثنى'nın cem'idir, yâni "ikişer ikişer" demektir. نباهة Şeref ve siyâdet demektir. مغانى , مغنى'nın cem'idir. مغنى Menzil demektir. محاجات Sözü kapalı şekilde ilğaz tarikiyle (maksadı gizleyerek) söylemek demektir. مبانى Binâ ve asıl mânâsına gelen مبنى'nın cem'idir.

İ'râb: تعريفها mübtedâ, سجية نفس haberidir. ظاهرا Temyîziyet üzere mansubdur. سخية'e müteallıktır. بالوجود , مثانى مناجات Mahzûf mübtedânın haberidir.

Mânâ: Zâhir îtibâriyle, o isimlerin akıllı ve doğru görüşlü sultandan sâdır olan târîfi, vücûdunu bezleden o nefsin güzel huyudur. Yâni ilâhî isimlerin târîfi ve onun mânâ ve sırlarının anlatılması, isim ve sıfatlar ilmini iyi bilen Hz. Nebî'den zâhiri îtibâriyle sâdır olmuştur ki, o isimlerin târîfi Hak yolunda vücûdunu bezleden kerîm ve mutmainne olan nefsin huyudur. O hazretin nefsi Hakk'ın isim ve sıfatlarıyla ahlâklanmış olup, bütün sıfatları, Hakk'ın sıfatlarını etraflıca bildirici idi. O ilâhî isimler kulun Rabbe münâcâtının tekrârıdır (mesânî). Meselâ yâ Kâbıd ve yâ Bâsıt, yâ Hâfıd ve yâ Dâfi', yâ Muizz ve yâ Müzill gibi ki bunlarda tezâd ve tekâbül olduğundan dolayı "mesnâ" kelimesi kullanılmıştır. O ilâhî isimler, şeref ve efendilik mânâsı, izzet ve şan güzelliği /148-b/ muammâ ve esrar menzilidirler. Bunları ise ilimde rüsuh sâhibi olanlar bilir, eşyânın hakîkatlerini tanıyanlar onlara vâkıf olabilirler. Yine o isimler îman ve irfan hükümlerinin temelleridir.

555– وتَشْرِيفُها من صادقِ العَزْمِ باطناً   إنابَةُ نَفْسٍ بالشهودِ رَضِيَّة

556– نَجَائبُ آياتٍ غَرَايِبُ نُزْهَةٍ   رَغَايِبُ غَايَاتٍ كَتَايِبُ نَجْدَة

Lügatler: عزم kalbin niyetine derler, صادق العزم: maksuduna ulaşıncaya kadar niyeti yok olmayan kimsedir. Burada murad ya Hz. Resûlü Ekrem veya doğrudan kâmil ve mükemmil şeyh olabilir. إنابة Hakk'a dönmeye derler. نجايب , نجية'nin cem'idir, o da "kerîmet" (cömertlik, verimlilik) demektir. Araplar makbul dişi deveye نجية derler. آيات Alâmet demektir. غرايب غريبة'nin cem'idir. نزهة Teferrüc (ferahlâma). رغايب; رغبة'nin cem'i; o da faîl vezninde mef'ul mânâsına "merğûbe" demektir. كتايب Büyük ordu demek olan كتيبة'nin cem'idir. نجدة Şecaat demektir.

İ'râb: تشريفها mübtedâ إنابة نفس mukadder muzaf olan mübtedânın yerine gelmiştir, yâni نتيجة إنابة نفس takdîrinedir. باطنا Temyîziyet üzere mansubdur. بالشهود , رضية'e müteallıktır. Müteallıkın müteallakun-bih üzere takdîmi tahsis ifâde eder. نجايب آيات، Mahzûf mübtedânın haberidir.

Mânâ: Bâtın îtibâriyle bu ilâhî isimlerin şereflenmesi, o kâmil ve mükemmil olan şeyh-i vâsıldan sâdır olmaktadır; bu ise Rabbinin şühûduna râzı olan nefsin inâbetinin neticesidir. O şerefli isimler, kerîm âyetler, mübârek alâmetler, şaşılacak ferahlıklar ve hayret veren zuhûrlardır, son derecede beğenilen ikram ve ihsanlardır, din düşmanları üzerine yürüyen şecâat askerleridir, saldırı ve kuvvet ordusudur.

557- فللبْس منها بالتَّعلّق فى مقامِ — الاسْلامِ عن أحْكامه الحكَميَّة

558- عَقَايِقُ أحْكامٍ دَقَايِقُ حكْمَة — حَقَايِقُ أحكامٍ رَقَايِقُ بَسْطَة

Lügatler: لبس'ten murad bedendir, zîrâ nefsin elbisesidir. عقايق عقيقة'nın cem'idir, عقيقة doğumdan sonra tasadduk için teyemmünen kurban edilen koyuna denir, burada عقايق احكام'dan murad, ahkâmın bereketleri ve nurları olur.

İ'râb: عقايق lafzan merfû mübtedâ mukaddem haberdir. دقايق حقايق رقايق kelimeleri vavsız olarak عقايق üzerine mâtuftur. منها'da zamir اسماء'ya râcîdir. عن احكامه'de عن mahzûf غير متجاوز'e müteallık olur.

Mânâ: Beden ve sûretin o isimlere taalluku sebebiyle, insan bedeni için o isimlerin faydalarından ve eserlerinden İslâm makāmında ve İslâm'ın hikmetli ahkâmını tecâvüz etmeksizin, şer'î hükümlerden bereketler hâsıl olması söz konusudur. Oruç, kıyam, namaz, zekât vs. sünnetler ve vâcibler gibi. Ayrıca dînî hikmetin herkesin idrak edemeyeceği yönleri vardır. Ahkâm-ı ilâhîyyenin hakîkatleri vardır, bast ve safânın rekâiki ve nâ-mütenâhî lezzeti vardır.

559- و للحسِّ منها بالتَّحقُّق فى مقامِ — الايمان عَن أعْلامه العَمَليَّة/149-a/

560- صَوَامِعُ أذكَارٍ لَوَامِعُ فكْرَةٍ — جَوَامِعُ آثارٍ قَوَامِعُ عزَّة

Lügatler: حس'den murad zâhiri ve bâtıni hissedici kuvvelerdir. اعلام'dan murad iman esaslarıdır ki onlarla amel etmek vâcibdir, bu sebepten onu عملية ile vasfeyledi. صوامع Ma'bede mânâsına gelen صومعة'nın cem'idir. جوامع جامعة'nın cem'idir. قوامع , قامعة'nın cem'idir, o da "kahire" mânâsınadır.

İ'râb: للحس'da lâm mahzûf حاصل'e müteallıktır. Kezâ بالتحقق'da ب aynı şekildedir. Sâir i'rabı evvelki gibidir.

Mânâ: O isim ve sıfatların faydalarından ve eserlerinden, zâhirî ve bâtınî hâsselerin îman makāmında o isimlerle ahlâklanması sebebiyle, amele âit îman esaslarını tecâvüz etmeksizin, o hasseler için zikir mâbedleri hâsıl olur. Yâni Hakk'ın isim ve sıfatlarının zikredildiği makamlar ve menziller hâsıl olur. Veya "savâmi'"dan murad mahlûkat olabilir. Zîrâ sâlik ne zaman mahlûkattan bir şeyi incelese, zâkire kuvvesi onun tekevvünün başlangıcını ve Hâlik'ının kudretini hatırlar. Bu takdirce muzaf mukadder olur. Takdîr-i kelâm şudur: İlâhî zikirlerin mâbedleri demek olan mahlûkâtın sırları hâsıl olucudur. Ayrıca şunlar da vardır: O zâhirî ve bâtınî hasseler için fikir parıl-

tıları vardır. Yâni fikir kuvvetinin nurları hâsıl olur. İsim ve sıfatların eserlerinin toplulukları vardır ki bunlardan murad, zâhirî ve bâtınî hislerle idrak olunan zâhir ve bâtın nîmetleridir. O hasseler ve isimlerden izzet ve kudretin kahredici vasfı hâsıl olur ki, nefsin kibrini şeytanın kudretini, münkirlerin gücünü ve kuvvetini kahreder.

561- وللنَّفسِ منها بالتَّحَقُّقِ فى مقامِ الاحْسان عَن أنْبَائه النَّبَويَّة

562- لطائفُ أخبَارٍ وظائفُ مِنْحَةٍ صَحَايِفُ أحبَارٍ خَلاَيِفُ حِسْبَةٍ

Lügatler: احسان sen Hakk'ı görür gibi veya Hak seni görür gibi ibâdet etmeye derler. Nitekim Hz. Peygamber buyururlar: الاحسان أن تعبد الله كأنك تراه و إن لم تكن تراه فإنه يراك "İhsan, Allah'ı görüyormuş gibi kulluk etmendir, her ne kadar sen onu görmezsen de O seni görür." أنباء Haber mânâsına olan نبأ'in cem'idir. منحة Ata demektir. أحبار Ha'nın fethasıyla حبر'in cem'idir, Yahûdî âlimleri demektir, burada mutlak mânâda "Allah'ı bilenler" kasdolunur. خلايف، خليفة'nin cem'idir. حسبة Tedbir demektir, "muhtesib"e bu ismin verilmesi birbirine zulmetmemeleri için çarşı ahâlîsinin işlerini düzenlediğinden dolayıdır.

İ'râb: للنفس mukaddem haber, لطائف muahhar mübtedâ. أنبائه'de zamir مقام احسان'a râcîdir. Geri kalanlar لطائف üzerine vavsız olarak mâtuftur.

Mânâ: O isim ve sıfatların eserlerinin faydası olarak nefs-i nâtıka için şunların hâsıl olması da söz konusudur. Nefs-i nâtıkanın, "ihsan" makāmında; isim ve sıfatların hakîkatleriyle mütehakkık olması sebebiyle, ihsan makāmını ve Hz. Nebî'ye âit haberlerin gerektirdiği şeyleri tecâvüz etmeksizin /149-b/ hâsıl olacak ilâhî haberlerin latîfeleri, rûhî eğlenceler ve kalbe âit muhâdaralar vardır. Ayrıca rahmânî ve rabbânî bağışlar, Allah'ı bilenlere âit sahîfeler ve ilâhî sırların bilgileri vardır. Ve tedbîrin halîfeleri vardır. Yâni kendi tedbîrinin makāmına ilâhî tedbirler halîfe olur, böylece her işi Hakk'ın tedbirleriyle olmuş olur.

563- وللجَمْعِ مِنْ مَبْدَأ كأنّكَ وانْتهَى فإنْ لَمْ تَكُنْ عن آيةِ النَّظَرِيَّةِ

564- غُيُوثُ انْفعالاَتٍ بُعُوثُ تَنَزُّهٍ حُدوثُ اتِّصَالاَتٍ لِيوثُ كَتِيبَةٍ

Lügatler: جمع، جامع mânâsına masdardır, burada murad insan rûhudur veya kâmil ve mükemmil ruhtur ki ilâhî ve kevnî hakîkatleri toplayıcıdır. Veyahut جمع كل mânâsına olabilir. كأنك Sözünden murad Hz. Nebî'nin Hz. Cibrîl'e sual sırasında cevâbını hikâye etmektir. Nitekim Hz. Cibril, Hz. Resûl'e şöyle sordu: ما الاحسان يا رسول الله (İhsan nedir, Ya Resulalah?). Hz. Resul dedi ki: أن تعبد الله كأنك تراه و إن

الاحسان يا رسول الله (İhsan nedir, Ya Resulalah?). Hz. Resul dedi ki: ان تعبد الله كانك تراه و إن لم تكن تراه فإنه يراك "Allah'ı görüyormuş gibi kulluk etmendir, her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görüyor" Beyitte geçen ...فان لم تكن sözü Hz. Peygamber'in فان لم تكن تراه فانه يراك kavline işârettir. آى , آية'in cem'idir. غيوث , غيث'in cem'idir, o da "yağmur" demektir. بعوث, بعث'in cem'idir, بعث فلان في كت derler, yâni في جيشه demektir. بعوث , جيوش'a denir. تنزه Teferrüc ve bir şeyden tebâude denir. ليوث Arslan mânâsına gelen ليث'in cem'idir. كتيبة Asker demektir. ليوث كتيبة'den murad askerin dilaverleridir.

İ'râb: غيوث الانفعالات muahhar mübtedâ و للجمع mukaddem haberdir. مبدأ , كانك'ye muzafdır. كانك İrabdan mahallen mecrur hâliyet üzre zamîri, كانك'nin mazmûnundan hâsıl olan müşâhede makāmına âittir. بعوث ve حدوث ve ليوث vavsız olarakغيوث üzerine mâtuftur.

Mânâ: İnsanın hakîkat-i câmiası için, كانك تراه'nün [sanki O'nu görüyormuşçasına] başlangıcından فإن لم تكن تراه 'nün [her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da] mazmûnunun nihâyetine kadar o ilâhî isimlerin faydaları ve eserleri vardır. Yâni müşâhede makāmının başlangıcından muhabbet makāmının nihâyetine kadar bu söz konusudur. Zîrâ كانك تراه 'den murad müşâhede makāmıdır; فإن لم تكن تراه'dan[60] murad murâkabe makamıdır. Takdîr-i kelâm şudur: Müşâhede makāmının başlangıcından murâkabe mertebesinin nihâyetine kadar insan rûhu için, görünür şekilde, müşâhede makāmının ve murâkabe mertebesinin nazar ve şühûda âit alâmetlerini görmek söz konusudur. O alâmetler ve nazarî delillerden murad سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ (Fussılet, 41/53). "Onlara âyetlerimizi ufuklarda ve kendi içlerinde göstereceğiz. Böylece onun gerçek olduğunu anlayacakalardır" kelâmının mübârek mazmûnudur. Ğuyûs-i infiâlât vardır, yâni öyle tecellî yağmurları vardır ki sâlikin nefsine, müşâhede ve mırâkabe makamları arasında indiği vakit, sâlikin nefsi hayret, dehşet, şaşkınlık, sarhoşluk, ferah, sevinç vb. hallerden dolayı ondan münfaıl ve müteessir olur.

Kezâ buûs-i tenezzüh vardır. Yâni ferahlık ordusu, sürur askerleri ve şîrinlik sevinçleri ona tâbî olur ve onu tâkip eder. Hudûs-i ittisâlât hâsıl olur. /150-a/ Yâni iki makam arasında sâlikin rûhuna külli isimlerin ve ilâhî sıfatların bitişmesi hâsıl olur ki müşâhede ve murakâbeden önce bu hal ve bu ittisal vâki olmamıştır. Yine onun esmâ-i ilâhiyye askerlerinin arslanları vardır ki, onun rûhuna imdad ve muâvenet eder ve o Allah askerlerinin yardım

---

60 Buhari, İman, 37.

ve muzâheretiyle nefis ve şeytan arzûsuna gâlip olur. İlâhî isimlerin arslanları "Kavî", "Kadîr" ve "Kâhir" isimleridir ki, bunlar kuvvet ve üstünlükte isimler ordusunun arslanlarıdır.

565- فمَرْجِعُها للحسِّ فى عالَمِ الشَّهَادَةِ   الُمجْتَدَى ما النَّفْسُ منِّى أحَسَّت

566- فُصُولُ عِبارَاتٍ وُصولُ تَحِيَّةٍ   حُصولُ إشَارَاتٍ اُصولُ عَطِيَّة

Lügatler: مرجع rücû mahalli demektir. حس'den murad ya mahsüsdür veyahut mâ-bihi'l-ihsan ve'l-idraktir. اجتداء Hediye istemeye derler, مجتدى hadiye isteyen demektir. تحية Hayata dua etmeye derler, nitekim حياک الله derler.

İ'râb: فمرجعها mübtedâ. فصول عبارات Mahzûf mübtedânın haberidir, takdîri: و الذى أحست به نفسى هو فصول عبارات ve bakısi فصول üzerine vavsız olarak mâtuftur.

Mânâ: İlâhî isimlerin şehâdet âleminde, bağış ve menfaat isteklisi olan mahsüs şeyler için mercii, nefsimin benim zâtımdan his ve idrak ettiği şeydir.

Nefsimin idrak ettiği şey dört nevi üzeredir: Birincisi Kitab ve sünnetten hâsıl olan ibârelerin fasılları ve şer'î emirlerle hükümlerdir. Bunlar nebî ve velîlerin sözüdür ki lisâna mahsustur. İkincisi, ilâhî hayata ulaşmaktır ki rahmânî füyûzattır; ondan kişilere ve zatlara hayat ve canlılık gelir ki işitmeye mahsusdur. Üçüncüsü ilâhî işâretlerin hâsıl olmasıdır ki görmeye müteallıktır. Dördüncüsü küllî bağışların asıllarıdır ki zâhirî ve bâtınî nîmetlerden bütün zâhirî ve bâtınî duyular üzerine şâmil olmuştur. Nefs ilk olarak mahsüsâtı ihsas etmese isim ve sıfatlara ve mânevî hediyelere vâkıf olamaz. İşte o ilâhî isimlerin bu şehâdet âleminde mercii ki hislerdir, nefs-i nâtıka onu hislerden duyar ve idrak eder. Meselâ dinleyen kimse lügat ve kelimeleri işitmese sözden anlaşılan ilim ve mârifetlere vâkıf olamaz. Kezâ bakan kimse yazılı söz ve harflere veya hissedilen şeylere bakmasa onlara konulmuş olan mânâlardan ve sırlardan bir şey idrak edemez. Demek ki duyulan şeylerin (mahsüsat) idrâki hislerle olur, eşyânın iç yüzünün idrâki ise bâtın hislerle olur.

567- ومَطْلعُها فِى عالَمِ الغَيْبِ ما وَجَدْتُ من نعَمٍ منّى علىَّ استَجَدَّت

568- بَشَائرُ اقْرَارِ بَصَائرُ عِبْرَةٍ سَرَائرُ آثارِ ذَخَائرُ دَعْوَةٍ

Lügatler: مطلع lâmın kesresiyle tulu' yerine denir. إستجدت Yâni وجدته جديدة. إستجداد yeni olmak. بشاير , بشرة'nin cem'idir. /150-b/ بشرة ferahlık sebeplerinde de korku sebeplerinde de kullanılır. Zîrâ "beşâret" bir haldir ki nefse tesir eder ve sevinç ve korku haberinin işitilmesi sırasında cildin yüzünü değiştirir. Onun için بشارة'in iştikâkı بشرة'dendir. بصاير, بصيرة'in cem'idir, بصيرة kalbde bir nurdur ki onunla gaybî hakîkatler müşâhede edilir. Nitekim "basar" gözden bir nur olup kendisiyle mahsüsat görülür. عبرة Basîretin eserden müessire ve sanattan Sâni'a geçmesine denir. سراير , سريرة'nin cem'idir, سريرة gizli işe denir. "Huy"a da serire denilmesi gizli olduğu içindir. ذخاير , ذخيرة'nin cem'idir, ذخيرة ihtiyaç zamanı için kullanılan şeye denir.

İ'râb: مطلعها mübtedâ, haberi ما وجدت olabilir. Veya ma-i mevsul عالم الغيب'ın sıfatı olabilir. وجدت'nün mef'ûlü mahzûf zamirdir ve mevsul ma'sına âittir. من نعم'de من mevsul mâ'sını beyan içindir. منى ve على , إستجدت'ye müteallıktır. İkinci beyit mahzûf mübtedânın haberidir.

Mânâ: Esmâ-i ilâhî güneşlerinin gayb âlemindeki matlaını ben yeni nîmetlerden benim zâtımdan benim üzerime gelen yeni nîmetler olarak gördüm. Benden bana yenilenen bu nîmetleri, gayb âleminde isimlerin doğuş yeri olarak gördüm. O, Hakk'ın vahdâniyetine îman ve ikrar müjdesidir; o, eserden müessirin, sanattan Sâni'ın kendisiyle bilindiği ibret basîretidir. Zîrâ Sâni'ın vücûduna muttali olmak, Hâlik'ın isim ve sıfatlarına vâkıf olabilmek, îmansız ve basîret nûru olmaksızın mümkün değildir. O eserlerin sırlarıdır, da'vetin azıklarıdır. Yâni enbiyânın da'veti için îman ve İslâm azığıdır ki Allah Taâlâ kulların kalbinde onu biriktirmiştir.

569- ومَوْضعُها فى عالَمِ المَلَكُوت ما خُصصْتُ منَ الاسْرَا به دونَ أُسْرَتِى

570- مَدَارِسُ تَنْزِيلِ مَحَارِسُ غِبْطَةٍ مَغَارِسُ تأويلِ فَوَارِسُ مَنْعَةٍ

Lügatler: عالم ملكوت'tan murad sıfatlar âlemidir. إسرا Hemzenin kesresiyle gece sefer etmek, أسرة hemzenni zammesiyle cemaat ve arkadaşlar demektir, burada rûhânî kevvetler, zâhirî ve bâtınî duyular kasdedilir. مدارس تنزيل'den murad Kur'an dersi yapılan, Kur'an okunan yerlerdir. محارس غبطة'dan murad yerinin yüksekliğinden dolayı gıbta ve hasedden sâhibinin korunduğu yerler. مغارس تأويل'den murad mânâların dikildiği yerdir. فوارس , فارس'in cem'idir, yâni önleyici mânialar demektir.

İ'râb: موضعها mübtedâ. خصصت ما'da ما ya mevsûle veya mevsufe, irabdan mahallen merfû mübtedânın haberidir. خصصت Nefs-i mütekellim meçhul nâib-i fâili altındaki انا. به'de zamir ما'ya âittir. İkinci beyit mahzûf mübtedânın haberidir.

Mânâ: Yüce melekût âlemindeki isimlerin yeri öyle yüksek bir mertebedir ki, o mertebeye zâhirî ve bâtınî hislerim değil benim zâtım tahsis olundu, çünkü Cenâb-ı Hak benim sırrımı o mertebeye /151-a/ geceleyin götürdü (isrâ). Benim tahsis olunduğum o yüce mertebe Kur'an hakîkatleri ve mânâlarının okulları, ilim ve irfan öğretilen yerlerdir. O mertebe gıbta ve hasedden masûndur, ulaşılması imkânsızdır. Orası mânâ ve te'vil fidelerinin dikildiği yerdir, nefsânî âfetlerden ve şeytânî ilkâlardan muhâfaza edilmiş durumdadır.

571- و مَوْقِعُها فى عالَمِ الجَبَرُوت مِن مَشَارِق فَتْحٍ للبَصَائِرِ مُبْهَتِ
572- أَرَائِكُ تَوْحِيدٍ مَدَارِكُ زَلْفَة مَسَالكُ تَمْجِيدٍ مَلاَيِكُ نُصْرَةٍ

Lügatler: جبروت isimler, sıfatlar, akıllar ve mücerred nafisler âlemine derler. مبهت İsm-i fâildir, إبهات'den gelir, muhayyir mânâsınadır. فتح'tan murad zâtın keşfidir. "Feth"i "mübhit"likle sıfatlaması zâtın besâir-i ervâhı hayrete, kalbleri ve akılları şaşkınlığa düşürmesi dolayısıyladır. أرائك Serir mânâsına gelen أريكة'nin cem'idir. أرائك توحيد'ten murad istikrar mahalli olan tevhid makamlarıdır. مدارک زلفة Kurbetin hakîkatinin idrak mahallidir.

İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Ceberût âlemindeki ilâhî isimlerin mevkii ve mazharı, halkın bâsîretini hayrete ve kalbleri şaşkınlığa düşürücü olan keşf-i zâtın doğuşundan hâsıl olur. Ceberût âlemindeki o mevkı-i esmâ ilâhî tevhid makamlarıdır, buralar sâlikin karar kıldığı, âşık-ı sadıkların oturduğu yerdir, yakınlık (kurbet) hakîkatinin mahallidir; hakîkati ve ahadiyyeti tâzim yolu ve programıdır, enbiyâ ve evliyâya inen Hakk'ın yardım melekleridir.

573- ومَنْبَعُها بالفَيْضِ فى كُلِّ عالَمٍ لفَاقَة نَفْسٍ بالافَاقَة أَثْرَت
574- فَوَائِدُ إِلْهَامٍ رَوَايِدُ نُعْمَةٍ عَوَائِدُ إِنْعَامٍ مَوَائِدُ نعْمَة

Lügater: منبع suyun çıktığı yere denir. فيض Çok suya denir, nitekim هذا غيض من فيض denir, yâni قليل من كثير demektir. Murad ilâhî bağıştır ki hayâtın maddesidir, meselâ su gibi. آثرت ر'te hemze sayruret içindir, yâni صار ذا ثروة demektir. فوائد,

فائدة'nin cem'idir. إلهام Gizli işâret ve kulların kalbine Hakk'ın nur ilka etmesine denir ki bu nur fücur ve takvâyı birbirinden ayırır. روايد , رايدة'nin cem'idir, رود'den müştaktır. رايد Kâfilenin ulaşmasından önce konaklama yerinde ot ve su hazırlayan ve kervandan önce zahîre istemeye giden kimseye denir. نعمة Eğer nunun kesresiyle okunursa yenilen şeyin adı olur. Şâyet nunun fethasıyla okunursa, binâ-i merredir, yâni bir kerre nîmet demek olur. Eğer nûnun zammesiyle okunursa göz aydınlığına denir, نعمة عين العارفين yâni قرة عيونهم demektir.

İ'râb: منبع mübtedâ في كل عالم haberidir. بالافاقة'de ب , اثرت'e müteallıktır, yâni اثرت بالافاقة demektir. لفاقة'de lâm ta'lil için. ikinci beyit mahzûf mübtedânın haberidir.

Mânâ: İsimlerin zuhûr yeri her bir âlemde yâni ceberût, melekût ve nâsût âleminde feyzle vâki olmuştur, sahv ve ifâkat ile servet sâhibi olan nefsin ihtiyâcı için dört şey vardır: Birincisi ilâhî ilhâmın ve rabbânî işâretin faydalarıdır. /151-b/ Nefis bu ilhâma muhtaçtır, mülk ve melekût âleminde ilâhî işâretlerle tasarruf etmesi buna bağlıdır. İkincisi, nîmetin öncüleridir, yâni irfan nûrundan olan göz nûrunun sevâbıdır, nefsin vuslattan önce ve vuslattan sonra irfan nûruyla göz nurlanmasına ihtiyâcı vardır. Zîrâ basîret gözü mârifet nûruyla sürmelenmemiş olan kimse mâruf olan müşâhededen nasibsiz olur. Vuslattan sonra da mârifet nûru lâzımdır. Zîrâ eğer vuslattan sonra mârifet nûru kalmasa ve zâtın satvetinde yok olsa, nefs isim ve sıfatların müşâhedesinden haz alamaz. Üçüncüsü, ilâhî nîmetin faydalarıdır, yâni Hakk'ın kula her âlemde nîmet vermesinin faydaları, maddî ve mânevî ihsânıdır. Dördüncüsü, bütün âlemlerdeki zâhirî ve bâtınî nîmet sofralarıdır. İşte adı geçen bu dört husus esmâ-i ilâhînin feyzinin netîceleridir. Nefs her iki dünyâyı îmar için gaflet ve beşeriyyet sarhoşluğundan ayrılması sebebiyle bu feyizlere muhtaçtır.

فخذ علم أعلام الصفات'tan bu beyte gelinceye kadar, isimler ve sıfatlar ilmini ta'lim buyurup, aşağıdaki beyitten îtibaren "cem'den sonra olan fark" mertebesine uygun düşen sözleri söylemektedir.

575- وَيَجْرِى بِمَا تُعْطِى الطَّرِيقَةُ سَايِرِى   عَلَى نَهْجِ ما منّى الحَقيقَةُ أَعْطَت

Lügatler: يجرى: جرى يجرى جريان'dandır. طريقة Sülûk edilen yola derler, "şerîat"ten daha husûsîdir. Zîrâ şer'i hükümleri içine aldıktan başka güzel ahlâk ve kalbî amelleri de ihtivâ eder. نهج Yol demektir. حقيقة الشئ Bir şeyin zâtı demektir.

İ'râb: سايرى , يجرى'nin fâili. طريقة , تعطى'nin fâili. أعطت'in fâili zamîri, حقيقة'e âittir.

Mânâ: Benim sâir kuvvelerim ve parçalarım, kalb ve kalıp bakımından tarîkatın ilkâ eylediği doğru sözler, güzel haller ve ameller vâsıtasıyla cârî olur; zâtımın hakîkatinin benden verdiği şeyin yolu üzere cârî olur. Yâni benim hakîkatimin gerektirdiği şeylerden tarîkat ahkâmına muhâlif bir şey sâdır ve zâhir olmazken nasıl olur da şerîat ahkâmına muhâlif şeyler sâdır olabilir?

کی کند آن مست جز عدل و صواب   که زجام حق کشیده است او شراب

هر چه گوید کفته٬ می باشد ان   هر چه روید رفته٬ می باشد ان

[Tanrı kadehinden şarap içen sarhoş, hiç adâletten ve doğrudan başka bir şey yapar mı? O zaman ne söylersen sözün, şarabın sözü olur. O zaman ne siler süpürürsen, silip süpürdüğün, şarabın silip süpürmesi olur. M, V, 3108, 3107]

Bu mertebe "**meczûb-i sâlik**"in mertebesidir ki sülûkten önce Hakk'ın cezbesiyle Hakk'a ulaşmıştır. Bu zümre mahbûbân-ı meczûbândır. "**sâlik-i meczûb**" olanlar ise, Hakk'ın cezbesine ve Cenâb-ı Hakk'ın vuslatına sülûkten sonra vâsıl olurlar. Bunlar da muhabbet mertebesindedirler.

576– و لَمّا شَعَبْتُ الصَّدْعَ و التَمَّتْ فُطورُ   شَمْلٍ بِفَرْقِ الوَصْفِ غيرُ مُشَتَّتِ

577– و لم يَبْقَ ما بَيْنِي و بينَ تَوَثُّقِي   بايْنَاسِ وُدِّى ما يُؤَدِّى لوَحْشَةِ

578– تَحَقَّقْتُ أَنَّا فى الحَقِيقَة واحدٌ   و أَثْبَتَ مَحْوُ الجَمْعِ مَحْوَ التَّشَتُّتِ

Lügatler: شعب esmâ-i ezdâddandır, hem cem' hem de tefrika mânâsına kullanılır. /152-a/ صدع şakk ve tefrikaya denir, fasl ve kat' mânâsına da istiâre olunur. فطور Şükûk yâni "yarıklar" demektir. شمل Tefrika demektir, bu kelime de zıd mânâlı iismlerdendir, tefrika ve cem' mansına kullanılır. التأمت, إلتيام'dandır, إلتيام toplanmaya denir. مشتت Müferrak. توثق Sağlam bir şeye tutunmaya denir. ايناس , ايحاش'ın zıddıdır, ibsâr mânâsına da gelir. Nitekim آنست نارا da bu mânâyadır. ود Vavın zammesiyle "muhabbet", vavın kesresiyle "mahbûb" demektir. "Hubb" ve "Hıbb" kelimeleri de böyledir.

İ'râb: Birinci beyit şart, ikinci beyit birinciye mâtuf, üçüncü beyit لما'nın cevâbıdır. فطور , التأمت'ün fâilidir. بفرق'ta ب sebebiyye, شمل'e müteallıktır. غير مشتت, بفرق الوصف'ın sıfatıdır.

Mânâ: Ben vücûdun tefrikasını cem' edince ayrılıcı olmayan vasfın ayrılması (tefrikası) sebebiyle hâsıl olan fark ve kesretin şıkları ve parçaları bir araya gelince, benim muhabbete ünsiyetim sebebiyle, sıkıca tutunduğum mahbûb arasında ayrılık ve yabancılığa yol açan şey kalmayınca; her ne ka-

dar sûret ve taayyün îtibâriyle çok müteaddid isem de, kesin olarak anladım ki hakîkatte ben bir tek şeyim. Sahvu'l-cem' makāmı yâni cem'u'l-cem' mertebesi, bu mertebede kesretin vahdete, mahvın da kesret ve farka mâni olmadığını isbat etti.

Hulâsa-i kelâm şudur: Âşık ve mâşuk, her ne kadar sıfatları îtibâriyle farklı iseler de, zâtı îtibâriyle birdirler. Nitekim zâhiren de "âşık" ve "mâşuk" kelimeleri aynı kökten, "aşk"tan türemişlerdir. Âşıkın vasfı fakr, zillet ve inkisar; mâşukun vasfı istiğnâ, izzet ve iftikardır. Hz. Nâzım'ın بفرق الوصف sözü bu aykırı sıfatlara işârettir. Her ne kadar zâhiri îtibâriyle âşıklık ve mâşukluk birbirine aykırı ise de, mânâ îtibâriyle bu sıfatlar birbirinden ayrı değildir. Olgun âşık muhabbetle ünsiyet edip sırf yoklukla vasıflanınca, yöneldiği mahbûbla kendi arasında yabancılığa yol açan sıfat kalmaz, aralarındaki âşıklık ve mâşukluk elbisesi ortadan kalkar, tefrika bertaraf olur, böylece cem'u'l-cem makāmına vâsıl olur, hakîkat gözüyle bakınca görür ki, âşık, aşk ve mâşuk birdir, başkalık îtibâridir.

اَعداد كون و كثرت صورت نمايش است   فَالْعَيْنُ واحدٌ يتجلى بكل شان

[Kâinâttaki sayısal çokluk bir görüntü sûretidir, Her durumda tecellî eden bir, aynı özdür.]

579– فَكُلِّى لِسَانٌ ناظِرٌ مسْمَعٌ يَدٌ   لنُطْقٍ و إدْرَاكٍ و سَمْعٍ و بَطْشَة

Lügatler: Açıktır. Bu beyit de leff ü neşr-i mürettebdir. Takdîr-i kelâm şöyledir: وكلى لسان نطق ناظر لادراك و مسمع لسمع و يد لبطشة

İ'râb: فكلى'de ف mahzûf şartın cevâbıdır.

Mânâ: Hal böyle olunca, benim her uzvum ve parçam benim nutkum için lisandır. Benim bütün vücûdum mânâlar ve hakîkatler için bakıcıdır. Benim bütün cesedim kelimelerimin sözlerini işitmek için kulaktır. Benim her bir organım /152-b/, tutmak için kudret eldir. Hâsıl-ı kelâm ahadiyyet mertebesine vâsıl olursa, onun her bir uzvu, ötekinin hükmünü icrâ etmeye kâdir olur. Nitekim Nâzım hazretleri bu mânâyı da açıklıyor:

580– فَعَيْنِيَ ناجَتْ و اللِّسَانُ مُشَاهِدٌ   وَيَنْطِقُ مِنِّى السَّمْعُ و اليَدُ أصْغَت

581– وسَمْعِي عينٌ تَجْتَلِي كُلَّمَا بَدَا   و عَيْنِي سَمْعٌ إنْ شَدَا القَوْمُ تُنْصِت

582– و مِنِّى عَنْ أيْدٍ لِسَانِي يَدٌ كما   يَدى لى لِسَانٌ فى خطابِى و خُطْبَتِى

583– كذاكَ يَدِى عَيْنٌ تَرَى كُلَّما تَرَى   و عينِي يَدٌ مَبْسُوطَةٌ عنْدَ بَسْطَة

584– وسَمْعِي لِسَانٌ فى مُخَاطَبَتِى كذا   لِسَانِيَ فى إصْغَائه سَمْعُ مُنْصت

Lügatler ve İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Benim her bir uzvum ötekinin hükmünü icrâ edince ve her bir parçam sâhibinin amelini edâ etmeye kâdir olunca ve bu hassa bende zuhûr ettiğine göre: o halde benim gözüm münâcaatta bulunur ve arz-ı hâcât eder, dilim bendeki isim ve sıfatları müşâhede eder. Kulağım konuşup kelimeler söyler, elim işitir ve dinler, benim kulağım bir gözdür ki zâhir olan her şey onda görülür, benim gözüm bir kulaktır ki, eğer bir topluluk teğannî ve terennümde bulunsa dinler ve susar. Benim vücûdumdan hâsıl olan kâmil kudretten ve şümullü ellerden her şeyi işlemeye benim lisânım bir eldir. Nitekim elim hitab ve hutbede benim için lisandır. Kezâ gözüm ve kulağımda elim ve dilimdir. Elim gören bir gözdür, gözümün gördüğü her şeyi görür. Gözüm her açılış ve sıçrayışta açılmış bir eldir. Kulağım hitabta ve konuşmada bana bir lisandır. Kezâ dilim onu dinlemede ve işitmede dinleyici bir kulaktır. Sâir vasıfları da bunlara kıyas et, bunlar bu garib mertebeye âit hallerdendir.

585– و للشَّمِ أحْكَامُ اطِّراد القِياسِ فى   اتِّحَاد صفاتِي أو بِعَكْسِ القَضِيَّةِ

Mânâ: Koklama duyusu için de sıfatlarımın birliğinde aynı durum söz konusudur. Yâni her bir sıfatımın tek başına koklama duyusunun hükmünü icrâ etmeye ve özelliğini yerine getirmeye gücü yeter. Yâni kulak, göz, el ve dilim koklayarak, koklama duyusunun işini yaparlar. Bu ıttırâd hükümleri geçmiş kıyas üzere olandır. Veya kazıyyenin aksi de câizdir: Koklama duyusu da zaman olur ki kulak, göz, el ve dilin işini yapabilir. Yâni koklama duyusu işitebilir, görebilir, konuşabilir, alıp tutmaya gücü yetebilir.

586- وما فِيَّ عُضْوٌ خُصَّ مِنْ دون غَيرِهِ بِتَعْيِينِ وَصْفٍ مثلَ عَين بَصِيرَةِ

Mânâ: Benim vücûdumda hiçbir uzvum basîret gözüm gibi, kendi vasfı dışında bir vasfın tâyînine mahsus değildir. Şâir hazretleri, vasfın tâyinini nefyetmede zâhirini bâtınına benzetti. Yâni meselâ basîretim tek bir kuvvedir ki işitme, görme, koklama ve dokunmayı idrak etmek onun için müsâvidir. /153-a/ Zîrâ basîret, bütün uzuvlarda bizâtihî sârî olan bir nurdur. Her uzuvda idrak sâhibidir ve iş görür; bâzısına has olup bâzılarına has olmaması söz konusu değildir. Kezâ vücûdumda her bir uzvum basîrette olduğu gibi bir vasfa tahsis edilmiş ve belirlenmiş değildir. Aksine her uzvum ötekinin işini yapar.

587- ومِنِّي عَلَى إفْرادها كُلُّ ذَرَّةٍ جَوَامِعُ أفْعَالِ الجَوَارِحِ أحْصت

Mânâ: Benim vücûdumun her bir zerresi ve her parçam tek başına uzuvlarımın fiilerinin hepsini yapar. Yâni ben her bir uzvumun bütün organlarımın ve parçalarımın işini yaptığını ifâde etmiştim; hattâ, vücûdumun zerrelerinden her biri tek başına bile bütün organlarımın işlerini ve fiilerini sayıp amel etmeye gücü yeter durumdadır. Her bir zerrem, işitilecek bütün şeyleri işitir, görülebilecekleri görür, tadılabilecekleri tadar, bütün sözleri, harfleri ve kelimeleri söylemeye elverişlidir.

588- تُناجِي و تُصْغِي عن شُهودِ مُصَرِّفٍ بِمَجْمُوعِهِ فِي الحالِ عنْ يدِ قُدْرَةِ

Lügatler: يناجى yâni يتكلم. يصغى yâni يستمع.

İ'râb: يناجى ve يصغى'nin fâilleri altlarında olan zamirleridir ki ذدة كل'e âittir.

Mânâ: Benim her bir zerrem münâcatta bulunur ve dinler; bir halde ki, o münâcat ve dinleme, hâlen kudret elinden sarfedici olan Hakk'ın şühûdundan vâki olmaktadır. مجموعه'da zamir ذرة'ye âittir. Zamîrin müzekker olması cüz' itibriyledir. عن يد قدرة , مصرف'e müteallık olur.

589- فَاتْلُو علومَ العَالَمينَ بِلَفْظَةٍ ‏ و أجْلُو عَلَيَّ العالَمينَ بِلَحْظَةِ

590- و أسْمَعُ اصْوَاتَ الدُّعاء و سَائِرِ ‏ اللُّغَاتِ بوَقْتِ دونَ مقْدارِ لَمْحَةِ

591- و أُحْضِرُ ما قَدْ عَزَّ للبُعْد حَمْلُهُ ‏ و لَمْ يَرْتَدِدْ طَرْفِي الَيَّ بغَمْضَةِ

592- و أَنْشَقُ أرْوَاحَ الجِنَان و عَرْفَ ما ‏ يُصافِحُ اذْيَالَ الرِّيَاحِ بِنَسْمَةِ

593- و استَعْرِضُ الآفاقَ نَحْوِي بِخَطْرَةٍ ‏ و اخْتَرِقُ السَّبْعَ الطِّباقَ بِخَطْوَةِ

Lügatler: أتلو nefs-i mütekellimdir. تلا , يتلو , تلاوة'ten gelir, اقرأ demektir. أجلو: جلا , يجلو'den nefs-i mütekellimdir, yâni اكشف و اعرض demektir. عز, يعز, عزة yâni تعذر ve امتنع. ارواح , روح'in cem'idir, hoş rüzgâra denir. عرف Hoş koku demektir. إستعرض yâni اطلب الارض. إختراق hark etmek (yarp yırtmak). سبع Mahzûf mevsûfun sıfatıdır, yâni سماوات السبع demektir. الطباق sıfattan sonraki sıfattır.

Bu beyitler mânâ yakınlık ve uygunluğu içinde olup, birbiri üzerine mâtuftur. Peygamberlerden mûcize yoluyla, velîlerden velâyet yoluyla sâdır olan halleri ve hark-ı âdetleri açıklayıp gösterirler. Maksad tâliblerin ve âşıkların, Allah adamlarının mertebe, kuvvet ve kudrete mâlik olduklarını bilmesi ve buna inanmasıdır. /153-b/ Şöyle buyururlar:

Mânâ: Hal böyle olunca, yâni cemiyet-i ilâhî hükmü bende sârî olup, zâhiren ve bâtınen, zat ve sıfatça vücûdumun bütün zerrelerine Hakk'ın kudreti şâmil olunca, şüphesiz ben âlemlerin ilminin hepsini, bidâyetten nihâyete varıncaya kadar bütün lafız ve mânâları içine alan bir lafızda okurum. Yâni o lafız Allah'ın kelimelerinden bir kelime demektir, onunla kasdedilen de varlıkların aslı (a'yân-ı mevcûdât) olup, hepsi "kün" lafzının eseridir. Takdîr-i kelâm şöyledir: Ben bütün âlemlerin ilimlerini varlıkların aslından bir asılda (ayn) okudum. Gerçekten müşâhede edilebilse her bir şeyin aslında bütün âlem dürülü vaziyettedir. Nitekim Şeyh-i Ekber hazretleri buyururlar: كل شئ فيه معنى كل شئ فتفطن و اصرف الذهن اليَّ [Her şeyin bir anlamı vardır. Her şeyi anlayabilirsin, zihnini bana çevir.] Her zerrede binlerce ışık saçan güneş ve her bir damlada sayısız coşkun deniz gizlidir. Nitekim *Gülşen-i Râz* sâhibi buyurur:

اگر یک ذره را دل بر شکافی　　برون آید ازو صد بحر صافی
همه جزوی زخاک ار بنگری راست　　هزاران آدم اندر وی هویداست
دل هر حبه صد خرمن آمد　　جهانی در دل یک ارزن آمد
اگر یک ذره را بر گیری از جای　　خلل یابد همه عالم سراپای

[Eğer gönüldeki bir zerreyi yararsan, ondan yüz saf deniz çıkar.
Doğru bakarsan, toprağın her cüz'ünde binlerce âdem görülmektedir.
Her dânenin içinde yüz harman vardır, bir darı içinde bir cihân vardır.
Eğer bir zerreyi yerinden alırsan, bütün âlem tümüyle bozulur.]

İkinci mısrâın mânâsı: Ben bütün âlemde olan eşyâyı bir anda kendime açarım, bütün çağıranların duâsının sesini işitirim. Kezâ sâir muhtelif dilleri, bir göz atış mikdârından daha az vakitte işitirim. Mesâfesinin uzaklığından dolayı taşıması zor ve imkânsız olan şeyi, göz açıp kapayıncaya kadar ben hazır hâle getiririm. Yâni bir şey ne kadar ağır olursa olsun taşınması ve yüklenmesi, mesâfe uzaklığından dolayı ne kadar zor olursa olsun ben onu göz açıp yummazdan evvel görürüm. Nitekim Belkıs'ın tahtını Âsaf b. Berhıya, cinlerin hareket ettirmesinden önce göz açıp kapayıncaya kadar sürede Sabâ'dan Hz. Süleyman'a ulaştırdı. Allah Kitâb-ı Kerîm'inde buyurur: قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ (Neml, 27/40). "Kitab bilgisi olan birisi: Sen göz açıp kapayıncaya kadar ben onu sana getiririm, dedi"

Ben cennet kokularını ve gül bahçelerinin bir koklayışta rüzgârın etekleriyle müsâfaha eden esintisini ve çiçek kokularını koklarım. Ben bütün ufukları şarkan, garben, şimâlen ve cenûben bir anda ve hatıra gelir gelmez hemencecik hepsini müşâhede ederim. Yedi kat göklerin tabakalarını bir anda yarıp yırtarım ve geçerim. Nitekim Hz. Nebî bir anda zaman ve mekânın üzerinden geçerek (tayy), mi'raçtan döşeğine yine o anda geldi, bununla birlikte bu kadar âlemleri seyr eyledi.

Havârik-ı âdâtın aslı bedenlerin tabiat kirlerinden temizlendikten sonra ruhlara benzemesinden ibârettir.

594– وَاشْبَاحُ مَنْ لَمْ تَبْقَ فِيهِم بَقِيَّةٌ　　بِجَمْعِيَ كالاَرْوَاحِ حَفَّتْ فَخَفَّتْ

Lügatler: Birnci حفت mühmel ha ile "ihâta olundu" demektir. İkinci خفت ha-i mu'ceme ile صارت خفيفا demektir.

İ'râb: كالارواح /154-a/ حفت'e müteallıktır ve cümle mübtedânın haberi olur.

Mânâ: Kendilerinde vücud ve enâniyet bakıyyesi kalmayan kimselerin bedenleri, benim cem'imin nûruyla ruhlar gibi kuşatıldı. Böylece hafiflediler, beşeriyet ve kesâfet-i tabîat bunlardan yok oldu. ارواحنا أشباحنا أشباحنا إرواحنا "Ruhlarımız bedenlerimizdir, bedenlerimiz ruhlarımızdır" mertebesini buldu. رق الزجاج و رقت الخمر و تشابها و تشاكل الامر فكأنما خمر و لا قدح و كأنما قدح ولا خمر "Kadeh inceldi, şarap inceldi, ikisi birbirine benzedi ve iş zorlaştı; sanki şarap var kadeh yok gibi, kadeh var şarap yok gibi oldu" sözünün mutlu mânâsını hâsıl ederek tezkiye ve tasfiyeyi kemâliyle elde ettiklerinden dolayı tayy-ı mekân ve tayy-ı zamâna kâdir olup havada uçtular ve su üzerinde yürüdüler.

595- فَمَنْ قالَ أَوْ مَن طالَ أو صالَ إنَّمَا   يَمُدُّ بإمْدَادى له بِرَقِيقَة

596- وما سارَ فوقَ الماء أو طارَ فِي الهَوَى   أو اقْتَحَمَ النِّيْرَانَ الاَّ بِهِمَّتِي

Lügatler: قال yâni حكم و نفذ حكمه و صار ذا حكم. Yâni hükmetti ve hükmü nâfiz oldu veya hüküm sâhibi oldu demektir; قال , يقيل , قيلة'den müştaktır yâni ساد و ملك demektir. Onun için ekseriyâ pâdişahların lakablarında اقيال yazarlar. Nitekim Şam meliklerine اقيال الشام derler. طال , يطول , طولا yâni اعطى "verdi" demektir. صال , يصول , صولة hamle etti ve galebe kıldı demektir. يمت: مت , يمت , متا'den müştaktır, "tevessül etmek" demektir. اقتحم Yâni دخل بعنف sertlikle girdi demektir.

İ'râb: açıktır.

Mânâ: Gerek maddî gerekse mânevî bakımdan hükmünü geçirici, halkın efendisi ve pâdişah olan veya âlem halkına ikram ve ihsanda bulunan veya askerler ve ordulara saldırıp gâlip gelen, kendisi için olan imdâd ve yardımıma ancak ve ancak benim rûhumun inceliklerinden bir incelik vâsıtasıyla tevessül eder. Zîrâ bütün mevcûdâta yardım eden ve feyiz veren, kâmil ve mükemmil halîfenin rûhudur ve bütün eşyâ onun rûhunun latîfelerinden ve kalbinin inceliklerinden yardım ve feyiz ister; cümle âlemi onun rûhu kuşatmıştır ve her şey onun cüz'ü gibidir.

جزو درويش است جمله نيک و بد   ورنه بيند اينچنين درويش نيست

[Bütün iyi ve kötü dervişin cüz'üdür, bunu görmese bile böyle derviş yoktur.]

Ve buyururlar ki: Su üstünde yürüyen ve hava boşluğunda uçan veya büyük ateşe sertçe giren kimse bunları ancak benim vâsıtamla yapar.

597– وعَنِّى مَنْ أمْدَدْتُهُ بِرَقِيقَةٍ   تَصَرَّفَ عَن مَجْموعِهِ فى دَقِيقَة

598– وفى ساعَةٍ أوْ دونَ ذلِكَ مَنْ تَلاَ   بِمَجْموعِهِ جَمْعِي تلا اَلْفَ خَتْمَة

Lügatler: تصرف: تحول ve إنصرف! mânâsına. bu kelime عن ile kullanılınca bu mânâya gelir, fakat فى ile kullanılırsa "tasarruf etti" demek olur. Birinci تلا , يتلو'dendir, yâni tâlî oldu ve tâbi oldu. İkinci تلا , تلاوة'tendir.

İ'râb: عنى mukadder صادر'a müteallıktır. امددته'de ve مجموعه'de olan zamir من'e âittir.

Mânâ: Bir kimseye benim eylediğim imdad, benim rûhî inceliklerimden bir rakîka vâsıtasıyla sâdır olur. /154-b/ O imdad topluca onun benliğinden, her sıfatından, bütün uzuvlarından ve muhtelif kuvvelerinden zaman dakîkalarından bir dakîkada halden hâle geçer ve değişir. Hazret-i cem'a bütün varlığıyla yâni sırrıyla, rûhuyla, kalbiyle, kalıbıyla, bütün sıfatları, kuvveleri ve uzuvlarıyla tâbi olan kimse; bana sözü, fiili ve hâliyle mütâbaatı sebebiyle, Kur'an-ı Azîm'i Fâtiha'dan sonuna kadar gece ve gündüzün saatlerinden bir saatte veya bir saatten daha az bir vakitte bin defa hatmeder. Bu hâle "tayy-ı zaman" denir. Nitekim Hz. Şeyh Muhyiddin el-Arabî, Şeyh İsa el-Mağribî'den naklederler ki, bir günde yetmiş bin kere Kur'an'ı hatmetmeyi vird etmişti.

Tayy-i zaman, tayy-i mekân, bir takım tuhaf ve gizli şeyler bu şânı yüce zümreden o kadar çok sâdır olmuştur ki, bunları anlatmağa gerek yoktur.

فسلم ولا تنكر لان الايمانَ بقدرة الله و معجزات أنبيائه و كرامات أوليائه واجبة "Kabul et, inkâr etme; zîrâ Allah'ın kudretine, peygamberlerinin mûcizelerine ve evliyâsının kerâmetine inanmak vâcibdir"

599– ومِنِّى لوْ قامَتْ بِمَيْتٍ لَطِيفَةٌ   لَرُدَّتْ اليهِ نَفْسُهُ و اُعِيدَت

Mânâ: Eğer maddî veya mânevî bakımdan ölü durumda olan kimse benden bir latîfeyle kāim olsaydı, o ölüye rûhu geri verilirdi. Zîrâ kâmil insan ve fâzıl halîfe Allah'ın bütün vasıflarıyla muttasıf ve mütehallık olduklarında Allah'ın izniyle, diriltmeye ve öldürmeye kâdir olurlar. Fakat mânevî ölüleri diriltmekle berâber, sırları korumak için gizlenmek maksadıyla zâhirî ölüleri diriltmekten sakınmışlardır.

600- هِيَ النَّفسُ إن أَلْقَتْ هَوَاهَا تَضَاعَفَتْ   قُواهَا و أعْطَتْ فعْلَها كُلَّ ذَرَّة

Mânâ: Dinleyenlere bu zikredilen haller garip ve uzak görülen şeyler olduğu için tenbih ve ta'lim buyurarak derler ki: Zikredilen bu kerâmetleri garip ve uzak görme. Zîrâ insandaki nefs-i nâtıka, eğer istek ve arzûsunu bırakıp atabilse rûhânî kuvveleri ve nûrânî kudreti kat kat artar; Hakk'ın kudreti ve irâdesiyle vasıflanır ve fiilini varlık zerrelerinden her bir zerreye verir. Rûhânî kuvvelerin katlanması ve mânevî kudretin artması ancak nefsânî isteği atmakla, hevâ ve hevesi izâle etmekle ve şeytanı hapsetmekle mümkün olur. Kısacası, ne zaman ki nefs isteğini bırakırsa, rûhânî kuvvelerini artırmış olur.

601- وناهِيكَ جَمْعاً لا بِفَرْقِ مسَاحَتَىْ   مَكانٍ مَقِيسٍ أو زَمَانٍ مُوَقَّت

Lügatler: ناهيک bir kimse bir adamdan bir adamı nehyetse ve onun o adamdan murâdını maksadını kâfî ve muğnî olsa هذا رجل ناهيک من رجل denir. Daha sonra bu kelime حسبک و يكفيک mânâsına kullanıldı. Burada kasdedilen bu sonuncu mânâdır. التقدير جمعا , المساحة nez'-ı hâfıdıyet üzre mansubdur. مساحتى Aslında مساحتين idi, izâfetle nun sakıt oldu. /155-a/

Mânâ: Yâni enbiyâ ve evliyânın hârikulâdelikleri, cem' mertebesinde vukû bulması sana kâfî gelir. Bu hârikulâdelikler, keşif ve kerâmetler kıyaslanabilir mekânın ve vakitle ölçülebilen zamanın ölçülmesi "fark"ıyla değildir. Belki zaman ve mekânın "tefrika"sı darlığından kurtulup, "cem" fezâsına vâsıl olunca, hakîkî vahdetin bütün vücudlarda sereyânı vâsıtasıyladır. İşte bu münâsebetle nebîlerin mûcizelerine ve evliyânın havârik-ı âdâtını nakle başlayarak şöyle buyururlar:

602- بذاكَ علاَ الطُّوفانَ نُوحٌ و قد نَجَا   بهِ مَنْ نَجَا من قَوْمهِ فِي السَّفِينَة

603- و غاضَ لهُ ما فَاضَ عنهُ إسْتِجادَةً   وجَدَّ الى الجُودِىِّ بها واسْتَقَرَّت

Lügatler: علا fil-i mâzîdir. Su kesilince غاض الماء يغيض غيضا denir. Su bol olup dökülünce فاض الماء يفيض فيضا denir. إستجاده Cûd istemek. جودى: Musul'da bir dağın adıdır ki, tûfandan sonra Nûh'un gemisi orada karar kılmıştır.

İ'râb: بذاك'de ب , علا'ya müteallıktır. ذاك , جمع'a işârettir. نوح , علا'nın fâilidir. به'deki zamir de جمع'a râcîdir. قومه'de ve له'de ve عنه'de zamirler نوح'a râcîdir. إستجادة Mef'ûl-i leh olmak üzere mansubdur. بها'da zamir سفينة'ye âittir. إستقرت'in fâil zamîri de سفينة'ya âittir.

Mânâ: O cem' sebebiyle Nuh, tûfâna gâlip geldi ve üstün oldu. O cem' sebebiyle, Nuh kavminden, gemide bulunanlar kurtuluşa erdi. Kezâ Nûh'un duâsından yardım ummak için taşıp akan tûfan cem' sebebiyle yeryüzünde yetersiz hâle geldi. Nuh, o cem' sebebiyle gemiyle birlikte Cûdî denen dağa yöneldi ve gemi cem' sebebiyle o dağın üstüne oturdu. Nitekim Allah Taâlâ bu hâli hikâye ederek kelâmında buyurur: وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءكِ وَيَا سَمَاء أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاء وَقُضِيَ الأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ (Hud, 11/44). "Ey yeryüzü, suyunu çek, ey gökyüzü, yağmurunu kes denildi. Su çekildi, Allah emri yerine getirildi ve gemi Cûdî üzerine oturdu"

604- وسارَ و مَتْنُ الرِّيحِ تَحْتَ بِساطه سُليمانُ بالجَيْشين فوقَ البَسِيطَة

605- وقبلَ ارْتِدَاد الطَّرْف أُحْضِر مِن سَبَا له عَرْشُ بَلْقِيسٍ بغيرِ مَشَقَّة

Lügatler: المتن: الظهر. بسيطة: arz-ı mebsûteye denir. جيشين'den murad cin ve insdir. سبا Belkıs'ın şehridir. بالجيشين'de ب musâhabet içindir.

Mânâ: Aynı şekilde o cem' sebebiyle Hz. Süleyman (as) rüzgârın sırtı, döşeğinin altında olduğu halde, cin ve ins askeriyle arzın üzerine yürüdü. Rivâyete göre döşeğinin uzunluğu bir fersah mikdârı olup rüzgârın üzerinde ne tarafa isterse seyrederdi. Nitekim Cenâb-ı Hak buyurur: وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ (Sebe', 34/12). "Sabah esintisi bir aylık gidişe denk, akşam esişi de bir aylık yürüyüşe denk olan rüzgârı Süleyman'ın emrine verdik" İşte Hz. Süleyman'ın dev'e, periye, cinlere, insanlara ve rüzgâra tasarruf etmesi bu cem'-i vahdet sebebiyledir. Kezâ göz açıp kapamadan önce Belkıs'ın tahtının zahmetsizce getirilmesi de bu cem' sebebiyledir. /155-b/ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle hikâye edilir: قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ (Neml, 27/40). "Kitab bilgisi olan birisi sen göz açıp kapayıncaya kadar ben onu sana getiririm dedi" Başka nebîler ve velîler de ne kadar mûcizeler ve kerâmetler ızhar ederlerse, cem' makāmına ulaşmaları sebebiyle ızhar ederler.

606- وأَخْمَدَ إِبْراهِيمُ نارَ عَدُوِّهِ　　وعَن نورِهِ عَادَتْ له رَوْضُ جَنَّة
607- ولما دَعَا الاَطْيَارَ منْ كُلِّ شَاهِقٍ　　و قد ذُبِحَتْ جَاَئْته غَيْرَ عَصِيَّة

Lügatler: أخمد yâni أطفا النار. عادت , صارت mânâsınadır. شاهق dağın tepesi. غير عصية demek غير أبية mânâsınadır ve جائت'in zamîrinden haldir.

Mânâ: Hz. İbrâhim, cem' makāmına ulaşması sebebiyle, düşmanı olan Nemrud'un ateşini söndürdü. O cem'in veya Hz. İbrâhim'in nûrundan dolayı, ateş İbrâhim için يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ (Enbiyâ, 21/69). "Ey ateş İbrahim için serin ve selâmet ol" âyeti muktezâsınca cennet bahçesi oldu. Ve yine Hz. İbrâhim'in kuşları dağların tepesinden dâvet edip, onların karşı koymaksızın kesilmiş olarak gelmelerini sitemişti. Nitekim Hak Sübhânehû ve Teâlâ bu husûsu şöyle haber verir: وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى (Bakara, 2/260). Yâni İbrahim (as) dedi ki: "Ey benim Rabbim, ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster!" قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن Cenâb-ı Hak dedi ki: "Benim ölüleri dirilttiğime sen tam inanmıyor musun?"قَالَ بَلَى Hz. İbrâhim "Evet inanıyorum" dedi. Ya rabbi mü'min ve mûkınim. وَلَكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي "Lâkin kalbimin özel bir tecellî ile ve şüpheyi giderek sükûn ve itmi'nan bulması için isterim" dedi. قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ Cenab-ı Hak dedi ki: "Dört kuş al, biri karga, biri horoz, biri kaz, biri tavus olsun. فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ Bu dört kuşu kendine alıştır ve kesip parçala.

ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا Ondan sonra ey ibrahim bunların her bir parçasını bir dağ başına bırak. ثُمَّ ادْعُهُنَّ Sonra bunları çağır ve تعالين بإذن الله Allah'ın izniyele geliniz de. يَأْتِينَكَ سَعْيًا "Hayat bulup koşarak sana geleler" İşte bu mûcize Hz. İbrâhim'in cem' mertebesine vüsûlü sebebiyledir.

608- ومِنْ يَدِهِ مُوسَى عَصاهُ تَلَقَّفَتْ　　من السحرِ أهْوَالاً عَلَى النفسِ شَقَّت
609- ومِن حَجَرٍ اجْرَى عُيُوناً بِضَرْبَةٍ　　بِهَا دِيَماً سَقَتْ و للبَحْرِ شَقَّت

Lügatler: تلقف yutmak. Birinci beyitteki شقت meşakkat mânâsınadır. ديم ديمة'nin cem'idir. ديمة Bir gün bir gece yağan yağmur demektir, burada çok su mânâsına istiâredir. سقت: سقى , يسقى , سقية tef'ıl bâbından "suvarmak"a derler, iki mef'ul alır, yâni سقت النار ديما takdîrinedir. Sonraki شقت yarmak mânâsınadır.

İ'râb: موسى mübtedâ عصاه , موسى'dan bedeldir. تلقفت haberidir. ومن يده ,, تلقفت'e müteallıktır. تلقفت'in fâili altındaki zamirdir ki عصا'ya âittir. اهوالا تلقفت'in

mef'ûlüdür. على النفس , تلقف'e müteallıktır ve cümle اهوال'in sıfatıdır. ها'da zamir ضربة'ye âittir, تلقف'e müteallıktır. تلقف'in zamîri عيون'a âittir, ikinci mef'ûlü دعا'dir, birinci mef'ûlü mahzûf /156-a/ بالناس veya امة'dir. تلقف'in fâili zamîri olup عصا'ya âittir.

Mânâ: Mûsâ asâsını yere bırakınca, cem' makāmına vüsul sebebiyle, o asâ sihirden hâsıl olan korku verici hayallari, şekilleri, asâyı ve ipleri yuttu. فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى (Taha, 20/67). "Mûsâ kendi içinde bir korku hissetti" âyeti fehvâsınca, Hz. Mûsâ üzerinde bu hayâlî şeylerden dolayı bir zorluk ve sıkıntı hâsıl olmuştu. Gene cem' makāmına ulaşması sebebiyle Hz. Mûsâ asâsını taşa vurarak taştan on iki pınar akıttı, o pınarlar insanlara bol bol su verdi. Kezâ cem' makāmı sebebiyle, asâ Kızıldeniz'i yardı. Nitekim Allah Teâlâ buyurur: فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنِ اضْرِب بِّعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ (Şuara, 26/63). "Mûsâ'ya asânı denize vur diye vahyettik. Hemen deniz yarıldı, denizin her bir parçası büyük bir dağ gibi oldu". Asâyı denize vurunca denizde on iki yol hâsıl oldu ve her bir yoldan bir grup geçti. Kezâ Hakk'ın vahyiyle taşa vurunca on iki pınar akıp قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ (Bakara, 2/60). "Her grup kendi su içeceği yeri bildi" fehvâsınca her fırka bir çeşmeden içerdi. İşte bu mûcizenin zuhûru cem' mertebesine ulaşma vâsıtasıyladır.

610- ويوسُفُ إذْ ألْقَى البَشيرُ قَميصَهُ   علَى وَجْه يَعْقوب اليه بأَوْبَة

611- رَآه بعَينٍ قبلَ مَقْدمه بَكَى   عَليه بها شَوْقاً اليه فَكُفّت

Lügatler: الاية , الرجعة yâni dönmek. كفت عطناه Bir kimsenin gözü kör olsa böyle denir. ذا مكوف العين Yâni ممنوع العين عن الابصار.

İ'râb: يوسف mübtedâ. إذ القى Şart fiili, ikinci beyit şartın cezâsı ve ikinci beyit cümlesi mübtedânın haberi. باوبة , القى'ya müteallıktır. اليه اوبة'ye müteallıktır, zamîri يعقوب'a râcîdir. راه'de muttasıl zamir يعقوب'a râcîdir ki fâilidir. Munfasıl zamir يوسف'a râcîdir ve mef'uldür. مقدمه'de zamir بشير'e râcîdir. بكى'nın fâili zamîri, يعقوب'a; عليه'de zamir يوسف'a, ها'da ve كفت'teki zamir عين'a ve اليه 'de zamir يوسف'a râcîdir. شوقا temyîziyet üzre veya mef'ûlü leh olmak üzere mansubdur.

Mânâ: Yâkub cem' makāmına ulaşmak vâsıtasıyla, müjdeci kendisine dönerek Yûsuf'un elbisesini yüzüne atınca Yûsuf (as)'ı gördü. Yâkub müjdeci gelmezden önce iştiyaktan dolayı ağladığı Yûsuf'u gördü. Bunlara bu ihsan da cem' mertebesine ulaşmaları sebebiyledir.

612- وفى آلِ إسْرَائِيلَ مائدَةٌ مِن السَّماء لعيسى اُنْزِلَتْ ثُمَّ مُدَّت

613- ومِن أكْمَهٍ أبْرَا ومِن وَضَحٍ غدَا شَفَا و أعَادَ الطِّينَ طَيْراً بِنَفْخَة

Lügatler: الوضح: البرص. öteki lügatler ve irab açık.

Mânâ: /156-b/ O cem'in Hz. Îsâ'ya sirâyeti sebebiyle Benî İsrâil arasında Hz. Îsâ'ya gökten sofra indirildi. Bu hâdise Hz. Îsâ şu şekilde duâ edince vuku buldu: رَبَّنَا أَنزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَاء تَكُونُ لَنَا عِيداً لِّأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (Maide, 5/114). "Ey Rabbimiz, bize gökten bir sofra indir, hem bize hem de bizden sonra geleceklere bir şölen ve katından bir mûcize olsun. Bize rızık ver, sen rızık verenlerin en hayırlısısın" Bu sofra Benî İsrâil arasında uzun müddet kaldı. Ondan gıdâlarını alır ve biriktirirlerdi, kezâ o cem' sebebiyle körü sağırı iyileştirir, miskin illetinden baras hastalığına kadar hepsine şifâ verirdi, mübârek üfürüğüyle çamuru kuş hâline sokardı. Allah Teâlâ bu mûcizeleri şöyle hikâye eder: وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِىءُ الأَكْمَهَ وَالأَبْرَصَ بِإِذْنِي (Maide, 5/110). "Benim iznimle çamurdan bir kuş maketi yapıp, onu üflüyordun da iznimle hemen kuş oluveriyordu. Doğuştan kör olanı ve abraşı benim iznimle iyileştiriyordun"

614- وسِرُّ انْفعالاَتِ الظَّوَاهِرِ باطناً عَنِ الاذْنِ ما ألْقَتْ بِاُذْنكَ صِيغَتِي

Lügatler ve İ'râb: Açıktır.

Mânâ: Enbiyâ ve evliyâdan mûcizeler ve kerâmetler yoluyla bu zâhir âleminde görülen, mevcûdâtın görünüşlerinde vâkî olan eserlerin ve hâdiselerin sırrı, ilâhî izinle sâdır ve hâsıl olur. Bir halde ki, o ilâhî izin enbiyâ ve evliyânın vücudlarında, kuvâ ve uzuvlarında bâtın durumundadır. Bu zâhire âit hâdiselerin sırrı, benim söz kalıbımın senin kulağına ilkâ ve îsal eylediği şeydir. Kasdedilen بذاک على الطوفان'dan buraya gelinceye kadar zikrettiği mûcizelerdir ki bunlar enbiyâ ve evliyâya Hakk'ın izniyle verilmiştir. Nitekim Hz. Îsâ hakkında وَتُبْرِىءُ الأَكْمَهَ وَالأَبْرَصَ بِإِذْنِي "Sen doğuştan kör olanı ve alacalı olanı iznimle iyileştirirsin" (Mâide, 5/110) buyurur.

615– وجَاء بأسْرارِ الجَمِيعِ مُفيضُها عَلَينَا لَهُمْ خَتْماً على حِينِ فَتْرَة

Lügatler: Açıktır.

İ'râb: مفيضها , جاء'nin fâilidir, zamîri أسرار'a âittir. لهم'de lâm الى mânâsınadır ve ختما'e müteallıktır. ختما Masdardır, خاتم mânâsınadır, جاء'nin fâilinden haldir. لهم'de zamir انبياء'ya râcîdir. Bu beyitle Hz. Risâletpenâh'ın yüksek rütbelerine işâret buyururlar.

Mânâ: Fetret devrinde ve cehâlet zamânında, enbiyânın sonu olarak, bütün peygamberlerin sırlarını feyizlendiren Muhammed-i Muhtar bizim üzerimize geldi. Fetret zamânı, hiç kimsenin Hak yoluna gitmediği ve halkı Hak yoluna çağırmadığı devirdir. İşte o hazret bütün nebî ve resullerin ilimlerini, kâmillerin bütün sırlarını kendinde toplamıştır. Onun şerîati en mükemmel şerîat, ümmeti en fazîletli ümmettir. Öteki nebîler ve velîler o hazretin misâfiri/tufeyli ve başak toplayıcısıdırlar.

616– وما منْهم الاّ وقدْ كانَ داعِياً بهِ قَوْمَه للحَقِّ عن تَبَعيَّة

Lügatler: Açıktır.

Mânâ: كنت نبياً و آدم بين الماء و الطين "Âdem su ile çamur arasında iken ben nebî idim"[61] hadîsi mûcibince Hz. Peygamber'in nübüvveti ezelen ve ebeden sâbittir. Hakîkatte başlangıçtan sona kadar yegâne dâvetçi o hazretin hakîkatidir, bütün hakîkatlerin işlemekte olduğu ve kabul ettiği ancak bu hakîkattir. Bütün nebîler ve velîler Hakîkat-i Muhammediyye'nin cüzleri ve tafsilleri gibidirler. Öteki peygamberlerin dâveti cüz'ün dâveti gibidir. O hazretin dâveti ise küllün bütün cüzlerini dâveti gibidir. Onun mübârek şanında وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ (Sebe', 34/28) "Seni ancak bütün insanlar için gönderdik" /157-a/ beyânı vârid olmuştur. Nebî ve velîlerin hepsi, önceki ve sonraki ümmetler "bütün insanlar" ifâdesine dâhildirler. İşte o hazret asâleten dâvetçi olup öteki nebî ve resuller, dâvet konusunda onun tâbîleri ve hâlîfeleridir. Nitekim Nâzım hazretleri bu son beyitte öyle buyururlar:

Nebîler ve resuller ancak onun sebebiyle, ona tâbî olarak kavimlerini Hak tarafına çağırıcı oldular. O bakımdan bütün nebîler nübüvvet nûrunu o hazretin rûhunun kandilinden almışlardır.

Tirmizî, menâkıb, 1

617- فَعَالِمُنَا منهم نَبِىٌّ و مَنْ دَعَا — الى الحقِّ منَّا قامَ بالرُّسُلِيَّةِ

618- وعَارِفُنَا فى وَقْتِنَا الاَحْمَدِىُّ مَنْ — اُولِى العَزْمِ منهم آخذٌ بِالعَزِيمَة

Lügatler: Açık.

İ'râb: فعالنا mübtedâ منهم نبى haberidir, bir muzaf takdir edilir, yâni مثابة نبى. ومن دعا mübtedâ قام بالرسلية haberidir. وعارفنا Mübtedâ الاحمدية sıfatıdır. من اولى العزم Haberidir. آخذ بالعزيمة Haberden sonraki haberdir veya vavsız olarak اولى العزم üzerine mâtuftur.

Mânâ: Bizim âlimimiz enbiyâ zümresinden bir nebî mesâbesindedir. Nitekin Nebî Hak'tan, meleklerden, Allah'ın kitâbından ve âhiret gününden haber verir. Kezâ ahmedî âlimler de Hak'tan, onun emir ve nehiylerinden haber verirler. Bizden Hak tarafına çağıran kimse, resûliyet, hukuk ve ahkâmını ayakta tutmuş demektir. Zamânımızda ve günümüzde Hz. Muhammed'in dînine mensub olan âriflerimiz; mükevvenaâtın hakîkatine taayyünâtın inceliklerine vâkıf olanlarımız, enbiyâ zümresinden ülü'l-azm olanlar gibidir. Onlar ruhsatlara değil, azîmet ipine sarılırlar. Nehyolunan ahkâma değil de emrolunana sıkıca tutunurlar. İşte bu kısımdaki ârif-i billâhın zâhirleri şerîat ilimleri ve hakîkat âdâbı ile müzeyyen olup bâtınları da hakîkat nurları ve sırları ile süslüdür. الشيخ فى قومه كالنبى فى امته "Kavmi içinde şeyh, ümmeti içinde nebî gibidir" fehvâsınca bu kısım, kavmi içindeki ülü'l-azm peygamberler gibidir. Şerîat ilimleri ve tarîkat âdabı ile muttasıf olup da îkan ve irfan hazlarından nasîbi olmayanlar ise علماء امتى كأنبياء بنى اسرائيل "Ümmetimin âlimleri Beni İsrâil'in nebîleri gibidir" fehvâsınca nebîler mesâbesindedir.

619- وما كانَ منهم مُعْجِزاً صَارَ بعْدَهُ — كَرَامَةَ صدِّيْقٍ لهُ أوْ خَلِيفَة

İ'râb: له, خليفة'e müteallıktır, zamîri Hz. Nebî'ye râcîdir, çünkü kemal-i şöhreti vardır.

Mânâ: Peygamerlerden harikulâdelik ve mucize olarak görülen her şey Hz. Nebî'den sonra Sıddîk'ın kerâmeti oldu veya o Nebî'nin hâlîfesinin kerâmeti oldu. Bu beyitte şuna işâret buyuruyorlar: Kerâmet sıddîklık ve hilâfet mertebesine mahsustur. "Sıddîk"tan murad ister Hz. Ebû Bekir, ister mutlak mânâda ümmet-i Muhammed'den olan sıddîk olsun; nebîden sonra kerâmet ve velâyet ya sıddık mertebesindeki kimsede veya Hz. Nebî'ye vâris

ve halîfe olan kimse için söz konusudur. Enbiyâdan sâdır olan hark-ı âdete "mu'cize" denir,/157-b/ evliyâdan sâdır olana ise "kerâmet" ve "velâyet" denir.

620– بعِتْرَتِهِ اسْتَغْنَتْ عن الرُّسُلِ الوَرَى   و أصْحابِهِ و التَّابِعِينَ الأئمَّة

Lügatler: العترة aynın kesresiyle, bir kimsenin âilesine ve akrabasına denir. أصحاب Hz. Resûl'ün sohbetiyle müşerref olan büyüklere denir. تابعين Ashab-ı kirama vâsıl olanlara denir. Hz. Hasan-ı Basrî, İbn Sîrin ve Ömer b. Abdülaziz gibi. **İ'râb:** ورى takdiren merfû استغنت'in fâilidir. و أصحابه و التابعين بعترة üzerine mâtuftur.

Mânâ: O hazretin akrabâsı ve evlâdı sebebiyle âlem halkı nebîler ve resullerden müstağnî oldular. عترة'ten murad ya soy akrabalığıdır veya ruhi ve dînî yakınlıktır ki kelime bunlara da şâmildir. Hattâ rûhî neseb maddî nesebden fazîletlidir. نسب أقرب فى شرع الهدى بيننا من نسب من ابوى "Aramızda Allah yolundaki nesebimiz, aynı ana-babadan gelememizden daha evlâdır" Kezâ ashâb-ı güzîn, tâbiin ve din imamları sebebiyle âlem halkı enbiyâdan müstağnî oldular.

621– كَرَامَاتُهُم مِن بَعْضِ ما خَصَّهُم بِهِ   بِمَا حَصَّهُم مِنْ إرْث كُلِّ فَضِيلَة

Lügatler: خصهم hâ-i mu'ceme ile "mahsus kıldı" demektir. حصهم Hâ-i mühmele ile yâni اعطى كل واحد منهم حصة و صيبا (onların her birine hisse ve pay verdi).

İ'râb: كراماتهم mübtedâ, من بعض haberidir. من teb'ız içindir. خصتهم ve حصتهم'de muttasıl zamirler Hz. Nebî'ye âittir, munfasıl zamirler ashâba ve tâbiîne âittir. به'de ب ta'diye içindir, zamir ما'ya âittir. بما حصتهم'de ب sebebiyyedir veya مع mânâsınadır. من ارث'de من beyâniyedir.

Mânâ: Yâni âilesinin ashâb-ı güzîn, tâbiîn, din imamları ve yakîn sâhiplerinin kerâmetleri, Nebî (as)'nın bunlara tahsis kıldığı şeyin sâdece bir kısmıdır; isti'dad ve kâbiliyetleri sebebiyle bunların her birine, her fazîletin mîrâsından hisse ve nasîb verir. Öyleyse herkim ki Hz. Nebî'ye nisbeti fazla olur, onun velâyet ve kerâmet hissesi ziyâde olur ve cevher-i esrârı yakınlığının mikdârını bulur.

622- فمِنْ نُصْرَةِ الدِّينِ الحَنِيفِيِّ بَعْدَهُ   قتَالُ أبِى بَكْرٍ لآلِ حَنِيفَة

Lügatler: الحنف: الميل من الضلالة الى الاستقامة (Dalâletten istikāmete meyletmek). الحنيفة Araplardan bir kabîlenin ismidir ki Müseyleme b. Kezzab b. Hanîfe'nin fırkasıdır.

İ'râb: قتال أبى بكر muahhar mübtedâ, فمن نصرة الدين mukaddem haberdir. لا الحنيفة'de lâm مع mânâsını mutazammındır.

Mânâ: Hz. Ebu Bekr'in, Nebî (as)'ın vefâtından sonra irtidâd eden (dinden dönen) Âl-i Hanîfe ile, İslâm'ın zayıflığına, müslümanların azlığına, mülhid askerlerinin çokluğuna, onların mü'minlerin üzerine gâlibiyet ve satvetine rağmen savaşması adâlet ve istikāmete mensub olan dînin nusreti içindir. İşte Hz. Ebû Bekir'in kerâmeti, Hz. Nebî'den ona miras kalan, enbiyânın hisse ve nâsîbinden kendisine tahsis edilen bir payla ashâbın azlığına rağmen böyle büyük bir ordu ile savaşması, velâyet kuvvetiyle ve Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla onları yenerek vücudlarını yerle bir etmiş olmasıdır.

Bu kavmin irtidâdına sebep şudur: /158-a/ Emîrü'l-mü'minin Hz. Ebu Bekir'in hilâfeti zamânında, Müseylemetü'l-Kezzab âl-i hanîfeyi kandırıp yoldan çıkardı ve zekât vermek istemediler. Hz. Ebu Bekir onlara bir kimse gönderip, zekâtınızı verin, deyince şöyle cevap verdiler: Biz emre peygamber zamânında uyduk ve mallarımızın zekâtını bir kere verdik, emre uymak bir kere olur, bu kâfidir, o emrin tekrar yerine getirilmesi gerekmez, dediler. Nitekim gücü yeten kimse bir kere hacca gidince, her sene haccetmesi lâzım gelmez, diyerek delil gösterip bu hususta inat ve ısrar ettiler. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir savaşmaya karar verdi. Birkaç kimseyle bu kadar çok asker üzerine hücum edip savaşmak onları derhal hezîmete uğrattı. İşte bu hâdisenin Hz. Ebû Bekr'in kerâmetleri cümlesinden olduğu yazılıdır.

Hz. Ömer'in kerâmetlerine başlayıp buyurular ki:

623- وسَارِيَةٌ الجَاهُ للجَبَلِ النِّدَاءُ   مِن عُمَرَ و الدَّارُ غيرُ قَرِيبَة

Lügatler: سارية asker topluluğuna denir. الجاه sığındırmak, if'al bâbından fil-i mâzî.

İ'râb: النداء lafzan merfû, الجاه'nun fâilidir. و الدار'da vav hâliyedir.

Mânâ: Hz. Ömer'in meşhur menkıbelerindendir ki, Irak kâfirleri Nihâvend tarafına hareket edince, onlara mukâvemet için asker gönderilmiş-

ti, bu sırada bir dağın sol tarafında küffar askerleri pusu kurmuştu, bir kısmı ise müslümanlar üzerine yürüyüp onları küffârın tuzağına doğru sevk ediyordu. Tam o sırada Hz. Ömer (ra) Medîne'de cuma günü minberin üzerinde hutbe okumaktaydı. İslâm askerinin, küffârın pusu kurduğu yere yöneldiğini görünce ve Allah'ın izniyle, bu hal bu hazrete keşf olununca, hutbe esnasında seslenerek dedi ki: يا سارية الجبل الجبل "Ey Sâriye, dağa dağa!" yâni خذوا طريق الجبل واحذروا كمين العدو "Dağ yolunu tutun ve düşmanın pususundan sakının!" Hz. Ömer'in nidâsını İslâm askeri işitip, dağa sığınarak düşman şerrinden kurtuldular. İşte Hz. Nâzım bu menkıbeye işâret buyurarak derler ki: İslâm ordusunu dağa, Ömer'den bir nidâ sığındırdı, oysa Ömer'in evi Nihâvend'e yakın değildir, hattâ Nihâvend'le Medîne arasında uzak mesâfe vardır. İşte bu velâyet ve kerâmet Hz. Ömer'e, Hz. Risâlet'in verdiği kerâmetler cümlesindendir.

624– وَلَمْ يَشْتَغِلْ عُثْمَانُ عَنْ وِرْدِهِ و قد   أدارَ عَليه القَوْمُ كَأسَ المَنِيَّةِ

Lügatler: المنية ölüm demektir, كأس المنية ölüm şerbetini tatmaktan istiâredir.

Mânâ: Hz. Osman (ra)'nın velâyeti kazâya rızâ mertebesinde yerleşmiş ve kararlı olmadadır. Hattâ bâtın zevkleri, Kur'ân-ı Azîm'i tilâvet etmeyi vird etme mertebesine ermişti. Zâlimlerden bir grup habis asker kendisini öldürmeye geldiklerinde, durumu bildirdiler, o sırada Kur'an okumaktaydı, asla virdini bırakıp o konuyla ilgilenmedi. O zâlimler topluluğu kendisine ölüm kadehini verip şehâdet şerbetini tattırdıklarında herhangi bir üzüntü ve ıstırap belirtisi göstermedi. İşte buradaki bu keyfiyet kemâl-i ınkıyaddan /158-b/ ve kendisinin son derece itaatli oluşundandır. Bu mertebe ona Hz. Nebî'nin hisse olarak verdiği velâyet ve kerâmettendir. O bu sâyede Hakk'ın kazâsına rızâda asla değişiklik göstermeyip onu hep devam ettirdi.

625– و أوْضَحَ بِالتَّأْوِيلِ ما كانَ مُشْكلاً   عَلِيٌّ بِعِلْمٍ نَالَهُ بِالوَصِيَّةِ

Mânâ: Hz. Emîru'l-mü'minin Ali (kv)'ye Hz. Resul'ün hisse olarak verip tahsis eylediği kerâmet şudur: O hazret ilim şehrinin kapısı olduğu için, Kur'ân-ı Kerîm'in müşkil olan mânâlarını te'ville açıkladı. Bunu da Hz.

Risâletpenâh'a vasî olması sebebiyle nâil olduğu ilim vâsıtasıyla yaptı. Hz. Risâlet'e tam olarak vesâyetleri olduğundan o sultan şöyle buyurur: من كنت مولاه فعلي مولاه "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır" Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Eğer isteseydim besmelenin be'sine o kadar şerh yazardım ki yetmiş deve onu taşıyamazdı." Şu ifâde onun ilimleri denizinden bir damladır: ولو كشف الغطاء ما ازددت يقينا "Perde açılsaydı yakînim artmazdı" Bu ifâde onun hakîkat güneşinden bir zerredir.

626- وسائِرُهُم مثْلُ النُّجُومِ مَن اقْتَدَى بِأَيِّهِم منه اهْتَدَى بِالنَّصِيحَةِ

Mânâ: Öteki ashâb-ı kiram (ra) yıldızlar gbidir. Bir kimse onlardan herhangi birine uyarsa onların nasîhatları ve bütün müslümanlara hayır dilemeleri sebebiyle, hidâyete ermiş olur. Nitekim Resûlüllah onlar hakkında şöyle buyurur: أصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم "Ashâbım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidâyete erersiniz".[62] Ashâb-ı kirâmın her biri kâinatın efendisinin vâsıtasıyla, isti'dadlarına göre nice fazîletlere ve hasletlere nâil oldular. Büyük velîler, âlimler ve ârifler de bundan sonra, rûhânî feyizlerinden yakınlık derecelerine ve velâyet makamlarına ulaşırlar. Onların şân-ı şerifleri وا شوقا الى لقاء إخواني "Ah kardeşlerime kavuşmayı ne kadar istiyorum!.." unvânıyla anılmıştır. Nitekim Nâzım (ra) şöyle der:

627- و للأَوْلِياء المُؤمنِينَ به و لَمْ يَرَوْهُ اجتِبَا قُرْبٍ لِقُرْبِ الأُخُوَّةِ

628- وقُرْبُهم مَعْنًى لَهُ كَاشْتِيَاقِه لهم صُورَةً فاعْجَبْ لِحَضْرَةِ غَيْبَةِ

Lügatler: Açıktır.

İ'râb: اجتباء قربة muahhar mübtedâ, muzaf takdir edilir, yâni فضيلة اجتباء قرب. للاولياء mukaddem haberdir. لم يروه 'de vav hâliye. به'de ve يروه/لم'de zamirler اولياء'ya râcîdir.

Mânâ: Mü'minlerin evliyâsı için nebînin ikrâmı dolayısıyla yakınlığa seçilme fazîleti vardır. Mü'minler onu zâhiren görmedikleri halde, onunla mü'minler arasında kardeşliği gerektiren yakınlık sebebiyle bu böyledir. Nitekim Resûlüllah (sav) şöyle buyurmuştur: وا شوقا الى لقاء اخواني "Ah, kardeşlerime kavuşmayı ne kadar istiyorum!.." قالوا يا رسول الله السنا اخوانك Ya Resûlüllah

---

[62] *Keşfü'l-Hafâ*, I, 118.

rime kavuşmayı ne kadar istiyorum!.." قالوا يا رسول الله السنا اخوانک Ya Resûlüllah biz senin kardeşlerin değil miyiz? diye sorunca, o hazret şöyle cevap buyurdular: قال انتم أصحابی و اخوانی هم الذين يأتون من بعدی و يؤمنون بی و لم يرونی "Siz benim ashâbımsınız, benim kardeşlerim ise benden sonra gelip beni görmedikleri halde bana îman edecek olanlardır."

Mü'minlerin evliyâsının o hazrete yakınlıkları /159-a/ mânâ bakımındandır. Nebî (as)'ın mü'minlerin evliyâsına iştiyâkı ise sûret bakımından söz konusudur. Yakınlığın bir araya gelmesi ve iştiyâkı, garib bir durum ifâde eder. Zîrâ "iştiyak" uzak olan için söz konusudur. O bakımdan "kurb" ile "ictimâ" imkânsız görünür. Onun için فاعجب لحضرة غيبة buyurdular. Yâni "Sen gaybete muzaf olan huzûra taaccüb et". Zîrâ tek şahsın hem hâzır hem gâib olması acâibâttandır. Burada ise şu husûsa işâret buyururlar: İştiyak duyan bunların sûretidir, mânâları ise hazır ve yakındır.

Buraya gelinceye kadar, tefrika lisânıyla Hz. Muhammed'e tâbi olmanın güzelliğini beyan ettiler. Daha sonra cem' lisânıyla Hakîkat-i Muhammediyye'den tercüman olmak sûretiyle, kendisine izâfe edip şöyle derler:

629– و أهلُ تَلَقّى الرُّوحَ بِاسْمِي دَعَوْا الى سَبِيلِى و حَجُّوا المُلْحِدِينَ بِحُجَّتِى

Lügatler: تلقی bir şeyi istikbâle, onu alıp kabul etmeye derler. اهل'den murad enbiyâ (as)'dır. الروح'dan Cebrâil'dir. اسم'den murad her nebîye gâlip olan isimdir. سبيل'de murad tevhid yoludur. حجوا Sözü غلبوا بالحج demektir. Nitekim حجته derler, yâni غلبه بالحجة demektir. ملحد Hak yolundan sapıp dalâlete meyledene denir.

Mânâ: Hz. Cebrâil'den vahiy alan geçmiş nebîler, benim hakîkatimin isimlerinden bir isim sebebiyle halkı benim tevhid yoluma dâvet ettiler; o isim "Hâdî" ismidir ki câmi' olan ismin fürûundan bir daldır ve zâtî isimlerin mazharlarından bir mazhardır. O nebîler mülhidlere ve münkirlere benim huccetim sebebiyle gâlip oldular. Zîrâ deliller, âyetler ve mûcizeler Hakk'ın kudretinin eserleridir. "Kudret" câmi' olan ismin bir fer'idir. Ben câmi' olan ismin mazharıyım. Demek ki şöyle olmak gerekir: Kim ölüyü diriltti, körü ve abraşı iyileştirdi, asâyı ejderha yaptıysa veya dev ve periye hâkim olup rüzgâra ve suya hükmettiyse veya demiri yumuşatıp kuşlar ve dağlar onunla tesbih ettiyse, işte bütün bu mûcizeler benim hakîkat kandilimden alınmıştır. Zîrâ hakîkatte kutbü'l-aktâb ezelen ve ebeden Hakîkat-i Muhammediyyedir. Nebîler ve velîlerden mûcize ve kerâmet gösterenler,

bunu o hakîkate mazhar oldukları için ızhar ederler. Zîrâ لو لاك (Sen olmasaydın..) bu hakîkatin şanında vârid olmuştur. Eğer Hakîkat-i Muhammediyye olmasaydı, hiçbir nebî ve velî zuhûra gelmezdi.

630– وكُلُّهُم عَن سَبْقِ مَعْنَاىَ دائِرٌ   بِدَائِرَتِى أوْ وَارِدٌ من شَرِيعَتِى

Lügatler: Açık.

İ'râb: سبقة'in معنى'ya izâfeti sıfatın mevsûfa izâfeti kabîlindendir. بدائرتى'de ب, فى mânâsınadır. و كلهم Mübtedâ /159-b/ عن سبق معناى haberidir. دائر بدائرتى Başka bir cümledir. أو , و mânâsınadır. واردٌ من شريعتى , دائر üzerine mâtuftur.

Mânâ: Bütün nebîler ve resuller hakîkatleri ve mertebeleri îtibâriyle, benim bütün hakîkatler ve mânâlardan önce olan mânâmdan doğmuş ve dallanmıştır. Bunların her biri benim nokta-i hakîkatim ve nübüvvet dâirem etrâfında dönüp dolaşırlar. Dâire, medârın fer'i olduğuna göre, kezâ dâirenin merkezden sonra geldiğine şüphe yoktur. O halde mâlûm oldu ki, Hakîkat-i Muhammediye noktası, bütün peygamberlerin hakîkatlerinden öncedir; onların nübüvvet ve hakîkatlerinin dâiresinin Hakîkat-i Muhammediyye'den sonra gelmesi tabiîdir. Ve bunların hepsinin Hz. Muhammed'in yolundan geldiği açıktır.

631– و إنِّى و إنْ كُنتُ ابْنَ آدمَ صورَةً   فَلِى فِيه مَعْناً شاهدٌ بِأبُوَّتِى

Lügatler: Açık.

İ'râb: معنا mübtedâ, شاهد بابوة sıfatıdır. فلى فيه Mukaddem haberdir. فيه'de zamir آدم'e âittir. فلى'de ف şartın cevâbıdır. إن كنت'de إن şartıyye. Şart cümlesi cezâsıyla birlikte إنى'nin haberi meseddine sâddır. إنى'nin haberi karîne dolayısıyla mahzûfdur, yâni وإنى ابو آدم من حيث المعنى وإن كنت ابن آدم من حيث الصورة لإن لى فى آدم معنا شاهد بابوتى وهو روحه الفائض الى جسمه.

Mânâ: Yâni her ne kadar sûretâ Âdemoğlu isem de gerçekte ben, hakîkat îtibâriyle Âdem'in babasıyım ve bütün ruhların aslıyım. Zîrâ benim için Âdem'de benim ata oluşuma şâhit olan bir mânâ vardır, o mânâ onun rûhudur. كنت نبيا و آدم بين الماء و الطين "Âdem su ile çamur arasındayken ben nebî idim"[63] fehvâsınca ben ruhların babasıyım. Âdem su ile çamur arasında yolculukta

---

Tirmizî, menâkıb, 1

iken ben ezel-i âzalde nebî idim; küllî maksud ve illet-i gâî benim. Ben نحن الآخرون السابقون "Biz sonrakiler, öncekileriz" ifâdesiyim. Ağaçtan murad meyvedir.

گفتا بصورة ارچه زاولاد آدمم	از روی مرتبه همه حال برترم
خورشيد آسمان ظهورم عجب مدار	ذرات كائنات اگر چه مظهرم
ارواح قدس چيست نمودار معنيم	اشباح انس چيست نگهدار پيكرم
آبی كه زنده گشت ازو خضر جاودان	آن آب چيست قطرهٔ از حوض كوثرم
آن دم كزو مسيح همی مرده زنده كرد	يک نفخه بود از نفس روح پرورم
فی الجمله مظهر همه اسماست ذات من	بل اسم اعظم بحقيقت چو بنگرم

[Cevâben dedi ki: Sûret itibariyle âdem evlâdından isem de, mertebe olarak her hâlükarda üstünüm. Gökteki güneş benim zuhûrumdur, kâinâtın zerreleri benim mazharım ise bunu ilginç bulma. Mukaddes ruhlar nedir? benim mânâmı gösterendir. Ünsiyet heykelleri nedir? bedenimin muhâfızlarıdır. Ölümsüz Hızır'ın canlı olduğu su nedir? benim kevser havuzumdan bir damladır. Îsâ'nın ölüyü diriltti̇ği nefes, benim besili rûhumdan bir nefestir Hulâsâ, benim zâtım bütün (ilâhî) isimlerin mazharıdır, hattâ iyi bakarsan gerçekte ism-i a'zamdır.]

632– وَنَفْسِى عَن حَجْرِ التَّحَلِّى بِرُشْدها　　تَخَلَّتْ فى حجرِ التَّجَلِّى تَرَبَّت

Lügatler: حجر ha'nın fethasıyla men etmek demektir. Burada murad "mâni" mânâsıdır. İkinci حجر ha'nın zammesiyle burada "mertebe" murad olunur. تحلى Tezeyyün demektir, حلى'dendir. تخلى Meftuh ha ile teferruğ (kurtulma, vaz geçme) demektir, خلوة'tendir. تجلى Cimle "zuhûr" demektir, جلوة'tendir.

İ'râb: تخلت ve تربت'in zamirleri نفس'e âittir.

Mânâ: Bu beyit de Hz. Muhammed'in dilinden hikâyedir ki şöyle buyururlar: Benim nefsim rüşd (doğru yolu bulma) zîneti sebebiyle Allah'ın sıfatlarıyla süslenmeye mâni olacak şeylerden fâriğ ve hâlî oldu. Yâni nefsânî sıfatlar Hudâ'nın vasıfları ile süslenmeye mâni olmayıp /160-a/ belki nefsim, süslenmeye engel olan hususlardan kurtularak, tecellî mertebesinde terbiye buldu, beslendi.

633– و فى المَهْد حِزْبِى الانْبِيَاءُ و فى عَنَاصِرِى　　لَوْحِىَ المَحْفُوظُ و الفَتْحُ سورَتِى

Lügatler: حزب hem güruh mânâsnadır, hem de Kur'an-ı Kerim'den birkaç sayfaya hızb denir.

İ'râb: حزبى mübtedâ, haberi الانبيا'dır, muzaf takdir edilir, yâni حزبى صورة الانبياء. لوحى mübtedâdır, haberi المحفوظ'dur, muzaf takdir edilir yâni لوحى هى اللوح المحظوف.

Mânâ: Beşikte süt emmekteyken cismim kemâle ermezden önce benim hizbim ve vazîfem enbiyâ sûresi idi. Yâni enbiyâ sûresinin içinde yer alan, enbiyânın makamları ve asfiyânın mûcizeleri bana hizb olmuştu. Ve Hak Celle ve Alâ beni ona vâsıl etmişti. Unsurlarım zamanında, mizâcın terkîbinden önce benim levhım, olmuş ve olacak bütün hakāyık-ı eşyâyı mahfuz olan "levh" idi ki "levh-i kazâ" ve "kâlem-i a'lâ" denilen şeydir. Örtülü ve rumuzlu şeylerin açılması zat ve sıfatların tecellîsi, benim "levh"te yazılı olan sûrem idi.

Eğer "hizb" "güruh" anlamına alınırsa mânâ şöyle olur: Beşik bebekliği ve süt çocukluğum hâlinde benim arkadaşlarım ve cemaatim enbiyâ (as) idiler ve sûretin terkîbinden önce ben unsurlar hâlinde iken levh-i mahfuzda yazılı olan kevnî hakîkatler, ilâhî fütûhat ve rabbânî keşifler benim sûremdi.

634– وقبلَ فِصَالِي دونَ تَكْلِيفِ ظاهِرِى   خَتَمْتُ بِشَرْعِي الْمُوضِحِي كُلَّ شِرْعَةٍ

Lügatler: فصال فطام demektir, o da süt çocuğunu sütten kesmek mânâsınadır. شرعة , شرع ve شريعة bir mânâyadır. موضحى İsm-i fâildir aslında موضحين idi, كل'e izâfetle nun düştü.و المقيمى الصلاة'teki gibi. موضحى كل شرعة'ten murad enbiyâ (as)' dir. Zîrâ her biri Hak yolunu aydınlatıcıdırlar. دون lafzı عند, غير ve قبل mansına gelir, burada قبل mansınadır.

İ'râb: كل'nün lâmında iki kıraat câizdir, hem mansub hem mecrur okunabilir. Eğer mecrur okunursa موضحى , كل'e muzaf ve كل ona muzâfun ileyh olur ve izâfet sebebiyle nun düşer ve موضحى كل شرعة cümlesi ختمت'nün mef'ûlü olur. Eğer كل'ün lâmı mansub olursa موضحى cem'i olmaz, belki mütekellim ye'sine muzaf müfred olup شرع'ın sıfatı olur ve كل شرعة ختمت'nün mef'ûlü olur; bu durumda takdîr-i kelâm ختمت كل شرعة بشرعى الموضح إياى demek olur. Şu da câizdir ki ختمت'nün mef'ûlü mahzûf olup كل شرعة موضحى'nin mef'ûlü olabilir, yâni ختمت الشرائعبشرعىالموضح إياى كل شرعة demek olur.

Mânâ: Sütten kesilmeden, sûret ve güzel şekil bakımından hadd-i temyîze ulaşmadan cezâlar ve açık hükümler ihtivâ eden zâhirî teklîfi /160-b/ kabul etmezden önce ben bütün şerîatleri aydınlatıcı olan nebîlere hatmoldum. O halde ليس وراى الكمال كمال (Kemâlin ötesinde kemal yoktur) fehvâsınca bütün şerîatler benim şerîatimle kemâle erer. الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا (Maide, 5/3). "Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, nîmetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim" âyeti benim

şerîatim hakkında nâzil oldu. لا نبى بعدى "Benden sonra nebî yoktur" mânâsı kesin, لا شريعة بعد شريعتى "Benim şerîatimden sonra şerîat yoktur" ifâdesi apaçıktır.

635- فَهُم و الأُولَى قالُوا بِقَوْلِهِم عَلَى صِرَاطِى لَمْ يَعْدوا مَوَاطِىء مشْيَتِى

Lügatler اولى elifin zammesiyle الذين mânâsınadır. يعدوا: عدا , يعدو'dandır, لم يتجارزوا demektir. مواطىء , موطى'ın cem'idir, "ayak koyacak yer" demektir. مشية meşyden bir nevidir, nunun kesresiyle جلسة veznindedir.

İ'râb: فهم و الاولى mübtedâ, لم يعدوا cümlesi haberidir, صراطى'nin haber olması da câizidir. Yâni ولم يعدوا قائمون على صراطى .cümlesi i'rabdan mahallen mansub hal olabilir. مواطى'in مشية'e izâfeti mahallin hale izâfeti kābilindendir.

Mânâ: Nebîler (as) ve nebîlerin sözünü söyleyip onların şerîatlerine sarılarak halkı nebîlerin yoluna dâvet edenler, benim ayağımı koyduğum yeri aşmaksızın benim doğru ve sağlam yolum üzerinde bulunmaktadırlar, zîrâ benim ayağımı koyduğum yer, yâni benim şerîatim kemal mertebesindedir. إذا تجاوز الشى حده إنعكس ضده "Bir şey sınırını aştığı vakit zıddına döner" fehvâsınca, her kim kemal sınırından aşsa eksiktir ve noksandır. O bakımdan nebîler ve velîler benim ayağımı koyduğum yeri aşmaya kâdir değillerdir. Esasen hakîkatte doğru yolun vâzıı benim ve benim nûrumdur, öteki nebîler ve velîler benim tâbîlerimdir.

درين ره انبيا چون ساربانند — دليل و رهنماى كار باانند
وز يشان سيد ماگشته سالار — هم او اول هم و آخر درين كار
دروختم آمده پايان اين راه — برو مرسل شده ادعوا الى الله

[Bu yolda peygamberler kâfile sürücüdürler, kervanın rehberidirler. Onlar arasında bizim efendimiz lider oldu. O, bu işte hem ilktir hem de son. Bu yol onunla tamamlandı. "Üd'û ilallah" (Allah'a duâ edin, çağırın) âyeti ona nâzil olmuştur.]

636- فَيُمْنُ الدُّعَاة السَّابِقِينَ الَىَّ فى يَمِينِى و يُسْرُ الأَحِقِينَ بِيَسْرَتِى

Lügatler: يمن bereket. يمين rast(sağ). يسر Sühûlet ve asanlık. يسر Çep (sol).

İ'râb: فيمن mübtedâ فى يمينى haberdir. و يسر mübtedâ بيسرتى haberidir.

Mânâ: Hal böyle olunca ben her ne kadar maddî bakımdan bütün nebîlerin sonuncusu isem de, benim maddî vücûdumdan önce gelen mürşid ve dâvet edicilerin yâni büyük peygamberlerin yümn ü bereketleri ve zaferleri

benim sağ elimdedir. Yâni benim rûhumdan onların rûhuna ulaşmıştır. Benim taraf-ı bâlâ ve kalem-i a'lâ olan hakîkatimden onların hakîkatine vüsul bulmuştur. Benim ümmetimden bana yetişen evliyâ ve asfiyânın sülûklerinde ve her hallerinde görülen sühûletleri benim maddî mizâcımın sol elindedir. Yâni benim maddî vücûdum vâsıtasıyla zâhir olan şerîatimden onlara sühûlet ve zafer ulaşır. يمين'i سابقين'e isnad elemesi enbiyânın fazîleitne îmâ ve işârettir. /161-a/ يسر'i لاحقين'e isnadı evliyâ ve mü'minlern mefdûliyetine işârettir. لاحقين'e يسر isnad etmesinde بعثت بالحنفية السهلة السمحة "Ben kolaylık ve müsâmaha olan hanîfiyet üzere gönderildim"[64] hadîsine delâlet vardır.

637– فلاَ تَحْسَبَنَّ الاَمْرَ عَنِّى خارِجاً فَمَا سادَ الاَّ داخِلٌ فى عُبودَتِى

Mânâ: İrşad, da'vet, tekmil ve terbiye işinin benim hakîkatimden hâriç olduğunu zannetme. Zîrâ kavminin büyüğü olarak efendilik ve saâdete ulaşıp da benim itâat ve ubûdiyetim altına girmemiş olan hiç kimse yoktur. Zîrâ ben ism-i a'zamım ve âlemin bütün hakîkatlerine mazharım. O bakımdan hiçbir ulu, büyük ve önder yoktur ki büyüklüğü benim hakîkatimden almış olmasın.

638– ولوْ لاَىَ لمْ يوجدْ وُجودُ ولمْ يَكُنْ شُهودٌ و لمْ يُعْهَدْ عُهودٌ بِذمَّة

Mânâ: Eğer ben olmasaydım hiçbir vücud (varlık) mevcud olmazdı. Zîrâ bütün mevcûdâtın illet-i gâiyyesi benim. Kezâ şühud da olmazdı, zîrâ şühud, vücud üzere mürettebdir. Bir zimmetle uhûd-i ahd de olmazdı (yâni ahidde bulunma, söz verme de). Zîrâ ezeldeki ahidleşmede ilk olarak mîsâk alma o hazret üzere omuştur, daha sonra öteki vücud zerreleri onun sebebiyle ahd edip, eski ahdin îfâsına karar kılmıştır. Demek ki o olmasaydı hiç kimsenin zimmetinde ahd olmazdı. Zîrâ ahd vücud üzere mevkufdur. لو لاک لو لاک لما خلقت الافلاک "Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım"[65] muktezâsınca, o olmasaydı hiçbir vücud var olmazdı, hiçbir şey görülmezdi, herhangi bir söz verilmiş olmazdı. icmalen buyurduklarını tafsil edip derler ki:

---

[64] Ali b. Hasan b. Hibetullah, *El-Erbeûn Fi'l-Hıssi Ale'l-Cihâd*, I, 77.

[65] *Keşfü'l-Hafâ*, II, 148.

639- فلاَ حَيَّ الاَّ عَن حَيَاتِى حَيَاتُهُ   و طوْعُ مُرادِى كُل نفسٍ مُرِيدَة

640- ولا قائِلٌ الاَّ بِقَوْلِى مُحَدِّثٌ   و لا ناظِرٌ الاَّ بِناظِرِ مُقْلَتِى

641- ولا مُنْصِتٌ الاَّ بِسَمْعِى سامِعٌ   ولا باطشٌ الاَّ بأَزْلِى و شدَّتِى

642- ولا ناطِقٌ غَيرِى ولا ناظِرٌ ولا   سَمِيعٌ سِواى مِن جَمِيعِ الخَلِيقَة

Lügatler: طوع, طايع mânâsınadır. عدل'in عادل mânâsına geldiği gibi. Bu kalıptaki mübâlağa ism-i fâil kalıbından daha çoktur. مقلة'den murad "ayn"dır. منصت işitmek için bir söze kulak tutan kimse. ازل Hemzenin fethası ve ze'nin sükûnuyla "kuvvet" mânâsınadır. خليقة Mahlûkun ismidir.

İ'râb: Bu dört beyitte olan لا'lar ليس mânâsınadır, isimleri mâba'dinde merfûdur, harfleri ilk beyitte الا ile müstesnâ olan cümledir, son iki beyitte ise غيرى ve سواى'dır.

Mânâ: Muhammedî mertebe lisânına tercüman olarak buyururlar ki, benim hakîkatim, bütün hakîkatlerin aslı ve öteki hakîkatler benim hakîkatimin fer'i olunca bana göre; kâinatta, hayâtı benim hayâtımdan olmayan hiçbir canlı yoktur, irâde sâhibi olan her nefs ancak benim murâdımı yerine getirir. Zîrâ irâde hayâta tâbidir. Bütün hayatlar benim hayâtıma tabi olunca, bütün irâdeler de benim irâdeme tâbidir. /161-b/ Kezâ, kâinatta her konuşan aslen sâdece benim sözümü dile getirmektedir. Her bakan ancak benim gözümün bakışıyla bakmaktadır. Her işiten ve dinleyen aslında ancak benim sem'imle işitmektedir. Her tutan ve alan ancak benim vücûdumda sârî olan kuvvet ve şiddetle tutup almaktadır. Gerçekte benden başka konuşan, benden başka bakan, benden başka işiten yoktur; bütün mahlûkatta benden başkası yoktur. Zîrâ bütün bu vasıflar rûhundur ve rûh-i a'zam benim. Öteki ruhlar benim tebeam olduğuna göre gerçekte söyleyen, işiten ve tutan benim hakîkatimdir.

643- فى عالَمِ التَّرْكِيبِ فِى كلِّ صُورَةٍ   ظَهَرْتُ بِمَعْنًى عنه بِالحُسْنِ زينَت

644- وفى كُلِّ مَعْنًى لم تُبْنِه مَظَاهِرِى   تَصَوَّرْتُ لاَ فِى هَيْئَةٍ هَيْكَلِيَّةٍ

Lügatler: زينت fil-i mâzî, meçhul, müfred müennestir; زان, يزين'den, meçhûlü زين, يزان olur. تبنه: ابان, يبين'den, if'al bâbındandır. الابانة: الاظهار. تصورت binâ-i mef'ul üzeredir. إذا تعقل صورته فى الزهن.

İ'râb: عنه'de عن زينت'e müteallıktır. Zamîri معنى'ya râcîdir. زينت'in müennes zamîri صورة'e râcîdir.

Mânâ: Geçen beyitlerde cem' ve vahdet mertebesinden haber vermişti. Bu beyitlerde ise vücud mertebelerinde zuhûrundan haber verip buyururlar ki: Terkibler ve cisimler âleminde olan her bir sûrette ben öyle bir mânâ ile zâhir oldum ki, o sûret güzellik ve cemâlini o mânâdan alırdı. Kezâ, ben mânâ âleminde her bir mânâda şekillendim ve akledilir oldum; bu, müşahhas ve hissî şekilde olmadı, mânevî ve aklî şekilde oldu ve o mânâyı benim mezâhirim olan zâhirî vücudlar ortaya koymadı. Zîrâ her şeyin zuhûru kendi âleminde olur. Meselâ ilim ve akıl, bu âlemde tasavvur edilmez; tasavvuru lâzım gelse ilim ve akıl mertebesinde ilmî ve aklî sûretle ile tasavvur edilmiş olur. Yâni ben, her sûret ve mânâda, bu sûret ve mânânın isti'dâdına göre zuhûr eden hakîkat-i câmiayım. Her âlemin kendisine uygun sûretiyle, ilim mertebsinde ilmî sûretler, akıl mertebesinde aklî sûretler, hayal mertebesinde misâlî sûretler, şehâdet mertebesinde de hissî sûretler ile zâhir oldum. Demek ki her şeyde zâhiren ve bâtınen her şey ben oldum.

645- وفِيما تَرَاه الرُّوحُ كَشْفِ فِرَاسَةٍ   خُفِيتُ عَنِ المَعْنَى المُعَنَّى بِدِقَّة

Lügatler: فراسة rûhun kudsî kuvvetle, gaybi mânâlara, bedîhî yolla, fikirle olmaksızın muttalî olması demektir. Bâzıları firâseti şöyle târif etmişlerdir: "Firâset, rûhun gaybî mânâlara sûret vâsıtasıyla muttalî olmasıdır" Meşâyih bu târiflerden birincisine "keşfi firâset", ikincisine "aklî firâset" derler. معنى المعنى'dan murad, zahmet ve sıkıntıyla hâsıl olan kudrettir. تعنى Zahmet ve meşakkate tahammül etmek demektir. /162-a/ كشف'nin mansub okunması nez'ı hafıdıyyet üzredir.

Mânâ: Melekût ve ceberût âleminde, ben letâfetimin inceliği sebebiyle gizlendim. O âlemi müşâhede, keşf ve firâset yoluyla görür. Öyle bir şekilde görür ki o mânâ, aklî kıyasların terkiblerindeki zahmet ve fikrî mukaddimelerin meşekkat ve sıkıntısıyla zahmete girmiş ve eskimiştir.

646– و فى رَحَموت البَسْط كُلّىَ رَغْبَةٌ   بها انْبَسَطَتْ آمالُ أهْلِ بَسِيطَة

647– و فى رَهَبوت القَبْضِ كُلّى هَيْبَةٌ   ففِيما أَجَلْتُ العَينَ مِنّى أجَلَّت

648– وفى الجَمْعِ بالوَصْفَينِ كُلّى قُرْبَةٌ   فَحَىٌّ عَلَى قُرْبِى خلاَلِ الجَمِيلَة

Lügatler: رحموت ve رهبوت masdardırlar, rahmet ve rehbetin mübâlağa sîgasındandırlar. انبساط آمال'den murad genişlik ve bolluktur. بسيط Arzın ismidir, arza "basît" denmesi, yayılmış olup parçaları birbirine benzediğinden dolayıdır. رغبة ve رهبة'ten mrad, burada rağbet edilen ve kendisinden korkulan şey demektir; yâni zikr-i masdar ve irâde-i mef'ul kabîlindendir. Nitekim قربة zikredip, قريب منه murad ederler. Bu sîgadan vaz geçip masdarı zikretmek mübâlağa içindir. اجلت العين, اجله'den müştaktır, sülâsisi جال يجول'dür. اجالة العين Bakış, bakışı her tarafa döndürmektir. اجلّت Lâmın teşdîdiyle اجلال'den müştaktır, mânâsı "tazim etmek" demektir. حى'nin mânâsı هلم ve أقبل demektir. حى Ve هلا ile birlikte tek isim hükmünde olur. Nitekim حى على الصلاة ve حى هلا الثريد derler. قرب , اقرب'in müennesidir ve القرب mânâsına mübâlağa sîgasıdır. خلال Ha'nın fethasıyla خلة'nin cem'idir, o da "haslet" demektir.

İ'râb: رحموت'un بسط'a ve رهبوت'ün قبض'a izâfeti, eserin müessire ve müsebbibin sebebe izâfeti kabîlindendir. Zîrâ "münbasıt" rahmet sâhibi "munkabız" korku sâhibidir. İnbisat rahmetten, kabz rehbetten hâsıl olur. بها'da zamir رغبة'e âittir. اجلت'in zamîri فيما'daki ما'ya âittir, ikincisi ما'dan anlaşılan şeylerin çokluğu îtibâriyledir.

Mânâ: Bâsıt isminin tecellîsinden hâsıl olan rahmet ve lütuf vaktinde vücûdumun bütün parçaları rağbet olur, yâni rağbet edilen şey olur. Ve o sebeple yer ehlinin emelleri ve ricâsı yayılıp genişleyerek herkes benden arzû ve isteğini talep eder. Kabzın korkulu hâlinde, yâni Kâhir, Kâbız isminin tecellîsinden hâsıl olan korku ve heybetin zuhûru hâlinde benim bütün vücûdum heybetin tâ kendisidir, yâni kendisinden korkulandır. Ben o sırada neye baksam, bakışımı hangi şeye çevirsem, onlar benden korkar ve beni ta'zim ederler, bir halde ki, ben mütekâbil iki vasfı birleştirmiş olurum. /162-b/ Yâni rehbet ve rahmeti, rağbet ve heybeti ve benzerlerini birleştirdiğim vakit de bütün vücûdum yakınlığın tâ kendisi olur. Bu halde uzaklık her bakımdan yok olur. O vakit ben şöyle derim: ايها الطلاب هلموا الى قرب أوصافى الحميدة و سارعوا الى خصالى الجميلة "Ey tâlibler, benim övülen sıfatlarıma yakın olmaya gelin, benim güzel hasletlerime koşun!" Güzel hasletler, mütekâbil vasıfları birleştirmektir. Zîrâ cemâl sıfatı her ne kadar yakınlığı gerektirse de, bâtınında uzaklık eserinin şâibesi vardır. Ne zaman ki cemâl tecellîsi ziyâde olursa bu durum inbisat yaygısında edebi terk etmeğe ve ihtişam azlığına yol açar.

Kezâ sırf celâlde de uzaklık eseri vardır. Vuslata nâil olma şevkının dolması ittisal iştiyâkının ateşinin zayıflması söz konusudur. Fakat cemâl ve celâl sıfatı îtidal üzre olursa, vahşet ve inkıbaz yok olur, ihtişam ve inbisat azlığı zâil olur ve hakîkî yakınlık görünür. Her ne kadar cemâl ve celâl kendi sınırında ikisi de yakınlığı mûcib ise de kemal bu ikisinin îtidal üzre birleşmesindedir. Onun için Hz. Nâzım mütekâbil vasıfların bir araya gelmesiyle olan yakınlığa "güzel hasletler" (hısâl-i cemîle) ifâdesini kullanmıştır.

649- و فى مُنْتَهَى فِى لَمْ أَزَلْ بِى واحداً　　جَلالَ شُهودِى عنْ كمالِ سَجِيَّتِى

650- و فى حَيثُ لاَ فِى لَمْ أزَلْ فِىَّ شاهداً　　جمالَ وُجُودِى لا بِناظِرِ مُقْلَتِى

Lügatler: Birinci لى zarf-ı zaman mânâsını mutazammındır, ikinci لى zarf-ı mekân mânâsını mutazammındır. و فى منتهى لى ve فى حيث لا لى'den murad zat mertebesidir ki, zarfiyyet ve mazrûfiyyetle müsemmâ olan bütün mertebelerin müntehâsıdır. سجية Hulk demektir, burada lâzım olan vasıf muraddır. Hz. Nâzım لم ازل sözüyle şühûdun kayıtlanması şüphesini zamansız bir zamanla izâle kıldı.

İ'râb: لى harf-i cerdir, منتهى takdîren mecrurdur ve ikinci لى'ye muzafdır. لم ازل Nâkıs fiilerdendir, ismi zamîr-i müstetir انا, haberi واجداً'dir. جلال شهودى , واجداً'nin birinci mef'ûlüdür. عن سجيتى İkinci mef'ûlüdür. لا لى , حيث'nün muzâfun ileyhidir. Öteki i'râbı açıktır.

Mânâ: Zaman ve mekân zarfiyyetinin müntehâsı olan mertebede ben nefsimle zâil olmadım. Yâni huy ve vasfımın kemâlinden, zâtımın şühûdunun azamet ve celâlini zâtımla dâimâ ben vücûda getirdim. Kezâ mekân ve zamânın hükmü olmayan mertebede, vücûdumun cemâlini dâimâ kendimde müşâhede ettim; bu müşâhede gözümün görme gücüyle değil, zâtımın basîretiyle oldu. Hulâsa-i kelâm şudur: Kendisinde zaman ve mekânın nam ve nişanı olmayan ve bütün mertebe ve makamların nihâyeti olan hazrette, dâimâ kendi zâtımı müşâhede etmenin celâlini sıfatlarımın kemâlinden vücûda getirmekte idim. Yine o hazrette (mertebede) vücûd-i zâtımın cemâlini kendi zâtımda, zâhir gözüyle değil, bâtın gözüyle müşâhede eden ben idim. Kasdedilen şudur: Benim zâtımı müşâhede etmem /163-a/ ezelî, ebedî ve sermedîdir. Nitekim ezelde ben zâtımı zâtımda nasıl müşâhede edici oldumsa, ebedde de öyle müşâhede ederim. Lâkin ezeldeki müşâhede mücerred değildir. Ebeddeki zâtî ve sıfâtîdir.

Ne zaman ki bu mânânın müşâhedesine mânî olan tefrika perdesi olmuştur, bedenî mânîlerin ve tabiat örtüsünün izâlesi için tâlimatta bulunmak üzere buyururlar ki:

651- فإنْ كُنْتَ منِّى فانْحُ جَمْعِى وَامْحُ فَرْقَ صَدْعِى ولاَ تَجْنَحْ لِجُنْحِ الطَّبيعَة

652- فدونَكَهَا آيات الْهَامِ حكْمَةٍ لأَوْهامِ حَدْسِ الحسِّ عَنْکَ مُزيلَة

Lügatler: فانح emirdir, نحا , ينحو , نحوا'den, اقصد manâsınadır. امح emirdir, محا , يمحو , محوا'den. محو İzale etmek demektir. صدع Parça parça etmek. لا تجنح nehiydir, جنح , يجنح , جنوح'tan gelir. جنوح meyletmek demektir, nitekim Allah Teâlâ buyurur: وإن جنحوا السلم فاجنح لها (Enfal, 8/61). "Eğer onlar barışmak isterlerse sen de barış" لا تمل , لا تجنح mânâsınadır. الجنح Geceden bir bölüm, burada cehâlet karanlığından müsteardır. دونک İsim-fiillerdendir خذ mânâsınadır, teşvik ve tahrik mahallinde kullanılır. ها Zamîr-i zihnîdir, kendisinden sonra gelen آيات الهام hükmünü tefsir etmektedir. الهام Vahyin bir nevidir, Cenâb-ı Hak'tan vâsıtalı veya vâsıtasız ilkâ olunan mânâya denir. حكمة Eşyânın hakîkatlerini bilip îcâbına göre amel etmek demektir. اوهام , وهم'in cem'idir, burada kasdedilen şüpheler ve zanlardır. حدس Fikrin seyrinin sür'atınden hâsıl olan zanna ve idrâk-i gâmıza denir.

İ'râb: الهام'in حكمة'e izâfeti sıfatın mevsûfa izâfeti kabîlindendir, yâni حكمة ملهمة demektir. مزيلة, حكمة'in sıfatıdır, yâni حكمة مزيلة لاوهام درک الحس عنک demektir. حدس'in حس'e izâfeti masdarın fiile izâfeti kabîlindendir, yâni ادراک الحواس takdîrinedir. Veyahut masdarın mef'ûle izâfeti kabîlinden olabilir, yâni ادراک المحسوسات demek olabilir. لاوهام ve عنک'de her iki harf-i cer ve mecrur مزيلة'e müteallıkktır.

Mânâ: انا من الله و المؤمنون منى "Ben Allah'tanım ve mü'minler bendendir" hadîsinin hükmüne göre mü'min, muvahhid ve sünnî isen benim cinsimsin. O halde benim cem' mertebeme yönel, senin aslın cem' ve vahdet makāmıdır, bu tefrika âlemine oradan geldin. Parçalanmışlığından olan fark âlemini mahv eyle, çokluklar ve taayyünler mertebesini izâle et. Tabîat karanlıklarına, beşeriyete âit arzûlara ve îcablara meyletme, zîrâ bunlar insanı mahrûmiyet ve mahcûbiyet derekelerinde kovulmuş halde bırakır. Öyleyse dikkat et, ey hakîkat sırlarının tâlibi, hikmetli ilhamın delillerini ve âyeterini al ki, onlar senden duyuların sezgi ve idrâkinin şek ve şüphelerini izâle edicidir; nefsin kirlerini ve pisliklerini temizleyicidir, rûhun derecelerini yükselticidir, ta ki böylece bâtıl zan ve şüphelerden kurtulup ilâhî ilhama sığınasın.

653– و مِن قائِلٍ بِالنَّسْخِ و المَسْخُ واقِعٌ   بِهِ ابْرَاْ و كُنْ عَمَّا يَرَاهُ بِعُزْلَةِ/163-b/

654– ودَعْهُ و دَعْوَى الفَسْخِ و الرَّسْخُ لاَيِقٌ   بِهِ اَبَدًا لَمْ صَحَّ فى كُلِّ دَوْرَةِ

Lügatler ve Mânâ: Burada نسخ , مسخ , فسخ ve رسخ kelimeleri lügat mânâlarına haml olunmaz. Belki de neshî, meshî, feshî ve reshî diye isimlenenlerin her biri bâtıl bir akîdeye sâhip olmuş birer tâifedir.

"Neshî" (نسخى)'ler şöyle derler: İnsan rûhu bi-nefsihî kāim değildir, o cismânî bir mazhar ister ki dâimâ onunla var olabilsin. Ne zaman ki taalluk eylediği o cisim harab olursa, başka bir cisim gerekir, derhal ana rahminde başka bir mazhara taalluk ederek doğar ve sürekli olarak böyle bir mazhar istemekten hâlî olmaz; insan olmak dışında başka bir şekle girmek söz konusu değildir. Zîrâ insanlık mertebesine ulaştıktan sonra başkasına girmesi câiz olmaz diye düşünürler. Bu sözden anlaşılan sonuca göre, ruh başkasıyla kāimdir. Başkasıyla kaim olan "araz" olur. Araz ise ma'rûzun yok olmasıyla yok olur.

"Meshîler" (مسخى)'ler şöyle derler: İnsan rûhu kendi bedeninden ayrılınca hayvan bedeninden birine intikal eder. Hayâtında iken hayvânî sıfatlardan hangisi kendisinde gâlipse ona uygun bir hayvana geçer.

"Feshîler" (فسخى)'ler şöyle derler: İnsan rûhu, taalluk ettiği bedenden ayrılınca bitkiye intikal eder. Zîrâ ölüm sebebiyle hayvanlık mertebesinden tamâmen düşüp hayvâniyetle münâsebeti kalmaz. Böylece başta kendisinden yukarı çıkmış olduğu nebat derecesine ulaşır.

"Reshîler" (رسخى)'ler şöyle derler: İnsanın rûhu bedeninden ayrılınca كل شئ يرجع الى اصله "Her şey aslına döner" kâidesine uygun olarak, tâ mâdene intikal eder. Sonra ondan yine nebâta gelir, ondan hayvâniyet mertebesine gelir, ondan sonra insâniyete ulaşır. İnsâniyetten vefât edince yine mâdene intikal eder. Baştaki gibi devr-i dâimdeki devrini yine tamamlayınca insâniyet mertebesine gelir, dâimâ bu minval üzre sürüp gider.

İşte Şeyh Nâzım (İbn Fârız) bu tenâsühçülerin dördünün de mezhebini ibtal eder, bu iki beyitte onların mezheblerinin bâtıl olduğuna işâret buyururlar. Bu bahse şu yüzden gelindi, önce geçen beyitte şöyle buyurmuşlardı: "İlhâmî hikmetlerin âyetlerini al, onlar hissî idrâkin vehimlerini izâle edicidir" İşte **"Tenâsüh"** de yanlış zanlar ve bozuk vehimlerdendir. Bu minval üzere olan vehimleri def etmek için sülûk ehlini irşad buyurarak şöyle der-

ler: و من قائل بالنسخ yâni tenâsühe inanan kimseden de, onun uzlette ve firkatte gördüğü ve inandığı şeyden de uzak dur. Aslında ona mesh (مسخ) vâkidir, yâni bu bâtıl îtikad sebebiyle mesh olup o hayvan menzilesinde kalmıştır. /164-a/ İlim ve anlayıştan soyunmuş, hak ve bâtılın arasını ayırt etmekten uzak düşmüştür. O neshe inancını da, feshîlik dâvâsını da terk et. Aslında "resh" ona lâyıktır. Yâni idrak sıfatından soyulup şuur ve anlayıştan uzaklaşarak insâniyet mertebesinden çıkmıştır. Eğer "resh" mezhebi kendi zannınca her devirde doğru olursa nebat ve cemad derecesinde kalmak ebedî olarak onun şânına lâyıktır.

İ'râb: من قائل نسخ'ta من, ابرأ'e müteallıktır. ابرأ Emirdir برأ , يبرأ , برائة'den. يراه'de ve دعه'de zamir, kâil-i nesha âittir. المسخ و'te vav hâliyedir. دعوى النسخ و'da vav مع mânâsınadır. Çünkü teenasühîlerin bâtıl sözlerini reddeyledikten sonra ve âtıl mezheblerini ibtal eyledikten başka, darb-ı mesel yoluyla nefse intikal etmeye başlarlar. Kendi taraflarından bir darb-ı mesel getirme nîmetini öne alıp buyururlar ki:

655- وضَرْبِى لَكَ الاَمْثَالَ منّى منَّةٌ عَلَيكَ بِشَانِى مَرَّةً بعدَ مَرَّة

İ'râb ve Mânâ: ضربى mübtedâ منه haberdir. بشانى'de ب , فى mânâsınadır ve ضربى'ye müteallıktır. عليك, منة'e müteallıktır, yâni ضربى لک الامثال لى مرة بعد اخرى منة منى اليک yâni benim şânımda ve hüviyet-i zâtımda sonradan bir kere daha senin için darb-ı mesel etmekliğim, benden senin üzerine büyük bir minnettir. لان الامثال مرقاة الحقيقة و مرآة الصور المعقولة و المعنوية لا يظهر وجوه المعانى الا بها (Zîrâ "emsal" hakîkatin merdiveni, makul ve mânevî sûretlerin aynasıdır. Mânâların yüzleri ancak onunla ortaya çıkar).

656- تَأمَّلْ مَقَامَات السُّرُوجِىِّ واعْتَبِرْ بتَلْوِينه تَحْمَدْ قَبُولَ مَشُورَتى

657- و تَدْرِ الْتِبَاسَ النَّفسِ بالحِسِّ باطناً بِمَظْهَرِها فى كُلِّ شَكْلٍ و صُورَةِ

658- و فى قَوْلِهِ إنْ مانَ فالحَقُّ ضارِبٌ به مَثَلاً و النَّفسُ غيرُ مُجَدَّة

Lügatler: مشورة istihrac-ı rey ve istihlâs-ı fikre derler. مقامات سروجى'den murad *Makāmât-ı Harîrî*'dir. Orada Ebû Yezid Serûcî'yi hikâye etmişlerdir. مان Fil-i mâzîdir. مين'den. مين Yalan demektir.

İ'râb: مقامات , تأمل'in mef'ûlüdür. تلوينه'de zamir Ebû Yazid Serûcî'ye âittir. تحمد meczumdur, emrin cevâbıdır. تدر, تحمد üzerine mâtuftur. باطنا Temyîziyet üzere mansubdur. بمظهرها'da ب sebebiyyedir. قوله'de zamir Hariri'ye âittir, her ne kadar sarâhaten zikredilmemişse de karîne vardır. به'deki zamir de Harîrî'ye râcîdir, yâni بلسانه demektir.

Mânâ: Harîrî'nin *Kitâb-ı Makāmat*'ında hikâye ettiği Ebû Yezid Serûcî'nin makāmâtını düşün ve onun çeşitli şekil ve sûretlere girip çıkmasından ibret al. Harîrî *Makamat*'ında şöyle anlatır: Ebû Yezid Serûcî öyle bir kimseydi ki /164-b/ kâh çok fesâhatli konuşan bir vâiz şeklinde görünüp halka vaaz ve nâsîhat ederdi, kâh hâzık bir hekim sûretinde zâhir olup halka devâ ve ilaç verirdi, kâh ciddî konuşan birisi sûretinde gözüküp zâhidlerin ve âriflerin sözünü nakleder, kâh latîfeciler şeklinde zuhûr edip çeşit çeşit latîfe söylerdi. Velhâsıl tek bir şahıs muhtelif sûretlerde ve çeşitli kılıklarda göründüğü halde sûret çokluğu, hakîkatte nefs-i nâtıkanın tek oluşuna zarar vermediğine göre, öyleyse sen Serûcî'nin makāmâtını düşün ki makām-ı cem'in yüksek değerini bilesin, tefrikadan sakınasın, benim meşveret ve nâsîhatımı kabul ederek makbul olasın ve nefs-i nâtıkanın iltibaslarını her şekil ve sûrette his libâsıyla zuhûrunda bilesin. Yâni nefs-i nâtıkanın mazharı olan beden, duyularla donanınası sebebiyle kendisinde işitme, görme, söyleme, tutma ve öteki muhtelif sıfatlar ve çeşitli şekiller ortaya çıktı. Farklı vasıflarla zâhir olan nefs-i nâtıkayı bu minval üzere anladınsa vahdet-i vücûdu da buna göre anla ki o da muhtelif şekillerde zuhûr etmiştir. Velhâsıl eğer Harîrî yazdığı sözü sözde ve makamda ve Rabbin mârifetinde yalan olarak söylemişse, işte Hak Sübhânehu ve Teâlâ cem' mertebesinden onun diliyle darb-ı mesel yapmaktadır. Yok Harîrî'nin nefsi latîfeci, ciddiyetsiz olmuşsa bilhassa ضربه الله بلسان الجمع (Allah cem' lisânıyla darb-ı mesel yapmış olur).

659- فكُنْ فَطناً و انْظُرْ بِحسِّكَ مُنْصفاً   بِنَفْسكَ فى أفْعالكَ الاثَرِيَّةِ

Lügatler: الفطنة anlayış ve idrak sür'ati. أفعال اثرية'den murad işitme, görme, tutma, konuşma, kudret ve irâdeden hâsıl olan çeşitli eserlerdir.

Mânâ: Muhtelif eşyâda ve ayrı ayrı nefislerde zuhûr edeni bilmek istersen akıllı ve zekî ol, insaflı olarak eserlere âit kendi muhtelif fiillerine zâhirî hissinle (çıplak gözle) bir bak. İnsafla bak ki o kadar çeşitli fiiller bir tek kimsenin midir, veya müteaddit kimselerin midir? Böylece bunu vahdet-i vücûda kıyas et ve bu kadar çeşitli fiiller ve hâdiselerin o zât-ı vâhidden sâdır ve zâhir olduğunu anla.

660– وشاهِدْ إذَا استَجْلَيْتَ نَفْسَكَ ما تَرَى بغيرِ مِرَاءٍ فى مَرَائى الصَّقيلَة

661– أغَيرَكَ فِيهَا لاَحَ أمْ أنتَ ناظِرٌ اليكَ بِهَا عندَ انْعكاسِ الأَشعَّة

Lügatler: Açıktır.

İ'râb: ترى ما'da ما mevsûle, sılası ترى'dır, âidi mahzûfdur. Mâ-i mevsûle sılasıyla birlikte, i'rabdan mahallen mansub شاهد'ün mef'ûlüdür. بها'da ve منها'da zamirler مرائى'ye râcîdir.

Mânâ: Nefsini cilâlayıp temizlediğin vakit şunu müşâhede etmelisin: Parlatılmış aynada açıkça gördüğün şey senden başkası mıdır? /165-a/ Veya gözünden çıkıp da aynayı ihâta eden ışıkların yansıması sırasında sen o ayna vâsıtasıyla kendini görmekte değil misin? İşte şeksiz şüphesiz o aynada, ayna vâsıtasıyla gören ve görülen sensin. Hal böyle olunca, vücûd-i vâhidin mahlûkat ve mevcûdât aynasında zuhûrunu buna kıyas et. Varlıkta O'ndan başka mevcud yoktur. Gören-görünen, müşâhede eden-edilen ancak O'dur.

662– وأصْغِ لِرَجْعِ الصَّوْتِ عندَ انْقطَاعه اليكَ بِأكْنَافِ القُصُورِ المَشيدَة

663– أهَلْ كانَ مَنْ نَاجَاكَ ثَمَّ سِوَاكَ أمْ سَمِعْتَ خطاباً مِن صَدَاكَ المُصَوِّت

Lügatler: إصغا konuşan tarafına kulak tutmak demektir. قصور قصر'ın cem'idir. المشيدة yüksek; شاد , يشيد , شيدا'den الصوت صاحب الصوت إذا رفع المصوت.

İ'râb: لرجع'de lâm الى mânâsınadır, اليك, رجع'a müteallıktır. المصوت, صداك'nin sıfatıdır.

Mânâ: Ey vahdet-i vücûdun sırlarına tâlib olan kimse; kendi sesinin yüksek köşkler, büyük binâlar ve yüce dağlarda, ses kesildiği sırada dönüp gelişine kulak ver. O mekânda sana seslenen ve konuşan kimse senden başakası mıdır veya sen sesin sâhibi olan kendi seslenişinden mi hitab işittin? Mâlûmdur ki orada seslenen de işiten de muhatâb da sensin ve işittiğin her söz kendi sözüyün yankısıdır. İşte bu kâinatta ve bütün mevcûdâtta konuşan, dinleyen ve muhatâb olan hakîkatte o tek varlıktan başkası değildir. Nitekim Bâyezid hazretleri şöyle buyurur: انا اكلم الله منذ ثلاثين سنة و الناس يظنون أنى اكلمهم انا من اهوى ومن اهوى انا ليس لى الدارين شئ غيرنا لا اناديه و لا أذكره أن ذكرى و ندائى يا انا "Ben otuz yıldan beri Allah'la konuşuyorum, insanlarsa kendileriyle konuştuğumu sanıyorlar. Arzû eden de arzûlanan da benim. İki cihanda bizden başkası yoktur,

ben ona seslenmem ve onu anmam, benim anışım ve seslenişim ey ben'den ibarettir"

Her nebî ve velînin ekseriyâ dağları ve yüksek yerleri dost tutup halktan ayrı yaşamaları, tevhid nüktesini ve vücûd-ı vâhidin sırlarını bildirmek ve göstermek içindir. Nitekim Hz. Mevlânâ buyururlar:

هر نبی زان دوست دارد کوه را　　　تا مثنا بشنود نام ترا

[Her peygamber, senin adını iki kere duysun diye dağı sever. M, III, 1351]

نی که عاشق روز شب گوید سخن　　　گاه با اطلال گاهی باد من

روی در اطلال کرده ظاهرا　　　او کرامی گوید ان مدحت کرا

[Âşık, gece gündüz kâh çadır yerlerinde kalan çerçöpe, kâh harâbelere hitab eder.

Zâhiren çadır yerlerinde kalan süprüntülere, çerçöpe yüz tutar, onlara hitab eder ama kimi öğüyor, kimi? M, III, 1345-46]

664- وقُلْ لِی مَنْ أَلْقَی الیکَ عُلومَهُ　　　وقدْ رَكَدَتْ منْکَ الحَوَاُس بِغَفْوَة

665- ما كُنْتَ تَدْرِی قَبلَ یَوْمِكَ ما جَرَی　　　بِأمْسِکَ أوْ ما سَوفَ یَجْرِی بِغُدْوَة

666- فأصْبَحْتَ ذاَ علْمٍ باخْبارِ مَنْ مَضَی　　　و اَسْرارِ مَن يَأتِی مُدلاٌ بِخُبْرَة

Lügatler: رکدت yâni سکت. رکود su, rüzgâr ve denizin durmasına denir. غفوة Hafif uyku demektir. /165-b/ ادلال işve ve naz göstermek. دلال Naz. مدل Naz ve mübâhat edici. خبرة Ha'nın kesresiyle "ilim" demektir. نومک Ve یومک ikisi de câizdir.

Mânâ: Ey uykudayken gören kimse, bana şunu söyle: Hafif uyku sebebiyle duyuların durgun haldeyken sana bilgi veren kimdir? Bir halde ki sen uykundan evvel dün neler cereyan ettiğini veya o gün yakında neler olacaktır bilmiyordun. Sen geçmişte vukû bulan haberleri, yâni geçmiş zamandaki kimsenin haberlerini ve gelecek zamanda olacak şeylerin sırlarını bilir halde ve bu bilgiden dolayı şaşkınlık içinde sabaha erdin. İşte ey tâlib ve müsterşid, söyle bakalım bu ilimleri ve idrâki sana ilkâ eden nefs-i nâtıka mıdır yoksa başkası mıdır?

667- أ تَحْسَبُ مَن جَارُک فی سِنَةِ الكَرَى سواکَ بأنْواعِ العُلومِ الجَليلَة

668- وما هی الاّ النَّفْسُ عندَ اشْتِغالِها بعالِمِها عَن مَظْهَرِ البَشَرِيَّةِ

669- تَجَلَّتْ لها بِالغَيبِ فی شَكْلِ عالِمِ هَدَاها الی فَهمِ المَعَانی الغَرِيبَةِ

670- وقد طُبِعَتْ فِيها العُلومُ و اُعْلِمَتْ بِأسْمائِها قِدْماً بِوَحْيِ الأبُوَّةِ

Lügatler: مجارة muhatâblar arası kahr ve galebe yoluyla cereyan eden konuşmaya denir. سنة Gaflet demektir. كرى Ağır uyku demektir. غيب'dan murad uyku hâli veya ruhlar âlemi olabilir. طبعت alâ binâi'l-meçhul نقشت.

Mânâ: Ey ilâhî sırlara tâlib olan, uyku hâlinde iken sana çeşitli yüksek bilgileri söyleyen kimselerin senden başkası mı olduğunu sanıyorsun, ilimleri sana konuşan yine senin kendindir. Beşeriyet özelliğinden ve maddî şeklinden yükselip, kendi âlemiyle meşgul olduğu vakit ve kendi aslî vatanına yönelip oraya ulaştığı sırada, gayb âleminde veya uyku hâlinde o nefsin kendisine bir âlim ve fâzıl şeklinde tecellî eder ve seni gaybî mânâlara ve garib hakîkatlerin idrâkine iletir. Bir halde ki, o nefsin zâtında gaybî ilimler yaradılıştan vardır veya nakşedilmiştir. O ilimler, isimleri ve hakîkatleriyle ezel-i âzalde, atalığa âit olan vahiyle bildirilmiştir. Atalıktan (übüvvet) murad, ruhların babası olan rûh-ı a'zam veya bedenlerin babası olan Âdem olabilir. وَعَلَّمَ آدَمَ الأَسْمَاءَ كُلَّهَا (Bakara, 2/31). "Âdem'e bütün isimleri öğretti" âyeti bunu bildirir. Bu sözlerden anlaşılan şudur: Âlim, ilim, öğreten ve öğrenen menâmda birdir ve nefsin ilimle beslenmesi başkasının öğretmesiyle değildir. Meselâ aynada gören ve görünen kişinin kendisi olduğu gibi. /166-a/

671- و بِالعِلمِ مِن فَوقِ السِّوَى مَا تَنَعَّمَتْ ولكنْ بِما اَمْلَتْ عَلَيها تَمَلَّت

672- ولَمْ أنَّهَا قَبلَ المَنَامِ تَجَرَّدَتْ لَشَاهَدَتْها مِثْلِی بِعَينٍ صَحِيحَة

673- وتَجْرِيدُهاَ العَادِیُّ اَثْبَتَ أوَّلاً تَجَرُّدَهَا الثَّانِی المَعَادِیَّ فَاَثْبِت

Lügatler: تملی: يتحلى, تملا yâni تمتع.

Mânâ: Nefs-i nâtıka başkasının tefrikasından aldığı ilimle nîmet ve lezzet bulmadı; o nefs kendisine verdiği şeyle kazandı. O bakımdan fayda veren ve faydalanan, fâil ve kâbil, konuşan ve dinleyen, gören ve görülen, bilinen ve bilen, hakîkatte yine o tek nefsindir. Nefsini bu minval üzre bildiğin vakit Rabbini bilirsin ki ayn-ı vücûdundur. Eğer maddî varlığını idâre etmekte olan nefsin cüz'iyyeti îtibâriyle, uyanıkken uykudan önce maddî meş-

galelerden, mânevî alâkalardan, fânî aşklardan, cismânî ve rûhânî lezzetlerden, benim bunların hepsinden soyunup kesilişim gibi uzaklaşıp soyunabilseydi, senin nefsin de benim müşâhedem gibi sağlam ve aydınlık gözle müşâhede ederdi. O nefsin uyurken önce âdeti olan tecrîdi ve bedenin zâhirinden ilgi ve bağını koparmayı daha sonra meâde âit ikinci tecerrüdünü gerçekleştirir. İşte sen ey sâlik, bu mânevî ve meâde âit olan tecerrüd üzere sâbit ol, tâ ki esrar ve mânâları anlayasın. Seyr ve sülûke başlamadan önce nefsin bilinen şekilde uyku hâlinde zâhirî duyulardan soyutlanınca sâlik rüya ve müjdelerle nice sırlara ve gaybî ilimlere muttali' olur. Seyr ü sülûkten sonra ise uyanıkken mi'rac ve hakîkî insilâh müyesser olup, mânevî ve maddî tecerrüd gerçekleştiğinde melekût ve ceberûtun sırlarına, nâsût ve lâhûtun ilimlerine vâkıf olur.

674- فلا تَكُ ممَّنْ طَيَّشَتْهُ دُرُوسُهُ بحيثُ استَقَلّتْ عَقْلَهُ و استَفَزَّت

675- فثمَّ وَرَاءَ النَّقلِ علْمٌ يَدِقُّ عَن مَدَارِكِ غَايَاتِ العُقولِ السَّلِيمَة

Lügatler: طيشته yâni طيس الحاصل من كثرة تكرار الدروس .خففت دماغه من الهس yâni aklı az oldu, استقل عقله derler, yâni وجده قليلا و عده يسيرا demektir. استفز, استخف mânâsınadır, فز, يفز'den gelir. ثم uzak mekâna işârettir, burada murad gayb âlemidir. يدق Fil-i muzârîdir دق , يدق , دقيقا'dan. مدارك , مدرك'in cem'idir ve sonuncu kelime درك mânâsına mimli masdardır.

Mânâ: Sâlik ve tâliblere tenbih ve tekidde bulunup der ki: Ey ilâhî sırlara tâlib olan, sakın ha, aklî derslerin ve naklî ilimlerin zihnini çeldiği ve anlayışını şaşırttığı kimselerden olmayasın; derslerden hâsıl olan ilimler aklını azaltıp zayıflatmasın /166-b/ zîrâ gayb âleminde akıl tavrının ötesinde şerefli bir ilim vardır ki, selim akılların en son noktasının idrâkinden bile ince ve latiftir, hasta akıllar onu nasıl kavrayabilsin!

676- تَلَقَّيْتُهُ منّى و عَنّى اَخَذْتُهُ ونَفْسِيَ كانَتْ مِن عَطائِي مُمِدَّتِي

Lügatler ve İ'râb: تلقيته ve اخذته'nün zamirleri علم'e râcîdir.

Mânâ: Akıl ötesindeki o ilmi kendi nefsimden ben kabul ettim, onu kendimden ben aldım; bir halde ki, benim nefsim, benim bağış ve ihsârımdan bana ikram edici oldu. İşte ledün ilmi sâlikin tevhid mertebesinde hakîkî zâttan aldığı ilimdir. Her ne kadar mevcud mazharlardan da alsa yine Hak'tan

almış olur. Zîrâ bütün bu şeyler zât-ı ezelînin ilimlerinin mazharlarıdır. Bu varlıklar âleminde fiiller, eserler, ciddî ve şaka, hakîkat ve mecâz ne zâhir olduysa hepsi, hakîkî fâilin ve küllî müessirindir.

677- وَلا تَكُ بِاللَّاهِي عَنِ اللَّهْوِ جُمْلَةً   فَهَزْلُ المَلاَهِي جِدٌّ نَفْسٍ مُجِدَّة

678- وإِيَّاكَ و الاعْراضَ عَن كُلّ صُورةٍ   مُمَوَّهَةٍ أو حَالَةٍ مُستَحِيلَة

679- فطيفُ خَيالِ الظّلّ يُهْدى اليكَ في   كَرَى اللّهْوِ ما عنهُ السَّتائِرُ شَفَّت

Lügatler: لهى , يلهو , لهوا , لهو لاه yâni غفل. لاهى gâfil ve lâib demektir. لهو Ciddiyetin zıddıdır, "hezl" gibi. ملاهى ملهات'tır, lehv âleti demektir. اياك Burada hazerle gizleyerek tahzir içindir. مموهة Muzahref demektir, Türkçe'de kalp bir şeyi gümüşle veya altınla yaldızlamak demektir. مستحيلة Muhal demektir. طيف Cin ve hayal nev'inden insanı tavaf eden şey demektir. كرى Uyku demektir. ستائر , ستيرة'nin cem'idir, perde demektir. شفت Yâni لطفت بحيث يبصر منه ورائه, شفاف'tan müştaktır. شفاف Safvetinin kemâlinden dolayı arkasını gösteren şeye denir. فهزل, فطيف'ta ف'ler ta'lil içindir.

Mânâ: Sâlik ve tâlibleri, eşyâya inkâr yoluyla bakmaktan sakındırıp buyururlar ki: Ey ilâhî sırların tâlibi olan, oyun ve eğlence işlerinden sakın tamâmen gâfil olmayasın, onları tamâmen bırakıp unutmayasın! Bütün eğlenceden gâfil olmayasın, deyişindeki yasaklamanın sebebini açıklamak üzere buyurur ki: Zîrâ oyun ve eğlence âletleri ve sebepleriyle gâfilâne vakit geçirmek gayretli bir nefsin çabasıdır. النفس المجدة غلب عليها الجد و الاشتهاد فى السير و السلوك من عالم الشهادة ال عالم الغيب (Gayretli nefs âlem-i şehâdetten âlem-i gayba doğru seyr ve sülûkte gayret ve çalışmanın üzerine gâlip geldiği nefstir). Sâlik ve ârife lâzım olan, her şeye ibret nazarıyla bakmak ve onlarda mevcud ve gizli olan hüküm ve sırlara vâkıf olmaktır. Zîrâ Hâkim-i Mutlak hiçbir şeyi bâtıl yaratmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ buyurur: وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا (Sa'd, 38/27). "Biz göğü, yeri ve ikisinin arasında olanları boşuna yaratmadık" Başka bir âyet şöyledir: أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا (Mü'minun, 23/115). "Bizim sizi boşuna yarattığımızı mı sanıyorsunuz" Her ne kadar oyun ve eğlenceyle meşgul olmak kötülenmiş (mezmum) ise de, ibret nazarıyla bakıp onun niçin yaratıldığı husûsunda düşünmek /167-a/ ve ondan hüküm ve ibret çıkarmak övülmüş (memduh) ve makbul bir davranıştır. Bu mânâda Şeyh Ebû Medyen şöyle buyurur: لا تنكر الباطل فى طوره فإنه بعض ظهوراته "Bâtılı kendi sınırında inkâr etme, çünkü O'nun zuhûratının bir kısmı da odur"

Ey sâlik, her sahte ve yaldızlı şekilden yüz çevirip uzak durmaktan, her muhal ve bâtıl halden kaçıp onları inkâr etmekten de sakın. Zîrâ bâtıl gölgenin hayâlini tavaf etmek, eğlence (lehv) uykusunda sana perde ve örtülerin açıldığı sırlar ve hakîkatleri bağışlar. Zîrâ bütün oyun, eğlence bâtıl ve fâsid olan şeylerin bâtını ciddiyet ve salâhdır. Aşağıdaki beyitler bu husûsu açıklamaktadır.

680– تَرَى صُوَرَ الاَشْيَاء تُجْلَى عليكَ مِن وَرَاءِ حجابِ اللَّبْسِ فى كلّ خلْعَة

681– تَجَمَّعَتْ الاضْدَادُ فِيها لحكْمَةٍ فَاَشْكَالُها تَبْدُو عَلَى كُلّ هَيْئَةٍ

Lügatler: Açık.

Mânâ: Ey sâlik, hokkabazın gösterdiği eşyânın sûretin giyim perdesinde çeşitli kılıklarda görürsün; bu sûretlerde birbirine zıd şeylerin konuşma, susma, hareket, durma ve bunlara benzer karşıt sıfatların üstün bir hikmet ve maksad için bir araya getirilmiş olduğunu anlarsın. İşte o sûretlerin şekilleri, hokkbazın irâdesine göre garib şekillerde ve tuhaf durumlarda ortaya çıkar. Kezâ ey ârif ve sâlik, bu eşyâ da böyledir; sen onların sûretlerini de kevn perdesinin arkasından çeşitli sûret ve kılıklarda, bir hikmete mebnî olarak karşıt sıfatları bir araya getirmiş halde görürsün. İşte o ezelî ve ebedî yaratıcı ve var edici, o sûretlerin çeşitli şekillerini sana her hey'et ve şekilde gösterir. Tâ ki hakîkî fâil ve küllî müessirin, ortağı ve benzeri olmayan tek varlık olduğunu bilesin. O varlık ki يَفْعَلُ مَا يَشَاء (Al-i İmran, 3/40), يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ (Maide, 5/1). "Dilediğini yapar ve istediği şekilde hükmeder". Bunca şekil ve sûretler perdedeki örtündür. Oradaki sûretlerin hareketleri kendi irâdeleriyle mi oluyor sanırsın?

682– صَوَامتُ تُبْدى النُّطْقَ و هى سَوَاكنٌ تُحَرّكُ تُهْدى النورَ غيرَ ضَوِيَّة

Lügatler: تحرک aslında تتحرک idi, ت'nin biri hazfoldu, تنزل الملئكة âyetinde olduğu gibi. تهدى , تعطى mânâsınadır.

İ'râb: صوامت mahzûf mübtedânın haberidir, هى صوامت takdîrinedir. و هى'de vav âtıfadır. غير ضوية Ya mahzûf mübtedânın haberi olarak merfûdur veya hâliyet üzere mansubdur.

Mânâ: Hokkabazın, perdenin arkasından gösterdiği adı geçen sûretler gerçekte sessizdirler, onların konuşmaları görünüşten ibârettir. Orada hareket eden sûretler hakîkatte sâkindirler, zâhiren hareket ederler, kendileri aydınlatıcı olmadıkları halde ışık verirler. Yâni kâinattaki bu sûretler de aslında sükût üzeredirler. Bunlardan konuşan ezel üstâdıdır. Bu eşyâ hakîkatte sâkindir, bu eşyâyı harekete getiren ve onlar üzerinde tasarruf sâhibi olup, ademden vücûda ve vücuddan ademe getirerek /167-b/ dâimâ değiştirmekte ve tasarruf etmekte olan o eşsiz Sâni'dir. Her ne kadar zâhiren bu konuşma ve susma, bu hareket ve sükûn bu eşyâdan görünürse de hakîkatte قُلِ اللهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ (Ra'd 13/16). "De ki Allah her şeyin yaratıcısıdır" fehvâsınca ve قُلْ كُلٌّ مِنْ عند الله (Nisâ 4/78). "De ki her şey Allah katındandır" muktezâsınca, hepsi hakîkî fâilin sıfatıdır. Bu eşyâ hadd-i zâtında ışıksız, karanlık ve kesiftir, ama ışık verir. Her ne kadar sûretâ ışık verirlerse de hakîkatte bunlar mahzâ ademdir, ışık veren Cenâb-ı Hak'tır. Hulâsa-i kelâm: Eşyâ hadd-i zâtında ölüdür, eşyânın ilmi, kudreti ve kuvveti ancak Yüce Allah vâsıtasıyladır.

683– و تَضْحَكُ إعْجَاباً كأجْذَالِ فَارِحٍ   و تبْكِي انْتحَاباً مثْلَ ثكْلى حَزِينَة

684– وتَنْدُبُ إنْ أنَّتْ على سَلْبِ نعْمَةٍ   و تَطْرَبُ إن غَنَّتْ عَلى طِيبِ نَغْمَة

Lügatler: اجذل ism-i tafdildir, جذل'den, جذل ferah demektir. فارح İsm-i fâildir فرح'tan, o da şâd olmak demektir. انتحاب, نحب'dendir, sesli ağlamak demektir. ثكلى Oğlu ölmüş kadın demektir. تندب: ندب , يندب'dendir, ölü üzerine ağlâmaya denir.

İ'râb: اعجابا ve انتحابا'in mansub olması, fiilinin lafzı olmaksızın masdariyet üzeredir.

Mânâ: Sen perdenin arkasında olan sûretleri, sevinçli bir kimsenin hâlindeki gibi hoşlanarak ferahlık duymuş gibi görürsün. Bâzen de oğlu ölmüş bir kadın gibi ağlar görürsün. O sûretler nîmetin kaybolması üzerine ağlayıp inleseler, sen de ağlarsın. Eğer o sûretler güzel nağmelerle şarkı söyleseler sen sevinç duyarsın.

تندب ve تطرب'nin fâilleri, öteki fiillerde olduğu gibi ya صور'dir veya altında انت gizli olup dinleyenler hitab şeklinde olabilir. Anlatılmak istenen şudur: Ey sâlik sen bilirsin ki bu sûretlerden hâsıl olan çeşitli eserler ve haller, perdedeki hokkabazındır. Kezâ bu türlü haller ve sık sık değişmekte olan acâib ve garip şeyler o hikmetinden sual olunmaz fâilindir. O her şeyi kendi irâdesine göre ızhar eder.

ما لعبتگانیم و فلک لعبت باز　　از روی حقیقتی نه از روی مجاز

بازی چه همی کنم در قطع وجود　　رفتیم بصندوق عدم یک یک باز

[Biz kuklalarız, felek de kukla oynatıcı. Hakîkaten mecâz değil. Varlığı katetmede hangi oyunu yapayım? Yokluk sandığı ile teker teker gittik.]

685– تَرى الطَّيرَ فى الاَغْصَانِ يُطْرِبُ سَجْعُها　　بِتَغْرِيدِ اَلْحَانٍ لَدَيكَ شَجِيَّة

686– وتَعْجَبُ مِن أصْوَاتِها بِلُغَاتِها　　وقدْ أعْرَبَتْ عنْ ألْسُنِ الاَعْجَمِيَّة

Lügatler: السجع aslında güvercin ötmesi demektir ve riâyet-i münâsebet-i makâtı-i kelâmda alâ tarîkı'l-mecâz isti'mal olunur. تغريد Şarkı söyleyerek sevinç göstermek demektir. شجية فعلية vezninde "hazin" mânâsına gelir. يشجو, شجا, شجوا'den gelir حزن demektir. اعربت اعراب'dan müştaktır, ifsah ve ızhar etmek demektir.

Mânâ: O hokkabazın yaptıklarından biri de /168-a/ şudur: Sen ağaç dallarındaki kuşların ötüşlerinin halkın kulaklarına neşe verdiğini bilirsin; bu senin de duyduğun hazin nağmelerin verdiği heyecan ve teğanniyle olur. O kuşların lügatlarıyla birlikte secîli sesleriyle seni hayrete düşürdüğünü görürsün. Oysa o kuşlar bize ve kendi türü dışındakilere yabancı gelen bir dille içinde olup bitenleri ortaya koymaktadır. O dil kendi türü ve hemcinslerine yabancı değildir. İşte o dal ve ağaç şekillerini gösterip, onlardaki bülbülleri ve kuşları güzel melodiler ve çeşitli dillerle söyleten perdenin arkasında hokkabaz olan (oyun oynatan) üstaddır. Fâil-i hakîkîyi buna kıyas et. Çünkü bu sözler, kelimeler, sesler ve nağmeler ancak vücûd-i vâhidden zuhûr etmektedir. Lâkin sen görünüşte halktan sâdır oluyor sanırsın.

687– و فِى البَرِّ تَسْرِى العيسُ تَخْتَرِقُ الفَلاَ　　و فِى البحرِ تَجْرِى الفلكُ فِى وَسْطَة لُجَّة

688– وتَنْظُرُ للجَيْشَيْنِ فِى البَرِّ مَرَّةً　　وفى البَحرِ اُخْرَى فى جُموعٍ كَثِيرَة

689– لِباسُهُم نَسْجُ الحَديد لبَأْسِهِم　　و هُمْ فى حمَى حَدَّىْ ظُبًى وأَسنَّة

690– فأجْنَادُ جَيْشِ البَرِّ ما بينَ فارِسٍ　　عَلَى فَرَسٍ أوْ راجِلٍ رَبِّ رِجْلَة

691– و أكْنَادُ جَيْشِ البَحْرِ ما بينَ راكبٍ　　مَطَا مَرْكَبٍ أو صاعِدٍ مثلَ صَعْدَة

Lügatler: عيس Beyaz deve. إختراق Yırtmak ve kesmek. فلا Mağara ve çöl. لجة Büyük deniz. جيشين'den murad kara ve deniz askeridir. نسج Masdardır, mef'ul mânâsınadır, منسوجة الحديد'den murad zırhdır. Birinci لباس melbus mânâsınadır. İkincisi hemzeyle بأس'tendir, şiddet demektir, "be'si ve şiddeti için" demektir. حمى Burada himâye mânâsınadır. ظبى zı'nın zammesiyle ظبة'nin cem'idir, ok ve kılıcın

keskinliğine denir, kasdedilen kılıcın keskinliğidir. اسنة سنان'ın cem'idir, سنان mızrağın demir ucu demektir. اجناد , جند'ün cem'idir. رجلة Re'nin zammesiyle راجل'in masdarı olmalıdır veya "reculiyyet" mânâsına olabilir. أكناد, kefin kesresiyle كند'in cem'idir. كند Frenkçe'den Arapçalaşmıştır, şecâatli kimseye denir. مطا Sırt demektir. صاعد Yelkeni tamir etmek için gemînin direğine çıkan gemiciye denir. صعدة Sadın fethasıyla yaradılıştan doğru olup, sonradan düzeltmeye muhtaç olmayan düzgün kargı demektir. Arapların قنان رماح مستوية dedikleridir, burada geminin sütununu benzetti. مثل Mahzûf masdarın sıfatıdır, takdîri: أو صاعد عمود مثل صعدة.

Mânâ: Bu sözlerden anlaşılan şudur ki: Hokkabazın fiilerini ve hallerini hikâye ederek, perdede çeşitli şekillerde ve hallerde türlü türlü garib ve tuhaf olayalar gösterdiğini belirtip şöyle buyururlar: Sen fâil-i hakîkînin perde arkasından sana şunu gösterdiğini görürsün: O, karada ve çölde beyaz tüylü develeri yürütür, onların sahrâları ve çölleri aştıklarını görürsün. Denizde de okyanusun ortasında, içinde insanlar bulunan gemilerin yüzdüğünü görürsün. /168-b/ Bir bakarsın askerleri bir keresinde karada ve çöldedir, başka bir zaman denizdedir, çok sayıda bir araya gelmişlerdir, bunların elbiseleri dayanıklı olsun diye demirden dokunmuş olan zırhlardır. Velhâsıl bunların hepsi kılıç ve mızraklarının himâyesinde dövüşür ve savunmada bulunurlar. Yine görürsün ki kara ordusunun askeri ya at üstünde süvâridir veya kahamanca ve güçlü kuvvetli bir şekilde yaya ve piyâde olarak yürümektedir. Deniz askerlerinin kahramanlarını da ya gemi merkebinin sırtına binmiş veya geminin düz bir mızrak gibi olan direğine çıkmış görürsün. İşte gördüğün bu muhtelif işlerin ve çeşit çeşit şekillerin, tek fâilin işi olduğuna hokkabazın halleri ve sözleri şahittir.

692- فمِنْ ضارِبٍ بِالبِيضِ فَتْكاً و طَاعِنٍ   بِسُمْرِ القَنَا العَسَّالَةِ السَّمْهَرِيَّةِ

693- و مِنْ مُغْرِقٍ بالنَّارِ رَشْقاً بِأَسْهُمٍ   و مِنْ مُحْرِقٍ فى الماء زَرْقاً بِشُعْلَةَ

Lügatler: بيض , ابيض'ın cem'idir, parlatılmış kılıca denir. فتك Bir kimsenin gafletle birine gelerek ansızın onu öldürmesine denir. سمر Buğday benizli. قنا (?..) derler. سمر القنا Buğday renkli kamıştan yapılmış sağlam mızrak demektir. Zîrâ بلغ قصب القناة غايته يضرب لونه الى السمرة demişler, mızrak kamışı kemâle erdiği vakit rengi buğday rengine döner. العسالة Muzdarip ve mühtezz olucu. عسل الرمح عسلانا derler, اضطرب و اهتز فهو عسال. سمهرية sağlâm ve dayanıklı mânâsına. سمهر mızrak imal edenin bir kimsenin ismine derler. Gâyet iyi mızrakları ona nisbet edip "rumh-ı semherî"

derler. رشق Ok atmak. اسهم, سهام'ın cem'i. زرق Burada ta'n etınek, yâni dürütmek mânâsnadır.

İ'râb: من ضارب'de من teb'ıyz içindir, burada "ba'z" mânâsına geldi, yâni ترى بعضهم ضاربا و بعضهم مغرقا بالنار و بعضهم محرقا بالماء takdîrinedir. سمر'in قنا'ya izâfeti sıfatın mevsufa izâfeti kabîlindendir. زرقا ve رشقا'ın mansub olması temyîziyet üzeredir, mef'ûl-i leh veya hal olmak da câizdir.

Hz. Nâzım'ın ومن مغرق بالنار و محرق بالماء sözünde fesâhat ve belâğat vardır, zîrâ zâhir gereği مغرق بالماء و محرق بالنار denmesi îcab ederdi ki ateşin şanı yakmak ve suyun şanı boğmaktır. Bâzıları şöyle demişlerdir: Suya yakma isnad etmek te'vil yoluyla olur. Nitekim وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ (Tekvir, 81/6). "Denizler kaynayıp kabardığında" âyetinde ve Ömer (ra)'nın يا بحر متى تعود نارا "Ey deniz ne zaman ateşe döneceksin" sözünde böyledir. Fakat bu türlü mânâ vermekte zorluklar vardır, gene de Allah bilir. Daha uygun olan îzah şu olabilir: Bundan maksad muhârebedeki büyük şaşkınlık ve dehşeti ortaya koymak olmalıdır. Yâni düşmanlar atılan oklardan ve kılıç darbelerinden kaçarak, aşırı şaşkınlıklarından dolayı ateş zannettikleri şey su olup bunları boğmuş olmalı. Kezâ bâzısına da ateş, güzel bir su şeklinde görünerek, onun içine girdikleri vakit kendilerini yakmış olmalıdır. /169-a/ Veya "su" kılıçtan istiâre olabilir; yakıcı olması, yok edici ateşin parlak kılıç ile helâk etmesinden istiâre olabilir. Ateşten murad كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللهُ (Maide, 5/64). "Ne zaman bir savaş ateşi yakarlarsa Allah o ateşi söndürecektir" âyetine göre harb ateşi olmalıdır. Savaş ateşine gark olması, boğulma ve helâk olmasının ileri derecesinden istiâre olmalıdır.

Mânâ: Bâzı askerlerin parlak kılıçla vurarak ansızın düşmanlarını öldürdüğünü görürsün; bâzısının, dayanıklı, sağlam ve acı verici esmer mızraklarla yaraladığını görürsün. Bâzısını ok atarak düşmanını savaş ateşinde boğucu ve helâk edici görürsün. Bâzısını parlak kılıcın ateşiyle yaralı halde yanmış görürsün. Bu muhtelif halleri gösteren hokkabazdır. Bu çeşitli fiiller, her ne kadar zâhiren orada görünen şahıslardan bilinirse de, hakîkati gören bir nazarla bakılınca, bütün bu işler perdenin arkasındaki hokkabazındır. Kevn perdesinin arkasındaki hakîkî fâili buna kıyas etmelisin.

694- تَرى ذَا مُغيراً باذلاً نَفْسَهُ و ذا يُوَلّى كَسِيراً تَحْتَ ذُلِّ الهَزيمَةِ

695- و تَشْهَدُ رَمْى الْمَنْجَنيقِ و نَصْبَه لِهَدْمِ الصَّيَاصِى و الحُصُونِ المَنيعَةِ

696- و تَلْحَظُ أشْبَاحاً تَرَائَتْ بِأنْفُسٍ مُجَرَّدَةٍ فِى أرْضِها مُسْتَجِنَّةِ

697- تُبايِنُ أُنْسَ الانْسِ صُورةُ لَبْسِها لِوَحْشَتِها و الجِنُّ غَيرُ أنِيسَةِ

Lügatler: مغيرا , أغار'dandır, if'al bâbından, أغار عليه اغارة فهو مغيرة yâni yağmaladı demektir. يولى , تولية'dan müştaktır, yüz çevirmek demektir. كسير, فعيل vezninde mef'ul mânâsınadır. Birinci ذا bâzı askerlere işârettir, ikinci ذا başka bâzı askerlere işârettir. صياصى , صيصة'nın cem'idir, صيصة kale, yüksek yer ve korunan her şey demektir. الحصون المنيعة: القلاع الرفيعة. ترائت aslında تترائى idi ت'nin biri hazfedildi. مستجنة, مسترة mânâsınadır, sülâsîsi جن, يجن'dür.

İ'râb: باذلا ve كثيرا'in mansub oluşu hâliyet üzeredir. بالنفس'te ب, مع mânâsınadır. تباين Müste'nife cümlesidir veya ترائى üzerine vavsız olarak mâtuftur.

Mânâ: Ey hokkabazın oyununu seyretmekte olan kimse; sen, askerlerden bâzısının canını ortaya koyarak yağmalayışını görürsün, bâzısının da hezîmet zilletinin altında ezilmiş olarak geri döndüğünü ve yüz çevirdiğini görürüsün. Ey gölge hayâli oyununu seyretmekte olan kimse, mancınığın taş attığını görürüsün, onun yüksek kaleler ve iyi korunmuş hisarları yıkmak ve tahrib etmek için dikildiğini oralara taş yığdırdığını görürsün. Sen insan sûretinden soyunmuş olan ve kendi arzında bulunan nefs görünümündeki bedenleri düşünürsün; /169-b/ o mücerred nefisler bizim arzımıza nisbetle gizli ve örtülüdür. Zîrâ o varlıkların giyiniş biçimi (görünüşü) insanla yakınlık kurmaya elverişli değildir. Aşırı yalnızlıklarından dolayı insana zıddırlar. Bir halde ki, cin tâifesi, münâsebet yokluğundan ve mâhiyet uzaklığından dolayı insana yakın değildir. "Eşbâh-ı müterâiye" (Beden görünümlüler)'den murad cinlerdir ki, onlar insan şeklinden soyunukturlar. Biz onlara görünürüz amma onlar bize gizlidir. Velhâsıl onların şekilleri, râhatları, sevinçleri ve her halleri insanlardan farklıdır.

698- و تَطْرَحُ فِى النَّهْرِ الشِّبَاكَ فَتُخرِجُ السِّمَاكَ يَدُ الصَّيَّادِ منها بِسُرْعَةِ

699- و يَحْتَالُ بِالاَشْرَاكِ ناصِبُهَا علَى وُقوعِ خمَاصِ الطَّيْرِ فيهَا بِجَنَّةِ

700- و يَكْسِرُ سُفْنَ اليَمِّ ضَارِى دَوَابِهِ و تَظْفَرُ آسادُ الشَّرَى بِالفَرِيسَةِ

Lügatler: شباك şinin kesresiyle شبكة'nin cem'idir, شبكة balık tuttukları tuzaktır (balık ağı). سماك Sînin kesresiyle سمك'in cem'idir, balık demektir. اشراك Hemzenin

fethiyle شرک'in cem'idir, re harfi fethalıdır, mânâsı kuş avlanan tuzak demektir. خامص الطیر Aç olan yem ve taneye muhtaç olan kuşlar için kullanılır. سفن, سفینة'nin cem'idir. یم Deniz. ضاری Zarar ve sıkıntı veren hayvanlara denir. آساد , اسد'in cem'i. فریسة Aslan avı demektir. شری Aslanın mekânına denir.

İ'râb: تطرح ve تخرج fâil isteyen fiilerdir, burada fâil olmaya uygun sâdece ید kelimesidir. Tenâzü-i fi'leyn kābilînden olur. Eğer birinci fiil amel ederse ید kelimesi یطرح'nun fâili olup, ikinci fiilin fâili zamîri ve ید'e âit olur. İkinci fiili amel ettirirsen ید , تخرج'nin fâili olur. یطرح'nun fâili ise altındaki zamir olur ve ید'e âit olur. ناصبها Lafzan merfû یحتال'nün fâili olur. ضاری Takdiren merfû یکسر'nün fâilidir. آساد Lafzan merfû تظفر'nun fâilidir. منها'da zamir شباک'e râcîdir. فیها'da zamir اشراک'e râcîdir.

Mânâ: Perdede hokkabazın gösterdiği garip şekiller cümlesinden olmak üzere görürsün ki: avcının eli bir nehre ağlarını atıp oradan sür'atle balıklar çıkarır. Kezâ tuzak kuran avcının aç kuşları o tuzaklarda tânelerle kandırdığını görürsün. Denizde deniz hayvanlarının timsahlar ve balıklar gibi canavarların büyük kuvvetleriyle gemileri kırıp parçaladıklarını görürsün. Orman arslanlarının avlarını yakalayışını görürsün.

701– و يَصْطَادُ بَعضُ الطَّيرِ بَعْضاً مِن الفَضَا   و يَقْبِضُ بعضُ الوَحْشِ بَعضاً بِقَفْرَة

702– و تَلْمَحُ منها مَا تَخَطَّيْتُ ذِكْرَهُ   ولم أعْتَمِدْ الاّ عَلَى خَيرِ مُلْحَة

703– و فى الزَّمَنِ الفَرْدِ اعْتَبِرْ تَلْقَ كُلَّ ما   بَدَا لکَ لا فى مُدَّةٍ مُسْتَطِيلَةِ

Lügatler: تلمح yâni تلحظ. قفرة sahra ve çöl. تخطیت Yâni تجاوزت. ملحة kendisinde /170-a/ melâhat ve letâfet olan şeye denir. بقفرة'de ب, فی mânâsınadır.

Mânâ: Kezâ, ey seyretmekte olan kimse, kuşlardan bâzısının bâzısını havada avladığını görürsün. Bâzı vahşî hayvanların, bâzı hayvanları sahra ve çölde kaptığını görürsün. Hokkabazın yaptığı şeylerden senin gördüklerinin hepsini sayamadım. Onlardan sâdece bâzı güzel ve latif olanları zikrettim.

Şöyle devam ederler: Ben sana bütün eşyânın ibret alınacak yönlerini uzun uzun anlatarak çok vaktini alacak değilim; istersen kısa bir sürede, bir anda şâhit olduğun bir şeye dikkat et. Yâni hokkabazın sana gösterdiği sûretlerin zâhirinden bâtınına geçersen, sana görünen sûretlerin hepsinin hakîkatine dikkatle bakarsan onların sırları ve hakîkati mâlûm olur ve bu çok kısa zamanda gerçekleşir. "Zamân-ı ferd"den murad, zamanın en küçük

parçasıdır. Zîrâ onların efrâdı bir araya gelse "az zaman" olur. ترى صور الاشياء تجلى عليک من وراء الحجاب للبس فى کل خلقة beytinden (680. beyit) buraya gelinceye kadar hokkabazın gösterdiği çeşitli şeyleri, Hazret-i Zü'l-celâlin tevhîd-i ef'âline misal olarak gösterip aşağıdaki ve sonraki beyitlerle cevap vererek şüphelerden kurtarırlar:

704– وكُلُّ الذى شَاهَدْتَهُ فعْلُ واحِدِ بِمُفْرَدِهِ لكنْ بحُجْبِ الأَكِنَّة

705– إذَا ما أزالَ السِّتْرَ لَمْ تَرَ غَيرَه و لَمْ يَبْقَ بالأَشْكَالِ إشْكَالُ رِيبَة

Lügatler: الاكنة: كنان'in cem'i, كنان kendisiyle bir şeyin örtüldüğü perde demektir. اغطية Ve غطا gibi. إذا ما'da ما zâiddir, biinci اشكال hemzenin fethasıyla, ikincisi kesreyledir. ريبة şüphe demektir.

İ'râb: كل mübtedâ فعل واحد haberidir. بحجب الاكنة'de ب, مع mânâsınadır veya فى mânâsına. ازال'nin fâili altındaki zamîridir ki, hokkabaza râcîdir. Mef'ûlü الستر'dir, غيره'de zamir واحد'e râcîdir.

Mânâ: Senin müşâhede ettiğin şeyler tek fiildir, yâni bu fiilde münferid olan odur. Fakat sen örtü perdesinin vâsıtasıyla müşâhede ettin. Vâhid-i hakîkî örtü ve perdeyi izâle ettiği vakit sen ondan başkasını görmezsin ve bu şekillerin hakîkatine âit şüphen kalmaz. Ve bilirsin ki bu şekil ve sûretlerin a'yânı; hayat, ilim, kudret, irâde, nutk ve tasarruftan hâlîdir. Lâkin bu sûretler ve şahıslar Hayy, Âlim, Kâdir, Mürid, Mütekellim ve Mutasarrıf olan o fâil-i hakîkînin fiillerinnin mazharlarıdır.

فإذا ارتفعت الاستار ظهرت الاسرار وبدا لک الانوار و لم يبق الا الواحد القهار

"Perdeler kalktığı vakit sırlar ortaya çıkar, sonra nurlar görünür ve ancak Vâhid-i Kahhâr olan Allah kalır"

706– وحَقَّقْتَ عندَ الكَشْفِ أنَّ بِنُورِهِ اهْتَدَيْتَ بافْعَالِهِ فى الدُّجُنَّة

Lügatler: الدجنة dalin ve cimin zammesiyle zulmet demektir.

Mânâ: Ve sen ey sâlik ve muvahhid, perdelerin açılışı sırasında /170-b/ beşeriyet karanlığında o tek fâilin nûruyla tevhîd-i ef'âline yol bulduğunu tahkîken anlarsın, böylece bütün fiilleri tek Hâlik'tan görürsün. Eğer onun nûru yol göstermeseydi, kesret karanlığında hakîkî vahdetin cemâlini kim görürdü?

707– كذا كُنتُ ما بَيْنِي و بَيْنِي مُسْبِلاً حجابَ التِبَاسِ النَّفسِ فى نورِ ظُلْمَةِ

708– لاَظْهَرَ بِالتَّدرِيجِ للحسّ مُوْنِساً لها فِى ابْتِداعِى دَفْعَةً بعدَ دَفْعَة

Lügatler: اسبال salıverme ve sarkıtmak, اسبل ازاره denince ارخاه demek olur. التباس Örtülü, karışık ve belirsiz olmak, ihtilât gibi.

İ'râb: ما بينى'de ما zâiddir. مسبلا , كنت'nün haberidir. حجاب, مسبلا'nin mef'ûlüdür. مونسا , اظهر'nın altındaki zamirden haldir. لها'da zamir نفس'e râcîdir. ابتداع Masdardır, fâiline muzafdır.

Mânâ: Ben de hokkabaz gibi nefsimle kendi arama, nefsin iltibâsından hâsıl olan perdeyi, kâinatın zulmetine muzaf olan vücûdumun nûrunda sarkıttım. Benim perdeyi sarkıtmam, tedrîcî olarak hissime zuhûr eylememden ötürüdür; bir halde ki, sıfat ve fiillerimin bedâyiini arka arkaya yeniden îcad ettiğim vakitte nefsime mûnis olurum, tâ ki zâtımın tecellîsiyle nefsim yok olmasın.

Bu sözleri cem' mertebesinden ve cem' lisânıyla söylemişlerdir. Buna göre zat şöyle demiş oluyor: Zatla nefsin arasındaki perde şunun içindir: Eğer zat tecellîsi bir defada olsaydı, nefs o anda tecellînin satvetinden dolayı yok olurdu. Fakat kademeli ve tedrîcî olmak sûretiyle zat tecellîsine elverişli durum doğmuş olur. Tecellî evvelâ fiiller şeklinde hisse olur, nihâyet bu tecellîyle nefs ünsiyet peydâ edince sıfat tecellîsi elverişli hâle gelir, ondan da sıfatlarla tecellî olunur. Sıfatların tecellîsine nefs ünsiyet peydâ edince zat tecellîsi vukû bulur ve bu mertebde tecellî eden ve tecellî olunan bir olur.

Beytte nûru zulmete muzaf kılmasındaki nükte şudur ki: Bilhassa zulmetin nûru olmaz. "Nur" nefsiyle zâhir olan ve başkasını ızhar eden şey demektr. Bu sıfat ilâhî vücûdun sıfatıdır ve Nur onun esmâ-i hüsnâsından bir isimdir. "Zulmet" bizâtihî gizli olan ve başkasını da gizli hâle getiren şey demektir. Bu sıfat, mümkin varlıkların sıfatıdır. Kâinat karanlık bir perde gibidir. Onun ötesinde nice şekil ve sûretler gizli ve örtülüdür ve nûra muhtaçtır. İlâhî nur ve rabbânî tecellînin ışığı görününce, kâinat perdesinin arkasındaki şekiller ve çeşitli sûretler görünür hâle gelir ve irâde îtibâriyle hareket ederler.

709– قَرَنْتُ بِجِدِّى لَهْوَ ذاكَ مُقَرِّباً   لفَهْمكَ غايات المَرامِى البَعِيدَة

Lügatler: جد, هزل'in zıddıdır. مرامى, مرمى'nın cem'idir, مرمى: maksad demektir. مقربا Ya haldir veya mef'ûlü lehdir. لفهمك'de lâm الى mânâsınadır.

Mânâ: Ey sâlik, ben nefsimin ciddiyetini ve hakîkat-i hâlini /171-a/ o hokkabazın oyununa yaklaştırdım (yâni ona benzettim); bunu mânâların nihâyetini ve uzak maksadları senin anlayışına yaklaştırmak için yapmış bulunuyorum. Hokakbazın hallerini hatırlamaktan murad, tevhîd-i ef'ali bildirmek ve açıklamaktır ki darb-ı mesellerle uzak mânâlar ve akla uygun maksadlar akıl ve anlayışa yakın hâle gelir. Hokkabazın hallerini anlayınca, bilesin ki, tek bir nefisten çeşitli fiiller ve muhtelif şekilller zâhir olurmuş.

710– وَيَجْمَعُنَا فى المَظْهَرَينِ تَشَابُهٌ   و لَيْسَتْ حَالُهُ بحَالِى بِشَبِيهَة

711– فَاشْكَالُهُ كانَتْ مَظَاهِر فعْله   بِسِتْرٍ تَلاَشَتْ إذْ تَجَلّى و وَلّت

712– و كانَتْ لهُ بِالفعْلِ نَفْسِى شَبِيهَةً   و حِسِّىَ كالاِشْكَالِ و اللّبْسُ سُتْرَة

Lügatler: مظهرين'den murad, biri hislerdir ki nefsin fiillerinin mahallidir, biri de hokkabazın muhtelif sûretleridir ve onlar hokkabazın fiillerinin mazharıdır. حالة şeklinde ت ile de okunabilir, ليس'nin ismidir. هوز'in he'si ile de okunabilir, o zaman zamir de hokkabaza râcî olur. شبيه , ليست'in haberidir. اشكال'deki zamir de hokkabaza râcîdir.

Mânâ: Ey sâlik, iki mazharda benzerlik bize cem' olur. Zîrâ benim nefsimden muhtelif sanatlar ve çeşitli şekiller sâdır olduğu gibi hokkabazın fiillerinden de muhtelif sûretler ve farklı şekiller sudûr eder. İkisi arasında bir yönden benzerlik varsa da bir yönden de onun hâli benim hâlime benzemez. Zîrâ onun hâli mecaz, benim hâlim hakîkattir. İkisi arasındaki benzerliği nakledip der ki: Ey tevhid ilminin tâlibi, o hokkabazın şekilleri, seyredenlerle kendisi arasındaki perde vâsıtasıyla fiilinin mazharı oldu. Hokkabaz görünüp perdeden çıkınca o şekiller ve sûretler yok olur. İşte benim nefsim bilfiil hokkabaza benzer oldu. Zîrâ benim duyularım yâni gözüm, kulağım, dilim, elim, ayağım iş, söz, alma ve çalışınam vb., hokkabazın muhtelif şekilleri gibidir. Beden elbisem benim perdemdir, hokkabazın perdesi gibidir. İşte his mertebesinde kayıtlı olanlar, benim organlarımdan ve duyularımdan zuhûr eden fiilleri ve eserleri, duyulardan ve organlardan zannederler. Meselâ görmeyi gözümden, işitmeyi kulağımdan, konuşmayı dilim-

den, tutmayı ve yürümeyi elimden ve ayağımdan zannederler. Nitekim gölge oyununu seyredenler, görünen o fiil ve eserleri, orada görünen şahıslardan câmid sûretlerden zannederler. Perdenin arasından perde kalkıp, nefs-i nâtıka açıkça görününce hakîkat-i hale o zaman muttalî olurlar ki gören işiten, konuşan, alan ve iş gören nefs-i nâtıkaymış ve organlar ve duyular ona mülâhaza âleti imiş. /171-b/

713- فلمَّا رَفَعْتُ السِّتْرَ عَنِّى كَرَفْعِه   بِحيثُ بَدَتْ لى النَّفْسُ مِن غيرِ حُجْبَة

714- وقد طَلَعَتْ شَمْسُ الشُّهودِ فَاَشْرَقَ   الوجودُ و حَلَّتْ بِى عُقودُ اَخيَّة

715- قَتَلْتُ غُلامَ النَّفسِ بينَ إقامَتِى   الجدارَ لاَحْكامِى و خَرْقِ سَفِينَتِى

Lügatler: اخية bir tarafı bir hayvana bir tarafı bir yere bağlı olan ip demek.

İ'râb: كرفعه'de zamir hokkabaza râcîdir. وقد طلعت cümlesi i'rabdan hâliyye üzere mahallen mansubdur. حلت meçhuldür, لما'nın cevâbı قلت'dür.

Mânâ: Nefsim bana perdesiz olarak zâhir olup, zâtı müşâhede etmenin güneşi doğup vücud toprağım müşâhede nûrunla aydınlanıp parlayarak his, nisbet ve izâfet bağlarıyla kıyastan hâsıl olan düğümlerim çözülüp de hokkabazın perdeyi kaldırışı gibi beşeriyet perdesini kendi nefsimden kaldırınca, işte o vakit hızır gibi nefs-i emmâre oğlanını öldürdüm. Bunu vücûdumun duvarını muhkemleştirmek için düzeltmekle, beden gemimi riyâzatla parçalayıp harab eyleme arasında yaptım. Hulâs-i kelâm şudur: Ben nefs-i emmâre oğlanını öldürdüm, vücud duvarını muhabbet ve mârifetle tâmir edip düzelttim, riyâzet ve mücâhedeyle beden gemisini tahrib ettim ve kusurlu hâle getirdim ki kâfir şeytanın eli zâlim hevâdan halâs olsun. Böylece ilm-i ledünnî mazharı ve ikinci Hızır olup ebedî hayatla diri oldum. ما الحياة الا فى الموت "Hayat ancak ölümdedir" fehvâsınca nefs-i emmâre ölmedikçe sâlik ebedî hayatla diri olmaz ve beden gemisi riyâzetle harab ve kusurlu hâle gelmezse hevâ ve heves hükümdârının elinden ve şeytandan emân bulmaz.

716- و عُدْتُ بِامْدَادِى علَى كُلِّ عالِمٍ   علَى حَسَبِ الافْعَالِ فى كُلِّ مُدَّة

Mânâ: Buyururlar ki: Beşeriyet perdesini kaldırarak hakîkat mertebesine vüsul bulup, nefs oğlanını keserek beden ve his gemisini yaralamak sûretiyle

kemal derecesine ve vuslat makāmına nâil olunca ben imdad ve yardımla mülk ve melekût âlemlerinden her birine rücû ettim. Bu, zamânın gerektirdiği fiillere göre her zaman dâimî olarak böyledir. Tâ ki cömertlik ve kerem hazînelerinden âlemî ve âdemîler üzerine ihsan ve nîmetler saçayım. Bu mertebe sâlike, beşeriyet perdesini kaldırıp nefs oğlanını öldürüp, beden gemisini riyâzatla hasta edip vücud duvarını mârifetle düzeltip, fenâdan sonra bakābillah mertebesine vâsıl ve zât-ı ahadiyyete nâil olduğu vakit müyesser olur. Böylece bütün âlemler onun mazharları olur. Nitekim başlangıçta ona sâdece bedeni mazhar olmuştu. Bu "gavsiyyet" mertebesinde ise bütün âlemlere, istîdâdları ve kâbiliyetlerine göre her zaman ve vakitte imdad ve yardım edip feyzini ulaştırır.

717- ولوْ لاَ احْتجَابِى بالصِّفات لاُحْرِقَتْ مَظَاهِرُ ذاتِى مِن سَنَا سَبْحيتِى

Lügatler: سنا yükselen ışığa derler. سبحة Nur ve azamet demektir, cem'i سبحات gelir. Nâzım hazretleri sahih rivâyetle Hz. Resul'den nakledilen şu hadîs-i şerife telmihde bulunuyorlar: /172-a/ إن لله سبعين الف حجاب من نور و ظلمة لو كشفها لاحرقت سبحات وجهه ما انتهى اليه بصره من خلقه "Allah'ın nurdan ve zulmetten yetmiş bin hîcâbı vardır. eğer onu açsaydı yüzünün azamet ve nûru basarının (gözünün) ulaştığı en son noktadaki yaratığını bile yakardı".[66]

Mânâ: Lisân-ı cem'den, cem' ve tevhid mertebesine işâret ederek şöyle buyururlar: Eğer tecellî sırasında benim isimler ve sıfatlarla perdelenmem söz konusu olmasaydı, azamet ve celâlimin ışığından zâtımın mazharları yanardı. Demek ki bu mevcûdâtın kıyâmı, Cenâb-ı Zât'ın isim ve sıfatların arkasından tecellî etmesi sebebiyledir. Eğer nûrânî ve zulmâni perdeyle birlikte tecellî etmemiş olsaydı bütün mahlûkat zat şualarının ezici kudretinden helâk olurdu.

718- وألسنَةُ الاَكْوانِ إنْ كُنْتَ واعِياً شُهودٌ بِتَوْحِيدى بِحَالٍ فَصِيحَة

Mânâ: Ey sâlik, eğer sen anlayışlı ve sağlam hâfızalı isen, seslenip duran bu kâinatın cümlesinin dillerinin fasîh bir lisân-ı hâl ile benim tevhîd-i zâtıma şâhidlik ettiklerini görürsün. Lâkin bu şehâdet ve tesbîhi kâinâtın dilin-

---

66 Farklı bir rivayet için bk. Müslim, İman, 293.

den işitmek için sağlam kulaklar ve saflaşmış kalpler gerektir ki, bütün eşyâdan işitebilsin. Zîrâ onları وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدَهِ وَلَكِن لاَّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ (İsra, 17/44). "O'nu tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız" fehvâsınca bütün eşyâ O'nu tesbih edici ve birleycidir. Şu âyet de bu hususa delâlet eder: يُسَبِّحُ لِلهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ (Cuma, 62/1). "Yerlerde ve gökte olanlar Allah'ı tesbih ederler"

Ebu's-suud tefsîrinde şöyle der: Yerde ve gökte olan her şey buna dâhildir. Mevcûdâttan her bir nesne imkân ve hudûsuyla; kadîm, vâcibü'l-vücud, noksandan münezzeh, kemalle muttasıf olan bir yaratıcıya delâlet eder. Nitekim şöyle denmiştir: Her şeyde O'nun birliğine delâlet eden bir delil vardır.

جنبش ما هر دمی خود اشهد است — كه گواه ذو الجلال سرمد است
گردش سنگ اسیا در اضطراب — اشهد آمد بر وجود جوی آب

[Bizim hareketimiz, her an sana bir tanıklık vermede; Zülcelâl olan Tanrı'ya bir tanıktır. Değirmen taşının ıstıraplarla dönüşü de, suyun varlığına tanıktır. M, V, 3316-3317]

719- وجاءَ حَديثٌ فِى اتِّحادى ثابتٌ — رِوَايَتُهُ فى النَّقْلِ غيرُ ضَعِيفَة
720- يُشيرُ بِحُبِّ الحَقِّ بعدَ تَقَرُّبِ — اليه بِنَفْلٍ أوْ اَدَاءِ فَرِيضَة
721- و مَوْضِعُ تَنْبِيهِ الاشَارَةِ ظاهِرٌ — بكُنْتُ لهُ سَمْعاً كَنُورِ الظَّهِيرَة

Lügatler: Açık.

İ'râb: ثابت حديث'in sıfatıdır. روايته فى النقل غير ضعيفة (nakilde rivâyeti zayıf değildir) ifâdesi şuna işâret eder: Bu hadîs-i şerif Sahihaynde mevcuttur.

(Mânâ): Müslim ve Buhârî'nin rivâyet ettiği her hadis kesin nastır, şek ve şüphe ihtimâli yoktur. İşte bu hadîsi Ebu Hureyre'den İmam Buhârî ve Müslim rivâyet ederler, Hz. Risâletpenah (sav) Hz. Rabbü'l-âlemînden hikâye buyururlar: لا يزال العبد يتقرب الىّ بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنت سمعه الذى يسمع بى و بصره الذى يبصر بى و يده التى يبطش بى و رجله الذى يمشى بى الخ "Kulum nâfilelerle de bana yaklaşmaya devam eder, nihâyet ben onu severim, onu sevince de işiten kulağı gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum..ilh".[67]

Buhari, Rikak, 38.

Bu kudsî hadis muvahhidlerin ittihâdına delâlet eder. Nitekim İbn Fârız bu mânâya işâret buyurarak der ki:

Zayıf olmayan bir nakille sâbit ve muhakkak olmuş bir hadis benim ittihâdım husûsunda Hz. Muhammed'in dilinden akıp bize geldi. Bu hadis, nâfileler sebebiyle ve farzın edâsıyla yaklaşmasından sonra, Hakk'ın kula olan muhabbetine işâret eder ve كنت له السمع و البصر "Onun için işitme ve görme olurum" ifâdesiyle, tenbih mahalli ve yeri apaçık bellidir. Bu durum basîret sâhibi ârifler nezdinde gün ışığı kadar açıktır. Fakat anadan doğma körlere /172-b/ örtülü ve kapalıdır. Allah bize ve sizlere basîret nûru ve gizlilikleri görecek ışık ihsan etsin.

722– تَسَبَّبْتُ فى التَّوْحِيدِ حتَّى وَجَدْتُه   و وَاسطَةَ الاَسْباب احْدَى أَدلَّة

723– و وَحَّدْتُ فِى الاسْبَابِ حتى فَقَدْتُها   و رَابطَةُ التَّوحيد اَجْدَى وَسيلَة

724– و جَرَّدْتُ نَفْسِى عَنْهُما فَتَوَحَّدَتْ   ولَمْ تَكُ يَوْماً قَطُّ غَيرَ وَحيدَة

Lügatler: تسببت الشئ اتخذته السبب (Onu sebep edindim demektir). اجدى , جدوى'dan fil-i tafdıldir, انفع ve اليق mânâsınadır. Evvelkinde (722. beyitin ikinci mısrâında) hâ-i mühmele ve hemzenin kesresiyle okunup بعض ادلة takdîrine olması câizdir. Lâkin ikisi de اجدى okunsa daha evlâdır. عنهما'da zamir تسبب ve توحيد'a âittir.

Mânâ: Tevhîdin başlangıcında ben nâfileleri ve farzları sebep kabul ettim, sonunda o tevhîdi buldum. Oysa sebepleri vâsıta olarak görmek benim delillerimden (sâdece) biridir. (Veya delillerimin en faydalısıdır da denebilir). Sebeplerin varlığıyla hakîkî fâili birlediğimde ise sebepleri kaybettim, zîrâ bildim ki sebepler etkisizdir ve tevhîde vesîle değildir. Nitekim Şeyh Sühreverdi (ra) bu hususta şöyle der:

"Tevhid gerçekleştiği vakit, sebeplerin kendisinde sebepler yok olur, yâni vahdet-i zatta sebeplerin zâhiri yok olur."

Halbuki Hakk'ı birleme konusunda en faydalı vesîle tevhid râbıtasıdır. Ben kendimi sebeplere yapışmadan tevhidden tecrid ettim de mütevahhid ve müttehıd oldum, bir halde ki, nefsim bir gün olsun tevhîdin dışında olmadı, öyle ki, ezelen ve ebeden zâtım vahdetle mevsufdur ve bu mertebede kendi zâtını zâtıyla tavhid eder. Nitekim buyrulur: شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لاَ اِلَهَ اِلاَّ هُوَ (Al-i İmran, 3/18). "Allah kendisinden başka tanrı olmadığına şahittir"

Bu konuda Şeyhü'l-İslâm (Abdullah el-Ensari) *Menazilü's-Sâirin*'de şöyle der:

ما وحّد الواحد من واحد   إذ كلّ من وحده جاحد
توحيده إياه توحيده   و نعت من ينعته لاحد

"Bir olan varlığı kimse birlemedi, çünkü onu birleyen herkes inkârcıdır. Onu birlemek onun kendisini birlemesidir, onu tavsif edenin vasıflaması sapmadır". Bu beyitlerin şerhi dîbâcede geçti.

725– وغُصْتُ بِحَارَ الجَمْعِ بلْ خُضْتُها على انفِرادى واستَخرَجْتُ كُلَّ يَتِيمَة

726– لَاسْمَعَ أفعَالِى بِسَمْعٍ بَصِيرَةٍ وأشْهَدَ أقْوالِى بعَينٍ سَمِيعَة

Lügatler: غصت , غوص'tan nefs-i mütekellimdir. غوص Bir şey çıkarmak için içinde eğlenmeksizin suya dalıp çıkmak demektir. خضت خوض'dan nefs-i mütekellimdir. خوض'ın mânâsı da suya dalmak ve bir işe başlamak demektir. Bu iki kelimenin mânâsı birbirine yakındır. İbn Fârız'a göre خوض , غوص'dan daha beliğdir. Onun için بل ile ıdrab eyledi. يتيمة Çok değerli bir inci demektir. لاسمع'da lâm لاجل mânâsınadır ve خضت'ye müteallıktır.

Mânâ: Ben cem'-i ahadiyyet ve esmâsının denizlerine daldım; hattâ tek başıma dalıp yüzdüm ve o denizlerin her birinden –ki murad esmâ-i gaybiyyedir- nice ilim ve irfan incileriyle rûhânî hakîkat ve latîfe mücevherleri çıkardım. Böylece ben, basîret kulağımla kendi fiillerimi işitmiş oldum. Yâni benim fiillerimi algıladığım işitmede basîret özelliği vardır, o işitme bâtınî bir işitmedir ki hem işitme hem görmedir. Zîrâ o bir nurdur ki, her duyunun özelliği kendisinde mevcuttur.

Ve ben kulak gözümle sözlerimi de görürüm. Yâni ben, kendisinde işitme özelliği bulunan gözümle sözlerimi idrak ederim. Her ne kadar sözlerin idrâki âdeten işitmeye ve kulağa bağlı ise de bu böyledir. Zîrâ cem' mertebesinin bir özelliği olarak, bu mertebeye ulaşan kimsenin her uzvu öteki uzuvların görevini yapabilir. Çünkü kayıtlar ortadan kalkınca vücûdun parçaları bir olup cem' nûruyla bütün kuvvelere şâmil olur ve ihtilaf /173-a/ ortadan kalkar.

727- فإنْ نَاحَ فى الاَيْک الهَزَارُ و غَرَّدَتْ   جَوَاباً لهُ الاطيار فى كُلِّ دَوْحَة

728- وأطْرَبَ بِالمِزْمَارِ مُصْلحُهُ علَى   مناسَبَة الاَوْتارِ مِن يَد قَيْنَة

729- و غَنَّتْ مِن الاَشْعَارِ ما رَقَّ فَارْتَقَتْ   لِسدْرَتِها الاَسْرَارُ فى كُلِّ شَذْرَة

730- تَنَزَّهْتُ فى آثارِ صُنْعِى مُنَزِّهاً   عَن الشِّرکِ بالاَغْيارِ جَمْعِى و اُلْفَتِى

Lügatler: الايک ve الايكة ağaçlık yer. هزار Bülbülün bir türü olup Farsça'dan geçmiştir. تغريد Kuşun avazla ötmesine denir. دوحة Büyük ağaca denir. مزمار Düdük demektir. أوتار, وتر iki fetha ile kirişe denir, burada kirişle çalınan saz murad olunur. قينة Muğannîye denir. سدرة Bir nevi ağaç demektir, burada murad Sidretü'l-müntehâdır. شذرة Nağme demektir.

İ'râb: ناح ,تنزهت لإن'nın cevâbıdır. عل مناسبة الاوتار Sözü yâni على مناسبة اصوات الاوتار mukadder muzaf olur. على, مصلح üzerine müteallıktır. بالاغيار Sözü الفت'e müteallıktır.

Mânâ: Eğer ağlayan bülbül ağaçlarda inlese, kuşlar da o bülbüle cevap vermek için başka ağaçlarda ötüp şakısalar; usta bir ney üfleyici, muğannî-nin elindeki sazın seslerine uygun şekilde, onunla aynı tarz ve aynı ses â-hengiyle icrâ-i sanatta bulunsa; iyi icrâcı bir muğanniye ince ve güzel güfte-lerle şarkı söylese (bu takdirce ما رق 'da ما masdariyyedir ve اشعار'ın sıfatı olur); böylece dinleyicilerin sırları sidreye yükselse, her bir nağmede teğannî son haddini bulsa; işte bu hallerin hepsinde ben sanatımın eserlerinde münezzeh olarak, Hz. Cem'i ve Cenâb-ı Vahdet'imi ve ağyarla ülfetimi şirkten münez-zeh kılanm.

Yâni hazret-i zâtımın fiiller, eserler, mutrib, tarab, muğannî, şiir söyleyi-ci, saz çalıcı olarak yaratıp ızhar ettiği şeylerin hepsinin cem'iyyeti'z-zâtıyye-ti'l-asliyye bakımından, benim şüûn-i zâtiyyeme mensub sûretler olduğunu, başka olmadığını ayne'l-yakîn müşâhede ettim. Kezâ ben, vücud ahkâmıyla telebbüsten sonra hâsıl olan cem'iyyet bakımından dahî, gayrın müdâhale-sinden ve ortaklığından münezzeh ve beriyim. Filhakika

بخود گويا و بخود شنوا و بخود كيرا   و بخود بينايم ليس فى الدار غيرنا ديار

[Kendimize kendimizle söyleyen, kendimizle dinleyen, kendimizle tutan ve göreniz. Evde bizden başka kimse yok.]

731- فَبِى مَجْلِسُ الاَذْكَارِ سَمْعُ مُطَالِعٍ   وَلِى حَانَةُ الخَمَّارِ عينُ طَلِيعَةِ

Lügatler: مطالع ism-i fâildir, mutâlaa kılıcı mânâsına. حانة meyhâneye denir. طليعة Casus ve gözleyici demek. عين الطليعة Burada "kapısı açık ev" demek olur. Araştırdığı şeye muttalî olabilmek için câsus ve gözcünün gözünün dâimâ açık olması gerektiği dolayısıyla bu ilgi kurulmuştur. Aşırı mübâlağadan ötürü söylenmiştir.

İ'râb: سمع mübtedâ, haberi önceki فبى'dir. Kezâ عين mübtedâ, ولى mukaddem haberdir. مطالع'nun mef'ûlü mahzûf olup takdîri اياى'dir. ف mahzûf şartın cevâbıdır.

Mânâ: Kâinatta ne kadar eşyâ varsa /173-b/ hepsinin, benim zâtımın işleri, fiil ve sıfatlarının mazharları ve bana âit görünüşler olduğunu bildinse; o halde benim vücûdum sebebiyle zikir meclisleri, Kur'an okuma mahfilleri, Hz. Cebbâr'ı tesbih, tehlil ve tahmid mahalleri, beni ve benim kelâmımı mütâlaa ediciye âit bir işitme bir kulak mesâbesindedir. Burada سمع مطالع "mahall-i huzur" mânâsını mutazammındır. Zîrâ bir kimse bir şeyi mütâlaa etse, ona kulak verir, tâ ki onun mânâsını ve sırrını anlasın. O halde takdîr-i kelâm: Zikir meclisleri benimle huzur mahallidir demek olur. Kezâ "meyhâne", câsusun gözü gibi benim için dâimâ kapısı açık vaziyettedir. Bu iki vasfın bir araya gelmesi cem' mertebesinin özelliklerindendir.

732- وما عَقَدَ الزُّنَّارَ حُكْماً سِوَى يَدى   و إنْ حُلَّ بالاِقْرَارِ بِى فهى حَلَّتِ

Lügatler: Açık.

İ'râb: حكما lafzan mansub, mef'ûlü lehdir, عقد'e müteallıktır. سوى يدى Takdîren merfû عقد'nin fâilidir حل'nin naibi fâili zamîridir ve زنار'a râcîdir. فهى İse يد'e râcîdir.

Mânâ: Nasrânî ve Mecûsîlerin beline zünnârı hikmet ve maslahat için ancak ve ancak benim sol elim bağladı. O hikmet "kabzateyn" sırrını ızhar etmek ve cemâl-celâl, lütuf-kahır, hidâyet-dalâlet gibi mütekâbil sıfatların hükmünü icrâ etmek içindir. Eğer o nasrânînin zünnârı, benim vahdet-i zâtımı ikrar sebebiyle çözülüp açılacak olsa, onu yine benim sağ elim çözmüş olur. Bunların hepsi benim fiillerim ve irâdemdir ki her sûrette görünürler. Demek ki bağlayan, çözen, hidâyet edici ve dalâlete sürükleyici olan, bütün mütekâbil sıfatları kendisinde toplamış olan benim zâtımdır.

733– وإنْ نارَ بِالتَّنْزِيلِ محْرابُ مَسْجِدٍ   فما بارَ بالاِنْجِيلِ هَيْكَلُ بَيْعَة

Lügatler: نار fil-i mâzîdir نار , ينور , نورا dan اشرق mânâsınadır. بار Fil-i mâzîdir بار يبور بورا'dan. هلك ve بطل mânâsınadır. بيعة ب'nin kesriyle Hrıstiyanların mâbedidir, kilise denen yerdir. محراب , نار'nun fâilidir. هيكل , بار'un fâilidir.

Mânâ: Eğer "Tenzil" diye isimlendirilen Kur'ân'ın nûruyla mescidlerin mihrâbı nurlu ve aydınlık olduysa, İncil ile kilisenin şekli bâtıl ve helâk olmadı. Zîrâ her ne kadar ahkâmı neshedilmiş ise de İncil'in kelâmiyeti bâtıl değildir. Dolayısıyla onun nûrâniyeti ve bâzı eserleri bâtıl olmak lâzım gelmez. Zîrâ içinde Hakk'ın vahdetini isbat eden, enbiyânın nübüvvetini ikrar eden ve bunlara benzer haşrı ve âhiret gününü kabul eden hususlar yazılıdır. Onun için Muhammedî şerîatte İncil'e haksızlık etmek câiz değildir. Muharref olmayan İncil'le bunların da mâbedinin nurlanması mümkündür.

734– وأسْفَارُ تَورَاةِ الكَلِيمِ لِقَوْمِهِ   يُناجِي بِها الاَحْبَارُ فى كُلّ لَيْلَة

Lügatler: اسفار, سفر'in cem'idir, kitab demektir. احبار Hz. Mûsâ'nın ümmetinin ulemâsı mânâsına gelir, حبر'in cem'idir.

İ'râb: أسفار mübtedâ. يناجى بها Cümlesi ir'abdan mahallen merfû, أسفار'in sıfatıdır. احبار, يناجى'nin fâilidir. بها'da zamir أسفار'a râcîdir ve bu mübtedânın haberi mahzûfdur, takdîr-i kelâm حكمها كالانجيل demektir.

Mânâ: /174-a/ Hz. Mûsâ'ya kavmi için gönderilen ve ümmetinin âlimlerinin her gece kendisiyle Hakk'a münâcaatta bulunduğu Tevrat'ın durumu da İncil'inki gibidir, her ne kadar ahkâmı neshedilmişse de o da tamâmen bâtıl olmamıştır. O da Hakk'ın kelâmı olması dolayısıyla, aslî hâliyle onunla münâcatta bulunup onunla ibâdet eyleyen kimselere faydası olması uzak ihtimal değildir.

735- وإنْ خَرَّ للاَحْجارِ فِى الْبُدِّ عاكِفٌ   فلاَ وجهَ للاِنْكارِ بِالعَصَبِيَّةِ

736- فقد عبد الدِّينَارَ مَعْنىً مُنَزَّهٌ   عَنِ العَارِ بالاِشْراكِ بِالوَثَنِيَّةِ

Lügatler: خر yâni سقط على الارض بالسجود (secdeyle yere kapandı). بد , بت'den Arapçalaşmıştır, Farsça'da bu kelime put demektir. Muzaf mahzûf olup, muzâfun ileyh onun yerini almıştır. Takdîri فى بيت البد demektir. عصبية , تعصب'tandır.

İ'râb: عاكف kelimesi خر'nın fâilidir. معنى Temyîziyet üzere mansubdur. منزه İsm-i fâildir ve عبد'nin fâilidir. فقد'de ف ta'lil içindir.

Mânâ: Ey sâlik, eğer puthânede oturup kalkan putperestler taşlara secde ediyorlarsa, bunların durumu her ne kadar şerîat bakımından red ve inkâr edilirse de hakîkat cihetinden, taassub göstererek onları inkâr etmek mümkün değildir. Zîrâ şirk ve putpereslik sebebiyle hâsıl olan utanmadan Cenab-ı Hakk'ı tenzih edici olanlar da mânen paraya ve pula ibâdet ederler, bunlar her ne kadar zâhiren şirk ve putpereslikten doğan utanmadan Cenab-ı Hakk'ı tenzih ederlerse de bu yine böyledir. O halde paraya, pula kul olanlar bir bakıma puta tapana benzerler. Zîrâ kâfirlerin dahi putlarına ibâdetleri bilvâsıtadır, asâleten değildir. Kur'an'da, sorulduklan vakit şöyle cevap verdikleri belirtilir: مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُونَا اِلَى اللّٰهِ زُلْفَى (Zümer, 39/3). "Onlara bizi sâdece Allah'a ulaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz" Demek ki onlar putlarını hâcet kıblesi edinip Hakk'a vâsıta ittihaz ediyorlardı. Kezâ paraya, pula kul olan da güzel ömrünü ona harcayıp, gece gündüz kalbinde sevgili edinip onu hâcet kıblesi yaparak, izzet ve devletin onunla hâsıl olacağına, belâ ve mihnetin onunla zeval bulacağına inanır. Bunula birlikte sen onu zâhiren muvahhid ve şirkten uzak olarak görürsün. Amma bâtınen şirk-i hafîdedir. Nitekim Şeyh Bedreddin şöyle der: و كان الناس فى الجاهلية يعبدون صنما محسوسا و فى هذا الزمان يعبدون صنما موهوما لعل الله يظهر الحق و يعبدون كما حق عبادته "Câhiliyye devrinde insanlar görünen puta tapınırlardı, bu zamanda ise mevhum putlara tapınıyorlar. Ümid ederiz ki, Hak ortaya çıkar da ona hakkıyla kulluk ederler"

Onun için Hz. Risâletpenah paraya, pula kul olanlara beddua ederek şöyle buyururlar: تعس عبد الدينار و تعس عبد الدرهم تعس عبد بطنه تعس عبد فرجه "Paraya, pula kul olan yok olsun, mîdesine kul olan yok olsun, tenâsül organına kul olan yok olsun".[68]

---

[68] Buhari, Cihad, 70.

Paraya, pula kul olan red ve inkâr edilmediğine göre puta tapıcıları inkâr etmek de câiz değildir. Her ne kadar şerîate göre inkâr etmek gerekirse de nefsânî taassubla böyle davranmak makbul olmaz. Özellikle ârif "Lâ ma'bûde illâ hû" sırrını müşâhede edince şerîat îcâbı inkâr etse de /174-b/ onda hiçbir şeye karşı inkâr kalmaz.

737– و قدْ بَلَغَ الانْذَارُ عَنِّى مَنْ يَعِى   و قامَتْ بِى الاَعْذَارُ فى كُلِّ فِرْقَة

Lügatler: يعى: وعى, يعى'den, يحفظ mânâsına.

İ'râb: بلغ'nın fâili انذار, mef'ûlü من يعى'dir.

Mânâ: Bu beyit cem' lisânındandır, yâni: Şüphesiz benim inzârım, benim kelâmımı muhâfaza edip kabul edene ve buna istîdâdı olana ulaşır. Benim inzârımı dinleyip kabul etmeyen, ezeldeki hakîkat cihetinden kendisine benim inzârımın ulaşmadığı bir kimsedir. Zâhiren peygamberlerin dilinden onlara inzar ulaşsa da netîce değişmez. Demek ki ezelde Cenâb-ı Hakk'ın kendisine hidâyet, inzar ve îmânı kabul için istîdad vermediği kimse:

وَمَن يَهْدِ اللهُ فَهُوَالْمُهْتَدِ / وَمَن يُضْلِلِ اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (İsra, 17/97; Mü'min, 40/33). "Allah kime hidâyet verirse işte doğru yolu bulan odur. Allah kimi sapıtırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur" âyetleri mûcibince salâh ve doğruluk tarafına yönelmez ve ezeldeki istîdâdı her ne yöne ise ondan başka iş yapmaz.

Nitekim Yüce Allah buyurur: سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ خَتَمَ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عظِيمٌ (Bakara, 2/6-7). "Onları inzar etsen de etmesen de onlar için birdir, îman etmezler. Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için büyük azab vardır"

(İkinci mısrâın mânâsı): Her millet ve fırka hakkındaki özürleri benimle kāim oldu, zîrâ ما مِن دَآبَّةٍ إِلاَّ هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ (Hud, 11/56). "Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın, şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır" âyeti mûcibince her milletin alınlarından tutan benim; bunların hepsinde tasarruf eden, irâde ve fiil sâhibi olan benim. Cümlesi benim isim ve sıfatlarımın mazharıdır, benim zat sırlarımın aynasıdır. Bunların hepsi sonunda bana yönelip döneceklerdir. Şüphesiz bunların her birinin özrü benimle kāimdir. Her birine istîdâdlarına göre bir mekân ve

mertebe hazırladım. وین عجب که ظلم نی و جبرتی [Şu ilginç ki zulüm de yoktur cebr de yoktur.] Bu hususta esrâr-ı acîbenin nihâyeti yoktur ve ifşâsı câiz değildir, anlayan anlar bilmeyen bilmez.

این که می گویم بقدر فهم تست　　مردم اندر حسرت فهم درست

[Bu söylediğim şey, senin idrâkin nisbetindedir. Doğru anlayışın hasretiyle öldüm.]

بر سماع راست هر کس چیز نیست　　لقمه' هر مرغکی انجیر نیست

[Herkesin doğru işitmeye kudreti yoktur. Her kuşcağız, bir inciri bütün olarak yutamaz. M, I, 2763]

738– وما زاغَتْ الاَبْصَارُ مِن كلِّ ملّةٍ　　وما رَاغت الاَفْكارُ فى كُلِّ نحْلَةِ

739– وما احْتَارَ مَنْ للشَّمْسِ عن غِرَّةٍ صَبَا　　وإشْرَاقُها من نورِ اسْفارِ غُرَّتِى

Lügatler: زاغ البصر yâni كل. و أخطأ فى النظر, راغت, روغان'dan alınmış olmalı ki hîle yapmak ve oyun etmek demektir. رغوان القعلب: وهو لعبه بذنبه veyahut روغان ve روغ, meyletmek demektir, buradan gelmiş olabilir. Nitekim راغ الى كذا yâni مال اليه ve طريق رايغ yâni مائل. نحلة millet demektir. احتار: ya حار mânâsına olabilir, حار يحو'den gelir veyahut احتار: انتقص mânâsına olup حار حورا يحور,'dan gelir, noksanlık söz konusu olunca söylenir. Resûlüllah (as)'nin şu sözünde olduğu gibi: نعوذ بالله من الحور بعد الكور اى عن النقصان بعد الزيادة "Fazlalıktan sonra gelen noksanlıktan Allah'a sığınırız" صبا , مال yâni meyleyledi. غر Gaynın kesresiyle "gurur" demektir. Gaynın zammesiyle olursa atın alnındaki beyazlık demek olur. اسفار İşrak etmek demektir.

İ'râb: احتار'nın fâili من'dir. للشمس'de lâm الى mânâsınadır ve صبا'ya müteallıktır. صبا'nın fâili /175-a/ altındaki zamirdir ve من'e âittir.

Mânâ: Hiçbir ümmetin gözleri başkasına meyletmedi, bütün topluluklarda himmet erbâbından hiçbirinin fikirleri boşa gitmedi, eksik olmadı (veya hayran olmadı). Gururdan dolayı güneşe tapmaya yönelen kimsenin ibâdeti hakîkatte yine bana olur. Zîrâ o güneşin parıltısı, benim zâtımın aydınlığının doğmasından hâsıl olan nurdandır.. الطرق الى الله بعدد أنفاس الخلائق "Allah'a varan yollar mahlûkatın nefesleri sayısıncadır" ifâdesi mûcibince herkesin, ulûhiyet mertebesinde bir özel yönü vardır ki o onun mürebbîsi olan isimdir ve o kimse, eğer Muizz eğer Müzill, eğer Hâdî, eğer Mudill, o ismin muktezâsından başka şekilde hareket ve amel edemez. O halde, mazhar olduğu o isim cihetinden eylediği ibâdet ve teveccüh, her ne kadar Hâdî ismine muhâlif ise de haktır.

740– و إنْ عَبَدَ النارَ المَجُوسُ و مَا انْطَفَتْ　　　　كَمَا جاءَ فى الأَخْبارِ فى أَلْفِ حجَّة

741– فما قَصَدُوا غيرِى و إن كانَ قَصْدُهُم　　　　سِوَاىَ و إنْ لَمْ يُظْهِروا عَقْدَ نِيَّة

742– رَأَوْا ضوْءَ نورِى مَرَّةً فَتَوَهَّمُوا　　　　ناراً فَضَلُّوا فى الهُدَى بالأَشعَّة

Lügatler: انطفاء ateşin sönmesi. الحجة, ح'nin kesriyle "sene" mânâsına.

İ'râb: و أن اعبد'de أن şart harfidir, cevâbı فما قصدوا'dur. و إن كان'de dahî evvelki إن'i te'kid için şartıyye olmalı. و إن لم يظهروا'daki إن'in cevâbı mahzûf olabilir veyahut و إن كان'nin cevâbı olabilir ki bu durumda takdîri فذاك القصد مبنياً على التوهم لا على التحقق demek olur, و إن يظهروا ona takid olur. بالاشعة sözü ya توهموا'ya veya فضلوا'ya müteallıktır.

Mânâ: Mecûsîler sönmeyen bir ateşe tapınırlar, nitekim târihî haberlerde onların tapındığı ateşin bin seneden beri bugüne kadar sönmediği belirtilir. O ateşin mâbedlerinde devamlı olarak yanması için ona odunla yardımcı olurlar. Nitekim şöyle söylenmiştir: إن النار التى اوقدت و عبدت مضى عليها الف سنة و لم ينطفأ "Bir ateş yakıldı ve tapınıldı, üzerinden bin sene geçtiği halde sönmedi"

İşte Mecûsîler ateşe tapınmışlarsa da, bu ibâdetlerinde benden başkasını kasdetmediler. Her ne kadar onların niyeti benden başkası olduysa da bu böyledir. Onlar her ne kadar bana ibâdet etme niyeti göstermediler ve zâhiren ateşe tapındılarsa da, onların benden başka zannettikleri niyetleri tevehhüm üzeredir, gerçek değildir. Tevehhümlerin menşei ise şudur: Ateşe tapanlar, benim nûrumun ışığını tekrar tekrar defalarca gördüler ve o nûru nâr (ateş) zannettiler. Böylece benim nûrumun parıltılarını müşâhede etmeleri sebebiyle ve onu ateşin parıltıları zannetmelerinden dolayı hidâyet içinde hidâyetle dalâlete düştüler.

میل خلق جمله عالم تا ابد گ　　　　گر بدانند ور ندانند سوی تست

[Bütün âlemdeki insanların ebediyyen meyli, bilseler de bilmeseler de sanadır.]

Ateşperesliğin başlangıcı Zerdüşt denen bir hakîmden zâhir oldu. Zerdüşt Hz. Mûsâ'dan sonra كشتاسب (Viştaspa?) /175-b/ denilen pâdişahın devrinde yaşadı. Erzincan dağlarında yıllarca mücâhedeyle meşgul oldu, az yiyip az uyuyarak, halktan uzak yaşayarak (uzlet) sonunda nefsânî kirler yok olup rûhânî kemâl hâsıl olunca bir gün Cenâb-ı Izzet buna ateş şeklinde tecellî eyledi ve Hakk'ın nûrunu nâr (ateş) şeklinde gördü. Nitekim Vâdi-i Eymen'de, o mübârek yerde Hz. Mûsâ'ya da benzer bir durum olduğunu şu âyetten anlıyoruz: إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا (Taha, 20/10). "Hani bir ateş görmüş ve âilesine bekleyin, emînim ki bir ateş gördüm..."

Hal ehlinden bâzılarına da ilâhî nur nâr şeklinde tecellî eder. İşte Zerdüşt'ün de nebî ve velîlerden bir mürşidi ve rehberi olmadığı için, Hakk'ın nûrunu ateş zannederek gelip halkı ateş tarafına da'vet eyledi. Böylece bidâyetin kendisinde dalâlete düştüler ve nûru ateş zannettiler. Eğer ateşin hakîkatinin ne olduğunu ve ondaki yakma, aydınlatma ve tesirlerin kimden idiğini bilselerdi dalâlette olmazlardı.

743– ولوْ لا حجَابُ الكوْنِ قُلْتُ و إنَّمَا   قِيامِي بِأحْكامِ المَظَاهِرِ مُسْكِتِي

Lügatler: مسكت ism-i fâildir, susan mânâsına, mütekellim yasına muzafdır.

Mânâ: Eğer kevn örtüsü ve vücud perdesi olmasaydı, ben tevhîdin sırlarını örtüsüz olarak apaçık söylerdim. وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا (Bakar, 2/148). "Herkesin yöneldiği bir yönü vardır" âyetinin sırrını açıklayıp, her âbidin yüzünün harem-i ahadiyyet tarafına olduğunu hiç îmâsız ve işâretsiz bir şekilde gösterirdim. Lâkin benim zâhirî ahkâmla ayakta durmaklığım, kulluk ve beşeriyet düzeni içinde bulunmaklığım, bu sırların ızhârından beni alıkoymuş vaziyettedir. Zîrâ ilâhî himmet bunu gerektirir, bu sırlar kıyâmet gününe kadar örtülü olup herkes örtünün altında bir semte sâlik olarak, âhirette onlara sülûklerinin netîcesi belli edilecektir.

744– فلا عَبَثٌ و الخَلْقُ لَمْ يُخْلَقُوا سُدىً   و إنْ لَم تَكُنْ أفعَالُهُم بِالسَّدِيدَةِ

745– عَلَى سمَةِ الاَسْماءِ تَجْرِى اُمُورُهُم   و حِكْمَةُ وَصْفِ الذات لِلحُكْمِ اَجْرَت

746– يُصَرِّفُهُم فِى القَبْضَتَينِ وَلاَ وَلاَ   فَقَبْضَةُ تَنْعِيمٍ و قَبْضَةُ شَقْوَة

Lügatler: سدى مهملا mânâsınadır. السديدة: الصالحة. أجرت إجراء'dandırt, if'al bâbındandır. لا و لا Hadîs-i şerifdeki iki lafza işârettir ki birisi هؤلاء فى الجنة و لا اٰبالى'dir, öteki هؤلاء فى النار و لا اٰبالى'dir. Dinleyenin anlayışına güvenerek bu lafızlar hazfedilerek ولا ولا lafzı ile yetinilmiş oldu. *Nevâdiru'l-Usul,* (Hakîm Tirmizî) ve *Mesâbih*'te yer alan ve Ebu'd-Derdâ'dan rivâyet edilen söz konusu hadis şöyledir: قال رسول الله إن الله تبارك و تعالى خلق آدم فضرب بيمينه على اليمنى فأخرج ذرية بيضاء كالفضة و من اليسرى سوداء كالحممة ثم قال هؤلاء فى الجنة لا اٰبالى و هؤلاء فى النار ولا اٰبالى "Resûlüllah (sav) şöyle buyurdu: Allah Tebâreke ve Teâlâ Âdem'i yarattı da kudretiyle sağ tarafa vurdu ve gümüş gibi beyaz bir nesil çıkardı, sol taraftan ise kömür gibi siyahını çıkardı. Sonra şöyle dedi: Bunlar cennetlikler ben aldırmam, ötekiler cehennemlikler ben aldırmam"

الشقوة Kesre ile masdardır شقا , يشقى , شقوة , شقارة'den gelir.

İ'râb: فلا عبث'de ف mahzûf şartın cevâbıdır. الخلق 'ta و vav hâliyedir. وإن لم يكن افعالهم Sözü şart cümlesidir, cevâbı mahzûfdur, takdîri فلا يقدح ذلك demektir.

Mânâ: Hal böyle olunca varlıkta hakîkî mâbûdun o olduğunu, her âbidin yüzünün yönünün bir bakıma /176-a/ O'na olduğunu anladınsa, o zaman bu mevcûdâtta abes hiçbir şey bulunmadığı, âlem halkının boş yerer yaratılmadığı anlaşılır. Her ne kadar her birinin fiilleri düzgün ve doğru değilse de beğenmeme ve ayp görme konusu olmamalıdır. Yüce Allah şöyle buyurur: وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلاَّ بِالْحَقِّ (Hicr, 15/85). "Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak olarak yarattık" Başka bir yerde şöyle buyuur: أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ (Mü'minun, 23/115). "Sizi boş yere yarattığımızı ve sizin hakîkaten huzûrumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"

Bütün mahlûkâtın işleri ve halleri ilâhî isimlerine göre cereyan eder. Yâni hidâyet üzre olanların işleri, sâlihlerin sözleri, halleri ve ahlâkı "Hâdî" ismi üzere cereyan eder. Sapıkların ve zâlimlerin halleri ve sözleri "Mudıll" ve "Müzill" ismi üzere cereyan eder. Zîrâ sıfatlarının zuhûrunun hikmeti saâdet ve şekâvet, dalâlet ve hidâyetten özellik ve eserleri her ne ise, mahlûkâtın üzerine ona göre hükmetmek için icrâatta bulundu. Meselâ "Hâdî" ismi bir mazhar talep ettiği anda zuhûr edip, muktezâsınca doğru yola dâvet eder, işte enbiyâ, evliyâ ve mü'minlerin vücûdu ona mazhar oldu. Kezâ "Mudıll" isminin özelliği saptırma ve azgınlıktır, o da mazhar talep edince ins ve cin şeytanlarından ona da nice mazharlar bulunur. Ve onlarda özelliklerin hükmünü icrâ eder. Demek ki, Hâdî ve Mudıll, Muizz ve Müzill, Latîf ve Kahhar, Rahîm ve Settar gibi zıd mânâlı ilâhî isimler –ki "kabzateyn" ve "isbıayn" kelimeleriyle kasdedilen bu mütakâbil isimlerdir- işte o isimlerin tecellîsiyle Cenâb-ı Hak yaratıkları, iki kabza ve mütekâbil isimler arasında ezeldeki ilmine göre evirip çevirir. هؤلاء فى الجنة و لا ابالى و هؤلاء فى النار ولا ابالى demek sûretiyle yâni "O gümüş gibi beyaz olan Âdem nesilleri cennettedir ve cennete sokarım ve mübâlât eylemem. Ve o kömür gibi siyah olan nesiller cehennemdedir, onları cehennemlik yarattım ve kezâ kayırmam ve mübâlât etmem".[69] Bu iki kabzanın birisi nîmet ve saâdet kabzası, biri de azab ve şekâvet kabzasıdır; bu iki kabzanın maddî ve mânevî, dünyevî ve uhrevî

Ahmed b. Hanbel, VI, 441.

mazharı vardır. Terkib, tabîat ve anâsır âlemi olan bu mülk âlemi kabza-i yüsrâ (sol kabza)'nın mazharıdır. Kuvvet, kudret ve tesir mertebesi olan ervâh ve melekût âlemi kabza-i yümnâ (sağ kabza) mazharıdır. Gökleri ve yerleri içine alan bu zâhirî ulviyyât ve süfliyyât ise her iki kabzanın mazharıdır; şu âyet buna işâret eder: وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ (Zümer, 39/67). "Kıyamet günü bütün yeryüzü onun tasarrufunda (kabzasında)dır. Gökler onun kudretiyle (sağ eliyle) dürülmüş olacaktır" Kezâ küfür ve îman iki kabzanın mazharıdır. Bütün varlıklar, dünyâda olsun âhirette olsun, bu iki kabzanın arasında evrilip çevrilmekten hâli değildir. ثبت الله قلوبنا على دينه و رسخ قدومنا فى شرع نبيه "Allah kalblerimizi kendi dîni üzere dâim eylesin ve ayaklarımızı Peygamberinin şefâatinde sâbit kılsın"

747– أَلاَ هَكَذَا فَلْتَعْرِفْ النفْسُ أو فلاَ — وَيُتْلَى بِهَا القُرآنُ كُلَّ صَبِيحَةَ

748– وعِرْفانُها مِن نَفْسِها و هى الَّتِى — عَلَى الحس ما أَمَّلْتُ مِنِّى أَمْلَت

Lügatler: الا ve ها tenbih içindir, söze başlamadan önce muhâtabın dikkatli olması düşünülür, böylece önemli bir meseleyi mutazammın olan söz gafletle boşa gitmemiş olur. Kâf tanbih harfidir. ذا İşâret harfidir, geçmiş sözlere işâret eder. املت mîmin şeddesiyle /176-b/ تاميل'den "ümit tutmak" demektir. املت mîmin sükûnuyla املا'dandır.

İ'râb: فلتعرف eğer meçhul sîgasıyla okunursa نفس nâibi fâil olarak merfû okunur. Eğer mâlûm sîgasıyla okunursa نفس mansub olur ve mef'ul sayılır. أو فلا'da أو , و mânâsınadır, yâni والا فلا تعطل معرفتها takdir edilir. و يتلى'da vav hâliyedir. على الحس, املت'e müteallıktır.

Takdîr-i **Mânâ** şöyledir: Ey tâlib ve sâlik dikkat et. Nefs böyle bilinsin veya nefsi böyle bil ve kavra, yâni sen de benim zikrettiğim ve benim bildiğim gibi bil; şöyle ki: Nefs-i nâtıka-i insânî, idrak sâhibi bir cevherdir, bizâtihî kāimdir; sem', basar, kudret, kuvvet, irâde, ilim, hayat vb. ilâhî sıfatlarla mevsuftur. Eğer bu sıfatların hakîkatine bakarsan, her ne kadar nefsin bunlara ayna ise de, bu sıfatlar Hakk'ındır ve sende emânettir. Eğer nazarda da terakkî edip hakîkat nazarıyla baksan, bu fiili, sözü, işitmeyi, görmeyi ve nefsini, Hakk'ın fiili, sözü, işitmesi ve görmesinin aynısı olarak bulursun. Kâinatta bu mazharlara bakınca hepsini aynı Bir'i yansıtan aynalar olarak görürüsün ki bu kadar eşyâda o "Bir" yüz göstermiş ve mütekâbil isim ve sıfatların hükmüyle o aynı "Bir" bu kâinatta tasarruf edip durmaktadır. Öyle

ki bâzen hidâyet bâzen saptırma, bâzen lütuf ve cemâl, bâzen kahır ve celâl ile tecellî etmektedir. İşte nefsini bu minval üzere bil ve kavra, aksi halde bilmeye koyulma. Zîrâ bundan başka bir şekilde nefsi bilmek, kemal ehlinin bilmesi (mârifet) değildir. Böyle olmayan من عرف نفسه فقد عرف ربه "Nefsini bilen Rabbini bilir" sözünün mânâsını anlamamıştır.

Şu âyetler her sabah o nefsin dalâlet ve hidâyet hakkında okunup durmaktadır: فَيُضِلُّ اللهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ (İbrâhim, 14/4; Müddessir, 74/31). "Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir" وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا (Kehf, 18/17). "Allah kimi hidâyetten mahrum ederse, artık onu doğru yola yöneltecek bir dost bulamazsın". فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ (En'am, 6/149). "Allah dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi"

Bu ve benzeri âyet ve hadislere rağmen nefsini bu minval üzre bilmeyene şaşılır. Üstelik o nefsin bu sıfatları ve sırları bilmesi kendi zâtında olup biter, başkasında hâsıl olmaz.

وهى التى sözü yâni: Nefs-i nâtıka öyle bir şeydir ki ilim, maârif, esrar ve letâif olarak benim kendimden her ne ümit etsem his üzere onu yazar, hakîkatlerden ve inceliklerden her ne istesem his üzere onu çizer.

749– ولو أنَّنِي وَحَّدْتُ الْحَدْتُ وانْسَلَخْتُ مِنْ آى جَمْعِي مُشْرِكاً بِي صَنْعَتِي

Lügatler: وحدت sözü yâni: أثبت الوحدة بنفى الكثرة (Kesreti nefyederek vahdeti isbat ettim). الحاد:الميل عن الاستقامة (İstikametten meyletme). الانسلاخ: الانتزاع(çekip çıkarma). Şöyle denir سلخت الجلد عن الشاة فانسلخ yâni نزعته فانتزع. صنعتى yâni مصنوعى.

İ'râb: مشركا haldir, الحدت ve انسلخت'den. بى'da ب , إشراك'i ta'diye içindir.

Mânâ: Eğer başka felsefeciler ve zâhir ehli gibi kesreti nefyederek vahdeti isbat etsem ve ondan gayrı olarak /177-a/ onu tevhid etsem, istikāmet yolundan ayrılmış olurum, zîrâ kendime vücud isnad etmiş olurum. Eğer benim vücûdumu Hakk'ın vücûduna mukâbil ve muğâyir diye inanırsam tevhidde müşrik olmuş olurum. Bu, muvahhidlere göre ilhad ve şirkin kendisidir. Bu şekilde tevhid etsem ilhada düşmüş olurum. Mukaddime bölümünde "tevhid-i zat" bahsinde geçmişti. Şeyhülislâm'ın sözü şöyleydi: ما وحد الواحد من واحد وكل من وحده جاحد "Bir olanı, kimse birlemedi, çünkü onu birleyen herkes inkârcıdır"

Muvahhid kim çağırır vâhid oldur
Geru tevhid içinde câhid oldur

وانسلخت Sözü yâni eğer ben başkası gibi tevhid etsem mülhid olurum ve kendi yaptıklarımı kendime ortak koşarak cem'imin alâmet ve âyetlerinden soyunmuş olurum.

Şöyle bir mânâ da mümkündür: Eğer ben nefsimin fiilini tevhid eylesem, yâni desem ki: Zâtım hidâyet edicidir, dalâlete sürükleyici değildir; dalâlet kulundur veya Ehrimen'indir desem Mûtezile gibi, ben istikāmet ve tevhid yolundan sapmış olurum ve âyât-i cem'den soyulup sun'umu kendime ortak etmiş olurum.

750– و لَسْتُ مَلُوماً أنْ أبُثَّ مَوَاهِبِي و أمْنَحَ اتْبَاعِي جَزِيلَ عَطِيَّتِي

Lügatler: جزل aslında odunun ve ağacın büyüğüne denir. Ayrıca çok miktarda ve büyük bağış mânâsına kullanılır.

İ'râb: ابث أن'de أن masdariyye. أمنح, ابث üzerine mâtuftur. أمنح , أعطى mânâsına olduğundan iki mef'ul alır, birincisi اتباعى ikincisi جزيل'dir.

Mânâ: Ben bağış ve mârifetlerimi gösterdiğimden tarîkatte olan tâbîlerime ve mensublarıma çokça bağışlarımı verdiğimden dolayı enbiyâ ve evliyâ nezdinde ayıplanmış değilim. Nitekim Kur'an ve hadiste nîmeti ızhar ve bağışı ortaya koyma konusunda beyanlar vardır: وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ (Duha, 93/11). "Ve rabbinin nîmetini minnet ve şükranla an". أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ (Yâsîn, 36/47). "Allah'ın size verdiği rızıklardan hayra sarf ediniz"

Bir velînin ilâhî sırları ızhar etmekten maksadı halk nazarında makam, mevki sağlamaya ve üstünlük iddiasına yönelik olmazsa, aksine tâlibleri kemâle erdirmek ve sâlikleri yetiştirmeği o yolla yapmayı düşünürse o velî ayıplanmaz ve kötülenmez.

751– ولِى عَن مُفِيضِ الجَمْعِ عندَ سَلاَمه عَلَىَّ بأَوْ أدْنَى اشَارَةُ نسْبَة
752– ومِن نُورِهِ مشْكاةُ ذَاتِىَ أشْرَقَتْ عَلَىَّ فنارَتْ بِى عشَائِى كَضَحْوَة

Lügatler: مفيض الجمع: هو الذى صب و أفاض فيوضات ذقام الجمع على توابعه. (Cem makāmının füyüzâtını tâbîleri üzerine döken). بأو ادنى Yâni بمقام او ادنى أو بصاحب او ادنى, muzaf hazfedilerek kullanılmıştır.

İ'râb: اشارة نسبة mübtedâ, ولى mukaddem haberdir, عنا'nin mahalli hâliyet üzre mansubdur. مشكاة Duvarda içine lâmba konulan oyuğa denir. عنا'dan murad zulmânî tabiat, صحوة'den murad rûhânîyet.

Mânâ: مفيض الجمع'dan murad Hz. Resul (as)'dir ki o ilâhî feyizleri saçan ve rabbânî mevhibeleri taksim edendir. Nitekim alehisselâm efendimiz buyurur: و الله يعطى و انا القاسم "Allah verir, ben taksim ederim"

Sahih rivâyetle naklolunur ki Hz. Sultânu'l-Kevneyn mi'raç edip, gökleri ve yerleri tayyederek rûhu'l-emîn mertebesini ve kâbe kavseyn makāmını aştığı ve kendi makamları olan "ev ednâ" makāmına vâsıl oldukları vakit, Hz. Nebî Cenâb-ı Hakk'a tahiyyat ve övgülerde bulunup şöyle dedi: التحيات لله و الصلوات و الطيب "Selâmlar, duâlar ve iyilikler Allah içindir".[70] Bunun üzerine Hz. Cenâb-ı Izzet'ten de kendisine şu şekilde selâm geldi: /177-b/ السلام عليک ايها النبى و رحمة الله و بركاته "Selâm sana olsun ey nebî, Allah'ın rahmet ve bereketleri sana olsun!" Bunun üzerine Hz. Nebî (as) Hakk'ın selâmıyla sevinip mutlak mahbûbun sözüyle içi açılıp murâdına nâil olunca, o hediyeyi başka sâlihler ve mü'minlere de bağışlayıp: السلام علينا و على عباد الله الصالحين "Selâm bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine olsun dedi"

Demek ki kendisinde salâh belirtisi olan herkes Hz. Risâletpenah'ın selâmının nurlarından hisse ve pay sâhibi demektir. Bunun için İbn Fârız'ın Cenâb-ı Risâletpenah'la mânevî münâsebeti ve rûhânî yakınlığı olduğundan dolayı kendisi şöyle buyurur: Hz. Peygamber "müfîdu'l-cem'" mertebesinden "ev ednâ" makāmında benim için, benim üzerime selâm verdiği zaman, benim mânevî nisbetime ve rûhânî verâsetime işâret vardır. İşte bu insanların o hazretle mânevî münâsebeti olduğu için hadiste bunlara "ihvânım" deyip: وا شوقا الى لقاء إخوانى "Ah, kardeşlerime kavuşmayı ne kadar isterdim!" buyurdular. Mi'raç gecesinde علينا'yı cem' ile ifâde ettiklerinde kâmillerin ruhlarının onda ictimâına işâret olur, İbn Fârız da سلام علينا'da dahîl olur, böylece Hz. Risâletpenah مفيض الجمع (Cem' saçan) olur.

و من نوره sözü: Halbuki o müfîdu'l-cem'in nûrundan benim üzerime nur veren beni aydınlatan yine benim mişkât-ı zâtımdır. Hal böyle olunca, benim tabiatımın ve beşeriyetimin karanlığı, rûhânîyet-i kübram gibi, benimle nu-

---

70 Buhari, Ezan, 148.

rânî ve aydınlık oldu. Yâni zâtım nûr-i Muhammedî ile münevver olmakla zulmânî perdelerden ve nefsânî paslardan kurtuldum.

753– فأُشْهِدْتِنِي كَوْنِي هناكَ فَكُنْتُهُ   وشاهَدْتُه اِيَّاىَ و النورُ بَهْجَتِي

Lügatler: Bu beyitte كونى'den murad وجودى demektir. اشهدتى'deki ى'den bedeldir. كنته'deki muttasıl zamir nâkıs fiilin haberidir ve munfasıl zamir yerine gelmiştir, yâni كنت اياى demektir.

Mânâ: Ben beni o makām-ı cem'de hazır kıldım, vücûdumu gördüm. Ben nûr-ı Muhammedî demek olan müfîdu'l-cem'in aynı oldum. Zîrâ cem' makāmında muğâyeret ve ikilik tasavvur edilemez; bir hakîkattir ki, bütün hakîkatleri kuşatmış ve şümûlüne almıştır ve ben o müfîdu'l-cem'i, beni müşâhede ettim, bir halde ki, o nûr-ı Ahmedî benim zâtımın güzelliği, benim vücûdumun letâfet ve ışığıdır.

Cem' meşrebi İbn Fârız'a gâlip gelerek vahdet mânâsı vücudlarına şâmil olunca makām-ı cem'a uygun olan hallere başlayıp şöyle buyururlar:

754– فَبِى قُدّسَ الوادى و فيه خَلَعْتُ خَلْعَ   نَعْلِى عَلَى النَّادى وجُدْتُ بِخِلْعَتِي

755– وآنَسْتُ انْوَارِى و كُنْتُ لها هُدَى   ونَاهيكَ مِنْ نَفسٍ عَليها مُضيئَة

756– وأسَّسْتُ اَطْوارِى فَنَاجَيْتَنِي بها   وقَضَّيْتُ اَوْطَارِى و ذَاتِي كَلِيمَة

Lügatler: خلعت عليه ثوبا sözü لبسه و اعطيه (giydirdim ve verdim) demektir. Bu mânâ على ile ta'diye eylediği zaman olur. خلعت ثوبه Veya خلعت عنه ثوبه denince نزعت mânâsı verilir. نادى Mahfil ve meclis demektir. آنست /178-a/.أبصرت mânâsına. أسس yâni أحكم بنيانه demektir, تأسيس'tendir. اطوار, طور'ın cem'idir, kasdedilen münâcat makamları ve sülûk mertebeleridir. Meselâ tevbe, fakr, tecerrüd, tebettül, muhâsebe vb. gibi. ناهيك yâni يكفيك.. اوطار hâcet mânâsına gelen وطر'ın cem'idir.

İ'râb: نادى'de muzaf mukadderdir, yâni اهل النادى demektir. لها'da zamir انوار'a râcî. هدى, هادى mânâsına. فبى'de ب sebebiyye.

Mânâ: Ben müfîdu'l-cem' olduğuma göre benim zâtımın nûruyla kurb-i ilâhî vâdîsi, melekût ve ceberût âleminin fezâsı sonsuz derecede mukaddes ve temizlenmiş olur. Ben o vâdîde mârifet, kurbiyet ve muhabbet meclislerinin ehline, bunlardan fânî olan vücûdum-na'lini giydirmek sûretiyle hil'at verdim ve onları giydirmiş oldum. Fânî vücûdumun na'lini soyup aldıktan

sonra kendilerine bâki vücûdumun hil'atini ikram ettim ve ben kendi nurlarımı gösterdim ve müşâhede ettim. Ve o nefsimin nurlarına ben yol gösterdim. Kendini aydınlatan, kendine ışık saçan ve yol gösteren bir nefsin şerefini bilmek sana kâfîdir.

Bu beyit şöyle de anlaşılabilir: أنوار'dan murad, "mukarreb ruhlar" olabilir. Bu durumda عليها zamîri أنوار'a râcî olur. O zaman mânâ şöyle olur: Ben cem' makāmına âit mücerred ruhları ve mukaddes nurları gördüm ve müşâhede ettim. Ben o mücerred ruhların yol göstericisi olduğumdan, mücerred ruhları aydınlatan ve onlara feyz veren o nefsin kemâlini bilmek sana kâfîdir. Ve ben "etvar" binâmı kurdum, yâni sülûkte olan tevbe, tecerrüd, fakr, inâbet, murâkabe, tevekkül vb. makamların esâsını te'sis ettim. Demek ki ben o tavırlarda benim zâtıma yalvardım, zâtımın muktezâsını ve hâcâtını yerine getirdim. Bir halde ki, "kelîm"im benim zâtım idi, benden başkası değildi. Hulâsa-i kelâm, kâinâtın dağınık olan unsurlarının hepsini vahdet hükmü gereği zâtımda müşâhede kıldım demek olur.

757– فَبَدْرِىَ لَمْ يَأْفُلْ و شَمْسِى لَمْ تغبْ وبِى تَهْتَدى كُلُّ الدَّرارِى الْمُضِيَةَ

758– و أَنْجُمُ أفلاَكِى جَرَتْ عَن تَصَرُّفِى بِمِلْكِى و أمْلاَكِى لِمُلْكِى خَرَّت

Lügatler: درار درى'nin cem'idir, درى كوكب bir yıldızdır, gâyet berrak ve parlak olduğundan dolayı onu inciye nisbet ederler. الملك mîmin zammesiyle ve kesresiyle "kudret" ve "tasarruf etmek" demektir. Bâzılarına göre şöyle bir fark vardır: Mîmin zammesiyle olursa zevi'l-ukul ve başkalarında mutlak tasarruf mânâsı taşır. Kesre ile olunca akıllı varlık dışındakiler için kullanılır. املاک , ملك'in cem'idir. خرت , خرور'dan müştaktır, سجدت ve سقطت mânâsınadır.

İ'râb: فبى'de ف mahzûf şartın cevâbıdır. بملكى'da ب , فى mânâsınadır.

Mânâ: Melekût ve ceberût âleminin vâdîsi benimle mukaddes, mukarrebînin ruhları benim hil'atimi giyinmiş, sülûk makamları benimle sağlamca kurulmuş olduğuna göre, benim bedrim yâni "bedr" mesâbesinde olan benim akıl ve kalbim, asla batmaz ve son bulmaz. Güneş gibi bütün eşyâya ışık saçan, bütün mâsivâya hayat veren /178-b/ rûhum hiç kaybolmaz. Her bir parlak ve ışıklı yıldız benim nûrumla yol bulur.

Murad zâhirî mânâdaki parlak yıldız da olabilir. Veya mü'minlerin ruhlarından ve mürşidlerin akıllarından istiâre olur ki benim nûrum vâsıtasıyla,

mü'min ruhların ışıklı yıldızları doğru yolu bulurlar, demek olabilir. Benim feleklerimin yıldızları, mülkümde olan tasarrufumla hareket ederler. Benim meleklerim, bana, benim saltanat ve tasarrufum için secde eylediler. Veyahut, benim kemâl-i saltanat ve tasarrufum olduğu için onlar bana nisbet mertebelerinden sâkıt oldular, denebilir.

759- وفِي عالَمِ التَّذْكارِ للنَّفسِ علمها الْمُقَدَّمُ تَستَهْدِيه منِّى فتْيَتِى

Lügatler: تذكار masdardır. الذكر Mânâsınadır, lâkin burada mübâlağa vardır. عالم التذكار'dan murad, anasırdan mürekkeb olan şehâdet âlemidir. Zîrâ nefs geçmişte üzerinde olup bitenleri bu âlemde hatırlayıcıdır. للنفس , تذكار'a müteallıktır. علمها Mübtedâ, تستهديه haberidir. فتية , تستهدى'nin haberidir.

Mânâ: Benim nefsim âlem-i ezelde, ilimlerden ve sırlardan ne varsa hepsini biliyordu, gerçi bu terkib ve sûret âlemiyle meşgûliyeti sebebiyle bir yönden gaflet ve dalgınlığa düştüyse de, durum bu idi. O bakımdan beden örtülerinden soyunduğu her defasında önceki o ilmi hatırlar. İnsâniyet âlemi demek olan bu hatırlama âleminde, nefsin âlem-i ezelde vâki olan ilmini, ashâb-ı taayyünden ve erbâb-ı dîn-i mübinden olan gençlerim benden hediye olarak vermemi isterler. Ben de istîdât ve kâbiliyetlerine göre bu ilmi onlara hediye eder ve bağışlarım.

760- فَحَىَّ عَلى جَمْعِى القَدِيمِ الذى به وَجَدْتُ كُهولَ الحَىِّ أطْفَالَ صِبيَتِى

Lügatler: حى, على ve هلا ile birlikte tek isim hükmünde olur, teşvik ve çabukluk gerektiren yerde emir sîgası şeklinde kullanılır. جمع قديم'den murad cem'-i ahadiyyet mertebesidir. كهول Gençlik ile yaşlılık arasında, yâni orta yaşlı درموى ?? kimseye denir. Burada murad âriflerden bidâyetle nihâyet arasında mutavassıt olan kimseler ve temkin mahalline ulaşan önderlerdir. İkinci حى'dan murad kabîledir, burada baştan sona velâyet ve kerâmet sâhiplerinden kinâyedir.

İ'râb: كهول ve اطفال, وجدت'nün mef'ulleridir.

Mânâ: Ey tâlibler ve âşıklar, koşun ve acele edin ve benim başka makamlardan önce olan mertebe-i cem'ime gelin. O öyle bir cem' mertebesidir ki, orada, velâyet kabîlesinin şeyhleri ve kerâmet mahallinin ârifleri terbiyem altında olan müridler ve musâhiblerimin süt çocukları sayılır. Bu şu bakım-

dandır ki mütekaddimîn olsun müteahhirîn olsun /179-a/ benim makām-ı cem' emziğimden ulûm-i ledünniye sütünü içip, dünyevî ve uhrevî gam ve kederleri unutmuşlardır.

761– ومِنْ فَضْلِ ما اسارتْ شرْبُ مُعاصِرِى و مَن كانَ قَبْلِى فالفَضَايِلُ فَضْلَتِى

Lügatler: فضله ihtiyaçtan ziyâde olan şeye denir. اسارت , سؤر'den müştak nefs-i mütekellimdir. سؤر Bir kimsenin yiyip içtiğinden artıp kalan bakıyyeye denir.

İ'râb: شرب معاصرى muahhar mübtedâ, من فضل mukaddem haberdir. و من كان, معاصرى üzerine mâtuftur.

Mânâ: Muâsırlarım ve benden sonra gelen evliyâ ve asfiyânın haz ve nasibleri benim bakıyye olarak bıraktığım ilim ve mârifetlerin fazlasındandır. Benden önceki enbiyâ ve evliyânın haz ve nasibleri de benim mertebe-i cem' kâsesinde bakıyye bıraktığım ulûm ve irfandır. Zîrâ bütün âlemlerde, cümle makam ve yerlerdeki fazîletler, hasletler, güzellikler ve yücelikler benim artığımın fazlası ve nûrumun bakıyyesidir.

Bu beyitler cem' mertebesinden ve Hakîkat-i Muhammedî makāmından tercüme ve hikâyedir. Zîrâ Hz. Nâzım bu makāma kendisini tam vâris, ona ulaşmış ve kavuşmuş olarak görmektedir. Kim ki gavsiyet mertebesine ulaşıp, makām-ı Muhammedî'ye kemâliyle vâris olursa, bu sözler onun lisânından dökülse ona lâyık olur. Zîrâ hakîkatte bu kuvvet, satvet, azamet ve devlet o sâhib-i şerîat ve sultân-ı erbâbı nübüvvet hazretlerinindir. Her ne kadar zâhiren ârif-i kâmilin dilinden dökülse de bu böyledir. Evliyâ, kemâl-i mutâbaat sebebiyle bir derece nûr-ı Muhammed'e boyanırlar, böylece kendi aslî tabiatları onlardan zâil ve nûr-i Muhammed onlara gâlip olup Hz. Muhammed'in sırları ilimleri, kuvvet ve tasarrufu kendilerinde zuhûr eder. O bakımdan onlara uymak böylece Allah'a ve Risâletpenâh'a uymaktır. Nitekim Hz. Mevlânâ bu mahalle uygun olarak şöyle buyurur:

چونکه گل بگزشت و گلشن شد خراب بوى گل را از که یابیم از گلاب

[Gül mevsimi geçip gülşen harab olunca gül kokusunu nerden alalım? Gülsuyundan! M, I, 672]

چونکه شد از پیش دیده وصل یار نایبى باید از و مان یادگار

[Sevgili göz önünden kayboldu mu, onun visâlinden mahrum kaldık mı, yerine birisinin vekil olması, birisinin bize yâdigâr kalması gerekir. M, I, 671]

نی غلط گفتم که نایب با منوب   گر دو پنداری قبیح آید نه خوب
نی دو باشد تا توی صورت پرست   پیش او یک گشت کز صورت برست
چون بصورت بنگری چشم تو دوست   تو بنورش در نگر کز چشم رست
ده چراغ ار حاضر آید در مکان   هر یکی باشد بصورت غیر آن
فرق نتوان کرد نور هر یکی   چون بنورش روی آری بی شکر
در معانی قسمت و اعداد نیست   در معانی تجزیه و افراد نیست/179-b/

[Hayır yanlış söyledim. Vekil ile vekil edeni iki sanırsan bu hatâdır, iyi bir şey değil.
Hayır, sen sûret-peres oldukça, iki olur; sûretten kurtulan kimsenin önünde bir olur.
Sen sûrete baktığın vakit gözün ikidir, sen gözden çıkan onun nûruna bak.
Bir yerde on tane mum bulundurulsa, görünüşte her biri, öbüründen ayrıdır.
Nûruna teveccüh edersen, şüphesiz ki birinin nûrunu ötekilerden ayır etmeğe imkân yoktur.
Mânâlarda taksim ve sayı yoktur; ayırma birleştirme olmaz. M, I, 764-681]

Demek ki, evliyâdan herhangi birinin meyhâne-i vücûdundan, bir hak sarhoşu vahdet şarâbını içse, asfiyâdan herhangi biri kerâmet hırkasını omuz üzerine atsa, gerçekte sâkî o kâinâtın efendisi ve mevcûdâtın eşrefidir, duâların en efdali, selâmların en üstünü onun üzerine, onun âilesi, evlâdı ve ashâbı üzerine olsun. O ashab ki, kendisine uymak sûretiyle velâyet ve kerâmetlere âit yüksek derecelere ve üstün makamlara nâil olmuşlardır.

* * *

الحمد لله فی کل یوم و اوقات و آن و ساعات (Her gün, her vakit, her an ve her saatte Allah'a şükrolsun ki) bu belâğatli ve mârifetli kitab, Melikü'l-Mennân olan Allah'ın inâyetiyle 1025 (1626) tarihi Şa'ban ayında sona erdi. Saltanat şehri Kostantiniyye'de, Galata dışında İskender Paşa Zâviyesi'nde nihâyet ve hitam buldu.

Safâlı kardeşlerden ve vefâ erbâbından ümid ve temennî edilir ki, bu kitaba ayıba kapalı göz ile baksınlar. Bilgili gönüllerinden doğru yoldan sapma kir ve pasını insaf mıskalesiyle temizlesinler.

دیدهٔ انصاف چو بینا بود   رز شمرد گر چه که مینا بود
این که نظر سوی هنر نیست   عیب بخود نه که نظر نیست

[İnsaf gözü iyi gören insan gibi olur, gördüğü şey saman gibi (değersiz) olsa da onu altın sayar. Hüner ve iyi tarafa bakmayan nazar, kendi aybına da bakmaz, çünkü gözü yoktur.]

* * *

فعين الرضا عن كل عيب كليلة ولكن عين السخط تبدى المساويا

[Memnûniyet gözü bütün ayıplara kapalıdır, hoşnutsuzluk gözü ise her kötülüğü âşikâr eder.]

الحمد لله اولا و آخرا و الصلاة على نبيه محمد دائما و باقيا و على آله و اولاده بالغا ما بلغا

[Evvelen ve âhiren Allah'a hamdolsun. Onun nebîsi Muhammed'e devamlı olarak salât olsun, onun âilesine ve evlâdına sonsuz salât olsun.]

تم على يد شارحه و نامقه الفقير الذليل الشيخ اسماعيل الانقروى المولوى

(Şârihi, yazıcısı fakîr ve zelil olan Şeyh İsmail Ankaravî el-Mevlevî eliyle tamanılandı).

EK

29/a ve b numaralı varakların sâdeleştirilmemiş orijinal ifâde ile yazılmış şekilleri:

Vr. 29-a/... her mazharda min külli'l-vücûh müşâhede eylerim ve bunların bu mertebe-i denâet ve meşreb-i hasâsetlerine muvâfakatım esrâr-ı rubûbiyyeti tekıyye ve hıfz eylememdendir. Zîrâ ızhâr-ı sırrı'r-rubûbiyyet küfürdür demek olur

53– وَمَا رَدَّ وَجْهِى عَنْ سَبِيلِكِ هَولُ مَا لَقِيتُ و لا ضراءَ فى ذاكِ مَسَّتِ

El-lügât: الردّ Bir şeyi ahvâlinden ya bi-zâtihî veya bi-hâlihî sarf etmeğe derler, nefs-i sarfda da isti'mâl olunur, ve hüve'l-murâdü hâhünâ. الهول: el-mahâfetü, ضرّاء: belâ ve anâ, مس: yapışmak.

El-İ'râb: ما mây-ı nâfiye, ردّ: Eğer fiil-i mâzî meçhul kıraat olursa kāim-i makam fâili وجهى olur. هول ما , nez-i hâfidıyyet üzre mansub olur. Yâni من هول الذى لقيته demek olur. Ve eğer ردّ alâ sîgat-i binâi'l-fâil kırâat olunursa وجهى mef'ul olur, هول fâil olur, muzaf olur mâ-i mevsûle; sılası لقيت olur. و لا ضراء , هول üzerine mâtuftur alâ kile't-takdîreyn . لا: Ya nefy-i cins ola veya bi-ma'nâ ليس ola. ذاك'nin müşarün ileyhi سبيل'dir. مست'in fâili tahtında olan zamirdir ki ضراء'ya âittir.

El-Ma'nâ: Benim kasdımı sarf eylemedi ve azmimi reddeylemedi senin muhabbetin râhından şol mehâvif-i azîme ve şedâyid-i elîme ki ben mülâkat oldum ona ki ba'zısı bâtın-ı vücûduma nâzildir ki şevk ve iştiyak ve hüzün ve ihtirâk gibi. Ve ba'zısı zâhir vücûduma vâsıl olur ki melâmet-i lâhî ve ta'n ü mezemmet-i vâşî gibi ve eydan darran ve be'sen. Ve niçe belâ ve anâ dahi ki ol sebîlinde bana mess eyledi vechimi tarîkından sarf eylemedi, belki mahabbetin ziyâde oldukça sabr ve tahammülüm belâya ziyâde oldu.

54- وَلاَ حِلْمَ لى فِى حَمْلِ ما فِيكِ نَالَنِى يُؤَدِّى لِحَمْدِى اَوْ لِمَدْحِ مَوَدَّتِى

El-Lügât الحلم: Zabtu'n-nefs ve't-tab' an heycâni'l-gadab. حمل: bi-fethı'l-hâ arka yükü ve karında olan yük, veled gibi ve ağaçta olan semere de derler. الحِمل: bi-kesri'l-hâ zahrda ve re'sde olan olan yüke derler. Bâzılar böyle fark etmişler. نالنى: Fiil-i mâzîdir. نال , ينيل 'den. نيل: Bir şeye yetişmeye derler. يؤدى ey يوصل . حمد: Bir kimseyi öğmek مدح dahi öğmektir. Yâni senâ-i cemîldir. Lâkin beynehümâda umum ve husus îtibar olunmuştur. Nitekim حمدت زيدا على علمه و كرمه dersin. Fakat حمدت على حسنه demezsin, belki مدحت على حسنه dersin. Amma sâhib-i Keşşâf elfâz-ı müterâdifeden addeylemiştir. Haysü kâle: الحمد والمدح هما اخوان . المودة: المحبة

El-i'râb: لا حلم و'de لا nefy-i cins için, حلم ismi. لى de lâm, كائن-i mahzûfa müteallık haberidir لا nın يؤدى'nin fâili zamirdir ki ya حلم veya حمل'e râcîdir. Ve يؤدى cümlesi, sıfatıdır لا حلم لى cümlesinin.

/29-b/ Ve لحمدى ve لمدحى'de (lâm), bi-ma'nâ الى, يؤدى'ye müteallıktır.

El-Ma'nâ: Benim habs ve zabt-ı nefsim ve heyecân-ı gazabdan onu men'im değildir şol şeyin tahammülünde ki senin muhabbetinde bana nâil olur lâhî ve vâşînin ta'n ve teşnîinden; öyle hilm ki veyahut öyle haml ki mûsıl ola bana hamd eylemeğe veyahut benim muhabbet ve meveddetim medh eylemeğe belki benim hilmim vech-i kerîmin ve rızâ-yı azîmin içindir. Yoksa hilimle mahmûd ve muhabbetle memdûh-i âlem olmak murâd değildir. Bu beyitte kemâl-i ihlâsa işâret buyururlar. Kâle:

55- قَضَى حُسْنُكِ الدَّاعِي اِلَيكِ احْتمالَ مَا قَصَصْتُ و اَقْصَى بَعْدَ ما بَعْدَ قِصَّتى

El-Lügât قضى ey حكم. القصص: Ahbâr-ı müttebia. قصصت ey اخبرت. اقصى: Bir şeyin nihâyeti ve gâyeti ve eb'adi. القصيه derler ey ابعده demektir. بُعد: Bi-zammi'l-bâ "ıraklık". بَعد: Bi'l-fethi "kabl"in zıddı.

El-İ'râb: قضى:Fii-li mâzî, حسنک fâili. الداعى: sıfatıdır حسنک 'nin. احتمال: mef'ûlüdür قضى'nın, muzafdır mâ-i mevsûle. و اقصى' da vav âtıfa, mâ-i mevsul üzere ma'tufdur. اقصى: Ef'âl-i tafdildir ve muzafdır بعد ما'ya. بعد Mecrur, muzâfun ileyhdir. ما: Nekre-i mevsûfedir. بعد: Zarfiyyet üzere mansub, muzafdır قصتى'ye. Ve bir vecih dahî budur ki: اقصى fi'l-i mâzî ola min bâbi'l-if'âl, ma'tuf ola قضى üzere ve fâili حسنک ve mef'ûlü بعد ما ola bi-fethi'd-dâl.

El-Ma'nâ: Alâ vechi'l-evvel: Senin hüsn-i kâmilin ve cemâl-i şâmilin ki dâî ve bâisdir muhabbetin cânibine hükmeyledi benim belâ ve mihnetten ve anâ ve zahmetten kıssa eylediğim şeylerin ihtimâline ve dahî hüsnün hükmeyledi benim kıssa eylediğimden ve haber verdiğimden sonra olan şeylerin

bu'dünün eb'adinin ihtimâline. Netîce-i kelâm senin hüsn-i kâmilin ve cemâl-i şâmilin melâhat ve letâfette ol gâyettedir ki ondan bir şemme idrâk eyleyen kimseler katında benim belâ ve anâ ve sitem ve cefâ ve nühûl ü zanâdan ve gayriden her ne haber verdimse ve kıssa ve hikâye eyledimse ihtimâline hüküm eyler. Ve kıssa ve hikâyemden sonra yani kıssa ve hikâye olunmayan şeylerin eb'ad-i baîdinin ihtimâline dahî hükmeyler. Kanda kaldı ki benim kıssa eylediğim. Zîrâ senin hüsn-i bâ-kemâline nisbet benim bu kadar âlâm ve şedâyidim muhâl değildir.

Vech-i sânî üzere ma'nâ budur ki senin hüsn-i kâmilin ile hüsnün ki dâîdir muhabbetin ve visâlin cânibine hükmeyledi benim belâ ve anâdan haber verdiğim şeylerin ihtimâline. Ve dahî eb'ad eyledi hadd ü hasrdan ve imkân-ı add ü zabttan benim kıssamdan sonra olan şeylerin bu'dünü. Beyt: **/30a/**

AYETLER

ÖNSÖZ ve MUKADDİME

Sayfa No	Sure / Ayet	Ayet
22	(Necm, 53/17)	مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى
22	(Necm, 53/3)	وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَى
28	(Hadid, 57/3)	هو الاول والآخر والظاهر وَالْبَاطِنُ
29	(Tâhâ 20/110)	ولا يحيطون به علما
31	(A'raf 7/156)	وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ
31	(İsrâ 17/110)	قُلِ ادْعُواْ اللهَ أَوِ ادْعُواْ الرَّحْمَنَ أَيّاً مَّا تَدْعُواْ فَلَهُ الأَسْمَاء الْحُسْنَى
32	(Kaf, 50/15)	بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ
36	(Yâsin 36/83)	فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
37	(Meryem 19/17)	فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَراً سَوِيّاً
39	(Mutaffifin 27-28)	وَمِزَاجُهُ مِن تَسْنِيمٍ عَيْناً يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ
45	(Bakara, 2/54).	فَتُوبُواْ إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُواْ أَنفُسَكُمْ
47	(Rahman, 55/29)	كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ

TAİYYE ŞERHİ

Beyit No	Sure / Ayet	Ayet
b.3	(İbrahim, 14/48)	يَوْمَ تُبَدَّلُ الأَرْضُ غَيْرَ الأَرْضِ
b.3	(Zümer, 39/69)	وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا
b.9, b.289	(A'raf,7/143)	رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي

b.13	(Mâide, 54)	يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ
b.51	(Taha, 20/120)	هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلَى
b.51	(A'raf, 7/21)	وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ
b.51	(A'raf, 7/22)	فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ
b.51	(Bakara, 2/30)	أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ
b.51	(Bakara, 2/30)	وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
b.51	(Mâide, 54)	يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ
b.52	(Şura, 42/11)	لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ
b.60	(Neml, 27/34)	إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً
b.65, b.169, b.196	(Necm, 53/17)	مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى
b.68	(A'raf, 7/172)	وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا
b.71	(Tin, 95/4)	لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ
b.73	(Bakara, 2/179)	وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ
b.82	(Hacc, 22/11)	وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ
b.83	(Kehf, 18/17)	وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا
b.92	(Enam, 6/91)	وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ
b.92	(Mücadele, 58/12)	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةً
b.94	(Muhammed, 47/38)	وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ
b.116	(İsrâ, 17/72)	وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا
b.124	(Neml, 27/34)	إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً
b.144	(Sa'd, 38/33)	رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ
b.144	(Ahzab, 33/4)	مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ
b.162	(Zâriyât, 51/21)	وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ
b.162	(Fussılet, 41/53)	سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ
b.177	(Al-i İmran, 3/103)	وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا
b.177	(Hud, 11/112; Şûrâ, 42/15)	فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ
b.177	(Ahkaf, 46/31)	أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ
b.178	(Enfal, 8/24)	اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ
b.186	(Alak, 96/6-7)	إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى
b.192	(Nisa, 4/58)	إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا

b.194	(En'am, 6/153)	وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلاَ تَتَّبِعُواْ السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ
b.197	(Yusuf, 12/53)	إِنَّ النَّفْسَ لأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ
b.197	(Kıyamet, 75/2)	وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ
b.197	(Şems, 91/8)	فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا
b.197	(Fecr, 89/27-28)	يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً
b.201	(Şems, 91/9-10)	قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا
b.215	(Bakara, 2/245)	مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ
b.215	(Bakara, 2/15)	اللهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ
b.215	(Fetih, 48/10)	يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ
b.215, b.285, b.301	(Enfal, 8/17)	وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى
b.215	(Al-i İmran, 3/31)	قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي
b.227	(Nisâ 4/78)	قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللهِ
b.227	(Ra'd 13/16)	قُلِ اللهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ
b.227	(Sâffat 37/96)	وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ
b.227	(Kehf, 18/110)	فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا
b.246	(Nur, 24/35)	مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ
b.249	(Bakara, 2/36)	فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُواْ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
b.264	(Hadîd 57/4)	وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ
b.276	(En'am, 6/162)	قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
b.285	(Kasas, 28/30)	فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِي مِن شَاطِئِ الْوَادِي الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَن يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ
b.287	(Nur, 24/39)	كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا
b.289	(En'am, 6/152)	وَلاَ تَقْرَبُواْ مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ
b.289	(Duha, 94/6-9)	أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى
b.289	(En'am, 6/152)	وَلاَ تَقْرَبُواْ مَالَ الْيَتِيمِ
b.290	(Bakara, 2/137)	فَإِنْ آمَنُواْ بِمِثْلِ مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَواْ
b.292	(Al-i İmran, 3/31)	قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ
b.301	(Hadid, 57/3)	هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ
b.318	(Rahman, 55/56)	لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ
b.331	(İsra, 17/44)	وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدَهِ
b.351	(Al-i İmran, 3/169)	وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُواْ فِي سَبِيلِ اللّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ

b.408 (Enbiyâ, 21/22) لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللهُ لَفَسَدَتَا

b.408 (Zuhruf, 43/84) وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ

b.412 (Nisa, 4/78) قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ

b.432 (Rum. 30/15) فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ

b.451 (Al-i İmran, 3/97) وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِناً

.b.451 (Ankebut, 29/67) وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ

b.457 (Tevbe, 9/128) لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ رؤف رحيم

b.463 (Tevbe, 9/111) إِنَّ اللهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الجَنَّةَ

b.463 (A'raf, 7/19) اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ

b.470 (Enbiyâ, 21/30) أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا

b.470 (İsra, 17/12) وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلاً

b.474 (Enbiyâ, 21/22) لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللهُ لَفَسَدَتَا

b.474 (Mülk, 67/3) مَّا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَاوُتٍ

b.479 (A'raf, 7/143) سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ

b.532 (Münafıkûn, 63/8) وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ

b.564 (Fussılet, 41/53) سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ

b.593 (Neml, 27/40) قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ

b.603 (Hud, 11/44) وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ

b.605 (Neml, 27/40) قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ

b.607 (Enbiyâ, 21/69) قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ

b.607 (Bakara, 2/260) وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى

b.607 (Bakara 2/260) قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن قَالَ بَلَى وَلَكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا

b.609 (Taha, 20/67) فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُّوسَى

b.609 (Şuara, 26/63) فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنِ اضْرِب بِّعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ

b.609 (Bakara, 2/60) قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ

b.613 (Maide, 5/114) رَبَّنَا أَنزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيداً لِّأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

b.613 (Maide, 5/110) وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي

b.614	(Mâide, 5/110)	وَتُبْرِىءُ الأَكْمَهَ وَالأَبْرَصَ بِإِذْنِي
b.634	(Maide, 5/3)	الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا
b.670	(Bakara, 2/31)	وَعَلَّمَ آدَمَ الأَسْمَاء كُلَّهَا
b.679	(Sa'd, 38/27)	وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاء وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا
b.679	(Mü'minun, 23/115)	أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا
b.681	(Al-i İmran, 3/40)	يَفْعَلُ مَا يَشَا
b.681	(Maide, 5/1)	يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ
b.682	(Ra'd 13/16)	قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ
b.682	(Nisâ 4/78)	قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللّٰهِ
b.693	(Tekvir, 81/6)	وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ
b.693	(Maide, 5/64)	كُلَّمَا أَوْقَدُواْ نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللّٰهُ
b.718	(İsra, 17/44)	وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدَهِ وَلَكِن لاَّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ
b.718	(Cuma, 62/1)	يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
b.736	(Zümer, 39/3)	مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللّٰهِ زُلْفَى
b.737	(Mü'min, 40/33)	يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ وَمَن
b.737	(İsra, 17/97)	مَن يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَالْمُهْتَدِ
b.737	(Bakara, 2/6-7)	سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عظِيمٌ
b.737	(Hud, 11/56)	مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلاَّ هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ
b.743	(Bakara, 2/148)	وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا
b.746	(Hicr, 15/85)	وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلاَّ بِالْحَقِّ
b.746	(Mü'minun, 23/115)	فَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ
b.746	(Zümer, 39/67)	وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ
b.748	(İbrâhim, 14/4; Müddessir, 74/31)	لَيُضِلُّ اللّٰهُ مَن يَشَاء وَيَهْدِي مَن يَشَاء
b.748	(Kehf, 18/17)	ومن وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرْشِدًا
b.748	(En'am, 6/149)	فَلَوْ شَاء لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ
b.750	(En'am, 6/149)	فَلَوْ شَاء لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ
b.750	(Yâsîn, 36/47)	أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمْ اللّٰهُ

HADİSLER

ÖNSÖZ ve MUKADDİME

Sayfa No	Hadis
24	مثل القلب كريشة فى ارض فلاة يقلبها الرياح ظهرا لبطن
31, 39	كان الله ولم يكن معه شئ
46	يا رسول الله اين كان ربنا قبل ان يخلق الخلق؟ فقال عليه السلام: فى عماء ما فوقه هواء ولا تحته
49	كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف
50	ان الله جميل يحب الجمال

TAİYYE ŞERHİ

Beyit No	Hadis
b.8, b.412	رأيت ربى فى احسن صورة
b.8	سترون ربكم كما ترون القمر ليلة البدر
b.8	لن يرى احدكم ربه حتى لا يموت
b.39	من اراد ان ينظر الى وجه ميت يمشى على الارض فالينظر الى ابى محافة
b.42	ان الله خلق الارواح قبل الاجساد بالفى عام
b.59	اشد البلاء على الانبياء ثم الاولياء ثم الامثل فالامثل
b.66	البيّنة للمدّعى و اليمين على من انكر
b.68	ان الله مسح ظهر آدم و اخرج ذريته هيئة كهيئة الذرّ
b.71, b.99, b.162, b.215	ان الله خلق آدم على صورته
b.73	سبقت رحمتى غضبى

b.83	اللهم زدني فيک تحيرا
b.89, b.93, b.169	الدنيا حرام على اهل الاخرة و الاخرة حرام على اهل الدنيا و هما حرام على اهل الله
b.94	من تواضع رفعه الله و من تكبر خفضه الله
b.96	ان الله خلق الخلق في ظلمة ثم رش عليهم من نوره فمن اصابه من ذالک النور فقد اهتدى فمن لم يصبه فقد ضل عن سواء السبيل
b.101, b.116, b.210	موتوا قبل ان تموتوا
b.108	من عشق و عف و كتم و مات فقد مات شهيدا
b.108	من احبني قتلته ومن قتلته فعليّ ديته ومن عليّ ديته فانا ديته
b.137	ان للشيطان لّمة بابن آدم و للملک لّمة فلمّة الملک ايعاد بالحق و تكذيب بالشر و اما لّمة الشيطان فايعاد بالشر و تكذيب بالحق
b.144	ان سعدا لغيور و انا اغير من سعد و الله اغير مني و من غيرته حرم فواحش ما ظهر منها و ما بطن
b.149, b.460, b.616, b.631	كنت نبيا و آدم بين الماء و الطين
b.149	آدم و من دونه تحت لوائ و لا فخر لي
b.149	انا ابن امرأة تأكل القديد و اذكروني في صالح دعائكم و لا تبالغوا في مدحي انما انا بشر مثلكم
b.150, b.278, b.449	لا يسعني ارضي و لا سمائ و لكن يسعني قلب عبدي المؤمن التقي النقي الوراع
b.152	قف يا محمد فان ربک يصلي
b.154, b.263, b. 491	كان الله ولم يكن معه شئ
b.154	قرة العين في الصلاة
b.157	و لا يزال عبدي يتقرب الي بالنوافل حتى احبه
b.170	عظموا ضحاياكم فانها على الصراط مطاياكم
b.170, b.278, b.285, b.418	كنت سمعه و بصره
b.185	لو كانت الدنيا تزن عند الله جناح بعوضة ما سقى منها كافرا شربة ماء
b.186	ليس الغنى عن كثرة العرض و لكن الغنى غنى النفس
b.201	اللهم آت نفسي تقواها و زكها و انت وليها و مولاها و خير من زكها
b.210	ان احدكم لن يرى ربه حتى يموت
b.215	ينزل الله الى سماء الدنيا

مرضت فلم تعدنى وإستطعمتک فلم تطعمنى	b.215
ضحک الله البارحة بما فعلتم	b.215
و بى يسمع و بى يبصر و بى يبطش	b.225
الشرک اخفى فى امتى من دبيب النمل على الصفا فى ليلة الظلماء	b.227
انا أغنى الشركاء عن الشرک فمن عمل عملا أشرک فيه معى غيرى ترکه و شرکه	b.227
لا يعدل بالرعة شئ يحمله على ذلک	b.273
إن الله يقول على لسان عبده سمع الله لمن حمده	b.285, b.301
رأيت ربى فى أحسن صورة	b.285
اللهم إنى أعوذ بک من علم لا ينفع	b.287
ما ورثوا الانبياء دينارا و لا درهما وإنما ورثوا العلم فمن أخذه أخذ بحظ وافرٍ	b.299
لى مع الله وقت لا يسعنى فيه ملک مقرب و لا نبى مرسل و لى وقت مع خفصة و زينب	b.337
أرحنا يا بلال	b.337
كلمينى يا حميرا كلمى	b.337
إن لربكم ف أيام دهركم نفحات الا تتعرضوا لها	b.418
يا اعرابى إن فى الجنة نهرا حافتاه الابكار يتغنين باصوات لم تسمع الخلائق بمثلها فذلک أفضل نعيم الجنة	b.432
مه مه يا معاوية من لم يهتز عند ذكر الحبيب ليس بكريم	b.434
إن لكل قوم عيداً وهذا عيدنا	b.434
يا حميرا هذا جبريل يسلم عليک	b.455
لو دليتم بحبل لهبط على الله وهو الذى فى السماء اله و فى الارض اله	b.470
لا تفضلونى على يونس بن متاع	b.470, b.493
سبقت رحمتى على غضبى	b.497
قال عليه السلام إن لله فى الارض ثلثمئة قلوبهم كقلب آدم و اربعون قلوبهم كقلب موسى و سبعة قلوبهم كقلب ابراهيم و اربعة قلوبهم كقلب جبريل و ثلاثة قلوبهم كقلب ميكائيل و واحد قلبه فى قلب اسرافيل يسمى له القطب فإذا مات الواحد أبدل الله من الثلاثة مكانه صاحب الايسر و إذا مات من الثلاثة أبدل الله مكانه من الاربعة كذا و كذا	b.500
إن لله اربعون اثنان و عشرون فى الشام و ثمانية عشر فى العراق كلما مات واحد منهم بدل الله مكانه آخر فإذا جاء الامر قبضوا كلهم	b.500
خط رسول الله عليه السلام خطاً مستقيما فقال هذا سبيل الله ثم خط عن يمينه و شماله خطوطا مثلا فقال هذه سبل الشيطان على كل واحد منها شيطان فلا تتبعوا السبل فتفرق بكم عن سبيله	b.502
يا رسول الله بم عرفت الاشياء عرفت الاشياء بالله اى بنور الله	b.536
انا جليس من ذكرنى	b.544
فإن لم تكن تراه	b.564
علماء امتى كأنبياء بنى اسرائيل	b.618

b.626	أصحابى كالنجوم بايهم اقديتم الحديتم
b.626, b.628, b.752	وا شوقا الى لقاء إخوانى
b.628	انتم أصحابى و اخوانى هم الذين يأتون من بعدى و يؤمنون بى و لم يرونى
b.636	بعثت بالحنفية السهلة السمحة
b.638	لو لاک لو لاک لما خلقت الافلاک
b.652	انا من الله و المؤمنون منى
b.717	إن لله سبعين الف حجاب من نور و ظلمة لو كشفها لاحرقت سبحات وجهه ما انتهى اليه بصره من خلقه
b.721	لا يزال العبد يتقرب اليّ بالنوافل حتى أحبته فإذا أحبته كنت سمعه الذى يسمع بى و بصره الذى يبصر بى و يده التى يبطش بى و رجله الذى يمشى بى الخ
b.736	تعس عبد الدينار و تعس عبد الدرهم تعس عبد بطنه تعس عبد فرجه
b.746	قال رسول الله إن الله تبارک و بعالى خلق آدم فضرب بيمينه على اليمنى فأخرج ذرية بيضاء كالفضة و من اليسرى سوداء كلحممة ثم قال هؤلاء فى الجنة لا ابالى و هؤلاء فى النار ولا ابالى
b.752	و الله يعطى و انا القاسم
b. 752	التحيات لله و الصلوات و الطيب

KELÂM-I KİBAR

MUKADDİME

Sayfa No	Kelâm-ı Kibar
29	فمن طلب البيان بعد العيان فهو الخسران عند اهل العرفان
34	الاعيان الثابتة ما شمت رايحة من الوجود
38	لان القليل يدل على الكثير والجرعة تدل على الغدير والحُفنة تدلّ على البيدر الكبير
39	التوحيد معنى يضمحلّ فيه الرسوم و يندرج فيه العلوم و يكون الله كما لم يزل
39	الآن كما كان
45	اذا تم الفقر فهو الله
47	من عرف نفسه فقد عرف ربه
48	المحبة ميل النفس الى الشئ بكمال ادراك فيه
49	المحبة ميل الجميل الحقيقى الى جماله جمعا و تفصيلا
50	كل مليح حسنه من جمالها معار له بل حسن كل مليحة

TAİYYE ŞERHİ

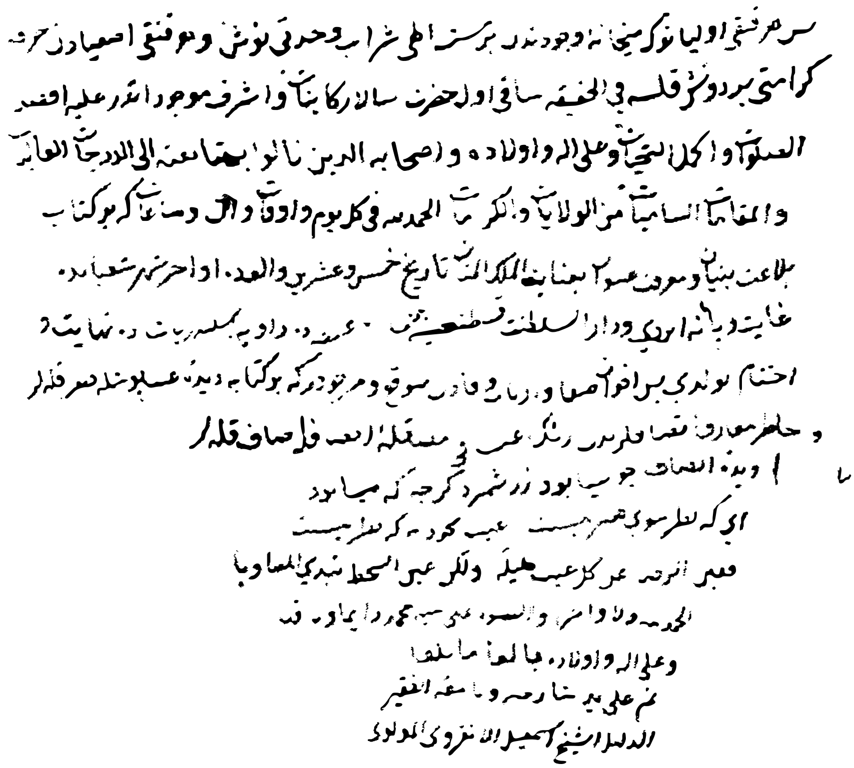
Beyit No	Kelâm-ı Kibar
b.3, b.594	اشباحنا ارواحنا اشباحنا
b.32	الشوق يسكن بالقاء و الاشتياق يزيد
b.43	و ليس لى فى سواک حظّ فكيف شئت فاختبرنى
b.47, b.72	كل شئ من المليح مليحٌ
b.49	اريد وصالها و يريد هجرى فاترک ما اريد لما يريد
b.49	سبحان من اتسعت رحمته لاوليائه فى شدت نعمته واشتدت نقمته لاعدائه فى سعة رحمته

b.51, b.86, b.127, b.130, b.166	ما للتراب و رب الارباب
b.71, b.162, b.748	من عرف نفسه فقد عرف ربه
b.75	سبحان من ليس لجماله حجاب الا النور ولا لذاته نقاب الا الظهور
b.82	كل ما يفعل المحبوب محبوب
b.86	ان تشتهى ان تبلغ وصل المحبوب ضع نفسک تقدم و تعال
b.88	اين الثريا عن يد المتناول
b.92, b.95, b.124, b.188	سبحان من لا يوصَل اليه الابه
b.95	كل شئ من الحدوث حدوث
b.101	و ان قلتَ مت متُّ سمعا و طاعة و قلت لداعى الموت اهلا و مرحبا
b.106	قوم يخالجهم زهو لسيدهم و العبد يزهى على مقدار مولاه
b.111	الموت تحفة المؤمن حبر يوصل الحبيب الى الحبيب
b.116	لا حياة الا الموت
b.120	كالقطرة اذا استهلكت بالبحر صار جميع صفات البحر صفاتها
b.124, b.167	قبل من قبل لا لعلة و ردّ من رد لا لعلّة
b.130	نهاية ادراک العقول عقال و اكثر سعى العالمين ضلال
b.131	كيف تنكر حبا بعد ما شهدت به عليک عدول الدمع و السقم
b.136	لا خبر بعد العين و هنالک لا كيف و اين
b.137	اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه
b.146	اجد الملامة فى هواک لذيذة حبا ذكرک فليلمنى اللوم
b.149	سبحانى ما اعظم شأنى
b.149	ليس فى جبتى سوا الله
b.149	قدمى على رقبة جميع اولياء الله
b.150	لو عرفتمونى لسجدتمونى
b.150	فهم من فهم جهل من جهل
b.154, b.263	الآن كما كان
b.156, b. 496	لا مساء عند الله ولا صباح
b.167	الشقى شقى فى بطن امه و السعيد سعيد فى بطن امه
b.168	اذبحوا انفسکم بسيوف المخالفة
b.168	و عزتک يا رب ما عبدتک خوفا من نارک و لا رغبة فى جنتک بل لوجهک الكريم و لمرضاتک العظيم

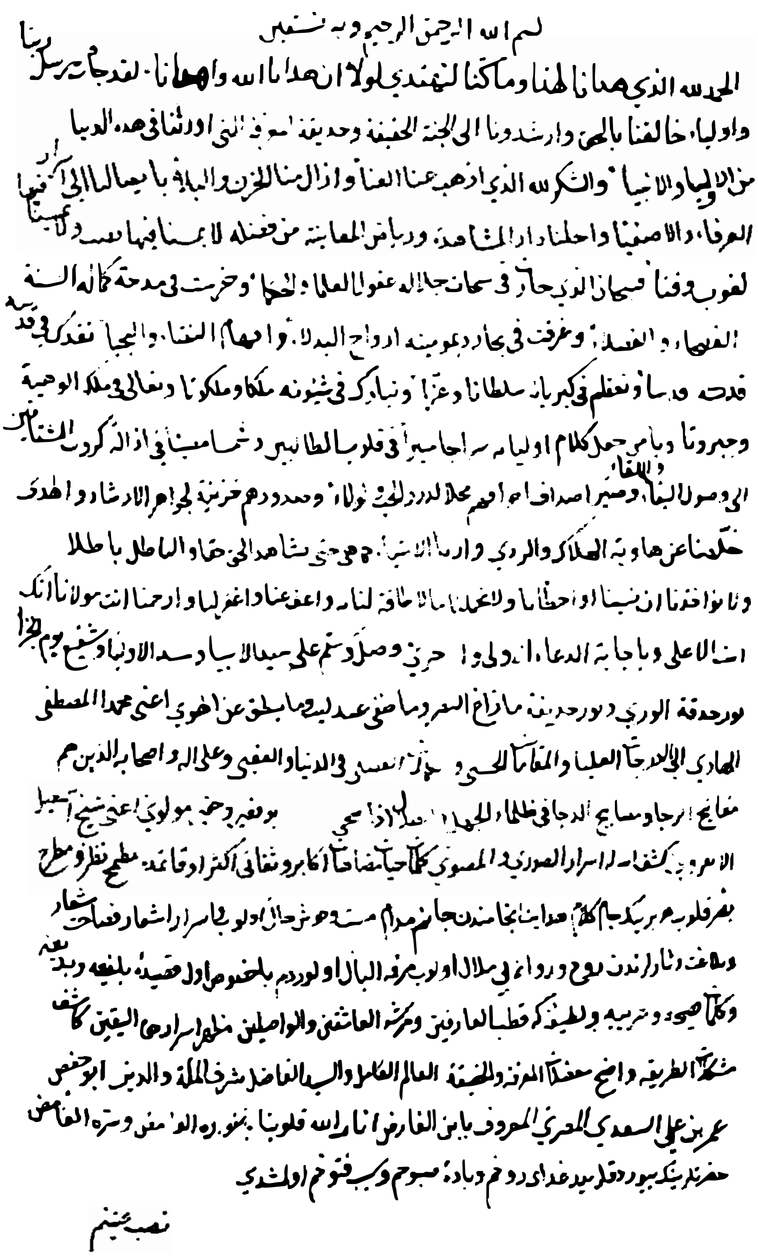
b.170, b.274	نفسک مطیتک فارفق بها
b.191	من عرف الله کل لسانه
b.192	لا تعطوا الحکمة الی غیر اهلها فتظلموها و لا تمنعوها عن اهلها فتظلموهم
b.192	یقولون خبرنا و انت امینها و ما انا إن خبرتهم بامین
b.200	النفس کالطفل إن تهملها شبّ علی حبّ الرضاع و إن تفطمه ینفطم
b.205	حلیف غرام انت لکن بنفسه
b.215	انا من اهوی ومن اهوی انا نحن روحان حللنا بدنا فاذا ابصرتنا ابصرته فاذا ابصرته ابصرتنا
b.215	انا من اهوی ومن اهوی انا لیس فی المرآة شئ غیرنا لا انادیه و لا أذکره إن ذکری وندائی یا انا
b.238	النهایة هی الرجوع الی البدایة
b.276	حسنات الابرار سیئات المقربین
b.286, b.618	الشیخ فی قومه کالنبی فی أمته
b.287	أستغفر الله من قول بلا عمل لقد نسبت به نسلالذی عقم
b.338, b.715	ما الحیوة الا فی الموت
b.351	اقتلونی اقتلونی یا ثقات إن فی قتلی حیاة فی حیاة
b.418	ما رأیت شیئا الا و رأیت الله فیه
b.434	المرء عدو لما جهل
b.449	قلب المؤمن بیت الله
b.449	قلب المؤمن عرش الله
b.449	الحجر الاسود یمین الله فی الارض یصافح به عباده
b.458	لیس فی الدار غیرنا دیار
b.470	الامر علی ما هو کان
b.512	لیس فی الدار غیره دیار
b.414, b.523	لیس ورای عبادان قریة
b.523	لو کشف الغطاء ما ازددت یقینی
b. 531	کمال الاخلاص نفی الصفات عن المخلص
b.537	بقلب لا بفعل ذی عقال خذ العلم من أفواه الرجال
b.594	رق الزجاج و رقت الخمر و تشابها و تشاکل الامر فکأنما خمر و لا قدح و کأنما قدح ولا خمر
b.620	نسب أقرب فی شرع الهدی بیننا من نسب من ابوی
b.623	یا ساریة الجبل الجبل
b.625	لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا
b.635	إذا تجاوز الشئ حده إنعکس ضده
b.654	کل شئ یرجع الی اصله

b.655	لان الامثال مرقاة الحقيقة و مرآة الصور المعقولة و المعنوية لا يظهر وجوه المعانى الا بها
b.679	النفس المجدة غلب عليها الجد و الاشتهاد فى السير و السلوک من عالم الشهادة ال عالم الغيب
b.739	الطرق الى الله بعدد أنفاس خلائق
b.742	إن النار التى اوقدت و عبدت مضى عليها الف سنة و لم ينطفأ
b.746	ثبت الله قلوبنا على دينه و رسخ قدومنا فى شرع نبيه
b.761	الحمد لله فى كل يوم و اوقات و آن و ساعات
b.761	فعين الرضا عن كل عيب كليلة ولكن عين السخط تبدى المساويا

GÖRÜNTÜLER

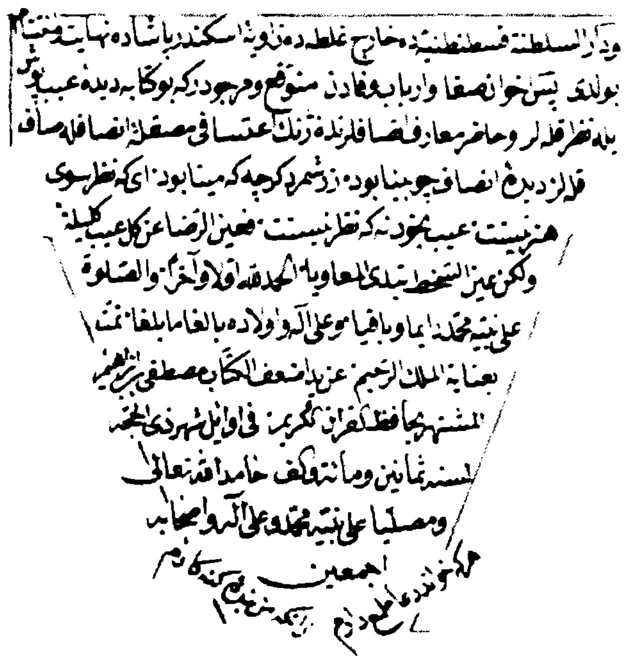
Halet Ef. 221, son sayfa

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله واهدانا . لقد جاءت رسل ربنا

Halet Ef. 221,İlk sayfa

ودر السلطنة قسطنطينية ده خارج غلطه ده ... اسكندر پاشا زاده نهايت ...
بولدی پس خوان صفا وارباب وفادن متوقع ومرجودر كه بو كتابه ديده عيب ...
بله نظر قلميه لر و حاضر معارف انصافلرنده ... انصافله صاف
قلاز ديده انصاف چو بينا بود ز چشم دگر چه كه مينا بود اى كه نظر سوى
هنر نيست عيب نجود نه كه نظر نيست فعين الرضا عن كل عيب كليلة
ولكن عين السخط تبدي المساويا الحمد لله اولا وآخرا والصلوة
على نبيه محمد دايما وباقيا وعلى آله واولاده بالغا ما بلغا تمت
بعناية الملك الرحيم عن يد اضعف الكتاب مصطفى بن ابراهيم
المشتهر بحافظ القرآن الكريم في اوايل شهر ذي الحجة
لسنة ثمانين وماية والف حامدا لله تعالى
ومصليا على نبيه محمد وعلى آله واصحابه
اجمعين

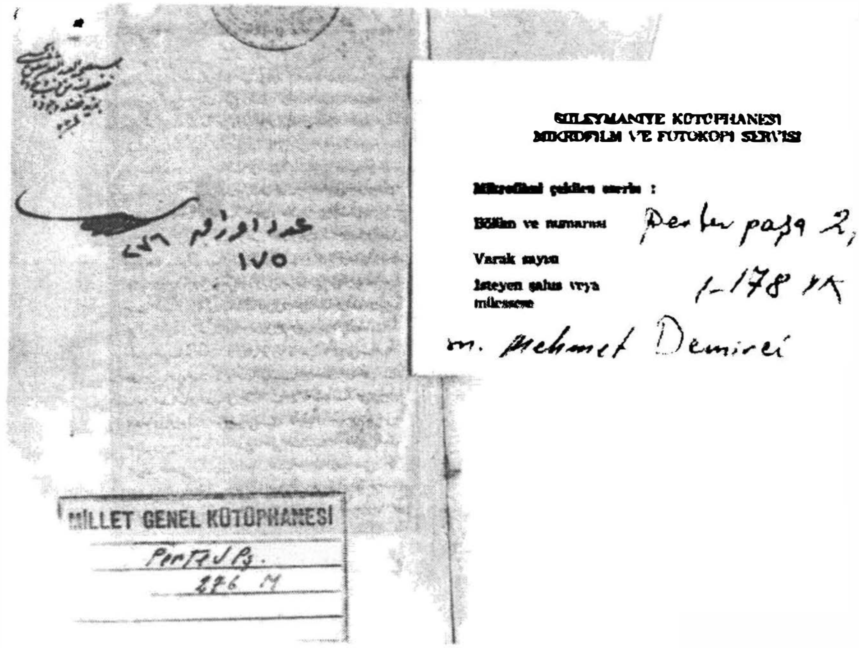
Pertev paşa-276, son sayfa

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله وأهدانا لقد جاءت
رسل ربنا وأولياء خالقنا بالحق وأرشدونا إلى الجنة الحقيقة وحديقة المعرفة
التي ورثنا في هذه الدنيا من الأولياء والأنبياء والشكر لله الذي أذهب عنا
العنا وأزال منا الحزن والبلاء بإيصالنا إلى أسرار العرفاء والأصفياء وأدخلنا
دار المشاهدة ورياض المعاينة من فضله لا يمسنا فيها نصب ولا يمسنا
فيها لغوب وعنا فسبحان الذي حارت في سبحات جلاله عقول العلماء والحكماء
وخرست في مدحه كماله ألسنة الفصحاء والفضلاء وغرقت في بحار ديموميته
أرواح البدلاء وفهام النقباء والنجباء تقدس في قدسه قدسا وتعظم في
كبريائه سلطانا وعزا وتبارك في شؤونه ملكا وملكوتا وتعالى في ملكه
ألوهيته وجبروتا ويا من جعل كلام أوليائه سراجا منيرا في قلوب الطالبين و
شمسا مضيئا في إزالة كروب المشتاقين إلى وصول البقاء واللقاء وصير صدور
أجوافهم محلا لدرر الحب والولاء وصدورهم خزينة لجواهر الإرشاد والهدى
خلصنا عن هاوية الهلاك والردى وأرنا الأشياء كما هي حتى نشاهد الحق
حقا والباطل باطلا ولا تؤاخذنا إن نسينا أو أخطأنا ولا تحملنا ما لا طاقة
لنا به واعف عنا واغفر لنا وارحمنا أنت مولانا إنك أنت الأعلى وبالإجابة
الدعاء أولى وأحرى وصل وسلم على سيد الأنبياء وشفيع يوم الجزاء نور حدقة
الورى ونور حديقة ما زاغ البصر وما طغى عندليب وما ينطق عن الهوى
أعني محمد المصطفى الهادي إلى الدرجات العليا والمقامات الحسنى والكمالات
الفضلى في الدنيا والعقبى وعلى آله وأصحابه الذين هم مفاتيح الرجا ومصابيح
الدجى في ظلمات الجهل والضلال إذا سجى أما بعد بو فقير وحقير مولوي أعني

Pertev Paşa-276, ilk sayfa

Süleymaniye mikrofilm isteme belgesi

DİZİN

A

abdâl, 159, 265, 343, 344
Abdullah b. Ca'fer, 306
Abdullah el-Ensari, 431
Abdülğanî Nablûsî, 18
Abdülkâdir, 154
Abdürrezzak el-Kâşânî, 18
Âdem, 87, 98, 99, 101, 122, 154, 165, 201, 220, 221, 257, 310, 324, 325, 329, 331, 342, 357, 370, 392, 399, 414, 439, 440
Adnan kabîlesi, 23
ağyar, 40, 197, 289, 317
Ahadiyyet, 27, 28, 42, 117, 157, 163, 164, 331, 367
ahadiyyet-i cem', 259, 263, 267, 280, 28, 3258, 346
Ahmed, 106
ahyar, 234, 235
ahyâriyet, 234
Âişe, 312
akl-ı küll, 117, 367
Akl-i evvel, 28
aktâb, 265, 295, 342, 343
âlem, 45, 328
Âlem-i emr, 162
Ali b. Ebû Tâlib, 38
Ali b. Mürşid, 17
Âl-i Hanîfe, 395
Allah'ın ipi, 174
el-Amâ', 45
Anadolu, 11, 13, 23, 24
anâsır-ı erbaa, 326, 344
Ankara, 19, 150
Arafat, 216, 277
araz, 32, 80, 259, 409
ârif, 109, 132, 184, 185, 200, 207, 254, 256, 259, 260, 261, 266, 299, 365, 393, 417, 436, 448
Âsaf b. Berhıya, 384
âşık, 380
aşk, 380
Aşkın şiddeti, 69
Ateşe tapanlar, 438
Attar, 188, 358
Avâmın ibâdeti, 158
Avârifü'l-Maârif, 107, 183, 306
âyan-ı sâbite, 34, 35, 46, 158, 160, 295, 341
ayıklık, 213
ayn, 35
ayne'l-yakîn, 329, 352, 432
Ayne'l-yakîn, 43
ayn-ı cem', 329
Azzete, 218, 222, 225

B

bâ-hodluk, 211
Bârika, 41
Bâsıt, 59, 371, 406
Basîret, 40, 41
Basîret gözü, 61
Bayezid, 12, 154
Bâyezîd-i Bistâmî, 55
Bayrâmiyye, 19
be, 117
beden gemisi, 428
belâ, 340
Belâ, 84, 315, 340
Belkıs, 384, 388
Benî İsrâil, 391
berzah, 41, 308, 341
el-Berzahu'l-Câmi', 41
besmelenin be'si, 397
beyaz, 115
Beyzâvî, 208
Bidâyetin esasları, 232
bî-hodluk, 211
Bilâl, 269
Bilinmeyi sevdim, 49, 66, 98, 195, 227, 275, 345
Bostan Çelebi, 19
Buhârî, 429
Büdelâ, 21, 368

Büseyne, 222, 225
Büyük Ayı, 112

C

Câbülka, 37
Câbülsâ, 37
Câmiu'l-Âyât, 63
Ceberût, 36, 446
Ceberût âlemi, 377
Cebrâil, 24, 36, 37, 238, 239, 240, 312, 343, 347, 398
Celâ, 42, 50
Celâl sıfatı, 102
cem', 186, 29, 3874, 389, 390, 391, 425, 428, 433, 436
cem' makāmı, 353, 390
cem' mertebesi, 152, 254, 330, 359
cem' ve fark, 352
cem'den sonra fark, 195, 198, 200
cem'-i ahadiyyet, 290, 329, 431, 447
cem'-i tevhid, 345
cem'u'l-cem', 42, 247, 316, 334, 380
Cemâl sıfatı, 102, 406
cemâl ve celâl, 407
cemden sonra sahv, 265
Cemil, 225
cemu'l-cem, 262, 264
cennet-i a'mâl, 42
Cennet-i ef'âl, 42
Cennet-i sıfât, 42
Cennet-i zât, 42
Cibrî, 204
Cibril, 204, 211, 238, 255, 322, 373
cismânî kuvveler, 293
Cûdî, 388
Cüneyd, 39, 146, 154, 176, 191, 306
cünûn, 140

D

Dâvud, 18, 56, 195, 362
Dâvud-ı Kayserî, 18
dehr, 157, 210, 280
deli, 141
deniz, 236
Dıhyetü'l-Kelbî, 37, 204, 238, 239, 240
dînî hikmet, 372
Dokuz felek, 326
dört isim, 31
düalist, 330
Dürret-i beyzâ, 42

E

ebrar, 234, 235
ebrâriyet, 234
ebter, 259
Ebû Abdullah Ensârî, 40
Ebu Bekir, 79, 313, 395
Ebû Bekir, 393, 395
Ebû Cehil, 106
Ebu Hureyre, 429
Ebu Mahâfe, 79
Ebû Medyen, 416
Ebû Tâ'ib el-Mekkî, 232, 306
Ebû Yezid Bestâmî, 192, 208, 410, 411
Ebussuud, 310
Ebu's-suud tefsîri, 429
Ehrimen, 330, 443
elest, 13, 98, 308, 310, 369
elest âlemi, 159
elestü, 159, 257, 322, 340
Elif, 117, 129, 141, 363
Enbiyânın mîrâsı, 249
Enes, 312
Erâyik-i tevhîd, 41
Erzincan, 438
el-Esfâru'l-Erbaa, 44
Esmâ-i Ef'âliyye, 30
Esmâ-i sıfâtiyye, 30
Eşbâh-ı müterâiye, 422
etvar, 446
ev ednâ, 444
Evliyâ, 291, 448
Evtâd, 343, 344, 368
Eyyub, 67
Ezher Câmii, 17

F

Fahr-ı Râzî, 166
Fâil-i hakîkî, 419
fakîr, 22, 115, 138, 139, 179, 180, 181, 185, 450
fakr, 45, 85, 115, 119, 138, 140, 153, 171, 172, 179, 180, 181, 182, 345, 380, 445, 446
fakr yolu, 345
fark, 213
Fehm, 362
felek kutbu, 342

felekler, 81, 326, 342
fenâ ender fenâ, 171, 251
Fergânî, 105, 233
Ferrâ, 65, 204
Feshî, 409
feyz-i akdes, 34, 294
feyz-i mukaddes, 34, 295
Fiil isimleri, 362
fiil ismi, 30
Fitye, 58
el-Furkan, 46
Fusûs, 366
Fütühât, 107, 118, 157
fütüvvet, 245, 270

G

Galata Mevlevihânesi, 19
Gavs-ı ekber, 243, 265, 294, 343
gavsiyet, 247, 448
gavsiyyet, 428
gayb, 24, 29, 31, 33, 35, 111, 117, 376, 414, 415
Gaybü'l-Gayb, 27
gayr, 34, 45, 96, 146, 192, 211, 212, 289, 293, 305, 309, 350
gayriyet, 40, 158, 165, 199, 201, 212, 214, 263, 293, 297, 302, 342
Gazâlî, 306, 312
gizli şirk, 39, 207, 209, 217, 293
gölge oyunu, 54
gül suyu, 163
ğanî, 181
ğınâ, 97, 181
Ğuyûs-i infiâlât, 374

H

Habeşistan, 312
Hacerü'l-Esved, 318
Hâdî, 398, 440
Hafsa, 269
Hak, 237
hakîkat-i cem', 291
Hakîkat-i Muhammediyye, 43, 117, 243, 245, 255, 257, 266, 267, 295, 344, 392, 398, 399, 448
Hakîkatü'l-hakāyık, 42
hakîkî itmi'nan, 330
Hakk'ı görmek, 198, 333
hakka'l-yakîn, 22, 43, 165, 352
Hâlî tevhid, 39
Halvet, 199
hamr, 53
Hamriyye, 18, 19
Harîrî, 411
Hasan Harakâni, 155
Hased, 152
Hassan b. Vâil, 249
Havârik-ı âdât, 384
Havâss, 243
havâtır, 75, 145, 146, 189
Havâtır, 146
Havâtır-ı melbûse, 146
Havvâ, 87, 220
hayvânî rûh, 134
Hazret-i Amâiyye, 324
Hebâ, 42
Herevî, 19
Hevâ, 42, 119, 312
Hevâcis, 42
Heyûlâ, 36, 42
Hızır, 116, 161, 173, 327, 400, 427
hidâyet, 21, 47, 120, 129, 172, 202, 215, 231, 238, 244, 293, 326, 328, 332, 350, 433, 436, 438, 440, 442, 443
Hikmet, 43, 185
hilâfet, 328, 393
his gemisi, 427
Hokakbaz, 426
hokkabaz, 417, 419, 420, 421, 422, 425, 426
Hucceti's-Semâ', 19
Huccetü'l-İslâm, 81
Hudûs-i ittisâlât, 374
hulûl, 89, 155, 225, 229, 235, 236, 237, 238, 239, 240
hulûl ve ittihad, 155, 239
Humeyrâ, 322
Hurûf-i âliyât, 42
Hümeyra, 269
Hürriyet, 42
hüve hüve, 27, 203
Hz. Ali, 85, 229, 277, 358, 397
Hz. Ayşe, 322
Hz. Hüdâvendigâr, 160, 202
Hz. İbrâhim, 65, 66, 389
Hz. Îsâ, 391
Hz. Meryem, 37

Hz. Muhammed, 241, 244, 246, 256, 290, 393, 398, 399, 400, 430, 448
Hz. Mûsâ, 62, 64, 256, 299, 332, 390, 434, 438
Hz. Nebî, 239, 241, 256, 257, 266, 310, 369, 370, 371, 373, 384, 393, 394, 395, 396, 444
Hz. Nûh, 65, 89
Hz. Osman, 396
Hz. Ömer, 395
Hz. Risâlet, 322, 396, 397
Hz. Süleyman, 150, 384, 388
Hz. Şeyh, 34, 46, 52, 59, 89, 107, 188, 243, 300, 323, 327, 347
Hz. Şiblî, 118

I

Irak, 343, 395
Istılâm, 41
el-Iyd, 46

İ

İ'câzü'l-beyân, 195
İblis, 220
İbn Abbas, 37
İbn Arabî, 12, 19, 34
İbn Hânî, 280
İbn Teymiyye, 18
İbn Zübeyr, 306
icâbet, 174, 175, 192, 202
İdris Fassı, 34
ihlâs, 107, 114, 169, 182, 183, 317, 358
ihsan, 373, 374
ihtiyârî ölüm, 190, 198
iki görmek, 214
ikilik, 44, 121, 153, 155, 156, 162, 165, 167, 195, 201, 202, 203, 209, 210, 212, 224, 235, 237, 247, 262, 263, 267, 293, 316, 330, 342, 445
ikinci fark, 213
ilâhî isimler, 13, 31, 219, 362, 369, 371, 440
İlk mahv, 333
İlk sahv, 333
ilm, 362
İlme'l-yakîn, 43, 352
ilm-i ledün, 327
İlmî tevhid, 39
imam, 153
İmam Hasan, 150
İmam Hüseyin, 150
İmam Kuşeyrî, 310
İmâmân, 343, 344
İncil, 434
İnsân-ı kâmil, 29, 38
İnzi'âc, 41
irâdî ölüm, 133
Îsâ, 400
İsa el-Mağribî, 386
isim, 30
İskender, 116
İskender Paşa Zâviyesi, 449
ism-i a'zam, 403
ism-i Kâbil, 29
İsrâfil, 343
isticabe, 174
İsticlâ', 42
istikamet, 174
iştiyak, 398
ittihad, 89, 155, 166, 167, 205, 221, 224, 227, 230, 235, 236, 237, 239, 240, 247, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 267, 280, 294, 316, 320, 322, 339
ittihad mertebesi, 316
ittihad tabakaları, 250

K

Kâbe, 92, 154, 155, 197, 215, 216, 226, 250, 277, 278, 301, 318, 320
kābe kavseyni, 207
Kâbız, 59, 406
kabz, 59, 124, 231, 245, 406
kabzateyn, 433
Kadızâdeliler, 19
kadir gecesi, 277
Kahhâr, 30, 424
Kâhir, 406
Kahtan, 23
kâmil, 29, 34, 38, 46, 55, 92, 114, 189, 195, 237, 245, 250, 261, 286, 287, 315, 335, 362, 370, 371, 373, 381, 385, 386
Kâmil halîfe, 202
Kamus, 312
Karâfe, 18
Kasîde-i Ayniyye, 131
Kays, 218, 222, 225
kenz-i mahfi, 227, 345
kerâmet, 13, 23, 44, 196, 254, 269, 387, 388, 391, 393, 394, 396, 398, 447, 449
Kerrûbiyan, 36

kesret, 13, 34, 44, 129, 156, 157, 171, 187, 195, 197, 198, 211, 216, 221, 226, 236, 237, 244, 271, 276, 281, 294, 295, 296, 320, 323, 332, 334, 352, 353, 356, 366, 380, 424
kesret hicâbı, 357
Kesret" mertebesi, 153
keşif, 32, 44, 88, 187, 213, 214, 242, 249, 254, 303, 334, 340, 345, 387
Keşşâf, 88, 90, 310, 452
Kevn perdesi, 421
kıskanç, 151
Kıskançlık, 150
Kızıldeniz, 390
Kirâmen kâtibîn, 72
Kitâb-ı Makāmat, 411
Kitâb-ı mestûr, 29
Konya, 19, 128
Kostantiniyye, 449
kubh, 53
el-Kur'an, 46, 396
kurb, 398
Kurb-i kurb, 284
kurbiyyet mertebesi, 118
kurretü'l-ayn, 54
Kuşeyri Risâlesi, 208
kutb, 13, 342, 344
kutbiyet, 13, 247, 287
kutbü'l-aktâb, 257, 265, 295, 342, 368, 398
Kûtü'l-Kulûb, 232, 306
kün, 383
kün emri, 308
Küseyyera, 225
Küseyyir, 218, 222

L

Lâ ma'bûde illâ hû, 436
lâhût, 322
Latîfe-i insâniyye, 43
lealle, 176
Lebs, 43
ledün ilmi, 415
len terânî, 221
Levh-i kazâ, 28, 401
levvâme, 188
Leylâ, 49, 218, 284
Leyletü'l-kadr, 43
Lî maallah, 315
Lübnâ, 218, 222, 225

M

Mağribü'ş-şems, 43
mahbûb, 82, 89, 98, 100, 108, 110, 125, 127, 128, 131, 132, 135, 139, 140, 161, 168, 193, 194, 209, 224, 226, 243, 276, 299, 379
Mahk, 43
mahv, 29, 42, 43, 45, 171, 193, 197, 200, 334, 335, 408
Mahv ve sahv, 336
maıyyet, 163, 228, 229, 235, 342
Makām-ı İbrâhim, 156
makām-ı Muhammedî, 245, 257, 327, 448
mardıyye, 189
mârifet nûru, 378
el-Matla, 43
Meâlim, 43
Mecaz âşıkları, 219
mecûsî, 192, 433, 438
meczûb-i sâlik, 379
Medîne, 396
Mekke, 17, 278, 319
el-Mekr, 44
melâmet, 88, 105, 107, 108, 151, 189, 281, 451
Melekî hâtıra, 146
melekût, 377, 446
Melekût ehli, 36
Melekût ve ceberût, 405
Menâzilü's-Sâirîn, 40, 431
Merve, 319
Mesâbih, 249, 439
Mescid-i Aksâ, 279
Meshî, 409
Mesnevi, 56, 351
Mesnevî Şerhi, 19
Metta oğlu Yunus, 328
mevâlid-i selâse, 326
Mevlânâ, 12, 19, 38, 84, 98, 104, 140, 146, 155, 158, 159, 194, 217, 222, 224, 230, 231, 238, 251, 306, 307, 343, 344, 351, 413, 448
Mevt, 44
el-Mevtü'l-Ahdar, 44
el-Mevtü'l-Ebyaz, 44
el-Mevtü'l-Esved, 44
meyhâne, 433
Mi'rac, 156, 339
Mi'rac hadîsi, 156
Miftâhu'l-Gayb, 27

Mîkâil, 343
Mîmiyye, 19
Minhâcü'l-Fukarâ, 19
misal âlemi, 36, 37
mu'cize, 394
Muâviye, 306, 312
mudıll, 220, 440
Muğıyre b. Şu'be, 306
muhabbet, 12, 13, 21, 48, 50, 51, 54, 58, 60, 65, 66, 71, 72, 74, 78, 81, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 93, 95, 98, 110, 111, 112, 116, 118, 120, 121, 122, 123, 127, 133, 135, 137, 138, 140, 143, 145, 159, 160, 161, 164, 167, 168, 180, 181, 193, 209, 220, 227, 246, 247, 248, 249, 250, 266, 267, 268, 270, 271, 275, 284, 288, 301, 315, 346, 374, 379, 427, 445, 452
Muhabbet sultânı, 140
muhabbetin şartı, 140
muhabbetin şiddeti, 354
el-Muhâdese, 43
Muhammed, 22, 117, 150, 156, 185, 241, 244, 257, 312, 392, 393, 448, 450
muhib, 52, 12, 1802, 193, 194, 195, 227, 235, 261, 262
Muhyiddin el-Arabî, 386
mukarreb, 261, 269, 446
Mukarrebûn, 39, 169
Mukattam Dağı, 17, 18
murad, 13, 30, 31, 35, 54, 57, 58, 70, 73, 74, 76, 81, 87, 88, 89, 98, 99, 100, 103, 114, 118, 121, 132, 145, 150, 151, 156, 159, 166, 167, 171, 185, 193, 199, 200, 202, 204, 210, 212, 213, 214, 215, 218, 220, 224, 233, 234, 236, 237, 240, 241, 244, 245, 249, 250, 253, 254, 258, 259, 262, 264, 269, 270, 277, 279, 280, 284, 287, 290, 291, 293, 295, 296, 298, 301, 305, 306, 307, 308, 316, 319, 325, 327, 330, 332, 333, 336, 338, 339, 341, 344, 345, 346, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 388, 393, 394, 398, 400, 401, 404, 405, 406, 407, 410, 411, 414, 415, 419, 421, 422, 423, 426, 431, 432, 444, 445, 446, 447
Mûsâ, 62, 173, 240, 244, 327, 332, 343, 390, 438
Mûtezile, 443
Mutlak vücud, 158, 353
mutmainne, 191, 369, 371
Müeyyedüddin el-Cendî, 228
müfidu'l-cem', 444, 445
Müheymin melekleri, 107
Müheyyemûn, 36
Mühtedî, 119
mülheme, 189
Mülteka'l-Bahreyn, 306
mürid, 13, 122, 193, 258, 259
mürşid, 258, 356, 362, 402
müsemmâ, 28, 30, 31, 227, 263, 354, 407
Müseylemetü'l-Kezzab, 395
Müslim, 429
Müzill, 440

N

Nasrânî, 433
Nâsût, 322
Nazmü's-Sülûk, 18
Nebî, 393
Necm Dâye, 312
nefes-i rahmânî, 31, 32
nefs, 188
nefs-i emmâre, 87, 188, 427
nefs-i levvâme, 87, 168
nefs-i mutmainne, 178
nefs-i nâtıka, 341, 373, 375, 387, 413, 414, 427
Neshî, 409
Nihâvend, 395
Nuh, 388
Nuh tûfanı, 66
Nur, 425
nûr-i Muhammedî, 445, 448
Nücebâ, 343, 344
nükabâ, 21, 258, 343, 344

O

Orta mahv, 333
Orta sahv, 333

Ö

ölmeden evvel, 62, 79
Ömer, 421

P

perde, 427
perdelerin açılışı, 424
Peygamber, 18, 23, 37, 38, 62, 94, 115, 147, 150, 156, 177, 191, 201, 239, 240, 242, 246, 256, 262, 299, 313, 342, 373, 374, 392, 444

R

Râbia-i Adeviyye, 169
Rahmân, 30
Rahmânî hâtıra, 146
raks, 300, 306, 311, 312, 313, 314
resh, 410
Reshî, 409
Resûlüllah, 45, 79, 98, 198, 208, 240, 312, 345, 361, 397, 437, 439
Risâletpenâh, 119, 154, 196, 233, 246, 266, 269, 278, 310, 312, 324, 339, 345, 361, 392, 39, 429, 435, 4447, 448
Rubûbiyet mertebesi, 28
Rûhâniyan, 36
Ruknü'l-yemânî, 318
Rüsûhî Dede, 19

S

Sa'd, 93, 151, 416
Sa'dân, 242
Sa'düddin el-Ferganî, 18
Sadaka, 115
Sadreddin-i Konevi, 195
Sadr-i Konevî, 27, 81
Safâ, 319
sağ, 187
sahv-ı cem, 256, 259, 262, 264, 380
saîd, 168
sâlik, 39, 44, 48, 55, 113, 133, 140, 158, 163, 173, 175, 177, 179, 182, 184, 185, 186, 188, 197, 207, 208, 214, 215, 216, 236, 243, 245, 250, 251, 252, 254, 255, 257, 264, 266, 298, 303, 317, 330, 334, 335, 336, 345, 353, 362, 365, 372, 415, 416, 417, 418, 424, 426, 427, 428, 435, 439, 441
sâlik-i meczûb, 379
Saman Yolu, 250
Sâmirî, 312
samt, 186
Sâriye, 396
sekr sâhipleri, 335
semâ', 13, 41, 306, 307, 309, 310, 311, 313, 314, 315
Semnûn el-Muhib, 82
seneviyye, 210, 330
Serûcî, 411
Sevâdü'l-vechi fi'd-dâreyn, 45
Seyr anillâh, 45
Seyr bi'llâh, 198
Seyr fillâh, 44, 197
seyr ilallah, 44, 137, 197
Seyr maallah, 44
seyr-i mahbûbî, 160, 161
Seyr-i rûhî, 161
seyyidü't-tâife, 254
Sıddîk, 393
Sıddîku'l-Ekber, 232
Sıfat isimler, 362
Sıfât-ı îcâbiyye, 30
Sıfât-ı selbiyye, 30
Sırru'-tecelîyât, 45
sol, 187
Son mahv, 333
Son sahv, 333
Sultan Veled, 38
sultânü'l-ârifin, 254
sultânü'l-âşıkın, 254
sultanü'l-meczûbîn, 254
Sûret, 121, 202, 293, 400
Sûret âşıkları, 219
Sühâ yıldızı, 112
Sühreverdî, 183, 312
sükût, 77, 149, 185, 232, 354, 418
sülûk, 23, 134, 136, 166, 176, 183, 184, 245, 335, 345, 409, 445, 446
sülûk ehli, 137
Sümnun el-Kezzâb, 83
Süreyya yıldızı, 112
Süt, 346

Ş

şakî, 168
Şam, 13, 343, 385
Şarap, 51
Şeyh, 172
Şeyh Bakkal, 17
Şeyh Bedreddin, 435
Şeyh Sühreverdi, 107, 306, 430
Şeyh-i Ekber, 37, 55, 118, 157, 195, 257, 366, 383
Şiblî, 105, 370
Şihâbüddin Sünbülî, 106
eş-Şuûn, 46
eş-Şuûnü'z-zâtiyye, 46
eş-Şühûd, 46

şühûd gözü, 287

T

taayyün-i evvel, 33
et-Tahakkuk, 43
Tâiyye, 11, 13, 17, 18, 19, 23, 25, 105, 106
Tâlib, 173, 306
tam vâris, 256, 448
Tams, 42
et-Tasavvuf, 46
tayy-ı mekân, 385, 386
tayy-ı zaman, 386
teceddüd-i mütemâsile, 32
tecellî-i ef'al, 56
Tecellî-i zât, 199
tefrika, 13, 123, 163, 165, 168, 169, 172, 187, 203, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 221, 261, 263, 264, 265, 301, 302, 379, 380, 387, 398, 408
tefrikasız cem', 264
telebbüs, 219, 239, 241
telvin, 46, 335
temessül, 37, 239, 241
tenâsüh, 13, 223, 225
Tenâsüh, 409
tenzih, 53, 64, 89, 141, 240, 244, 332, 359, 435
tenzih ve teşbih, 89
tesbih, 429
tevhid, 13, 39, 40, 41, 47, 54, 56, 102, 107, 108, 109, 117, 156, 163, 168, 174, 195, 203, 205, 208, 209, 210, 230, 235, 236, 241, 242, 243, 245, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 259, 263, 281, 290, 293, 294, 316, 345, 356, 377, 398, 413, 415, 424, 426, 428, 430, 442, 443
tevhîd-i ef'âl, 56
tevhîd-i zâtıyye, 290
Tevrat, 434
Tûr-ı Sînâ, 64

U

ubûdet, 192, 193
ubûdiyet, 118, 192, 193, 211
ufk-ı a'lâ, 332
ufk-ı ednâ, 332
Uzaklık, 132

Ü

üçler, 344
üçüncü sefer, 44, 200

V

Vâdi-i Eymen, 438
vahdet mertebesi, 153, 405
vahdet-i vücûd, 411, 412
vâhidiyet mertebesi, 28, 157
Vâhidiyyet, 28, 45, 367
Vakit, 175, 222
vâridat, 183, 232
Vecd, 313, 349, 350
velâyet, 42, 116, 254, 269, 312, 383, 393, 394, 395, 396, 397, 447, 449
Velîler, 195
vera', 232, 233, 319
visâl hicâbı, 316
Vitriyyet, 163
Vücud, 13, 27, 239, 273
Vücud hazzı, 122
vücud mertebeleri, 405
vücud" hazînesi, 320

Y

Yâkub, 67, 150, 284, 390
yedi imam, 30
yedi isim, 31
Yemîn, 319
Yevm-i müsbet, 159
Yûnus b. Mettâ, 338
Yusuf, 150, 188, 285, 315, 457
Yûsuf, 67, 390

Z

Zâhirî Ka'be, 319
Zamân-ı ferd, 423
zat ismi, 30
Zat sıfatları, 367
Zât tecellîsi, 55
Zât-ı Baht, 27
Zâtî isimler, 362, 364
Zerdüşt, 438
Zeyneb, 269
Zulmet, 425
Zü'l-Akl, 46
Zü'l-Ayn, 46
Zübdetü'l-Fuhûs, 19
Zünnûn, 306

Miladi 13. yüzyılın başlarından kalma olan İbnü'l-Fârız'ın Kasîde-i Tâiyyesi çeşitli çevrelerin ilgisini çekmiş ve etkisi büyük olmuştur. İlahî aşk ve tasavvuf düşüncesi konusunda tükenmez bir hazîne hüviyetindedir.

Tâiyye şiirdir, zor bir metindir. İbn Fârız Divan'ının tamamını şerh eden bâzı şârihler zorlandıklarını itiraf edip Tâiyye'yi şerhten vazgeçmişlerdir. Bu eserdeki sûfiyâne incelikler ve mânevî hakikatleri kavramakta zorlanmışlardır. Onun için Tâiyye'yi tercüme ve şerhetmeye cesaret eden az çıkmıştır.

Tâiyye, İsmail Ankaravî'nin dikkatini çekmiştir. Ona göre bu manzûme parlak sözleriyle insanın içini aydınlatır. Onu yeterince anlatmak zordur. Bu kadar değerli bir kasîde ne yazık ki Arap dili perdesiyle örtülü olup o güne kadar Anadolu'daki tâlib ve âşıklara yüzünü göstermemiştir.

Ankaravî onu Türkçe'ye kazandırmaya niyet eder. Şârihimizin önsözünden anladığımıza göre, bu ay yüzlü Arap güzelinin cemâlinden bizim insanımız da istifâde etsin diye düşünür. Fakat her defasında hakkıyla bu işi yapamam diye geri durur. Ama bunu çok da istemektedir. Bu tereddütlü durum onu hayli rahatsız eder, sonunda Cenâb-ı Hakk'a yönelip istihârede bulunur, Allah'a sığınır ve yazmaya karar verir.

www.ensarnesriyat.com.tr

ISBN 978-9944-5066-6-3

9 789944 506663